FOR KIRKE OG KULTUR

UDGIVET AF

CHRISTOPHER BRUUN OG THV. KLAVENESS

ELLEFTE BIND

KRISTIANIA

STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG

1904

v.11
1904

EFTERTRYK FORBYDES

Indhold.

Side

Reformationen. Af Thv. Klaveness 1
Vor nationale fare. Af Chr. Bruun 8
Fyrst Krapotkin og den ideelle anarkisme. Af Fernando Linderberg ..... 17 og 71
Solstreif. Af Thea Christiansen 34
Mathias Bonsach Krogh. Af J. Thomesen ..... 41 og 102
Levi. Digt af Sigurd Nesse 50
Nye bøger ..... 52, 183, 319, 380, 439, 511, 567 og 622
Bibelkritiken og trosbekjendelsen. Af Chr. Bruun 65
Jøderne i det moderne Tyskland. Af Olaf Holm 89
En merkelig bog. Af Chr. Bruun 111
Kristendom og videnskab. Af O. Olafsen ..... 117 og 164
Verdens virkelighed. Af Kristian B. R. Aars 124
Gammellutherdomen. Af Chr. Bruun 129
Johannes Jørgensen. Af Oscar Geismar 135
Professorsagen. Af Thv. Klaveness 151
Loven og Christus. Af Chr. A. Bugge ..... 156 og 229
Kristelige ungdomsskoler. Af Haakon Wergeland 172
Kristendommen og den sociale udvikling. Af F. Linderberg ... 180
Lidt om den lutherske sakramentlære og om vor sidste theologiske kamp. Af Chr. Bruun 193
Marburg. Et kapitel om enhed. Af M. J. Meeg 203
Om gjennemførelsen af straffeloven. Af Karl Aas 212
Svar til sogneprest Johan Lunde. Af Chr. Bruun 242
Lidt om folkehøiskolen. Af Mathias Skard 246
Vaar. Digt af Nora Bugge 257
Pastor Ordings afvigelser fra kirkelæren. Af Thv. Klaveness .. 259
Norsk kristendom. Af Chr. Bruun ..... 270 og 321
Henrik Pontoppidan. Af Oscar Geismar 278
La vision de St. Ansgar. Af Fred. Tybring 296
Jesu hjerte. Af Ivar Sætrang 301
Til sogneprest Chr. Bruun. Af N. Hertzberg 316
Fra grændsen i nord. Af Axel Hagemann 328
Et synspunkt for vurderingen af moderne livsanskuelser. Af P. A. Rosenberg 339
Om gjennemførelsen af straffeloven. Af Arnold Holmboe 356
Tyskernes interesse for Islands nutidsaandsliv. Af G. Hjaltason 365
Naar det ringer til høitid. Af Fredr. Kittelsen 369

323716

Side
Svar til statsraad Hertzberg. Af Chr. Bruun 373
Om nadversøgningen. Af Thv. Klaveness ..... 384 og 448
Lidt om christendommen i Rusland. Af Chr. Bruun 385
Kvindens underordnede stilling seet i udviklingens lys. Af Hanna Isaachsen 390
Niels Møller. Af Oscar Geismar 413
O. J. Vik, lærer, forfatter og bogtrykker. Af dr. Hans Reusch 427
Religionstimer ved ungdommens læreanstalter. Af Thea Ebbell 430
Per snodig. Af Regine Brun Arctander 436
Ned med skalden af Satans naade! Digt af Fr. Döcker Smith 449
Statsraad Mathiesens afsked. Af Thv. Klaveness 450
Paa grænsen. Af Johannes Johnson 452
Hvad innehöll konung Josias lagskrift? Af dr. G. Klein 459
Nationalitet og kristendom. Af Ragnvald Gjerløw 469
Blandt østerrigske katholiker og paa besøg i et østerrigsk kloster. Af J. Mourly Vold 487
Det islandske folks interesse for astronomien. Af G. Hjaltason 496
St. Augustins sidste aar under barbarernes indfald i romerriget. Af Gaston Boissier 504
Mot æve-enden. Digt af Leonhard Næss 513
Krigen i østen. Af Thv. Klaveness 518
Valdemar Rørdam. Af Oscar Geismar 523
Til marven. Af J. J. Jansen 544
Den nye tid. Af P. U. 547
Færøerne. Af Sverre Patursson 554
Dette er mit legeme. Af R. Moe 559
Religionstimer ved ungdommens læreanstalter. Af —g. 565
Mindesmerke over Elias Blix 576
Prædiken paa 21de søndag efter trefoldighed. Af Chr. Bruun 577
Ur Sverges modärna skönlitteratur. IX. Ellen Key. Af J. Wallinder 585
Eidsvoldsmanden sorenskriver Arnoldus von Westen Koren. Af O. Olafsen 601

REFORMATIONEN.

Prædiken paa Allehelgensdag 1903[1]) i Uranienborg kirke
af *Thv. Klaveness.*

Det var Allehelgensaften 1517 at Luther opslog de bekjendte 95 sætninger paa kirkedøren i Wittenberg. Dermed begyndte reformationen. Allehelgensfesten er derfor for den lutherske kirkeafdeling en fest til minde om reformationen. Jeg vil derfor idag prædike om reformationen. Reformationen var en saa stor og naaderig Herrens gjerning, at den vel fortjener en mindefest og en prædiken.

Hvad har da reformationen bragt os?

Mange mener, at det var reformationen som bragte os selve evangeliet og kristendommen. Middelalderens saavelsom nutidens katolicisme betragter de ikke som kristendom, men som en egen form af hedenskab.

Dette er uretfærdigt og falskt. Der var sandelig kristendom i middelalderen. Der var kristelige personligheder som alle følgende tider vil se op til, slige som en Bernhard, en Franciscus, en Birgitta, og der var utvilsomt ogsaa megen ærlig gudsfrygt i de brede lag. Og det er tilfælde den dag idag inden pavekirken. Lad os ikke være uretfærdige i vore domme over vore katolske brødre, selv om de er uretfærdige i sine domme over os.

Men hvad har saa reformationen bragt?

Lad mig straks sige det: reformationen har bragt kirken frem til kristelig myndighed.

Som sagt: der har altid været og er den dag idag megen gudsfrygt inden pavekirken; men den er umyndig; den staar under geistligt formynderskab. Den fromme katoliks samvittighed er i prestens lomme; det presten siger han skal gjøre for sin sjæl, det gjør han; det presten siger han skal tro, det tror han. Han tør hverken tro eller gjøre noget efter sin egen samvittigheds frie overbevisning og paa sit eget person-

[1]) Søndagen efter det kirkelige møde.

lige ansvar. Han maa have kirkens ord for at han kan tro og gjøre saa, og kirken træder ham imøde i presten, skriftefaderen. Men presten faar igjen sin instruks fra biskopen, og biskopen faar sin fra erkebiskopen, og erkebiskopen faar sin fra paven, den hele kirkes ufeilbare hoved. Det er et gjennemført formynderskab fra øverst til nederst.

Hvad var reformationen?

Reformationen var samvittighedens, den personlige samvittigheds brudd med alt dette geistlige formynderskab, som stod stængende for den. Samvittigheden brød igjennem, for den fik ikke puste inden det trange hegn; den fandt ikke fred. Den brød igjennem og kasted formynderskabet af. Den brød igjennem og brød ind til Gud, brød sig vei frem til Guds naadetrone, for der at komme til et personligt opgjør med den levende Gud, og faa fred.

Hvad har derfor reformationen bragt?

To ting. Først og fremst aaben adgang til den levende Gud for hvert enkelt kristenmenneske, uden at nogen prest eller pave behøver at være mellemmand. Katoliken kan ikke komme til Gud uden gjennem presten. For presten maa han skrifte enhver synd. Den bod presten paalægger ham for synden, maa han yde. Presten maa absolvere ham. Uden alt dette tør han ikke tro sig tilgivet af Gud. Protestanten bruger nok ogsaa presten. Han bruger ham til at forkynde sig evangeliet og række sig sakramentet. Føler han sig særlig trængende til det, skrifter han ogsaa for presten, og presten absolverer ham. Men vil presten eller paven eller hvemsomhelst sætte sig til dommer over hans gudsforhold, vil nogen tiltage sig ud af sin visdom og aandelighed at forordne og bestemme: saa og saa maa du gjøre, saa og saa maa du tro, ellers faar du ingen forladelse af Gud, da svarer protestanten: saalænge du ikke kan overbevise min samvittighed om at det er ret hvad du siger, saa adlyder jeg dig ikke; pak dig; jeg behøver dig ikke; jeg er selv prest; jeg har selv i Jesu Kristi min eneste midlers navn fri og aaben adgang til Gud; jeg gaar til ham med alle mine synder og alle mine sorger, og ved at han er mig en naadig Gud og fader; jeg hjælper mig dig og dit formynderskab inderlig godt foruden.

Det andet reformationen har bragt os, er fri og aaben

adgang til den hellige skrift. Katoliken kan ikke læse sin bibel, uden at presten sidder ved siden og siger ham hvorledes han skal forstaa den. Kun den mening presten siger er der, tør han finde der. Skulde han komme til at skimte en anden mening, da maa han som god katolik lukke sine øine igjen og bare se det presten viser ham. Reformationen tog bibelen og lagde den i hver mands skjød og sagde: tag og læs! Læs selv din bibel!

Dette maa dog ikke misforstaaes, som om nu hvert eneste menneske kunde og skulde fortolke bibelen aldeles uden hjælp fra nogen kant. Vi trænger hjælp og vi faar hjælp, og den hjælp vi trænger og faar, skal vi bruge.

Den kommer fra to kanter. For det første trænger og faar vi hjælp af videnskaben. Videnskaben alene kan finde ud, hvorledes bibelens tekst oprindelig har lydt. Videnskaben alene kan oversætte bibelen paa vort modersmaal. Videnskaben alene kan finde ud, naar og hvor og under hvilke historiske forholde de enkelte bibelske bøger er skrevet. Videnskaben alene kan give de mangfoldige oplysninger, som maa til for ret at forstaa de enkelte steder i bibelen. Alt dette er arbeider, som den teologiske videnskab stræver med og aldrig bliver færdig med. Den arbeider uafladelig paa at løse disse opgaver stadig bedre og bedre. Det er den tjeneste teologien yder menigheden, og som menigheden umulig kan være foruden.

For at kunne læse bibelen med forstaaelse, maa vi have en videnskab, som benytter tidernes fremskridt i sprogkundskab og al anden kundskab til at kaste lys over bibelen. Og denne videnskab maa granske bibelen *frit*. Det vil sige: den maa ikke tage hensyn til noget andet, ikke spørge efter noget andet end dette ene: hvad er sandhed? Den videnskab, som ikke spørger *udelukkende* efter det, men tager hensyn til hvad kirkemøder har udtalt og presterne lærer og lægfolket mener, den videnskab som bare gransker efter at finde frem grunde for de resultater som andre dikterer den, *den fusker*. Men fusk hører ikke hjemme i hans menighed som har sagt: den som er *af sandheden* hører min røst.

Det som nu videnskaben bringer frem som sikre resultater af sin forskning, det skal menigheden tilegne sig og

anvende under læsningen af sin bibel. Venner, vær ikke bange for den frie bibelforskning. Bibelen taaler den.

For det andet trænger og faar vi hjælp i vor bibellæsning fra kirken. Ikke saa at kirken kommanderer og siger: saa og saa *skal* du forstaa skriften. Nei, men kirken sætter sig som en god gammel mor ved siden af os og hvisker os ting i øret, som vi gjør vel i at hugse paa, naar vi læser vor bibel.

Først hvisker den os i øret det vidunderlige ord, hvori den fra de ældste tider af har bekjendt den tro hvorpaa den døber sine lemmer: den apostoliske trosbekjendelse. Det vidunderlige ved denne trosbekjendelse er, at den kraftig, kort og klart nævner de store guddommelige kjendsgjerninger, som umiddelbart springer frem af det bibelen fortæller, uden at der trænges nogensomhelst fortolkning.

Disse guddommelige kjendsgjerninger er kirkens og kristendommens urokkelige grundvold. Denne grundvold gjælder det at bygge paa. Hugs derfor altid paa den, naar du læser din bibel. Henfør alt det du læser til den. Selv om du da kommer til at fortolke et eller andet mindre rigtig, saa gjør det ikke saa meget. Du bygger dog alligevel paa grundvolden.

Dernæst hvisker kirken os i øret alt det, som kristne mænd og kvinder tiderne nedigjennem har efterladt sig i skrift og i sang. Særlig hvisker den os i øre de trosvidnesbyrd, som dens lærere har aflagt i de store kamptider, og som vi har i vore saakaldte bekjendelsesskrifter. Vi har der en arv fra vore fædre, som vi ikke skal foragte, men udnytte. Vi skal ærbødig høre paa, hvad de gamle fædre har at sige os, og vi skal tilegne os alt det hos dem, som bevidner sig for vor samvittighed som evig sandhed. Men heller ikke mere. Hvor høit bekjendelsesskrifterne end staar, saa er de dog intet andet end menneskeverk. De er, som et berømt luthersk skrift[1]) siger om dem, «*kun vidnesbyrd og erklæringer om troen, hvorledes til enhver tid den hellige skrift med hensyn til omtvistede artikler i Guds kirke er forstaat og udlagt af de dø levende*». Som lutherske kristne har vi derfor baade ret og pligt til at prøve saavel bekjendelsesskrifterne som alle andre

[1]) Konkordieformelen; se Casparis og Johnsons oversættelse side 332.

skrifter og hele det gamle kirkelige læresystem. Som lutherske kristne har vi kun at tilegne os det i dem, som bevidner sig for vor samvittighed som sandhed efter Guds hellige ord i vor bibel. Det som ikke bevidner sig saaledes for os, det lader vi ligge.

I er kaldte til frihed, brødre! Bliv ikke menneskers trælle!

Det er ikke let at være en luthersk eller protestantisk kristen. Det er langt lettere at være katolik. Katoliken har bare at lyde kirken, saa overtager den ansvaret. Den siger ham, hvad han skal tro og hvad han skal gjøre. Protestanten maa selv søge og finde sandheden han skal leve og dø paa; han maa selv personlig forhandle med sin Gud. Kirken hjælper ham, men den tager ikke ansvaret. Ingen kan tage det fra ham. Han maa svare for sin sjæl selv.

Ak ja, den umyndige barnealder, da far og mor greier alt for en, den er meget lettere end den voksne alder, da en maa ud i livet og staa paa egne ben.

Men — i længden virker det ødelæggende og demoraliserende paa et menneske, hvis det bliver holdt i umyndighed ud over barneaarene. Det merkes ogsaa paa folkene. De protestantiske folk staar langt høiere end de katolske, ikke bare i oplysning, ogsaa i sedelig holdning og kraft. Sammenlign det spanske folk med det engelske. Forskjellen springer klart i øinene for den som vil se. Sammenlign Spaniens historie siden reformationen med Englands. Der ser du Guds dom over det geistlige formynderskab. Lovet være Gud for reformationen! Lovet være Gud at vi har faat de myndige borgeres ret i hans rige: fri adgang til hans trone, fri adgang til hans ord.

Kjære menighed, lad mig faa lov til at anvende dette paa forholdet mellem dig og mig. Du er en luthersk menighed, og jeg er en luthersk prest; *følgelig skal forholdet mellem os være frit.*

I min presteed har jeg lovet og besvoret, «at jeg vil med troskab forkynde den guddommelige lære, som indeholdes i de profetiske og apostoliske skrifter og den norske lutherske kirkes symbolske bøger».

Ved denne min presteed er jeg forpligtet til at granske

skriften og vor kirkes bekjendelsesskrifter, for at finde frem «den guddommelige lære» som indeholdes deri. Ti den skal jeg forkynde. Jeg skal granske med alt samvittighedens alvor for Gud. Men jeg skal ogsaa granske med al samvittighedens frihed. Vil nogen sige til mig: det og det skal du finde at være «den guddommelige lære» som indeholdes i bibelen og bekjendelsesskrifterne, finder du ikke det, da er du en kjætter og skal afsættes, da svarer jeg med Luther: «saalænge jeg ikke bliver overbevist derom i min samvittighed, hverken kan eller vil jeg bøie mig for din dom».

Ganske vist er der en grænse for denne prestens frihed. Det kan ikke taales, at en luthersk prest aabenbart fornegter det være sig selve den kristne tro eller den lutherske reformations ret. Men vil man ikke oprette et nyt pavedømme værre end det gamle, da maa man her være varlig, og gjøre prestens frihed saa vid som mulig. Det er nu engang saa: *hvor Herrens aand er, der er frihed.* Hvor friheden kvæles i bogstavtrældom, der slukkes aanden ud.

Jeg gjør sikker regning paa at I her er enige med mig. Er det ikke dette som samler eder under min prækestol, at min forkyndelse i nogen grad har formaad at møde de spørgsmaal og tvil og savn og smerter I gaar med? Vilde min forkyndelse have kunnet det, hvis den havde bestaat i at gjengive et system og indprente formler, som jeg selv møisommelig trælled under? Er det ikke kraften i min forkyndelse, at den — i nogen grad ialfald — er personlig livserfaring? Er det ikke derfor den staar i inderlig rapport med eders? Jeg stoler derfor trygt paa, at I forstaar, at skal eders prest være for eder det I trænger og begjærer, da maa han kunne bevæge sig med saamegen frihed som mulig. Men — selvfølgelig — vil I ogsaa forbeholde eder selv det samme. I vil ikke at presten skal herske over eders samvittigheder. Jeg vil heller ikke herske over dem. Jeg vil ikke være nogens træl; jeg vil have frihed til inden de nødvendigste grænser at prædike det jeg har erkjendt at være bibelens og bekjendelsesskrifternes *«guddommelige lære»*; men jeg vil heller ikke gjøre eder til trælle; jeg kræver ikke, at I skal have samme erkjendelse som jeg. Jeg siger til enhver af eder: tro ikke noget, *fordi jeg siger det;* gjør ikke noget, *fordi jeg befaler*

det: prov alt hvad jeg forkynder; prov det og behold det gode; behold ikke noget andet; kun det som bevidner sig for din egen samvittighed som «*guddommelig lære*».

Jeg er vis paa at vi forstaar hverandre Og det fylder mig med inderlig taknemmelighed baade mod Gud og eder. Jeg føler i denne stund en særlig trang til at takke eder.

Der har gaat storme over mit liv i de aar jeg har været eders prest. Det har været min lykke og min glæde, at mit forhold til eder formaade ingen af disse storme at knække.

Der var tider, da verden kasted stænk paa mig. I lod eder ikke anfegte deraf; I samled eder lige godt om min prækestol.

Der kom sværere tider, og de er der endnu: brødre stod op mod mig, og jeg blev for det hele land udraabt som en falsk lærer. Heller ikke deraf lod I eder anfegte. I samler eder fremdeles om min prækestol.

For denne trofaste tillid takker jeg eder. Den er min ære; min ros mod dem som dømmer mig

Dog — lad os ikke hovmode os. Lad os mindes — baade I og jeg — at den strid som nu staar paa, den vil ikke afgjøres i bladartikler og brochurer hvor mange de end bliver. Heller ikke paa kirkelige møder. hvor talrige de end bliver. Nei — ude i livet — det virkelige liv — der vil den afgjøres. Den forkyndelse som derude i livet viser sig at være det salt der formaar at reagere mod raaddenskaben, eller som det lys der formaar at stille samvittighedens uro og klare sjælens tvil og trøste i livets jammer og dødens nød. den vil seire. Her maa vi hjælpe hverandre. Lad det være baade eders og min æressag at vise, at vi holder maal lige-overfor Herrens ord i vor tekst: I er jordens salt; et salt som har mistet sin kraft, bliver kastet ud; I er verdens lys, lad eders lys skinne for menneskene, at de maa se eders gode gjerninger og prise Faderen som er i himmelen.

Herre, miskunde dig over os! Amen.

VOR NATIONALE FARE.

Vor tilværelse som frit, selvstændigt folk er truet af en stor fare. Og denne fare blir endda langt alvorligere, end den i sig selv er, fordi saa alt for stor en del af vort folk har lukket sine øine for den og indbilder sig, at der ingen fare er.

De store magter er i vore dage grebne af en øget udvidelseslyst, et øget magtbegjær. Selv England og Amerika har vist sig at ligge under for fristelsen, for ikke at tale om Rusland og Tydskland. Deres «imperialistiske» tilbøieligheder truer de smaa folkefærd, som er deres naboer, med undergang. Tiden er de smaa staters kritiske, deres skjæbnesvangre tid, som det ofte blir sagt. Og dette ord har jo ligefrem været raabt os nordmænd og svensker i ørene fra de stores side.

Det er nu ikke bare én stormagt, som truer os. Alle de tre, som ligger os nærmest, har eller kan faa, hvad en stormagt regner for gyldige grunde til at gaa os for nær. Her vil jeg imidlertid holde mig til den *ene* magt, som vi har lige indpaa vor nordøstlige grændse. Jeg vælger den som exempel, fordi det er lettest at gjøre det indlysende for dem, der nødig vil se faren, baade at den her er tilstede, og at den er alvorlig. At den under andre omstændigheder kan komme til at melde sig ogsaa fra andre kanter, gjør det jo ikke *mindre* nødvendigt, at vi vaagner op og er paa vor post.

I tidligere tider var faren fra Ruslands side ikke paa langt nær saa overhængende som nu. Der kunde dengang tales om, at Norge og Sverige nød godt af en «ø-beliggenhed», som man mente, bød dem næsten de samme fordele og den samme tryghed, som England har. Et angreb fra Finland af var paa den ene side i sig selv betænkeligt, saalænge finnerne med sine stærke svenske sympathier endnu sad inde med saa meget lokalt selvstyre og havde sin selvstændige

finske hær. Og paa den anden side var det overmaade vanskeligt og kostbart at udføre, da der ingen samfærdselsmidler var hverken paa den finske side af grændsen eller paa vor, som var brugbare for en hær. Nu er alt dette meget anderledes. Finlands selvstyre er trampet i støvet. Dets hær er oplost eller lagt udenfor landets grændser. Der vrimler nu i dets sted af kosakker og andre russiske tropper rundt om i de finske byer. Men endda langt vigtigere er den ændring, som er foregaaet med landets samfærdselsvæsen. Nu gjennemskjæres Finland fra syd mod nord af tre omtrent lige løbende jernveie. En gaar fra et sted ikke langt fra Petersburg gjennem det vestlige Finland i nærheden af Ostersjøkysten og med afstikkere til alle vigtigere kystbyer. En anden gaar langs vestsiden af Ladoga-sjøen op igjennem det østlige Finland. Den tredie gaar nogenlunde midt inde i landet. Alle tre peger op imod vore grændser, og har nu for kort tid siden fundet sit sammenknytningspunkt i Uleaborg, 12 mil fra svensk landomraade. Og derfra er de nu i de aller sidste uger i forening ført frem til Tornea, lige ved grændsen af Sverige. Derefter skal hele dette finske jernveisnet ved en bro over Neva knyttes sammen med det russiske. Og i mai maaned dette aar udkom der en keiserlig forordning om, at hele styret for de finske jernveie nu skal omdannes i løbet af de forstkommende tre aar, og at man under denne omdannelse fremfor alt skal have for øie at gjøre jernveiene skikkede for «mobilisering», for den hurtigst mulige fremskaffelse af soldater.

Nu kan saaledes en russisk hær med lethed trækkes sammen i det nordlige Finland. Og vi bør mærke os, at den der paa russisk grund kan komme Tromsø nær paa ti mil uden at forlade russisk omraade, og Lyngenfjordens bund, som er et af de vigtigste knudepunkter for samfærdselen, nær paa *fire* mil. Er det sikkert, at vi, i tilfælde, vilde vide noget om en saadan hærs nærhed, for det øieblik, da den overskred vor grændse?

Det siges undertiden her i landet, at vi aldeles ikke bør tale om denne sag; Rusland kunde tage det som en fornærmelse. Det tror jeg ikke. Naar Rusland foretager sig ting, som i paakommende tilfælde kan blive saa farlige for

vore grændser, som dette, da ligger der ingen fornærmelse i, at vi gjør tilsvarende ting for at trygge disse samme grændser. Det er ingen fornærmelse mod Rusland, at svenskerne befæster Boden. Saa er det heller ingen fornærmelse, at vi bygger befæstninger ved Narvik. End sige da, at vi *taler* om at gjøre det.

Og nu meldes det fra Finland, at der planlægges en fæstning paa en af øerne i Kvarken, der Østersjøen er smalest. Dersom det er sandt, er det jo ikke godt at indse, hvad værd en saadan fæstning skulde have uden i tilfælde af en krig med vor halvø. Skulde vi virkelig lade som om vi ikke mærkede slige ting?

Om faa aar vil det nordlige Sveriges jernveie være ført frem til møde med Finlands ved Tornea. Og dermed vil de da ogsaa være knyttet sammen med Ruslands. Da vil altsaa ogsaa vor Ofotenbane være bragt i sammenhæng med den store russisk-sibiriske jernvei. Én sammenhængende skinnegang[1]) vil føre fra den asiatiske Stillehavskyst i ost til Atlanterhavet i vest. Dens ene endepunkt er Wladivostok, dens andet Narvik. Russerne har, som vi ved, gjort store anstrengelser for at faa Wladivostok i sin magt og sikre sig det. Det navn, de har givet byen, skal betyde: Østens herre, Østens hersker. Det er af umaadelig betydning for det vældige indlandsrige at have aaben adgang til Stillehavet. De har derved faaet «sin venstre arm fri», som en af vore officerer har udtrykt det. Men det siger sig jo selv, at den aabne adgang til *Atlanterhavet* er af endda større værd for dem, end den til Stillehavet. Først derved kan de faa «sin *høire* arm fri». Men den Atlanterhavshavn, som vil ligge nærmest til for dem og byde dem de største fordele, det er Narvik. Denne by blir altsaa endepunktet for verdens største jernvei, dette kjæmpeværk, som er den russiske ingeniørkunsts og hele Ruslands stolthed. Den opgives til at være 8000 kilometer lang paa russisk og sibirisk omraade. Og det trænges jo ikke at siges, hvor meget den i russiske øine vilde stige i værd, dersom dens endepunkt ved Atlanterhavet var en russisk orlogshavn lige saa vel som det ved Stillehavet.

Ogsaa andre store fordele vilde russerne have af at

[1]) Det ene sporbrud tør man i denne sammenhæng nok se bort fra.

vinde Norge eller den nordlige del af det, den del, som jo vel indeslutter de rigeste fremtidsmuligheder i vort hele land. Men jeg synes, at allerede denne ene ting, som er nævnt, skulde være nok til at faa folk til at tænke. Ved siden af den skal jeg alene som i forbigaaende pege paa vore sjofolk. De har ord for at være kanske de dygtigste sjofolk i verden. Det ord har vi nordmænd aldeles ikke i de fleste andre retninger, hvor meget vi end kanske kan være tilbøielige til at indbilde os det. I de fleste andre ting staar vi tvertimod tilbage. Vi staar tilbage i landbrug, i haandværk, i industri, for ikke at tale om theologi og videnskabelighed i det hele. Men som sjofolk staar vi ikke tilbage. Der er vi blandt de første, hvad russerne som indlandsfolk selvfølgelig ikke er. Og vi har mange af dem, 50—70 000. Norske sjøfolk ombord paa russiske skibe vilde gjøre den russiske handelsflaade og endda mere den russiske krigsflaade til noget helt andet, end den er idag.

Faren er der, det er altfor sikkert. Og den truer ikke bare fra Rusland af, men ogsaa fra andre stormagter, som sagt. Jeg har talt om Rusland, fordi denne fare er den, som lettest springer i øinene paa folk, som helst ikke *vil* se. Heldigvis blir der ikke lettelig tale om overfald fra mere end én stormagt ad gangen. Snarere er der udsigt til hjælp fra de andre mod den, som først gaar paa. De under hinanden jo ikke en saa værdifuld landvinding her i Europa, saa tæt udenfor sin egen dør.

Der er en alvorlig fare. Men den er dog ikke værre, end at vi med Guds hjælp kan greie den, dersom vi virkelig vil se den fast i øinene og gjøre, hvad vi kan for at værge vort land.

Men det værste ved sagen er det, at næsten hele den store menige mængde af det norske folk lever, som om denne fare aldrig var til. Det er dette, som gjør stillingen ligefrem *frygtelig*.

De har lært sig til at tro, at al tale om fare fra Rusland bare er spøgelsefrygt. Det er noget, som høire har fundet paa for at faa dem til at bøie sig for høirestyre og for svenske overgreb. Og negtes kan det vel heller ikke, at der under partikampen til sine tider har været gjort en saadan brug af Ruslands navn, og at man paa denne maade har

gjort megen skade og slovet sindene. Men endda langt mindre kan det negtes, at der her virkelig er noget at frygte for.

Svenskerne har jo da ingen brug for en saadan «spøgelsefrygt». Men alligevel ser vi, at de ofrer pengesummer, som efter norsk maalestok maatte regnes for svimlende, paa en ny hærordning, der hoilig vil styrke landets forsvarsevne. Og de gjør sit yderste for at faa Boden til en uindtagelig fæstning. Det er dog vel ikke for sin fornøielses skyld, at de saaledes ødsler med sine millioner? De kjender Rusland bedre end vi. De har i blodigt alvor lært, at det under omstændigheder virkelig kan være en *temmelig* farlig grande.

Hos os har det menige folk for saa stor en del levet i den tro, at den eneste fare for Norges nationale selvstændighed laa i Sverige. Til værn mod det har det villig ofret sine millioner, som Sverige gjør det mod Rusland. Nu er svenskefrygten stilnet af. Nu hæver der sig derfor ogsaa straks stærke roster for at indskrænke udgifterne til vort hærvæsen.

Det viser noksom, hvordan stillingen er. Folket ligger nede i en forfærdelig uvidenhed om, hvad der er vor virkelige fare. Ellers vilde jo alle være enige om, at der ikke kan være tale om at minke paa udgifterne til vort hærvæsen, men at det er nødvendigt at øge dem, og det selv i saa trang en tid som den nærværende.

Vi maa have fæstningsværker til værn baade for Ofotenbanen og for Narvik, vi maa have tilstrækkeligt med korn og kul i vore magasiner, vi maa have en krigskasse, der sætter os i stand til at kunne *føre* en krig.

Men fremfor alt maa vi have et folk, som kjender den fare, det svæver i, som ser den roligt i øiet, og som er fast bestemt paa at ville værge sit land selv imod en stormagt.

Et saadant folk forbereder sig i tide paa, hvad fremtiden kan bringe. Et saadant folk vil i ethvert tilfælde kjæmpe med ære for sin tilværelse. Og det har ogsaa udsigt til seier selv over en stor overmagt.

Boererne har vist os, hvad et lidet folk under nutidens vilkaar kan udrette i kamp mod en stormagt. Montenegrinerne har vist os det endda bedre. Men de har ogsaa begge to været udmærket vel forberedte paa faren.

Et folk derimod, som ikke paa forhaand tænker paa faren, men lader den komme over sig som en overraskelse, vil jo da for det første sandsynligvis ikke være vel rustet. Og dernæst vil det kanske endda mere skorte det paa den rette *aand* til at føre kampen, end paa de rette vaaben. Det vil alt for let kunne hænde, at det kommer til at føre kampen imod overmagten uden haab om seier og derfor ogsaa uden kraft. Det vil kjæmpe saa meget, at man ikke kan sige, at det opgav fædrelandet uden sværdslag, men kanske heller ikke mere. Det har udsigt til at miste ikke bare sin frihed og selvstændighed, men ogsaa sin ære.

Vil vi sidde rolig og se paa, at vort folk gaar en saadan skjæbne imøde? Eller vil vi reise os og faa det til at gjøre hvad ret og pligt og ære kræver af det? Hvad *Gud* kræver af det? Thi Gud vil, at vi skal værge det land, som han har givet os.

Vort land er godt at forsvare, slemt at angribe. Det lader sig visselig tænke, at vi kan faa en endda større hær imod os, end den England sendte mod boererne. Men saa er vi ogsaa mange gange flere end boererne, der ikke var stort mere end ¼ million mennesker. Regner vi svenskerne med, er vi 20—30 gange saa mange som de.

Vil vi kjæmpe paa boerernes vis, har vi al udsigt til seier. Men selv om vi skulde bukke under efter en saadan kamp — den vilde dog ikke blive uden frugt. Et folk, der fægter som boererne eller lider som finnerne, paa det venter der en straalende opreisning. Mindet om en heltekamp er en kostbar arv; den vil bære renter i kommende slægters frihed og selvstændighed. Men mindet om en krig, som vi lod komme uforvarende over os, og som blev ført uden haab og uden hæder, vil give sørgelige varsler for en eftertid.

Vi kan ikke vente, at Norge fremfor alle andre lande i længden skal blive sparet for en krigs prøvelser. For Danmark slog den afgjørende time i 1864, og vi ved, hvordan det gik. Den nørrone stamme tabte den sydlige del af sit landområde. Næste gang kan raden komme til os. Skal det da blive den nordlige del af sin grund, stammen skal maatte afgive? Og tror man, at i saa fald sønderlemmelsen

vil standse med det? Vil det ikke snarere være signalet til vor fuldstændige undergang?

Vi kan ikke vente at gaa fri for krig alle dage. Men er der noget, som kan holde den borte fra vor dør, saa er det ordentlige forberedelser, ordentlige rustninger. Selv en stormagt vil betænke sig to gange, før den gaar paa et lidet folk, naar den ved, at dette folk staar der fuldt rustet, og rede til en kamp paa liv og død. Et overfald paa et uforberedt og sovende folk derimod kan i en stormagts øine lettelig tage sig ud som en noksaa behagelig sport. Og ligger ikke Norges nordlige landsdele endnu saa at sige som en aaben indbydelse?

Man trøster sig her i landet saa gjerne med den paatænkte «neutralitets-erklæring», og mener, at den skal sikre os mod al krigsfare, uden vanskeligheder og ofre fra vor side. Og en saadan erklæring kan vist i sig selv være god nok, skjønt sagen vel neppe er saa rent utvivlsom, som man her gjerne vil gjøre den til. I det neutrale Belgien skal der i den senere tid være opstaaet megen misnøie med at landet er erklæret neutralt. Og den neutrale republik Krakau blev i sin tid slugt af en af de stormagter, som 31 aar i forveien havde tilsikret den evig frihed og neutralitet, slugt efter ligefrem *aftale* med de to andre magter, der sammen med erobreren havde garanteret neutraliteten. Men hvad det her kommer an paa, det er, at man aldeles skuffer sig selv, naar man indbilder sig, at en neutralitets-erklæring skal kunne fritage os for al krigsfare og sikre os en evig fred. Dels vil en saadan erklæring, hvis den skal opnaa anerkjendelse af de europæiske magter, ligefrem paalægge os den pligt *med vaabenmagt* at opretholde vor neutralitet. Dersom vi under en krig mellem Rusland og England ikke er i stand til med magt at hindre England i midlertidig at besætte en norsk havn, saa vil Rusland sige, at vi har brudt neutraliteten, og at det har frie hænder imod os. Og dels vil en rovlysten stormagt ikke ved nogen slags neutralitets-erklæring lade sig hindre fra i et beleiligt øieblik at kaste sig over et lidet folk, som i tillid til en saadan erklæring har vanskjøttet sit forsvarsvæsen og afslappet sin nationale ansvarsfølelse. Rusland foredrager jo nu aabent den lære, at en *selvhersker*

ikke kan føle sig bunden ved noget, ikke engang ved sin egen ed. Og andre magter, som ikke netop har selvherskere, kan godt i *handling* følge den samme grundsætning, om de end ikke ønsker at udtale den i ligefremme ord. Schweitz og Belgien er jo nu de eneste europæiske stater, som er erklæret for neutrale. De er ikke slige hjemmefødninger i politikken, som vi nordmænd er; de ved godt hvad en saadan neutralitets-erklæring er værd. Og de holder derfor ogsaa sit hærvæsen i orden. De har begge større hær end vi, og koster mere paa sit hærvæsen.

Og paa en lignende maade som man trøster sig ved den paatænkte neutralitets-erklæring, søger mange af dem, som ikke gierne vil ofre noget for at «værge vort land», trøst i den tanke, at en eller anden stormagt vil komme os til hjælp, dersom vi blir overfaldt. Helst tænker man da i den sammenhæng paa England, der saa ofte har været lovprist som frihedens ven. Og selvfølgelig bør vi i tilfælde af krig mod overmagten søge al den hjælp, vi paa nogen maade kan faa. Men paa den ene side bør vi vel tale lidt sagte om Englands frihedsvenlighed nu, da det netop har sat foden paa nakken af to af de tapreste og mest frihedselskende folkefærd som historien kjender. Og paa den anden side er det ikke saa sikkert, at det *kan* komme os til hjælp, selv om det — for sin egen fordels skyld — aldrig saa gjerne vil. Hvis t. ex. Rusland vil os noget, saa er det neppe rimeligt, at det vælger et øieblik, som er særlig beleiligt for *England*. Det er langt sandsynligere, at det kommer engang, da England har hænderne fulde paa andre kanter. Tænk, om det var kommet nu under boererkrigen, da England maatte samle al sin kraft paa Sydafrika! Hvordan vilde det da være gaaet med denne hjælp fra England, som mange stoler saa blindt paa? I det øieblik var England neppe oplagt paa en krig med Rusland for Norges skyld. Og i ethvert tilfælde, blir der krig, saa blir det da os selv, som faar tage imod det første angreb. I vore dage erklærer man ikke krigen saa længe i forveien, at fremmede magter paa forhaand faar tid til at møde op paa kampladsen. Nu pleier hæren at følge lige i hælene paa krigserklæringen. Vi faar selv opfange det første stød. Meget, kanske alt, afhænger af den kraft, hvormed vi kan

møde det. Jo bedre vi er rustet, og jo modigere vi kjæmper, des mere vinder vi af sympathi og des mere udsigt har vi til at faa hjælp. Jo daarligere vi viser os, des mindre. »Hjælp dig selv, saa hjælper dig Gud«, heder det. Den, som ikke selv vil gjøre sit bedste, ham hjælper ingen stormagt hverken i himmelen eller paa jorden.

Nu, da svenskefrygten er borte, ligger største delen af det menige folk her i landet og drømmer om fred og ingen fare. Har vi ret til at lade dette stakkars folk blive liggende saaledes lige til det øieblik, da faren er over det?

Nei. Alle de som *ser*, maa enes om at aabne øinene paa dette sovende folk. Thi det er paa randen af en afgrund, det sover.

Tidligere har det ikke nyttet at komme offentlig frem med saadan tale. Den vilde da være bleven udlagt som et forsøg paa at gribe ind i den staaende strid mellem vore politiske partier, og vilde have mistet altfor meget af sin magt. Nu er øieblikket inde. Nu maa alle vaagne fædrelandsvenner samle sig om det, som er den største, den alt overragende nationale opgave i dette land.

30. 11. 1903.

Christopher Bruun.

FYRST KRAPOTKIN OG DEN IDEELLE ANARKISME.

Af *Fernando Linderberg.*

I. *Livegenskabet i Rusland.*

Livegenskabet i Rusland blev først indført ved en ukas af 21de november 1597, der, om ikke formelt, saa dog reelt gjorde bønderne slavebundne til det gods, hvorpaa de var fødte. I den følgende tid bliver bonden godsejeren fuldstændig voldgivet. En ukas af 24de april 1713 stadfæster godsejernes selvtagne ret til legemlig tugtelse af bønderne. Naar herrerne kun ikke ligefrem dræbte deres undergivne, kunde de mishandle dem saa grusomt, det skulde være. I sidste halvdel af det 18de aarhundrede bliver tilstanden saa utaalelig, at det kommer til en række af bondeopstande, der imidlertid alle kvæles i blod. Imidlertid slaar ogsaa det 18de aarhundredes humane bølger ind over Rusland. I det Kejserlige frie økonomiske selskab kommer spørgsmaalet om bøndernes frigørelse til drøftelse. Kejser Alexander I var en modstander af livegenskabet. Under ham blev der oprettet komiteer, der skulde overveje, hvorledes livegenskabet kunde afskaffes. Kejserens motiv gav han selv følgende udtryk: Man maa tilfredsstille folkemassen, ti den kan blive farlig, naar den bliver sig sin magt bevidst og griber til oprør.

I videnskabens verden begynder flere at optræde imod bøndernes undertrykkelse. De fleste af deltagerne i decemberopstanden 1825, hvoraf de 5 blev hængte, var modstandere af livegenskabet. Men godsejerne holder paa deres formentlige rettigheder.

De kunde handle med bønderne efter behag. De kunde sælge dem, skille forældre og børn fra hinanden, bytte personerne bort mod jagthunde, ved giftermaal parre dem vil-

kaarligt sammen, som man parrer kvæg, sende dem bort til 25 aars tjeneste som soldater.

Man anvendte endnu spidsrodsstraffen paa følgende maade: 1 000 soldater stilles op i 2 rækker, hver forsynet med en stok saa tyk som en lillefinger. Mellem de to rækker maa den dømte passere 3 4 5 ja indtil 7 gange, medens hver soldat hver gang tildeler ham et slag med «fuld kraft». Dør den ulykkelige under exekutionen, fuldbyrdes straffen paa liget. Det var paa denne tid en almindelig trusel: «Jeg skal lade dig piske, til skindet falder af kroppen paa dig».

Selv i kadetkorpset hændte det endnu efter midten af det 19de aarhundrede som regel mindst 1 à 2 gange om aaret, at der endog for ringe forseelser blev idømt 1 000 slag af birkeriset.

I straffeloven af 1845 bliver det bestemt, at enhver bonde, der klager over sin herre, skal straffes med 50 slag!

Fra 1830 til 1854 er der stadig uroligheder blandt bønderne. 144 godsejere og 29 forvaltere bliver dræbte under de iværksatte opstande og sammensværgelser.

I fyrrerne kæmper alle literaturens repræsentanter imod livegenskabet. Harmen mod mishandlingen af bønderne faar sit samlede udtryk i følgende udtalelse af Turgenjeff: «Jeg kunde ikke mere aande i denne luft; jeg kunde ikke blive i nærheden af dette onde, som jeg hadede. I mine øjne havde min fjende en bestemt skikkelse, han bar et bestemt navn, — denne fjende var livegenskabet. I dette navn samlede sig alt, hvorimod jeg vilde kæmpe til mit livs ende, med hvilket jeg svor, at jeg aldrig vilde forsone mig. Det var min Hannibalsed, og jeg var den gang ikke ene om at aflægge denne ed».

Virkningen af de literære forkæmperes gerning udeblev heller ikke. Alexander II erklærede, at det var ved at læse Turgenjeffs: «En jægers erindringer», at han var kommen til erkendelse af bondefrigørelsens nødvendighed.

I begyndelsen af halvtredserne bosatte Alexander Herzen sig i London, hvorfra han i en række skrifter afslørede det russiske despoti og paaviste regeringssystemets raaddenskab. Paa omslaget af et skrift: «Polarstjernen», satte-

han billedet af 5 mænd, der blev hængte efter opstanden i 1825.

I manifestet i anledning af fredsslutningen efter Krimkrigen (1853—56) bebudede kejser Alexander II ophævelsen af livegenskabet. Kort efter (i 1856) mødtes kejseren i Moskva med delegerede fra adelen. Her udviklede han nærmere sin plan og fremhævede, at det var bedre at afskaffe livegenskabet fra oven end afvente den tid, da det vilde blive afskaffet fra neden».

Men ingen af adelsmændene gav kejseren tilslutning. Hans tale besvaredes med isnende tavshed.

Alexander opgiver dog ikke sin hensigt. Han nedsætter først en hemmelig komite, der skal forberede planen. Den 20de november 1857 befaler et allerhøjeste reskript, at der skal udnævnes offentlige komiteer til gennemførelse af reformen.

Dette reskript læses af mange revolutionære med taarer. Alexander Herzen skriver en artikel med overskriften:

Du har sejret, Galilæer!

Emigranterne i London udsender en erklæring, hvori de udtaler, at de ikke længere betragter kejseren som en fjende, men er rede til at støtte hans store frihedsværk. Princippet for frigørelsen skulde være: Godsejeren beholder hovedgaardsjorden som ejendom; bondejorden gaar mod betaling af nærmere bestemte afløsningssummer over til bøndernes eje. Hovedgaardsjorden kan bortforpagtes til bønder mod ydelser af en vis hoveritjeneste eller betaling af visse afgifter.

I den følgende tid skabtes 48 regeringskomiteer, der talte 1377 medlemmer. Her skulde formerne findes, under hvilken frigørelsen praktisk kunde sættes i værk. Adelen optraadte energisk imod alle frihedsplanerne og holdt paa det bestaaende. Dens kamp samlede sig særlig om at styrte en af frihedsmændenes hovedledere, generaladjutant *Rostovcev*. Uheldigvis døde denne i februar 1860. Hans plads i hovedkommissionen blev besat med en mand, grev Panin, der var en reaktionær modstander af den hele reform. Det lykkedes derfor godsejerne at faa frihedsbetingelserne væsentlig forringede; det areal af jord, som bønderne skulde beholde, blev formindsket, og den afgift, de skulde svare, blev forøget.

Paa kroningsdagen den 19de februar 1861 blev loven om livegenskabets ophævelse underskrevet af kejseren, den 5te marts blev den kundgjort i alle kirker. Fra 1863 (toaarsdagen efter) skulde alle bønderne være personlig fri.

Frihedsloven vakte levende begejstring i folket. Da kejseren om aftenen overværede operaen, var der ingen ende paa de jublende hurraraab.

Dog var de fordele, bønderne opnaaede, saare beskedne.

Til vederlag for den jord, godsejerne skulde give afkald paa, blev der af regeringen udleveret obligationer lydende paa den afstaaede jords værdi. I løbet af 48 aar skulde bønderne, dels forrente, dels afdrage beløbet ved aarlig at betale 6 pct. af afstaaelsessummen. Renterne blev pint ud af bønderne ved halv militære straffe. Kun de gouvernører, der, ligegyldigt ved hvilke, selv nok saa grusomme midler, forstod at tilvejebringe renterne, var velsete i St. Petersburg.

Det ophævede livegenskab omfattede 22½ million mennesker. Trods de haarde betingelser, hvorpaa frigørelsen skulde foregaa, tog bønderne imod den med glæde. I de første maaneder efter den dag, den personlige frihed blev opnaaet, holdt de to helligdage om ugen.

Senere undersøgelser har vist, at bøndernes jord gennemgaaende blev værdsat saa højt, at forrentningen og skatterne endog flere gange oversteg værdien af det aarlige høstudbytte. Indgaaende statistiske undersøgelser godtgjorde, at de aarlige afdrag etc. beløb sig til:

i Nowgorod	180—210 pct. af høstudbyttet, ved de mindre brug endog 275—565 pct.	
- Petersburgsdistriktet	128—150	pct.
- Moskvakredsen	205	«
- Twer- —	252	«
- Smolensk- —	220	«
- Kostroma- —	240	«
- Pskow- —	213	«
- Wladimir- —	276	«
- Wjolka- —	200	«

Denne grusomme overbebyrdelse af bønderne havde til følge, at landbruget gik stærkt tilbage. I halvfjerdserne viste det sig, at i 13 regeringskredse var der sket en tilbage-

gang, som aabenbaredes deri, at udsæden var formindsket med 14,6 pct., høsten med 27,8, kvægbestanden med 17,6. Samtidig var befolkningen vokset med 6,6 pct.

Hertil kommer, at det nu er konstateret, at bønderne overhovedet fik for lidt jord til paa den at kunne frembringe det fornødne underhold.

Deler man bønderne i 3 grupper, er resultatet følgende:

Første gruppe, der omfatter 45 358 078 mennesker = 70 pct. af bondestanden, kan ikke paa deres jord frembringe, hvad de skal forbruge for at leve.

Anden gruppe, der omfatter 13 087 401 mennesker = 20,4 pct., kan vel frembringe, hvad de selv skal fortære, men ikke det tilstrækkelige kvægfoder.

Tredje gruppe, der kun omfatter 5 715 513 mennesker = 8,9 pct, kan leve af landbruget.

Videre kommer dertil, at godsejerne beholdt engene. Men «uden enge, ingen heste, uden heste, ingen gødning». Disse ulykkelige forhold maatte nødvendig føre til frygtelige tilstande. Det er her, vi har de naturlige aarsager til den hungersnød, som udbrød 1876 — 1884 — 1891 — 1895 og 1898!

De livegne, der levede som tyende paa godserne, fik ingen jord. Det, der blev skænket dem, var kun den blotte frihed uden nogen anvisning paa, hvorledes de derved skulde opnaa andet og mere end friheden til at sulte.

Det her fremstillede danner baggrunden for det offentlige liv i Rusland. Paa denne baggrund er det, at de revolutionære bestræbelser træder frem. En af de revolutionære bevægelsers ejendommeligste fremtoninger samler sig om fyrsten Peter Krapotkin.

II. *Krapotkins ungdom.*

Peter Krapotkin er født i Moskvas fineste kvarter i 1842. Han stammer fra en fyrstelig slægt, der har siddet inde med fyrstendømmet Smolensk, i hvilket slægten endnu ejer store godser. Forældrene førte et fyrsteligt hus. I hovedstaden holdt de 50 tjenestefolk, paa landet en halv gang saamange. Ved middagsbordet havde hvert medlem af familjen en tjener bag ved sin stol.

Godset laa 160 mile fra Moskva. Herfra maatte bønderne om efteraaret befordre det korn og det slagtede fjerkræ, som familjen skulde bruge i hovedstaden om vinteren. Hvert efteraar kom bønderne med 25 slæder, belæssede med de nødvendige naturalier til husholdningen. Om foraaret kom bønderne paa lignende maade for at besørge flytningen, naar herskabet skulde paa landet. Medens møbler etc. blev transporterede, maatte tjenestefolkene gøre den lange rejse til — fods! Selve herskabet rejste med posten: en deligence, forspændt med 4 heste!

Faderen fyrst Alexei Petrovich Krapotkin var en stram militær, der var vokset sammen med uniformen. Han handlede med sine militære undergivne, som var de tinsoldater. Ved en given lejlighed lod han et regiment staa ret i en time. Storfyrst Mikael fandt, at dette var udmærket godt gjort, det var kun skade, at man ikke kunde hindre, at mandskabet trak vejret! Under en ildebrand havde en af tjenerne med fare for sit eget liv frelst et barn. Til belønning herfor blev «korset for tapperhed uddelt til — faderen! Det var dog en af de bedrifter, som denne ikke yndede at blive mindet om.

Ved livegenskabets ophævelse fik fyrst Alexei Krapotkin 3½ gang saameget for den jord, der blev afstaaet til bønderne, som han forud havde solgt tilsvarende jord til. «Saaledes gik det omtrent over alt».

Peter Krapotkins moder var en blid og godmodig kvinde. Men hun døde allerede i 1846, da drengen endnu kun var 3½ aar gammel. Til hans første gaadefulde erindringer hører meddelelsen om, at hans moder var «gaaet bort til himlen og til englene».

Hvorfor og hvorledes var hun kommen der? Dette spørgsmaal hørte til de første, han filosoferede over. Under sin opvækst erfarede han, at børnene blev elsket af folkene for deres moders skyld.

I 1850, da der blev holdt fest for Nikolaus I i anledning af hans 25-aars jubilæum, blev Krapotkin indskrevet som page ved hoffet. Da han var 15 aar gammel, begyndte han pagetjenesten.

Paa samme tid gennemgaar han officersskolen og studerer

særlig naturvidenskab, mathematik, fysik og astronomi. Om sommeren laa officersaspiranterne i lejr paa landet og foretog opmaalinger i marken, hvorved Krapotkin lagde grunden til de videnskabelige arbejder, han senere foretog i Sibirien.

I juni 1861 blev han udnævnt til vagtmester, hvormed fulgte den bestilling at være kammerpage hos kejseren, hvad der anses som det første betydelige skridt til fremtidige udmærkelser. I denne sin egenskab skulde Krapotkin ved alle festlige lejligheder stadig være i nærheden af kejserens person; ikke for langt fra ham, men dog al tid saa nær, at han paa givet vink kunde være til kejserens tjeneste.

Blandt de erfaringer, han her gjorde, var bl. a. den, at selv fornemme folk betragtede det som en stor ære, hvis deres døtre kunde opnaa at blive storfyrsternes — friller!

I 1862 var officersuddannelsen endt og tiden kommen, da Krapotkin skulde vælge den vaabenart, ved hvilken han fremtidig skulde gøre tjeneste. Helst vilde han trække sig tilbage fra militærlivet, gaa til universitetet og leve som videnskabsmand. Men det var hans fader saa afgørende imod, at han ikke kunde gøre det uden fuldstændig at bryde med denne. Han valgte da at gaa til Sibirien og blev officer ved kavalleri-kosakkerne i Amurdistriktet.

For officersudnævnelsen foregaar, udbryder der en frygtelig ildebrand i St. Petersburg. Alt tydede paa, at den var paasat. Men det blev aldrig opklaret, hvorledes den var opstaaet. De fleste vidnesbyrd tyder paa, at den var paasat af de reaktionære for at faa lejlighed til at give fremskridtsmændene skylden og derved skræmme kejseren fra reformvirksomheden, om muligt endnu hindre gennemførelsen af loven om livegenskabets ophævelse.

Det blev i alle tilfælde i denne retning, at ildebranden kom til at virke. Det var reaktionens mænd, der nu fik magt over kejseren. Den offentlige mening i hovedstaden gik samme vej. Der blev foretaget en mængde arrestationer, St. Petersburg blev saa godt som erklæret i belejringsstand.

14 dage senere fandt officersudnævnelsen sted. Kejseren holdt selv til de ny officerer en tale, som han sluttede med følgende ord: «Hvis nogen af Dem — hvad Gud bevare Dem for — under nogen som helst form skulde vise utroskab mod

czaren, tronen og fædrelandet — pas noje paa, hvad jeg siger Dem, mine herrer — saa vil han blive behandlet med *hele* lovens *strenghed* uden mindste *barmhjertighed!*»

Næste dag blev 3 officerer skudte og en menig soldat pisket ihjel under spidsrodsløbet paa — kejserens befaling!

Det var udtryk for den indtraadte reaktion. Medens denne nu regerede i det gamle land, drog Krapotkin til Irkutsk, hovedstaden i Østsibirien. Her lever han i 5 aar, særlig optaget af arbejde som sekretær for to udvalg, hvoraf det ene forestaar en omordning af fængselsvæsenet og de landsforvistes forhold, det andet skal lede gennemforelsen af en plan for det kommunale selvstyre.

Under denne virksomhed gør Krapotkin adskillige erfaringer, der for bestandig nedbryder hans tro paa al centraladministration. I 1859 sender borgerne i Chita til St. Petersburg en indstilling angaaende bygningen af en brandstation. Først 25 aar senere naar de at faa indstillingen bevilget! Det lykkedes ham og flere at føre tilstrækkelige beviser mod en politiofficer, som slaar bønderne og bruger pisken ved alle lejligheder, selv mod kvinder. Officeren bliver afsat, men faa maaneder efter udnævnes den samme mand til et endnu højere embede i et andet distrikt, hvor han uden kontrol fortsætter sine plyndringer saaledes, at han efter faa aars forløb vender tilbage til St. Petersburg somī en hovedrig mand!

Ved anlæggelsen af nye kolonier i Amurlandet blev 1 000 straffanger, hovedsagelig røvere og mordere, satte i frihed og tildelt jord. Mange af disse manglede hustruer. Gouvernøren satte da 100 kvindelige forbrydere i frihed og bød dem vælge sig hver en mand, som de derefter skulde følge paa rejsen til den nye koloni. De stilledes op ved floden par efter par. Gouvernøren nedbad himlens velsignelse over dem og erklærede: «Jeg gifter eder nu sammen, mine børn! Vær gode mod hinanden! I mænd skal ikke mishandle eders koner! Drag bort og vær lykkelige!»

Omtrent 6 aar efter besøgte Krapotkin disse nybyggere i deres landsbyer. Han fandt ægteskaberne lige saa lykkelige som de fleste andre. Biskoppen anerkendte dem senere for

gyldige, og børnene blev indskrevne i kirkebøgerne som ægte fødte.

Medens Krapotkin lever i Sibirien, udbryder den polske opstand i 1863. Den ledes af de nationale jorddrotter, der er ganske ligegyldige for de livegne bønders interesser. Russerne møder derfor som de polske bønders forsvarere overfor landets egne godsejere. De tog uden videre jorden fra godsejerne og skænkede den til bønderne. Paa den maade blev bondestanden russernes allierede under kampen for at slaa opstanden ned. Russerne sejrede, og 3 000 polakker blev henrettede og 60—70 000 blev deporterede til Sibirien.

Sejren over polakkerne blev en sejr for reaktionen i selve Rusland. Enhver, der vovede at tale om reformer, blev stemplet som forræder imod fædrelandet.

En eftersommer gik en større transportflaade paa *Amur*, ladet med proviant til en af de nye kolonier, tilgrunde under en heftig storm. Krapotkin fik det hverv at bringe efterretning derom til St. Petersburg. Rejsen varer i 24 døgn. Den første nat efter ankomsten er han til bal hos en af sine tanter.

Efter et kort ophold i hovedstaden drager han atter tilbage til Sibirien, hvorfra han bl. a. foretager geografiske undersøgelser omkring i Manchuriet. I begyndelsen af 1867 vender han for længere tid tilbage til St. Petersburg.

Resultatet af hans ophold i Sibirien har han selv skildret i følgende bekendelse:

«De aar, jeg tilbragte i Sibirien, gav mig mangen en lære, som jeg intet andet sted vilde have faaet. Det varede ikke længe, forend jeg forstod, hvor umuligt det er at gøre blot det mindste gode for masserne ved hjælp af det administrative maskineri. Det var en illusion, jeg for bestandig blev af med. Jeg lærte lidt efter lidt ikke alene at forstaa menneskene og deres karakter, men ogsaa det menneskelige samfunds inderste kærne. Jeg saa klart for mine øjne de ukendte massers fælles sammenføjende bestræbelser, der nu sjeldent omtales i bøger, men som har saa stor betydning for samfundets udvikling. — — I Sibirien tilsatte jeg den sidste rest af min tro paa statsdisciplin. Jeg udviklede mig til at blive anarkist. — Overalt fordres der de gennem-

brydende mænd; men naar impulsen først er given, saa maa foretagendet føres videre paa et slags kommunalt grundlag, ved hjælp af fælles overenskomst».

III. *Krapotkins sociale omvendelse.*

Da Krapotkin var vendt tilbage til St. Petersburg, opgav han sin militære løbebane og lod sig indskrive ved universitetets naturvidenskabelige-mathematiske fakultet. Da hans fader knapt kunde taale at se en civil dragt, var dette skridt ham i den grad imod, at Krapotkin fra dette øjeblik maatte leve af egne indtægter, navnlig af bidrag til videnskabelige tidsskrifter.

Ved siden af arbejdet ved universitetet fortsatte Krapotkin sine geografiske studier. Under disse gør han den opdagelse, at de forhaandenværende kortlægninger over Nord-Asiens bjerge var fuldstændig falske. Han oplevede den sjeldne glæde, som times de videnskabsmænd, der gør nye erobringer i videnskabens verden. Hans arbejde om Asien betragter han som sit hovedbidrag til videnskaben.

I aarene 1869—71 aabnede nogle dristige norske sælhundefangere det kariske hav for skibsfarten, hvad der vakte almindelig forbavselse. Man mente, at det maatte være en ren tilfældighed, da man betragtede det nævnte hav som en stor iskælder. Men Krapotkin saa i denne begivenhed et nyt vidnesbyrd om værdien af det frie initiativ i modsætning til statsdisciplinen. «De smaa tapre sælhundefangere, der er vant til at leve mellem is, havde med velberaad hu gjort et forsøg paa at trænge gennem drivisen, der spærrer vejen til det kariske hav, medens regeringens skibe altid havde ladet sig holde tilbage af deres ansvar overfor staten».

Det var, fremhæver Krapotkin, de norske sælhundefangere, der indledede den nye æra for Nordpolsekspeditioner, som kulminerede i Nordenskjölds omsejling af Asien, i oprettelsen af Nordostpassagen til Sibirien, i Pearys opdagelse af Nordgrønland og endelig i Nansens Fram-ekspedition.

Han mener iøvrigt, at der endnu nordost for Novoja Semlja ligger et øland, som fremdeles er uopdaget.

Som repræsentant for det geografiske selskab blev Krapotkin sendt til Finland for at studere *glacialperiodens*

formationer. Medens han opholder sig her, kommer det afgørende vendepunkt i hans liv.

Han var uddannet som militær og havde hidtil arbejdet dels som administrator, dels som videnskabsmand. Han var en virksom natur, der havde røgtet sit hverv uden at filosofere over, om han var kommen paa sin rette hylde. Det var geografien, der optog ham mest. Han syslede med planer om at skrive en fysisk geografi om Rusland. For at realisere denne plan ønskede han at blive ansat som sekretær ved det geografiske selskab.

Først paa rejsen i Finland fik han lejlighed til at gøre sig selv det spørgsmaal, om han egentlig virkede paa den rette plads? Under overvejelsen af dette spørgsmaal voksede tanker frem, der efterhaanden optog ham stærkere end geologien.

Tankerne stod stille ved at betragte de finske bønders strænge og fattige liv. Bønderne havde at dyrke den haarde, stenede jord, medens de gnavede paa deres rugmelskager, der var saa haarde som sten. Fra de finske bønder gik tankerne til de russiske! Han maatte dvæle ved de elendige kaar, som bønderne maatte leve i, fordi de havde mistet deres enge og havde altfor høje afgifter at svare til godsejerne.

Videnskaben er en stor og herlig ting. Krapotkin skattede dens glæder maaske endog mere end mange andre. Men han maatte gøre sig selv det spørgsmaal: «Hvad ret har jeg til disse højere glæder, naar der rundt omkring føres en fortvivlet, haabløs kamp for et stykke tørt brød? Naar det, der udfordres, forat jeg skal kunne leve i denne højere verden, maa tages fra dem, der faar kornet til at gro og dog ikke har brød til dem selv og deres børn».

Bønderne trængte til kundskaber. «Masserne har lyst til at lære — de er villige dertil, og de kan lære!» Selv de fattigste bønder kunde falde i staver over deres lands skønhed og give deres følelser udtryk i melodier, der vilde bringe den bedste musiker til at lytte. Disse bønder føler dybt, tænker og grubler over tingene; de er rede til at tage imod kundskab. «Giv dem den kun, — giv dem midler til at finde tiden dertil».

Her var maalet. Her var de folk, Krapotkin skulde

arbejde for! Den betragtning, at den store mand arbejder bedst for andre, — at alt tilsidst kommer den store befolkning tilgode, blot den store personlighed paa sit særlige omraade yder, hvad han er istand til, deler Krapotkin ikke. Han erklærer: Alle højtravende fraser om at arbejde for menneskenes udvikling, samtidig med, at de, der arbejder derpaa, staar langt borte fra dem, de vil bringe frem, er de rene sophisterier».

I efteraaret 1871 modtog Krapotkin fra det geografiske selskab i St. Petersburg følgende telegram: Bestyrelsen beder Dem modtage pladsen som selskabets sekretær». Han stod altsaa nu ved sine ønskers maal. Den afgaaende sekretær bad ham indtrængende om at modtage tilbudet. Men tilbudet kom for sent. Han havde nu faaet et andet og højere kald. Hans svar lod: Min forbindtligste tak, kan desværre ikke modtage tilbudet!»

Fra nu af tilhørte Krapotkin folket. I den følgende tid skulde han oftere komme til at vandre den samme vej, som flere repræsentanter for videnskaben havde valgt allerede i 1864. I den hensigt, trods regeringens modstand at bringe masserne kundskab, drog en mængde yngre mænd, forklædte som haandværkere, ud over landet. Hvor de kom frem i stæderne og ved de store fabriker, stiftede de samvirkende foreninger og skoler. Ad forskellige veje lik de arbejderne i tale og skabte midtpunkter, hvorfra almen oplysning kunde udbredes i folket. Det var blandt disse folkeopdragere, at Krapotkin nu fik sin plads.

IV. *Rædselsregimentet.*

Ved den tid, da Krapotkin gik over til at være socialreformator, var kejser Alexander II fuldstændig i hænderne paa politiets chefer grev *Schuvaloff* og general *Trepoff*, der regerede ved rædselen. Til enhver tid holdt man revolutionens spøgelse frem for kejseren saaledes, at han blev aldeles skræmt. Kom de ikke med rapporterne til den bestemte tid, spurgte han i angst: «Er alt roligt i St. Petersburg?» Nølede kejseren med at underskrive de ham forelagte reaktionære love, forholdt man ham Ludvig XVI's skæbne

og bad ham for ikke at sætte dynastiet i fare at give dokumenterne den fornødne paategning.

Medens man regerer med rædselen, foretager selve statsmændene de mest skandalose udplyndringer baade af statskassen og krongodserne. Under en proces blev det oplyst, at en ven af general Potapoff, der i 1872 blev chef for regeringspolitiet, paa den skammeligste maade havde berøvet en del bønder i Lithauen deres jord. Da de henvendte sig til ministeriet med klage, havde politichefens ven med hjælp af mænd, der var ansat i ministeriet, faaet bønderne fængslet, pisket og — skudt!

Ingen nye foretagender kunde komme igang, for man havde forpligtet sig til at betale ministerielle embedsmænd op til 50 pct. af, hvad de paagældende forretninger kunde indbringe. Selv storfyrsterne fejrede saa vilde orgier i hovedstadens restaurationer, at det kunde hænde, politiet maatte skride ind imod dem.

For alt oplysningsarbejde lægges de største hindringer ivejen. Den offentlige forhandling forstummer. Selv mand og mand imellem tør man knapt tale om de offentlige anliggender. Blot det at være mistænkt for farlige meninger var nok til at blive arresteret som politisk forbryder, hvad der betød det samme som aars fængsling i Peter-Pauls-fæstningen, forvisning til Sibirien, maaske endog tortur i fæstningskassematterne.

Hvorledes arrestanter kunde blive behandlet, viste sig bl. a., da Karakosoff blev fængslet. Han havde i 1866 skudt paa kejseren, men ikke ramt ham. Han blev dømt til døden. Da han førtes til retterstedet, slog han ved sit udseende til skuerne med forfærdelse. »Det var, som om alle ben i dette legeme var brudte, hoved, arme, alting dinglede». Skønt intet nærmere blev oplyst, var man enige om, at han maatte være bleven underkastet tortur. Senere erfarede Krapotkin gennem en af sine venner, der paa en rejse personlig mødtes med de mænd, der havde bevogtet Karakosoff, at de ifølge befaling i over en uge ikke havde tilladt ham at sove. Hver gang, han var ved at blunde, ruskede man i ham!

Det var dette rædselsregimente, der blev grundlaget for nihilismen.

V. *Krapotkin og anarkisterne.*

I 1864 var den internationale arbejderforening, som samlede sig om Karl Marx, bleven stiftet i London. Den var fremgaaet af den følelse, at det var nødvendigt, at de undertrykte i alle lande sluttede sig sammen, hvis vi skulde naa frem til en tid, hvor broderskabet mellem folkene er bleven til virkelighed.

De franske deltagere havde udtrykkelig motiveret deres deltagelse ved sætningen: «Atter er Polen bleven druknet i sine børns blod, og vi er bleven magteslose tilskuere dertil». Nu skulde det være anderledes. Arbejdernes internationale forbund skulde forkynde, at moralens simple love, der regulerer de enkelte menneskers forhold, ogsaa skal anerkendes som de højeste love mellem nationerne».

Den begejstring, hvormed særlig de franske arbejdere hilste Internationale, fremgaar bl. a. af en sang af Eugène Pettier, der blev skreven til det nye forbunds pris.

Den foreligger i en svensk oversættelse, som meddeles her:

Upp, trälar, uti alla stater,
Som hungern bojor lagt uppå!
Det dånar uti rättens krater,
Snart skall utbrottets timme slå.
Störtas skall det gamla snart i gruset,
Slaf, stig upp för att slå dig fri!
Från mörkret stiga vi mot ljuset,
Från intet allt vi vilja bli.
Upp till kamp emot kvalen!
Sista striden det är,
Ty Internationalen
Åt alla lycka bär.

I höjden räddarn vi ej hälsa,
Ej gudar, furstar stå oss bi.
Nej sjelfva vilja vi oss frälsa,
Och samfäld skall vår räddning bli.
För att kräfva ut det stulna, bröder,
Och för att slita andens band,
Vi smida medan järnet glöder,
Med senig arm och kraftig hand!

Upp till kamp emot kvalen!
Sista striden det är,
Ty Internationalen
Åt alla lycka bär.

I sin förgudning afskyvärda,
Männ' guldets kungar nånsin haft
Ett annat mål än att bli närda
Af proletärens arbetskraft?
Hvad han skapat under nöd och vaka,
Utaf tjufvarne rånadt är;
När folket kräfver det tilbaka,
Sin egen rätt det blott begär.
Upp till kamp emot kvalen!
Sista striden det är,
Ty Internationalen
Åt alla lycka bär.

Båd' stat och lagar oss förtrycka,
Vi under skatter digna ner;
Den rike inga plikter trycka,
Den arme ingen rätt man ger.
Länge nog som myndlingar vi böjt oss,
Jämlikheten skall nu bli lag.
Med plikterna vi hittills nöjt oss,
Nu taga vi vår rätt en dag.
Upp till kamp emot kvalen!
Sista striden det är,
Ty Internationalen
Åt alla lycka bär.

Arbetare, i stad, paa landet,
En gång skall jorden blifva vår!
När fast vi knyta broderbandet,
Då lättingen ej råda får.
Många rofdjur på vårt blod sig mätta,
Men när vi nu, till vårt försvar,
En dag en gräns för dessa sätta,
Skall solen stråla lika klar.
Upp till kamp emot kvalen!
Sista striden det är,
Ty Internationalen
Åt alla lycka bär.

I 1868 stiftede Michael Bakunin Internationale Allianz der socialistischen Demokratie. Det var et forbund af offentlige foreninger, der blev ledede af et hemmeligt selskab

under Bakunins direktion. Denne alliance blev centralstedet for den senere voldsomme anarkisme.

Bakunin var russer og født i en rig familje 1814. Han studerede, blev artillerioffícer og senere skribent. Han fandt allerede i fyrrerne, at parlamenternes tid var forbi. Den opgave, som forelaa, var den at skaffe en fri verden uden love. Grundet paa sin deltagelse i revolutionskampene i 1848—49 dømmes han i Østerrige til at miste livet. Han udleveres imidlertid til Rusland, hvor han sidder i fængsel til 1857, hvorefter han for livstid forvises til Sibirien. 1861 lykkedes det ham at unddrage sig ved flugt. Han drager først til London, hvor han bliver fører for den kreds af dannede russere, der samlede sig om det af Alexander Herzen udgivne tidsskrift: Kolokol (klokken). I den følgende tid studerer han nærmere Proudhons anarkistiske skrifter og føler sig nu end yderligere kaldet til at gaa i spidsen for den bevægelse, der skal hidføre det frie samfund uden love. Paa samme tid, som han leder den internationale alliance med dette formaal, øver han en mægtig indflydelse paa en stor del af ungdommen, de saakaldte nihilister, der ser hen til Bakunin som til en profet.

I foraaret 1872 kom Krapotkin for første gang i forbindelse med disse moderne bevægelser, idet han forlød Rusland og over Tyskland tog ophold i Schweiz. Det var en hel ny verden, der herved aabnedes for ham: ny i natur, kultur og folkeliv.

I Schweiz mødtes Krapotkin med den moderne socialisme. Han meldte sig i Zürich ind i en af den internationale arbejderforenings sektioner. Han tilbragte nætter og dage med at læse. Det indtryk, han derved modtog, var uudsletteligt. En strøm af nye tanker vaktes tillive i hans indre. Han lærte, at den, der virkelig vil forstaa, hvorledes arbejderne kommer i forhold til socialismen, maa læse saamange socialistiske blade som muligt grundigt igennem, — ikke alene de ledende artikler, men ogsaa meget de enkelte meddelelser. Et helt nyt syn paa de sociale forhold aabenbarer sig ved denne læsning, man faar et indblik i bevægelsens alvor og moralske styrke, som man ellers aldrig vilde komme til, man ser, hvorledes de mænd, der er grebne af de nye

theorier, er rede til at føre dem ud i livet og til at lide for dem».

«Jo mere, jeg læste, des klarere saa jeg, at der foran mig laa en hel ny verden, — en verden, som jeg kun kunde lære at kende ved at leve med i arbejdernes forening og ved at omgaas disse folk i deres daglige liv».

Krapotkin bestemte sig nu til i nogle maaneder udelukkende at studere denne sag. Med det for øje rejste han til Genf, hvor han sluttede sig til en afdeling af den bakuninske alliance.

Ved at leve mellem arbejderne lærte han at beundre den idealisme, der lever i den moderne arbejderbevægelse. Men han lærte tillige, hvor nødvendigt det er, at denne idealisme forenes med forstaaende medvirkning af repræsentanterne for de besiddende samfundsklasser. Uden medvirkning af ialfald en del af godsejerne var livegenskabet aldrig bleven gennemført paa fredelig maade. «Kommunen i Paris var et frygteligt eksempel paa et oprør med ufærdige idealer».

«Jeg havde lagt mærke til, at ingen revolution - den være sig fredelig eller voldsom — nogensinde har fundet sted, uden at de nye ideer har gennemsivet endog selve den klasse, hvis økonomiske og politiske privilegier den angriber».

Han lærte tillige at forstaa, at revolutioner er ligesaa naturlige for det menneskelige samfund som den uophørlige, langsomme udvikling, der stadig foregaar indenfor civilisationen.

«Det væsentlige spørgsmaal bliver saaledes ikke, hvorledes man skal undgaa revolutioner, men snarere hvorledes man skal naa det største resultat, uden at borgerkrigen bliver i forhold dertil, med andre ord med saa faa ofre som muligt og, uden at den gensidige bitterhed sætter for dybe spor. Der gives kun ét middel til at naa saavidt, og det er, at den undertrykte del af samfundet har det klarest mulige begreb om, hvad det er, den tilstræber, og hvorledes den vil søge at opnaa det, samt at den er gennemtrængt af den begejstring, der er nødvendig for fuldbyrdelsen. Kun i det tilfælde kan den vente, at de bedste og aandelig dygtigste kræfter iblandt den priviligerede klasse skal slutte sig til dens sag».

Med disse ideer vendte Krapotkin tilbage til Rusland.

SOLSTREIF.

(Af *Thea Christiansen*).

Det var en af dagene før jul med barfrost og taage. Byen laa i en gulgraa dis, og solen hang i taagen, rød og rund som en kobberskive.

Lærer Nils Thorberg var paa veien hjem til middag. Han gik og tænkte paa, hvor velsignet det igrunden var, at julen kommer saadan midt i den mørke tid. Det er noget lyst at se hen til baade for barn og lærere. Og det trængs noget lyst i skolen, der er saameget som er tungt og trist. En har ofte tunge, træge, uvillige elever, og lidet faar man af paaskjønnelse og forstaaelse. Eller var det maaske saa, at han var mer uduelig til sin gjerning end andre? Var det kanske derfor mangt gik tungt for ham, mangt og meget som andre tog saa freidig?

Han drog et dybt aandedrag og løftede lidt paa skuldrene, som lettede han paa en byrde.

Det kom over ham ret som det var: han dudde ikke, dudde til intet. Sommetider kunde det komme med en voldsomhed slig, at det pressede sveden frem paa hans pande. Naar han færdedes blandt sine kolleger og hørte paa dem, hvorledes de tumlede med methoder og systemer, som man spiller bold, hvorledes de boltrede sig i tekniske finesser som guldfiske i et akvarium, kjendte han sig som en fremmed iblandt dem. Det var noget inderst inde i ham, som bød ham imod i alt dette tekniske bravaderi; — var han kanske for gammeldags? — —

Folk hastede forbi ham i flok og følge. Der var unge mænd og unge kvinder, som lo og snakkede. Skolebarn gik hjem med randsler og bogpakker, departementsfolk og skolefolk med voxdugsmapper, alle gik de hurtig, det var graakoldt i veiret, men le og prate gjorde alle, som havde følge.

Thorberg saa undrende paa dem, som man ser paa et fremmed folkefærd. — Den som kunde være lidt letsindig!

Da vilde det være lettere at være skolemester ogsaa.

Lade fem være lige. — Men at gaa der dag efter dag og give af sig selv, tappe sit eget hjerteblod næsten — og saa ikke faa noget igjen! — Bare nogen faa smuler! Han begjærede saa lidet, syntes han.

Hvor han kjendte sig tom i sjælen. Tom og tør og træt. — Havde han været en kvinde, vilde han grædt. Taarer frelser fra bitterhed.

Men en mand maa frelse sin sjæl uden taarer.

*

Fru Thorberg og vesle Hans Petter kom hjem fra byen. De havde skyndet sig den sidste del af veien, for det var lidt sent, og far ventedes hjem. Rigtignok var fru Thorberg noksaa tryg; hun havde erterne i hokassen, og koteletterne var fort at stege; men alligevel, far maatte ikke vente paa maden.

«Dersom du er rigtig pen om dig, skal du faa lov at beholde søndagsblusen paa dig Hans Petter,» sagde fru Thorberg, idet hun lagde hatten fra sig og stak ind et par haarnaaler. Den tunge, morke haarfylde holdt paa at falde ned.

Jo, det skulde Hans Petter være. — «Mor, tror du ikke, far synes det blir morsomt at se den nye billedbogen min?»

«Jo, det vil han ganske sikkert.» Fru Thorberg rev op hyssingen om en pakke og bredte indholdet udover bordet. Hun maatte se paa de seks nye servietter, hun havde kjøbt. De var skinnende blanke, fine damaskes med nydeligt monster. Hun havde længe ønsket sig nogen pene servietter, de var egentlig bare til dagligbrug de hun havde, og flere end seks gjester sad sjelden ved deres bord paa engang. Disse servietterne havde hun faat saa billig; hun formelig glædede sig til at fortælle Nils, hvilken job hun havde gjort. I romjulen kunde hun falde dem og sy monogram. Hun pakkede dem pent ind igjen; de kunde ligge som gave fra Nils under juletræet julaften, tænkte hun. Han havde ikke greie paa at kjøbe julegaver, Nils.

Men klokken var blit mange kjære - hun skyndte sig ud i kjøkkenet. —

Da Thorberg kom hjem, hørte hans hustru paa fodtrinene i trappen, at han ikke netop var i solskinsstemning. De var ikke hurtige og spænstige som de pleiede. Men hun sagde ingenting. Han var vel sulten og træt stakkar.

Hans Petter kom ud i kjøkkenet og drog moderen i kjoleskjørtet. «Far vil ikke se paa billedbogen min.» Det bævrede lidt om munden, og taaren hang tung i øienfrynserne.

«Far er træt, ser du. Vent bare til han faar spist og hvilt sig, da vil han nok gjerne se paa alle dyrene og fortælle dig historier om dem.»

Men det *var* noget, og da fru Thorberg knyttede middagssmekken bag Hans Petters nakke, spurgte hun: «Har det været noget leit paa skolen idag Nils?»

«Nei, ikke noget særlig netop.»

Hun lagde for den møreste kotelet til sin mand, skar op for Hans Petter og ventede stille. Nils var saa glad i svinekoteletter med grønne erter, men idag sagde han intet om, at det smagte godt.

«Har du ingenting at fortælle mig Nils?» Fru Thorberg prøvede sig frem.

«Nei, ingenting.»

«Er det noget, som er slemt for dig?»

«Nei, intet særlig. Men alt er tungt.»

«Ja, det er saa tungt veir idag du. Hans Petter og jeg strævede formelig med at gaa hjem fra byen, vi som er saa lette paa foden begge to.»

«Ja, og lette i sindet ogsaa.»

«Synes du vi er letsindige, Nils? Vi er bare glade, fordi vi har det saa godt. Og det vilde være synd andet. Friske er vi alle, et godt hjem har vi, og vi gaar herhjemme og stuller med vort, arbeider og gjør alt istand, til du kommer hjem. Vi er fornøide og glade; det burde du ogsaa være Nils.»

«Ja, naar det bare ikke var det at jeg sommetider føler mig saa overflødig i verden, saa rent til ingen verdens nytte, saa ganske og aldeles overflødig, somom al min gjerning glider hen uden et eneste spor efter sig. Den bringer ikke gavn

eller glæde til nogen; den svinder, blir borte, væk, som en draabe vand paa en hed ovn» — — han talte sig hed, saa blodet steg op i hans blege ansigt.

Hans Petter strævede med at faa de runde erter til at ligge saa længe stille paa gaffelen, at han kunde balancere dem op til munden, men de trillede uafladelig af. Han sendte først moderen et prøvende blik og lod saa sin venstre pegefinger hjælpe til, idet han skjov erterne ind paa gaffelen. Det gik bedre; men da han opdagede, at baade far og mor var saa ivrige med det de snakkede om, lagde han resolut gaffelen bort og greb til kniven.

«Nei, Nils,» sagde fru Thorberg, «du maa ikke tage det paa den maade. Jeg tror nu det jeg, at intet arbeide, naar vi udfører det i troskab, gaar sporløst hen uden at bære frugt. Det er bare det, ser du, at vi sjelden faar være med og høste. Frugten kommer i tidens fylde. Æbleblomsten om vaaren lukker sig op i solskinnet, den fylder luften med sin vellugt og sødme, den fælder sine blege blade, naar den er færdig; et for et falder de hvide blade — frugten ser den ikke. Men frugten kommer i høstens tid, dersom ormе ikke har tæret blomstens marv. Det er ormene, vi maa vogte vort hjerte for, Nils.

Og havet Nils, det store uendelige hav, det bestaar jo bare af draaber. Tag draaberne bort, og der er intet hav. Tag dit og de tusinde samvittighedsfulde læreres arbeide bort, og der vilde ikke være nogen kultur. Man maa være glad ved at være en draabe i verdenshavet. Blot draaben er ægte, klar og funklende som diamanten, der bryder i alle lysets farver.»

«Min tapre, lille filosof» — Thorberg reiste sig, lagde armen om sin hustru og drog hende ind til sig.

«Kom Hans Petter, nu er du nok flink og hjælper mor at tørre af skeerne, som du pleier, saa fortæller far dig om dyrene i billedbogen, naar han har hvilt middag.» Hun bredte slumreteppet over sin mand og forsvandt med Hans Petter i kjøkkenet.

I et lidet rum i en af de gamle arbeiderboliger nede i byen laa en ung pige tilsengs. Hendes ansigt var meget blegt, af en næsten gjennemskinnelig hvidhed. Hun laa stille og saa frem for sig med store øine, men øinene havde dette blik, som intet ser af det nærværende. Hendes blaalige, afmagrede haand famlede ovenpaa det slidte lappeteppe. Døren til kjøkkenet stod paa glot. Derfra lød af og til en stilfærdig puslen, og lidt støi af kjøring paa gaden hørtes engang imellem, ellers var alt stille. «Mor,» kaldte den syge.

Moderen torrede sæbevandet af sine hænder i forklædet og traadte ind.

«Mor, jeg vilde saa gjerne snakke med Jensine i 4de opgang.»

«Jeg skal svinte over og høre, om hun er hjemme jeg.»

Moderen kom snart tilbage og meldte, at Jensine kom straks paa timen, skulde bare fly et lidet ærinde først.

Den syge laa og lyttede spændt efter hver ny lyd derudefra kjøkkenet.

Om ikke længe kom Jensine. Hun havde en pose i haanden, den leverede hun til den syge.

«Værsgo Amanda, der er nogen druer, som jeg kjøbte til dig. Jeg fik 50 øre af Thorberg idag; han fik nogen aviser af mig af de blaene jeg havde tilovers fra idagmorges.»

Det lyste op i den syges ansigt. Med sine stakkars kraftløse hænder rev hun posen op og løftede en smuk klase i veiret. «Det var netop Thorberg, jeg vilde snakke med dig om Jensine. Dersom han vidste, jeg var saa syg, tror du, han vilde komme og besøge mig?»

«Jeg skal sige det til ham imorgen; vi har religion i 1ste time,» ivrede Jensine.

«Aa ja du,» den syge smilede, og det kom, mens hun hvilede lidt mellem hver længere sætning: «Jeg var doven paa skolen, Jensine — og det har jeg angret paa. — Men nu bagefter — mens jeg har ligget her syg — har jeg tænkt over alt det, han lærte os i religionstimerne, — og det vilde jeg saa gjerne, han skulde vide.»

Hun sugede saften ud af en drue, mens pusten gik tungt.

Ved Jensines hjælp løftede hun sig op i puderne. Øinene blev skinnende, og aandedrættet gik.

«Men Jensine,» — stødte hun frem — «dersom jeg ikke skulde træffe ham, — maa du hilse ham fra mig og takke ham, fordi han lærte mig veien til himlen. Jeg er ikke ræd for at dø Jensine» — hun smilede mildt. — «Vil du love mig at hilse Thorberg fra mig?» — Hun rakte sin skjælvende haand ud til Jensine, som angstfyldt tog den og hviskede et høitideligt ja.

Det blev saa stille i rummet . . . . Kun den syges aandedræt hørtes . . . .

Der løsned et stykke kul inde blandt gløderne og dunkede dumpt mod den tynde ovnsvæg . . . . Atter stille . . . .

Jensine vilde helst gaa, men hun turde ikke røre sig. Hun syntes, der flaksed noget med lydløse vinger omkring i rummet, og hun sad og stirred angst hen i alle kroge.

«Hører du Jensine — kirkeklokker,» kom det som et pust over den syges læber — «Thorberg — kaldte — kirkeklokkerne — englestemmer — de kalder til Guds forsamling» — Den syges øine flakked urolig omkring, skinnende, glansfulde — et skjær af farve som fra den første blege morgenrøde fra en opgaaende sol steg op i det gjennemskinnelige hvide aasyn — hun reiste sig i et heftigt hosteanfald, løftede sin høire haand høit over sit hoved og raabte: «Jeg dør i Jesu navn!» — og det røde blod vældede ud af hendes mund.

«Madam Hermansen!» raabte Jensine i angst. Moderen naadde saavidt tidsnok ind til at opfange sit døende barn i sine arme.

Lige efter morgenandagten næste dag traadte Jensine frem til katedret. Thorberg saa forundret paa hende; taarerne randt hende nedad kindet, og hun kunde i begyndelsen ikke faa noget frem for graad. Thorberg ventede taalmodig, indtil hun fik samlet sig saapas, at hun fik sagt, hvad hun skulde fortælle.

«Har Amanda været længe syg?»

«Siden ihøst. Hun fik galoperendes tæring. Jeg var hos hende, da hun døde, og det sidste hun sagde var, at jeg endelig maatte hilse Dere paa dette,» hulkede Jensine frem. «Jeg skulde hilse Dere paa, at hun ikke var ræd for at dø, fordi hun havde ligget og tænkt paa alt det, De havde lært

hende paa skolen, og nu gik hun til himlen.» - Jensine higstede det frem i graad.

Det blev saa stille i klassen hele den time. Herinde havde Amanda siddet for to aar siden, akkurat som en af dem -- og nu var hun død. Dødens engel havde svævet gjennem rummet. — —

For Thorberg blev det underligt den dag. Dette kom som en hilsen fra hinsides graven. Fra denne grav steg der ikke sorg, men en dyb glæde. Og denne glæde voksede i ham og samlede sig i taksigelse, i uendelig taksigelse.

I frikvarterene drev han ude paa gaardspladsen og saa paa, hvorledes det letnede derude i fjorden, hvordan den gyldne strime i synsranden voksте og bredte sig. Tilslut vilde nok solen komme.

Han kunde ikke diskutere metoder og systemer idag; nei med ingen kunde han tale uden kanske med hende, der delte timerne i hans klasse, den tause lærerinde der havde dette tidlig graanende haar bølgende om sin klare pande. Ellers med ingen, før han kom hjem til sin hustru.

Hun lyttede i taushed til hans beretning. Hun stod længe stille, foldede sine hænder og sagde med straalende øine: «Aa Nils, Nils, naar en har kunnet gjøre det lettere at dø for et eneste menneske, naar en har kunnet faa være med og bringe fred i dødsstunden til en menneskesjæl — se da du, har en faat rigelig løn for sit arbeide.»

Hans Petter saa, at far og mor begge to var svært alvorlige, men det var nok ikke noget slemt, for de var saa blide. Derfor tog han trøstig til at tegne videre paa løven, som stod i billedbogen og brølte vældig.

MATHIAS BONSACH KROGH.[1]

(Ved *J. Thomesen*).

M. B. Krogh var født 4de oktober 1754 paa Vadsø i Ostfinmarken af forældrene Truls Krogh og Else Marie Bonsach, datter af sogneprest til Tromdenes Mathias Bonsach. Faderen var først underbetjent ved den kongelige handel i Finmarken, siden foged i Vesteraalens og Lofotens fogderi, hvor han døde 1804, 90 aar gammel. Sønnen Mathias var blot 4 aar gammel ved flytningen til Vesteraalen og har saaledes tilbragt det meste af sin barndom i denne egn af Nordland. Sin undervisning nød han i sine forældres hus af sin farbroder Eilert Hagrup Krogh, der siden blev faderens eftermand i fogedembedet. Allerede i sit 14de aar kunde han tage artium og aaret efter examen philosoficum, begge med bedste karakter. Hans ønske var — siger han i sine optegnelser[2]) angaaende sit liv i denne tid — at studere lægevidenskaben, men dette var imod hans faders ønske, der endelig vilde, at han skulde blive prest. Trods sine sjeldne evner gjorde han dog liden fremgang i sine studier; thi ung af aar, med et lyst og glad sind og dertil ganske overladt til sig selv «fjasede» han — som han siger — en god del af tiden bort. Dertil kom, at han manglede lyst til det theologiske studium, og det var nær kommen dertil, at han havde forladt universitetet for bestandig og valgt sjølivet, hvortil han havde stor lyst. Der fortælles nemlig, at da der laa en russisk eskadre paa Kjøbenhavns red, gik Krogh ombord og skaffede sig ansættelse paa denne, men han maatte have penge til sin udrustning. Han gik da hen til den person, som af

[1]) Tromsø bispestol kan iaar feire sit hundreaars jubilæum; thi 6te januar 1804 blev den første biskop over dette stift udnævnt. I denne anledning opfordres til at opfriske mindet om den første biskop deroppe. Red.

[2]) «Morgenbladet» for 1828 no. 338.

hans fader var overdraget at udbetale ham hans just ikke store maanedspenge, men denne satte ham i husarrest, indtil de russiske skibe var borte.

Heldigvis — faar man sige — bevarede fattigdommen i denne tid den ustadige og livsglade yngling for udsvævelser; det var endog saa smaat bevendt med ham i pekuniær henseende, at han og en anden nordlænding, som han boede sammen med, havde et par benklæder tilsammen og maatte saaledes gaa ud efter tur. Han hørte vistnok forelæsninger, men han erklærer selv, at hans religiøse tænkemaade fik i disse aar en ikke fordelagtig retning.

I 1773 kom den bekjendte *Balle* til universitetet. Denne synes at have havt adskillig indflydelse paa Krogh. Han hørte flittig hans forelæsninger, «først af nysgjærrighed», siden af interesse, og skjønt han ved siden af ogsaa flittig hørte en anden fremragende professor, hvis rationalistiske anskuelser stemte mere med hans egne, saa bidrog dog Balle, til hvem han ogsaa havde personlig adgang, til «for det meste at omstemme hans forrige religiøse meninger». Han synes nu med iver at beskjæftige sig med sine studier; men saa faar han brev fra sin fader, hvori denne ytrede inderlig længsel efter at se ham hjemme, men meldte tillige det, som værre var, nemlig at han ikke saa sig istand til at understøtte ham længer end til aarets udgang, saa det ogsaa af den grund blev nødvendigt, at han kom hjem. Han maatte da — som han siger — «imod sin tilbøielighed forlade universitetet med kun maadelige kundskaber» og saare lidet til at bestride omkostningerne ved den lange reise. Reisen, der foretoges i september 1773, blev rigtig uheldig. Efter 3 dages stormende veir strandede fartøiet paa Norges kyst, antagelig nede ved Kristianssand, og Krogh med øvrige passagerer maatte dels over land, dels med baad drage til Bergen; først næste aar kunde han komme op til Lofoten til sin fader. Dette ophold i hjemmet blev dog kun kort, da faderen lovede endnu et aar at understøtte ham paa den betingelse, at han i den tid skulde gjøre sig færdig ved universitetet. Det nyttede intet alt, hvad han fremholdt om det umulige i saa kort tid at naa bedste karakter, og den vilde og maatte han have. Han bestemte sig dog til at vove alt og reiste da til Bergen samme

sommer for derfra at begive sig til Kjøbenhavn, saasnart han fandt en leilighed. Efter at have opholdt sig en maaned i Bergen begav han sig med et fartoi afsted, men istedetfor at komme til Kjøbenhavn blev dette af høststormene fordrevet til Shetlandsoerne, hvor det strandede, noget der kanske var ligesaa meget den drikfældige skippers som stormens skyld. Det saa ikke lyst ud for ham nu, skibbrudden, med en forslaaet arm og uden midler, som han var; men han fandt en meget venlig modtagelse hos flere af de smaa godseiere dersteds. Han havde i Kjøbenhavn lært sig lidt engelsk, der nu kom ham tilgode, og ved sit ufrivillige vinterophold i en mr. Henrys hus, hvor de synes at have taget sig af den unge nordmand, bragte han det temmelig vidt i at tale sproget. Først det næste aar kom han tilbage til Bergen, men blottet for alt kunde han ikke komme længere. Han begav sig da til sogneprest L. Mollerup i Askevold, med hvis eneste datter han blev forlovet. Hans ophold her kunde imidlertid ikke blive længe; han maatte jo tilbage til universitetet, saasnart det blev ham muligt, og med 50 rdlr. i Lommen drog han atter tilbage til Kjøbenhavn. Da han naaede frem, var dette beløb smeltet ind til 20 rdlr., saa udsigterne just ikke var lyse. Saa faldt det ham ind at kundgjøre, at han gav undervisning i engelsk, og var heldig til at faa en hel del elever og snart tillige kommunitetet og Walkendorphs kollegium. Da han nu ogsaa begyndte at manuducere til philos. og theol. examen, fik han snart nok at leve af og var som for den gladeste blandt de glade og en høit skattet kamerat.

Efter i 3 aar at have hørt professorerne Balles, Jansons og Hornemanns forelæsninger samt private kollegier i arabisk og syrisk og forøvrigt anvendt resten af tiden til manuduktioner og lystighed, fandt han, at han nu var færdig til at underkaste sig theol. examen, som han fik med laudabilis 1778. I anledning denne examen har traditionen opbevaret en noksaa fornøielig historie, der ikke er saa utrolig, som den høres, naar det angaar Krogh. Denne havde manuduceret en ung mand og sagt ham, at han nu kunde gaa op til examen; men han var meget bange og forknyt og blev rejiceret. Krogh blev herover meget vred og sendte professor Horne-

mann, der havde examineret den uheldige mand, det bud, at om en maaned vilde han selv gaa op til examen, og da skulde han faa noget andet at vide. Krogh var allerede da, især i studenterkredse, en meget bekjendt personlighed, og en mængde tilhørere havde indfundet sig til denne examen, der skal have gaaet saaledes for sig, at Krogh blev den spørgende og Hornemann den svarende [1]). At Krogh ikke blev mindre anseet og søgt efter dette er selvfølgelig, og det gjør hans gode hjerte ære, at han ikke sjelden tog sig af fattige landsmænd og hjalp dem frem. Saaledes beretter en sogneprest Aug. Meldal, at han havde Krogh at takke for, at han kunde tage embedsexamen, da denne læste med ham gratis 1 time daglig i 2 maaneder. «Krogh» — tilføier han — «var paa den tid en berømt manuduktør».

Hans indtægter tillod ham endog at gifte sig, og samme aar (1781) blev han udnævnt til sogneprest til Lenvig i Senjens provsti. I dette ringe kald forblev han i 7 aar. Her blev han ved siden af sin prestelige gjerning nødt til at føre rigtig et idrætsliv. Prestegaarden var ganske forfalden og skulde saagodtsom helt gjenopbygges; da indtægterne var smaa og familien tog til, maatte han for ikke at komme for dybt i gjæld selv hugge sit tømmer. Han maatte da ofte i den haardeste vinter paa en fiskerbaad drage afsted til en omkring 5 mile derfra værende skog for at hugge de nødvendige materialer og derpaa bringe dem hjem. Men — siger han — hans helbred tog ingensomhelst skade deraf, og han kunde ogsaa nu og da faa tid til en jagt- og fisketur, ja han levede her, trods alt, lykkelige aar. Han havde ellers meget at varetage i denne dengang forsømte del af landet. Menigheden var fattig, saa der ikke engang var nogen skolekasse, og saaledes fandtes der heller ingen skolelærer i sognet. At faa en saadan var ikke muligt, da enhver ung mand kunde tjene mere ved at deltage i fiskeriet, end han vilde erholde som lærerlon. For at hjælpe noget paa sagen, indførte han katekisationer og tvang alle ugifte folk til at møde frem ved disse, som han drev med stor iver. Ligesaa paalagde han

[1]) Thrap: Bidrag til den norske kirkes historie i det 19de aarhundrede, 2den del, side 264.

forældrene baade privat og i sine prædikener som en af deres vigtigste pligter, at «undervise sine børn i Guds kundskab» efter den børnelærdom, de endnu selv var i besiddelse af.

Hans ogede familie og de smaa indtægter nødte ham omsider til at se sig om efter et andet kald, og efter nogle forgjæves ansøgninger fik han i 1789 Vaagens sognekald, et af de største presteembeder i Nordland. Da han snart ogsaa blev valgt til provst i Lofotens og Vesteraalens provsti, fik den virksomme mand nok at gjøre. Hans indtægter forbedredes naturligvis betydelig, saa han baade kunde betale sin gjæld og lægge sig til en god liden bogsamling. Men med byttet forøvrigt var han mindre fornøiet; «han forlod» — siger han — «en for det meste sædelig og ordentlig menighed og kom til en høist fordærvet og trodsig». Alt laa nede her; han havde stor møie med at faa katekisationen gjenindført og at bringe det aldeles forsømte skolevæsen i nogenlunde orden. Især klager han over almuens drikfældighed, der næredes ved de mange fremmede fartøiers ophold, især under de store fiskerier; «derved gik almuens velstand, moralitet og æresfølelse tilgrunde», og — «oplysningens frugter fortæredes». Den kraftige og ufortrødne mand var ikke af dem, som gav sig for modstanden, og kunde ikke andet end vække almuens respekt for den udholdenhed, hvormed han arbeidede. Men det var ogsaa en anden maade, hvorved han tiltrak sig dette sjøfolks opmærksomhed og endog vandt dets beundring; det var den sjømandskyndighed og frygtesløshed, hvormed han kunde tumle sin skarpbyggede nordlandsbaad paa disse af voldsomme storme saa ofte oprørte farvande. Der gaar endnu deroppe i Vaagen mange fortællinger derom; der sagdes endog, at han roede fiske og det som høvedsmand paa baaden, hvilket dog vel neppe har været tilfældet; men at han, naar hans tid tillod det, ofte har været ude paa sjøen og moret sig med at fiske, var naturligt for en saadan idrætsmand som han. Saaledes hørte nedskriveren heraf som aldeles ungt menneske under et ophold i Vaagen blandt de mange fortællinger om Krogh ogsaa følgende: Krogh pleiede ofte i de sollyse sommernætter at være ude for at fiske; han fik da gjerne med sig paa disse ture sin nærmeste nabo, handelsmand Schøning paa Finnæsset. En nat, som de havde begivet sig temmelig

langt ud paa havet, reiste der sig paa morgensiden, da de skulde iland, en temmelig stærk vind, der stod lige fra land. Krogh, der var en mand med gode legemskræfter, roede af al kraft; Schoning, der var langt spædere bygget, havde langtfra de kræfter, men troede ikke destomindre, at det var væsentlig ved hans roen, at de omsider nærmede sig land. Krogh lod ham være i denne formening, saalænge de var paa vandet, men da baaden stødte mod land, passede Krogh sit snit og hoppede iland, medens baaden fór afsted igjen. Schoning roede alt, hvad han orkede, men drev uhjælpelig afsted, medens Krogh stod og gottede sig over den lærepenge, han havde givet ham. Han sendte da straks bud til handelsstedet, at de maatte øieblikkelig ud at bjerge Schoning, der holdt paa at drive tilhavs. Naar Schoning siden vilde rose sig af sin dygtighed i at ro, mindede Krogh ham om fisketuren.

Dette Kroghs idrætsliv synes slet ikke at have skadet, men tvertimod hævet hans anseelse i almuens øine. Den nordlandske almue ser gjerne med ringeagt ned paa den, som ikke kan haandtere et par aarer og intet kjender til deres bedrift og deres liv.

Ogsaa paa høiere steder vakte dette Kroghs kjendskab til den nordlandske almue opmærksomhed. Dette viste sig allerede, medens han var sogneprest og provst i Lofoten, idet han fra regjeringens missionskollegium fik en skrivelse, dateret 26de januar 1793, med anmodning om at komme til Kjøbenhavn, «da man havde ting af vigtighed, som ønskedes afhandlede med ham nærværende». Skjønt hans biskop, der var bleven vidende derom, i et brev fraraadede ham at foretage reisen, bestemte han sig dog dertil, da han troede at burde efterkomme kaldelsen af et kongeligt kollegium. Men, besynderligt nok, da han efter en lang og besværlig reise kom der, gik han en hel maaned, uden at han fik vide, hvorfor han var nedkaldt, og da dette endelig skede, var sagen — siger Krogh — ikke af større vigtighed, end at man godt kunde have sparet ham for en saadan reise. Det gjaldt nemlig kun et spørgsmaal angaaende forpagtningen af missionstienden, hvilket ligesaa godt kunde have været skriftlig besvaret. Trods al den ros og smiger han hørte af sine overordnede for

sit grundige kjendskab til de nordlandske forholde, blev dog Krogh ærgerlig og sendte 5 dage efter kollegiet en regning over reiseomkostningerne samt kort efter en skrivelse, hvori han ytrer sin beklagelse over «den leg, der var spillet med hans helbred og liv». Men sagen skal nok egentlig have været den, at man havde villet raadføre sig med ham som den, der bedst kjendte til forholdene, angaaende delingen af det altfor store og vidtloftige Throndhjems bispedomme, der dengang tillige indbefattede Nordland og Finmarken. Biskop Schønheyder, der var bleven underrettet om, hvad der var i gjære, havde begivet sig til Kjøbenhavn før Krogh og havde faaet udvirket den bestemmelse, at det skulde henstaa med delingen indtil hans afgang. Man var derfor i forlegenhed med Krogh, der intet kjendte til dette. Den djærve og energiske nordlandsprest lod dog ikke dette ophold i hovedstaden gaa ganske ubenyttet hen, men benyttede anledningen til at virke for sin menighed og sit provsti i det hele. Han kunde oplyse om, at 5 kirker i provstiet som ubrugelige maatte nedrives og erstattes med nye, og han fik udvirket, at han bemyndigedes til at lade opføre hele 18 skolehuse i de forskjellige menigheder, saafremt vedkommende menighed selv kunde tilskyde et mindre bidrag osv.

Denne reise frem og tilbage mellem Kjøbenhavn og Lofoten var ingen spas, især tilbagereisen, der foregik midt paa vinteren og kostede missionsfondet 760 rdlr. og ham selv 600 rdlr. Krogh glemte aldrig denne reise.

I 10 aar forblev han i Vaagen, men — siger han i sin selvbiografi angaaende denne tid — «dels stedets usunde luft» (vel nærmest paa grund af de i det store fiskevær henliggende mængder af fiskeaffaldet), «dels lonlig harme over almuens uforbederlige usædelighed og den udsugende handelsdispotisme»[1]) bragte ham til at ønske at kunne faa forlade stedet. 1798 blev dette ønske opfyldt, idet han da blev forflyttet til Ørlandet, der var et langt ringere kald. Her virkede han med sin sædvanlige energi og søgte, hvad han formaaede, at komme

[1]) Hermed menes vel nærmest den eneraadighed, som Bergen havde faaet over den nordlandske handel, hvis formentlige skadelighed Krogh siden baade i visitatsforretninger og som storthingsmand søgte at paavise.

sin ved tvende efter hinanden følgende misvækstaar forarmede menighed til hjælp.

Vaaren 1803 døde biskop Schønheyder, og delingen af det saa store bispedømme skulde nu, som før bestemt, foregaa. Stiftsdirektionen foreslog at dele det i 3, idet man vilde gjøre Nordland og Finmarken til 2 forskjellige bispedømmer. Som biskop i Nordland foreslog man sognepresten i Skogn *Fr. Bech*, Finmarkens biskop skulde være *Simon Kildal* i Stegen. Regjeringen lod det blive med at dele det i 2 og ønskede *Krogh* til biskop i Nordland og Finmarken, og 6te januar 1804 blev han udnævnt som saadan. Som løn skulde han have 1 000 rdlr. og ved siden af sit bispeembede et af de større sognekald.

Han blev ordineret af biskop Balle 10de mai samme aar sammen med 4 andre biskoper, nemlig *P. O. Bugge* (Throndhjem), *J. N. Brun* (Bergen), *A. Birch* (Laaland) og *J. Bloch* (Kristianssand).

Krogh var ikke blot født nordlænding, men ogsaa hele sit liv denne landsdels varme ven og benyttede ogsaa denne gang sit ophold i hovedstaden til at underhandle med regjeringen om nordlandske forholde. Han bevirkede, at en kommission blev nedsat, i hvilken han selv fik sæde, for at tage under overveielse, hvad der burde gjøres i anledning af de mange klager over Nordlands mislige stilling, der især antages at skrive sig fra, at saagodtsom al handel i disse egne kun var i enkeltes hænder[1]). Skjønt han var alt andet end en ven af byer og bylivet, saa ønskede han dog, at en kjøbstad blev anlagt deroppe. Krigsaarene kom imidlertid og bevirkede en stands i dette som i saa meget andet.

Da *Alstahaug* samme aar blev ledig, udnævntes han til sogneprest dertil ved siden af bispeembedet. Paa reisen derhen fra Ørlandet fik han for tredie gang prøve et forlis's gjenvordigheder, idet fartøiet under en heftig storm kom paa grund, og det var kun med den største livsfare, at han fik hustru og børn iland. Selv blev han ombord, indtil det endelig lykkedes at faa det nu saagodtsom ødelagte fartøi af grunden. Ved dette skibbrud led han et tab af 1 500 rdlr., men Krogh

[1]) Se dr. Yngv. Nielsen: Bodøsagen.

var ikke af dem, som let tabte modet, som vel var, thi isaafald havde han ikke været skikket til biskop i en landsdel, hvor der idelig lagdes fuldt beslag baade paa de fysiske og aandelige kræfter. Her vidste han, blev stadige baadreiser, ofte meget lange, langs en veirhaard og farlig kyststrækning at gjøre; han kjendte saa vel, hvad han gik imøde her, hvor meget og mangt var forsømt og laa nede. Her skulde skoler grundes, nye kirker bygges og gamle repareres osv. Udgifterne hertil toges fornemmelig af det saakaldte missionsfond, men til Kroghs uheld døde netop i denne tid dette fonds kasserer, den i hele Nordland saa bekjendte foged Holmboe, og da dette regnskab paa grund af forholdene deroppe var meget indviklet, var det saare vanskeligt for en fremmed at faa rede derpaa. Der stod ved Holmboes død ikke mindre end 10 kirker under bygning, og man vidste i virkeligheden kun om en beholdning paa 1 355 rdlr., medens udgifterne for et par aar tilbage anførtes at være 14 687 rdlr. Man søgte forgjæves efter en kasserer, og da endelig en blev beskikket, kunde han ikke stille kaution, saa at bispen tilslut selv maatte overtage denne besværlige stilling og havde den endog de første aar uden løn. Men dette var ikke saa let selv for en Krogh. Tiderne var vanskelige, især da krigsaarene kom og nød og elendighed var almindelig. Udgifterne steg, medens indtægterne var vanskelig at erholde, og dette voldte saa mange vanskeligheder, at han omsider maatte bede sig fritaget for kassererposten, «der tog 3 gange saa megen tid som bispeembedet». Men det hjalp ikke; der var ingen at faa. Tilsidst stod han ved tildels at stifte gjæld i et forskud af 7 000 spd. og havde af sine midler taget indtil sidste skilling, saa han ikke kunde bestride sine huslige udgifter. Det meste af dette synes dog senere efterhaanden, da ordnede forholde var indtraadte, at være bleven ham tilbagebetalt.

(Forts.)

Levi.

I tollbudi sat det ein syndug mann,
og Levi Matheus heitte han.
Han romarskatten av brøder krov.
det kjendest som kjøt han av beini skov.
Men under hamen den svarte
er gudsbilætet det bjarte.

Gudsfolket med hat paa den tollmann saag;
sjølv visste han vel, han i lægdi laag.
Men den som er utstøytt av alle mann,
han ligg so hjelpelaus i sitt bann,
Men under hamen o. s. b.

Daa Jesus av Nasaret framum fer;
han kjærlegt og djupt paa Levi ser.
Eit menneskjebarn han augnar daa,
som bed um frelsa med magtlaus traa.
Men under hamen o. s. b.

Der ser han ein søkkjande syndetræl
som græt etter Gud i si innste sjæl.
Og denne sjæli hev ævelegt verd,
mot henne all verdi som inkje er.
For under hamen o. s. b.

Og Levi han ser paa profeten vissl,
daa ser han den herre Jesus Krist.
Slik miskunns-mynja i augo laag,
og det var G u d s k j æ r l e i k e Levi saag,
som under hamen den svarte
ser gudsbilætet det bjarte.

»Fylg meg!« han høyrer i same stund.
Straks lyder han ordet av Jesu munn.
No krafti han fekk, den syndetræl,
aa segja det gamle livet farvel.
For under hamen o. s. b.

Og er eg av hatet og syndi sørd,
naar han meg elskar, daa hev eg verd.
Lat rengja med augo, lat slengja med ord,
no er eg den sælaste mann paa jord.
For under hamen den svarte
er gudsbilætet det bjarte.

Sigurd Nesse.

NYE BØGER.

Kristendommen og den sociale Udvikling. I. Oldtidens sociale Tilstande og Kristendommens Gennembrud. Af Fernando Linderberg. Lehmann og Stages Forlag, Kbhvn. 194 Sider.

Som man vil se af titelen udgjor den foreliggende bog kun første del af værket. Det agtes efter forfatterens udsagn i forordet fortsat med mindst 2 bind: et for middelalderen og et for den nyere tid. Hensigten med værket oplyses at være at levere en tilstrækkelig bred fremstilling til at kunne endelig værdsætte Karl Marx' fortjenester. Forfatteren præciserer nærmere den opgave, han har stillet sig, ved at udtale: «For at komme til en helhedsopfattelse af samfundsudviklingen, der er underbygget af historiske kjendsgjerninger, maa vi frem til en betragtning, hvori de indskud, som er ydet henholdsvis af *Karl Marx* og *Benjamin Kidd*, gaar op i en højere enhed. Begge opfattelser er hver for sig lige ensidige og ufuldstændige. Først naar det kan lykkes at smelte dem sammen, vil vi finde et standpunkt, hvorfra vi er istand til med forstaaelse at bedømme nutidens sociale fremtoninger og forudse, hvad det er for kræfter og former, der vil komme til at bære udviklingen i den nærmest kommende tid».

Som man vil se, er det en betydelig og betydningsfuld opgave, forfatteren har stillet sig. Navnlig vil dette blive klart for den opmærksomme læser, der kjender *Kidd*'s bog «Den sociale Udvikling», og som ser, at Linderberg anser Kidd's opfattelse for baade ensidig og ufuldstændig. Benjamin Kidd's udvikling har dog givet en saa gjennemført principiel og videnskabelig udredning af de sociale udviklingslove, at man uvilkaarlig studser ved at se den betegnet som ensidig. Kidd's arbeide giver ubestridelig ogsaa et saa solid og originalt bidrag til forstaaelse af udviklingen, at man med store

forventninger maa gaa til læsningen af dette nye værk fra hr. Linderberg, som skal give en baade alsidigere og fuldstændigere og dermed ogsaa korrektere belysning af de sociale fremtoninger. Anmelderen har ogsaa sine stærke tvivl om, hvorvidt en udredning, der ikke fuldt ud anerkjender de fundamentale principer i Benjamin Kidd's bog og ikke bygger fremstillingen paa disse som bærende, overhovedet vil kunne føre videre fremover.

Overfor den opgave, Linderberg har stillet sig, er det vanskeligt for en anmelder at sige noget bestemtere, saalænge man kun har for sig denne første del af værket. Det er først, naar man faar den senere udvikling, at man kan udtale nogen bestemtere dom. Det forbehold maa jeg tage overfor hvad jeg nedenfor udtaler. Men da dette bind vistnok kan betragtes som grundlæggende for den plan, forfatteren i det hele vil følge, har jeg fundet, at der straks bør gjøres opmærksom paa, at den her befulgte vej ikke vil tilfredsstille og at en fortsættelse af den samme vej ikke vil bringe klarhed over udviklingens love og principer. Der er i saa henseende væsentlige mangler.

At forfatteren har anvendt megen tid og meget arbeide, navnlig paa materialiesamling, er ubestrideligt. Det er et ganske betydeligt antal af forskjellige kilder, han har læst og benyttet; derom faar man et stærkt vidnesbyrd baade gjennem bogen selv og de i anhanget opførte «kilder». Det skal ogsaa med anerkjendelse siges, at der er meddelt mange interessante træk og givet oplysninger om enkeltheder, som har stort værd selv for dem, der har ofret de sociale spørgsmaal et mere indgaaende studium.

Og dog har jeg væsentlige ting at bemærke ved den maade, hvorpaa kildernes oplysninger benyttes og end mere ved de slutninger, som den almindelige læser let vil komme til at drage deraf. Forfatteren har vistnok som et værgemaal overfor kritiken gjort opmærksom paa, at han kun tilsigter «paa grundlag af videnskabelige kilder at give en for almendannede mennesker forstaaelig fremstilling af forholdet mellem den religiøse og økonomiske udvikling i de vesteuropæiske kultursamfund». Men ikke mindst for en saadan fremstilling gjælder det, at kildernes *anvendelse* og sammen-

stillingen af deres oplysninger maa ske saaledes, at selve udviklingslinierne og de bærende principer baade bliver klare og fuldt korrekte. Det gjælder ikke at anføre en masse stof i detaljer, og end mindre at hobe disse sammen i en saa sammenpresset form, at enheden og oversigten bliver borte. Og det tror jeg er skeet i denne bog.

At skildre udviklingshistorien fra menneskets fremkomst og til middelalderen paa 186 sider, naar dette skal ske væsentlig ved en masse detaljstof baade af ren ethnografisk, geografisk, kulturel, politisk, social og religiøs art, vil nødvendigvis bidrage til, at man mister lænkerne, som skal binde kjeden sammen, og kun faar hobet sammen en hel del korte, tildels losrevne data og paastande, hvis begrundelse og indre sammenhæng bliver borte. Og det medfører en ulempe til: slutningerne kan let blive misvisende og kan bibringe den læser, der mangler tilstrækkelig kundskab, opfatninger, som langt fra fremhjælper klarhed. Skildringen af naturfolkene og barbarerne indeholder væsentlig kun, hvad der findes i ethvert ethnografisk værk; men der gives ikke nogen ordentlig udredning af aarsagerne til de sociale forholdes udformning. End mere fremtrædende er dette, naar vi kommer til de gamle kulturfolk, grækerne og romerne. Hvor forskjellige deres samfundsforholde og samfundsordninger var fra vore, og hvor stærkt vi ud fra vore synsmaader maa dømme dem, saa maa man i en fremstilling af heromhandlede art dog ikke glemme, at ogsaa disse var udgaaede af for hine folk fornuftmæssige grunde og var resultaterne af *en udvikling*, en udvikling, hvorunder store og betydelige principer havde været virksomme, principer, som havde sit værd. De var slet ikke resultatet udelukkende af barbari, ussel havesyge eller magtbegjær hos de enkelte. Linderberg lader skildringen af slaveforholdet faa en bred plads i sin fremstilling og han skildrer her med mørke farver. Det er utvivlsomt ret, at der ved *slutningen* af udviklingsperioderne kom for dagen en række misligheder af social art, som klart nok viste skjævheden og fejlene ved systemerne. Men man viser efterverdenen fejl ved kun at pege paa forfaldet og ikke vise den oprindelige grundtanke, der dog ikke udelukkende bestod af skjævheder. Den indeholdt dog ogsaa

principer, *som var gode og derfor førte udviklingen fremover*. Først naar *disse* principer kommer skarpt frem, har man tegnet den sociale udvikling korrekt og retfærdigt. I modsat fald bliver den ensidig og misvisende. Der gjøres da ogsaa paa sine steder slutninger, som ikke kan hævdes i den form de anføres. Som eksempel skal blandt mange anføres følgende (side 38) om udviklingen i Grækenland: Det er slaveriet, der bærer hele det græske aandsliv, som udfolder sig i kunst og videnskab... Jeg kan nok nogenlunde forstaa, hvad hr. Linderberg har ment med denne paastand. Men det er dog mildest talt misvisende at sige, at det græske aandsliv *bæres* af slaveriet og ikke nævne anden bærende faktor. Det er af samme art, som naar det stundom ogsaa i vor tid siges som en fordømmelse af de sociale forhold, at det er de lidende og forpinte kropsarbeidere, der bærer kunst og videnskab og andet aandsarbeide. Det er misvisende, fordi det er uret. Man klargjør derved ingenlunde lovene for den sociale udvikling; man forkludrer dem snarere.

Den samme bemærkning gjælder skildringen af de sociale forholde i Romerriget som baggrunden for kristendommens fremtræden. Her løber den hele fremstilling ud i beretninger fra forskjellige forfattere om den herskende elendighed. Det er atter slaveriet, som danner hovedfaktoren. Mod denne skildrings korrekthed, naar det gjælder at give de sociale udviklingslove, skal jeg indskrænke mig til at sætte kun den ene tanke: tror man i virkeligheden, at kristendommens livstanker kunde have fæstet rod og spiret, dersom jordbunden i det romerske folk og samfundsliv havde været i den grad gjennem ødelagt og raaddent, som man maa tro det efter den række af citater fra forskjelligt hold, som udgjør fremstillingen? Jeg paastaar, det er en umulighed. Og naar der vitterlig har været en jordbund, der kunde optage spirerne fra kristendommen og lade dem skyde rod og vokse; naar man tilmed ser, at grundprincipper, hvorpaa det romerske riges samfundsordning var bygget op, flyttes ind i den kristne kirke og her faar ny kraft, da er det klart, at der trods alt i hin jordbund dog endnu laa værdifulde ting, og det er *disse*, deres art og udviklingslinier, der maa vises os, dersom skil-

dringen skal klargjøre. Thi de er det stykke sandhed, som har været livskraften i enhver kulturperiode.

En tilsvarende mangel er der ogsaa i afsnittet om «kristendommens fremkomst». Der findes en række citater, mange af megen interesse; men der begaaes flere steder den fejl, at ting, som belyser udvækster under en senere udvikling, anvendes til at belyse tidligere tiders grundtanker. Enkelte ejendommelige forhold, der belyses, fremtræder, som om det var det væsentlige. Og særligt: skildringen af kristendommen selv er altfor ensidigt en skildring af dens indvirkning paa de økonomiske forhold, forholdet til de fattige og slaverne. Opfordringen til nærmere i enkelthederne at behandle dette spørgsmaal kunde være stærk. Thi det er afgjørende for den fulde forstaaelse af kristendommens stilling til og opgave i det sociale spørgsmaal den dag idag. Men jeg tør ikke lægge mere beslag paa plads; det er vist altfor meget allerede som skeet. Jeg skal derfor indskrænke mig til at udtale, at man viser fejl vej, naar man lader folk faa det indtryk, at den indsats i udviklingen, ogsaa socialt, som skede ved kristendommen, væsentlig ligger i, at den hævdede kommunistiske ideer eller opstillede praktiske sociale reformprogrammer. Havde den det gjort, vilde den været færdig i og med disse programmer. Alt efter forholdenes medfør maatte den lade sine bærende livstanker ogsaa falde med lys udover mange praktiske spørgsmaal, - - og de af Linderberg citerede udtalelser fra kirkens mænd viser ogsaa dette. Men det vil lettelig virke vildledende, naar man lader en række af citater af denne art, ofte løsrevne fra sammenhængen og hele den baggrund, som forklarer dem, fremtræde som skildringen af kristendommens hovedside. Jeg nævner her exempelvis hans citater fra de ældste af kirkens forfattere om forholdet til rentespørgsmaalet, deres kommunistiske ideer og planer. Slig som dette anføres vil det let virke vildledende. Mangen læser vil uvilkaarlig overføre det som absolut almengyldige kristelige principer, der i virkeligheden kun faar sin belysning og sin berettigelse i lyset af datidens bestaaende forholde. De vil simpelthen være umulige under nutidens forholde. Kristendommen opstiller aldeles ikke noget program angaaende eller mod rente; den har intet kommunistisk program. Den

befatter sig med menneskesjæle og menneskehjerter: den virker indenfra og vil intet andet, og rammer kun de sociale former, der ikke kan bestaa med dens aand; derfor rammer kirkefædrene i sine skrifter saa hvast den anvendelse at rente og den form for klassemodsætning, som datidens forholde frembød, — men den har ikke udtalt sig om rentespørgsmaalet i sin helhed. Dette er saa væsentlige krav at stille til skildringen af den sociale udvikling og kristendommens forhold til den, at det maatte understreges.

Det er skeet, fordi jeg gjerne vilde henstille i al ærbødighed til forfatteren at tage hensyn til de paapegede mangler i de følgende to bind. Hr. Linderberg har nedlagt meget dygtigt arbeide paa sagen. For dem, som har fulgt ham og som ogsaa gjerne vil bringe ham en tak for den udredning han tilsigter at give i dette værk, vilde det være kjært, om han i de efterfølgende bind ikke vilde samle sin interesse væsentlig paa at give saa mange citater af kilderne, ikke heller saa aforistisk og sammenpresset føje slutning til slutning, men istedet ud af sin megen læsning vilde vise de bærende principer, disses klare og bestemte udviklingslinier og hvorfor udviklingslinien blev som den blev, og navnlig hvorledes under alle omskiftelselser og forgjængelige former dog en stor bærende grundtanke - en retfærdighedens lov altid var tilstede i enhver periode og vokséde sig udover i den nye. Det er det som styrker troen paa sandhedens og retfærdighedens sag. Og den trænger vi. Verden er dog ikke bare en syndens, en uretfærdighedens verden. Den er ogsaa Guds verden, og Guds indsatser er i enhver tid

Eugène Hanssen.

Aksel Borge: **Felix Høks Ungdom.** Aschehoug & Co. (W. Nygaard).

Aksel Borge fremkom ifjor med sit interessante debut arbeide «Broder Constans», et dramatisk digt. Felix Høks Ungdom er en fortælling i prosa. Det turde ved sammenligning staa tvilsomt, hvorvidt forf. har vundet ved at forlade den bundne stils bane. Hans vers har en lethed og ynde, der her, i et par af de indskudte smaa digte, næsten minder om Valdemar Rordams poesi. I det hele er det i

formen og stemningens magt langt mere end i handlingens bygning, at den unge, lovende forfatter har sin styrke.

Titelpersonen, bogens helt, er en ung drømmer, der giver efter for og opelsker sine drømmerier, bliver mere og mere uskikket for livet, sky, passiv, indtil han, gjenfødt ved en lykkelig kjærlighed, til slutning mander sig op til sit livs store daad: Foregiver for sin forlovede, at han ikke længer elsker hende, for at befri hende for alle ofre, og reiser tæringssyg til syden for at dø i ensomhed der.

Det er en ikke meget usædvanlig handling, skildringen er bygget over. Det er efter anlægget heller ingen usædvanlig skikkelse, helten selv, kun at de færreste tilsvarende disponerede mennesker ude i livet i længden alligevel orker og ligefrem har anledning til at føre en saa uvirksom og virkelighedssky tilværelse, som Felix Høks.

Hans drømmerier og reflektioner holder sig til en *almindelig* længsel, — mod syden, varmere farver, rigere liv osv. Han drages og samtidig skræmmes af odeviddens ensomhed og rædsel. Han er fyldt af den ikke usædvanlige overmenneskefrygt for at være, hvad der med et svævende udtryk heder «som alle de andre», her: et rigtigt, justeret menneske. Han længter efter ensomhed, naar han er blandt andre, efter menneskers selskab, naar han er alene, med en for de fleste af os ikke absolut materialister, fra vore melankolske timer, velkjendt tilbøielighed.

Ud af sin uforstyrrede drømmeriske tilstand vækkes Felix nogle gange, ved forholdet til den erfarne frk. Lynge, forelskelsen i barndomsveninden Clara og endelig ved den kjærlighed til Wanda, der virkelig bringer for dagen styrke i hans karakter.

Meget sandt psychologisk er det skildret, hvorledes gutten Felix paa seilturen nyder sit herredømme over den ellers overlegne frk. Lynge, og hvorledes han ogsaa først da spiller en rolle for hendes primitive sjæl, da hun faar sin instinktmæssige trang til underkastelse tilfredsstillet overfor hans styrke, brutalitet.

Episoden med Clara, hvis kjærlighed han støder fra sig, da den gaar lyslevende ved siden af ham, som han ikke kan vinde, da han omsider strækker haanden ud, og som han

nødes til at foragte, da den til slutning atter bydes frem, vækker følelsen af skjæbnens tilsyneladende saa tilfældige spil i et menneskes liv.

Men mest af alt er det alligevel bevidstheden om et drømmelivs farer for menneskets personlighed og livsskjæbne, som denne bog vækker tillive i en.

Sigurd Nesse: **Elsk og Yrkje** Olaf Nordlis Forlag

Forf. af foreliggende Forteljingar har tidligere udgivet en folkekomedie. Folk, der blev meget rost specielt for sine karaktertegninger og sit humor. Det er netop samme sider, som er fremtrædende ved nærværende skildringer, ligesom den ogsaa som den foregaaende er en bog i god folkelig aand. Emnet er hentet fra det jevne bondeliv.

Det er dels rørende, dels morsomme smaa fortællinger. «Elsk og Yrkje» indeholder, om trofast kjærlighed og flittigt arbeide som livets største goder. Fremhæves maa «Mobelen», «Gift ja» og fremfor alle «Han Karnils». I «Korgjen og Indflydelsen», hvor der drages tilfelts for maalsag og afholdsbevægelse, er tendentsen derimod saa fremtrædende, at den skader skildringen, den sidste bliver i sin nidkjærhed baade pueril og ligefrem smagløs.

For ikke maalmægtige læsere er det meget heldigt, at f. ex. ord som «varaskor» «galoscher» og «glyvegraut» «gelé» er oversat.

Bogen er fornøielig med baade sund og opmuntrende moral.

Richarda Huch: **Ludolf Ursleu den Yngres Erindringer**. Fra tysk ved Ingeborg v. d. Lippe-Konow. John Griegs Forlag, Bergen.

At tyskerne ikke bruger faa ord er en kjendsgjerning, som vi i disse «Jena eller Sedan's dage» vanskelig tør bestride. At kvinder som regel har samme tilbøielighed staar ogsaa forelobig som en uomstyrtet sats. At en *tysk forfatterinde* ikke vil være af de kortfattede bliver da en logisk slutning, som ogsaa herlig støttes af det her foreliggende verk, den unge Ludolf Ursleus optegnelser af sit livs større, og især mindre, begivenheder.

Paa 400 tættrykte sider, svarende til en 600 normale,

beretter den unge mand, — der tydeligvis forekommer baade sig selv og forfatterinden en yderst forsoren knegt, men som langt snarere synes os at maatte regnes for en kjedelig men forovrigt ligesaa sagtmodig som uskadelig yngling, — indgaaende og grundig om sin talrige families talrige fataliteter.

Den ædle slægt Ursleu er rigt udstyret, kunstnerisk, videnskabelig, poetisk, har i det hele «tilboielighed over det jordiske», dertil magt og rigdom af denne verden. Faderen, som er kjøbmand, «foragter hemmelig penge», hvad der i hans stilling maa ansees skjæbnesvangert nok og ogsaa viser sig at blive det. Fru Ursleu beskrives nøiagtig: «Min moder», siger sønnen om hende, «tog sig ud omtrent som et græsk gudebillede i et forladt hedensk tempel paa kristendommens første tider». Søsteren, Galeide, foraarsager den store revolte, tragediens knude, om man vil, da hun for sin gifte fætter Ezard fatter en (besvaret) tilboielighed, som — tilsyneladende tam og pedantisk nok, — dog under navn af usalig, forsmædelig og rasende lidenskab heftig bevæger den forskrækkede familie.

Som virkelig meget originalt maa det fremhæves, at en af bogens hovedpersoner er *oldefaderen*, en livskraftig olding forovrigt, der bl. a. har sin fornøielse af at animere sønnedattersønnen til erotiske eventyr.

I retfærdighedens navn maa det tilføies, at der i bogen er et par indledende og afsluttende sider, som er saa virkelig interessant skrevet, at man maa undre sig over, at de skyldes samme forfatter, som har produceret det mellemliggende sniksnak.

Oversættelsens ortografi er noget usto, f. ex., hvor det gjælder fortidsendelser, hvad der jo imidlertid maa ansees for tilgiveligt i denne sprogforvirringens tid. Absolut forkasteligt er det i billedlig tale at skrive «overhodet», særlig hvor der *direkte* er anvendt stavemaaden «hoved». Danske ord, «dette ting», «dreng», «artig» og udtryk som «det var en hel elendighed» findes sammen med norsk-norske Bjørnsonske relativsætninger i broget forvirring.

Bortseet fra bogens mulige værd som *humoristisk* læsning synes det meget upaakrævet at berige vor literatur med foreliggende familietragedie.

Vetle Vislie: **Trollringar.** (Olaf Norlis forlag).

Den unge bondegut Gunnar Bergans og den unge bondepige Aasta Heimdals skjæbner drages sammen i »trollringar«, saa de aldrig mere kommer forbi hinanden. Det er handlingen i foreliggende bog. De bliver glad i hverandre straks de mødes, paa sæteren en sommer. Men deres følelser er ikke livskraftige nok, og deres naturers anlæg stiller vanskeligheder, som ikke beseires.

Han er en varm natur, sterk i sine følelser og sin gode mening, men var og omtaalig. Hans evne lammes overfor den mistillid, han møder. Hans fienders dom over ham bliver berettigede, hans lyse drømme og ungdomsmod bliver orkesløshed og vildskab i de uforstaaende omgivelser. »Du er av dei som berre verdt sterk av kjærleik og tru,« forstaar Aasta senere, men for sent, om ham.

Hos hende er *reflektionen* tidlig vaagnet, tankerne kommer altid aarvaagne efter i de friske følelsers spor. Hun overveier, hvad hun vinder, og hvad hun tør vove. Refleksion og kritik staar lyslevende ved siden af. Og den kjærlighed, som rig og trøende skulde vælde hans sky sind imøde, har hun ikke at give ham. Ligesom han paa sin side ikke eier *styrke* til at beseire den splittelse i hendes væsen, som trods alt gjør hende selv mest fattig og ulykkelig.

Saa bare river de hinanden op og naar aldrig frem til hinanden. Det bliver i den forpinte tilstand maleren Gilje med den prangende livsglæde og overfladiske varmhjertethed, hun søger sin lykke hos. Først overfor dødens realitet forstaar hun sine sande følelser og Gunnar, saaledes som det altid er *virkeligheden*, i sorg, i arbeide, som bliver redningen for den slags tvilende, reflektions-syge mennesker.

Konflikten mellem de to er fint psychologisk skildret, som et egte barn af vor tid meget fængslende, om end Gunnar og Aasta selv snarere er forskruede end videre interessante typer.

Bogen er delt i to afsnit, første fra hjembygden, andet i byen. Deraf staar ubetinget det første høiest, hvor folk, sprog og omgivelser danner et harmonisk og vakkert hele. De samme unge menneskers kreds i byen, »Dolelaget«, med den støiende dans, skraalende morgenfarter og banale aand-

fuldhed virker saa ubehagelig ukultiveret som baggrund for den stilfærdige kjærlighedshistorie. Heller ikke giver det, paa sit felt saa kraftige og malende, sprog de rette forestillinger anvendt om byforhold. Jonsokhaugen . lad gaa, – det er nu bare et navn. Men unge, fagre moyar i Holmenkollbakkerne er det vanskeligt at finde den tilsvarende realitet til.

Clara Thue Johnsen.

Krist og Satan. Nogle blade af gammel kristelig digtning særlig hos angelsakserne (Cædmon). Af *Henry Larsen*, provst. København. Lehmann & Stage. 239 sider.

Dette skrift er 5te—6te hefte af 4de bind af «Skrifter til oplysning og opbyggelse udgivne af det danske Kirkeligt samfund af 1898 .

Den kristelige fantasi har fra de ældste tider beskjæftiget sig dels med Satans første oprør mod Gud, dels med Kristi seier over Satan, da han drog til de dødes rige, brød dets porte og lænker og fried ud Adam og Eva, patriarkerne og profeterne og de andre gamle fromme, og førte dem til Paradis. Især slog disse emner an hos de gamle germaner. Den ældste angelsaksiske skald som vi har noget tilbage fra, Cædmon, har saaledes behandlet dem i sine sange. I det skrift vi her har for os, har den danske provst Larsen givet os en fremstilling af Cædmons digtning, hvoraf han meddeler mange fortrinlig oversatte stykker, og som han yderligere belyser ved at knytte den til ældre og nyere digtning af lignende indhold. Skriftet er meget interessant. Det lader os se en opfatning af Kristi gjerning, som har været levende i oldkirken og den ældste middelalder, men siden er traadt i baggrunden. Den fortjener vist at drages frem igjen.

Missionstimer fra Asias og Amerikas missionshistorie af dr. *R. Grundemann*, prest i Mörz ved Belzig. Fortsættelse af dr. Warnecks missionstimer. Oversat af Joh. M. Wisløff. Kristiania. Steen'ske bogtrykkeri og forlag.

Denne bog er tredje og sidste bind af et større verk, hvis to første bind er «Missionen i Guds ords lys» og «Mis-

sionstimer af dr Warneck, begge tilforn oversatte paa norsk. Dr. Warneck har overdraget til dr. Grundemann at fuldende verket, da han selv var forhindret ved andet arbeide. Verkets opgave er at føre menigheden ind i den evangeliske kirkes mission i nutiden. I første bind fremstilles bibelens missionstanker. I andet bind gives i levende billeder en udsigt over missionen i Afrika og Oceanien. Hertil slutter tredje bind sig med en lignende udsigt over missionen i Asia og Amerika. Det hele verk, specielt det nu udkomne tredje bind, anbefales alle missionsvenner paa det varmeste.

E. Eschricht: **Presten Streccius,** et finsk og estnisk kulturbillede. Oversat af A. Kierulf. Kristiania. Steen'ske bogtrykkeri og forlag.

Et interessant og godt tegnet billede af livet i Østersjøprovinserne under det russiske tyranni

Hans Aanrud: **Sidsel Sidsærk**. Kristiania. Aschehoug.

En yndig idyl, nærmest for børn, men dens fine kunst og skjære renhed vil nydes af alle aldere. Midt i nutidslitteraturen kommer den som en overraskelse. Den synes at være skrevet under fromme, gode barneøines sterke magt.

Dikken Zwilgmeyer: **Lille Jan Bluhme**. Kristiania. Aschehoug.

En kvik guttefortælling som vil nydes af tiaaringer.

Thv. Klaveness.

Den ukjendte Gud. En skitze fra det gamle Athen. Af *Rob. Ravn*. H. Hagerups forlag. Kjøbenhavn.

Som det straks forstaaes, er denne skitze bygget over Paulus's tale i Athen om den ukjendte Gud (Ap. Gj. 17, 22 flg.).

Forfatteren, som er pseudonym, giver os først et noget knapt, men rigtigt billede af forholdene i Athen før Paulus's optræden. Særlig i 3 personer: Dionysios og hans datter Irene og Demetrios, fremstilles den historiske proces, hvorunder troen paa guderne slaar om i tvil, og hvorunder tilfredsstillelsen af trangen til skjønhed og ærerig daad og end

ikke kjærligheden mellem mand og kvinde i sin mest ideale skikkelse formaar at tilfredsstille menneskehjertets behov, der ligger høiere og derfor i Athen endog upaavirket af kristendommen har givet sig et foreløbigt udslag i opførelsen af et alter for en ukjendt Gud.

Under disse forhold optræder saa Paulus med sin tale om den ukjendte Gud, som athenerne dyrker uden at kjende ham. Han vækker en rasende forbitrelse og modsigelse. Men hans frygtløse, gjennemglødede og ærlige personlighed gjør et dybt indtryk, og han har nævnt dem deres savn. Han er seirherre. Den fromme, retsindige areopagit, Dionysios, bliver en lykkelig kristen. Irene lukker sig op for det nye lys som rosenknoppen for solen. Og Demetrios, som først holder modforedrag mod Paulus, kapitulerer ogsaa, dragen af sin fromme moder, af Paulus, og ikke mindst af Irene, til hvem han har fattet en kjærlighed, som hun gjengjælder.

Dette debutarbeide bør komme med paa julebordet særlig som gave til ungdommen, der ved at læse den vil føle sig mere i slægt med den, end den paa forhaand tror. Der gaar mangen ungdom iblandt os, der lig Irene længes efter og dragés mod en endnu ukjendt Gud. Denne bog vil paa en meget tiltalende maade hjælpe denne længsel og dragelse til korset og være en veileder for den under arbeidet for at finde tilfredsstillelse. Den vil ogsaa minde om den gamle sandhed, at et menneske hviler ikke, førend det hviler i Gud.

Endelig prædiker den den for de unge saa betydningsfulde sandhed, at kjærligheden mellem mand og kvinde ikke er nogen kulturplante.

Bogens forholdsvis mange illustrationer forøger dens værd. *H.-d.*

BIBELKRITIKEN OG TROSBEKJENDELSEN.

Den bibelkritik, der allerede længe har oversvømmet theologien og voldt saa mangen theolog vanskeligheder og kampe, er nu ogsaa kommen til menighedernes kundskab. Og den over der sin oprivende gjerning. De som ikke selv er dybere grebne af christendommen, ledes ikke sjelden ind i ligefrem ringeagt baade for bibelen og for christendommen i det hele. De, for hvem troen er en magt i deres liv, kommer ofte ind i tunge tvivl og kampe. Disse kampe tor vi vel haabe kun sjelden vil føre til varige nederlag. Men naar en troende lægmand har ført dem igjennem til seir, vil det blot ligge ham alt for nær at vende sig mod bibelkritikens mænd med dyb uvilje. Han ser i bibelen grundlaget for sin tro, for hele sin aandelige tilværelse, sit liv i tid og evighed. Han har under kampene følt det, som dette grundlag truede med at vakle. Det er da ikke meget at undres over, om han i enhver bibelkritiker ligefrem kommer til at se en fiende af sin tro. Vi ved, at det er et feilsyn. Men vi ved ogsaa, at dette feilsyn for mange er næsten uundgaaeligt.

De yngre prester og theologer vil nok komme til at merke dette, hvad de da ogsaa selv gjerne har en sterk følelse af. Der vil i menighederne ofte reise sig en mur omkring dem af mistanke eller ialfald af kulde, kanske netop fra *deres* side, som de i andre retninger vilde regne for de bedste. Og der vil lægge sig meget alvorlige hindringer iveien for deres virksomhed.

Jeg minder om det kirkelige møde her i høst. De, som har fulgt dets forhandlinger, vil vide, at der er fuld grund for hvad jeg siger.

Og den kamp, som der blev aabnet, vil neppe saa snart være udkjæmpet. I lange tider har bibelkritiken udsigt til at skulle virke saarende, oprivende, forargende paa mange lægfolks tro. Og lige saa længe vil mistillid og kulde mod-

arbeide prester, hvis virksomhed i christeligt værd kanske i sig selv staar over hvad der udrettes af mængden blandt dem, som afviser al bibelkritik.

Overfor denne vanskelighed er der hjælp i *trosbekjendelsen,* dette kirkens ældgamle klenodie, som i aarhundreder næsten har været sat ud af kraft.

Dersom den kommer i levende brug igjen som vort «Credo», ikke bare i vore kirker, men i hus og hjerte, vil man nok faa øie for, at den er hele den christne kirkes fællestro, det umistelige grundlag for al ægte christendom, det store udtryk for det som er «nødvendigt» inden Jesu Christi samfund, det hvorom der efter Augustins ord maa herske *enighed.* Og dermed vil man da ogsaa paa den anden side faa den rette overbærenhed og taalsomhed overfor de afvigelser, som ikke rører selve troens grund, baade overfor andre kirkesamfund og sekter og overfor troende menneskers bibelkritik.

Kampen om bibelkritiken vil selvfølgelig ikke derfor stanse, og bør det heller ikke. Den bør føres med alt alvor som en kamp om høivigtige christelige spørgsmaal. Men den klare, af alle godkjendte forudsætning for kampen bør være den, at en mand ikke paa nogen maade behøver at være affalden fra troen, fordi om han øver skarp og vidtgaaende bibelkritik.

Dette er jo noget, som omtrent alle theologer har lært af de sidste aarhundreders theologiske kampe. Lægfolket trænger for at lære det at indøves i brugen af trosbekjendelsen, af «lægmandsbibelen».

Det protestantiske «skriftprincip» er, praktisk taget, svagt, naar det fastholdes i sin nøgenhed. Det trænger hoilig til den støtte, som ligger i kirkens gamle trosregel.

Og denne støtte nød det ogsaa i virkeligheden godt af i den tid, da det blev opstillet. I reformationens dage var ingen i tvivl om at «Credo», trosbekjendelsen, var en af de store, bærende kræfter i folkets christendom, lige saa fuldt som bibelen eller — sammen med fadervor — kanske endog fremfor bibelen.

Og dersom Luthers raad var bleven fulgt, og trosbekjendelsen havde kunnet holde sin gamle faste plads i vor daglige andagt ved siden af fadervor, vilde vi endnu den dag

idag have nydt godt af denne mægtige støtte for «skriftprincipet» og det hele kirkeliv.

Da vilde hverken rationalisterne i det 18de aarhundrede eller Harnack og hans fæller i det 20de havt let for at indbilde folk, at den blotte Gudfader-tro var den rette og oprindelige christendom. Og da vilde paa den anden side ikke heller hverken biskopen af Christianssand eller hans adjutanter være istand til at omgive retskafne og troende prester med en atmosfære af mistanke for frafald, alene af den grund, at de er bibelkritikere.

Den apostoliske trosbekjendelse giver os «det lige saa høie som trygge stade», hvor theologer og lægfolk kan mødes som aandelige ligemænd. Dér er derfor ogsaa lægmanden sikret mod theologernes «exegetiske pavedomme» baade det rationalistiske og det orthodoxe. Og der er theologen sikret mod trangsynt og borneret mistænkeliggjørelse fra lægmandens side.

Dette høie og trygge stade ydes os aldeles ikke af «skriftprincipet» i dets nøgenhed, saaledes som det hos os er herskende. *Det* fostrer her i landet lægfolk, som i borneret uvidenhed har let for at bryde staven over enhver prest, som er inde paa bibelkritik. Og det fostrer biskoper og prester, som burde vide bedre, men som alligevel holder paa denne lægfolkets trangsynte dommesyge. Og paa den anden side har dette samme skriftprincip til tider vist sig som et overmaade farligt vaaben i rationalistiske presters haand.

Altsaa: tilbage til trosbekjendelsen med dens lige saa høie og frie som trygge og faste stade. Ud fra det er det, den troende theologi har at føre sin retmæssige kamp baade mod bibelkritiken og mod alt andet, som der skal kjæmpes imod.

Men idet jeg skriver dette, har jeg en følelse af at en stor del af mine theologiske læsere, ogsaa af dem som i nogen mon synes om det, vil se paa mig med en vis medlidenhed. Trosbekjendelsen? Er nu det ogsaa noget at skrive om? Og det ovenikjøbet gang paa gang? Ligger det ikke saa temmelig under den theologiske værdighed at skrive om noget saa katekismusagtigt?

Det vil sige: dersom jeg gav mig til at skrive' et par hundrede sider op og ned om et enkelt led af bekjendelsen, el'. : endda bedre: om et halvt led, og droftede det spørgs-

maal, om det var tilblevet i det andet eller i det tredie aarhundrede, da vilde jeg vist stige ikke lidet i deres agtelse. Men *hele* bekjendelsen! og det endda til ikke i gamle dage, men i vor egen tid! Nei, det er virkelig for tarveligt!

Men jeg for min del tror, at kirkelivet har sine behov i vore dage, som det har havt dem i tidligere aarhundreder. Og jeg tror ikke, det ligger under vore theologers værdighed at tænke lidt over disse behov og over om de kan afhjælpes. Ja, jeg tror til og med, at det er lige saa vigtigt at tænke over slige ting, som over Jojakin og nær sagt over hele kildesondringen.

For 400 aar siden var der et brændende behov efter at faa den hellige skrift frem igjen til levende brug af læg og lærd. Det er vel ikke sandt, hvad der undertiden siges, at det var bibelen, som gjorde reformationen. Men det er fuldkommen sandt, at *uden den* vilde ingen reformation kommet istand. Trosbekjendelsen er nu — til trods for sin indførelse i liturgien - kanske lige saa langt borte fra sin rette plads i menigheds- og christenlivet, som bibelen var det for 400 aar siden. Og det *kunde* jo dog hænde, at trosbekjendelsen var nødvendig for det, der skal gjøres i vore dage, som bibelen var det for 400 aar siden. — —

I det første hefte, som udkom af vort nye theologiske tidsskrift (mars 1900), stod der et stykke af professor Fredrik Petersen om «Det lutherske skriftprincip». Det gjorde megen lykke hos bibelkritikens venner og indeholdt ogsaa virkelig meget godt. Men jeg ved ikke netop, om det vilde faldt i vore lægfolks smag, dersom det havde været saaledes skrevet, at de havde havt let for at læse det.

Det begynder med at udtale, at den lutherske kirkeafdeling «føler sit skriftprincip som sin styrke og sin ære», og at den har «al grund» til at nære denne følelse. Men dette skriftprincip, som skal være vor styrke og vor ære, er efter professor Petersens mening aldeles ikke det, som vor tid har taget i arv fra den gamle lutherske rettroenhed, og som endnu lever hos vort lægfolk. Orthodoxiens, den rettroende tidsalders skriftprincip var, siger han, et helt andet end Luthers og reformatorernes. Det var i sin inderste grund katholsk. Vi maa derfor vende tilbage til den stilling som Luther og refor-

matorerne indtog til skriften. Og «da er det selvfølgelig ikke paa forhaand udelukket, at der ved siden af det guddommelige kan være menneskeligt (i skriften), der altsaa ikke har den guddommelige autoritet. Om saa er, kan vi alene forvisse os om gjennem granskning og livsprøve. Denne vil da ogsaa lære os, hvad det er, som er fra Gud, og hvad det er, som blot er fra menneskene, hans redskaber».

Jeg er ikke aldeles sikker paa, at Luther selv vilde have været lige saa fuldstændig tilfreds med den fremstilling, professor Petersen i denne afhandling giver af hans skriftprincip, som nutidens bibelkritikere er og har grund til at være. Der kunde jo nok føres frem en række udtalelser af Luther, som trækker i en anden retning, end de som Petersen her viser os hen til. Men det er aldeles ikke dette, som det ved denne leilighed kommer mig an paa. Hvad jeg fæster mig ved, er alene slutningen af professorens stykke, der forekommer mig noksaa betegnende. Han siger der om dette skriftprincip, som altsaa skal være vor styrke og vor ære, som efter hans mening er Luthers, og som unegtelig er særdeles tiltalende for vore dages bibelkritikere — han siger: Dette skriftprincip hører ikke hjemme i barnereligiositeten. Den fatter det ikke og kan ikke haandtere det».

Og det er da lige saa sandt, som det er sagt. Dette skriftprincip er ikke for børn. Og Petersens afhandling er det sandelig heller ikke.

Men er ikke det lidt leit baade for professoren og hans skriftprincip?

Det er slemt, naar man gjør christendommen saaledes «barnlig», at den ikke længer passer for fuldvoksne mænd. Men værre vilde det være, om man glemte, at den dog ogsaa, og det i første række, har ærinde til dem som ikke er vise og forstandige, men umyndige.

Og som denne afhandlingens slutning er betegnende for en svag side hos den nævnte udmærkede theolog, saa er det ogsaa betegnende, hvad han ved samme leilighed siger om Grundtvig. Ham «foretrækker han i denne afhandling ganske at forbigaa». Og det af den grund, at han (Petersen) «ialfald for tiden ikke tilstrækkelig har kunnet klargjøre sig» hans tale om trosbekjendelsen.

Grundtvig havde bedre end de allerfleste opfattet, at christendommen er for børn. Og det var netop tanken paa skriftprincipets uskikkethed for børnene og de umyndige, som fik ham til at trække trosbekjendelsen saa stærkt frem i forgrunden. Og Petersen har ret i det: han - Petersen — har selv aldrig rigtig opfattet Grundtvig, ialfald da ikke det barnlige ved ham.

Men dette er en mangel, som ikke hænger alene ved Fredrik Petersen, men ved en stor del af theologien og theologerne. Deres hjerter kan godt være omvendte til Gud. Men deres hjerner og deres theologi kan desuagtet nok have brug for at «omvende sig og blive som børn».

De har saa ofte «hundrede smaa øine». Og det saaledes, at vi maa tilføie: Aa, havde de dog ét — barnets store enfoldige øie.

Christopher Bruun.

FYRST KRAPOTKIN OG DEN IDEELLE ANARKISME.

Af *Fernando Linderberg.*

VI. *Agitator, fængsling og flugt.*

Paa sin rejse havde Krapotkin købt en mængde bøger og en hel samling socialistiske aviser, som han ønskede at føre med hjem til Rusland. Men varer af den art kunde kun smugles ind. I Krakau – Polens gamle hovedstad — fik han fat i en repræsentant for «det internationale eksportselskab for klude og ben», der driver den største smuglerforretning i verden. Men denne fandt bøgerne for vægtige og omkostningerne ved den tunge vares forsendelse for store. Imidlertid paatog en jøde sig hvervet: paa en nærmere angivet station i Rusland kom en portier hen til Krapotkin og erklærede saa højt, at den vagthavende gendarm kunde høre det: «Her er vadsækken, som deres høihed lod blive staaende forleden. Saaledes fik Krapotkin den forbudne frugt lusset forbi den russiske censur.

Ved sin hjemkomst mødte han den stærkt fremtrædende nihilistiske bevægelse, for hvilken det spørgsmaal stod i forgrunden: «Paa hvad maade kan vi bedst hjælpe masserne?»

De mænd og kvinder, som havde sluttet sig til denne bevægelse, kom efterhaanden til det resultat, at den eneste maade, hvorpaa de virkelig kunde gavne samfundet, var den at bosætte sig midt iblandt den almene befolkning og dele deres liv med denne. De unge mænd af de dannede klasser tog ud til landsbyerne som læger, lærere, skrivere, ja endog som markarbejdere, smede, tømrere osv. De unge kvinder tog lærerindeeksamen, blev jordemødre eller sygeplejersker og bosatte sig ligeledes paa landet. I Moskow var der døtre fra de rigeste hjem, der tog arbejde paa fabrikerne, arbejdede 14—16 timer i døgnet og levede i de simpleste arbejderboliger

paa samme maade som de øvrige fabrikpiger. Alle deltagere i denne bevægelse, der i saa meget erindrer om de engelske Lollarders optræden paa reformationstiden, vendte sig mod de fattigste mennesker for at oplyse og opdrage. Man vilde hjælpe den befolkning, der blev plyndret og flaaet af embedsstanden». Flere tusinde tog del i denne bevægelse.

En del af de saaledes optrædende mænd og kvinder blev samlet i en forening, der blev et centrum for socialistisk agitation. Den bar navnet Tchaykowskys kreds. I denne forening traadte Krapotkin ind i foraaret 1872. Her mødte han bl. a. forfatteren Stepniak, der i faareskindspels drog omkring mellem bønderne som savskærer. Han kunde næsten hele bibelen udenad og optraadte til tider som religios prædikant, der ved billeder af bibelen søgte at bevise, at det var bøndernes pligt at gøre revolution. Krapotkin virkede især blandt væverne i St. Petersburg. Hans fødsel og forbindelser gjorde, at han ofte deltog i selskaber hos stadens højeste rangklasser. Mellem selskaberne i de fine saloner gik han i sin simple faareskindspels omkring og talte for byens fattigste proletarer under navn af Barodin. Medens agitatorerne vendte sig til folket, forsvarede de kejseren. Man vilde undgaa attentater og søge mulighed for at reformere i fred. Ikke desto mindre var bevægelsen under stærk opsigt af politiet. Med korte mellemrum erfarede deltagerne, at meningsfæller var blevne overrumplede, fængslede og forviste.

I 2 aar havde Krapotkin deltaget i den agitation, der udgik fra Tchaykowskys kreds. En fredag aften læste han i geografisk selskab en af sine afhandlinger om glacialformationerne i Finland og Rusland. Han foreslaas til præsident for den fysikalske afdeling. Næste dag, da han forlader sit hjem i en drosche, forfølges han af en anden drosche, hvori der sidder en af politiet underkjøbt væver. Denne vinker ad ham -, han lader sin drosche holde. I samme øjeblik sætter en opdagelsesbetjent sig ind i hans vogn og erklærer ham for arrestant. Efter et forhør paa politiets 3die afdeling — «denne mægtige institution, der har regeret Rusland ligefra keiser Nikolaus' dage» - blev Krapotkin anbragt i Peder-Poulfæstningen. Her sad han i ca. 2 aar. Ved en i lige grad genialt udtænkt, vel forberedt og dristig udført plan lykkedes det

ham derefter at undvige og gennem Sverig at naa Kristiania, hvorfra han med dampskib drog til England.

VII. *Alexander II's mord.*

Medens Krapotkin nu nyder friheden i vesteuropa, skærpes modsætningerne i Rusland. I 1877 stilles 199 nihilister, der har siddet arresteret siden 1873, for retten. Under den lange arrestation havde 21 enten foretaget selvmord eller var blevne vanvittige af indespærringen. Da alt blev kendt for offentligheden, blev de ulykkelige genstand for megen sympati. Nogle enkelte blev domte meget strengt, resten meget mildt. Man gik ud fra, at den fleraarige varetægtsarrest var tilstrækkelig straf. Man ventede derfor, at kejseren yderligere vilde formilde dommen. Men det gik lige omvendt. Alexander II lod dommen revidere og skærpe. De, der var blevne frikendte, blev forviste til fjerne dele af Rusland eller til Sibirien. De, der havde faaet kort tids fængsling, fik fra 5—12 aars strengt straffearbejde! Hovedmanden for denne barbariske fremgangsmaade var general Metzenzsoff, chefen for politiets 3die afdeling.

Paa samme tid lod general Trepoff flere politiske fanger piske i fængslerne. I harmen over denne mishandling opsøgte en ung pige, Vera Zasulitch, generalen og skod paa ham. Han blev imidlertid kun saaret. Da hun blev anklaget, blev hun frikendt af retten. Politiet søgte da at arrestere hende paany, men hovedstadens ungdom tog hende med magt fra politiet, hvorefter hun lykkelig undkom til Schweiz.

I det følgende aar blev der foretaget attentater i forskellige lande. Arbejdsmanden Hødel og doktoren Nobiling skod paa den tyske kejser. I Spanien prøvede arbejderen Oliva Moncasi at skyde paa kongen. I Italien farer kokken Passanante med en kniv los paa kong Humbert. Dette medfører yderligere frygt i hofkredsene i Rusland. Man vejrer revolution i enhver selv den mest spagfærdige frihedsytring. Straffene mod politiske forbrydere skærpes. En ung pige, der blev anklaget for den forseelse at have givet en arbejder et socialistisk flyveskrift, blev idømt 9 aars strengt arbejde og livsvarig landsforvisning. Selv mange af dem, der blev frikendte af retten, blev af politiet forvist til smaa landsbyer

i Sibirien, hvor de omkom af sult og elendighed. De fængsler, hvori fangerne indespærredes, var saa frygtelige, at det et aar hændte, at dødeligheden imellem dem gik op til 20 pct. I fortvivlelsen over disse tilstande skete det, at flere fanger ved at nægte at spise prøvede at sulte sig selv ihjel. I Kharkoff blev saadanne fanger bundne med reb, medens man med magt puttede føden i dem.

Det var denne fremgangsmaade, der drev nihilisterne til at anvende fortvivlelsens selvhjælp. Man begyndte at værge sig med vaaben i haand, naar politiet kom for at foretage arrestationer.

Dette gav atter anledning til skærpet forfølgelse. Landet blev erklæret i beleiringstilstand. Gouvernørerne fik befaling til uden videre at lade enhver oprører hænge. Hængning kom i den følgende tid til at høre til dagens orden.

Saa udvidede de frisindede oppositionsfolk deres væbnede selvforsvar. En række højtstaaende embedsmænd blev skudte, deriblandt general Metzenszoff. Men endnu holdt man kejseren udenfor kampen. Han blev betegnet som de livegnes befrier og i denne egenskab beundret. Da han imidlertid fortsatte med udnævnelsen af nye militære embedsmænd med det hverv at lade folk hænge, brast taalmodigheden. En lille kreds af revolutionære erklærede enevælden krig og dannede den eksekutiv-komite, der foretog attentatet paa kejseren den 1ste mars 1881. En bombe blev kastet, der dræbte baade kejseren og den, der havde kastet bomben.

Hofkredsene i St. Petersburg blev rædselsslagne. Alexander III turde ikke flytte ind i Vinterpaladset, men tog ophold paa Gatchina: en fæstning, omgivet af grave og beskyttet af vagttaarne, fra hvilke hemmelige trapper fører ned i kejserens arbejdsværelse, i hvis gulv der findes faldlemme, beregnede paa at lade fiender hemmelig forsvinde i søen under slottet; fra samme værelse fører ogsaa hemmelige trapper til de underjordiske fængsler, der ved en gang staar i forbindelse med søen. Der blev dannet en hemmelig liga til beskyttelse af kejserens liv. Ved tredobbelte gager blev officerer af alle grader lokkede til at træde ind i denne og paatage sig frivillig spionering iblandt alle samfundsklasser.

Denne liga bestaar endnu. Fra tid til anden opstram-

mer den kejseren ved meddelelser om virkelige eller opdigtede farer af forskellig art.

Samtidig stiftedes under end mere hemmelige former: «Den hellige liga», der fik det hverv ligefrem at dræbe de mænd, der blev betragtet som førere for den sidste sammensværgelse. En officer, der havde været kammerpage, medens Krapotkin stod i pagekorpset, blev valgt til at gøre det af med denne farlige personlighed. En dame blev sendt til Genf for at lede sammensværgelsen mod Krapotkin.

VIII. *Anarkismen og den historiske udvikling*

Under navn af Levashoff tog Krapotkin efter sin ankomst til England ophold i Edinburgh, hvor han mente, han bedre end i London vilde kunne undgaa de russiske spioner. Det var kun hans agt at blive et par maaneder i udlandet, da han fandt, der trængtes til hans kraft i Rusland. Imidlertid blev han snart saa stærkt grebet af den anarkistiske bevægelse, at han følte, han ved deltagelsen i denne kunde gøre mere gavn end ved at vende tilbage til det store zarrige.

For at skaffe sig midler til underhold leverede Krapotkin videnskabelige indlæg om geografiske spørgsmaal til «Times» og fagvidenskabelige tidsskrifter.

Da han havde knyttet de for arbejdet fornødne forbindelser, drog han til Schweiz, hvor han bosatte sig i La Chaude Fonds. Her sluttede han sig paany til den bakuninske alliance, den saakaldte *Jura-føderation*. Bakunin selv var død den 1ste juli s. a. (1876), men foreningen fortsatte i det af ham anviste spor. Ledelsen var overtaget af *James Guillaume*, der redigerede foreningens tidsskrift: «*Bulletinen*». Han var udgaaet fra en af Neuchâtels aristokratiske familjer, oprindelig lærer, men satte nu alt tilside for at fremme den anarkistiske bevægelse.

Flere af deltagerne i Pariserkommunen havde sluttet sig til bevægelsen, deriblandt *Elisée Reclus*, den store geograf, hvem Krapotkin karakteriserer som følger:

«I sin levemaade var han en sand puritaner, af tænkemaade hørte han til forrige aarhundredes franske encyclopedist-philosopher. Han var en mand, der inspirerede andre, men aldrig paatvang nogen sine ideer. Han var en anarkist,

hvis anarkisme var resultatet af et indgaaende kendskab til det menneskelige liv under alle breddegrader og paa alle civilisationens stadier. Hans bøger kan regnes i klasse med aarhundredets bedste, og hans uhmindelige smukke stil formaar at sætte sjæl og samvittighed i bevægelse.»

Den erkendelse, der ledede disse mennesker, skildrer Krapotkin som følger:

Vi saa, at en ny samfundsform spirede frem i alle civiliserede nationer og tilsidst vilde fortrænge den gamle. Dette ny samfund vil komme til at bestaa af ligestillede, hvoraf ingen vil blive tvungen til at sælge hænder og hjærne til dem, der maatte behage at benytte dem rent tilfældigt, men enhver vil være istand til at bruge sine kundskaber og evner til produktion i en organisme, der er indrettet saaledes, at alle kræfter i forening virker for at hidføre den størst mulige tilfredshed for alle, samtidig med, at der er fuld frihed for ethvert individuelt foretagende. Dette samfund vil komme til at bestaa af en mængde foreninger, forbundne paa alle punkter, hvor samvirken er nødvendig. Der vil blive fagforeninger af alle slags; agerbrugs-, industrielle, aandelige og kunstneriske; kommuner, hvis opgave det er at sørge for boliger, gasværker, fødevarer og sanitære foranstaltninger, osv., og endelig over hele landet eller over flere lande større grupper bestaaende af mænd, der samarbejder for saadanne økonomiske, intellektuelle, kunstneriske og moralske fornødenheder, der ikke er indskrænkede til et givet omraade.

Alle disse forskellige grupper vil staa i direkte forbindelse med hverandre ved hjælp af frivillig overenskomst, akkurat som jernbanerne og postvæsenet er, eller som de meteorologiske institutioner, alpeklubber, redningsstationerne i Storbritannien osv. Der vil være fuld frihed for udvikling af nye former for produktion, opfindelse og organisation, det personlige initiativ bliver opmuntret og tilbøjelighed til ensformighed og centralisation bliver formindsket.

«Endnu et: dette samfund vil ikke stivne i bestemte uforanderlige former, men vil stedse forandre udseende, fordi det vil blive en levende, udviklingsdygtig organisme. Ingen vil føle nødvendigheden af regering, fordi fri overenskomst og forbund kan udrette det samme, og fordi der er mindre

anledning end for til konflikter; de, som desuagtet maatte opstaa, kan afgøres ved voldgift.»

Med disse faa klare linjer har Krapotkin tegnet den ideelle anarkismes opfattelse af fremtidens samfund. For at denne opfattelse kan blive almen eje maa, tilføjer han, alle de læresætninger, der nu drages af historien, helt laves om. Først da vil menneskene se, at de har taget fejl i at tillægge deres herskere og love det, som i virkeligheden udspringer af deres egne samfundsfølelser og vaner.»

Fra nu af blev det en hovedopgave for Krapotkin at være med at omdanne de historiske læresætninger og udbrede den ny erkendelse af læren for den historiske udvikling.

Medens tidligere socialistiske pionerer udgrundede geniale planer om, hvorledes man paa kunstig maade skulde skabe ideelle samfund, vendte anarkisterne sig ligesom socialisterne til arbejderne for at hjælpe dem til at forstaa udviklingens gang. De spørgsmaal, der var blevet drøftet paa en anarkistisk kongres, blev senere drøftet i arbejderforeningerne ud over det hele Europa. Fra neden af skabtes saaledes en ny offentlig mening.

IX. *Den anarkistiske bevægelse.*

I 1876 holdt Bakunisterne en kongres i Bern, paa hvilken bl. a. Social-demokratiet i Tyskland var repræsenteret ved en mand ved navn *Vahlteich*, der udtalte sig for at hidføre en fælles optræden af alle socialister. I overensstemmelse hermed blev det vedtaget, at der næste aar skulde afholdes en almindelig socialistisk kongres i Gent, hvortil der skulde sendes indbydelse til alle socialistiske foreninger baade i Europa og Amerika.

Ifølge Krapotkins fremstilling var det blevet kendt, at det tyske Social-demokrati paa kongressen i Gent vilde gøre et forsøg paa at bringe hele den europæiske arbejderbevægelse ind under en centralkomite, der bare var en ny udgave af Internationales gamle generalraad. Dette vilde Krapotkin og hans venner fremfor alt forhindre. De søgte derfor at blive saa talrigt repræsenterede paa kongressen som muligt. Paa denne kongres, der begyndte den 9de november, kom det til en skarp strid mellem anarkisterne og socialisterne. Social-

demokraterne forlangte, at det skulde gøres til en programsag at kræve jord og produktionsmidler overført til stat og kommune. Anarkisterne vilde have jord og produktionsmidler overført til frie forbundne arbejdergrupper. Ved afstemningen laa anarkisterne under. Bagefter erklærede de, at grundsætningerne for de to skoler var for forskellige til, at man kunde optræde i enighed. I denne anledning skriver Krapotkin: der er gaaet to og tyve aar siden den tid, der er bleven afholdt en mængde internationale socialist-kongresser, og ved hver enkelt af dem er den samme kamp bleven gentaget. Social-demokraterne vedbliver at gøre forsøg at samle hele arbejderbevægelsen indenfor Europa under deres fane og deres kontrol, og anarkisterne opponerer og forhindrer det. Hvilken mængde spildte kræfter, hvormange bitre ord, og hvormegen splittelse! Og simpelthen kun fordi de, som har gjort magterhvervelsen indenfor de bestaaende stater» til deres program, ikke forstaar, at virksomhed i den retning ikke kan indeslutte hele den socialistiske bevægelse. — Da man under kongresforhandlingerne fik kundskab om, at politiet havde opdaget, at det var Krapotkin, som var tilstede under navnet Levashoff, maatte han søge skjul hos en arbejder, og — uden at vende tilbage til hotellet — rejse direkte til England, hvorfra han kort efter drog til Paris. Her var arbejderne ifærd med paany at rejse sig af det frygtelige nederlag efter kommunen i 1871. I forbindelse med Jules Guesde o. fl. stiftede Krapotkin de første ny-socialistiske grupper. Heller ikke i Paris blev han dog ret længe. Han drog atter til Schweiz og begyndte i februar 1879 udgivelsen af et nyt fjortendags-tidsskrift: «Le Révolte», der endnu fortsættes i Paris under navn af «Temps Nouveaux.»

Om den maade, hvorpaa socialistiske blade bør redigeres, udtaler Krapotkin bl. a.:

Socialistblade har meget hyppig tendens til at blive rene arkiver for klager over bestaaende forhold. Uge efter uge berettes der om minearbejderes og fabrikarbejderes sørgelige stilling, om deres hjælpeløshed i kampen overfor fabrikherrerne osv. og alt dette har en uendelig nedslaaende indflydelse paa læseren. For at modarbejde denne virkning tyr

udgiveren hovedsagelig til glødende, begejstrede talemaader, hvormed han mener at indgyde læseren energi og tillid.

«Jeg for min del var af den mening, at et revolutionært blad fremfor alt maa sørge for at vise sine læsere de symptomer, som rundt omkring i verden tyder paa, at en ny æra er i anmarsch; han maa bringe dem til at se, hvorledes der spirer nye former frem i samfundslivet, og at bevægelsen imod de antikverede institutioner uophørlig vokser. Det bliver hans arbejde nøje at vogte paa disse symptomer, at bringe dem sammen i den rigtige forbindelse og at gruppere dem saaledes, at de kan overbevise de tvivlende om, at fremskridtsideerne understøttes paa en usynlig, som oftest helt ubevidst maade, hver gang ny tanker vækkes til live i samfundet. Det er et revolutionært tidsskrifts første pligt at faa sine læseres hjærte til at banke i sympati med hele menneskeheden, med dens oprør mod aarelang uretfærdighed og med dens forsøg paa at udarbejde nye former for samfundslivet. Det er haab, ikke fortvivlelse, der skal skabe de sejrrige revolutioner.

Nogle faa maaneder efter, at Alexander II i marts 1881 var falden for mordernes hænder, blev Krapotkin udvist af Schweiz. I juli maaned s. a. deltog han i den anarkist-kongres i London, hvor det paa grund af den almindelige modstand mod frihedsideerne vedtoges at gaa over til *handlingens propaganda:* propaganda der That. Senere paa aaret bosatte han sig i Thonon, en lille by paa den franske side af Genfersøen. Da hans hustru havde taget sin eksamen i Genf, drog de til London, hvor de forblev omtrent et aar.

Paa den tid var socialismen endnu ikke kommen til gennembrud i England. Der fandtes ikke flere socialister, end der kunde traketres i en enkelt familje, nr. Hyndmans. Krapotkin og hans hustru følte dem derfor her som i en grav. Skønt han forudsaa, at han vilde blive arresteret, hvis han drog over paa den anden side af kanalen, besluttede han dog at drage til Frankrig. Han resonnerede: «Hellere et fransk fængsel end denne grav!» For anden gang bosatte de sig derfor i Thonon. Den 21de december 1882 blev han arresteret og fængslet af de franske myndigheder. I henhold til en efter kommunens fald gennemført lov, der gjorde det strafbart at være medlem af Internationale, blev Krapotkin, skønt

han ikke havde tilhørt denne forening — dømt til 5 aars fængsel og 2 500 francs i bøder. Straffen blev afsonet i et til fængsel omdannet Bernhardinerkloster i Clairvaux. Han blev her godt behandlet, kunde benytte de videnskabelige værker, som hans venner stillede til raadighed, og levere bidrag til videnskabelige tidsskrifter.

I januar 1886 blev Krapotkin sat i frihed. Kort efter drog han til England og bosatte sig i Harrow, hvor han senere har levet. Alt var nu forandret der. Flere socialistiske selskaber var dannet. Et stort antal af repræsentanter fra de dannede klasser tog del i den sociale bevægelse. Efter opfordring fik Krapotkin lejlighed til at tale om anarkismen i de fleste større byer i England og Skotland. Natten efter foredraget boede han hos en af de lokale indbydere. Dette medførte, at han ofte tilbragte den ene nat i en rig mands hus, den næste i en arbejdsmands beskedne bolig. «Men al tid traf jeg sammen med en del mennesker af alle klasser, og enten det var i arbejderens lille stue eller i den rige mands saloner, førtes forhandlingerne om socialisme og anarkisme med stort liv til langt ud paa natten — med haab i arbejderens stue —, med forstaaelse i rigmandens hus —, men begge steder med samme alvor.»

I England stiftede Krapotkin et anarkistisk maanedsskrift: «Frihed», der fremdeles lever.

X. *Den historiske begrundelse.*

England er nu bleven Krapotkins andet hjem. Fra dette land har han i de snart forløbne 20 aar, siden han bosatte sig der, udsendt en række større og mindre skrifter. De to mest betydelige er utvivlsomt *En Anarkists Erindringer*, der udkom for 2—3 aar siden, og hvoraf vi har hentet de væsentligste af de om Krapotkins liv meddelte oplysninger, og *Mutual Aid*, der udkom henimod jul i 1902.

I den første gav Krapotkin en fængslende fremstilling af alle de erindringer, der knytter sig til hans eventyrlige paa de største omskiftelser saa rige liv.

I den sidste leverer han den historiske begrundelse af hans anarkistiske samfundsbetragtning. Under henvisning til de sociale kendsgerninger, hvoraf han venter, at det anar-

kistiske samfund vil vokse frem, fremsætter han en skarp protest mod den orthodoksi, der hersker baade blandt liberale og social-demokrater. Han bestrider, at det er kampen for tilværelsen og de stærkeste individers sejr, der karakteriserer udviklingen, han benægter, at frikonkurrencen er et naturligt udtryk for samfundets ordning, han modbeviser, at det er gennem klassekamp, at de undertrykte selv hæver sig til bedre vilkaar, han bekæmper alle planer om statens alt opslugende myndighed. Han prøver historisk at bevise, at alt historisk fremskridt har sin kilde i, at de gode følelser overvinder rovdyrinstinkterne og giver sig udtryk i *gensidig hjælp*, at al kulturskabende samfundsdannelse er udgaaet af *de frie associationer*. De historiske kendsgerninger er fremstillede i en række af fængslende optrin, der straaler af skønhed og er gennemglødet af kærlighed til menneskene, først og fremmest til de store arbejdende klasser, det almene folk.

Hans iagttagelser stemmer ikke med det darwinske dogme om, at det er de stærke individer, der sejrer under kampen for tilværelsen. Ved kulde, sne og storm i foraarstiden ødelægger naturen myriader af unge liv og hæmmer derved formeringen. Men mangfoldige af de dyr, som overlever disse for dem saa trange tider, kommer over dem i en saa forkommen tilstand, at de aldeles ikke kan betragtes som de bedst udrustede i kampen for tilværelsen: «Ingen fremadskridende udvikling af arten kan bygges paa saadanne perioder af skarp konkurrence». Det samme viser sig blandt menneskene. Tusinder af svage og ufrugtbare poeter, videnskabsmænd, opfindere og reformatorer i forbindelse med andre tusinder af saakaldte daarer og svage enthusiaster bruges som de væsentligste redskaber i striden for tilværelsen og fremskridtet. Medens Rousseau saa for lyst, ser darwinisterne for mørkt paa naturtilstanden. Hverken Rousseaus optimisme eller Huxleys pessimisme kan anerkendes som upartisk fortolkning af naturen. Saasnart som vi studerer dyrelivet ikke alene i laboratorierne og museerne, men i skovene og paa prærien, paa stepperne og bjergene — opdager vi straks, at skønt der foregaar en umaadelig krigsfærd og ødelæggelse mellem forskellige arter, er der paa samme tid ligesaamegen eller maaske endogsaa mere af gensidig understøt-

telse, gensidig hjælp og gensidig forsvar imellem dyrene, der tilhører den samme art eller i det mindste det samme samfund. Samvirken er ligesaameget en naturlov som den gensidige strid.»

Sporger vi om, hvilke der er de dygtigste, de, der stadig kriger med hverandre, eller de, som understøtter hverandre, ser vi straks, at de dyr, der anvender gensidig hjælp, utvivlsomt er de stærkeste. De har den største chance for at leve længere og opnaar i deres respektive klasser den højeste udvikling af intelligens og legemlig bygning. Naar de talrige kendsgerninger, som støtter denne opfattelse, tages i betragtning, kan vi sikkert hævde, at den gensidige hjælp ligesaa meget som den gensidige strid er en lov for dyrenes liv, men vi kan tilføje, at den første som en faktor i evolutionen vistnok er af langt større betydning, idet den begunstiger udviklingen af de vaner og karakterer, som sikrer vedligeholdelsen og den højere udvikling af arten tilligemed den større velfærd og glæde for individet ved anvendelsen af den mindste kraft.»

Medens samarbejdet for tilværelsen allerede findes blandt de større og mindre dyr: myrerne i tuerne, bierne i kuberne, fuglene i flokkene og de større pattedyr i hjorderne, kommer det dog først ret til gennembrud blandt menneskene.

Krapotkin finder det selv blandt de mest primitive mennesker. Og overalt ser han i dette samarbejde den væsentligste løftestang for kulturen.

Den ældste form for samarbejdet blandt menneskene foreligger i slægtsorganisationen, den saakaldte *klan* eller *gens*. Denne sammenslutning er universel: «de oprindelige semiter, Homers grækere, de forhistoriske romaner, Tacitus germaner, kelterne og slavonerne har gennemgaaet tidsrum af klanorganisation i lighed med avstralnegerne, de røde indianeres og andre racer af nutidens vilde i vor egen tid.»

Denne slægtsorganisation sprænges af den private familje, der faar sin egen husholdning og opsamler sin egen ejendom. Men familjerne skaber atter en ny association: byfællesskabernes, der ligeledes danner et gennemgangsled for alle kulturfolk. Fællesskabet om et vist territorium afløste fællesskabet om afstamningen. De territoriale fællesskaber blev

moder til de europæiske nationer. Samarbejdet for tilværelsen og den gensidige hjælp satte sin skønneste frugt i de talrige stæder, der i slutningen af middelalderen vokste frem ud over det europæiske fastland. De første kampe for den politiske frihed blev ført af de organiserede borgere i de ny stæder. Det var de biskopper, der gik i spidsen for disse frihedskampe, der blev stædernes helgener og skytspatroner. Det var det ny borgerskab i forbindelse med præsteskabet der gennemførte den vidunderlige gudsfred, *Treuga dei*. For flere aarhundreder blev gilder og lav den organisatoriske ramme, der bar den blomstrende bykultur ud over landene. I disse broderskaber fandt middelalderens mennesker raad og daad i alle livets forhold. De store domkirker blev kronskuddet paa borgernes fællesvirksomhed.

Den moderne stat har søgt at nedbryde den associerede fællesvirksomhed blandt borgerne. Paa ruinerne af den gensidige hjælp fremvoksede det 19de aarhundredes individualisme. I lov, videnskab og religion blev det forkyndt, at menneskene maatte søge at skabe deres egen lykke uden hensyn til næstens vel.

Men under alle theorier ser vi alligevel tendensen til fællesvirksomhed vise en saadan skabende kraft, at kulturlandene atter er i færd med at blive oversaaede med associationer til gensidig hjælp, talrigere end nogensinde før. I fagforeninger og andelsselskaber skaber samarbejdet for tilværelsen sig ny og moderne former. De forskelligste interesser forenes i understøttelseskasser, sygekasser, begravelseskasser, gymnastikforeninger, cykleforbund, skytteforeninger, i literære, kunstneriske og pædagogiske associationer. Redningsarbejdet ved de engelske kyster bæres af frivillige sammenslutninger. Fuldstændig frivillig vover mennesker livet for at redde deres medmennesker. Hvor der er nød, træder menneskene til med deres frivillige hjælp. Helten møder, selv om han skal resikere sit eget liv. Hvad helten gjør, føler alle, at de ogsaa bør gjøre, hvis det kræves. Hjærnen kan ikke modstaa følelsen, fordi den gensidige hjælps følelse er bleven fostret og udviklet blandt menneskene gennem tusinder af aar. «Alle disse associationer, selskaber, broderskaber, alliancer, institutter og saa fremdeles, der alene i Europa maa regnes i titusinder,

og hvoraf hver enkelt repræsenterer en umaadelig mængde af uegennyttigt og ubetalt eller under betalt arbejde, — hvad er de andet end ligesaa mange vidnesbyrd om den overalt levende tendens til gensidig hjælp og understøttelse. I næsten 3 aarhundreder var menneskene endog hindret i at række hinanden haand til fremme af literære, kunstneriske og pædagogiske formaal. Selskaber kunde kun dannes under beskyttelse af staten eller kirken eller som hemmelige broderskaber, lig frimurernes. Men nu, da modstanden mod de fri sammenslutninger er brudt, sværmer de i alle retninger, de udstrækkes over al tid flere grene af menneskelig virksomhed, de bliver internationale og yder utvivlsomt i en grad, der ikke endnu kan vurderes, deres bidrag til at nedbryde de skranker, som staten har skabt mellem de forskellige folkeslag. Til trods for den skinsyge, der udvikles under handelskonkurrencen, til trods for den opfordring til had, som klinger fra fortidens spøgelser, findes der en bevidsthed om international solidaritet, der vokser saavel blandt verdens ledende aander som blandt arbejdernes masser, siden disse ogsaa har erhvervet retten til internationalt samkvem. Denne aand har utvivlsomt sin del af æren for, at vi ikke har havt nogen europæisk krig i det sidste kvart aarhundrede.»

Gaar vi fra det offentlige til det private liv, opdager vi en endnu uhyre verden af gensidig hjælp, der navnlig blandt de fattige praktiseres i en udstrækning, som de rige ikke har nogen anelse om.

Hvis de fattige klasser ikke paa den maade hjalp hinanden, kunde de slet ikke eksistere. Men heller ikke iblandt de rige savnes vidnesbyrd om denne gensidige hjælpsomhed. Det vilde vække forbauselse, hvis det blev oplyst, hvad der her gaar fra haand til haand i form af laan, gaver og gensidige tjenester af forskellig art. Mere kendt er det frivillige arbejde, der af mænd i de dannede klasser ydes til fremme af velgørende formaal. For det store flertals vedkommende udspringer ogsaa dette arbejde af følelsen af forpligtelsen til den gensidige hjælp. Fra alle sider foreligger vidnesbyrd om, at trangen til gensidig hjælp og understøttelse er ifærd med — alle modsatte theorier til trods — at rejse sig paany og kræve ret til ogsaa i vort moderne samfund at

blive, hvad den al tid har været: hovedkraften til videre fremskridt. Ikke den gensidige strid, men den gensidige hjælp er historiens ledende faktor. I den ser vi den bedste sikkerhed for, at slægten skal gaa fremad til endnu højere sædeligt liv.

Dette er i stærkt sammentrængt form den hovedbetragtning, som Krapotkin i *Mutual Aid* søger underbygget med historiske kendsgerninger.

XI. *Fremtidens samfund.*

Krapotkin ser lyst paa fremtidens samfund. Han mener, at der i jorden ligger muligheder, der med nutidens tekniske hjælpemidler kan udnyttes saaledes, at alle mennesker for fremtiden kan komme til at leve i et jævnt velvære.

For at denne forhaabningsfulde betragtning kan bane sig vej ud iblandt menneskene maa først og fremmest den hindring fjærnes, som opstilles af den saakaldte malthusianisme: læren om, at verden er saaledes indrettet, at medens menneskene har en tendens til at fordoble sig i 25 aar, — altsaa at vokse med et tillæg af 16 gange sit eget antal i et aarhundrede, vil underholdsmidlerne kun kunne øges med 4 gange af deres forhaandenværende mængde i samme tid. Med henvisning til en mængde kendsgerninger angaaende fremskridtet i jordbruget godtgør Krapotkin, at denne lære er falsk. Han slutter sig ganske til den betragtning, som Henry George og dr. Frantz Oppenheimer har hævdet om dette spørgsmaal. Oppenheimer giver følgende korte og klare oversigt over den fremgang, som fra 1840 til 1888 er foregaaet i folkemængde og underholdningsmidler i kulturstaterne i Europa og Amerika.

Folkemængden blev øget med . .	70 pct.
Hestene med	104 «
Kornavlen med	120 «
Kvæget med	127 «
Faarene med	139 «

Alene disse tal modbeviser al tale om, at forøgelsen af underholdsmidlerne foregaar langsommere end forøgelsen af folkemængden.

Men Krapotkin gaar langt videre i retning af at under-

bygge den modsatte opfattelse: at underholdsmidlerne øges langt hurtigere end folkemængden. I bøger og videnskabelige tidsskrifter har han samlet en mængde vidnesbyrd til belysning af dette spørgsmaal. Vi henviser særlig til: *Fields, Factories and Workshops*, anden udgave, London 1901, og til «*What Man can obtain from the Land*» i *The Co-operative Wholesales Annual* 1897, samt til *Erobringen af brødet*, udgivet paa dansk-norsk, Bergen 1898.

Af de her samlede mangfoldige oplysninger skal vi kun fremdrage følgende fra artiklen i *The Co-operative Annual*:

«Landbrugets muligheder er vokset saa hurtig i løbet af de sidste 20 aar, at det nu er fuldstændig umuligt at fortælle, hvor lille en plet jord der er nødvendig til at avle, hvad der skal bruges til et menneskes underhold. Da jeg for 8 aar siden skrev om dette emne, tænkte jeg, at en tiendedel af en akre [1]) vilde være det mindste. Nu ser vi, at et menneskes føde kan vokse paa 1/20 af en akre, og ingen kan sige, hvor langt vi vil komme i de næste 10 aar i retning af at nøjes med endnu mindre. For 10 aar siden vilde 16 tons kartofler have været en god høst pr. akre, allerede nu taler man om at avle 30 tons paa dette areal. For 10 aar siden vilde man fremhæve gartnerne ved Paris som eksempler paa moderne havemænd. Nu vil den fremskredne havemand erklære, at Parisergartnerne arbejder for meget; ved at foretage dyrkning under glas kan vi opnaa de samme resultater med mindre udgifter, selv naar vi fraregner udgifterne til glashusene. For 10 aar siden turde jeg ikke skrive om plantedyrkning ved elektrisk lys; de kloge folk vilde have udleet mig som en drømmer. Nu tjenes der penge ved denne dyrkning i Chicago. Og saaledes gaar det i alle retninger. Vi kan imidlertid se bort fra fremtidsmulighederne og holde os til, hvad der allerede i vor tid er opnaaet i praksis. Lad os med denne erfaring for øje se, hvormeget jord der behoves for at dyrke føde til 1 000 mennesker. Vi tænker os, at de har 1 000 akres til deres raadighed,

Paa 170 akres avler de 12 tønder hvede pr. akre = 2 040 tønder ialt.

[1]) 1 akre = 7/10 tønde land.

Paa 170 akres dyrker de havre og byg til foderstoffer etc.

Paa 32 akres dyrkes græs til 32 køer, der hver giver ca. 20 potter mælk daglig.

Paa 32 akres holdes andre køer, der giver det fornødne smør.

Paa 330 akres fødes det kvæg, der giver det fornødne kød; med et antal af 166 stykker kvæg bliver der et hoved for hver 60 personer.

20 akres bruges til frugt og grønsager.

100 akres bruges til 200 huse, der hver bliver omgivet med en ½ akres til lysthave og sport. Gennemsnitlig 2,5 personer i hvert hus.

Vi faar da til

	ved god kultur akres.	ved ekstra god kultur akres.
Hvede	170	100
Andet korn	170	150
Melk og smør	70	40
Kød	330	250
Frugt og grøntsager	20	10
Boliger	100	100
Ialt	860 akres	650 akres.
Til rest	140 —	350 —

Den første række viser os, hvad der allerede er opnaaet i stor stil, den anden, hvad der ogsaa er gennemført, om end endnu i mindre omfang.

England har en folkemængde paa ca. 40 millioner. Disse kunde altsaa paa det nærmeste leve paa de 33 millioner akres af den engelske jord, som er opdyrket. Men nu kommer hertil, at England har ca. 23 millioner dyrkelig jord, som endnu henligger som parker eller øde land der ikke dyrkes i det øiemed at skaffe underhold til mennesker. Hertil maa lægges Englands uhyre indtægt af handel, industri og bjergværksdrift. Man maa derfor give Krapotkin ret: her foreligger saa rige muligheder for alles rigelige underhold, at det kun bliver skammelig tale at undskylde menneskenes armod med den forklaring, at der er for mange folk og for faa underholdsmidler. Men for at disse muligheder kan blive til virke-

lighed, maa der ogsaa her blive givet adgang til samarbejde for tilværelsen. Lad ca. 100 familjer, der hver lever i deres eget lille hjem omgiven af 1 à 2 akres land, faa lejlighed til i fællesskab at drive 8 à 900 akres. Ved deres forenede kræfter vil jorddyrkningen blive dreven til dens højeste fuldkommenhed. Under gensidig vekselvirkning mellem de associerede jordbrugere og de industridrivende vil man ved faa timers dagligt arbejde kunne frembringe i overflødighed alt, hvad menneskene skal bruge til føde, klæder, bolig, lys og varme. Fra omkring ved det 40de aar vil enhver kunne trække sig tilbage fra det legemlige arbejde for resten af sit liv og sysselsætte sig med den del af kunst og videnskab, som den enkelte har særlig interesse for.

Politi, domstole og fængsler vil blive fuldstændig overflødige. Menneskene vil kun kunne finde sysselsættelse og underhold ved at træde ind i en af samfundets talrige associationer. Udstødelsen af associationerne vil være lig med en dødsdom. Lykken ved det frugtbringende arbejde — frygten for udstødelsen af selskabet vil være tilstrækkelig til at dæmpe alle voldsomme lidenskaber og sikre freden i det harmoniske samfund, hvor samarbejdet for tilværelsen virkeliggør slægternes drøm: Fred paa jorden og broderskab blandt menneskene.

Dette er anarkismen, som den forkyndes af Peter Krapotkin.

JØDERNE I DET MODERNE TYSKLAND.

Af sognepræst *Olaf Holm*.

Som betegnende for, hvorledes forholdet for øieblikket er mellem tysk nationalfølelse og jødisk magt, tysk-sociale bestræbelser og jødisk storkapitalisme, er et lidet flyveskrift, som det tysk-sociale parti i folket lod udgaa vinteren 1900 1901 i anledning af julefesten, betitlet

Alvorlig formaning i anledning af julefesten.

Af dette skrift maa jeg her gjengive en del i oversættelse.

«Tyske husmødre!

Julefesten er en germanisk og kristelig fest, derfor er det ikke rigtigt at kjøbe hos en jøde, der hverken er germaner eller kristen. Ikke destomindre kan vi hver dag, ja hver time se, hvorledes i særdeleshed i storbyerne, i første linje vore tyske hustruer løber ind i jødeforretningerne og derved besmitter aarets skjønneste fest. Eller er det ikke en besmittelse af Kristi fest, naar vi, for at kunne feire hans fødselsdag, bærer vore surt fortjente skillinger ind i husene til efterkommerne af det folk, som korsfæstede ham? Er det maaske rigtigt at bidrage til denne races fortjeneste, hvis mænd og kvinder ofte gjør sig saa skamløst lystige over vore feste? Kun et eksempel af mange maa vise, hvor alvorlig den synder, der slutter sig til dem, der spotter vore kristelige indretninger:

Efter «Kasseler Sontagsblatt», 15de aargang, no. 18, side 118, har den jødiske rabbi Wiese ikke skammet sig for at skrive:

«Det er en lykke, at den korsfæstede er kommen til verden. Thi jøderne skylder den største fortjeneste hele aaret igjennem Marias søn. Mangen en vakker pige bliver lykkeliggjort ved orientalske smykker, naar hans geburtsdag,

der kalder sig »den sagtmodige og ydmyge af hjærte«, og som blev født mellem æsler og saadant noget, kommer. Det er forøvrigt langt bedre at have juleaften, end pokker ved hvad, og om nu jomfruen dertil havde forstand ogsaa at skjænke os en liden en om sommeren, saa at vi havde to juleaftener, saa havde jeg gjerne overladt hende hele vort kinesiske soldaterkorps[1])».

Enhver videre bemærkning til denne smudsige udgydelse er formentlig overflødig.

Tyske husmødre, betænk, at en julegave taber sit sædelige værd, naar den givende lader sig lede af den hensigt, kun at kjøbe *billigt*, uden derved at betænke, at hun derved bidrager til at skade og trykke det ærlige tyske arbeide ned.

Billigt og slet hører sammen, om end nok saa mange jødiske og »forjødede« geschäftsdrivende og omend nok saa mange varehusspekulanter med kjæmpemæssige bogstaver bekjendtgjør, at »kun billigt og godt« er for dem det, de stræber efter.

Lokkeartikler trækker eder ind i de jødiske forretningslokaler, og I maa da til eders egen skade erfare, at de andre varer maa betales dyrere, for det meste endnu dyrere end hos den tyske haandværker og kjøbmand.

Du, tyske moder, tænk paa, at i mange af disse forretninger har sælgerinderne saa elendig løn, at de mange gange er tvungne til at skaffe sig en usædelig bifortjeneste for at kunne leve, ja, at disse stakkars skabninger ofte af sine egne chefer bliver henvist dertil (beviser herfor lader sig mere end nok anføre).

Saadanne tilstande er en skjændsel for vor tid, der roser sig saa høit af sine fremskridt, men i særdeleshed for den tyske kvindeverden, som saa gjerne i hobevis bærer penge til disse forretninger, der ofte tjener dem paa bekostning af deres tyske medsøstres sædelighed.

Du, kvinde fra den tyske arbeiderverden, tænk derpaa, at jo mer du understøtter de store varehuse, destomere berøver du dine børn muligheden af at kunne arbeide sig op fra arbeiderstanden. Naar mellemklasserne i vort tyske folk

[1]) Sigter til den da nylig udbrudte krig med Kina.

er forsvundne, saa vil de uhyre masser af arbeidere staa overfor nogle enkelte storkapitalister uden udsigt til nogensinde at kunne tilkjæmpe sig selvstændighed.

Du, tyske kvinde fra middelstanden, hvilken verden du end tilhører, om det er betjentenes, haandværkernes eller bestillingsmændenes, ikke se dig om! Er du bleven blind for den fare, som nu truer din mand? Ser du ikke, hvorledes storkapitalen, i første linje jødevældet undergraver livsbetingelserne for din familje? Ser du ikke, hvorledes din mand kjæmper og strider for at slaa sig ærlig igjennem?

Ser du fremfor alt ikke, hvorledes du undergraver din egen familjes vel, naar du gjør dine indkjøb hos den jødiske forretningsmand og i varehusene?

Vend engang dit blik til Sydafrika! Der kjæmper en stammebeslægtet, nedertysk folkestamme fortvivlelsens kamp for sin arne og sit fædreland. Et helt folk skal ødelægges, fordi storkapitalen agter at gjøre sit rovertog. Engsteligt klinger det spørgsmaal ud af hvert rettænkende menneskes mund: Skal havesyge og nederdrægtighed seire, eller skal de kjække boere alligevel vinde kampen til gunst for sig? Vi haaber det sidste, og hvis det indtræder, saa har boernes kvinder, der begeistrede sine mænd for den farlige kamp, som mangen gang selv med bossen i armen stillede sig ind i rækkerne, som hjemme dyrkede agrene, at ingen brødmangel skulde indtræde, været sine mænd de stærkeste støtter.

Ogsaa i vort tyske fædreland kjæmper stadig rovgjærrigheden mod vore producerende klasser, om ogsaa ublodigt, saa dog ikke mindre alvorligt.

Kan det, tyske kvinde, falde dig vanskeligt at afgjøre, hvor du skal gaa hen? Man venter at finde dig paa hine tyskes side, med hvem ogsaa dine paarørende maa kjæmpe skulder ved skulder for sit erhverv.

En kvinde, som endnu fortjener hædersnavnet «tysk», ved, hvor hendes plads er, ved ogsaa, hvor hun julaften har at gjøre sine indkjøb.»

I denne forbindelse maa jeg ogsaa have et lidet «Weihnachtsmärchen», af dr. Rudolf Vogel, med, der er saare illustrerende for situationen:

«Det var mellem lys og mørke og udenfor faldt sne-

fnokken mildt ned. Jeg havde just tænkt paa juleindkjøbene, og i hovedet gjort overslag med mine par mark. Dermed var jeg snart færdig, thi dette var jo ikke meget at rutte med, og jeg tænkte ved mig selv, billigt maa du gjøre indkjøb, thi ellers kommer du ikke langt. Foran mig laa avisen. Paa bagsiden stod et spaltelangt avertissement:

«Juleudsalg hos Itzig & Kohn», alt fabelagtigt billigt, «under indkjøbspris».

«Gud», tænkte jeg i mit hjærte, «hvad er dog ikke de jøder for ædle mennesker! Der sætter de jo penge til, kun for at berede os en julekveldsglæde. Du gaar til jøderne!»

Imidlertid var det bleven ganske nat, og jeg ved ikke rigtig — sov jeg eller var jeg vaagen? —, men saa blev jeg tilmode, som for mange aar siden, da jeg endnu var en liden gut, da jeg laa i min seng og drømte om kristusbarnet. Jeg vendte mig om, og der staar en mand for mig i sid klædning og ser paa mig med sine vidunderlig klare, venlige øine.

Det var min herre og frelser. Jeg vilde styrte ned for hans fødder, men da greb han min haand og sagde: «Lad os gaa. Jeg vandrer i disse dage igjen paa jorden, for at glæde mig med menneskebørnene og for at græde med dem, og jeg vil hjælpe dig at gjøre indkjøb.»

Saa gik vi. Sneen knirkede ikke under hans skridt, Fuglene floi ikke sky tilside, hvor Guds son vandrede, men blev tillidsfuldt siddende paa sin pinde, og naar et snefnok berørte hans hellige haand, da sank det forvandlet som til en hvid rose ned til jorden.

Vi kom til en straalende butik, foran hvilken mængden trængte sig sammen. Det var Itzig & Kohns julebazar. «Lad os kjøbe her», sagde jeg til min frelser. «Hos jøderne?» spurgte han mig forbauset. «Herre», sagde jeg ydmygt, «du har selv befalet os at tilgive vore fiender. Hvorfor skal jeg ikke kjøbe hos jøderne. De sælger billigt?»

Da saa han paa mig med alvorlige øine: «Hvad jøderne har gjort mod mig», sagde han, «da jeg hang døende paa korset og i dødskval raabte til min fader: «Herre, tilregn dem ikke denne synd!» det har jeg tilgivet dem. Men hvad de indtil denne dag har gjort *mod mine ulykkelige brødre og søstre,* det vil jeg erindre dem og hjemsøge dem for. Ved

du ikke, hvor mange ulykkelige menneskebørns sorger og taarer, der klæber ved alle disse ting, forat joden kan sælge dem for en spotpris og alligevel fortjene noget derpaa. Kom og se!»

Og uden at jeg lagde mærke dertil, var vi inde i en smal liden gade, inde i et sort, tilrøget hus's lille gaardsrum og saa gjennem vinduet ind i et bitte lidet kammer, hvor en liden lampe gav et dosigt skin. «Se», sagde min frelser, «her bliver de billige hvidevarer gjort, som joden sælger saa billigt i sine straalende butikker.»

Jeg saa en kvinde ligge i en seng og med magre, af kulde blaa fingre rastløs sy paa en liden barneklædning, saadan en, som jeg havde bestemt for min yngste, blondlokkede yndling. Dødsblegheden hvilede over hendes pande og kinder. Jeg hørte, hvorledes hun hostede i stilhed. Ved lampen sad en syvaarig liden pige, tyk som et knytte, og indviklet i et gammelt skjærf og syede lommetørklæder.

«Mama», hørte jeg den lille sige, «naar jeg er snil og beder flittig og dertil ogsaa syr ivrig, da kommer vel ogsaa det lille kristusbarn til os?»

Da saa jeg, hvorledes en krampagtig hulken rystede den syges bryst. Hendes hænder sank med sytøiet ned paa sengedækket og hede taarer brød frem af de trætte øine. «Men forglem ikke dit arbeide. Da faar du en liden skaal varm suppe til juleaften!»

Jeg saa op paa min frelser og saa, hvorledes taarerne randt ned over barmhjertighedens aasyn.

I samme øieblik var det mig, somom jeg følte sval luft og mærkede en behagelig vellugt. Jeg befandt mig i et pragtfuldt udstyret værelse og hørte den klingende lyd af optalte penge. Hr. Kohn, af firmaet Itzig & Kohn, sad ved bordet og talte over sin kasse. Den tykke frue sad ved ovnen bekvemt tilbagekastet i en lænestol og fulgte med levende interesse sin mands beskjæftigelse.

«Nu», sagde hr. Kohn og gaar endnu engang med fingeren henover de velordnede rækker af de enkelte myntsorter, «vi har gjort en stor forretning og en god forretning. Sara, ønsker du dig noget? Jeg vil give dig en præsent. Gud,

hvad har dog ikke Kristus været for en stor mand, at han har kunnet sætte slige forretninger igang i verden!»

Fra lænestolen hørte jeg en fed latter. «Ja, hvad er dog ikke disse gojim[1]) for folk! Naar de vil feire sin Gud, saa bærer de sine penge ind i jødernes huse!»

Da var det, som om der straalede en hellig vrede ud af frelserens øine. Hans skikkelse voksede og blev høiere og høiere i det uendelige. Jeg græmmede mig og under denne græmmen vaagnede jeg.

Foran mig laa tidningen med avertissementet: «Juleudsalg hos Itzig & Kohn». Jeg stod op og rev den i smaa stykker.»

Dette lille billede af livet turde meget godt gjengive, hvad en mand af den tyske middelstand føler idag ligeoverfor det jødiske pengearistokrati.

Vi maa ogsaa høre en anden mand i sagens anledning. Filosofen Nietzsche skriver i et af sine værker:

«Til de skuespil, hvortil det næste aarhundrede indbyder os, hører afgjørelsen af de europæiske jøders skjæbne. At de har overskredet sit Rubikon, forstaar man nu godt, og der bliver dem kun et tilbage, enten at blive Europas herrer eller at miste det, som de engang mistede Ægypten, da de ogsaa var stillede foran et lignende enten — eller. I Europa har de tilbagelagt en skole af 1800 aar, saaledes som her intet andet folk kan opvise det og det saaledes, at disse erfaringer ikke blot er kommen deres samfund, men den enkelte tilgode. Som følge heraf er de sjælelige og aandelige hjælpemidler hos de nuværende jøder overordentlige. Af alle Europas folk griber de i nød sjeldnest til flasken eller til selvmord, hvad der ligger den mindre begavede saa saare nær. Enhver jøde har i sin faders eller bedstefaders historie en fundgrube af eksempler paa den koldeste beslutsomhed og udholdenhed i frygtelige situationer, paa den fineste udlisten og overlisten af tilfældet og ulykken. Deres heroisme overtrumfer alle hellige dyder. Man har villet gjøre dem foragtelige derved, at man 2000 aar igjennem har behandlet dem foragteligt og spærret dem adgangen til alle æresposter, til alt ærbart, for

[1]) Som man ved, jødernes udtryk for alle andre end jøder.

derved at styrte dem saa meget dybere ned i smudset. Men sandelig de er under denne proces ikke blevne mindre. De har aldrig ophørt at anse sig selv for kaldede til de høieste ting og aldrig har alle den lidendes dyder ophørt at smykke dem. Deres aandelige smidighed er saa stor, at de aldrig, selv under de bitreste vanskeligheder, behøver at erhverve sit brød som grov arbeider, lastedrager eller jordbrugsslave. Paa deres manerer mærker man endnu, at man aldrig har givet ham ridderlig, fornemme følelser i sjælen og skjønne vaaben om livet. Noget paatrængende veksler ofte med en blød, næsten altid pinlig underdanighedsfølelse. Men nu, da de aar for aar besvogrer sig med Europas bedste adel, vil de snart have faaet gode manerer i arv og eie. De ved selv bedst, at paa en erobring af Europa eller paa en eller anden voldsomhed, kan de ikke tænke, men at nok Europa paa en eller anden maade som en moden frugt kan falde i deres hænder, hvilken de da kun let behøver at strække sig henimod for at kunne tage. Imidlertid bliver det nødvendigt for dem til den tid at udmærke sig paa alle de gebeter, hvor europæere overhovedet kan udmærke sig, og her at staa blandt de første, til de bringer det saa vidt, at de selv kan bestemme, hvad der skal være udmærket. Og hvori skal ogsaa denne fylde af opsparede, store indtryk, som den jødiske historie udgjør for enhver jødisk familje, denne fylde af lidenskaber, dristige handlinger, dyder, forsagelser, kampe og seire af enhver art, hvori skal denne tilsidst strømme ud, om ikke i store aandens mænd og værker? Ja, naar jøderne kan henvise til saadanne ædelstene og gyldne kar som sine værker, som de europæiske folk gjennem kortere og mindre dyb erfaring ikke kan eller ikke kunde frembringe dem — naar Israel har forvandlet sin evige hævnfølelse ligeoverfor Europa til en evig velsignelse, da vil hin syvende dag atter være der, da den gamle jødegud kan fryde sig i sig selv, sin skabning og sit udvalgte folk og vi alle, alle vil fryde os med ham.»

Som man ser, klinger denne tone lidt, ja betydelig anderledes, end den vi nys hørte i den lille skisse med besøget i det kolde kammer i den trange storbygade. Begge er et slags profetier, og man kunde fristes til at spørge, hvem vil faa ret?

Enten den syge, fattige syerske, der raaber til sit forfrosne barn med naalen i haanden: «Bed, bed, bed og sy mit barn, saa vil kristusbarnet komme», eller den store filosof, der lover joderne Europa engang ihænde som en moden frugt? Ja, alt staar i Guds faderhaand», som Grundtvig synger, og han alene ved det, men jeg vil ogsaa føie til som min personlige overbevisning, at hvis der ikke sker en omvæltning i de europæiske folks liv i det nu paabegyndte aarhundrede i retning af en dybere religios og moralsk opfatning af livet og dermed paany opvaagnende solidaritetsfølelse ligeoverfor den al aand odelæggende materialisme, da vil frugten ganske vist falde, og *den* tids joder behover vist ikke at anstrænge sig med noget andet end med spørgsmaalet om, hvorledes de skal faa tilgodegjort den. Thi i ret og slet intelligens, den for ethvert moralsk og religiøst hensyn frigjorte, økonomisk og praktisk opererende intelligens, kan de europæiske folk ikke maale sig med dem, allermindst tyskerne, der er ærlige og filosofer. Man maa huske, det er den begavelse, hvormed Moses engang førte dem ud af Ægypten og i kraft af hvilken han conciperede verdens grundloven, de 10 bud, som senere gav sig et æsthetisk udslag i Davids salmer og i en Essaias's verdensomspændende fantasi, det er den samme *begavelse*, som ogsaa den dag idag sættes ind i det jodiske kultur-arbeide, men *aanden* er bleven en anden. Foran Golgathas kors kom det store folk, med de enestaaende evner, ind i en «forargelse», som Herren vilde have kaldt det, og denne forargelse» førte til, at folket fra den dag valgte at føre an i finantsernes, politikens, tildels ogsaa det skjønnes og kunstens verden, fremfor at blive den første store missionær — tænk, hvad der vilde have skeet i kristendommens tjeneste, om det havde gaaet saa! — paa det nyfødte evangeliums mark. Endnu staar kampen mellem kristusbarnet — som den lille sagde — og Mose ær, men scenen er flyttet ind i den europæiske kulturverdens strid og smerte, *situationen* er bleven forandret. Nu er det ikke kristusbarnet, som er i opgang, saa at sige, og, som trods sin egen «undergang», dog gav verden en religiøs kraft at leve paa, og som til dato ligesom har været kjærnen i dens dybere liv; nu synes denne kjærne selv ligesom at være paa vei til at do, og det ægte mammonificerede jødefolk,

dette verdslighedens crême de la crême-folk, synes at skulle raade pladsen alene — aa, ja, det er kampen mellem to verdensanskuelser, men som kristen og som stor ven af, at det gode altid maa ske paa jorden, har jeg dog det haab, at det lille «Kristkindlein», som tyskerne kalder det, ogsaa denne gang skal gaa seierrig ud af kampen.

Men som vidnesbyrd om, hvorledes situationen er, skal jeg endnu tilføie følgende:

I Franckfurt a/Main, dette Rothschildernes gamle hjemsted, er hver 10de mand en jøde. Hveranden butik omtrent er dreven af jøder. Dette store knudepunkt for al Sydtysklands jernbane- og industridrift gjør, at de ogsaa her synes at befinde sig saa vel. Tyskerne er her ogsaa i regelen mørke af farve, saaat, naar man gaar paa gaderne, er det næsten umuligt at skille dem fra jøderne.

En præst fra disse egne fortalte mig engang, at der i hans menighed neppe var en bonde, som havde en ko, hvori ikke en jøde eiede en del.

Naar man hører dette, kan man ikke undres over, at den russiske keiser for nogle aar tilbage ved et formeligt dekret udviste dem fra Sydrusland[1]). Det viste sig nemlig, at de holdt paa, saa at sige, i bogstavelig forstand at spise den fattige russiske bonde op.

Saadan kan synes inhumant, og der blev ogsaa fra forskjelligt hold fra Europas folk protesteret mod en saadan fremfærd, men jeg kan nok ogsaa tænke mig, at det kan være statsmandsmæssigt nødvendigt.

I alle store tyske handelsbyer, maaske ikke mindst i Hamburg, er en stor del af de ledende stillinger i handels- og børsverdenen i hænderne paa jøder.

I Berlin er af 800 advokater de 500 jøder. En stemme i rigsdagen udtalte for en tid siden, at det sandsynligvis ikke vilde vare længe, før *alle* er jøder.

Jeg nævnte før de saakaldte «varehuse», som er opkomne i den senere tid. Dette er ægte affødninger af vor tid, uhyre vareansamlinger af alle slags, hvor man omtrent

[1]) Senere er jo af dette kommen massakrer, seen gjennem fingre med disse blodsudgydelser fra de russiske embedsmænds side og meget til, som vi ikke her nærmere skal indlade os paa.

bogstavelig kan faa alt, hvad man forlanger. Selve husene ser ud, havde jeg nær sagt, som uhyre glasklokker, der holdes sammen ved jernbuer og jernbjelker og saaledes, at man kan se, hvorledes hele trafiken foregaar indenfor. Naar nu dette oplyses en vinterkveld, tager det sig ud, som det heder, som et feslot altsammen.

Man regner, at en saadan forretning, som nu f. eks. Werthheim eller Hertzog i Berlin, for at kunne bestaa maa have en *daglig* indtægt af mindst 30 000 mark. Enhver forstaar, hvorledes dette maa virke knusende paa alt mindre forretningsliv, og hvorledes enhver stræbsom mand her tilsidst *tvinges* til at opgive evret. *Har* saa en saadan stakkar opgivet evret, kjober jøden hele stasen for en slik og sælger det — med profit.

I politiken er jøden, som i almindelighed rigsdagens forhandlinger viser os, altid liberal. Følgen deraf er, at de jevnlig kommer til at gaa sammen med de store socialistiske arbeiderskarer. Et høist besynderligt kompagni! Thi de fleste jøder kan vist med rette anvende paa sig selv, hvad Georg Brandes for en tid siden udtalte om sin egen person, «at han er *ikke* demokrat, men *at han arbeider med demokratiets ideer*» [1]). Jøderne i almindelighed er ganske vist heller ikke demokrater, men snarere det modsatte, det vil sige, de kan godt flyde paa en tidsepokes ideer, men at bringe de *ofre,* som skal til for at fremme de smaas vel i samfundet, det magter han i regelen ikke. Dertil er han altfor stor *aristokrat,* og alle hans penge, alle hans kundskaber, hans store aands elasticitet, ja, til og med den af Nietzsche nys nævnte til det pinlige grænsende underdanighedsfølelse , har kun dette ene formaal, i alle livets forhold at bringe ham til at svømme ovenpaa. Derfor ender det ogsaa gjerne med al slags agitatorisk virksomhed, en idelig og til det yderste dreven opriver-virksomhed, hvor der snoes op ned paa alt, men ikke fødes en eneste stor ide til at læge tidens smerte.

Lazalle var i dette stykke den geniale.

Men at nu *arbeiderne* gaar med dem, der jo søger at udnytte dem til det yderste, lader sig kun forklare derved,

[1]) Udhævet af forfatteren.

at de her kun drages af den jødiske liberalisme, og at de begge mødes i sit had til alt bestaaende og navnlig til religion og kirke.

Ak, den der havde aandens kraft og salvelse til at bringe den moderne arbeider -- den tyske som andre landes — ud af dette for ham selv ødelæggende forhold! Men dertil behøves en ny kristendommens opstandelse fra de døde, en ny pintsedag. Jeg tror ikke noget mindre kan gjøre det.

Alle større blade er i mer eller mindre grad i jødiske hænder. Hvilken evne, der heri ligger til at influere paa den almindelige opinion, indvirke paa statsmagterne, de politiske førere og agitatorer, vil enhver kunne forstaa. Det er en hydra, der slynger sig om de tusen hjem, og som én dag for de ledende kan være ligesaa truende, som den en anden kan være elskværdig og indsmigrende.

Og vi kjender deres maade at skrive paa — ogsaa fra Norden. Vittig, østerlandsk fyrværkeriagtig, aldrig kjedelig og aldrig en stavelse mere i artiklen end man ved, publikum kan taale.

Deres tilstrømning til universitet og akademier og deres kamp for i dannelse og kundskaber altid at holde sig paa høiden med de bedste, tiltager stadig. En illustration til dette stykke gjengiver jeg her efter et tysk blad:

Af 10000 indvaanere hørte i aarene 1889—93 13 pct. af de studerende til evangelisk konfession, 9 til katholsk og *35* til mosaisk.

Skal det gaa fremad paa den maade, vil jøderne tilslut komme til at dominere alle tyske universiteter.

Listig og snu formaar de ogsaa at benytte sig af alle forholde og begivenheder, som paa nogen maade kan øge deres magt og indflydelse.

Da Moltke i 1800 feirede sin 90 aarige fødselsdag sendte rabiner dr. Singer ham et lykønskningstelegram, hvorpaa han modtog følgende svar:

Hr. rabiner dr. Singer.

Modtag min forbindtligste tak for de venlige ord, hvori De har bragt mig Coblenzersynagogens menigheds lykønskning til min fødselsdag. Det glæder mig oprigtigt af Deres brev at se, at ogsaa inden Deres menighed har erindringerne om

hin store tid holdt sig levende, i hvilken alle forskjelle i konfessioner og folkelige udspring traadte tilbage for bevidstheden om at tilhøre det tyske fædreland, som det er enhver statsborgers skjønneste ærespligt at forsvare med sit liv.

Høiagtelsesfuldt

Gr. Moltke,
feltmarschal.

Dette brev blev siden offentliggjort i alle kredse, hvor jøderne havde indflydelse, med følgende tilføielse af den samme dr. Singer:

«Saa skriver ingen antisemit. Saa skriver kun et aabent, ærligt hjærte, saadant som Moltke besad det.»

Foruden de store politiske og lignende blade, som de dels eier, dels udøver indflydelse paa gjennem sine penne og sine penge, har de ogsaa et bestemt konfessionelt jødisk organ. Dette er «Der Israelit, Centralorgan für das orthodoxe Judenthum», grundlagt af dr. Lehmann, Mainz. Det er 40 aar gammelt. Det trykkes dels paa tysk og dels paa hebraisk, i sidste tilfælde paa ægte jødisk orthodox maner med tekst uden vokaler. Det er det eneste jødiske organ i Tyskland, som udkommer 2 gange ugentlig. Som man kan vente, optages en betydelig del af avertissementer, især ægteskabstilbud. Mange avertissementer er trykt paa hebraisk, især naar det gjælder bøger af religiøst eller helligt indhold. Den gedigne del bestaar af afhandlinger af rabiner eller andre jødiske lærde om religiøse eller konfessionelle sammenstød, men især vrimler der af beretninger fra den saakaldte antisemitiske strid.

Men af dette blad kan man ogsaa blandt andet faa vide, at jøderne af og til feirer allehelgensdag, samt desuden Kanukabaum, d. e. juleaften. Deres børn, siger man, ser, at de kristne børn har juletræ, og saa forlanger *de* af sine forældre det samme. «Ja, hvad gjør man ikke for de kjære børns skyld», siger formentlig de fromme israelitiske mødre, og saa arrangerer de juletræ for sine børn, som de kristne forældre for sine. Men hvilken nedbrydelse af alle konfessionelle differentser, ja, af alle *religiøse* differentser dette tilslut maa føre til, er let at forstaa.

For nogle aar siden lod paven et dekret udgaa til alle biskopper i Tyskland, Frankrige og Østerrige om, at ingen katolik maatte have noget med den saakaldte antisemitisme at bestille.

Men hermed er vi inde paa ligesom den anden side af denne sag, den bevægelse, som i 70- og 80 aarene udgik fra tyske hjærter for at holde disse «erobrere» stangen.

Det var let at indse, at der mellem to saa grundforskjellige nationalbevidstheder eller to saa grundforskjellige folkehjærter snart maatte komme til et sammenstød. Semiten, geschæften og skinnet – og tyskeren, ærligheden og samvittighedsfuldheden sammen, det gik ikke i længden.

Den mand, som her følte sig kaldet til at give det tyske folkehjærte luft, var, som bekjendt, den siden saa berømte hofprædikant Adolf Stöcker. Stöcker følte sig kaldet til at protestere mod, som han selv kalder det, denne »forjødning« af hele det tyske folk. Han blev et slags ny Luther, men ikke en protest mod religios formalitet, som den gamle, men en protest mod en opæden af det tyske folks moral og religiøsitet af den moderne mammon, væsentlig forfægtet og holdt oppe af jøderne. Han kjæmpede mod en demoralisation af hele den tyske folkekarakter, og derfor blev striden ogsaa saa bitter, som den blev, idet han, som han ironisk engang skal have gjort, sikkert kunde betegne sig som »Tysklands mest hadede mand«.

Men stridens udgang viste ogsaa, hvorom det egentlig dreiede sig, en gjenfødelse af det tyske folks religiøse og moralske kraft ligeoverfor en knyttet næve, eller, jeg bør maaske sige, en fin, diamantbesat haand, der elskværdig søgte at hvælve sig over alt og alle. Udgangen paa denne strid vil være læseren bekjendt. Stöcker faldt. Det viste sig, at tiden til en religiøs-moralsk reformation i dette stykke i Tyskland endnu ikke var inde. Kirken var saa infiltret i politiken og politiken[1]) igjen med det jødiske pengearistokrati, at Stöcker *maatte* ofres. Men sandsynligt er den dag ikke fjern, da spørgsmaalet om, som Nietzsche har udtrykt det, jøderne atter skal maatte forlade Ægypten, eller det skal gaa, som Paulus siger, at de skal vindes for kristendommen, maa afgjøres. Som kristen tror jeg det sidste vil finde sted, ja, jeg er tilbøielig til at holde paa dette ogsaa af rent almenmenneskelige og filosofiske grunde. Det forekommer mig nemlig aldeles utænkeligt, at et saa høitbegavet folk, som det jødiske – sandsynligvis det høiest begavede i verden – saaledes aarhundrede efter aarhundrede skal kunne leve paa en evig mammonsdyrkelse, men at de, saa at sige, tilsidst maa sprænge sin egen intelligens, og da har vi kun evighedshaabet tilbage. Men da er overgangen til kristendommen kun et tidsspørgsmaal.

---

[1]) Man sagde i denne tid, at afdøde Bismarck har *aldrig* vovet at støde sin bankier jøden Bleichröder, der boede i Berlin, for hovedet.

MATHIAS BONSACH KROGH.

(Ved *J. Thomesen*).

(Slutn).

Man havde vistnok nede i Kjøbenhavn en følelse af, at disse egne under samværet med Trondhjems stift var bleven forsømt i mange maader, og herom kunde da Krogh give god besked. Vistnok naaede han i sin tid kun at visitere til Tromsø; længere kom han ikke paa grund af forholdene. Da han i 1809 begav sig paa reise til *Finmarken*, erfarede han underveis, at englændernes kaperskibe havde bombarderet Hammerfest og udplyndret sognepresten C. Qvale, der maatte tage flugten, da der intet mere var at leve af. Samme aar blev ogsaa sognepresten i Lebesby ynkeligen plyndret, om af russerne eller englænderne vides ikke bestemt. Men i hele den øvrige del af stiftet, hvor han gjentagende visiterede, viser hans visitatsberetninger, at han havde øinene med sig, og ved siden af udførlige skildringer af de geistlige forhold kommer den ogsaa for det almene vel saa ivrige biskop i disse beretninger ind paa, hvad der i almindelighed angaar befolkningen, dets levemaade, sæder og bedrift saavel i hvert enkelt prestegjeld som i det hele stift. Man ser af disse, at folkets oplysning laa ham varmt paa hjerte, men det fremgaar ogsaa, at den fremragende mand dengang desværre heldede stærkt til rationalismen eller fornuftkristendommen og var i saa henseende et barn af sin tid, da denne opfatning af kristendommen lod baade fra katheder og prædikestol. Men det var jo ogsaa i slutten af «oplysningens aarhundrede», da jo alt gik ud paa at bringe oplysning og da fornemmelig oplysning for det praktiske liv. Man faar bl. a. høre, at den finske (lappiske) del af befolkningen oppe i Finmarken ikke kunde gaa frem i oplysning, naar de ikke undervistes paa deres eget sprog, at jydske prester ikke maatte sendes til dette stift, da

folket ikke kunde forstaa dem. Ligesaa faar man vide, at der i denne fjerne landsdel blandt enkelte middelmaadige ogsaa fandtes udmerkede prester, saasom *Gunnar Berg* i Ibbestad, *N. Normann* i Trano, *Colban* i Vaagen og *Simon Kildal* i Stegen. Der var ogsaa mindre heldige, og blandt disse regner biskopen dem, som endnu prædikede «forslidt mystik» og holdt paa Pontoppidans forklaring. Med disse var han mindre tilfreds og havde lidet haab om oplysningens fremgang, hvor saadanne virkede. Han glædede sig over, at man i enkelte sogne havde gjort en begyndelse med at indføre «Den ny evangeliske salmebog» osv.[1]). Men det var – som ovenfor bemerket — ikke blot, hvad der angik kirkelige forhold disse beretninger indeholder, men alt, hvad der forøvrigt var af vigtighed for Nordland. Saaledes omhandler han i slutningen af en saadan for 1806, da han netop havde visiteret paa de kanter, det handelsetablissement, som et interessentskab af trondere havde anlagt paa Hundholmen (det senere Bodø), og underkaster dette en skarp kritik. 1807 tager han i sin visitatsberetning atter dette faktori, med hvis virksomhed han er meget misfornøiet, under behandling[2])

Kunde han ikke komme til det egentlige Finmarken paa grund af omstændighederne, saa stod han dog i saa levende skriftlig forbindelse med presteskabet derhenne, som det var muligt med hin tids postgang. Han kunde derfor ogsaa give noksaa udførlige beretninger om tilstanden i denne fjerne del af stiftet. Han tager jevnlig ordet især angaaende præsternes daarlige stilling deroppe, hvor nøden ofte tvang dem til at forlade sine kald endog uden tilladelse. Biskopen fremholder da alt, som kan tjene til disses undskyldning, samtidig som han gaar i forbøn for dem hos kirkestyrelsen. At faa prester til de mange ledige kald i Finmarken var saa godt som umuligt i det meste af Kroghs tid især paa grund af krigen, og flere menigheder var saaledes i aarevis uden prest; kom der endelig en, saa det ud til, at han blev ganske forglemt. Til Loppen, hvis forrige prest havde siddet i det ensomme og haarde kald i 12 aar og dode der, fandt man endelig en dansk

[1]) Angaaende disse visitatsberetninger kfr. Thrap: Bidrag til den norske kirkes historie i det 19de aarhundrede 2den del. Side 274—276.

[2]) Dr. Yngv. Nielsen: Bodøsagen.

mand, men da det kom til stykket, vovede han sig ikke derop af frygt for fiendtlige krydsere, og kom der heller aldrig. Efter nogen tids ledighed meldte endelig en 20 aars kandidat sig til kaldet, om hvem biskopen skriver, «at han ei engang forstod at regne de 4 species». Da han i længere tid «var eneste prest i Finmarken», maatte han dele sin virksomhed imellem flere prestegjeld. Lebesby, hvis prest var flygtet efter at være plyndret, havde ingen prest fra 1812 til 1821. Deinboll, som blev sogneprest til Vadsø 1815, blev aaret efter konstitueret til provst over hele Østfinmarken, hvor han var eneste prest; hans gjerning blev at reise om i samtlige prestegjeld og holde gudstjeneste. I 1814 stod ikke mindre end 12 kald ledige i bispedømmet. Værø i Vestlofoten var uden prest fra 1819—1831; den sidste prest havde siddet i dette afsidesliggende kald i 14 aar og havde under dette endog maattet aflægge et ufrivilligt besøg i det engelske «prison», idet han paa en reise til sit fødested Stavanger blev fangen af britiske kapere.

Det var for at afhjælpe denne prestenød, at tanken om ustuderede prester kom op, og efter opfordring af departementet udtalte Krogh sin mening om, hvorledes denne sag burde ordnes. Det blev nu vistnok intet af med den paatænkte presteskole, men den storslagne og virksomme mands interesser var dog paa andre maader henvendt paa, hvad han troede var til folkets bedste, nemlig oplysning og dets ophjælpelse ogsaa i det timelige; endog hans hyrdebrev til stiftets geistlighed 1806 skal kun have handlet om skolevæsen og den nye salmebog, og hvilke frugter man kunde vente sig af dette. Det er især som yngre mand, at dette for «oplysningens tid» saa almindelige tankesæt hos ham kommer frem. Men Nordland har dog grund til trods dette at mindes ham med taknemmelighed. Skolevæsenet laa idethele ganske nede; vi har hørt, at der f. ex. i hele Lofoten og Vesteraalen ikke fandtes mere end 6 lærere, og paa flere steder var det endnu værre, idet den hele skoleundervisning indskrænkede sig kun til en simpel overhøring søndag morgen. Det er fra Kroghs tid, at folkets øine begyndte at aabnes for vigtigheden af en ordnet skoleundervisning. Ogsaa for finnernes oplysning drog han omsorg, og han havde den glæde i sine sidste aar at faa

se læreboger saasom Luthers kathekismus og «Melk for børn» af Simon Kildal oversatte paa finsk (lappisk). I krigens tid, da tiderne var onde og «folket led sult og nød», stod Krogh trofast paa sin plads og hjalp, hvad han kunde baade i raad og daad, og det var saa langt fra, at han ønskede sig bort, at han tvertimod afslog et tilbud om at overtage Kristianssands bispestol, da denne var ledig. «Han vidste» — skriver han — «at han uden at smigre sig selv *her* var paa den plads, hvor han med tiden kunde udrette noget, hvad han andensteds neppe kunde». «Nordland vil jeg ofre min kraft, og her skal mit støv hvile», skrev ligesaa den uforfærdede biskop ved samme anledning.

At der i nærheden af hver kirke gjerne fandtes et brændevinsudsalg, var Krogh og det med rette meget forarget over, men; hvad der var endnu værre, et rygte kom bispen for øre, at ogsaa en prest eller rettere hans frue skulde for at forbedre de smaa indtægter befatte sig med saadant, naar presten var i annexet. I den anledning har da atter traditionen deroppe en «Krogh-historie» at berette: Bispen kunde nemlig aldrig komme efter, hvorvidt rygtet talte sandhed; for om muligt at faa dette konstateret benytter han paa en reise anledningen til at besøge prestegaarden en søndag, medens presten er i annexet. Forklædt som fisker kommer han ind i kjøkkenet her, sætter sig ned og beder om at faa kjøbt et par pægle brændevin. Jo, derfor var der intet iveien. Efter at have faaet, hvad han ønskede, sætter han sig hen med sin flaske og sit glas for at lade som han drikker og bliver siddende saaledes, indtil presten kommer hjem. Fruen beder ham da at gaa hen og faa ud en fyllefant, som sidder paa kjøkkenet og ikke vil gaa. Da presten kommer, kjender han trods forklædningen straks biskopen og bliver naturligvis ilde tilmode. Bispen tager flasken med brændevinet og holder frem for ham, idet han foreholder ham det urigtige i, hvad der foregaar paa prestegaarden, men lover, at det ikke skal komme videre, hvis denne handel for bestandig er slut.

Der er et par gange ovenfor berørt, at Krogh ogsaa i sine visitatsberetninger havde fremholdt det uheldige for Nordland i, at handelen *der* kun var i enkeltes hænder, og da han paa det første ordentlige storthing mødte som repræsentant

for sit amt, havde han saa meget bedre anledning dertil. Han fremsatte en række forslag, der sigtede til Nordlands opkomst; et af disse angik oprettelsen af en kjøbstad deroppe. En speciel komite i sagen nedsattes, hvori Krogh var formand, og heraf fremgik igjen loven af 20de august 1816 om kjøbstaden Bodøs anlæg [1]).

Krogh havde vistnok — som før antydet — i sin ungdom sluttet sig til rationalismen, dog synes hans rationalisme at være adskillig afdæmpet af Balle. Dette hans religiøse standpunkt gjorde, at han ikke saa med synderlig velvilje paa den religiose bevægelse, som i hans tid var bleven vakt ved Hauge, og som han kaldte «den haugianske galskab». Den guldbergske salmebog var han lidet tilfreds med, bl. a. af den grund, at den efter hans mening «indeholder tanker, der er ængstende, ledende til sikkerhed, overtroiske og uværdige forestillinger om Gud, vækkende mismod» osv. [2]). I sine senere aar synes han som saa mange andre af hin tids geistlige at have seet tilbage med tvil paa, hvad han før havde holdt fast paa. Der er meget og deriblandt den nedenfor anførte gravskrift han satte sig selv, som vidner om, at det nu ikke længer blot var *læreren* og *dydsmønstret* han saa i Kristus, men *forsoneren*.

Krogh skulde havt nalmindelig let for at tale, saa det hedte om ham, at han var født taler. Han talte altid frit og skulde i geistlige forretninger optræde med megen værdighed; derhos var han en mandig, imponerende skikkelse, der vistnok aldrig kunde undlade at gjøre indtryk. Da han ved siden af sin kraft og sit mandemod tillige besad et lyst og freidigt sind og let opdagede ogsaa den komiske side ved en ting, naar det blev ham for trivielt, er der — som før bemerket — ikke faa anekdoter om ham oppe i Nordland. Foruden de, der før er meddelt, skal nedskriveren heraf endnu tillade sig at gjengive et par, hvoraf den første findes hos Thrap i hans skildring af Krogh i det her oftere nævnte verk og ham meddelt af nordlandspresten Dometius: I en menighed havde man gjentagende klaget over kirkesangeren, at han havde for

[1]) Dr. Yngv. Nielsen: Bodøsagen.

[2]) Thrap: Bidrag til den norske kirkes historie i det 19de aarhundrede. 2den del. (Kroghs hyrdebrev).

svag røst. Biskopen havde ikke lagt synderlig bret paa dette, men lagt et godt ord ind for manden. Saa kom klagen atter frem paa et visitatsmøde fra en medhjælper, der sad ved biskopens side; denne svarede efter nogen betænkning: «Ja, du kan faa en anden fra Alstahaug, der har saa stærk en røst, at man har givet ham navnet Storkjæft-Jakob». De vil gjerne være af med ham, fordi han synger saa altfor høit. Nu skal du høre, hvorledes han synger». Biskopen satte derpaa sin mund i nærheden af medhjælperens øre og istemte et vers med en saa voldsom røst, at hele forsamlingen maatte holde for ørene og bad om at faa beholde den mand, de havde.

Den anden er kanske mere bekjendt; ialfald kan man ofte faa høre den oppe i Nordland, og viser hans slagfærdighed, naar hans nordlændinger gik over stregen i, hvad han fandt passende. Det var paa en af de mangfoldige baadreiser, som han gjorde -- denne gang skulde det være paa nedreisen til Trondhjem som storthingsmand. Krogh pleiede, som ufravigelig skik var, paa længere reiser at have en liden dunk med brændevin liggende bag i baaden for nu og da at opfriske skydskarlene med, naar de var trætte og anstrængte. Paa dunken stod forbogstaverne af Kroghs navn *M. B. K.* Krogh havde for kort tid siden givet folkene en snaps, men en af skydskarlene, der sad bispen nærmest, syntes det skulde være svært godt at faa en taar til og sætter sig ufravendt til at stirre paa dunken. Bispen spurgte ham omsider, hvad det var for noget, han betragtede saa noie. «Ja, eg sit nu her og spekuler paa ka di bogstavan derhen paa donken jeres skal bety; eg faar dæ til, at der staar: *M*ere -- *B*rændvin — *K*rogh». «Nei», sagde bispen, «du tager feil; der staar: *M*ere -- *B*eskedenhed — *K*negt».

Kroghs kjækhed og uforfærdethed i det praktiske liv har vel ogsaa præget noget hans væsen; han siger jo selv, at han «var en hader af al etikette og forfængelighed». Dette havde vel ogsaa kommet frem i hans optræden, naar det hændte, at han befandt sig i finere cirkler, som f. ex. under sit ophold i Kristiania som storthingsmand, hvorved let en eller anden, der ikke kjendte ham nøiere, kunde føle sig stødt. Professor Sverdrup skal saaledes - ifølge Pavels' beretning

i sin dagbog — have ladet falde den ytring: «Krogh mangler ikke erudition, men er i sæder en matros».

Han skal med sit livlige temperament i det selskabelige liv have været en saare munter og fornøielig personlighed, der ikke altid tog det saa nøie med tid og sted. Saaledes fortæller ogsaa Pavels i nævnte dagbog, at Krogh under et selskab paa Bogstad ved sin spas endog var nær ved at sætte livet til. Han var nemlig faldt paa at lægge sig til hvile i haven paa en brink, der gik steilt ned til Bogstadvandet. Flere advarede ham, men han mente, det havde ingen fare, da han stottede sig mod en nedhængende gren af et træ, og — sagde han spøgende — skulde ulykken være ude, saa var han en god svømmer. Imidlertid brast grenen og Krogh styrtede nedover og ud i vandet; uheldigvis havde han faaet kjolen over hovedet, saa han ikke kunde se, at han svømmede fra land istedetfor til land, og havde ikke en løitnant, der var tilstede, resolut kastet sig i vandet, var det uvist, hvorledes det var gaaet biskopen.

Krogh var ikke blot en meget *talende,* men ogsaa en meget *skrivende* mand. Vi har hørt om hans beretninger om og skildringer af de nordlandske forhold, baade de kirkelige og økonomiske. Leilighedsdigte skrev han ret som det var, saaledes ved universitetsfesten 1811 og digtet i anledning af Carl Johans kroning 1818. Det vigtigste af hans literære arbeider var vistnok hans afhandling om universitetet, der ogsaa vandt vedkommende censorers bifald.

Ved begyndelsen af 1828 begyndte Krogh at føle sig mere og mere svag, men haabede dog at kunne blive staaende til aarets slutning, da han vilde tage sin afsked. Han døde imidlertid 2den september samme aar. En maaned iforveien havde han været paa Bodø, og den bekjendte provst Schytte skrev en tid efter til provst Deinboll, dengang i Løiten, bl. a.: «Efter at biskopen i august maaned havde gjort en reise hid til Bodø for at sige os sit sidste farvel, døde han kort efter sin hjemkomst. Det var et rørende syn at se nu kun en skygge tilbage af den kjæmpekraft til aand og legeme, der fordum udmerkede denne sjeldne mand». Han døde paa sin gaard Belsvaag i Alstahaug.

Den af biskopen selv forfattede gravskrift, som kan læses paa hans gravsten paa Alstahaug kirkegaard, er saalydende:

«Her hviler den jordiske del
af
Mathias Bonsach Krogh,
biskop over Nordlandene og Finmarken
fra aaret 1804 til 1828.
Født 1754 den 4de oktober,
Gift 1781, død 18(28)
Han efterlader 5 levende børn, 1 søn og 4 døtre.
6 børn døde,
13 børnebørn.

Efter mange alvorlige undersøgelser fandt han i Jesu evangelium det lys, som opklarede hans tvivl, den trøst, som beroligede hans hjerte. Og i troen paa den frelser, der forligte syndere med Gud, gik han frimodig ind i en bedre verden. I mangehaande livsfarer beskjærmede ham den algode faders almægtige haand. Hans sorger bleve formildede ved mange glæder. Han efterlader sig hverken rigdom eller uvenner. Hans eftermæle overlades til dem, der nøie kjendte ham, at bestemme, den retfærdige, men milde dommer at veie hans daad; med haanden paa hjertet sukkede han: Gud vær mig arme synder naadig!»

Ogsaa den af ham selv forfattede sang ved hans begravelse, der dog ikke fandtes for senere, hidsættes ligeledes:

Nu dysset ind i dødens slummer
Mit støv i graven sænkes ned,
Nu skal ei jordens sorg og kummer
Forstyrre mer mit hjertes fred.
Min kamp er endt, pris ske dig Gud!
Du løste mig fra striden ud.

En ölding jeg fra verden træder,
Og mæt af aar forlader den,
Du skabte mig for evigheder,
Der mod mit maal jeg iler hen;
Lovsyngende din kjærlighed,
Jeg vandringsstaven lægger ned.

O milde fader! mig min brøde
Tilgive du! Og i din tro
Paa ham, som for min frelse døde

Mit hjerte finder trøst og ro.
Fro ved det haab, som han mig gav,
Jeg ræddes ei for død og grav.

I kjære! jeg her efterlader,
I sørge ikke ved mit savn.
Jeg gaar til min og eders fader;
Snart sluttet i hinandens favn,
Vi samles der, hvor dødens haand
Ei mere løser venskabs baand.

Angaaende denne sang, der — som bemerket — først fandtes siden, saa har folkesagnet, der naturligvis har fundet, at der ved en saadan mands begravelse maatte ske noget ualmindeligt, faaet ud, at man under begravelsen skulde have hørt gravsangens melodi tone ud fra det værelse, hvor liget havde staaet, og da man senere saa sig nærmere om derinde, fandt man sangen.

Krogh var ridder af Nordstjerneordenen «for fortjeneste af fattigforsørgelsen og skolevæsenet».

EN MÆRKELIG BOG.

For et par aar siden udkom der i Sverige et lidet skrift, som der vakte adskillig opmærksomhed, men som jeg neppe tror har været nævnt i noget norsk blad, endskjønt dets indhold ligesaa meget vedgaar os som svenskerne. Det heder: Politiska Reflektioner, og forfatteren kalder sig Georges. Hvad det siger, er kort udtrykt det, at Norge og Sverige alene har valget mellem to ting: enten frivillig at slutte forbund med Rusland eller at blive slugt af Rusland. Noget tredie gives der for os ikke.

Forfatteren giver sig ud for at være svensk. Men i Sverige er det vist den almindelige mening, hvad der ogsaa har været offentlig udtalt, at han er russer. Den hele tankegang passer ialfald lige saa godt i en russisk diplomats mund, som den passer ilde i en svensk mands. Og skulde det virkelig alligevel være en svenske, saa vilde han sikkert staa temmelig alene blandt *sine* landsmænd, mens han som russer vistnok kan staa som udtryk for den almindelige mening blandt *sine*. Men netop fordi hans meninger om os og vor fremtid er saa naturligt og saa udbredt *russiske*, netop derfor bør vi kjende dem og lægge mærke til dem. Hvad vor mægtige grande tænker om os og vor stilling, kan lettelig en dag faa praktisk betydning.

Skriftet falder i to afdelinger. Den første giver et tilbageblik paa de forenede rigers forhold til Rusland i det sidste aarhundrede. Den anden giver os forfatterens syn paa vor fremtid.

Sveriges fiendtlige holdning overfor Rusland efter Finlands tab i 1809 blev gjennem Karl Johan afløst af en venskabelig. Denne varede omtrent til aarhundredets midte, og det er den, som har skaffet Sverige 90 aars fred. Thi «tilnærmelse til Rusland skjænker ro, det modsatte bærer bud

om krig . Men i den sidste halvdel af det 19de aarhundrede har de forenede riger og deres folk efter forfatterens mening gjentagende og grovelig fornærmet Rusland.

Først var det *regjeringerne*. Novembertraktaten af 1855 mellem Norge og Sverige paa den ene side og England og Frankrig paa den anden var ikke blot et uklogt, men ligefrem et farligt skridt. Det lærte Rusland, at det i Sverige (og Norge) har en upaalidelig grande, som ved den første den bedste leilighed kan forlade en tidligere forbundsfælle for at kaste sig i armene paa nationer, som det ikke har det ringeste med. «Og jeg tager nok ikke feil», siger forfatteren, «om jeg udtaler, at det tvang Rusland til at have sine øine skarpere rettet paa os, og at det affødte den tanke, i et beleiligt øieblik at assimilere en stat, der saa tydelig viste fiendtlige tilbøieligheder, og som laa saa nær ved St. Petersburg». Novembertraktaten har indbragt os Ruslands mistillid og had. Og den følgende tid har været meget langt fra at virke mildnende paa disse følelser.

Var det i 1855 regjeringerne, som efter forfatterens mening paa en aldeles utilbørlig maade opæggede Rusland, saa har senere *folkene* gjennem sin presse gjort sig skyldige i den samme feil. Og det særlig ved to leiligheder, ved den polske opstand i 1862—1863 og nu sidst ved det finske spørgsmaal.

Til *Polen* har hr. Georges ikke noget godt øie. Dets historie har intet andet at melde om, end daarskab, splittelse og krig. Ja, han driver det endog til at kunne sige, at «man ikke kan andet end glæde sig over at et saa afskyeligt (förhatligt) oligarchi og et saa usselt folk er forsvundne af de frie nationers kreds». Polske rænkesmede spredte sig imidlertid i 1862, da opstanden forberedtes, rundt om i Europas lande, og vandt ved vakre talemaader om det blødende Polen sympathi for dette «moralsk raadne folk». Saaledes ogsaa i Norge og Sverige. Man lukkede sine øine for den ting, at det tydelig havde vist sig, at Polen ikke kunde existere paa egen haand, og at det var derfor, det var «blevet et offer for den helt naturlige udvidelsestrang hos kraftige og velstyrede grander».

Dette tor man vistnok sige, er et ægte russisk tænke- og udtrykssæt. Svensk er det da ialfald ikke, lige saa lidt som norsk.

Efter Georges's mening var den medfølelse med Polen, som paa denne tid kom saa stærkt tilorde i norske og svenske blade, alene kunstig oparbeidet. Det eneste af virkelighed, som laa til grund for den, var det taabelige had mod Rusland, som havde været oppe allerede i 1855, men som nu klædte sig i ny dragt. Det var et ligesaa farligt som latterligt vovespil. De ledende skandinaviske partier gjorde i denne tid alt for at ophidse alle russeres selvhersker imod sig, idet de hver dag fornærmede ham. De forudsaa ikke eller vilde ikke forudse, at de uden grund og uden nytte skabte en fare for sin frihed, sit land og sit folk. Hevnen udeblev visselig for denne gang; men det som er gjemt er kanske ikke derfor glemt».

Finlands ulykke skriver sig efter hr. Georges dels fra de svensktalende finners æggende holdning og dels fra landets sammenhæng med vesteuropæisk tænkesæt og kultur. Indenfor Ruslands mægtige rigsenhed har Finland virket som et «trækhul, hvorigjennem en vestlig samum stadig har sendt ind hadets gift». Og nu er *homogenitet, ensartethed* livsvilkaaret for et vælde, og den styrelse, som saa bort fra den, vilde daarlig fatte sin opgave. For homogenitetsbestræbelserne tor ingen hindringer stille sig iveien, og heller ikke tor der levnes rum for nogen sodlig (pjunkig) ømhedsfølelse overfor provinspatriotiske isoleringskrav.

Ogsaa her er vel russeren ikke til at tage feil af.

Og hr. Georges tvivler da, som man kan tænke sig, ikke paa, at den russiske regjering med særdeles ublide øine har fulgt det, som i vore blade stadig har været sagt om Rusland og dets færd overfor Finland. Vor optræden har i sig selv været utilbørlig; men fremfor alt har den været farlig.

Og hvordan er nu den fremtidsudsigt, som forfatteren, paa grundlag af dette sit tilbageblik, aabner os i den anden afdeling af sit skrift?

Først udvikler han, at skjæbnen har gjort Rusland til en verdensmagt, og at de forenede riger for fremtiden aldeles ikke vil kunne bestaa uden dets venskab.

Thi jo mægtigere Rusland bliver, des mere vil det ogsaa føle trang til at faa begge sine flanker trygget, baade den ved Østersjøen og den ved Det sorte hav. Og denne tryghed kan det opnaa paa en af to maader. Enten maa det skaffe sig ligefrem eiendomsret til vedkommende lande (ved Sortehavet og Østersjøen), eller ogsaa maa det sikre sig politisk samvirke og samarbeide med dem.

Det er dette, vi har at vælge imellem: politisk samarbeide med Rusland, eller at blive slugt af Rusland.

Dette valg kan nok i nogen tid lade sig udsætte, men undgaa lader det sig ikke. Dets afgjørende dag vil komme, om ikke for, saa ialfald naar de to store aabenbar rivaliserende magter, England og Rusland tørner mod hinanden i det historiske sammenstød.

Vi taler hos os gjerne om neutralitet. Den vil ikke blive taalt. Den er efter Cavours velkjendte ord mulig for stater af første rang, stundom ogsaa for dem af anden, forsaavidt de ikke befinder sig i særlige politiske og geografiske forhold. Men historien viser, at den kun sjelden har ført til held. Dens mindst betænkelige frugt har været den, at den neutrale magt tilslut er bleven en gjenstand for begge de kjæmpende siders mistanke eller foragt.

Vor stilling er nu netop den modsatte af den, som Cavour betegner som mulig for en heldig neutralitet. I en krig mellem England og Rusland vil begge magter have stærk interesse af at faa trukket os ind med. Forfatteren mener derfor, at han ikke udsætter sig for nogen synderlig fare for at blive gjendreven af virkeligheden, naar han siger, at vor neutralitet i en kommende krig ikke vil blive erkjendt eller respekteret, og at England t. ex. vil forlange havne paa Gotland for kuloplag. Siger vi da ja, kommer krigens tordenveir over os ifra øst; siger vi nei, kommer det fra vest.

Og ingen bør efter hr. Georges's mening være i tvivl om, hvem vi i tilfælde af krig bør række haanden, enten «kræmmer-oligarchiet, det vaklende og svækkede England», eller Østens «snart almægtige» keiserdømme.

En krig med England vil vistnok for en tid lamme Norges og Sveriges handel, ialfald Norges; men forøvrigt har vi af den ikke synderligt at frygte. Selv om det kunde tænkes, at England

seirede over et forbund mellem Norge-Sverige og Rusland, vilde vi endda ikke miste en tomme jord. Og naar krigen var over, var ogsaa faren forbi. Men hvordan vilde det gaa, hvis de forenede riger i forbund med England kom i krig med Rusland? Var de heldige, kunde de forbundne flaader beherske Østersjøen og hindre en russisk landgang. Men vi vilde aldrig kunne hindre en russisk hær i at tage Finmarken og den øvre del af svensk Norrland, denne Sveriges perle med dets utrolige naturrigdomme. Og selv om krigen - i heldigste tilfælde — endte med at fastslaa Englands herredømme over verdenshavet, det engelske vælde vilde endda have lidt skade, Indien vilde være tabt, og Norge-Sverige vilde ved fredsslutningen sandsynligvis aldrig faa tilbage de landstrækninger, som Rusland havde sat sig i hovedet, at det vilde beholde. Men dette vilde endda ikke være det værste. «Først *efter* freden mellem England og Rusland vilde det frygteligste indtræffe. Da vilde ved den første den bedste leilighed gjengjældelsens time slaa. En kraftløs, forvirret kamp, hekatomber af lig, dage farvede af blod, nætter belyste af ild», det vilde blive følgen af en saadan politik, som forfatteren derfor haaber, at vi aldrig vil indlade os paa.

Dernæst udvikler hr. Georges, at Tyskland, Ruslands ven, visselig ikke vil hjælpe os, og selv om det vilde, har det ikke magt til det. Og endelig er der, siger han, endnu, en anden magt, som alle tillidsfulde pietister sætter sit haab til som den svages kraftigste værn i nøden, nemlig Guds hjælp». Og det er jo meget vakkert; det kan ikke negtes. «*Mais le bon Dieu est toujours avec les gros esquadrons*» d: den gode Gud holder altid med de store eskadroner. Naar Norge og Sverige hidtil har undgaaet hevnen for novembertraktaten af 1855, har det alene sin grund i at den russiske politik siden den tid har været alt for strengt optagen i Osten og ved Det stille hav. Den eneste udvei, vi har, til at kunne faa sonet vor letsindighed i 1855, 1863 og 1900 er den, frivillig at indtræde i forbund med Rusland, trygge dets flanke ved Østersjøen og overtage samarbeide med dets politik.

Saa vidt hr. Georges. Jeg tillader mig at udtrykke den sidste sætning i lidt andre ord: vor fremtid er enten russisk

lydrige eller russisk *prorins*. Thi den «forbundsfælle» som skulde paatage sig at trygge Ruslands flanke og overtage samarbeidet med dets politik, vilde jo i virkeligheden ikke være andet end et russisk lydrige.

Jeg behøver ikke at pege paa, hvor stærkt forfatteren overvurderer Ruslands magt og undervurderer Englands og Tysklands ligesaavel som vor egen evne til selvforsvar. Heller ikke vil jeg øfre ord paa hans haan mod «den gode Gud». Men ingen vil kunne negte, at den tankegang, han udtaler, er blot altfor naturlig og nærliggende for en russer. Og vi bør ikke være sikre paa, at den ikke en dag kan føre til handling.

Christopher Bruun.

KRISTENDOM OG VIDENSKAB [1]).

(Af *O. Olafsen*).

Spørgsmaalet om forholdet mellem disse to magter, som ogsaa kan formes som et spørgsmaal om forholdet mellem tro og viden eller tro og tænkning, hører til de vanskeligste og mest omstridte, som gives. Men det er tillige et af de vigtigste spørgsmaal for kristenlivet i almindelighed og den enkelte kristens fred og vished i særdeleshed. Skjønt man gjennem aarhundreder har grublet over dette spørgsmaal, og de største aander har øvet sin tænknings kraft paa det, synes det endnu at staa ligesaa ulost som for for de fleste. Det er ikke saa underligt; thi det rører ved menneskenes dybeste interesser, hvor man paa forhaand har sin sag opgjort; man vil ikke se det rette forhold, eller man er forud indtaget, saa man ikke kan se det.

Jeg vil forsøge, om jeg ikke skulde kunne kaste en smule lys over denne vanskelige og som det synes uløselige sag.

Der er paa aandslivets omraade to stormagter i verden, som vistnok i fuldeste forstand fortjener navn af verdensmagter: thi de skal efter sin bestemmelse begge to lægge verden under sig. Disse to magter er kristendommen og videnskaben.

I lange tider har den førstnævnte magt uden nogen modsigelse indehaft herskerstillingen. Kristendommen begyndte sin vekst som sennepskornet i jødeland; men snart voksede det til et træ, som skjød sine grene vidt ud over jorden. Den var et fredens evangelium, som forkyndte naade, frelse og fred for ængstede synderhjerter; dens rige var ikke af

[1]) Det bemærkes, at jeg ikke havde læst prof. F. Petersens bog om tro og videnskab, da jeg skrev denne lille afhandling. Da den i meget stemmer med prof. Petersens afhandling, synes det mig paakrævet at oplyse herom.

denne verden, og det syntes, som om den intet kunde have med det jordiske forhold at gjøre. Men det var kun tilsyneladende; dens maal var intet mindre end at gjennemtrænge og gjennemsyre den hele verden. Med kristendommen kommer derfor ogsaa den kristelige kultur, som har udstrakt sit herredømme stedse videre og videre. Alt som aarhundrederne gik, og kristendommen udbredte sig mere og mere, blev ogsaa dens krav i ydre henseender større og større. Den taalte ingen ved sin side; den vilde være fuldstændig eneraadende. Som vi ved, at dette i middelalderen førte til, at den aandelige magt — paven — underlagde sig den verdslige og erklærede læren om en aandelig og verdslig magt som to selvstændige magter i verden for at være et «fordømmeligt» kjætteri, saaledes førte udviklingen til, at der ogsaa paa aandslivets omraade kun skulde være én magt. Kristendommen var alt og opslugte i sig videnskab, kunst, kultur, tænkning, kort, alt hvad der overhovedet fandtes paa aandslivets forskjellige omraader. Det er betegnende for forholdet, at middelalderens kirkelære, den saakaldte scholastik, behandlede alt i verden i sine systemer. Kristendommen var enemagtig, og den taalte ikke, at nogen fri tanke maatte gjøre sig gjældende.

I renaissansens urolige tid brød ny tanker og ideer frem; man vilde ikke længer staa under kristendommen som tugtemester, men være fri. Nogen forening syntes her umulig. Luther og reformatorerne søgte at slaa en bro mellem de to modsætninger, og det lykkedes ogsaa tilsyneladende. I virkeligheden havde dog heller ikke disse mænd, skjønt de var komne længer frem og saa klarere end de andre, det fulde og klare syn, og den følgende tids orthodoxi var ikke synderlig klarere i sin opfatning end middelalderens scholastik: kristendom, tro, videnskab og tænkning var i grunden et og det samme; ja i grunden var troen intet andet end fastholden af de kirkelige læresætninger. Kristendommen havde underlagt sig alle aandslivets omraader, men derved stod den selv som overvundet og slagen. Den havde tabt sin kraft, sit liv, sin indre sandhed, og videnskaben havde udhulet og gjennemtrængt den. En ny aandelig vækkelse krævedes, og den kom med pietismen. Siden har det aldrig lykkedes kristendommen at

vinde sin tabte magt igjen; Videnskaben har stedse trængt mere og mere frem og har skudt den første til side.

Dog er kristendommen endnu en stormagt, og jo mere den forstaar sit eget indre væsen og begrændser sig til sit eget omraade, desto mægtigere vil den vise sig. Vi tør uden betænkning sige, at den betragtningsmaade, som man tildels kan høre, at kristendommen er en gammel udlevet religion — en dum overtro, at den snart vil være en saga blot, rober stor mangel paa forstaaelse. Saalænge der gives menneskehjerter, der banker i sorg og smerte eller længes mod lys, fred og glæde, saa længe vil ogsaa kristendommen med sit evangelium finde tilhængere i mængdevis! enten man saa ser dette som overtro eller man kalder det noget andet.

Videnskaben er som aandsmagt ældre end kristendommen. Ogsaa den har som kristendommen begyndt som sennepskornet, og dens vækst har været endnu langsommere. Da kristendommen traadte ind i verdensudviklingen, stødte den straks paa videnskaben; der blev kamp mellem dem, og de kristne stillede sig uvillige over for den. Det var jo saa ganske naturligt, da de kun kjendte den hedenske videnskab. Der var endog de kristne, som helt ud vilde fordomme al videnskab som hørende verden til. Men de besindigere blandt kirkens lærere indsaa, at dette var en ensidighed og skjæv betragtning. I virkeligheden var alle de store kirkefædre opfostrede ved Hellas' og Roms moderbryst og skyldte dem sin kultur og videnskabelige dygtighed. Dette indsaa man ogsaa efterhaanden, og saa sluttede kirken fred med modstanderen og denne blev til en træl. Dette har den været med en mindre afbrydelse, som ovenfor nævnt, indtil udgangen af det 18de aarh., da den igjen begyndte at reise sig. Senere har stillingen mellem disse to magter i det hele og store seet været en kampstilling. Kristendommen, det vil her sige den raadende theologi, kræver, at videnskaben i alle henseender skal bøie sig for den. Vover den at hævde en mening, som er stridende mod theologiens læresætninger, er den rationalistisk og kristusfiendtlig og maa flyes.

Videnskaben paa sin side er meget overmodig. Den føler sig saa ung og saa stærk; den gjennemstrømmes af en saa vældig livskraft, at den føler sig stærk nok til at storme

himmelen selv. Den vil ikke alene gjennemtrænge naturens love og mestre dens vældige kræfter, men den vil gjennemtrænge evigheden og himmelen; den mener, at intet hænger for høit for den «*kjække*», men faar tilsidst erkjende, at stundom hænger dog noget for høit selv for den «*frække*».

At der har været og er og vel ogsaa vil blive en saadan modsætning og strid mellem disse to aandsmagter, har vistnok for en del sin grund i den sandhed, som rummes i det gamle ordsprog om «to store i en sæk»; det vil vel, tænker jeg, være vanskeligt at nægte dette.

Men den væsentlige grund er dog en helt anden, nemlig at disse to magter er hinanden saa nær beslægtede og berører hinanden paa saa mange punkter, at de i virkeligheden gaar over i hinanden. Det er her som med to magter — stater — som grænser til hinanden; grænserne er ofte utydelige eller omtvistede, og det volder strid.

Vanskeligheden ligger altsaa i at optrække klare bestemte grændser for de to aandsmagter, særlig der, hvor de er mest utydelige og svævende.

Jeg ved vel, at jeg her straks støder paa modstand og modsigelse fra mange. Tanken om den ene magt, solen, som laaner maanen sit skin, er ikke død; den lever fremdeles, kun i en ny, modificeret skikkelse. Naar man saaledes vil betjene sig af skriftens udsagn i kampen mod videnskaben, da kan jeg ikke se dette anderledes end som en udløber af den samme tanke; naar man møder videnskabeligt ræsonnement med talemaader, som man jevnlig hører: Troen kan ikke gaa ind herpaa, «det strider mod troen» osv., da er det, mener jeg, det samme. Videnskaben indrømmes vel nogen ret og selvstændighed; men kommer den i kollision med teologien, som jeg vil sige — kristendommen vil vel andre sige, da skal den vige. Det kan ikke nytte her at ville søge at overbevise disse om, at deres standpunkt er uholdbart; kjendsgjerningerne faar tale, og de taler tydelig nok allerede. Jeg vil kun gjentage: Der er to aandsmagter i verden, og de er begge fuldstændig suveræne magter. De vil ikke bøie sig for hinanden; i Virkeligheden *kan* de det ikke uden at opgive sit eget væsen. Ligesaalidt som kristendommen kan det, ligesaalidt kan videnskaben det. Videnskaben maa, naar den skal

være sand og ægte, være udsprunget af den i menneskehjertet levende længsel efter lys og sandhed. Den er som det lille barn, som kommer til moderen med sine spørgsmaal om alle mulige og umulige ting. Ja, det hænder nok ikke saa sjelden, at moderen bliver utaalmodig og afbryder barnet — men snart indser hun dog, at barnet kan ikke andet end spørge, det hører barnenaturen til og er netop tegn paa et opvakt barn. Opgiver videnskaben at spørge, saa har den ophørt at leve; hvad man da har igjen, er et galvaniseret lig. Derfor kan den ikke indrømme nogen magt ret til at sætte skranker for sig eller nægte den at spørge, saa længe den kun holder sig inden sine egne enemærker. Og om teologien eller kirken vil forsøge at stoppe munden paa den ubehagelige spørger, det hjælper aldrig det mindste. Sandhedslængselen og sandhedsdriften i menneskene driver den frem, selv om kjætterbaalene kaster sine uhyggelige blodrøde flammer mod himmelen. Jeg behøver vel ikke at føre videre bevis herfor; jeg tænker, at alle, som har lidt kjendskab til menneskenes historie, indrømmer, at saa er tilfældet.

Men heller ikke videnskaben har nogen ret til at herske egenmægtig og fortrænge den anden magt. I virkeligheden gjør den idelig forsøg paa at bemægtige sig eneherredømmet. Man hører saa ofte, at troen er umulig, urimelig, strider mod vor fornuft og derfor maa forkastes osv. Dette er intet andet, end at videnskaben ikke vil erkjende den andens ret. Det forekommer mig, naar jeg skal tale aabent, at en saadan tale er for enhver virkelig videnskabsmand uværdig. Hvad dømmer man nu om den gamle rationalisme, som med sin tørre snusfornuft vilde begribe alle ting og dømte alt, som laa udenfor dens egen fatteevne, som dum overtro? Jeg tænker, at alle nu er enige om, at den selv var dummest. Det er for længe siden erkjendt af videnskaben, at det er meget mellem himmel og jord, som vi endnu ikke forstaar. Men er dette saa, saa viser jo dette, at det er aldeles uholdbart at ville forkaste kristendommen, fordi den er overnaturlig og fuld af mysterier. I virkeligheden er, mener jeg, den omstændighed, at kristendommen er et mysterium og selv giver sig ud for at være det, et af beviserne for, at den er sandhed. Naar fornuften og videnskaben paastaar, at kristen-

dommen er ufornuftig, kan det gjerne være saa; men den har heller aldrig givet sig ud for at være fornuftig. Kan vi ikke forstaa og begribe den, nu vel; den siger ogsaa: Mit rige er ikke af denne verden.

Jeg mener derfor, at vi alle, kristne som videnskabens dyrkere, bør erkjende, at de to magter er selvstændige, fuldt suveræne magter, og at vi ikke skal gjøre noget forsøg paa at lade den ene undertrykke den anden.

Saa er de vel hinandens naturlige og fødte modstandere, vil man sige. Ingenlunde. Naar det oftere af kristelige forfattere og talere bliver fremstillet saa, at fornuften er saa rent bagvendt og gjør saa megen skade, da maa disse talemaader ikke tages for andet end talemaader, til grund for hvilke der dog ligger nogen sandhed. Den gamle orthodoxis lære om *contra rationem*, maa optages med adskillig forsigtighed. Det er endog dem, som mener, at videnskaben er af *det* onde, for ikke at sige af *den* onde. Derpaa skal jeg ikke ofre mange ord; det er nok at henvise til Herrens ord til menneskene, at de skulde gjøre sig jorden underdanig og herske — det er ved videnskabens hjælp at menneskene opfylder denne sin bestemmelse. Baade kristendom og videnskab er udgaaede fra den evige Guds lys og klarhed; straalerne brydes forskjelligt i den menneskelige forstands prisme og spekteret viser os de mange farver og striber; men lader man de spredte straaler gaa den omvendte vei tilbage, faar man det rene, hvide lys igjen. Saaledes vil engang tro og tænkning, kristendom og videnskab samles i det ene og samme maal — og det, uden at vi behøver at øve noget pres paa nogen af dem.

Men er vi nu enige om, at vi skal lade de to magter bestaa ved siden af hinanden som fuldt selvstændige, saa spørger vi om grænserne for hver enkelt af dem, og her er det vi staar overfor vanskelighederne: her er det, man ikke kan blive enig, fordi det ofte er saa vanskelig at afgjøre, hvor grændsen gaar.

Jeg vil begynde med videnskabens rige: jeg synes det er lettest at bestemme grændserne for dette. Videnskaben omfatter denne verden, og hvad der hører den til; den er af de ting, som hører til «hernede». Men til gjengjæld saa er dens

rige det enehersk ende her; det kan ikke nytte at komme med udtalelser som: vi kan ikke tro det, det strider mod troen. Videnskaben indlader sig i det hele aldeles ikke paa at tro: den beviser, og provelsen af beviserne er overladt den menneskelige fornuft. Det er præcis det samme for den, enten nogen vil tro det eller ei. Naar astronomien beviser, at jorden bevæger sig rundt solen, er det knusende ligegyldigt for den, om folk paa bjerget med Per degn i spidsen mener det modsatte, eller om Grundtvig synger: Gaar end jorden rundt i skolen , eller om mange kristne føler sig forarget over en lærer, som strider mod bibelen. «Den gaar dog alligevel», skal den gamle Galilæi have sagt, da han maatte afsværge sin vildfarende lære. Og om tusinde prester og lægfolk i Norge samler sig paa et møde og fatter en resolution om, at mosebogerne er skrevne af Moses, saa tager videnskaben ikke den ringeste notis deraf, og de forargede opnaar ikke noget andet, end at de gjør sin egen sag stor skade; thi videnskaben bryr sig ikke det ringeste om, enten det er en eller tusinde som mener noget; der sporges kun om beviser. Videnskaben er fuldstændig enehersker i sit rige og taaler ikke fremmed indblanding, og jeg kan overhovedet ikke begribe, hvorledes fornuftige mennesker kan mene, at de kan indvirke paa en videnskabelig sandhed eller hypothese ved at anføre, at den strider mod troen, det er, mod deres opfatning af kristendommens lære.

(Forts.).

VERDENS VIRKELIGHED.

Gjensvar til hr. overlærer *A. Wildhagen.*

Overfor et saa personlig holdt angreb som Deres sidste, hr. overlærer Wildhagen, kan jeg ikke let tie stille. Skjønt vore standpunkter gaar sterkt fra hverandre. Hvis en mand af faget har fundet ud at vi to den hele tid var enige, saa faar vi begge bede ham om at læse bedre over. Det er saa langt fra at her har været ført en strid om ord, at her megetmer har været kjæmpet en kamp mellem to modsatte erkjendelsesteoretiske grundsyn, to grundsyn av hvilke det ene neppe tidligere har været fremført her i landet.

Først den ene ting: jeg har svaret paa Deres angreb i det fuldeste og strengeste alvor, — et alvor som De, hr. overlærer, neppe blev opmerksom paa. De tror jeg sjoger. Ikke paa nogen maade. Mine indvendinger førte jeg frem ganske ligetil, slig som de fremstillet sig for mig, og som jeg ikke tror det er muligt at komme forbi dem. Der er i virkeligheden ikke noget «unværdigt» i dette. Jeg ser ikke at der findes nogen anden diskussionsmaade som duer, end den logiske og kritiske prøvelses. Men dette er Deres hoved-anke. Det skal være urigtigt av mig at svare Dem ved at prøve Deres standpunkts konsekvenser, det havde været «værdigere» slet og ret at erklære at idéen om Gud er ligegyldig for mig, kanske paa samme maade som eksistenstroens analyse er ligegyldig for Dem. De vanskeligheder jeg har paavist, mener De er fælles for al religios tanke, og saaledes blir De virkelig vond over at jeg har villet «betjene mig» av dem i vor strid. Nei, hr. overlærer, jeg «betjener mig» ikke. Jeg tog Deres metafysik alvorlig og personlig, med hvad den i mine øine havde af fordel og af feil, og brydde mig selvfølgelig ikke om, hvor mange andre beslægtede systemer der havde beslægtede feil. Mener De at de vanskeligheder jeg i mit svar fremhævet, i lige grad findes i ethvert religions-system,

da mener jeg det skulde bli let ved en religions-historisk og filosofi-historisk oversigt at vise, at saa ikke er tilfældet. Men isteden for at ta saadan oversigt fandt jeg det rigtigst, at holde mig direkte og ligefrem til det personlige system som var traadt mig imøde. Jeg skrev da ogsaa at verdens ufuldkommenhed blir aller dunklest og ubegribeligst efter den form for religion som var Deres. Jeg optog det personlige opgjør med Deres metafysik, netop fordi jeg ikke vilde avvise tanken om Gud. Ingenting laa mig fjernere. Trangen til at gjøre sig en forestilling om Gud findes hos de fleste mennesker. Hos mig er trangen til Guds-idéen kanske lige saa levende som hos nogen anden filosof. Jeg kan ikke let se et stykke fri natur uden at føle det, som om naturens linjer er udtryk for tanker, og uden at min fantasi søger tilbage did hvor de første gang tænktes, de tanker som nu staar der, virkeliggjort i linjernes og farvernes rigdom.

Den som nævner ord som: *Gud,* eller som: *tilværelsens hensigt og mening,* eller: *verdensplanen,* har nævnt en avgrund av gaader og mysterier. Nogen har svage, andre intense følelser overfor disse mysterier. Nogen har tænkt dem længer igjennem, andre mindre.

For min egen del kan jeg sige at min fantasi stadig har vendt tilbage til disse ting, og har forsøgt sig saa fra den ene, og saa fra den enden side av mysteriet. Og jeg har aldrig stanset ved den tanke at verden skulde være uden nogen tænkt plan, uden Gud. Men hvad er det jeg ved, om naturens aller første tænkning, og om Gud? *Og hvad jeg tror, er mitt,* alt for svagt begrundet i vor tids naturkundskab til at danne basis for min videnskabelige analyse av tankens grundbegreber.

Jeg har altsaa mit eget Guds-begreb. Dette er grunden til at jeg modte det Gudsbillede, med hvilket De søgte at underminere mit verdensbillede, med direkte kritisk prøvelse. Jeg skal, trods Deres sterke appel, ikke søge at vise hvilket mit Guds-begreb er, eller hvorledes det gaar udenom de vanskeligheder, jeg fandt ved Deres. Den filosofisk interesserte læser henviser jeg til John Stuart Mills «*Essays on Religion*»[1]).

[1]) Smlgn. H. Høffding, Den nyere filosofis historie, II, s. 392 flg.

Hos ham har jeg i dette aar fundet alle de tanker om Gud, som uforanderlig har været mine i snart tyve aar, siden jeg sad paa skolebænken og første gang hørte om Augustins «Unde malum?» Jeg maa minde om hvad denne vor skriftveksel har dreiet sig om: Efter det resultat jeg i min virkelighedsanalyse er kommet til, forsvaret jeg her i bladet den lære at *tiden og rummet er udtryk for egenskaber ved det objektivt eksisterende*, at *de betegner egenskaber som har virkelighed udenfor vort subjektive liv*. Da var det De rykket ud, idet De fandt at denne lære stred mod Deres religiøse grundsyn. Striden har staat om nogen av den filosofiske analyses grundprincipper: rum og tid. Jeg paa min side kan ikke tilstede at disse principer bestemmes ud fra ens religiøse tro. Hvad vi mener om tid og rum, er ligesom Guds-idéen hypoteser, bygget paa oplevelsens analogier. Disse hypoteser er efter sit inderste væsen uafhængige av hinanden, selvstændige hver for sig. Dette har den hele tid været mit standpunkt, og jeg har derfor ikke trodd at jeg her burde give nogen erklæring om hvorledes jeg tænker Guds-idéen. *Det vilde være at lægge et falskt og urigtigt fundament for analysen av forestillingerne rum og tid.*

Til disse faa ord maa jeg faa lov at føie en imødegaaelse av enkelte mistydninger. De siger at jeg nægter Gud med den barnslige motivering: fordi vi andre aander ikke er Guder, saa kan og maa ingen Gud være. Noget lignende har jeg aldrig skrevet. Jeg har i det hele ikke skrevet om Guds-idéen, men om den lære, at verdens virkelighed er ingenting andet end Guds tankeliv. Jeg skrev at denne lære gjør at Guds tanker blir uden al analogi i andre aanders tanker, og mente altsaa, at *motivet* til at tro at verden ikke er andet end Guds *aandsliv, falder bort, naar man i den anledning maatte omdanne sit begreb om aandslivet!* Hvad dette har med det at «nægte Gud» at gjøre, begriber jeg ikke. At verden og dens virkelighed blot er aktuelt guddommeligt tankebillede, dette har jeg kjæmpet mod. I denne henseende har hr. overlærerens sprog sterkt forandret sig. I Deres andet angreb heder det: «En hest *varer*, saalænge som Gud *opholder* den i den *virkelighed* han selv har *etableret*». «Vi kan ændre den givne *virkelighed* indenfor den *naturorden*, som Gud har *etableret*». «Alkoholværdien er virkelig *nedlagt i verden*». Før sammenstødet hayde klokken en anden klang. Jeg har svaret paa Deres angreb ud fra den opfatning at De mente: hesten, eller alkoholen, *varer*, saalænge Gud forestiller sig den.

Jeg har sagt at denne forestilling om Guds ustanselige tanker overlæsser Gud med arbeide. Udtrykket var kanske uheldigt. Det blev

dog straks belyst med tilstrækkelig tydelige eksempler. De lader nu, hr. overlærer, noksaa skjælmsk som om De trodde, motivet i denne tankegang var medlidenhed med en overanstrængt Gud. Eksemplerne skulde dog vist Dem, at jeg kun talte *om det unødige i at tillægge Guds-ideen en uendelighed av religiøst værdiløse forestillinger* alkoholen etc.. Til mig har De en liden sofisme: «Er Gud udenfor eller indenfor den store rumbeholder?» Spørsmaalet har ikke noget indhold. Den store rumbeholder er av Deres, ikke af mit patent. Rummet er ikke stort, og ikke beholder. Begge disse billeder er absolut uforenelige med rummets uendelighed. Fordi rummet er uendeligt, derfor har Deres spørsmaal ingen anden mening end den: eksisterer rummet eller eksisterer det ikke? Og dette spørsmaal var det jo netop, hr. overlæreren ikke vilde vende tilbage til.

De har klaget over at jeg har sammenstillet Deres metafysik med panteisme. De trodde «at være dækket mod den slags mistænkeliggjørelse». Vel viser det sidste kirkemøde at vi lever i en kjætterforfølgelsens tid. Men jeg trodde dog det laa i dagen at jeg ikke havde til hensigt at mistænkeliggjøre Dem. Bl. a. fordi inkvisitorens rolle neppe passer for mig. Sagen er vistnok ganske simpelt den, at jeg har en helt anden ide om hvad der er det væsentligste og vigtigste træk ved panteisme, end De. Dertil en anden forskjel. De tror at den lære «at verdens realitet og Guds tankeliv er ett» lar sig forene med individernes frihed til godt og ondt. Mens jeg tror at dette er urigtig tænkt. Der ligger differensen, som slynger sig gjennem vor tankestrid.

Hvad nu eksistenstroen angaar, saa skriver De at fysikere og metafysikere «forvrøvler sig» med kausaliteten, naar de vil «avlede kausalprincipet» eller lade det opstaa «av forventning o. l.». Dette sterke ord sigter da sagtens til mig og til min lære at aarsagstroens vished er det samme som maksimum av forventning. Jeg har i 1899, og endda mer i skrittet Die Erwartung (1900) eftervist at *forventningen er en ganske elementær og ved karakteriseret sjælstilstand* smlgn ogsaa Notes sur l'attention, 1902. Av den apriorriske aarsagslov har jeg saa ud analyseret dette elementære træk. Det er, mener jeg, videnskabens nødvendige vei: fra det sammensatte til det enkle. Og hvad sætter De isteden? At «forventningen selv er udslag af kausaldriften»? De forklarer det elementære og vel avgrænsede av det yderst sammensatte produkt. Dog, De sluttet ikke der. Vi fik ogsaa vide, hvad aarsagsdriften er. Den er «aand i funktion». Skarpere kan ikke modsætningen komme frem mellem hvordan De og jeg analyserer.

Sagen er vel den, at vore hoved-interesser under denne debat er rettet til to forskjellige sider, og at det ikke er lykkedes for nogen af os at faa den anden til at fæste blikket paa hans gjenstand. *Min interesses gjenstand har været: vort eksistensbegreb.* At begrebet om objektiv eksistens er en hypotese, et tankebillede, *den sandhed glimtede som noget helt nytt frem i David Humes* skrifter, hos ett af alle aarhundreders største filosofiske genier. Den er paa en viss maade opretholdt hos filosofen *Kant*. Senere har en flerhed svigtet, og i forskjellige former vendt tilbage til den gamle mening at objektiv eksistens opleves. Den opgave som nu foreligger for vor tid, mener jeg er at bestemme nærmere *hvad*

der er indholdet af hypotesen «objektiv eksistens». Det første og mest grundlæggende er dette at *det objektive varer i tiden mellem to subjektive oplevelser*. Om De, hr. overlærer, kvier Dem ved at kalde dette en hypotese (og ligedan ved at kalde det en projektion) er ligegyldigt. Strid om ord vil ingen av os føre. Men ett maa De vel indrømme mig: At det at tingen varer i tiden *mellem* to subjektive oplevelser, ikke kan være subjektiv oplevelse. Det næste træk ved det objektive, er at det *er aarsag* til den subjektive oplevelse. Derfor har jeg sagt at vi maa anta, at det objektive (udenfor oplevelsen) indeslutter mindst lige saa megen indbyrdes forskjellighed som det volder os forskjellige subjektive oplevelser. Hvor kan De her finde plads for billedet om keiserens nye klær?

Fremdeles skriver De at jeg har sammenblandet *en unødig hypotese* om at tingene varer (i tiden mellem de subjektive oplevelser) med hypotesen om grunden til at de varer. Den sammenblanding skulde jeg ha lyst til at se paavist ved citater. Tingen som varer, er grunden til at den opleves.

Naar De antyder, at efter min lære hesten — en sammensat ting — skulde vare «bestandig», d. v. s. evig, saa trænges neppe svar. Jeg ved ikke hvor De har fundet det. Men selv om det skulde findes: vi kjæmper dog en kamp for sandheden, vi retter ikke stile for hverandre!

I Deres første angreb forekastet De mig, at jeg var gaat tilbage til John Locke, og nu igjen at jeg gaar tilbage bag Kant, istedenfor tvers igjennem. Men i det andet angreb *bebreider De mig desuden, at jeg er hildet i kantianismens garn*. Tydeligere kan det ikke aabenbare sig, at min projektionslære ikke er forstaat.

I Deres tilsvar gjentar De den paastand at naturvidenskaben ikke er i nød. Og dog er den faktisk av Kants lære trykket derhen, hvor J. Soury's agnosticisme staar. En flerhed af naturforskere er rene agnostiske kritikere. Men nu siger De, hr. Wildhagen, at «De ikke er i kriticismen», at De staar filosofisk der hvor jeg staar. Ja er der en forskjel, saa skal det være den at *jeg er spunden ind i kriticismens garn*, mens De er fri. Hvis saa er, skulde jeg ønske at De vilde hjælpe til med at frigjøre, ikke bare fagfilosoferne, men ogsaa naturvidenskaben fra den kritiske agnosticismes lænker. Naar De havde syslet en stund med dette, skulde De kanske lettere forstaa mit standpunkt.

Til projektionsfilosofien har De i det hele ikke et godt øie. De tilkaster den pludselig en mængde psykologiske detaljsspørsmaal, slige som Deres tænkning ellers ikke kredser om. Naar danner barnet første gang den hypotese at tingen varer (er der) mellem to sansninger? Er saadan hypotese bevidst eller ubevidst? Et modspørsmaal. Naar et to aars barn tror at mor eller far har en bestemt mening eller tanke, saa er denne barnets tro en hypotese, enten den er gal eller rigtig. Spør jeg nu om barnet er sig denne sin hypotese bevidst eller ubevidst, saa kan aabenbart derom laves alenlange psykologiske spekulationer. *Dog, troen er en levende bevidsthedstilstand*. I denne forstand er den altsaa bevidst. Men vel har ikke barnet *bevidsthed om at det har dannet en hypotese*. (Selv den voksne læser er oftest uden bevidsthed om at han danner slige hypoteser. I 40 aar havde jo mr. Jourdain ropt paa sin tjener Nicole eller andre uden at vide at det var *prosa* han talte!). End mindre har da barnet nogen anelse om grænserne for de personlige oplevelser som det i virkeligheden har bygget denne sin hypotese paa.

Ganske saaledes med den tro at gjenstanden varer i tiden mellem to oplevelser af den.

December 1903. *Kristian B.-R. Aars.*

GAMMELLUTHERDOMMEN.

Føler mænd som biskop Heuch og missionsprest Astrup og mange med dem [1]) sig alt for ensidigt og stramt bundet til den gammellutherske rettroenhed, saa skorter det paa den anden side ofte nok inden den nyere retning af vor theologi paa den rette ærbødighed for vore fædre i hin tidsalder, paa den rette følelse for den overlegenhed, de sad inde med. Thi de var virkelig i saa mange stykker overlegne over vor urolige, famlende, gjærende tid baade i lys og i kraft. Man hører ikke sjelden ytringer, som gaar ud paa at orthodoxi i sig selv er af det onde, at al orthodoxi ikke er andet end *aandløs* orthodoxi. Eller, den er «intellektualisme», overforstandighed. Og man peger da saa gjerne paa de store dogmatikere med deres kundrede, for os saa fremmede udtryksmåde, hvor en overordentlig skarpsindighed visselig er det, som springer mest i øinene.

Men hvad er det da, maa vi vel spørge, for et *indhold*, som skjuler sig bag denne underlige form?

Ja, indholdet er jo ikke andet end den strøm af christeligt liv og lys, som brød igjennem ved reformationen. Det er det videnskabelig afklarede udtryk, det ved *den tids* videnskabelige midler afklarede udtryk for reformationens religiøsitet.

Og hvad nu formen vedkommer, saa er det visselig et fortrin, at nutidens store dogmatikere skriver paa tysk. Men jeg er ikke aldeles sikker paa, at Thomasius's, Francks og Ritschls tysk allevegne er lettere forstaaelig, end de gamles latin.

Istedetfor den gamle dogmatiks helte i videnskabeligt panser og plade vil jeg faa lov at pege paa en anden skikkelse: Christian Scriver. Hans «Sjæleskat», som professor Johnson har indlagt sig en ikke ringe fortjeneste ved at lade

[1]) Skrevet før biskopens død.

udgaa i ny oversættelse, kan vistnok staa som det klassiske udtryk for gammellutherske rettroende fromhed i det 17de aarhundrede. Og det er ikke aandløs orthodoxi, ikke intellektualisme. Nok var dens forfatter ikke blot en dannet, men virkelig en lærd mand. Han eier en fylde af kundskab paa de forskjelligste omraader, paa samme tid som han er en dygtig theolog. Og nok kan efter mere end to aarhundreders forløb hans langtrukkenhed falde nutiden trættende, og hans udtryk mangen gang forekomme os usmagelige og lade os kolde. Men man kan umulig lukke sine øine for, at den mest fremtrædende eiendommelighed hos manden er en storstilet enfold og barnlighed og en varm, ja brændende hjertelighed. Han ligefrem gløder af kjærlighed til Gud og mennesker. Der er vist ikke tale om, at den lutherske kirkeafdeling i vore dage skulde eie en prædikant, som var hans lige. Og den tid havde, som vi ved, *adskillige,* der kom ham nær.

Det er den christendomsskikkelse, der træder os imøde hos disse prædikanter, som fik sit videnskabelige udtryk gjennem de store dogmatikere.

Det kan være sandt nok, at gammellutherdommens skyggeside var intellektualisme. Men den, som ikke har andet at sige om den end dette, han kjender ogsaa *kun* skyggesiden af den. Og naar der er tale om intellektualisme, gjør vi vist desuden bedst i passe os selv. Overforstandigheden tor være gaat hele menneskeslægten, ogsaa de christne, dybere i blodet nu end dengang, om den end fremtræder i andre skikkelser end da.

Det er ikke meningen — det siger sig selv — at kirken skal blive *staaende* ved den gammellutherske dogmatik. Det er vor opgave at kjæmpe for at naa videre frem baade i lys og i kraft. Og særlig paakrævet tor dette være her i Norge, hvor den maade, hvorpaa Johnson gjenoptog de gamle, virkede temmelig kuende paa al selvstændig christelig tænkning. Det blev en brændende nodvendighed at frigjøre sig fra hvad der nu virkede som et aag.

Men dermed meldte da ogsaa selvfolgelig fristelsen sig til at underkjende de gamle og deres værd.

Vi mindes, hvad vi har oplevet i vor politik. Det var

en fuldstændig nødvendighed, at demokratiet blev gjennemført i dette land. *Det* blir vistnok nu temmelig almindelig indrømmet, selv inden høire. En stor del af dem ønsker aldeles ikke de gamle bureaukratiske tilstande tilbage. Men at venstre i dette sit nyreisningsarbeide gik alt for hovedkuls og haardhændt og uvorrent frem, havde for liden ærbødighed for det gamle og de gamle, det er ogsaa nu blevet en meget udbredt overtydning. Og jeg tror, at venstre selv aldeles ikke fuldstændig er istand til at lukke sig for den. Naar de paany kommer til styret, vil de vistnok have frigjort sig for det meste af den gutteagtighed og den simpelhed, som i saa stor udstrækning var deres sermærke i deres velmagts dage.

Inden theologiens enemærker er et tilsvarende omslag ved professor Petersens gjennem forsigtige holdning blevet indledet paa en særdeles lempelig maade. Men det hindrer ikke, at der ogsaa paa dette omraade hos mange af den nyere retnings mænd kan komme frem en ungdommelig undervurdering af de gamle og det aandelige liv, som de sad inde med. Og saa meget lettere kan det ske nu, da den indflydelsesrige leder er bleven bortkaldt.

Jeg vil faa lov at pege paa noget af det, hvor det forekommer mig, at de gamle er os mest overlegne.

Vor tids største svaghed er den, at den har saa lidet syn for *kirken*. Og det gjælder ikke bare den nyere retning, ogsaa den ældre. Christendommen er i saa stor en udstrækning sunken ned til blot og bar enkeltmands-christendom eller i høiden bedehus- og konventikel-christendom. Paa kirken, paa hele Guds store rige paa jorden med dets høie herlighed og dets dybe skade og brøst blir der lidet tænkt. Og dog er det den, som er sandhedens pille og grundvold, Christi legeme, Christi brud. Jesu Christi egen forkyndelse dreier sig om to poler. Den ene er den enkeltes frelse, «Gud og menneskesjælen, menneskesjælen og dens Gud». Den anden er Gudsriget, himmelriget. For os holder den ene pol paa at blive borte. Og saa skal vi ikke undre os, om «det hele hoved blir sygt, det hele hjerte blir svagt». Men det har vi ikke sands for. Vi er altfor optagne med at lytte til de

tyske theologers droftelse af deres hundredetusinde lærde smaaspørgsmaal.

Ogsaa rettroenhedens tidsalder havde mere end nok af lærde smaaspørgsmaal og af optagenhed med dem. Jeg er heller ikke for dens vedkommende sikker paa, at den havde det *fulde* syn for kirken og dens herlighed. Ialfald var den altfor taalmodig med den statskirkeordning, der lige fra først af var bleven stemplet som en blot og bar nødhjælp. Men ingen, som kjender hin tid, vil være i tvivl om at den dog i kirkelig sands stod høit over vor.

Og med kirken følger *daaben* og sakramenterne i det hele.

Daaben har meget lidet at sige i christne menneskers bevidsthed nu om dagen. Ser vi bort fra de endnu temmelig faa, som i denne sag har lært af Grundtvig, saa kan vist de fleste christne her i landet gjerne stemme i med den mand, som sagde: jeg ved virkelig ikke hvad nytte jeg har havt af min daab. Saa siges der ikke i den gammellutherske tid. Den satte daaben høit. Og jeg for min del ialfald er ikke i tvivl om, at den i saa stykke har den nytestamentlige opfatning paa sin side.

Og noget lignende gjælder læren om *synd og forsoning*. Det er visselig en stor og skjæbnesvanger overdrivelse, naar theologer af den ældre retning her i landet har villet gjøre al den gudsfrygt til blot og bar egenretfærdighed, som ikke endnu har naaet den fulde dybde i syndserkjendelse og forsoningstrang. Det underkjender Gudslivet i hele den gamle pakt og i størstedelen af kirken før reformationen, det stænger veien for mange af Vorherres smaa i vore egne dage, og det løber i grunden ud paa at negte barnedaaben. Saa det er godt og nødvendigt, naar den nyere retning her nedlægger en fast og skarp indsigelse. Men paa den anden side hører det dog unegtelig med til den fulde christendom at eie en syndserkjendelse, som ikke kan undvære en forsoning og en forsoner. Den christendom, som ikke er kommen saa langt, lider af en stor og vigtig mangel. — Og ligesaa lider den nyere retning ofte af en tilbøielighed til at afsvække opfatningen af selve forsoningen. De gamles theori kan være klodset i enkeltheder. Men de gjør alvor af dette, at Christus ikke bare *forkyndte* menneskene Guds naade, men virkelig

forhvervede den, skaffede den frit løb, hvad der aabenbart er det nye testamentes mening. Den nyere retning i vor theologi kan gjerne sætte sig ved gammellutherdommens fødder, saa sandt den ønsker at arbeide for den rette dybde i synds- og forsoningsbevidsthed, i bodfærdighed og i tro. Og disse fortrin er igjen underlaget for det mandige og frie alvor, den malm i charakteren, som udmærker de bedste af den tids mænd fremfor nutiden med dens overlegne viden og reflexionsevne.

De gamle var frie for vor tids mest fremtrædende religiøse ensidigheder og skjævheder. Den herskende forkyndelse nu om dagen har meget liden brug for tanken paa Guds skabelse, hans aabenbaring gjennem naturen og dermed ogsaa for hans *storhed*, hans magt og hans visdom. Vor Gudsforestilling skrumper ind; vi faar «en liden Gud». Det var ikke tilfældet dengang. De glemte ikke den anden trosartikel. Tvert imod. Det var læren om forsoning og retfærdiggjørelse, som var «kjernen og stjernen» i deres vidnesbyrd. Men tiltrods derfor kom tanken paa skabelsen og Guds aabenbaring i naturen dog bedre til sin ret end nu.

Og saa var de saa velsignet frie for pietistisk sneversyn og dømmesyge. Deres hele liv bar stempel af en vederkvægende evangelisk frihed. Frihed og kraft. Og de trængte ikke til at kjæmpe for den menneskelige dannelse og dens ret. Der var ingen, som faldt paa, at udannethed og uvidenhed skulde være christelige fortrin. Christendommen var sund og mandig og fri for sentimentalitet.

Jeg fristes virkelig til at synge med en liden ændring i et kjendt vers:

> «Den gamla tiden är mig kär,
> den gamla lutheranska tiden,
> ty glad han var som samvetsfriden
> och modig såsom segren är».

Det var jo ogsaa i virkeligheden fra gammellutherdommen, «Carolinerne», som digtet taler om, havde taget i arv sit høie seirsmod og sin freidige glæde. Og det er vel ogsaa derfor, man i Sverige endnu har saa vanskeligt ved at opgive selv skyggesiderne hos den. Sveriges storhed er uopløselig knyttet til den.

Gammellutherdommens indsigt i den guddommelige aabenbaring var i mange stykker dybere, men især sikrere, klarere, fastere end vor uroligt famlende og spørgende tids. Men en vældig feil var der ved den lære, som de med saa megen selvsikkerhed kalder for «den rene». Den lod aldeles ikke Christi *menneskelighed* komme til sin ret, og heller ikke den menneskelige side ved den hellige skrift.

Men værre end denne ene dybtgribende feil i deres dogmatik er alligevel den overdrevne vegt, de lagde paa dogmatiken i det hele. Den førte dem ind i en række af de bitreste, ofte vel ligefrem uværdige stridigheder. Den fik dem til at brændemærke mange af kirkens, stundom endog af sine *egne* bedste mænd som kjættere. Den indførte paa *lærens* omraade en ufrihed og indsnørthed, som stod i den mest skjærende modsætning til den evangeliske frihed i deres *liv*, og som fremtvang først pietismens og derefter rationalismens reisning mod det utaalelige lovaag.

Vi trænger til, at de gamle dogmatikeres doktrinære og snevre opfatning paa lærens omraade maa afløses af et friere og mildere syn. Vi trænger til, at der aabnes rum for udvikling og vækst ogsaa i sandhedens erkjendelse, saa man ikke kræver fuldfærdig rettroenhed af enhver ung kandidat. Men vi trænger aldeles ikke til at lukke vore øine for vore forfædres store og gode sider. Har vor tid selv faaet en betydningsfuld opgave at løse i kirkens historie, saa bør den mindes, at det at hædre fader og moder er det store og faste vilkaar for at det kan gaa den vel i dens arbeide, og for at det, den bygger, skal kunne komme til *at staa*.

Christopher Bruun.

JOHANNES JØRGENSEN.

Et forsøg paa en sjælelig forstaaelse.

Af *Oscar Geismar.*

> Den hedenske morgen, naar sjælen hvælver
> sin himmel over en frugtbar jord . . .
> Den christne aften, naar hjærtet skælver,
> en stjærne mod nat, og kun Gud er stor.
> *Joh. Jørgensen.*

Saa sælsomt det lyder, saa sandt er det: 70'ernes frihedsevangelium evnede en halv snes aar igennem at skabe den store ildhu hos en del af de bedste, ædleste og stolteste, af datidens unge. Vi andre, der hører til en senere slægt, i hvis lod det faldt at smage træets frugter, vi har maaske lidt vanskeligt ved at fatte, hvordan mennesker kunde se saa skærende falsk paa den blomstring, der fandt sted; vi synes velsagtens, at havde det været os, vi skulde snart bagved de prangende farver ha skimtet dødsangstens og mørkerædslens bedske efteraarshost. Det er altid en svær kunst, naar en retnings fuldstændige fallit er konstateret: at sætte sig ind i, hvilken dragende magt den havde, ogsaa over lysglade, solfødte hjærter, i de dage, da den først viste sig.

Ikke destomindre: den ridderligste, den ærligste af «gennembruddets mænd», Niels Lyhnes vemodige forfatter, vidner det for os, og hans ord staar til troende: «der var en stormgangs jubel i de unge sjæle, og der var tro paa store tankestjærners lys, og der var haab som dem der er have, begejstring bar dem som paa ørnevinger, og hjærtet blev dem stort af tusind mod». Geniet iblandt dem, den eneste, der kendte til inspirationens kogende tonebrus, han skriver det nu, da han sidder som en solle mand, frønnet op i selvtilbedelse og komediantvæsen: «Hvor vi var unge dengang; og hvor vi slog løs; og hvor vi troede paa sejr for de stærke ideer, som var oppe halvfjerserne igennem».

«Halvfjerserne igennem» — — aa ja — for «saa kom vemod, de dæmpede akkorder; saa kom dissonanserne». — —

Lad os tale rent ud! Vi taler om det, som i vore dage er saa god en kendsgerning som nogen:

Da halvfjerserne stundede mod slut, var troen — og haabet — og begejstringen — og det hele, som rimede sig med ornevinger - og kamp — og sejr - alt det var saa uhjælpelig forbi. Døden var og blev «den vanskelige død», og livet - ja selv Drachmann evnede ikke at juble det hen i frisk og frejdig nyden. «Den farende svend» glemte inden foje «min vin, min kaarde og min elskerinde» for «en drik koligt kildevand». Længslen mod lys og renhed lod sig ikke paa den maade holde nede.

Det kuld af digtere, som brød frem herhjemme i firsernes slutning — mænd, som nu er omkring de 40 — var mærkede af denne afslappelse. Ildhuen var slukket, længslen mod «lys over landet» dæmpet. Og saa søgte man at finde sig tilpas i en magelig, livstræt, ligeglad nyden. Sprang ikke stadig glædens kildevæld? Var ikke eengang for alle de gamle skræmmebilleder, som holdt den ældre slægt borte fra den frie, uindskrænkede selvhævdelse, var de ikke jagne af landet — bagefter «munken og hans afladskram», som Drachmann sang om? Selv om de store tankestjærners lys var blegnet, selv om alt udsyn til evighedens vidunderlande var stængt — det syn, som dog J. P. Jacobsen havde ejet — een ting var allenfals udbyttet af den nye bevægelse: det store, det eneste moralbud var slaaet fast: «Du skal ikke have andre guder end den ene, sande: Dit Jeg, Din sjæl». Der gik ikke saa mange aar, inden man halvt om halvt smilede ad J. P. Jacobsens seminaristiske præken om «alle gode tanker» der «kan slet ikke dø»; om evigheden, der aabenbarer sig gennem timeligheden. Det viste jo bare, at idealismen var værre at komme af med, end man oprindelig troede. Nej, det var nok ikke værd at se videre ud, end til sin egen næsetip; «at glemme sin død, det er sagen».

Og *leve sit liv!!!*

For fulde sejl! Med strygende medbør!

Burgunderens bølger var «røde som en mørk rubin», Chartreusens grønne og giftige drik oljede sig op ad glassene,

«champagne vil vi — roser — og dans af leende nymfer!» «Ud paa de duggede stier at favne elverpiger paa tæpper af mosegræs, under slør af gyngende em og goglende maanelys. Ak, Artemis - Artemis - skønne var dine lunde, naar halvmaanen lyste blandt hvide birke, og alt var ensomt og skjalv af foraarsforventning — — —».

Et sug af løssluppen, koglende tørst efter «livets hede og heftige vine» lagde sig over de unges sjæle, sang sig frem gennem de unges vers. Var livet intet mere end disse faa og fattige aar, saa gjaldt det sandelig at væve vinens og elskovens gyldne islæt ind i tilværelsens graa væv. Saa havde man dog mindet om lyse, pragtfulde glædens stunder, naar engang døden bankede paa døren.

Digterne sang det, forfatterne sa det, store dele af ungdommen gentog det i jubel.

Efter frihedens og sandhedens og alle de ideale navnes korte æra var jegdyrkelsens, livsnydelsens tider oprundne.

— — Hvordan var det nu, Goethe har sagt?:

«Anfang geistlich, Mitte leiblich, fleischlich End».

Som en malstrøm sugede dette liv de unge til sig.

Ogsaa dem, der kom fra de smaa og stille byer, omgivne af tavlede marker og hvide veje. Ogsaa dem, hvis sjæl gemte minder om stjærnernes lysende renhed, om barnets trygge og glade tro. Ogsaa dem, der senere klagede det frem:

> Mit hjem, mit hjem i det fjærne
> og drømmenes sunkne skat — — —
> min ungdoms skælvende stjærne
> i længslernes lyse nat — — —.

— — — Der kom i begyndelsen af firserne en ung mand til hovedstaden. Hans sjæl var som gennemvævet med alle en dansk ynglings zarteste, kniplingsagtigste drømme; over hans barndom havde tindrende stjærnenætter lyst uendelighedens kole fred; han kendte til livet ude paa den frie eng, under den aabne himmel, hvor øjet altid saae vide horisonter; og over de unge aar havde en from mors øje vaaget, for at skærme sin dreng mod livets mangehaande fristelser.

«Bevar blot din sjæl, min søn, andet forlanger Vorherre ikke af dig», hvor er de ikke vidunderligt rørende og ømme,

de simple, ligetil ord! Man ser igennem dem ind i et hjærte, som elsker — og tror.

Men sønnen gik sin sti vild, da først den store by havde slaaet sine sugearme om ham — — —.

— — —

Johannes Jørgensen er, trods nogen, længslens digter. Livets rødmende blodstrømme har aldrig skyllet deres foraarsfriske bølger gennem hans aarer; hans sjæl har aldrig ejet den renaissanceagtige djærvhed, den sunde appetit paa livet, som forsoner med saa meget af Drachmanns Bourgognelyrik. Medens det faldt denne sidste saa inderlig selvfølgeligt at sætte sig tilrette ved livets bugnende festbord og tømme de krandsede skaaler, fremkom der i Johannes Jørgensens personlighed en sygelig forvredethed, en rodløs unaturlighed, da han forsøgte at stemme sin sjæls spinkle og maanezarte mollstrenge i den rungende livsnydelses kraftige dur. En bleg og blodløs drømmer forsøger ikke ustraffet at bære renaissancetidens pralende maskeradedragt; styrter han sig ind i tummelen, vrænges hele hans jeg om i sygelig lyst ved det sære og giftige; naar hjærtet inderst inde er fyldt af maanehvide drømme mod renhed og lys, bliver hver eneste nydelsens time et skæbnesvangert syndefald — i langt højere grad end for dem, der evner at aande i nuet, evner at leve livet, mens det ruller forbi ens øjne.

Men grundnerven i Johannes Jørgensens digterpersonlighed er netop den, at *livet*, selve det rige, pulserende liv, har aldrig faaet hans sjæls strenge til at klinge. I de aar, da vinen perlede paa hans bord, og skovens nymfer dansede for hans øjne — aldrig sang en fuldttonende drikkesang eller et glødende elskovsdigt sig frem paa hans læber. Derfor blev det ham, som mere end nogen anden erfarede, hvor giftigt og ondt det hele var, og da tiden kom, aflagde han sit højtidelige vidnesbyrd derom.

Længslens digter — længslen *tilbage* mod stunder, som ikke er mere — længslen *fremad* mod stunder, som endnu er skjulte af fremtidens slør.

Men midt i haven voxede livets træ», og «træets blomster», siger Johannes Jørgensen, «er blændende hvide og brændende røde — hvide som kvinders barme og røde som

kvinders munde. Og langt ud gennem den dunkle skov lyser blomsterne paa livets træ».

Og en sugende længsel, en hidsig attraa greb ynglingen, der kom fra den lille by, en attraa mod at «aande de hvide blomsters vellystige lugt». «Hans sjæl var fuld af sorg og angst, men han gik ustanseligt — —» fremad mod «livets træ» — — —

— — «Han saae aldrig mere den store, lyse eng, hvis popler peger mod den frie, uendelige himmel».

Det er en trist saga at berette, hvordan lyslængslen i en drømmers sjæl de mange aar igennem kan kues til underkastelse under «sansernes tusinde fuglefløjt», hvordan der frem paa hans læber kan tvinge sig attraaens og begærets hidsige ord: «O slanke, hede vaser, fyldte af livets vin! Jeg attraaer at smage eders skiftende elskov og at beruse mig i eders vexlende vellyst!»

«Mindernes giftigt blomstrende have» og «attraaens rødmende lunde» — blandt alle de onde steder, hvor menneskehjærter kan øde sig selv, er ingen saa fyldte af edder og gift som netop disse tvende. Det blev dær, drømmeren og digteren Johannes Jørgensen levede sin landflygtigheds tid, de trange aar «blandt svinene», og derfra hentede han den sære og hidsende stemning, der aander i bøgerne inden hans omvendelses dage, en stemning, der er som en krydret og giftig vin, sammensat af alle en raffineret kulturs klæbrige likører og berusende parfumer.

Ved disse værker skal der ikke dvæles; det vilde være saa blodig en synd, ja mest mod forfatteren selv, som gærne, sagtens, gav aar af sit liv for at slette dem ud af verden, skønne som de er, med syndens dæmoniske skønhed. Var der ikke andet end dette at melde om, var tavshed bedst.

Men Gud være lovet: *der er andet!*

Og herom er fortællingen lys og fyldt af glæde — som hin gamle om sønnen der gik sig vild, men fandt hjem tilsidst til «faderhuset med de mange værelser».

— —

Længslens digter — — —.

Men længslen gik ikke alene mod syndens fristende lunde; nej, dybest inde i hans sjæl hulkede stadig en sorg over at være kommen bort fra barndommens lyse stjærne-

nætter, en hjemvee, saa sugende dyb, at den kunde skyde sig frem med uimodstaaelig magt og fylde hans sind med skønne og taarefyldte stemninger. Han *blev* i det onde — men i mindet om barndommens hvide veje, om den store, lyse eng, hvis popler peger mod den frie, uendelige himmel, klang dog stærkere og stærkere den samme dragende røst, han tilsidst ikke *kunde* staa imod: «Ak, trætte sjæl, kom hid!»

Træt — som et jaget vildt, som Oedipus, pisket af Erinyernes tusinde slangearme — — træt, saa hans længsel kunde stunde mod hvile, intet andet end hvile:

> Jeg længes mod et lyst og luftigt hospital
> med store, rene senge langs høje hvide mure —
> at ligge dér og lytte til langsom lyd af ure,
> der dikker i den tyste og klare sygesal.

Ene var han — som mennesker altid er ene, selv om de er mange, naar synden er deres Gud:

> Verden ligger saa graa og trist,
> alle veje er vaade.
> Skjult bag sky er den hvide Christ
> og troen paa Guds naade.

Skjult bag sky, ak ja, bag vellystens og ondskabens snart rødgyldne, snart grønligtsorte skyer; men af og til spredtes taagerne; da glimtede stjærnerne ned over jorden, og i en bøn opløftede han sine hænder mod himlen og udbrød:

I er rene! I er straalende, ubesmittelige! I er faste og uforanderlige!

I skuffer mig ikke! I vil altid være deroppe, bag skyer og taage, for at trøste mig, løfte mig, rense mig!»

Og han vandrede længe med blikket deroppe i de evige klarheder, og der kom fred over hans sjæl — —.

— — Maaske vil man sige, at alt dette kun er følsomme stemninger, digterdromme, klynkende suk:

> — — — Alene gaar jeg ad en fremmed gade
> med hjærtet tungt af lyse nætters minder.
> — — — Jeg er saa træt, saa tomme mine hænder.
> Og somrens sølv i draaber fra mig rinder.

Aa ja — men hvad saa? Himlens og jordens Gud værdiges ogsaa at tale til menneskehjærter gennem tomhedens og

ødets kvalfulde stilhed. «Hver den, der er af sandhed, hører min røst». I denne fortvivlelse og livslede, hvor kunstlet og villet den saa end er, ogsaa dær findes funker gemt af Guds evige kærlighed, som ejer den uendeligt rige opfindsomhed til at berede sig vej ind i sjælene.

Efterhaanden blev bønnen mere og mere ægte, bønnen til den Gud, han endnu ikke kendte, sukket fra dybsens nød:

«Ak, hvorfor gives der ikke et Jerusalem, hvorhen jeg kunde vandre, barfodet, alene mellem pilgrimme, og faa min sjæl tvættet ren og begynde livet paany — det menneskenes hellige liv, som vi alle har levet saaledes, at vi maa have tusind aar af evigheden til at græde ud i Guds skjød — —».

Den gamle vej for alle bodfærdige sjæle aabnede sig for den livstrætte, dødsensrædde digters øje, syndserkendelsens og tilgivelsens snævre og møjsommelige livets vej.

«Der vaagnede en morgen et menneske og vidste pludselig med sig selv, at han hele sit liv ikke havde gjort meget andet end ondt».

Jeg gik vild i onde egne,
hvor de dømte aander færdes,
hvor hvert glimt af Gud maa blegne,
og hver sjæl i nat forhærdes.

Mulmets fugle svirred om mig,
nattens krybdyr foden kyssed —
Gennem helveds skove kom jeg,
hvor en regn af mørke dryssed.

Helvedskov, som aldrig endte —
og jeg græd af kval og lede . . . .
Til min sjæl mod lys sig vendte,
til jeg knæled for at bede.

Til en dag brød ind i døden,
til en himmel stod foroven,
til langt ude morgenrøden
lyste gennem natteskoven.

Det er livsaligt at høre, hvordan Gud vor fader lytter til sine børns vaandefulde raab, hvordan han i Jesu navn sender fra det høje syndernes forladelse og dermed haabet om et evigt liv i lys og glæde — til alle dem, der ligger i bøn og graad over deres hjærters grufulde ondskab.

Skulde der være en menneskesjæl, som er ved at glemme den gamle fortælling om «den vildfarne søn», glemme, hvem faren dær er os billede paa, saa kan han i Johannes Jørgensens liv og digtning finde ligesom nye illustrationer til den samme saga; finde det hele, forunderligt rørende livsens æventyr fremsat i vore dages sprog, og saa kan han lære at sande det endnu engang: Herren, vor Gud, er igaar og idag og til evig tid den samme».

Ligesom sønnen i fortællingen staar op og gaar til sin fader», saaledes «var der et menneske, som rejste bort fra sit land. Og bag sig lod han et sammenstyrtet hus og en knust verden». Bort maatte han fra «storstaden — kaféernes absinth — de lange vinternætters drikkelag og vrøvlede samtaler med fulde kammerater — aviserne, der fylder en med tør tomhed» — og han gemte sig ind i et kloster i Sydtyskland; dær, syntes han, maatte den himmelske fred kunne falde som kvægende dug over hans fortorrede sjæl; dær maatte alle de sviende saar kunne læges; dær maatte han kunne lære at knæle i bøn og andagt; dær maatte stjærnerne have deres fulde, tindrende renhed; dær maatte hans hjærte kunne stige af by over stjærnerne, naar Angelusklokkerne ringede aftnen ind; dær maatte hjærgenes ensomhed kunne minde ham om at være stille for Herren vor Gud; dær maatte være de nidoderne bodfærdige sjæles forjættede land, med fristed og lise for alle dem, hvem livet slog de giftige saar, gjorde den navnløse fortræd; dær maatte vel ogsaa digteren og drømmeren i ham kunne synge sit sind til ro og stilhed i en Madonnahymnes stjærnehvide lovsang.

Dærnede, bag klostercellens hvidkalkede mure, kæmpede han sig maaned efter maaned frem til sejr over tvivlen og oproret og begæret i sin sjæl, og da sejren saa endelig var vundet, knælede han ned og bekendte sin tro paa det tridentinske symbol, og dermed var Johannes Jørgensens overgang til den katolske kirke en fastslaaet kendsgærning.

Det siger sig selv, at da denne begivenhed rygtedes op til Danmark, rettede hans tidligere meningsfæller hele spottens og latterliggørelsens groveste skyts imod ham. Ham — hvem de tidligere i kunstens hellige navn havde skænket mesterrang og lovet udødelighedens evige palmer — ham søgte

de nu at reducere fuldstændig in absurdum, gjorde ham blot til en sølle, halvfjollet fyr, som man for hans egen skyld gjorde bedst i ikke at nævne. Naar Johannes Jørgensen, der saa godt som nogen vidste, at dette blev resultatet — lønnen for «forræderiet», som man kaldte det — naar han alligevel vovede at udæske forbitrelsen ved at tage det afgørende skridt, saa kan man netop deri se et bevis paa, i hvor høj grad kristendommen var ham en hjærtesag. Man ofrer ikke for et flygtigt lune udbyttet af mange og lange aars anstrængelser.

— — — Men nu alle de andre, hele Guds menighed i Danmark, tog de da ikke imod ham med tak og lovsang til Gud, som gør alle ting vel?

Aa, vi protestanter, saa mange af os, vi er saa inderlig stivbenet ortodoxe, naar talen er om den katolske kirke. Saa ved vi det strax baade med kirkevælden og helgendyrkelsen, de syv sakramenter og celibatet, vi kender det hele, og vi ved saa usigelig vel alle de angreb, der herudfra bør rettes mod pavekirken. Saa kører vi op med «de sunde, evangeliske principper» med «overtro» og «værkhellighed» og det hele arsenal — — ja, ja, jeg ved det jo nok, det *er* sandt; hvad andet er det end overtro, det med helgenlegender og Mariadyrkelse?; vel er det det; og saadan fremdeles. — —

Men det er jo slet ikke sagen.

Alt dette hører hjemme i polemikken de to samfund imellem, i dogmatikken og apologetikken og symbolikken og flere -ikker endnu.

Men slet ikke her:

Er der en sjæl, hvem klokkeklangen fra danske kirketaarne ikke kunde faa tag i, der finder sig ly i pavekirkens arme; bliver det saadan for ham, at klostercellens stilhed maa til, inden evighedstonerne lyder igennem i hans øren — aa kæreste venner, om vi saa takkede Gud, fordi han ogsaa ad denne vej bereder frelse for alle bodfærdige, troende sjæle; om vi saa forsøgte at begribe, hvorfor nu en mand som han *maatte* vandre ad saadanne veje, inden forbarmelsens kildevæld kunde kvæge hans sjæl — — jeg tror, vi vandt saa meget derved, vandt os opbyggelse, vandt maaske ogsaa et

klarere syn paa, hvorfor den protestantiske kirke evner tilsyneladende saa lidet overfor hele det moderne hedenskab.

Der gik nu en mand sig vild paa syndens de ondeste veje, og der skete ham det, som altid vil ske: han splittedes ad; kodet begærede mod aanden, og aanden mod kodet; «den evige strid» truede med at lægge hele hans sjæl øde, svie den af som en hærgende orkenbrand. De hvide længsler mod lys og renhed, sansernes gjaldende skrig efter vin og vellyst — aa kære, hvor *kan* dog en menneskesjæl slides isonder under dette, stirre med store, forfærdede øjne frem mod den tid, da lyslængslen er dræbt; han veed sig ikke sine levende raad; «mørkets magter» synes ham vældigere end lysets.

Saa let det da er at forstaa, at en saadan mand med eet flygter bort fra det hele, bort fra verden og bort fra alt det, der skinner med farver og syder med larm, bort fra sig selv, fra sit eget kød, bort, bare bort, ind i en stille klostercelle, ansigt til ansigt med den levende Gud! — «Verden ligger i det onde» — om dit højre øje forarger dig, da riv det ud!» — — jeg tror, den mand, der har sagt de ord, *han* vilde ha forstaaet, at en sjæl, der er stedt i dødsensvaande, ikke faar tid til at sætte sig hen og overveje, om nu ikke verden og legemligheden skulde have sin sædelige betydning, «som ingenlunde bør undervurderes» — aa nej, det menneske flygter, som forfulgte selve djævelen ham i hælene; han ser sig ikke for, inden han ligger paa knæ for Gudslammet, der bærer verdens synd, for «himmeldronningen, den naaderige, høje», og føler sin sjæl vederkvæges ved munkenes matutiner — som vi andre ved fuglekvidder i maj.

Fra verdensforgudelse til verdensfornægtelse — er da den vej saa svær at forstaa — —?

Den er det vist kun for protestantismens ærke-bornerte, ortodoxi-forgabede dogmatikere, dem, for hvem rettroenheden er alt, livet kun lidet.

Vi andre forstaar det saa godt, at lukker den mand sin bibelbog op, saa farves dens ord for hans øjne; han faar naade til at læse i «bogernes bog» det, som *hans* hjerte ikke kan undvære. Saadan er netop Gud den almægtiges miskundhed. Stadig ny for hvert eneste menneskebarn. Enhver kan finde netop *sin* sjæls frelse gemt i ordet. For Gud er uendelig rig.

Jeg lytter atter til den gamle sage
om livets træ og kundskabs bitre frugt,
der modnedes i verdens første dage,

om haven, hvorfra vi blev udelukt —
og i mit hjærte skælver tungt og længe
den dybe klang af Davids harpestrænge.

Den dybe klang af Davids harpestrænge,
de vaandefulde raab af dybsens nød,
den bitre bod for hvad min lyst forbrød
— den søde lyst, der fyldte mig saa længe.

O solskin over verdens fagre enge!
Hvi hvisler slangen fra dit blomsterskød?
Hvi fylder muld den frugt, som rund og rød
Jeg ser imellem gyldne blade hænge?

Hvi er ej sandhed under skønhed gemt,
og dyden ej i visdoms lange klæder?
Hvi er for trende veje vi bestemt?

En fører nedad til de dunkle steder.
Men har vi livet hadet, verden glemt,
saa glædes Herren, mens vort hjærte græder.

Saa samler hele hans sjæls længsel sig:

O Herre! Jeg begærer kun at knæle!
Giv mig en celle, fjærnt fra verdens gader,
ind til en gaard, hvis fromme buerader
og hvide vægge horisonten fjæle.

Man kan jo mene om dette «standpunkt», hvad man vil; man kan — og med rette — hævde verdensherredømmet som mere ophøjet end verdensflugten — — een ting maa alle indrømme: disse ord kommer fra en ærlig mand, som paa *sin* maade og ad *sine* veje har fundet ind til den samme Gud, der ogsaa hører vore sukke.

Og endnu eet: siden Grundtvig nynnede sin syge sjæl til ro med det vidunderlige «Sov sødt, Barnlille!», har ingen dansk digter evnet at synge sin sjæls lovsang ud i saa rene og klare toner, som Johannes Jørgensen evner det. Skært og klingert, som spilledes der paa englenes harpe — den, hvis strænge er af guld; jævnt og ligetil, og netop derfor hjærtekvægende, som kun lidet andet.

Det er en mand, som kender anfægtelser:

Jeg mærker paa mit hjærtes bange slag,
at der er emmer under askelag,
og at jeg gærne vilde verden vinde.

men som ogsaa veed at besværge dem:

Brist da, som draaberne brister,
dø med morgenens damp!
Du gøglende, koglende frister —
mød mig i aaben kamp!

og som ved Guds naade kan juble det:

Du kløgtige fuglefænger,
saa smutted jeg dog af dit baand. — — —

Og endelig er det en mand, som kender til bønnens stille timer, hjærtets kampe med Gud: «Jeg slipper dig ikke, før du velsigner mig!»:

Hellige herre og frelser, forbarm
dig mildelig over min kvide;
bring mig hjælp med din stærke arm,
lad mig ej længere lide!

Christe, tag bort, hvad der kun er mit,
klinten i hjærtets hvede.
Pløj mine marker dybt og tit
med dit kors og din frelsende vrede.

Før mig hjem fra mig selv til dig
med alle Guds helgen tilsammen.
Thi du er den eneste livets vej
i evigheds evighed. Amen.

* * *

I en af Johannes Jørgensens romaner beder helten i bogen til sin Gud med følgende ord: «Vis mig vejen til, i en opløst og forvirret tid, at leve som hine mestre, der i troens aarhundreder fyldte verden med skønhed!»

Saafremt denne bøn er steget frem af forfatterens egen sjæl, har Gud ikke — endnu i al fald — fundet det ret at opfylde den. «Fylde verden med skønhed», det er et maal, som netop kun «hine mestre i troens aarhundreder» kunde naa.

Deres sjæl var ikke flosset op og spaltet itu i en ungdoms oplevelser. De gik til værket under bøn og sang, men med friske kræfter. Deres kunstneriske evne var ikke vingebrudt af den livsfejghed, som præger Johannes Jørgensen, baade før og efter hans omvendelse. Længslens og mindernes, stjærnernes og livsflugtens drømmende digter bliver vist vanskelig den, som «fylder verden med skønhed».

Var det digtningen, kunsten, som var hovedsagen i Johannes Jørgensens liv, saa var ovenstaaende skildring ganske fejlt anlagt; men hovedsagen er en helt anden: hvordan et menneske vinder sig hjem fra de onde veje. Kun som et akkompagnement, en vidunderlig skøn tekst til hans livs oplevelser synes jeg digtningen bør træde frem. Een eneste menneskesjæl er mere værd end al verdens kunst.

Men *det* skal siges: aldrig er der paa dansk bleven fortalt saa hjærtegribende, saa betagende dejligt om et menneskes omvendelse, som Johannes Jørgensen har gjort det. Hans «Bekendelse», «Livsløgn og Livssandhed», «Digte» og «Reisebogen» fortjener at kendes og ejes af enhver, der elsker nordisk digtekunst. De prøver, som her er givet, paa hans evne til at finde rene og klingre udtryk for sin stemning kunde forøges mange gange. Hvor Johannes Jørgensen naar højest, har hans vers en tone som en gammel cremoneserviolin, i hvis sangbund slægt efter slægt har nedlagt sit vemod, sin længsel, sin hjemvee mod Gud.

«Sjælenes Pilgrimssang» — det er, som havde Johannes Jørgensen engang i drømme hørt et kor af pilgrimme drage gennem ørknen mod Jerusalem, hvis hvide taarne skinner i det fjærne; nu søger han stadig at nynne den samme graadtunge men dog trosjublende, vemodige men dog glade, klang frem over læberne.

Det er denne klang, som er det særegne ved Johannes Jørgensen. Paa dette omraade er han enestaaende. *Hans* tone kan man kende mellem tusinde andre. — —

— Det samme kan ingenlunde siges om de romaner, han har udgivet. Ja vel! Hvor prosaen forvandler sig til digt, hvor en eller anden stemning nynner sig frem med blødt skvulpende rhytmefald, dær mærker vi fuldt ud hans kunstneriske evne; og dær hvor han hjærtegribende og nænsomt

fortæller om sit livs store oplevelse, sit møde med Gud, dær kvæges vort hjærte, dær kender vi «Bekendelse»s digter igen.

Men det er nu saa sin sag med den prosa.

Alle de indvendinger, som versenes musik og underlige samklang med en menneskesjæls inderste længsler og drømme kan bryde brodden af, de vaagner til fuldt liv, naar vi faar den samme udvikling skildret i en roman, hvor forfatteren ovenikøbet søger at forsvare sin overgang til katolicismen ved hjælp af alle de intellektuelle finter, som man kan lære i jesuiternes skole. Saa nødes ogsaa vi til at ruste os med dogmatikkens skyts, saa bliver læsningen af bogen til en aandelig holmgang mellem forfatteren og læseren, hvor der gøres udfald med skriftsteder og pareres med reliquier. Og saa opfyldes Horats's ord: «*inter arma silent musæ*». Saa bliver Johannes Jørgensens skrifter kun at anbefale til dem, der ønsker at se den katolske kirkelære forsvaret af en af dens nidkæreste tilhængere; saa hører kunsten op, og teologien begynder.

Det er denne indvending, som i fuldeste maal rammer «Vor Frue af Danmark» (der ellers indeholder en saare skøn fortælling om Herman Ronges omvendelse) og i mindre grad den store mængde af helgenlegender og opbyggelsesbøger, Johannes Jørgensen har sendt ud i verden i de sidste aar. Man kan iblandt disse finde saa nydelige skrifter som «Omvendelse» og «Lignelser», to bøger, der hver for sig skinner som perler mellem meget af opbyggelseslitteraturens ægte kram, men man kan ogsaa møde lange, lange udviklinger, som for os, med vore protestantiske maver, er ganske ufordøjelige.

Der er for venner af Johannes Jørgensens kunst noget trist i at se denne talentfulde digter anvende hele sin evne paa at oppudse og reparere gamle helgenbilleder. Det kan være nok saa rørende, minde — om end svagt — om en Fra Angelo eller en anden af de prærafaele mestre, men alligevel kan man ikke undlade at spørge sig selv, om det skulde være *den* pris, Johannes Jørgensen kom til at betale for sit livs store oplevelse: sin digteriske evne. Skulde den virkelig være ved at sande til?

Og bagved dette spørgsmaal dukker et nyt frem: Hvorfor? Havde Herren da ikke brug ogsaa for denne røst?

Eller maaske staar det bedste tilbage? Maaske skal det engang lykkes Johannes Jørgensen at «fylde verden med skønhed»? Maaske! Ingen ved det!

Men da maa han give sine evner større virkefelt, end de har haft i hans sidste bøger: «Romersk Mosaik», «Romerske Helgenbilleder», «Pilgrimsbogen» o. s. fr. Den slags restaureringsarbeide i den direkte katoliserings tjeneste bliver aldrig den store kunst.

Medens man saaledes ikke med udelt sympati kan følge Johannes Jørgensen paa hans vej ind mellem alle pavekirkens reliquier og helgenskrin, falder der uvilkaarlig et mere tiltrækkende skær over dem af hans værker, hvor han «gør op» med sine tidligere venner. Foruden de forhen nævnte Vor Frue af Danmark» og «Livsløgn og Livssandhed» er der grund til at fremhæve: «Den yderste Dag», «Helvedfjender» og «Eva».

Enhver, der er enig med Johannes Jørgensen i, at den saakaldt «moderne» retning farer med falsk tale, naar den lover ungdommen «guldet og de grønne skove», maa tit glæde sig ved ypperlige bemærkninger og snærtende udfald. Forfatteren taler som den, der har erfaret det og kan vidne det: høsten bliver kun lede og aandsfortærelse. Der er en saa ærlig indignation over kampen mod Brandes og hans mænd, at den uvilkaarlig smitter, og der er ofte en fin sjælelig forstaaelse af, hvordan et menneskehjærte kan være vendt i det, naar det midt i kulturen skriger efter «levende vandstrømme.»

Navnlig paa *den* tid, da Johannes Jørgensen begyndte sit korstog, var det noget, som for Danmarks velfærds skyld *maatte* siges; der *maatte* dæmmes op mod den brandesianske klikes overmod.

I vore dage derimod smager de hyppige anfald paa det samme parti noget af at slaa døde folk ihjæl. Den litterære radikalisme hernede er kun et lig — som er ved at stinke.

Mest af alt trænger vi nu til et par flinke graverkarle.

— — —

Og saa til en ny digtningens morgenrøde.

— — —

Ved dette sidste er der brug ogsaa for Johannes Jørgensens evner.

– – Han bliver *aldrig* en af de store fugle med brusende fjedre, fra hvis struber der udgaar de sange, hvormed slægt efter slægt kan vederkvæge deres hjærter, i hvis toner de kan finde foryngelsens og oplivelsens kilder; solens ildhav vil *aldrig* vælde ned over ham og glode hans sind og sanser sunde; han vil *aldrig* blive dagens og livets knejsende apostel.

Men stundom lyder der — inden det første morgengry, mens skæret i ost endnu er glasgrønt og blegt – nogle underlige, hulkende fuglefløjt; langt, langt borte fra kommer de, fra struber, som aldrig sees; og i sig gemmer de hele nattens slørede trolddom, hele menneskehjærtets forventning mod dagen, der skal til at rinde.

Sagte røster, der brydes af graad — stille tale, der stanser i jubel tause, andagtsfulde øjeblikke, hvor lyset fødes. — —

– – Jeg hørte engang — i den lyseste af alle lyse nætter – et saadant fuglefløjt. Det hulkede i længsel, det jublede i haab.

Mit hjærte stod stille i andagt.

Om Johannes Jørgensen blev en saadan morgenrødens aarle herold! Hans stemme *kunde* jo eje alle de klange. — — –

Saa blev vel menneskesjælene stille og skjalv i forventning om de ting, der skulde aabenbares.

PROFESSORSAGEN.

«Og deres og de ypperstepresters skrig fik overhaand». Saa gik det ogsaa i professorsagen. Naturligvis. Naar landets lægprædikanter, prester og bisper i samlet flok opløfter sin røst, da bliver skriget stort. Og skriget regjerer kongeriget Norge.

Men hvorfor skulde endelig statsraad Hauge afsige dommen, og ikke statsminister Hagerup? Hauge var bestemt paa at holde sig udenfor. «Bymissionæren» kan gjerne kalde det bagtalelse; jeg ved at det var saa. Men — man skreg paa Hauge. Og Hauge adlød folkets røst og satte sig paa domstolen og afsagde dommen.

Hvorfor vilde man ikke lade Hagerup gjøre det?

Vistnok fordi Hagerup er videnskabsmand, og det er Hauge ikke. Man var ræd for, at en videnskabsmand, naar det kom til stykke, ikke var at stole paa. Og det var ikke saa uforstandig tænkt. At være kjætterdommer her faldt vist onkelen lettere end det vilde faldt videnskabsmanden. Jeg tænker det faldt Hagerup haardt nok bare at kontrasignere dommen.

Der er nemlig noget som er gaat enhver modern videnskabsmand i blodet, saa han umulig kan se det krænket uden at føle det omtrent som en helligbrøde. Det er den akademiske lærefrihed, der er ett med den videnskabelige forskningsfrihed. Ogsaa censurkomiteen sees at have havt en vis følelse for den frihed. «Det er af den største vigtighed, siger den, at hævde den akademiske lærefrihed, der hverken kan eller bør bindes ved udvortes forskrifter i enkeltheder». Man kan ikke ønske sig det bedre. Nei - - ikke ordene. Havde bare handlingen svaret til ordene. Men det var det den ikke gjorde. Handlingen stod i skrigende modsigelse til ordene.

Komiteen indstilled som bekjendt — *efter megen vaklen*

frem og tilbage — Ording til forkastelse for hans anskuelsers skyld. Den forsvarer denne sin indstilling med, at «den konfessionelle grundtype hvortil uimodsigelig sakramentlæren hører, maa være tilstede i det teologiske fakultets undervisning». Ja, deri er vi alle enige. Spørgsmaalet er da: har Ording krænket «den konfessionelle grundtype»? Tvertimod. Han har i sit foredrag bestemt hævdet, at Jesus Kristus gjennem de af ham selv forordnede midler *er personlig nærværende og virksom* i sin menighed», at han «*meddeler sig selv*» gjennem naademidlerne, at han lever og virker i disse hellige handlinger paa samme personlige maade, med den samme aand og naade, hvormed han var nærværende fra begyndelsen af i indstiftelsens stund». I disse ord har Ording klart og varmt bekjendt for det første sin kristentro, for det andet sin tro paa det som er den lutherske kirkes skjønneste eiendommelighed: den faste og sterke tro paa Herrens personlige og virksomme nærværelse i naademidlerne. Vi har her den lutherske «grundtype» saa skjønt udtrykt, at d'hrr. censorer ikke kunde gjøre det bedre.

Naar nu komiteen ikke vil nøie sig med dette, men kræver at han ogsaa skulde bekjendt sig til de specielle lærdomme, at daaben forandrer barnets indre og at Kristi forklarede legeme og blod bliver spist og drukket i nadverden, hvad gjør den da med den akademiske lærefrihed? Denne frihed kan og bør ikke bindes ved udvortes forskrifter *i enkeltheder* siger komiteen. Men spørgsmaalene om hvad daaben virker og hvorledes Jesu legeme og blod er tilstede i nadverden er dog *enkeltheder* i sakramentlæren. Altsaa skulde en professors lærefrihed efter komiteens egne ord ikke bindes i disse punkter. Alligevel indstiller den Ording til forkastelse, fordi han i disse punkter har udtalt anskuelser komiteen ikke billiger. Er dens fagre ord om den akademiske lærefrihed da andet end en frase?

Gid jeg havde komiteen her, da vilde jeg bede den: aa kjære, sig mig dog, hvad det er for nogen «enkeltheder» i sakramentlæren I mener at en professor bør have frihed i? Nei, hvor interessant det skulde være at faa se de enkeltheder. Bare det ikke da vilde vise sig, at det ikke er andet

end smaapirkerier, som ikke fortjener at der ofres en tanke paa dem. Tænk hvilken herlig «akademisk lærefrihed!»

Vil nu nogen sige: nei, i sakramentlæren kan vi ikke tilstede nogen lærefrihed; dertil har denne lære altfor stor betydning for kirken; men i de andre afsnit af den kristelige lære, der kan der blive tale om frihed. Aa nei, ingen vil sige det. Dertil er en slig tale altfor meningsløs. Alle vil forstaa, at som man forholder sig i sakramentlæren, saaledes maa man ogsaa forholde sig i de andre lærepunkter. De som ikke vil indrømme den dogmatiske professor nogen frihed i behandlingen af sakramentlæren, vil heller ikke indrømme ham den i behandlingen af læren om synden, forsoningen, retfærdiggjørelsen, saliggjørelsens orden etc. Overalt vil man lade «den konfessionelle grundtype» sluge det hele, saa der ingen «enkelthed» bliver tilbage, hvori professoren kan bevæge sig med frihed. Den hele troeslære igjennem vil man kræve, at han bare skal reproducere og forsvare de nedarvede dogmer. Den akademiske lærefrihed vil ikke være andet end en frase.

Ja, siger man kanske: med lærerposten i troeslære maa det være saa ialfald naar den er «den eneste, som findes ved universitetet». Men de andre lærerposter i teologi er det anderledes med: i dem kan man indrømme frihed. Nei langtfra. Man kan ikke indrømme nogen frihed der heller. Jeg vil ikke tale om, at er der nogen frihed en stor mængde prester og lægprædikanter i vor tid forarges over, da er det teologiens frihed i undersøgelsen af bibelen. Var det nogen frihed de ønsked at kneble, saa var det den. Men heller ikke detailexegesen vil man fra dette standpunkt kunne indrømme frihed. Det er jo paa den at det dogmatiske skriftbevis hviler. Hvad hjælper det om professoren i dogmatik er ortodox, naar hans exegetiske kollega fortolker de dogmatiske bevissteder slig at de mister sin beviskraft? Hvad hjælper det, at den første lærer at daaben gjenføder og anfører Johs. 3, 6 som bevis, naar den sidste paaviser, at Johs. 3, 6 slet ikke har noget med daaben at gjøre? Hvad hjælper det, at den første lærer, at i, med og under brødet i nadveren gives Jesu forklarede legeme og herfor beraaber sig paa indstiftelsesordenes «*er*», naar den sidste paaviser, at dette «*er*» slet ikke beviser nogen ting. Nei skal professoren i troeslære være bundet, da maa

professoren i exegese ogsaa være det. Han maa være tvungen til at fortolke ialfald troeslærens vigtigste bevissteder efter den nedarvede opfatning, saa hans dogmatiske kollega kan bruge dem.

Ligedan med kirke- og dogmehistorien. Ogsaa der er der gamle hævdede maader at betragte begivenhederne og udviklingen paa, som ikke kan forandres uden at et eller andet gammelt dogme ialfald mister en hel del af sin glorie. Kan det taales? Nei. Hele teologien over maa den akademiske lærefrihed reduceres til en frase. Først da er man sikker.

Det er det man vil. Det er derfor der kjæmpes under en dygtig og ihærdig ledelse. Til denne kamp er der mobiliseret en anseelig armé: næsten hele vort indremissionsfolk og en hel del af vore prester med bisperne i spidsen — et formeligt korstog.

Et slag i denne kamp er her vundet. Det teologiske fakultets frihed til at forske og lære frit paa den kristne tros og reformationens grund har lidt et nederlag.

Dette er ikke nogen ringe sag. Jo mere teologien ved vort universitet bliver svinebundet, des større bliver faren for at den bliver udstødt af universitetet. Akademisk frihed er en livsbetingelse for al egte videnskabelighed. Et universitet som vil videnskabelighed kan derfor ikke i længden finde sig i at have et fakultet i sin midte, hvorfra enhver lærefrihed og dermed al egte videnskabelighed er banlyst. Det maa kræve at et sligt fakultet stødes ud af den fribaarne videnskabs samfund, og omdannes til et presteseminar, anlagt, ikke paa videnskabelighed, men paa opaling af renlærige prester.

Denne fare ligger nærmere end nogen tror. Det er ikke bare kortsynede kristne som vil omdanne fakultetet til et sligt presteseminar. Fritænkerne vil det samme.

For nogle aar siden var de det maal ganske nær. De benytted sig af striden mellem regjering og storting, og fik drevet igjennem, at de teologiske professorater blev inddragne saa hurtig som de blev ledige. Det kom saavidt, at der ikke var andre professorer igjen end Fr. Petersen og Edv. Munch. Fakultetets dage syntes talte. Da redded daværende statsraad nu biskop dr. Bang fakultetet derved, at han ved et raskt *coup de main* fik dr. Odland udnævnt.

De samme mænd som dengang sammen redded fakultetet, synes nu at ville være sammen om at ødelægge det. Det er en noksaa sørgelig udvikling.

Fritænkeriet forstaar, hvad det har at betyde, at en kirke eier en prestestand som sidder inde med en virkelig videnskabelig uddannelse, saadan som *kun* et universitet kan give. Fritænkeriet forstaar at en slig prestestand giver kirken magt, saasandt den ellers lever for Gud, og at uden en slig prestestand synker kirken ned til at blive en tilbagetrængt sekt som bare kan pusle i krogene. Folkekirke med levende indvirkning paa folkets hele aandsliv bliver den ikke. Det forstaar fritænkeriet; derfor vil det have fakultetet ud af universitetet. Men vore bisper og en hel del af vore prester og kristelige lægfolk, de er blinde nok til at arbeide fritænkerne i hænderne. Den seier de har vundet ved at faa Ording forkastet er intet andet en seier for fritænkeriet.

Den er det ogsaa i en anden henseende. Hele denne sag er en skam for den norske kirke. Den vil for lange tider svække agtelsen for denne kirke inden alle de kredse, hvis aandelige dømmekraft ikke er aldeles afstumpet.

Det hæsblæsende staahei som her har været med telegrammer, erklæringer, avisopsatser fulde af løgnagtige overdrivelser, for at komme en ung mand til livs, som har vist en skjøn videnskabelig begavelse og samtidig aflagt et skjønt vidnesbyrd om varm kristentro og ikke udtalt andre anskuelser end hvad en mængde fromme prester og teologer i den norske som i andre lutherske kirker har havt og fremdeles har — det afgiver altsammen et billede af blindhed, fanatisme, uretfærdighed og ukjærlighed, som sandelig ikke vil undlade at øve sin virkning især paa den ungdom som har været vidne til det.

De har et stort ansvar for Gud, de som har voldt denne forargelse.

Ordings to prøveforelæsninger er udkommet paa Grøndahl & søns forlag tilligemed en efterskrift, hvori han yderligere præciserer sin lære om sakramenterne. Enhver kan da selv undersøge om han er den kjætter han beskyldes for at være. De fleste vil utvilsomt være enige i, at man maa være teolog eller teologisk dresseret for her at finde kjætterier.

Thv. Klaveness.

LOVEN OG CHRISTUS.

(Efter den ældste menigheds betragtningsmaade).

(Af dr. *Chr. A. Bugge*).

Den artikel om lov og evangelium, som sogneprest Klaveness har offentliggjort i «For kirke og kultur» har bragt mig paa den tanke at nedskrive og offentliggjøre nogle synsmaader om loven og Kristus, som paa grund af min mangeaarige syssel med nytestamentlig theologi efterhaanden er gaaet op for mig og nu har samlet sig til en sammenhængende opfatning. Det er ikke for at træde i modsætning til sogneprest Klaveness's anskuelser, som jeg tvertimod deler i det væsentlige, men det er for angaaende det behandlede emne at give nogle historiske oprids, der muligens kunde føre til en oprenskning af visse dogmatiske begreber. Mine opstillinger staar for min egen regning. Thi jeg tror ikke jeg skylder dem til nogen anden, naar undtages at de for en del er udvundne under gjentagende drøftelser med professor *D. Baldensperger* og tildels professor *D. Kattenbursch* i Giessen. Men hvormeget jeg skylder disse theologer, er det mig umuligt nøiagtigt at sige.

Da kristendommen skulde vinde indgang i verden saavel blandt jøder som græker, havde det sine store vanskeligheder paa grund af de christelige synsmaaders steile uforenelighed med datidens tænkemaade. Paa grund af, at den christelige tænkemaade er gaaet os saa aldeles i blodet, har vi endog overmaade vanskeligt for at sætte os ind i, hvor ufordøielig den var for datidens mennesker. Udtrykket «Guds riges hemmeligheder» er ingenlunde for sterkt for at betegne dette forhold. Men derpaa har endog forskerne ikke været fuldt opmerksomme. De finder, at de christelige tankegange slet ikke er særlig vanskelige at forstaa. Men det er netop sagen, at jo naturligere disse tankegange forekommer *os*, desto ufatteligere var de for datidens jøder eller græker. Det kristelige *Messiasideal* var for begge disse noget nær ufordøieligt. For jøderne var

Jesu omdanning af det jødiske Messiasideal en anstødssten og for grækerne Messiastanken i det hele «en daarlighed».

For at begynde med grækerne stillede sagen sig saaledes for disse: Jesu discipel kaldte sig χριστιανοί, og det betød et af to: enten de *oljemalede* eller de *pomadiserede*. Hvad var, sagde grækerne og lo med en homerisk latter, det for slags folk? De havde en heros, hvis egenhed var denne oljemaling eller denne pomade! For nu at mildne dette lattervækkende indtryk noget gjorde de til en begyndelse gjældende, at deres heros's navn var χρηστος, udtalt christos med langt *i*. Altsaa var han den godmodige og hans tilhængere lignede ham. Men dette var jo dog en tarvelig nødhjælp, blot saavidt skikket til at dæmpe latteren, det gav ingen forestilling om deres frelsers guddommelige høihed. At kalde ham «Guds søn» vilde heller ikke føre til maalet, men meget mere falskelig fremstille ham som en halvgud. Da var det, at de fandt paa, at gjøre hans væsen forestilbart for grækerne ved at fremstille ham som *logos* [1]). Men herved var der ogsaa en hage. Thi det græske *logos* var et upersonligt abstrakt begreb, en tanketing, en verdenskraft. Men *det* var Christus netop ikke. Han var fremforalt en levende person. Han var kjød og blod, og «de havde seet hans herlighed, en herlighed, som den enbaarnes af faderen fuld af naade og sandhed». Han var fremdeles efter sin ophøielse en levende person, som de troende omgikkes i bøn, som havde aabenbaret sig for Paulus paa veien til Damaskus, ja for mere end 500 brødre paa en gang, hvoraf nogle var ilive og kunde bevidne det. Hvorfra kunde de nu hente *de* drag, hvormed de kunde gjøre logos-Christus forestilbar for datidens mennesker, til hvem de henvendte sig?

Det maa nu tages i betragtning, at menigheden i første slegtled vistnok saagodtsom udelukkende bestod af: a) jøder og b) græske proselyter. Det kan vi se deraf, at Paulus paa sine missionsreiser altid søger didhen, hvor der var jødiske synagoger. Hvorfor gjorde han det, naar han dog efter eget udsagn var *hedningernes* apostel? Hvorfor søgte han da ikke hen til *forum*, saaledes som han undtagelsesvis gjorde det i

[1]) Smlign hertil: *F. Kattenbusch*: Das apostolische Symbol, bd. II, s. 547—49 og 556—60; ogsaa: Zeitschr. für Theol. u. Kirche XI, s. 414.

Athen? Man har (saaledes særlig Weizsäcker) gjort gjældende, at man deraf kan se, at apostlernes gjerningers beretninger om Pauli natladelige synagogeforedrag er uhistoriske. Men med stor urette! Thi havde han søgt *de* hedninger op, der var at finde paa *forum*, vilde han vist ikke gjort nogen stor høst, fordi de aldeles ikke vilde været forberedte paa en saadan prædiken. Derimod for de talrige hedninger, der som «retfærdighedens» eller «portens proselyter» søgte hen til opbyggelserne i synagogerne, var jo Pauli evangelium som skabt, i den grad, at disse jo næsten *maatte* tilfalde Paulus. Man tør derfor vistnok antage, at saagodtsom *alle* disse proselyter blev paulinske christne. Jøderne derimod i disse synagoger afviste for størstedelen evangeliet. Dog maa en del have taget ved det, og deraf dannede sig den judaistiske minoritet i Pauli menigheder, hvoraf igjen vistnok en del medbragte sin ikke omsmeltede men kun udenpaa lidt kristelig galvaniserede farisæisme. Paa den maade begriber vi let, hvorledes de paulinske menigheder fik det præg, som vi kjender saa vel fra Pauli breve: et overtal af frigjorte hedningekristne, egte pauliner, hans aands egtefødte børn, — og et mindretal af jødekristne, tildels endnu sterkt lovbundne, en del endog fyldte med farisæisk beskhed mod Paulus og hans frisindede kristendom.

Men trods denne delvise uensartethed i de ældste græ̈kermenigheder, saa var de dog gjennemgaaende *fortrolige med de gjængse jødiske religionsforestillinger*. De «katekismussandheder», som jevnlig prædikedes i de jødiske synagoger, kjendte de, ja disse var deres aandelige eiendom. Til saadanne ubestridte og ubestridelige «katekismussandheder», af jødisk oprindelse sigter vistnok Paulus i brevene med den der hyppig forekommende formel: «Vi ved jo». Der er i brevene to slags sandheder, som staar fast, dels de hvorom der siges: «Skriften siger», dels de hvorom det heder: «Vi ved jo». Paa disse grundvolde bygger han videregaaende slutninger. Altsaa: I de første kristne græ̈kermenigheder kunde man gjøre regning paa fortrolighed med de gjængse jødiske theologumena. Til disse populære theologiske sætninger, som hver mand kjendte og ingen bestred, hørte nu blandt andre følgende: *loven* (Mose lov, Guds hellige forordninger til Israel,

som jøderne kaldte *Thora*) opfattedes som en *hypostase* eller *personlighed*, der engang er traadt ud af Gud før verdens skabelse og derfor afspeiler ham selv. Bereschith Rabba C 17 kalder Thora den himmelske visdom. Ved den er verden bleven til, den er mønsterbilled for verdens indretning. I Midrasch Tanchuma heder det saaledes ved forklaringen af de første ord i skriften: Jahve har *ved visdommen* grundlagt verden. Da den Hellige, høilovet være Han! skabte sin verden raadførte han sig med *Thora*, og saa skabte han verden. Gud er en bygmester, der bygger efter plan og tegning. Derfor heder det Bereschith Rabba: «Saa skuede den Hellige, høilovet være Han! i Thora, og saa skabte han verden». Med Thora raadfører han sig derefter som med en hypostase, et selvstændigt væsen, en personlighed, der er med ham om den videre udførelse af skaberverket. Saaledes heder det: Til Thora sagde Gud: «Vi ville gjøre mennesker». Thoras personlighed fremgaar yderligere deraf, at den ofte kaldes *Guds datter* med hvem han lever et inderligt kjærlighedens samliv. Overensstemmende hermed tillægges ogsaa loven liv og tilværelse *før verdens skabelse*. Paa flere steder i den rabbinske literatur heder det, at loven har eksisteret 974 generationer før verdens skabelse (saaledes Schabbath 88 b). Men dette tal anføres senere i forstørret maalestok, ja der er en viss tilbøielighed til at tillægge den evig forudtilværelse (præexistens). Videre blev Thora opfattet som den israelitiske menigheds *egtefælle*, og det for fuldt alvor og paa massiveste maade. I Seder Theruma til Schemoth Rabba heder det: «Jeg (Jahve) har jo solgt eder min Thora, jeg er som solgt med hende». Videre: «at sige dig: tag hende ikke, det kan jeg ei; thi hun er din hustru; men vis mig den venlighed og indret overalt, hvor du drager hen, et kammer, hvor jeg kan bo hos dig, thi jeg kan ei undvære min datter». Fremdeles: denne personlig opfattede Thora er *livets* princip og *lyset* for verden, den skaber hellighed og værner mod døden. Til ordene Exod. 15, 26: «Jeg er Herren, din læge», føies: «den Hellige talte til Moses: sig til Israel: Thoras ord, som jeg har givet eder, er lægedom, liv er de for eder (Mechilta 54 a). Som vandet saa er ogsaa Thoras ord liv for verden (Sifre 84 a). Thora er livets træ (Pirke Aboth

VI, 7) Debarim Rabba c. 6: med 5 ting er Thora blevet sammenlignet: vand, honning, vin, melk og olie. Som dette vand giver verden liv, saaledes *giver Thoras ord verden liv.* Som denne olie giver verden lys, *saaledes giver Thoras ord verden lys.*

Nu var, som vel kjendt, loven, Thora, kjernen og stjernen, ja hjertet og det levende midtpunkt i jødisk religion. Men netop denne stilling indtog Christus i den første menigheds tanke. Det er dermed ganske naturligt, at man overdrog de Thora tillagte egenskaber paa Christus, særlig naar de tilmed begge var personligheder. Vi kan dermed let skjønne, hvorledes de i prologen til det 4de evangelium udtalte christologiske tanker er opstaaede, nemlig ved en næsten uundgaaelig proces i en af proselyter og tidligere jøder sammensat menighed. Betragter vi hin prolog, vil vi se, hvorledes *alle* Logos-Christi attributer simpelthen *kun* er overførelser af Thoras egenheder paa Christus, hverken mere eller mindre: præexistens, deltagelse i hele verdensskabelsen, jevnbyrdighed med Gud som Guds søn (Thora var Guds datter som *femenini generis*), egenskaber som lys og liv for verden. Ordlyden «I begyndelsen» hentyder tydelig til Ordsprog 8, 22. 23. Men det var som vi saa et lærepunkt, at Thora netop var den «Guds visdom» som omtales Ordspr. 8, 22. 23.

Denne Johannes-evangeliets grundopfatning gjennemføres ellers mere følgerigtig i evangeliet, end man i almindelighed er opmerksom paa. Derpaa kun ett eksempel.

I synagogen i Kapernaum siger jøderne til Jesus: «Vore fædre aade manna i ørkenen». Hertil svarer Jesus: «Ikke Moses har givet eder brødet fra himlen, men min Fader giver eder det sande brød fra himlen». Nu var efter jødisk opfatning netop *Thora det sande brød fra himlen.* Naar derfor Jesus siger: *Jeg* er det livets brød, som kommer ned fra himlen og *giver verden liv,* saa indtager han som Messias lovens plads. Vi ser deraf et eksempel paa, med hvilken nøiagtig følgerigtighed den grundsætning: loven = Christus er anvendt. Denne opfatning er dermed paavist i literaturen fra det andet slegtled af menigheden.

Men den lader sig paavise som endnu ældre. Paulus i romerbrevet og ellers gaar uimodsigelig ud fra den samme

grundopfatning, og det fremgaar af to ytringer hos Paulus uomtvistelig, at samme opfatning maa have været den herskende i den romerske og korinthiske menighed. Men er den herskende i Rom, saa kan den jo ikke hidrøre fra Paulus selv da jo denne menighed er opstaaet fuldstændig uafhængig af Paulus. Og naar Paulus omkring aaret 58 kunde forudsætte denne opfatning som almindelig udbredt, saa maa den været tilstede meget tidlig i kirkens første slegtled, ja vel endog være kommet ind med christentroen selv. Det første sted hos Paulus er Rom. 10, 4—11. Her forekommer følgende eftervisning: «Thi Christus er lovens endemaal, for at føre enhver, som tror, til retfærdighed. Thi Moses skriver om retfærdigheden ved loven: det menneske, som gjør den, skal leve ved den. Men retfærdigheden af troen taler saaledes: du skal ikke sige i dit hjerte: hvem skal fare op til himmelen? nemlig for at hente Christus ned, eller: hvem skal fare ned i underverdenen? nemlig for at hente Christus op fra de døde. Hvad siger den derimod? Ordet er dig nær: i din mund og i dit hjerte, nemlig det troens ord, som vi forkynder. Det vil sige: naar du med din mund bekjender, at Jesus er Herren, og i dit hjerte tror, at Gud har opvakt ham fra de døde, saa bliver du frelst».

Det merkværdige er nu, at det her anførte gammeltestamentlige sted (5 Mos. 30, 12—13), ganske afgjort mod tekstens ordlyd og uomtvistelig mod dens oprindelige mening, her anvendes *messiansk*. Thi de anførte ord siges i det gamle testamente *ikke om Christus* men udtrykkelig om *loven*. Idet der nu i teksten staar: hvem skal fare op til himmelen for at hente Jahves bud ned, saa siger Paulus simpelthen og som noget ganske selvfølgeligt: nemlig for at hente *Christus* ned! Fremdeles: det ord, som er nær i mund og hjerte, er efter den gamle tekst *lovens* ord, hos Paulus derimod indsættes i stedet derfor og som noget selvfølgeligt bekjendelsen af *Jesus som Herren*. Forudsætningen er derfor uomtvistelig den tanke, at Messias er traadt i lovens sted. Og det saaledes, at hvad der i det gamle testamente siges om loven, det kan i sin opfyldelse fra standpunkt af retfærdigheden af troen uden videre siges om Messias, og det kan af Jesusmessianisterne som noget selvfølgeligt anvendes paa Messias Jesus. Men naar

Paulus gjør denne eftervisning gjældende paa en saadan maade overfor den romerske menighed, med hvilken han aldrig tilforn har talt eller underhandlet, saa kan det kun bero paa, at blandt messianisterne det dogme stod fast at Messias just var lovens endemaal, hvorhen denne stevner for som selvstændigt væsen at opløse sig i ham, idet den udmunder i ham, saa at nu, naar Messias er kommen, er han = loven og loven = ham. Havde dette ikke været en staaende forudsætning, saa havde Paulus i det mindste maattet forklare og redegjøre for sin ellers ganske vilkaarlige behandlingsmaade af den hellige tekst, inden han derpaa bygger en vegtig eftervisning, som kunde vente at eie overtydende evne. Som følge heraf kan vi se, at det her dreier sig om et messianistisk dogme, hvis udbredelse spænder om det samme omraade som kirken selv, og hvis opstaaen maa sættes til den ældste tid.

Det samme fremgaar af det andet sted hos Paulus 1 Kor. 10, 2—4: «Og alle (israeliterne i ørkenen) modtog de daaben til Moses i skyen og i havet, og alle aad den samme aandelige mad, og alle drak den samme aandelige drik; thi de drak af en medfølgende aandelig klippe, men klippen var Messias».

Med hvilken ret kan nu Paulus sige, at klippen var Messias? Vi saa ovenfor, at den forestilling var gjængs hos jøderne, at den aandelige kraft i ørkenmaden og dermed ogsaa i ørkendrikken var loven. Sætter man nu istedenfor loven Messias, fordi de to var den samme størrelse, saa har man ligefrem den tanke, at klippen var Messias! *Det* maa altsaa efter vort sted have været tankegangen hos Jesusmessianisterne i Korinth. Derved bliver det, som vi sluttede af romerbrevet, stadfæstet og den almindelige udbredelse og tidlige tilstedeværelse af den omtalte tanke eftervist.

Af denne lighed mellem loven og Messias følger tydeligvis, at efter Messias's komme ophører lovens gyldighed som selvstændig størrelse. Ved dybere eftertanke var denne tankeslutning for Jesusmessianisterne uundgaaelig.

Kan vi nu eftervise, at denne slutning er bleven dragen allerede før Paulus? Ja! Og vi kan endog eftervise, hvorfra i hovedsagen, Paulus har lært sin opfatning.

Den første leilighed, hvorved Paulus lærte Jesusmessianismen at kjende, var gjennem *Stefanus's* foredrag i Jerusalem. Efter fremstillingen i apostlernes gjerninger maa Paulus have paahørt disse foredrag, hvis han ikke endog har taget virksom del i meningsudvekslingen mod Stefanus. Thi blandt Stefanus's modstandere var ogsaa jøderne af den *kilikiske* synagoge, til hvilken Paulus den gang henhørte. Ialfald var han bleven nøie kjendt med Stefanus's meninger, idet han

var medvirksom ved dennes dom eller ialfald ved dommens iverksættelse, efterat de jødiske modstandere havde vist sig underlegne i aandskampen mod Stefanus (Ap. gj. 6, 8—15). Men hvad var saa det ligefremme indhold af Stefanus's paastand? Vi kan ret godt slutte os dertil af indholdet af anklagen, som gaar ud paa, at han skulde have «talt mod loven og templet», og at han skulde have paastaaet, at Jesus skulde ødelægge templet og ændre de skikke Moses havde indført», at han skulde have «udslynget haansord mod Moses og Gud». Dette var naturligvis en vrang gjengivelse, men af hvilken det tydelig fremgaar, at allerede Stefanus har taget afstand fra Moselovens gyldighed. Men dette var for en født jøde en umulighed, om han ikke samtidig opstillede en ligeværdig erstatning for loven. Og det har han ogsaa ifølge samme anklage gjort, nemlig Messias, da det jo heder, at det var *Jesus*, som skulde ændre de skikke som Moses havde indsat (Ap gj 6, 14). Med andre ord: allerede Stefanus havde — og deri laa vel det særegne i hans opfatning — af læren om ligheden mellem Messias og loven draget hin omtalte følgeslutning. Men alt taler da for at selve læren om ligheden allerede var til før Stefanus.

Hvorfra stammede saa den lære? Man kommer nærmest til at tænke paa Jesus selv. Dog kan den neppe *ligefrem stamme* fra ham. Ellers vilde vi vel i de tre første evangelier finde udsagn derom. Saadanne finder vi dog ikke. Hvad vi derimod finder, er meget mere udsagn, som bedst forstaaes, naar vi tænker os, at hin lære allerede da var for haanden. Saaledes naar han siger, at Menneskenes søn er herre over sabbaten og derfor i denne sag tør bevæge sig med ubunden frihed. Fremdeles ligger vel hin grundforudsætning til grund for paradoxet: «hvad der gaar ind i et menneske o. s. v.» og den dermed følgende ophævelse af spiselovene: «saa sagde han alle spiser rene» (Mark. 17, 19). Thi det er jevngodt med ophævelse af spiseloven, naar alle spiser er lige rene. Naar altsaa to saa praktisk vigtige og for jødedommen saa særmerkende omraader som disse to, hvortil endnu kommer den øvrige levitiske urenhed, sættes ud af magt, saa er selve Thora dermed ophævet som selvstændig størrelse. Men det er kun anvendelser af dogmet om lighed mellem Messias og loven. Dette fører til den sandsynlighed, at hin grundsætning allerede var forhaanden som faststaaende blandt messianisterne *før* Jesus. Derfor trænger den ei at udtales udtrykkelig af ham men kun dens følger at paapeges.

(Forts.)

KRISTENDOM OG VIDENSKAB.

(Af *O. Olafsen*).

(Forts. fra forrige nummer).

Men har videnskaben saaledes krav paa at dens riges grændser respekteres af alle og enhver, saa selv ikke troen eller kristendommen har ret til at pukke mod den — saa maa den ogsaa paa den anden side iagttage, at den ikke skrider ud over sine bestemte grændser. Disse strækker sig ud over den hele jordiske tilværelse lige til evighedens porte, men der ophører de. Videnskaben ved absolut intet om, hvad der ligger hinsides disse grændser, og vil den gjøre sig gjældende her, maa den bestemt afvises. Om det, som betegnes med navne som dom, frelse, aandeligt liv osv., ved den intet og kan intet vide.

Her er troens rige, det rige, som ikke er af denne verden, som ikke kan iagttages hverken med det bevæbnede eller ubevæbnede øie. Om videnskaben anvender de fineste og sterkeste mikroskoper, kan den dog ikke opdage menneskeaanden, langt mindre dens liv i Gud.

Men for at forstaa bedre dette rige og dets beskaffenhed, vil vi opkaste det spørgsmaal: hvad er egentlig sund, levende kristendom. Saa vigtigt, saa simpelt som dette spørgsmaal synes at være, er det mærkeligt, at det just her gjør sig saa afvigende meninger gjældende. Den almindeligste er den, at kristendommen bestaar af en række bud, sandheder og lærdomme, hvilke findes i bibelen, som derfor har krav paa i alle sine enkeltheder at gjælde for ufeilbar. Dette er kristendommens lære, men er ikke kristendommen selv. Levende kristendom er personligt liv i Gud i troen paa Jesus Kristus vor frelser. Det, som den hviler paa, som er dens livsnerve, er troen. Men tro i denne betydning er tro paa en personlig frelser, som lever og virker i os, ikke tro paa en sum af læresætninger. Enten jeg kjender meget eller lidet

til den kristelige lære, er vistnok ikke ligegyldigt, men dog af forholdsvis underordnet betydning. Men tror vi paa Jesus Kristus, maa vi jo tro noget om ham, hans liv og virksomhed; det er sandt, og forsaavidt er ogsaa en vis grad af kundskab nødvendig for en kristen; men dette er i grunden blot det, at jeg er levende forvisset om, at han, Guds og menneskenes søn, levede, virkede, led, døde, opstod og sidder ved Faderens høire, hvorfra han sender os sin Helligaand. Det klareste udtryk for dette troens sandhedsindhold er vor apostoliske tro, som kirken til alle tider og overalt har bekjendt. Man vil lægge merke til, at her er der ikke tale om nogen lære; det er frelsens kjendsgjerninger, som fremholdes. Det er det samme, som er hovedindholdet af vor Herres hellige evangelium. Man kan sige, at dette er for ubestemt, og at enhver kristen ønsker at trænge dybere ind i det guddommelige sandhedsindhold. Ganske vist, det maa vi, men vel at mærke, dette er kristelig tænkning og er forskjelligt fra troens grundvold.

Troens rige er for den lige saa sikkert og vist, som naturens for videnskaben; men troen har sine egne veie og midler og betjener sig ikke af videnskabens. Jeg tror paa min Herre og Frelser, ikke fordi jeg har lært det, forstaaet det, prøvet det med videnskabelige midler; men fordi jeg med troens indre øie har erkjendt det. Troen siger: jeg ved min frelser lever; jeg er saa overbevist derom, at jeg aldrig kan tvivle derpaa. Men derfor kan en kristen *aldrig gjøre sin tro afhængig af videnskabelige undersøgelser og drøftelser:* gjør han det, saa er han i virkeligheden solgt.

Men nu kommer vi til en anden side af sagen, og her er det nok uenigheden egentlig reiser sig. Det er spørgsmaalet om teologien. Denne gjør fordring paa at være en videnskab, og skjønt den i visse henseender indtager en særstilling — jeg skal ikke gaa videre ind derpaa her — maa den ogsaa erkjendes som saadan. Men vil den være en videnskab, maa den ubønhørlig underkaste sig videnskabens love; den kan ikke høres med den fordring, at den er baade tro og videnskab. Og her er det, den store uklarhed ligger. Naar en kristen begynder at tænke over sin troes indhold og ved videnskabens hjælp at udvikle det, saa siger han, han

tror det altsammen. Den Johnsenske dogmatik sætter saaledes som sit maal at udvikle troens indhold. Har man nu studeret den og tilegnet sig dens indhold, saa *tror* man det og sammenblander saa *denne* tro, som jo ikke er andet end en tilslutning til en lærers udvikling, med den personlige tro paa Frelseren. For saa at hævde denne troeslæres sandhed, paaberaaber man sig skriften, bekjendelsen, troens væsen — det er alt spindelvæv, som ikke holder stand for et menneskehjerte, der staar for evighedens port.

Ja, siger man, dette tør have kanske sin rigtighed; men det er vor *børnelærdom*, vi har. Al ære for børnelærdommen; jeg vil være den sidste til at nægte dens værd og betydning. Men lad os dog gjøre os klart, hvad den egentlig er. Pontoppidans forklaring har jo i lang tid været anseet af de fleste som det bedste udtryk for denne lærdom; men Pontoppidans forklaring er i virkeligheden kun en formindsket udgave af datidens dogmatik og lider under dens svagheder. Og det samme er tilfældet i mer eller mindre grad ogsaa med de efterfølgende lærebøger. Det er den kristelige tænkning over troens hemmeligheder, som her foreligger, og vi tør ikke binde vor *tro*, den levende frelsende tro til den i dens enkelthed, hvor overbeviste vi end kan være om dens sandhed.

Vi maa altsaa gjennemføre skjelningen mellem tro og videnskab ogsaa her paa dette omraade og tillade, at læren underkastes den prøvelse og drøftelse, som videnskaben kræver. Men det er dette, som mange ikke vil. Angribes et lærestykke, som er bleven dem tilvant, ser de heri straks et angreb paa kristendommen selv. Et angreb paa den gamle lære om Mosebøgernes tilblivelse, betragtes af mange som et angreb paa bibelen, og et angreb paa bibelen betragtes igjen som frafald fra troen, medens det tør være, at det kun er den herskende opfatning af den, som angribes.

En høit anseet forfatter har i sit sidste skrift pegt paa, at lægfolk ogsaa har stor interesse for forskjellige spørgsmaal, som er oppe i tiden, og heri ser han et vidnesbyrd om, at disse spørgsmaal ikke dreier sig om teologi og formler, men om selve troens grundvold. Hertil maa bemærkes, at vort lægfolk er meget dogmatiserende af sig, kanske de ikke er det mindste bedre i saa henseende end teologerne, og at

det aldeles ikke er noget bevis for, at det er troens grundvold, man rører ved, at lægfolk følger med med stærk og levende interesse. Tror kanske nogen, at den gang, messen og billederne kastedes ud af vore kirker, saa lægfolket derpaa med ligegyldighed? Eller vil man deraf, at det stundom slog sin præst ihjel for hans angreb paa det bestaaende, slutte, at messe og billeder hører til troens uomtvistelige sandheder?

Der er mange farer for kristenlivet i en gjæringens og brydningens tid som denne. Mange mener, at man bør se til at holde de nye lærdomme borte, saa de kristne og særlig ungdommen ikke bliver forført. Bortseet fra alt andet, saa er det i vor tid en umulighed at holde de nye lærdomme borte; alle bestræbelser i den retning vil kun bidrage end mere til, at lysten til at gjøre sig bekjendt med det nye øges. Den eneste vei, vi har at slaa ind paa, er at lære alle og enhver, at kristendommen er meget forskjellig fra de mange enkelte læresætninger, og at det er mange af dem, som kanske vil komme til at ændres noget i tidens løb; men Jesus Kristus og hans evangelium om synderes frelse ved korset er igaar og idag og til evig tid det samme. Forstaar vi det, saa frygter vi ikke for angrebene. Vi maa tage vort standpunkt i kristendommens midtpunkt og ikke i dens periferi; men desværre det er mange, som gjør det sidste og derfor er de snart fældte. Tror du f. ex., at den bogstavelige forstaaelse af skabelsesfortællingen er et nødvendigt led i vor kristendom, som under ingen betingelse kan opgives, da se dig vel for, at ikke grunden graves væk under dit hus og det styrter sammen. Men har du taget dit standpunkt i troen paa den levende Frelser, da siger du med fuld frimodighed: Lad de lærde afgjøre den sag; det vedkommer ikke min kristendom; jeg holder mig til min kristelige tro og bekjender den; verden kan for mig gjerne være skabt i 6 millioner aar, om de lærde saa finder.

Der er endnu et spørgsmaal, som i forbindelse med, hvad der her er sagt, burde være behandlet, men det fører mig for vidt. Det er spørgsmaalet om de methoder, som troen og videnskaben betjener sig af for at naa det evige lys.

Om troens vei og midler vil jeg kun sige, hvad salmedigteren saa vakkert udtaler:

«Hvad ingen ser, det ser den grant,
og ved, at det er evig sandt,
som Gud i ordet lover».

Om videnskabens vei til maalet nogle faa ord. Det er besynderligt at se, at en høitagtet religiøs forfatter, idet han vil forsvare kristendommen mod videnskaben, bebreider denne sidste, at den ikke gjør andet end river ned igjen idag, hvad den igaar byggede op. Den gaar bestandig rundt i ring og kommer aldrig længer. Men aldrig kan den være i ro. Naar mænd, som er videnskabelig uddannede og tænkere af rang, kan udtale sig saaledes, hvad skal man da vente af andre! Det er jo netop denne fremgangsmaade som er videnskabens vei til lys og erkjendelse. Den kan aldrig staa stille, aldrig hvile i følelsen af vunden seier; uafladelig opkaster den spørgsmaalene paany og undersøger tingene. Tusinde og mange tusinde gange har videnskabsmændene i de sidste aar undersøgt det billede, som hver af dem kjender saa godt, dette for det blotte øie usynlige, i det stærkt forstørrede mikroskop saa vakre billede med de smaa røde streger, som betegner menneskeslægtens frygteligste fiende tæringsbacillen: de kjender det ud og ind, og det er derfor efter ovennævnte anskuelse høist urimeligt og unødvendigt længere at give sig af med slige puslerier. Dog til held for den lidende og stridende menneskeslægt vil — det er vi forvissede om — videnskabsmændene ikke ophøre med altid paany at iagttage og undersøge det nævnte billede; kun derved kan de haabe at komme til den rette erkjendelse af sygdommens væsen. Og saaledes er det overalt i videnskaben. Den har ingen anden kilde til sandheds erkjendelse end at se, iagttage og undersøge. Den gjentager det samme op igjen, det er sandt; thi der sker intet nyt under solen, — men det er dog ikke det samme. Det er kun mangel paa kjendskab til den menneskelige kulturs udvikling, naar man mener dette. Man kan ikke nævne noget eksempel af historien paa, at det er ganske det samme, som gjentager sig; for hver gang, noget gjentager sig, er der kommet lidt nyt til; der er et lidet fremsteg, om end kun lidet. Saaledes gaar verdensudviklingen for sig, saa maa den gaa for sig; vi skal glæde os, naar vi

ser, det gaar saaledes; thi da ved vi, at budet efterkommes om at gjøre sig jorden underdanig.

Henr. Ibsen skildrer i faa linier denne udviklingsgang:

«Lovfast er jo slægtens gang
ad en evig vindeltrappe;
kredsen blir den samme krappe,
veien altid lige trang;
villien blir den samme higende,
punktet kun bestandig stigende».

Ja, saaledes er det; punktet er stadig stigende:

«Og saa staar vi nu omstunder
lodret over Faraonen».

Vi staar ikke længer ved krypten i Cheops-pyramiden, vi staar paa dens top over Faraonens grav.

Istedetfor at kirkens mænd harmes over videnskabens arbeide, som altid gaar i ring, aldrig vil slaa noget fast for bestandig, men stadig paany igjen spørger og undersøger, burde de vise, at de er videnskabens rette børn og forstaar tidsudviklingens gang. De burde glæde sig over lyset, som paa denne vei findes, og over arbeidet selv, som netop er det for menneskeaanden eiendommelige og vidner om dens høihed.

«Skal jeg da aldrig, aldrig naa
over de høie fjelde?
Skal denne mur mine tanker slaa
saadan med sne-is og rædsel staa
stængende der til det sidste,
blive min dødninge-kiste?»

Ja, det skal det; det hører menneskeaanden til her paa jorden at længes, at kjæmpe og arbeide sig frem, og at ville ændre dette, er at ville ændre vilkaarene for vor jordiske tilværelse. Men det lader sig ikke gjøre.

«Ikki um me kunde himilen naa
me endaa var rike.
Lengtande maatte me helvite faa,
som skapt er for slike», —

synger Vinje, og i denne forbindelse minder jeg om de bekjendte ord af Lessing, at han nok helst valgte uvisheden fremfor den fulde vished, — et ord, som vistnok har foresvævet Vinje, da han skrev ovenstaaende linier.

Chr. Collin anfører i sit nye værk om Bjørnson et par linier af Göthes «Faust», som jeg ogsaa maa faa lov til at anføre her:

«Es irrt der Mensch, so lang er strebt»,

siger Faust; men saa svarer engelen:

«Wer immer strebend sich bemüht,
den können wir erlösen».

Hvorvel det er røster fra denne verden, som lyder til os i de ovenfor anførte ord, saa forekommer det dog mig, at de ogsaa kan tages til indtægt af kristendommens venner, ja, de lægger en egen glæde ind i kampen og arbeidet, som følger os, en ægte kristelig tanke.

Som kristen bør vi derfor, mener jeg, ikke reise os mod eller bekjæmpe videnskaben, selv om den kommer med adskilligt, som ikke smager os. Videnskaben vil være fri og maa være fri; frihed er en livsbetingelse for den, og klipper man dens vinger og stænger den ind i et bur, saa stænger man for menneskeslægtens udvikling. Sandt er det, at den ofte tager feil, ofte maa gjøre en ting op igjen; men just derved kontrollerer den sig selv, saa vi aldeles ikke behøver at nære frygt for resultaterne. Det er disse videnskabens resultater saa mange af kirkens mænd er bange for; derfor vilde de gjerne stænge for videnskaben, om det var muligt; men herved opnaar de ikke andet end at stænge for kristendommens udvikling. Der opstaar en kløft mellem de to aandsmagter og kristendommen skydes tilside som en modstander, der ikke længere findes værd at kjæmpe med. Det er for de dannede og oplyste i samfundet af største betydning, at kristendommen ikke i tidens bevidsthed synker ned til at blive en ny «paganisme».

Men paa et omraade bør vi alle gjøre front mod videnskaben, nemlig paa troens egne enemærker. Vil videnskaben bestemme, hvad en skal tro eller ikke tro, hvad der ligger bag død og grav, da bør den bestemt og kraftig afvises. Det er i virkeligheden uværdigt for videnskaben, naar den vil have et afgjørende ord at sige her; den ved jo aldeles intet om det hele og det er ganske rigtigt, at den svarer: Vi ved intet herom — agnosstisisme — kun, at den indrømmer, at der er andre veie, som fører til maalet.

Vi vil altsaa indrømme tanken og videnskaben fuld frihed til at tumle sig; men samtidig vil og maa vi hævde ogsaa den samme frihed for troen, hver af dem inden sine egne enemærker. Vi maa hævde paa det bestemteste, at disse to aandsmagter, som saa længe har været forenede, er to forskjellige magter og har hver sit omraade. Navnlig maa det

i vor stærkt bevægede og opløste tid klart og bestemt hævdes, at kristendommen efter sit egentlige væsen intet har med videnskaben at gjøre, om den end kan betjene sig af den. Tro og tænkning er grundforskjellige. I videnskaben er tanken suveræn, og dette maa ogsaa teologien finde sig i, hvis den vil kaldes videnskab. Men da er det aldeles ubefojet at give det navn af *rationalisme*, naar teologien fraviger gamle synsmaader; det er et meget benyttet træk i striden at udslynge betegnelser, som har noget odiøst ved sig og fæste dem til sine modstandere — efter den gamle regel: semper aliquid hæret, der hænger altid lidt igjen. Man kan saa gjerne bruge navnet rationalisme; i og for sig er det godt nok. Men det har nu engang faaet en bestemt kirkelig brug som navn paa den retning, som vil gjøre fornuften ratio til øverste dommer i de kristelige livsspørgsmaal, og da kan det ikke uden videre bruges om en retning i videnskaben. En rationalist af det ægte slags vil nægte overhovedet Kristi menneskevorden, fordi det strider mod fornuften. En kristen kan være kommen til den opfatning, at den gamle kirkelige lære om de to naturers forening og særlig om menneskenaturen er skjæv, og han vil derfor søge at hævde Kristi menneskenatur, den menneskelige side af ham. Men da er det dog aldeles ubefojet derfor at stemple ham som en rationalist; han vil jo kun søge at ændre den videnskabelige opfatning af en troessætning.

Videnskaben maa dog virkelig faa lov til at afgjøre det spørgsmaal, om den 110de salme er af David eller om Herrens ord om «*denne slægt*» i hans tale om verdens ende skal forstaaes paa den ene eller anden maade. Hvad vedkommer dog det vor tro! Og hvad vedkommer det vor tro, enten professor Caspari har udtalt sig saa eller saa!

Nei, jeg tror ikke paa min Herre og Frelser, fordi min tænkning, videnskaben eller hvad andre har lært mig, siger; men jeg tror paa ham, fordi det er mit hjertes dybeste længsel og trang, som derved tilfredsstilles, — fordi der intet andet findes i himmelen eller paa jorden, som kan skjænke mit arme hjerte hvile og fred end ordet om den korsfæstede og opstandne frelser. Har jeg fundet ham, da har jeg fundet veien, sandheden og livet; da har jeg bygget mit hus paa klippen og da siger vi trostig: Vi frygter ikke, om jorden omskiftes, om bjerge rokkes — Gud er midt i den; den skal ikke rokkes». Da kan vi med fuld frimodighed synge:

«Nu har jeg fundet det, jeg grunder
mit salighedens anker paa.
Den grund er Jesu død og vunder
der den før verdens grundvold laa» osv.

KRISTELIGE UNGDOMSSKOLER.

Man stanser uvilkaarlig ved navnet «kristelige ungdomsskoler»! Hvor i dette land har vi da ukristelige ungdomsskoler? Her i dette fromme, sterkt religiøse norske folk findes vel kun kristelige skoler?

Og man fortsætter. Ungdomsskoler er et ukjendt navn. Er det det samme som folkehøiskoler det? spør man. Da skulde de vel ikke behøves at hede «kristelige». For de gamle folkehøiskoler er da i Grundtvigs aand, og Grundtvig var da kristelig nok. Var det ikke heroppe i disse pietistisk trangsynte kredse, at folkehøiskolerne lærte folk en rettere kristendom, den saakaldte «glade»? — — —

Det er vel paakrævet offentlig at udrede lidt om dette. Dels ved man ikke, hvad ungdomsskoler er for en ny opfindelse, dels steiler man over det tilsyneladende saa dønmesyge tilnavn, «kristelig».

Det gamle navn, folkehøiskoler, kom fra Danmark og var betegnelse for de skoler, som vilde opdrage voksen ungdom efter grundtvigske linjer. Deres slagord var: folkelighed og kristendom, og deres lovpriste metode var: vækkende meddelelse af kundskab gjennem mundtlige foredrag; ingen lekselæring; ingen eksamen.

Det er maaske kjendt, hvordan disse folkehøiskoler virkede heroppe i Norge. I Danmark, hvor de havde hjemstavnsret, har de havt vidunderlige virkninger. Importeret til Norge har de ikke bare havt gode virkninger. Det skal siges til deres ros, at de har holdt den ideale fane høit og skjærpet folkets aandelige og nationale sans. Men uden at de selv vilde det har de ogsaa virket i andre retninger. *Hvem* har gjort ordene *«høine og løfte» til en forslidt frase* i dette land? Hvorfor er det blit slig her, at «for fædrelandet» o. l. vendinger gir en flau smag i munden? Det er ikke bare folkehøiskolerne; men de har en stor skyld i det. De lærte ung-

dom at leve paa stemning og ufordøiede ideer, tiltrods for at de vilde det modsatte. De har vel mangesteds bidraget til at «høine og løfte» de unge sind. Men tidt afsatte de den tragikomiske virkning, som vi ser fremstillet i Hulda Garborgs: «Rationelt fjøsstell». Det kan ikke negtes, at de har rekrutteret frasemageriet og mangelen paa respekt for fagudddannelsen, alt imens de strævede for en «frigjort» ungdom med frit syn i et frit, norsk folk.

Navnet «folkehøiskole» repræsenterer altsaa ikke blot den grundtvigske undervisningsmaade med mundtligt foredrag og ingen ordentlig lekselæring («det frie ord»), men ogsaa de skjævheder og udvekster, som ovenfor er nævnt, og som har bragt over det et præg af udpyntet overfladiskhed og seminaristisk halvkultur.

Naar man nu ikke var enig i undervisningsmaaden og vilde undgaa dette særpræg, som navnet «folkehøiskole» har mand og mand imellem, *især blandt dannede* — var der ingen anden vei end at vælge et nyt navn. «Ungdomsskoler» er jo formelt et mere korrekt og mindre fordringsfuldt navn end «folkehøiskoler». Det har ikke dette sidstes historiske klang, men heller ikke dets uheldige mindelser.

Hvorfor var ikke folkehøiskolernes undervisningsmaade heldig? Hvorfor har de i den sidste tid maattet lempe lidt paa den og ta lekselæring med i aandsfagene? Det var efter min mening, fordi de satte maalet udelukkende i dette at «vække» den aandelige sans, anspore aanden til selvudvikling og selvtænkning, uden at sorge tilstrækkelig for at en sikker kundskabsmængde var tilstede til at operere med. «Det frie ord», det vækkende, tændende foredrag er en herlig ting. Det kan løse op og kaste lysende glimt ned der, hvor aldrig den tørre lekselæring naar. Det kan bibringe et menneske en vigsel, en aandelig daab og fremme hjertelivets dannelse. Ingen skole for voksen ungdom kan undvære det «frie ord», tat i rent grundtvigsk mening. Men det forudsætter bestandig lekselæring, solid kundskabstilegnelse før det mundtlige foredrag, forat ikke taleren skal bevæge sig mere eller mindre i det deilige, stemningsfulde blaa. Folkehøiskolernes undervisningsmaade forudsætter en vel udviklet, solid *folkeskole*, der meddeler de nødvendigste kundskaber i folkehøiskolens fag.

Men dengang folkehøiskolerne kom ind i vort land, tilfredsstillede ikke folkeskolen denne forudsætning, undtagen for religionens vedkommende. I de andre fag (historie, naturfag, norsk m. m.) kom eleverne saa godt som uvidende til folkehøiskolen. Saa forstaar man, hvorfor de ofte kom igjen derfra med taagede forestillinger og taagede kundskaber, men med store ord og «høie maal» og megen indbildskhed.

Det «frie ord» har sin plads der, hvor man kan sætte nogenlunde kjendte ting og forholde sammen i forskjellige belysninger, ukjendte og uanede af eleven. I gymnasierne burde det ha' en større plads og overalt, hvor den første nøgne kundskabs tilegnelse er et tilbagelagt standpunkt. Da findes der neppe noget mer hjertedannende og aandsudviklende end myndige, aandsfyldte mænds «frie ord». Lad os faa mer af det paa vore gymnasier og tekniske skoler.

Det skulde synes, med vor nuværende, alsidige folkeskoleordning for øie, at netop folkehøiskolerne er paa sin plads. Det gamle misforhold mellem folkeskolen og folkehøiskolen synes borte. De arbeider hinanden mer i hænde. Nu, jeg skal medgi, at dette muligens med tiden vil for en del fjerne de skjæve sider ved folkehøiskolens undervisningsmaade. Men vor nuværende folkeskoleordning er endnu saa ny, og de lærerforholde den forudsætter saa langt borte, at en grundig kundskabsmeddelelse paa de videregaaende skoler fremdeles er nødvendig. Det «frie ord» maa fremdeles ha' en stor plads paa ungdoms- og folkehøiskoler, og det især paa saadanne, hvortil fortsættelsesskoler, amtsskoler og tidligere kursus af samme skole fører frem. Men ikke alene maa det regjere; det maa gaa ved siden af og understøtte en grundig kundskabsmeddelelse. Hvert kursus bør afsluttes med en kundskabsprøve, hvis ikke det hele, baade for lærer og elev skal bli noget løst, halvveis lært, halvveis ikke. Uden denne afslutningsprøve og den tilsvarende grundige kundskabsmeddelelse blir der ikke arbeide nok. Det blir bare en leg. Landsungdom faar ingen forstaaelse af, at arbeide med aanden virkelig er anstrængende arbeide. Tungt, uinteressant arbeide, det er kropsarbeide det, tænker den. Det aandelige arbeidsfelt blir dem et land, fuldt af lyse drømme, høinende tanker, behageligt at skue, let at komme ind i. Der saaes lettelig

en ubevidst ringeagt for det kropslige arbeide paa den maade. Jeg har set og hørt om mange eksempler paa, at folkeskoleelever er blit for gode til at arbeide hjemme hos forældrene. Skolens lærere advarede imod det; men hvad hjalp det. Eleverne havde jo ikke personlig nogen sterk erfaring af, at aandens arbeide var et virkeligt arbeide. At rusle omkring i aandens haller var da meget behageligere end i sit ansigts sved at stræve for far og mor paa gaarden. Jeg gjentar det: enhver skole bør vænne sine elever til af egen erfaring at skjønne paa aandelige anstrængelser og arbeide. Det mest praktiske og virkningsfulde er her at lade dem arbeide med en bestemt afgangsprøve for øie. Nu mener jeg nok, at folkehøiskolerne nøder til arbeide, men i regelen er det vel mere lærerne end eleverne, som bærer byrderne. Og det er nu elevernes personlige arbeide, som udvikler dem mest.

Det er naturligvis ikke min mening, at kjærlighed og respekt for kropsligt arbeide bør fremelskes ved at gjøre det aandelige arbeide saa lidet tiltalende, saa møisommelig afskrækkende som mulig. Det vilde være en bjørnetjeneste mod vor ungdom. Det jeg vil er, at folkehøiskoler og andre skoler for voksen bondeungdom skal i praksis modarbeide denne til misundelse og misnøie saa fristende tankegang, som man tidt møder paa landsbygden: *aandsarbeide er ikke arbeide.* «Ja, du har gode dage, du», siger man til skolelæreren. «Den, som kunde ha' det saa godt som presten», tænker de. Og i det drømmeland, som mangen begavet bondeungdom skaber om sin fremtid, ser han tidt dets herlighed og fortryllelse deri, at han slipper ta' sine hænder i koldt vand og stræve. For aandsarbeiderne — de har magelige dage, de.

Og nu det andet punkt, dette tilnavn «kristelig». Hvorfor skal man sætte saadan etikette paa dem. Er da ikke folkehøiskoler, amtsskoler o. l. kristelige?

Ja, forsaavidt som ingen af dem, mig bekjendt stiller sig i modsætningsforhold til kristendommen. Alle har de religionen som fag. De kan maaske ved leilighed si gode ord om Gud og Kristus, og den religiøse moral støtter de. Desværre er det dette, som mand og mand imellem betegnes som kristelig. Kristendom er med som et fag, som en bisag, ofte kun som en pyntelig fernis om det hele. Men hoved-

formaalet med skolerne er ikke dette: i, med og under kundskabsmeddelelsen at vinde de unge for Kristus, bevæge dem til personlig at bli kristne. Det humane er hovedsagen; det kristelige er med, ikke som centrum, men som noget i yderkanterne, et led af det humane, ikke indbegrebet af alt humant. Kristus blir ingen levende konge, ingen gjenstand for valg. Man vækker stemninger for ham, man taler for ham, men de unge faar ingen følelse af, at liv og død afhænger af dette, om man er for eller imod ham. Det hele blir dog store, stemningsfulde talemaader paa den vis.

Hvad er den første betingelse, hvis skolerne vilde vinde de unge for Kristus. Lærerne maa være afgjort troende, levende kristne. De unge er i den alder, da ord nok virker meget, men personligheder virker mest. Levende kristusmennesker som lærere!

Folkehøiskoler, amtskoler, fortsættelsesskoler, folkeskoler, ansætter lærere efter karakterer og attester. De ser først og fremst paa dette: er han en dygtig lærer, en, som kan med skjønsom haand lede de unge ind i kundskabens mange haller, en skikkelig, duelig mand, som forstaar unge og kan tale til unge. Er han det, saa ansætter de ham, og siden er det ofte vanskelig at fjerne ham.

Nu — kristelige ungdomsskoler spør ogsaa efter dette.

Men det er ikke det vigtigste Nei, først spørges om den mand har det evige liv i sig, har han kristelig forplantningsevne? Kan han drage de unge ved sit ord og sit liv til den levende Guds søn? Dernæst spørges efter det andet. Viser det sig, at man har taget feil, nuvel, saa har man anledning til paa en sømmelig maade at bli vedkommende kvit.

Man kunde indvende, at det paa slige skoler for konfirmeret ungdom dog ikke var nødvendigt at sætte kristendommen som hovedformaal. De skal meddele praktiske kundskaber — de skal ikke være anstalter for kristne-fabrikation. Solide, gode kundskaber gjør da sin nytte, enten de meddeles paa en folkehøiskole eller paa en kristelig ungdomsskole. De udvikler og frigjør, løser de bundne kræfter i folkedybet og løfter den aandelige sans. Og saa har folkehøiskolerne lært de unge at elske sit fædreland. Hvem kan skatte dem høit nok for det?

Sandt nok; alt dette forsøger folkehøiskoler o. l. at gjøre. At de med alle sine skjævheder dog har gjort meget godt, negter jeg ikke. De har fremmet oplysningen og interessen for aandelig udvikling. Men har de ogsaa formaaet at fremme karakterdannelsen? Har de gjort karaktererne rigere, sandere?

Her har dere et eksempel blandt de mange. Jeg skulde tro det næsten er typisk: Unggutten drager paa skolen, fuld af videbegjærlighed og med kundskabens store, tildels ubekjendte land foran sig. Dygtige lærere leder hans øie. Der gaar glimt i glimt op for ham, med utsyn og indtryk fra dette vidunderlige kundskabens rige. Det er første gang, ser dere, han kommer op paa toppene og faar se udover. I 6—7 md. (ofte kortere) skal han hente sig et overblik over alt dette nye, umaadelige. Hvad om det svimler for ham? Hvad om han i blændelsen af alle disse straaler mener at sidde inde med mer end han virkelig eier. Det skal lang tid, før man ser, at man ingen ting ved. Gutten kommer hjem igjen med mange gode formaninger fra skolen om dog at være snil og ydmyg mod far og mor. Men han ved han har været paa toppene. Det har de andre ikke. Saa ser vi ham gaa og spille mester over far og mor og søskende. Vi hører ham udtale sig med den største sikkerhed om politiske, sociale og alle andre spørgsmaal. Han er en hoven, selvgod, indbilsk fyr, som sidder inde med al visdom og boier sig for ingen, for god til at hjælpe far og mor i arbeidet; han maa udvikle sig, læse aviser og alle bøger, som kommer ud. Og naar det er rigtig gildt med ham, er han med og angriber kristendommen og dens mænd. Med andre ord: Karakteren er udskjæmt, ufin, uægte.

Er dette skolens skyld? Nei og ja. Nei, forsaavidt det kommer af menneskehjertets tilboielighed i sin almindelighed. Ja, forsaavidt skolen ikke har tat nok hensyn til dette. Den har ingen balance git den unge, da den gav ham af kundskabens træ. Ingen indre ballast, mens den førte ham op paa toppene. Vil man, at de hjemvendende elever skal være anderledes her, saa maa man faa deres hjerter forandrede. Men det er ingen lærers sag, ingen virkning af kundskaber — det er Kristi gjerning.

Derfor skal skolerne føre de unge til Kristus. Da har de baade balancen og ballasten fra den Herre, som er den personlige ydmygelse for enhver, som møder ham, og den personlige opreisning, det personlige indhold i alle sine efterfølgeres liv. Der hvor de unge føres til Kristus først og fremst, der kan de ogsaa føres længst frem paa kundskabens veie uden at ta skade i sin karakter. De har faaet en hovding, som ikke taaler usandhed, indbildskhed, hovmod. De har faaet en værdimaaler fra ham for alle værdier, ogsaa kundskabens.

Og nu kommer jeg til det, som mest kræver kristelige ungdomsskoler. Det er de kristnes stilling i verden — i vort land. Det er Kristi stilling i menneskeslegten. De unge *maa* til ham. De gaar i haug ellers, blir troldfolk. Og det har vi nok af før. Skulde det være nødvendig at si dette høit i et kristent land? Dersom det evige liv ikke findes udenfor Kristus, saa maa de unge ind til ham. Maa ikke alt, som skal vare i vort folk, hænge sammen med ham? Dersom kristendommen skal være sand, bør de kristne vide, at liv og død staar paa spil i denne sag. Jesus Kristus bør aldrig være en biperson. Han bør bogstavelig talt være den egentlige bestyrer af enhver skole, som har med ungdom at gjøre. Kundskaber er en herlig ting, men Jesu Kristi kongerige i hver ung mands og kvindes sjæl, det er dog det ene store; det er en livssag for vort folk. Lad os endelig engang faa det slig, at det væsentlige blir væsentligt og faar det væsentliges plads. Ellers lyver vi for de unge. Og hvem skal bli Jesu Kristi stridsmænd i dette land, om de unge ikke skal bringes til hans fane?

Skal der bli mindre raaddenhed, mindre jordbundethed, mindre hulhed i det offentlige liv, mere sandhed, mere varmende hjertelag mand og mand imellem, saa maa de unge til Kristus. Det er det underligste af alt, at de kristne ikke tidligere har faaet øie for skolernes indflydelse paa de unge, naar Kristi aand ledede dem. De har jo for længe siden vidst, at de unge hjerter er villig saajord. Der skulde bæve gjennem kristenfolkets hjerter et helligt ansvar for, hvad sæd der falder paa de unge agre. Kultur uden kristendom er makværk, men gjennemglødet af Kristi aand er den det

høieste menneskeliv. Hvad andet vil vel de kristelige ungdomsskoler end at føre personen til Kristus, samtidig som de meddeler kultur. Der er ingen som kultiverer unge sjæle slig som Jesus Kristus.

Nu mene ingen, at alle, som kommer paa en kristelig ungdomsskole nødvendigvis maa bli kristne. Det var ingen sag da. Men selv om de ikke alle bestemmer sig til at leve det evige liv, saa har de i allefald følt valget og Kristi indflydelse. De fører med sig en hel liden verden af indtryk og paavirkning fra den levende Guds søn — en lysende, dragende mindeskat. Dersom det er sandt, at et menneske bestemmes mere af sin fortid end af sin nutid, kan skolen være af uvurderlig betydning ogsaa for dem, som gik ud, uden at følge Jesus Kristus. — — —

De kristelige ungdomsskoler findes flest paa Vestlandet. Vi har ikke mange: en i det trondhjemske, en i Volden, en i Søndfjord, en i Hardanger.

Paa Østlandet findes kun to, en i Notodden og «Oplandenes kristelige ungdomsskole» paa Viken, nær Gjøvik. Hele Østlandet kun to kristelige ungdomsskoler! Det rige bygnende Oplandene kun en eneste! Og den maa kjæmpe med økonomiske vanskeligheder, saa den ikke kan anlægge sit arbeide saa omfattende og tidsmæssigt som den skulde! Der er gjort for lidet her i denne sag af de kristne.

Er det noget underligt, at der stadig klages over sørgelige kirkeforholde paa Østlandet? Det vil jo aldrig bli bedre, dersom ikke de unge vindes for Kristus. Der gives efter min mening ikke noget mer paakrævet indremissionsarbeide her paa Østlandet end arbeidet for *flere* kristelige ungdomsskoler. Der findes ingensteds saa god en sædejord for hellig sæd som skoler for voksen ungdom. Jeg er vis paa, det vilde indvarsle en religiøs national nyreisning for Østlandet, om de kristne tog mere alvorlig fat paa arbeidet for

k r i s t e l i g e u n g d o m s s k o l e r.

Haakon Wergeland.

KRISTENDOMMEN OG DEN SOCIALE UDVIKLING.

Nogle randbemærkninger.

Da «For kirke og kultur» er det tidsskrift, hvori jeg nødigst vil, at der skal raade en skæv opfattelse af min under ovenstaaende titel udgivne bog, baade af hensyn til den betydning, jeg tillægger dette tidsskrift, og af hensyn til min stilling som kendt mangeaarig medarbejder ved dette, maa jeg anmode om adgang til at knytte nogle bemærkninger til den anmeldelse af bogen, som pastor Eugène Hanssen har leveret i næstsidste hefte.

Det ligger i sagens natur, at mine bemærkninger ikke gælder værdsættelsen af skriftet. Dommen over arbejdet maa jeg selvsagt overlade til andre. Min hovedindvending imod anmeldelsen samler sig om den kendsgerning, at anmelderen øjensynlig søger noget i bogen, som han ikke kan vente at finde, og bebrejder mig, at jeg lægger for stærk vægt paa sider af den almindelige kulturudvikling, som det netop er bogens *eneste* formaal at belyse.

Eugène Hanssen mener ikke, at den af mig indslaaede vej vil bringe «klarhed over udviklingens love og principer», — han savner udredning af «aarsagerne til de sociale forholds udformning», — han ønsker, at jeg skal «vise de bærende principer» osv.

Hvis jeg forstaar disse indvendinger ret, saa vilde de kun være paa deres plads, naar det havde været min hensigt:

1) at skrive et filosofisk værk,

2) at fremstille forholdet mellem kristendommen og den almindelige kulturudvikling. Men dette er jo slet ikke hensigten. Min opgave er saa langt fra filosofien, at jeg meget mere kun forsøger i jevn rækkefølge at fremstille de kendsgerninger, hvorpaa Benjamin Kidd bygger sin historisk-sociale

filosofi, altsaa i den udstrækning, som jeg deler Kidds opfattelse, at underbygge den af ham hævdede betragtning. Jeg tilføjer her, at uden at Kidd paa sit felt var gaaet forud, havde jeg neppe havt mod til paa mit felt at følge efter.

Omvendt bebrejder anmelderen mig, at «skildringen af kristendommen selv er alt for ensidig en skildring af dens indvirkning paa de økonomiske forhold, forholdet til de fattige og slaverne».

Ja, men kære Dem, det er jo netop bogens hovedformaal at skildre dette. Min opgave er slet ikke at skildre kristendommen i almindelighed, det er der jo saa mange andre om, at jeg der vilde betragte mig som ganske overflødig. Men hvilken trang der er til at faa klaret blikket for, hvad der oprindelig var og derfor ogsaa fremdeles maa være kristendommens naturlige stilling til de fattige og trællene, det kan vi faa vidnesbyrd om hveranden dag. Det fremgik bl. a. ogsaa af en forhandling, der herom blev ført i nærværende tidsskrift i 1896. At belyse netop denne side af udviklingen er i den grad det altbeherskende hovedformaal for mig i dette arbejde, at jeg endog oprindelig havde tænkt simpelt hen at kalde bogen: *Arbejdernes Historie*. Jeg fandt imidlertid, at der for at løse denne opgave maatte tages saa meget andet stof med, at denne titel ikke vilde kunne dække over det omfattende indhold. Derfor valgte jeg titelen: Kristendommen og den sociale Udvikling. Det maa saaledes være bogens fortjeneste, hvad Eugène Hanssen opstiller som en anke, at jeg «ensidigt» skildrer kristendommens indvirkning paa de arbejdende mennesker og deres kaar.

Jeg kan heller ikke indrømme, at det er fejl, naar jeg paastaar, at det rent økonomisk er «slaveriet, der bærer det græske aandsliv, som udfolder sig i kunst og videnskab». Men jeg taler intet om at dette i og for sig var uretfærdigt. Tvertimod, det fremgaar af den hele fremstilling, at jeg i ret vid udstrækning deler den opfattelse desangaaende, som Fr. Engels giver udtryk i den af ham anførte udtalelse: at slaveriet den gang og langt senere var en - nødvendighed!

Naar Eugène Hanssen paastaar, at man lader folk gaa fejle veje, naar man gør gældende, at kristendommens indsats i udviklingen væsentlig ligger i, at den hævdede kommunistiske

ideer eller opstillede praktiske sociale reformprogrammer», saa er jeg fuldstændig enig med ham. Af saadanne paastande findes der derfor heller end ikke spor i min bog. Jeg har med rene og klare ord lagt kristendommens tyngdepunkt paa et helt andet sted. Det er derfor en fuldstændig misforstaaelse, naar Eugène Hanssen giver det udseende af, at jeg hævder en saadan opfattelse.

Noget ganske andet er, at jeg paaviser, at kristendommens penne- og ordførende repræsentanter i de første aarhundreder almindelig forfægtede tanken om det økonomiske fællesskabs fortrin. Hvad der derom skildres er aldeles ikke «udvækster» fra en senere tid, som fejlagtig benyttes til at belyse tidligere tiders grundtanker. Paastanden derom er kun et af Uhlhorn formet udtryk for den liberale samfundsopfattelse, der aldrig evnede at fatte et gran af, hvad der er rigtig i fællesskabstanken. Men hvad jeg har fremstillet desangaaende, er heller ikke gjort til noget almengyldigt for alle sider. Tvertimod: jeg hævder udtrykkelig, at det var tanker, der ikke alene havde rod i kristendommen, men bundede i selve tidens ejendommelige økonomiske forhold

Naar jeg ikke helt kan følge Benjamin Kidd, ligger det forøvrigt tildels i samme grund, som Eugène Hanssen anfører med hensyn til romerfolket. Kristendommen maa arbejde med det stof, den forefinder; den kan aldrig gøre et Norge til et England, et Danmark til et Frankrig. Den kunde derfor heller ikke *alene* afskaffe trældommen. Havde den havt evne dertil, vilde det have været den største forbrydelse at lade slaveriet bestaa i mange aarhundreder efter kristendommens indførelse. Den kunde kun optræde som én faktor, af aandelige kræfter den mægtigste som er optraadt i verden. Men kun i forbindelse med andre faktorer kunde den gradvis forberede den tid, da broderskabet skulde blive en virkelighed. Hvad indsats den ydede i denne udvikling er, saa langt fremstillingen er naaet, vist i det foreliggende første bind. Det vil blive vist endnu fyldigere og klarere i næste bind, hvis begyndelsen opnaar den udbredelse, der betinger værkets fortsættelse.

Jeg vil meget gærne tage hensyn til velvillige kritikeres henstillinger. Men den første betingelse for, at jeg kan tage henstillingerne tilfølge, er jo dette, at jeg kan komme til erkendelse af, at de er velbegrundede. Da jeg ikke kan erkende dette for de indvendingers vedkommende, som er fremsat i den heromhandlede anmeldelse, har jeg ment det rigtigst straks at betegne mit standpunkt til den fremsatte betragtning. *Fernando Linderberg.*

NYE BØGER.

M. J. Færden: **Kampen om det gamle testament.** Kristiania. Steen'ske bogtrykkeri og forlag.

Som regel vil bøger der anmeldes i «Norsk kirkeblad» ikke blive anmeldt i «For kirke og kultur». Men en gang imellem gjør vi undtagelser fra denne regel. En slig undtagelse gjør jeg her, for jeg vil gjerne at «For kirke og kultur»s langt større læsekreds skal blive opmerksom paa denne bog. Den er efter min mening noget af det betydeligste som vor nyere teologiske literatur har frembragt. Titelen giver ikke noget rigtigt begreb om den. Den handler nemlig ikke om Mosebøgernes eller Salmernes forfatterskab etc. Den handler om det som er overskriften over dens første kapitel: «Hvad er bibelen?», og særlig om det som er overskriften over det andet kapitel: «Hvad er det gamle testament?» Den beskjæftiger sig derfor ikke med de mange fagspørgsmaal som bare videnskabsmænd kan opgjøre sig nogen begrundet mening om. Den beskjæftiger sig med det spørgsmaal som nu beskjæftiger os alle: hvad har vi nu egentlig i vor bibel? hvad vil og kan den være for os? Skarpt og klart bliver den gamle og den nye opfatning heraf stillet ligeoverfor hinanden, og den sidste bliver med dygtighed hævdet og forsvaret.

Jeg vil heller ikke her underskrive alt hvad Færden skriver. Jeg kunde saaledes f. eks. have lyst til at tage Luther lidt i forsvar. Ikke hans exegese; men vel hans religiøse instinkt, som jeg tror traf det rette ogsaa dengang han afviste Zwingli. I grunden var dog spørgsmaalet dette: er Jesus bare en historisk personlighed vi mindes? har vi ham ikke selv lyslevende midt iblandt os? Dog — her er dette biting. I den store hovedsag giver jeg Færdens bog min fulde tilslutning. Han har efter min formening indlagt sig en stor fortjeneste ved paa en saa mønstergyldig maade at give svar paa et af tidens mest brændende religiøse spørgsmaal.

Muhammeds liv af *Frants Buhl*, professor. Kjøbenhavn. Gyldendal. 6 hefter à kr. 1,00.

Forfatteren skriver i forordet: Den opgave, som det følgende skrift har sat sig, er at give en fremstilling af den arabiske religionsstifters liv, der paa en gang er let tilgjængelig for enhver læser og dog gjennem sine henvisninger paa ethvert punkt muliggjør kontrollen af det meddelte for den kyndige». Forfatterens navn borger for at opgaven er løst med videnskabelig samvittighedsfuldhed, saa man trygt kan stole paa, at det som her meddeles er det som nøgtern forskning for tiden har at fortælle os om Muhammed. Fremstillingen er grei og læselig.

Dommen over Muhammed har været meget forskjellig. Fortidens kristne saa i ham en gemen løgnprofet og intet andet. Nyere forfattere, deriblandt Carlyle, har fremstillet ham som en profet af det egte slag, stor baade i genial begavelse og i religiøs sandhed. Buhls fremstilling ligger unegtelig den første af disse opfatninger nærmest. Man faar ikke stor sympati for denne profet, som i den høiestes navn søger at tilfredsstille sit umættelige magtbegjær og sin sandselighed ved hjælp af selvlavede aabenbaringer, diplomatiske kneb og despotisk grusomhed. Og dog maa der ved siden heraf have været en betagende religiøs glød hos ham. Ellers vilde han umulig have kunnet fængsle sine tilhængere i den grad som han gjorde. Han maa have været en merkværdig dobbeltnatur. En stor merkelighed er og bliver det, at en saa lidet egte og dertil saa lidet original religiøs skikkelse som Muhammed har kunnet skabe en religion, som ikke alene har levet i snart tretten aarhundreder, men endnu den dag idag har kraft til at begeistre sine tilhængere til missionsvirksomhed og martyrium. Det viser, at Gamaliels ord ikke altid holder stik. Det er ikke sagt, at fordi en religion er «af mennesker», ja ret og slet bedrag, den derfor saa snart «bliver forstyrret». Den kan sandelig leve baade længe og vel. Det giver noget at tænke paa med hensyn til slige religiøse foreteelser som f. eks. mormonismen. Man kan ikke være sikker paa hvad en slig foreteelse kan drive det til. Det religiøse felt er det uberegneligste af alle menneskelivets felter.

Thv. Klaveness.

Franz Adam Beyerlein: **Jena eller Sedan?** Fra tysk ved Rosenkrantz Johnsen. Cammermeyers forlag.

Et talende tidens tegn er det, at der nu i Tyskland, i selve Moltkes og Bismarcks loyale fædreland, i keiser Wilhelms militær- og disciplinstat par excellence i løbet af kort tid er fremkommet to direkte mod den herskende militærordning oprørske bøger. Den ene er løitnant Bilses (Fritz von der Kyhrburgs) afsløringer fra en enkelt garnison, hvilke afsløringer har bevirket en række afskedigelser af de omhandlede personer, dertil ogsaa hans egen, hvad man jo for den militære ordens skyld nok kan forstaa. Om det derimod, for en ikke-germansk tankegang, maa staa som en merkelig inkonsekvens, at samme vidnesbyrd, som er blevet taget for godt og befulgt, ikke destomindre samtidig paadrager sin hjemmelsmand fængselsstraf.

Den anden af de nævnte bøger er Beyerleins: «Jena eller Sedan?»

Anvendt om situationen i det hele taget, ikke paatagelig lokaliseret vækker den ikke skandalens øieblikkelige tumult. Men besindig og omfattende som den er, vil den ganske vist efterhvert, baade i bredden og i dybden, komme til at øve en gjennemgribende indflydelse, — ligesom «Onkel Toms hytte» i Nordamerika blive et betydningsfuldt moment under udviklingen i de tyske sociale forhold.

Det spørgsmaal, som Beyerlein gjennem sin roman stiller og giver svar paa, er dette: Vil Tyskland i tilfælde af en krig nu befinde sig overfor sit Jena eller sit Sedan igjen? Gjør i hæren opløsende kræfter sig gjældende, som vil sandsynliggjøre et tab? Eller er den skikket til at gaa en fiende seierssikker imøde?

Forfatteren kommer til det resultat, at det første vil være tilfældet.

Tyskland har ikke længer følelsen af at have nogen arvefiende. Nationalhadet udad og den dermed sammenhængende offervillige fædrelandskjærlighed, som vækker massernes begeistring for krigerkaldet, lægger mening i de lange øvelsesaar og gjør soldaten til mere end en «hul, sabelraslende figur», er ikke mere umiddelbart tilstede.

Han støtter ogsaa sin pessimistiske opfatning paa mis-

ligheder ved det militære system. Tyskland har, mener han, i retning af de nyeste militære opfindelser og tidsmæssige anordninger ikke fulgt nok med sin tid. Det har heller ikke undgaaet den fare, som altid vil true et krigssystem i fredstid, hvor realiteten er borte, og paraden bliver det nærmeste maal: skinnet bliver hovedsagen. De elegante revuer breder sig paa de nyttige øvelsers bekostning. Blødagtig luksus afløser strengere tiders simpelhed. De store hensyn er borte. Pedanteriet holder sit indtog til lede og ærgrelse for alle fornuftige blandt officerer saavel som mandskab. Og det med saa uhyre stræv drevne kunstfærdige maskineri gjøres i større eller mindre grad ubrugeligt i et saakaldt «virkeligt» tilfælde.

Men endnu langt sterkere fremholder forfatteren befalets personlige ansvar for situationen.

Mange mindre ophøiede tilbøieligheder vil altid, ved siden af de rosværdige, have rig anledning til at udfolde sig i deres forhold. I disse forhold, hvor der tidlig gives en mand myndighed *nedad* samtidig med den stadige afhængighed *opad*. I den uniformerede paradetilværelse, som en fredsperiodes militærvæsen ikke kan undgaa at være. I det strenge reglementsstyre, hvor trangen til tøilesløshed i adspredelserne maa ligge nær. I det meget friluftsarbeide med gymnastiske øvelser og rytterinteresser, hvor de legemlige anlæg øves, *legemets* krav stiger, — somoftest uden en for balancen nødvendig tilsvarende *intellektuel* udvikling. I et saadant énkjøns samfund, hvor den kvindelige indflydelse, som en beroligende modvægt mod den maskuline kraftudfoldelse, overalt og blandt tyskerne især er forsvindende.

De af disse forhold spirende laster: kryberiet opad og dets tvillingsøster - tyranniet og uforskammetheden mod underordnede —, snobberiet, umaadeligheden i udsvævelserne, raaheden og brutaliteten florerer da, ifølge Beyerlein, paa en skjæbnesvanger maade inden den tyske officersstand.

Og for de bedste, mest tænksomme blandt befalet har de herskende misligheder igjen den følge, at de tvil og den utilfredsstillelse, som de let vil komme til at føle overfor sin livsgjerning, øges i betænkelig grad, kanske driver dem over i andre virkefelter. Eller at det voksende mismod, nu i de fredsvenlige tider, efterhaanden undergraver deres tjenstlige

energi. Eller at de selv ligger under for de nedbrydende kræfter, der skyder saa kraftig vækst omkring dem. I ethvert fald berøves etaten derved sine mest livskraftige elementer. De forfuskes og forsvinder, medens de daarlige kommer til at udgjøre den stabile bestanddel.

Ned igjennem de meniges rækker øver fordærvelsen fra oven sin smittende indflydelse. Men der er mere samfundsopløsende momenter end dette. Det er i virkeligheden fra foreteelser inden mandskabets lag at de værste farer truer den bestaaende ordnings livskraft.

Idealtilstanden inden gelederne, den af Fredrik Wilhelm den førstes «Ræsonner han ikke» karakteriserede, er ikke mere. Med den er massens uselviskhed og absolute hørighed forsvunden. Socialismen begynder desuden at gjøre dem vagtsomme. De har pretentioner. Behandles de som dyr, gjør de oprør. Og da de meget ofte behandles som dyr, antager den socialistiske aands virkninger vældige dimensioner omkring i kasernerne. Og det er de ærekjære, oprøret derved vinder. De ligeglade og humbugagtige kommer til at udgjøre den officer-loyale stab.

Socialismen, som resultat af befalets overgreb, er, ifølge Beyerlein, den magt, der lig en ulmende og rigt næret ild inden kortere eller længere vil slaa sine vældige flammer iveiret og tilintetgjøre hele den nuværende militærordning.

Og takket være myndighedernes egen fortvilede uforstand vil dette gjengjældelsens tidspunkt heller ikke henligge til en saa uoverskuelig fjern fremtid.

* * *

Retfærdig og rolig har Beyerlein fremført sit problem, uden ensidighed og uden fanatisme.

Han skildrer det store, indviklede apparat, som det tyske militærvæsen fremfor noget er, med omhu og beundring, om han end samtidig ikke lægger skjul paa de formentlige brøst.

Officersstanden, som han angriber, er ingenlunde ensidig repræsenteret. Der er paa den ene side mange modbydelige typer: den ryggesløse kaptein von Gropplusen, der hensvirer sine nætter i buler, og bringer den største elendighed over sin unge hustru, — excellence-kryberen major Mobrink, —

den lille «Fliegende Blätter»-laps løitnant Landsberg, hvis høieste interesse dreier sig om et par spidssnudede støvler.

Men der er ligesaa vist mange brilliante repræsentanter for standen. Oberst Falkenhein, lige udmærket som officer og menneske, forstaaende og samtidig bestemt, en mand, der elskes som en fader af sine underordnede, og hvem det er deres stolthed at adlyde. Der er ogsaa den fortræffelige, praktiske løitnant Güntz. Begge drives imidlertid bort fra regimentet, Falkenhein paa grund af situationens pinagtighed omkring ham. Güntz for at finde større tilfredsstillelse for sin arbeidskraft i et andet virkefelt. — Og endelig er det bogens ene hovedperson, løitnant Reimers, — brav og virkelysten, — som repræsenterer meget af det allerbedste i de militære forhold, de forhold, hvis *offer* han i saa høi grad maa siges at blive. Om han end personlig maa tage det tungeste ansvar, da han, som begyndte saa straalende, saa pludselig gaar tilgrunde, og det lille elegante skydevaaben besegler hans skjæbne.

Den brutale raahed er levendegjort i vagtmester Heppners person, menneskedyret, drankeren og spilleren, der for sin døende hustrus øine staar i forhold til hendes søster, den robuste Ida. Hans direkte offer er den rørende skikkelige Heimert, hvis kone bedrager ham. Heimert dræber sin rival, vagtmesteren, en mørk nat, slæber sin utro kone tilskogs og ender derefter i det fuldstændigste vanvid.

Af rekrutternes kreds gives et broget og mangfoldigt billede. De forskjelligste typer forefindes af dem, alle dog gjennemgaaende bra og medgjørlige soldateremner, hvis ikke deres overordnede med fortvilet energi tirrede og drog dem, som med tauger, ind i en oprørsaand, der ellers vilde være de fleste fjern.

Tre forskjellige repræsentanter for dette om sig gribende oprør er værd at betragte med samt deres karakteristiske skjæbner:

Den ene er den fifige socialist-frasemager Weise, som engang har faat anbragt ordene «Frihed, lighed og broderskab» indbrændt paa sin arm, senere finder tatoveringen at være en for tung ballast i livets karriere og henvender sig til en hudspecialist efter middel til at fjerne sit ungdoms motto. Da dette ikke kan gjøres, dækker han det, efter læ-

gens raad, med en tilstrækkelig mængde lanolin og rismel. Og manden, der saa uanfægtet «skjuler revolutionen under det kongelige underofficerærme», bliver en soldat efter sine foresattes hjerte og utvilsomt med raskt avancement.

Den forstaaende lille doktor ønskede forøvrigt intet honorar for konsulationen. «Det var mig bare en stor fornøielse», sagde han.

En for socialismens egen sag ufarligere, men for det store samfund desto mere skjæbnesvanger type er fanatikeren Wolf. Brændende i aanden behersker han dog med næsten overmenneskelig anstrengelse sin indre glød i de samfulde to tjenesteaar, — skjønt hans overordnede stadig experimenterer med hans beherskelse, — kun stundende til den time, da han atter i frihed kan hengive sig til sin idés tjeneste. Den dag, han skal gaa, egges han imidlertid over evne. Da sergenten i et sindsvagt hovmodslune befaler en soldat at *slikke* støvet af nogle indsmurte støvler, og «det store, sterke, bredbrystede mandfolk» i sin hjælpeløshed virkelig bukker sig og berører dem med tungen, medens Wolf ser derpaa, farer raseriet i ham. Han hugger sin næve i ansigtet paa sergenten, faar 3 aars fængselsstraf og dør, da han forsøger at flygte, af et skud gjennem baghovedet.

Den tredje af disse socialistiske typer er bogens menige hovedperson, den besindige urbonde Vogt.

Opdraget af en til det yderste loyal fader, selv bravheden og pligttroskaben i person, gaar Vogt ind i den trættende krigstjeneste med ærefrygt og den dybeste stolthed over at faa være keiserens mand og fædrelandets forsvarer. Men tilsidst tirres ogsaa han formeget. Hele bondestædigheden kommer op i ham mod en uforskammet behandling, han nægter at lystre ordre og sættes saa — dette «føieligste menneske, som fortjente en stilling i livgarden til støtte for monarkiet» – i fængsel med tyve og roverpak, og *ved siden af en blodrød socialdemokrat.*

Voilà tout.

Men naar han, landets egte son og al soliditets bedste støtte saaledes drives, saa at sige *mod* sin vilje, ud i malstrømmen, da bliver han alligevel den farligste. Han er rodfæstet og kan ikke blæses bort. — Da gamle bompengeopkræ-

ver Vogt hår seet sønnen i fængselsdragt og hørt hans forklaring, gaar han hjem og stryger sig af de konservatives liste; stemmer med de rødeste. Men det tager paa ham, skuffelsen og bitterheden. Han undgaar folks selskab og dør snart. Da sønnen kommer hjem efter udstaaet tid, er huset øde.

Garnisonens kvindelige besætning, officersfruerne o. l., er, som det efter bogens øiemed kan være rimeligt, ikke ofret mere indgaaende behandling, synes som regel heller ikke egentlig at være besværet værd. Den ulykkelige fru Gropphusen er i al sin havarerthed, et tilløb til en personlighed. Idealet, fru Kläre Güntz, forhenværende guvernante, er af de kjække damer, tysk godslig med kraftige børn og geschäftige spøgefuldheder om egtemandens korpulence.

Blandt de udydiges skare maa Heimerts erfarne Albina fremhæves som en godt truffet type.

* * *

«Jena eller Sedan» er en vældig bog, to bind, 524 sider. Dens dimensioner lyver heller ikke. Den er skrevet med germansk omstændelighed og germansk tyngde. Forklaringer og ræsonnementer indhyller svært ofte handlingens enkle linjer, — som f. ex. i scenen, hvor Klitzing beslutter at ofre sit liv for vennen Vogt, og effekten ved selve daaden næsten helt forspildes ved store kommentarer. Man savner fart og den lette ésprit, det kunde forflygtige massiviteten noget.

Imidlertid virker det da i denne tyske kolos, mod al den episk brede ro, desto mere overvældende, da mod slutten beretningen tilspidser sine pointer. Da begivenhederne kommer slag i slag, anspændte, knappe i skildringen, — som episoden mellem Reimers og fru Gropphusen, — hvor stilen mangesteds dirrer af energi og en helt romansk spænstighed.

I slutningskapitlet, med Vogt, er den rolige tryghed i maaden gjenoprettet.

«Jena eller Sedan» er en bog med reelt, praktisk maal. Den er mindre anlagt paa det blotte kunstneriske behag end paa at virke overbevisende. Og dens tendents lykkes. Livets «nakne» virkelighed (som den ellers vellykkede oversættelse vilde udtrykke det), præger dens skildringer. Man er ikke i tvil om paalideligheden af de nøgternt fremsatte beretninger. *Clara Thue Johnsen.*

Mariae Tod und Himmelfahrt. Ein Beitrag zur Kenntnis der frühmittelalterlichen Denkmäler. Von *Olav Sinding*. Kristiania 1903. In commission der Steenske bogtrykkeri og forlag.

Maria, Jesu moder, indtager en særstilling indenfor de

kirkelige personligheder Martyr kan hun i egentlig forstand ikke kaldes, saa som saadan har kirken ikke kunnet ære hende, og dog tilkom hun ære og værdighed i kraft af sin høie stilling som Gudsmoder. Den høie plads hun nu har faaet inden den katolske kirke, som hun ikke kan siges at tilkomme efter den hellige skrift, viser sig derfor at være resultatet af en lang udvikling, hvis faser kan henføres til forskjellige perioder inden østens og vestens kirker, der begge har givet sit bidrag til Mariadyrkelsens nuværende stilling inden den katolske kirke.

I den foreliggende bog har Olav Sinding paataget sig i en sammentrængt fremstilling at efterspore Mariadyrkelsens enestaaende interessante udvikling — idet han søger at paavise, at den ved forenede bestræbelser eller snarere ved en stille reformation ad spekulationens, kunstens veie og legendens omveie er naaet til sit resultat.

Det er ikke anmelderens mening at gjengi gangen i dette interessante arbeide, men jeg tillader mig kun at pege paa etpar for denne udvikling karakteristiske punkter, der kan give andre lyst til at gi sig ikast med dette af en norsk forsker for første gang behandlede tema.

Forfatteren behandler i bogens første afsnit: «Litterarische Denkmäler über Mariä Tod und H.» Mariadogmets oprindelse og udvikling, og paaviser der at allerede analogien med hedenskabets kvindelige guddomme i forbindelse med den tiltagende beundring overfor et asketisk jomfrueligt levnet indeholder forudsætningerne for en Mariadyrkelse. Men dens egentlige historie begynder med Efesuskoncilets dekret om Maria som teotekos og den omtrent samtidige opdagelse af Marias tomme Grav i Getsemane.

I disse to begivenheder ligger sagens senere historie «*in nuce*». Nu fremstaar der en hel assumptiolitteratur, i prækener, breve og gjennem talrige legender. Disse siste eier med større eller mindre versioner følgende form: Maria dør i disciplenes arme, hendes sjæl modtages af Kristus og engle i himlen. Disciplene vogter Marias grav. Da kommer Kristus til sin mors legeme og opvækker det eller lader det overføre til Paradis. I østen optages troen paa sjælens og legemets assumptio eller optagelse til himlen i kirkelæren, medens den i vesten kun henvises til den fromme mening, fordi vesten var mere tilbøielig til forsigtighed, østen mere tilbøielig til spekulation og utøilet fantasi.

Men nu viser det sig, at østens lære efterhaanden trods nogen lære vinder frem til anerkjendelse gjennem vestens billedlige fremstillinger. Vestens kunst formaar ved sin større livlighed og fantasifylde i fremstillingen efterhaanden ukontrol-

leret og uden hinder at præke østens lære og fæstne den inden vestens kirkelige bevidsthed.

Hovedstykket af bogen «Bildliche Darstellung von M. T. und H.» paaviser dette ved at fremdrage en imponerende række af billeder fra gamle haandskrifter — kirker og elfenbensstykker —. I det righoldige billedmateriale søger forfatteren at fremdrage de forskjellige træk, den færdige billedlige fremstilling af assumptio er sammensat af. Man maa beundre den flid og skarpsindighed, forfatteren her lægger for dagen i ved analysering af de enkelte træk i de ofte daarligt udførte og bevarede billeder at kunne bestemme billedernes tilblivelsestid og betydning for den her foreliggende opgave. Han paaviser her udviklingen i Mariafremstillingen fra dens begyndelse med Maria som orante i lighed med andre helgener i himmelske omgivelser — som den salige himmelbrud — derfra til fremstilling af hendes sjæls assumptio fra jorden af. Saa gjennem fremstilling af hendes dødsleie og grav til endelig at forbinde til ét hendes død, hendes assumptio sjælelig og legemlig og hendes modtagelse og sæde ved sønnens side, indtil vesten i sin billedlige fremstilling er naaet til den i østens legender givne opfatning af Marias død og himmelfart. — Her, med begyndelsen af det 13de aarhundrede, slutter forfatteren sin undersøgelse.

Bogen er forsynet med to billedlige fremstillinger og et billedhefte.

Da det jo er at forudsætte, at en saa streng videnskabelig kunsthistorisk undersøgelse herhjemme ikke vil vinde nogen stor læsekreds, er bogen forfattet i det tyske sprog. Men af dem, der har sans og interesse for vor kirkelige kunsts historie, læses bogen med stigende interesse og rigt udbytte. Det kan ikke negtes, at den paa grund af sin knappe fremstilling og sin kunsthistoriske terminologi paa enkelte punkter falder tung at læse, men sproget er gjennemgaaende godt, om ikke letflydende. Det bør vække opmerksomhed og fortjene anerkjendelse, at vi blandt os eier kræfter, der formaar at bidrage til løsningen af de store og interessante spørsmaal, den kirkelige kunsts historie er saa rig paa. Forfatteren vil visselig ogsaa i udlandet ydes tak og fortjent anerkjendelse for dette hans dygtige arbeide.

Maatte det bidrage til hos os at øge sansen for og forøgelsen af vor kirkelige kunsts skatte.

Fred. Tybring.

LIDT OM DEN LUTHERSKE SAKRAMENTLÆRE OG OM VOR SIDSTE THEOLOGISKE KAMP.

Vor kirkeafdelings lære om sakramenterne er kommen stærkt og brændende paa tale nu under den kamp mellem den ældre og nyere theologiske retning i landet, som har udspundet sig om den ledige professor-stilling. Men der er under denne kamp blevet hvirvlet op saa meget støv, at det næsten blir nødvendigt at sige lidt om dette, før man kan tale om det, som udgjør stridens kjerne.

Dersom jeg havde havt noget med sagen at gjøre, vilde jeg have stemt for at faa presten Ording til professor. Men jeg mener alligevel, at jeg godt kan sætte mig ind i *deres* betænkeligheder, som stemte mod ham. I ethvert tilfælde har jeg da lettere for at forstaa *dem,* end dem, som mener, at der ingen betænkeligheder burde være. Det vil sige: selvfølgelig kan jeg godt forstaa, at de, som deler Ordings opfatning, eller staar endda fjernere end han fra den oprindelig lutherske, selv ikke finder nogen betænkelighed ved at gjøre ham til professor. Men naar nogle af dem kræver, at heller ikke vi andre, som holder paa den gamle lutherske sakramentlære, skal føle nogen betænkelighed ved det, da vilde et saadant krav være *temmelig* uforstaaeligt, hvis man ikke kjendte lidenskabens evne til at omtaage ogsaa meget forstandige menneskers syn.

Thi kampen har været ført med lidenskab og med lidenskabens overdrivelser, og det fra begge sider. Og vidst i saa stykke har man jo gaat inden den ældre retning. Naar en af de forstandigste blandt dens virkelig gode mænd kan sige, at hvis man tog Ording til professor, kunde man lige saa godt tage en katholik, en baptist, en unitarier, ja endog en fritænker, da er saadant sandelig svært at læse. Tænke sig: lige saa gjerne en fritænker til theologisk professor som en

troende prest, naar han ikke er fuldt ud luthersk. Saa de Ældre har da forspranget i urimelighed. Men somme af de yngre synes at have lagt an paa at indhente dem. Og det er ikke saa svært langt fra, at det er lykkes.

Der er en af kampiverens misforstaaelser, som der tør være særlig grund til at søge at faa opklaret. Det er de yngres harme over det vakte lægfolks deltagelse i striden. Den bør man ikke harmes over. Vist indrømmer jeg, at det er sørgeligt, at biskop Heuchs bøger, der har kaldt dem frem paa kamppladsen, gjør det paa en maade, som er saa skikket til at fremægge deres fanatisme. Men det at de kommer med, er i sig selv saa langt fra nogen skade, at det tvert imod er meget glædeligt. Deres indgriben kan baade ved denne leilighed og ved andre komme til at blive uheldig. Men det har alligevel lidet at sige imod det store gode, at de overhovedet kaster sig ind i landets kirkelige liv og tager del i afgjørelsen af dets spørgsmaal. Eller, skal vi virkelig ønske os, at vi theologer maa være de *eneste,* der har sands for kirkelige ting, og søger at øve indflydelse paa deres udvikling? Vi beundrer det skotske kirkeliv og lægfolkets kraftige, oplyste, myndige deltagelse i det. Vi har kanske mangen gang i vort stille sind sukket efter, at vi maatte faa noget lignende hos os. Og saa — første gang vort lægfolk med nogen styrke søger at gribe ind i et praktisk foreliggende spørgsmaal, bærer vi os ilde, fordi de stemmer efter sit eget hoved og ikke efter vort!

Thi vi ved da endelig, at skal det vakte lægfolk efter sit eget hoved og hjerte stemme paa en mand til professor i den ledige stilling, saa blir det ikke paa nogen moderne theolog. Ikke endnu paa lang tid i alle fald.

Vort lægfolk, siger overlærer Wildhagen, er til daglig brug det gode, trofaste kirkefolk, der ikke bryder sig stort om begrebsdistinktioner og theologiske finesser. Men her ved denne leilighed er de pludselig — under paavirkning af «det lavere presteskab» — blevet forvandlet til et forvildet kobbel af halsende hunde, som ingen magter at binde.

Altsaa: vore pietister, vort vakte lægfolk, de er i sit daglige liv ikke blot upaaklagelige, men meget rosværdige. Men her, ved denne leilighed, er alle onde magter i dem sluppet los.

Hvad ondt har de da her gjort? De har sagt: Ording bør ikke blive professor. Er *det* virkelig saa stor en synd? Jeg for min del synes, det havde været værre, om de havde sagt: Ording er en frafalden christen, Ording kan ikke høre Gud til. Nu, det er jo muligt, at en del af dem i sit hjerte har sagt ogsaa dette sidste. Men det ved vi ikke noget om. Har de sagt det, saa har de bare ogsaa ved denne enkelte leilighed øvet den dømmesygens synd, som vi godt ved, at saa mange af dem lever i til daglig brug, og mener at vise Gud en dyrkelse ved, men som Wildhagen og andre norske theologer synes er en saadan pen og uskyldig synd Naar de derimod vil lægge sig i veien for den moderne theologi, da synes man, de giver sig alle onde magter i vold.

Hvad skal man sige om en saadan tankegang?

Jeg for min del vilde have sagt, at den var toppunktet af urimelighed, dersom der ikke fra den modsatte leir havde lydt endda værre ting.

At vore pietister ikke vil have Ording til professor, kan være en feiltagelse, en vildfarelse, om man vil en stor og særdeles uheldigt virkende vildfarelse. Men det kan aldrig blive nogen stor synd. Men naar de med let hjerte og paa løse grunde dømmer sine medmennesker kristelig talt fra livet, og sender dem til helvede, da er det en stor og gruelig *synd.* — —

Men der er noget ægte over dem i hele denne sag, siger man. Vore pietister har lidet syn for sakramenterne, aller helst da for daaben; og selv for nadverdens vedkommende er det dem noksaa ligegyldigt, om opfatningen er den strengt gammellutherske eller ei.

Aa ja, det kan være smaat nok i dette stykke baade med pietisterne og med os andre. Vi har alle sammen — jeg ogsaa — meget igjen at lære af Grundtvig og hans venner, først og fremst om daaben og dernæst om sakramenterne i det hele. Men jeg ved virkelig ikke, om pietisterne i saa maade er meget daarligere end de fleste af os andre.

Den mand, som i en lang række af aar var omtrent min nærmeste nabo, var en pietist. Han var en brændende aand og en hæderlig kar. Mig holdt han jo for et «religiøst verdensmenneske». Men jeg vidste godt, jeg kunde lide paa ham

som en god grande hver gang jeg kunde have brug for en haandsrækning. Og det samme vidste han om mig. Han læste ivrig Spurgeon; det var hans helt. Han læste ham ogsaa om barnedaaben. Og han var meget tilbøielig til at give Spurgeon ret, naar han forkastede barnedaaben. Men – da han selv fik børn, døbte han dem saa fort han fik dem. Den nedarvede ærbødighed var stærkere end hans forstands indvendinger og end hans yndlingsforfatters autoritet.

Tvert over elven bode der en anden pietist. Han var en enslig gammel mand, en liden, lidt tuslete skrædder, et ualmindelig stilfærdigt og kjærligt menneske, et stykke af en mystiker, som levede i de gamle andagtsbøger. Der fandtes vist ikke i bygden den mand, som kunde sætte fingeren paa en flæk i hans liv. Han elskede barnedaaben. Det var det vakreste, han vidste, at sidde i kirken og se paa presten, naar han døbte de smaa. «Da staar han der og fisker for vor Herre.» Jeg er tilbøielig til at tro, at denne gamle pietist havde mere af virkeligt skjøn paa barnedaaben, end de fleste norske prester, som jeg har hørt tale om den.

Jeg nævner disse mine to naboer, fordi de, overfor daaben, kan staa som typer blandt de pietister, jeg har havt noget med. Den ene del af dem, de færre, har en hjertelig kjærlighed til daaben og i al enfoldighed virkeligt lys over den, om de end aldeles ikke magter at omsætte det i nogen theori. Den anden og langt større del har lidet baade af kjærlighed og af lys over sakramentet. Men de har en nedarvet, en indgroet ærbødighed. Og ogsaa det er *noget*.

Thi ærbødighed er virkelig en dyd, mine unge herrer moderne! Jeg skulde ønske De vilde læse Gothe om den ting. Eller læs vort eget venstres store og gode handlinger. Det er en bog, som er særdeles god at faa forstand af for moderne theologer.

Og naar ærbødigheden for en guddommelig sandhed er trængt til bunds i et folkeliv, saa er det et stort og kostbart gode.

Men saa godt som alle vore pietister vil være enige om, at de i nadverden modtager Jesu sande legeme og blod, og de aller fleste af dem ogsaa i, at barnet virkelig blir gjenfødt, idet det blir døbt. Og de vil derfor misbillige Ordings lære i disse stykker.

Men *det* kan nok indrømmes, at hvad der nu satte fart i deres optræden, mindre har været iver for sakramenterne, end en instinktmæssig følelse af, at der her var tale om moderne theologi i det hele. Men vi kan da ikke sige, at deres følelse i dette stykke ledede dem paa vildspor.

De har ikke gjort andet, end hvad der for dem var aldeles naturligt at gjøre, hvis de overhovedet skulde give sig af med tingen. Og at de det skal, er noget, vi alle maa ønske, selv om det skulde komme til at gaa ud over os personlig. Der er vel ikke mange, de har mere imod end mig. Men derfor kan det dog ikke falde mig ind at ønske, at de ikke skulde tage del i vort kirkelige liv og i afgjørelsen af dets spørgsmaal.

Men er det nu ogsaa vist, at Ording afviger fra den kirkelige lære om daab og nadverd?

Det siger han selv med al ønskelig tydelighed, at han gjør. Der findes, siger han, i vore bekjendelsesskrifter to forskjellige betragtninger af sakramenterne, som efter hans mening indbyrdes staar i strid med hinanden. Af disse to holder han paa den ene; den anden skjærer han bort og kalder den magisk. Selvfølgelig mener han, at han ved dette alene har *forbedret* bekjendelsesskrifternes lære, udrenset det skjæve og feilagtige, som findes i den. Derom kan jo meningerne være forskjellige. Men at han virkelig har *forandret* denne lære, opgivet den ene side af den, derom bør der ikke kunne tvistes.

Den side af vor kirkelige lære, som Ording opgiver, er den, der skiller den fra Calvins. Det er i al hovedsag denne den reformerte kirkeafdelings store lærer, hvis sakramentopfatning Ording har tilegnet sig. Og han udvikler denne opfatning med en dygtighed og en styrke og en skjønhed, som jeg sjelden har set det gjort med. Og en liden mon gaar han ogsaa ud over Calvin i retning af Luther. Men kun en *liden* mon. I hovedsagen lader han det afgjørende skille mellem kirkens to store reformatorer falde.

Paa én maade kan Ording dog nok sige, at hans sakramentlære skiller sig ikke lidet fra Calvins. Calvin fastholder nemlig, og gjennemfører med ubøielig konsekvents, den jernhaarde lære om den evige udvælgelse, at Gud fra evighed af

har forudbestemt den ene del af menneskeslægten til salighed, den anden til fortabelse. Og deraf slutter han saa, at hverken ordet eller sakramenterne har nogen egentlig virkekraft overfor andre end de udvalgte, mens vor kirkeafdeling lærer, at baade ord og sakrament virker kraftig paa alle, og at der alene spørges, om de vil *modtage,* eller ei. I denne udvælgelseslære, der nu meget almindelig er opgiven ogsaa inden den reformerte afdeling, følger Ording, som man nok kan tænke sig, aldeles ikke med Calvin. Han hævder med styrke, at baade sakramenterne og ordet frembærer og tilbyder Guds naade til *alle* Men denne forskjellighed ligger jo aabenbar ikke i noget forskjelligt syn paa sakramenterne i sig selv, men alene i den forskjellige lære om udvælgelsen. Calvins udvælgelse afmatter *ordet* aldeles paa samme maade som sakramenterne Men læren om ordet har jo aldrig været regnet for skillemærke mellem de to afdelinger, saaledes som sakramentlæren har.

Ser vi bort fra udvælgelseslæren og holder os alene til sakramentopfatningen i sig selv, da blir forskjellen mellem Ordings og Calvins lære sandelig ikke stor.

Men ligger der nu ogsaa virkelig nogen *magt* paa denne side af lutherdommen, som Ording opgiver, og som skiller den fra Calvin? Er den andet end en orkesløs theologisk theori? Naar man kan tale saa stærke ord om nadverdens betydning, som Ording kan, gjør det da noget, om man opgiver Kristi forklarede legemes og blods nærværelse i sakramentet? Naar man fastholder, at barnedaaben virker gjenfødende, gjør det da noget, enten man mener, at gjenfødelsen indtræder, idet barnet døbes, eller først til en senere tid? Har den lutherske sakramentlære overhovedet noget værd for det virkelige liv?

Jeg vil ikke ved denne leilighed gjøre noget forsøg paa at gaa ind i selve dybden af sagen. Nutidens syn paa sakramenterne er i alle fald for vort folks vedkommende endnu saa svagt, at tingene først maa lægges lidt til rette fra forskjellige sider. Jeg vil alene pege paa noget, der kan tjene til — ligesom paa frastand — at gjøre *opmærksom.*

Der er en overmaade stærk og indgribende sammenhæng mellem religion og folkeliv; til forskjellighed i religion svarer næsten altid forskjellighed i folkeliv. Hvilken afstand er der ikke mellem kristent, muhammedansk og hedensk folkeliv, saa

vel som mellem de forskjellige slags af det hedenske? Og paa en lignende maade har det sig med de store religiøse forskjelligheder indenfor den kristne kirke selv. Der udfolder sig et helt andet folkeliv indenfor den græske kirke end indenfor den romerske; og begge dele skiller sig skarpt ud fra det protestantiske. Vi protestanter pleier gjerne kort og godt at stemple baade den romerske og den græske kirkes eiendommelighed som overtro. Og det kan være sandt nok. Men ved siden af overtroen har disse kirkeafdelinger vistnok ogsaa andre og *gode* ting, som skiller dem fra os. Vi har noget at lære ikke blot af den romerske kirke, men ogsaa af den græske, som vi pleier at se saa uendelig dybt ned paa. Men nu indenfor protestantismen selv? Findes der ikke en tilsvarende forskjellighed mellem luthersk og reformert folkeliv? Jo, og det en meget kjendelig. Især naar vi ser bort fra den engelske biskoppelige kirke, der indtager en mellemstilling. Den nærmer sig nemlig indenfor den reformerte afdeling saa stærkt til den lutherske, at den fra gammel tid af har faat navn af den «lutheraniserende kirke». Og holder vi os til de udprægt reformerte lande, Skotland, Holland, Schweits, da blir forskjellen iøinefaldende mellem dem og lutherdommen. Den reformerte eiendommelighed er praktisk, klar og dygtig, med fremtrædende evne for organisation og ivrig fabrikdrift for «gode gjerninger», men samtidig noksaa tør, prosaisk og nogtern. Lutherdommen udmærker sig ved en paafaldende uduelighed i retning af organisation og staar i det hele tilbage i praktisk dygtighed. Den har sin styrke i poesi, i hjertelag (gemyt) og i aandsdybde. I disse retninger staar Luther selv høit over den forstandige, klare, kolde, praktisk dygtige Calvin. Og begge de store reformatorer er de levende udtryk hver for sin kirkeafdelings styrke og svaghed. I forkyndelsen ved jeg ikke om lutherdommen har noget saa afgjort overtag over de reformerte. Men i salmesangen er dens overlegenhed utvivlsom. Der er forskjellen saa stor — nær havde jeg sagt som mellem Grundtvigs salmer og Sankeys sange. Og dette gjælder ikke bare den religiøse digtning, men digtningen i det hele. Overfor Skotland, Holland og Schweits er Tydsklands og de nordiske folkeslags poesi lig «den ørn, de ser høit over sig at svæve». Det hænger sammen med det dybere, mægtigere

bevægede hjertelag. Og dermed hænger ogsaa sammen den aandsdybde, der har givet Tydsklands baade filosofiske og theologiske tænkning en overlegenhed over de nævnte landes, som fuldt ud svarer til den poetiske hos de tydske og norrøne folkeslag. Ligesaa kan man nævne Tydsklands umaadelige overlegenhed i musikalsk retning.

I tidligere dage brugte man ofte at sammenligne den lutherske og den reformerte kirkeafdeling med de to søstre, Marta og Maria. Marta var den praktiske, dygtige, virksomme, som havde travelt med «mange ting», og ventelig har været «flink» i dem alle. Maria var stille og tilsyneladende uvirksom, har neppe paa langt nær eiet søsterens praktiske dygtighed. Og dog havde hun udvalgt den gode del, og indsuget Mesterens billede og hans tanker paa en maade, som laa langt udover den andens synskreds.

Den reformerte kristendom er overlegen over den lutherske i de «mange ting», i mangfoldige enkelte retninger. Den lutherske er overlegen i den *ene* ting: den har frembragt et *menneskeliv* af et høiere slag, end den anden har magtet, med mere poesi over sig, med dybere tænkning, med varmere, rigere, friere hjertelag.

Og denne lutherdommens eiendommelighed og eiendommelige overlegenhed har sit inderste og hellige udtryk i dens sakramentlære. Denne lære er i slægt med poesien, med lutherdommens smeltende salmesang. Den er i slægt med hjerter, som var «brændende i os, da Han brød brødet». Og den er i slægt med den spekulative tankedybde, som forener modsætninger, der for calvinistisk forstandsklarhed staar som uløselige.

Derfor blev ogsaa Grundtvig en saa mægtig talsmand for denne lære om sakramenterne. Han havde — som neppe nogen anden i vor tid — sands for det poesirige og for dybde i hjertelag og i aand. Den Grundtvigske bevægelse hviler — efter sin kirkelige side — helt igjennem paa sakramenterne.

Det nytter derfor ikke at ville gjøre det eiendommelige i den lutherske sakramentlære til en tom begrebsdistinktion. Der kan være mening i med Ording at holde det for magi eller overtro. Men at holde det for en tom begrebsdistinktion det er der simpelt hen *ikke* mening i.

Derfor faar man heller ikke kræve, at de, der holder paa den gamle lære, uden videre skal opgive den som gammelt lapperi. Lad den yngre retning bruge al sin magt, om den saa synes, paa at godtgjøre den gamle læres uholdbarhed og faa den drevet ud af kirken. Men de faar ikke undres, end mindre vredes, om ogsaa dens tilhængere gjør, hvad *de* kan, for at holde den oppe. — —

Der er to linier hos Luther, siger man, to opfatninger, som ikke kan forenes. Og deres uforenelighed viser sig tydelig nok i det, at den nyere theologi rent har opgivet enheden. Somme theologer holder paa den ene linie, somme paa den anden, ingen paa begge.

Nu, det er sandt, at der findes to linier hos Luther. Den ene træder frem, naar han overfor Rom hævder, at sakramenterne ikke har nogen frelsende virkning paa andre end dem, som tror. Den anden træder frem, naar han overfor Zwingli og «sakramentererne» hævder Kristi sande legemes og blods nærværelse i nadverden.

Men er det ogsaa sandt, at de to linier ikke lader sig forene?

Derfor borger, mener man, det, at hele den nyere tydske theologi har opgivet eningen.

Nu, selv om saa var, saa behøver ikke deri at ligge andet end hvad vi længe har vidst: at nutidens tydske theologer til hobe er dverge imod barnekjæmpen fra det 16de aarhundrede.

Men det *er* vist ikke saaledes. Det er sandt, at mange tydske theologer opgiver den ene af linierne hos Luther, den som skiller ham fra de reformerte. *Det* er noget, som man kunde vide rent paa forhaand. Naar et rationaliserende drag gjør sig saa stærkt gjældende inden lutherske kredse, som det gjør i den nyeste tydske theologi, da vil altid noget af det første, som sker, blive det, at man ombytter Luthers sakramentlære med Calvins.

Men nu de andre theologer, de, som holder paa den linie hos Luther, der skiller ham fra de reformerte? Har disse virkelig opgivet den anden linie, den som lægger vegten paa tro og syndsforladelse?

Det tror jeg slet ikke, de har. Ikke rettere end jeg mindes, er der flere af dem, som fastholder begge linier, om de end fremhæver den ene mere end den anden.

Opgaven blir staaende: ved en dybere opfatning end gjennemsnitstheologiens at forene de to linier, som gik sammen i Luthers dybe sind, det der var bevæget af saa mægtige brydninger, at halvdelen vilde have faat det til at gaa rundt for mange pene theologer nu om dagen.

Jeg for min del elsker den fuldtonige gammellutherske sakramentlære og tror, at det er den, der stemmer bedst med det nye testamente. Og naar jeg alligevel i tilfælde vilde have stemt for at tage Ording til professor, saa var det, fordi der dog er andre ting, som er mig endda vigtigere end denne hellige lære. Og dermed tænker jeg ikke paa hans videnskabelige dygtighed. Den indrømmes jo af alle. Men jeg vilde for sakramentlærens skyld have stemt *imod* ham, selv om hans videnskabelige dygtighed havde være endda større end den er. Men jeg mener, at noget af den største ulykke inden nutidens kirkelige liv er den, at theologiens religiøse side holder paa at visne bort mens den videnskabelige suger kraften af den: theologien truer med at blive til en profanvidenskab. Noget af det vigtigste ved valget af en professor i theologi blir derfor at finde en mand, som i sig eier den religiøse glød, der er i stand til at tænde i hans unge tilhøreres sind. Saadanne mænd har vi her i landet havt først i Gisle Johnson, senere i Fredrik Petersen. Og det var af vigtighed, at deres efterfølger ogsaa i dette stykke kunde træde i deres spor. Man kan godt for sin egen del være en from mand og en from professor uden at eie denne evne. Et blik paa rækken af Tydsklands theologiske professorer er tilstrækkeligt til at vise, at det ikke er nogen rent almindelig gave. Men for Johannes Ordings vedkommende følte jeg mig overtydet om, at han havde forudsætningerne for at kunne øve en saadan virksomhed. Jeg kjender ham; vi har i seks aar arbeidet side om side som prester i den samme menighed, og somme tider har han været min sogneprest, og somme tider jeg hans. Og saa kjært det end vilde være mig paa vor første theologiske lærestol at se en tilhænger af den ægte lutherske sakramentlære, saa var det mig dog af endda større vigtighed at faa en mand, om hvem jeg turde haabe, at han, ved siden af den rent videnskabelige, tillige vilde øve en religiøs paavirkning paa de unge med gribende kraft. Derfor vilde jeg have stemt paa Johannes Ording, skjønt jeg ikke kunde have gjort det uden store betænkeligheder, ja ikke uden ligefrem smerte. Thi et aabent brud med den gammellutherske sakramentlære fra landets øverste theologiske lærestol vilde sikkert have gjort sakramentopfatningen i den norske kirke endda svagere, end den for tiden er.

25. 3. 1904. *Christopher Bruun.*

MARBURG.

Et kapitel om enhed.

Et af reformationshistoriens lyspunkter er ledernes sammenkomst i Marburg 1529. Havde den fundet sted ti aar tidligere vilde kanske den protestantiske kirkes ydre skikkelse været en anden end den blev og hidtil har været. Og den *hindring* for reformationen, som splittelsen i 2 protestantiske afdelinger blev, vilde været borte og den *kraft*, som blev spildt ved mangel paa samarbeide og *ødet* i indbyrdes strid vilde fremmet den evangeliske sag videre ind i de katholske lande, om den samlet var brugt som evangelisationskraft. Nu blev det en forbigaaende lysning, en vakker vaardag i reformationens flomtid. Som saadan er den historisk seet ikke blot interessant, men fornemmelig lofterig som vaarbud er det for den kommende sommer. Thi ikke det, som reformationen *synes* at have fremmet mere end noget andet, nemlig stridssyge og splittelse, er dens væsen, saavist som det ikke er evangeliets væsen. Kirkens ideal er *aandens enhed*. Dens herlighed er at alle er ét.

Marburg har havt mange efterblink i den protestantiske kirke. Ogsaa i norsk kirkeliv har Marburg skudt frem af taagen som en sollys tind pegende op mod høiden, «hvor engang samles skal de frelstes menighed», hvor han er, som sagde: «*Et nyt bud*» — ikke en ny lære — «giver jeg eder».

Reformationen begyndte — som bekjendt — omtrent samtidig i Tyskland og i Sweitz. Luther og Zwingli kom uafhængig af hinanden til samme opfatning af sandheden. I 1516 prædikede Luther i Wittenberg retfærdiggjørelsen af troen, medens Zwingli foredrog det samme i Glarus. Zwingli anbefalte Luthers skrifter til andres omhyggelige studium, men selv læste han dem ikke. Han mente, at deres tanker vilde have større vægt, naar de kom til samme resultat uden

at have gjort sammenligning. De to store mænd mødtes ikke i mange aar, men de talte om hinanden i Udtryk af høi beundring. Efter Wormserediktet, da Luther var i rigets ban og ekskommuniceret af paven tilbød Zwingli ham et tilflugtssted i Sweitz. Dette venskabelige forhold varede indtil Zwingli begyndte at udtale sine tanker om nadverens sakramente. Han havde længe anseet læren om transsubstantiationen for stridende mod skriften og den sunde sands. Men da han ikke ansaa dette som noget hovedstykke og desuden vidste, hvor folks tanker havde vænnet sig til det, afholdt han sig fra offentlig at udtale sin mening herom, indtil den var fuldt moden.

Et omhyggeligt studium af skriften i originalsproget, sammenlignende aandelige ting med aandelige, havde overbevist ham om, at ordet «er» i nadverordene maatte antages at mene «betyder».

Da han var kommen til denne slutning, begyndte han at give den udtryk i sine prækener, og i 1525 gav han den fuldt udtryk i skriftet: «Afhandlinger om sand og falsk religion».

Omtrent paa samme tid udgav Økolampadius i Basel sit berømte værk: Om den virkelige mening af herrens ord. «Dette er mit legeme», der bragte Erasmus til at sige, at det maatte kunne forføre endog de udvalgte». Senatet i Basel forbød salget af dette skrift indtil det var blevet undersøgt. Erasmus var en af dem, som udpegtes til dette arbeide. Hans beretning er mærkværdig: «Mægtige herrer», siger han, «paa eders befaling har jeg læst Joh. Økolampadius' skrift og det er efter min mening et lærd, veltalende og fint udført kunstværk; jeg skulde være tilbøielig til at tilføie, at det er et fromt arbeide, dersom noget kunde være fromt, som strider mod kirkens dom og mening». — I dette værk fører Økolampadius læren om den legemlige nærværelse i nadveren tilbage til P. Lombardius (12te aarh.) og paaviser, at *alle fædrene* havde antaget, at ordene «dette er mit legeme var at opfatte figurligt. Hans skrift var dediceret til *de gudfrygtige kristne* i hele Schwaben («Svabia»).

I begyndelsen var Luthers opfatning næsten den samme som Sweitzerreformatorernes. «Det er ikke sakramentet, som helliger», siger han, «det er troen i sakramentet». Men hans

ærbødighed for det gamle, der ledede ham til at holde paa alle de lærestykker og kirkeskikke, som skriften ikke udtrykkelig forbød, hans afsky for anabaptisternes fanatisme, som, idet de paastod at ledes af inspiration, aandeliggjorde alting, odelagde billederne og nægtede barnedaaben og Herrens nærværelse i nadveren», førte ham til den modsatte yderlighed og medens han siden 1519 bekjæmpede læren om transsubstantiationen, satte han i dets sted læren om consubstantiationen, som holder middelveien mellem Romerkirken og Zwingli og opretholder Kristi legemes tilstedeværelse i brødet og vinen, selv om brødet og vinen ikke forvandledes til Kristi legeme, «ligesom jern og ild, skjønt de er to forskjellige substanser, mødes og blandes til en rødglødende hed masse, saa der paa en gang er ild og jern i alle dens dele, saaledes er Kristi legeme i hver partikel af brødet».

Luther nægtede ikke, at ordet «er» stundom kan betegne betyder som paastaaet af Zwingli, men han vilde ikke tillade, at det i dette tilfælde skulde forstaaes saa. Han afslog at læse Zwinglis og Ökolampadius' skrifter om dette spørgsmaal, men han kaldte dem dog «farlige og ugudelige».

Zwingli, som gjerne vilde standse en uenighed, som kunde blive farlig for reformationen, skrev til Luther og fremlagde for ham uden forbehold sine lærdomme. Et heftigt svar fulgte, og begge parter blev mere og mere ophidsede mod hverandre. Flere skrifter blev udgivet fra begge sider, men de tjente kun til at udvide kløften. Sakserne og størsteparten af fyrsterne og byerne i det nordlige Tyskland antog Luthers mening; sweitzerne og flere af rigsstæderne fulgte Zwingli. Karlstads skriverier hjalp til at øge striden.

Pater Paul, tridentinerkonsiliets historiker, har bemærket, at i «religiøse sager er enhver uenighed et mægtigt vaaben i modstanderens haand». Det romerske parti i Tyskland forstod vel at tage fordel af uenigheden i selve protestantismens centrum og glædede sig i haab om at mange af reformatorernes parti i stridens hede vilde skille sig fra dem. Evangeliets venner var ikke uden frygt for at det kunde gaa saa. Philip af Hessen, som var fuldt overbevist om, at selve protestantismens eksistents var afhængig af dens enighed, arbeidede

alvorligt for at faa istand en udsoning mellem de stridende parter.

Da dette mislykkedes, foreslog han et møde mellem Luther og Zwingli og indbød dem sammen med nogle venner (som de selv skulde vælge) til Marburg, der laa indenfor hans omraade. Dette forslag blev af Zwingli modtaget med glæde, af Luther derimod under megen tvivl. Raadet i Zürich nægtede imidlertid at give Zwingli tilladelse til at reise, da det frygtede for at sammenkomsten kun vilde gjøre sagerne værre. Han bad indtrængende om tilladelse, idet han sagde: «Jeg er overbevist om, at dersom vi doctores mødes ansigt til ansigt, vil sandhedens straaler oplyse vore øine». Da han fremdeles fik afslag, tog han selv sin bestemmelse. Han gjorde sig færdig til reisen, efter at have lagt sagen i Guds haand, idet han fuld af tillid bad: «Fyld os, o Skaber, Gud og alles Fader med din naadige aand og driv fra os alle misforstaaelsers og lidenskabers skyer, som Du i fordums dage drev syndflodens fraadende bølger tilbage i dybet ved Dine mægtige vinde og bragte frugter og planter i fylde til at spire og modnes igjen paa jorden. Gjør en ende, o Herre, paa al strid og kiv og al blind lidenskab! Reis dig, o Kristi, du straalende lys-sol og skin paa os med dine milde straaler! Ak, mens vi stræver, glemmer vi ofte at stræbe efter hellighed, som Du forlanger af os alle. Du ved, o Herre, at vi aldrig kommer ud af denne verdslige strid forbedrede, da den er af de kjødets gjerninger, som besmitter hver den, som blander sig op i dem. Bevar os derfor, o Herre, fra saadan strid, at vi ikke maa opslide vore kræfter i den, men vende dem alle alvorlig til helliggjørelsens arbeide». — Han skrev til raadet og fortalte det, at det var ikke af mangel paa respekt for dets autoritet at han ikke havde underrettet det om sin bestemmelse, men af frygt for at deres kjærlighed til ham og ængstelse for hans sikkerhed skulde bringe dem til at hindre hans afreise. Han sagde end ikke til sin hustru, hvorhen han reiste, for at hun ikke skulde søge at overtale ham.

Midnat 31te august steg han og hans ven Rud. Collin tilhest og tog retningen til Basel. Da raadet fik vide, at han var reist, valgte det en af raadsherrerne, Ulrik Funk, til at følge ham til Marburg; fra Basel fulgte ogsaa Økolampadius

med. Ad ukjendte veie, over bjerg og dal, naaede de eskorteret af hessiske ryttere Marburg den 29de september. Den følgende dag kom Luther og Melankton og to af deres venner til Marburg, hvor de alle gjæstfrit blev modtaget og underholdt af landgreven.

Philip ønskede, at theologerne skulde have et privat møde forud for det offentlige. Fredag 1ste oktober mødtes Luther og Økolampadius i et rum, Zwingli og Melankton i et andet. Midt i diskutionen blev de kaldte til greven, for at spise sammen med ham. Paa veien did hviskede Økolampadius til Zwingli: «Jeg er for anden gang faldt i hænderne paa dr. Eck».

De 4 theologer enedes om alle punkter, undtagen det om nadveren. Skjønt Zwingli efter ordene synes at have en anden opfatning af synden end de tyske reformatorer, da han kaldte den en sygdom, en mangel, var dog Melankton tilfreds, da Zwingli tilføiede: «Istedetfor at elske Gud, elsker det naturlige menneske sig selv; deri er der skyld, en synd, som fordømmer».

Da de private møder var endte, foreslog Zwingli, at de offentlige forhandlinger skulde være aabne for alle. Heri var ikke Luther enig. Det bestemtes derfor, at fyrster, adelsmænd, deputerede og theologer skulde gives adgang. Derved var mange lærde mænd og borgere fra Rhinprovindsen, Sweitz og Basel udelukkede. Nogle har angivet tallet paa de tilstedeværende til 50 eller 60. Zwingli omtaler blot 24.

Konferencen begyndte lordag 2den oktober. Landgreven kom, ledsaget af hoffet, og indtog præsidentpladsen i det gamle slots ridderhal, hvorfra man havde udsigt over byen Marburg. Foran ham var sat et stort bord, hvorom Luther, Zwingli, Melankton og Økolampadius skulde have plads. Da Luther nærmede sig bordet, lænede han sig over det og skrev med store bogstaver paa bordtæppet disse ord: «Dette er mit legeme» Bag dem sad deres venner, hvoriblandt Cruciger, Jonas, Bucer, Funk, Sturm og Hedio.

Landgrevens kantsler reiste sig og erklærede i fyrstens navn mødet for aabnet, idet han mindede om dets hensigt, at fremme fred inden den evangeliske kirke. «Jeg erklærer høitideligt», sagde Luther, idet han reiste sig, «at jeg skiller

mig fra mine modstandere med hensyn til læren om Herrens nadvere og at jeg altid vil skille mig fra dem. Kristus har sagt: «Dette er mit legeme», lad dem vise mig, at et legeme ikke er et legeme. Jeg afviser alle grunde, al sund sands, alle kjødelige argumenter og mathematiske beviser. Vi har Guds ord, vi maa ære og opfylde det». Hertil svarede Økolampadius, at ingen kunde nægte, at der er billedlige talemaader i skriften som «Johannes *er* Elias»; «klippen var Kristus»; «jeg er vinstokken» o. l., og han mente, at udtrykket: «Dette er mit legeme» er et billede af samme slags. Luther medgav, at der er saadanne billeder i skriften, men benægtede, at det ord, hvorom her var tale, var at opfatte saa. «Da vi har den aandelige nydelse af Kristus, saaledes som Johannes har udtrykt det i 6te kap.», sagde Økolampadius, «hvad behov har vi saa for den legemlige?» «Jeg spørger ikke, om hvad brug vi har for det», svarede Luther. Og idet han fæstede sine øine paa de ord han havde skrevet, raabte han: «Det er nok for mig, at jeg ser det skrevet: «Æd, dette er mit legeme»».

Zwingli greb nu ind og betonede sin hovedregel, at skriften maa fortolkes ved skriften. Han læste Joh. 6, 63 og hævdede stærkt Herrens udsagn, at det at æde hans kjød legemligen «gavnede intet». «Kristus taler her om vort kjød, ikke om sit», svarede Luther. «Men sjælen næres af aanden, ikke af kjødet», paastod Zwingli. Diskutionen fortsattes og haarde og bitre ord udslyngedes fra begge sider. Greven, som var høilig bedrøvet, søgte forgjæves at berolige de stridende. Forhandlingerne afbrødes den dag ved at greven reiste sig og forlod hallen og alle fulgte ham til spisesalen. Der herskede en meget trykket stemning.

Rundt om i distriktet herjede en frygtelig pest, mange var allerede bortrevne af den. Den stærkeste kunde blive slaaet ned. «Midt i livet var de udi dodsens vaade». Skulde nu mænd af én familie, Kristi brødre, skilles som fiender? Greven gjorde endnu et forsøg; idet han tog dem for sig en for en, bad han dem betænke det kristne samfunds frelse og borttage al mislyd af deres hjerter. Der vilde aldrig blive fred i kirken, dersom de, som var enige i den ophøiede lære

om retfærdiggjørelsen af troen, ikke kunde give efter i mindre væsentlige punkter.

Den anden dags forhandling syntes dog ikke at skulle føre de stridende nærmere hverandre. Bitterheden fra den første dag sad endnu i hjerterne og gav sig udtryk i haarde ord. Luther greb i stor ophidselse tæppet, hvorpaa han havde skrevet, og holdt det op for Zwingli, idet han raabte: «Se, se dette er vor text, I har endnu ikke drevet os fra den; Djævelen selv skal ikke drive os fra den». Da greven opfordrede dem til at fremlægge et vidnesbyrd om deres enhed og at de anerkjendte hverandre for brødre, udtalte Luther de skjærende ord: «I er af en anden aand end vi». Og Melankton sagde: «Hvilken daarskab, at ville anerkjendes som brødre, da de dog fordømmer os» — «og», tilføiede Brentz, nylig beskyldte de os for at tilbede en brødgud». — Herpaa svarede Bucer: «Vi mener, at eders lære forringer Jesu Kristi ære, hans, som nu regjerer ved Faderens høire; men da vi ser, at I i alt erkjender eders afhængighed af ham, ser vi hen til eders samvittighed, som tvinger eder til at antage den lære, og vi tvivler ikke om, at I tilhører Kristus». Luther svarede: «Vi siger eder endnu en gang, at vor samvittighed forbyder os at erkjende eder for brødre. Og», tilføiede han, «jeg er overmaade forbauset over, at I ønsker det; det viser, at I ikke sætter megen pris paa eders lære». «Husk da paa», svarede Bucer, «at dersom I afslaar at erkjende som brødre de, som paa noget punkt skiller sig fra eder, da vil I ikke finde en eneste broder i eders rækker og dersom I vil modtage nogen af dem, som paa noget punkt skiller sig fra eder, saa bør I ogsaa modtage os».

En stund herskede en lydløs stilhed, alle forstod at afgjørelsen var nær, nogle bøiede sig og brast i graad, idet de bedækkede ansigterne med sine hænder, mange havde reist sig for at trække sig tilbage. Luther confererte endnu en gang med sine fæller, derpaa vendte han sig til Zwingli og Økolampadius og sagde: «Vi anerkjender eder for venner», og idet han gik hen mod sweitzerne, rakte han dem haanden og sagde: «Jeg rækker eder haand i fred og kjærlighed». Sweitzerne greb den med glæde. «Visselig», sagde Luther, «er forargelsen borttagen, naar vi undertrykker vor heftige

strid; der er nu en venskabelig overensstemmelse mellem os og dersom vi holder ved i bøn, vil den tid komme, da vi mødes som brødre».

Landgreven var overvættes glad. «Vi maa lade den kristne verden vide, sagde han, «at I er enige i alle troens artikler undtagen i det ene punkt om nadveren».

Luther nedskrev en erklæring i femten punkter, som han forelagde theologerne til underskrift. Ved oplæsningen af punkterne standsede Luther ved det første, som fastholder treheden i enheden af den ene, sande og evige Gud: var der nogen indsigelse. Nei! Artiklerne om Jesu Kristi guddom og manddom, hans død og opstandelse, arvesynden, retfærdiggjørelsen af troen, den helligaands gjerning og Guds ord vedtoges; ligesaa om daaben, gode gjerninger, skriftemaalet, den borgerlige orden og traditionen. Alle disse tiltraadtes fuldt ud. Luther kunde ikke skjule sin overraskelse. Men det frygtede punkt var endnu igjen. Under ængstelig, lyttende spænding læste Luther langsomt og høitideligt: «Vi tror alle, om Herrens nadvere, at den bør bruges under begge skikkelser, ifølge indstiftelsen; at messen ikke er nogen gjerning, hvorved den kristne faar absolution for en anden, enten død eller ilive; at alterens sakramente er Jesu Kristi virkelige legeme og blods sakramente, at den aandelige nydelse af dette Jesu legeme og blod er særlig nødvendig for enhver virkelig kristen». — — — Sweitzerne saa paa hverandre i forbauselse, men intet ord blev yttret. «Ligesaa», fortsatte Luther, «er vi enige om brugen af sakramentet, at det som ordet er forordnet af den almægtige Gud, for at de svage samvittigheder maa blive styrkede ved den helligaand i tro og kjærlighed». — Saalangt var alle enige. Luther fortsatte: «Og skjønt vi endnu ikke er enige i spørgsmaalet om Kristi legeme og blod er legemligen tilstede i brød og vin, skal dog begge parter nære mere og mere en sand kristelig kjærlighed til hverandre, og vi vil alle ydmygt bede Herren om at sende sin helligaand for at styrke os i den sunde lære». Artiklerne blev undertegnede af Luther, Melankton, Jonas, Osiander, Brentz, Agricola og Zwingli, Økolampadius, Bucer og Hedio.

Saaledes endte sammenkomsten i Marburg, der om den

end ikke magtede at skabe fuld enhed, dog blev af stor betydning for reformationens sag. Marburgerartiklerne var reformatorernes første samlede erklæring om de punkter, hvori de skilte sig fra den romerske kirke. Og samtalen havde vist at differencepunkterne ikke var saa mange eller saa betydelige, som man havde antaget. Den tjente derfor til at moderere de fordomme, hvormed de ledende mænd paa begge sider havde betragtet hverandre, idet den fastslog den store sandhed, at enighed i det væsentlige kan bestaa med forskjellig opfatning i enkelte punkter, *enhed uden uniformitet,* — den sidste frugten af romerkirkens baand, den første af evangeliets frihed.

Efter diskutionen i Marburg herskede der en mere moderat aand og tone imellem de to dele af reformationskirken.

Og om den senere igjen ombyttedes med den bitre strids kolde aande, og om vore dages reformationskirke synes mere delt end nogensinde, er dog klarligen det ypperste i den af livsrørelse og af aandsmagt paa veiene, som fører til Marburg. Og en dag skal det bud gaa udover kristenheden: De er enige, de har givet hinanden samfunds høire haand (Gal. 2, 9). Og indtil da lyder fra kirkens dyb af kjærlighed det gamle

Kyrie eleison!
Rankerne, som bære,
naadigt du beskjære,
og mens tider svinde
du dem sammenbinde
fast med fredens baand».

M. I. Meeg.

OM GJENNEMFØRELSEN AF STRAFFELOVEN.

Ved skoledirektør *Karl Aas*.

I.

At spørsmaalet om straffelovens gjennemførelse atter har været oppe og atter afsat svære betænkeligheder og tvil, vil ikke kunne vække forundring. Allerede lovens tilblivelse lægger saadanne betænkeligheder nær. Født af en genial jurist bærer den alle en saadans baade mere og mindre gode merker, fører nyskabelser med sig af vidtrækkende art, utvilsomt mange udmerkede, men ogsaa saadanne, ved hvilke tvil med rette er reist. Siden har det oprindelige udkast været undergit den sedvanlige lutringsproces gjennem komiteer og nationalforsamlingsfiltrering. Men om alle saadanne nyskabelser gjælder det enten at være eller ikke at være. Lutringsprocesserne og filtreringerne angaar lidt filing her og lidt rensning der. Meningen, tanken, aanden blir den samme.

Som vi alle ved var under lovens behandling i tinget sterke tvil oppe. Tvil af principiel og af mere speciel art. Heri er intet underligt. Det nye og uvante møder altid tvil og forbløffelse. Hvad der var af betænkelighed blev dog bragt til ydre taushed, dels under henvisning til, at blev dette lovværk sat ud i verden, da havde vi det mest moderne apparat paa dette omraade at fremvise. Og naar der henvistes til, at alt dette vilde koste uforholdsmæssige summer, da blev svaret: Ja, mine herrer! det kan saa være. Men derpaa har vi, som har havt i opdrag at bygge denne lov, oprigtig talt ikke tænkt. Det faldt os — oprigtig talt — under udarbeidelsen af denne lov ikke ind at spørge om, hvorvidt dens gjennemførelse vilde koste noget, eller det vilde koste intet. Og ydermere: hvorfor skulde vi ogsaa det? «I den række af aar jeg har siddet i straffelovskommissjonen har vi da derfor heller ikke spurgt derom. Men desuden er spørsmaalet et

faafængt spørsmaal. Thi vi har ingen maalestok, hvorefter vi kan opgjøre os nogen begrundet mening om omkostningsspørsmaalet.»

Betænkelighedernes hydra dukkede ved denne tale sit hode under havet. Det «lappede klædebon» af straffelov, vi hidtil har maattet drages med, skulde vi da aflægge og for Europas øine iføre os det ulappede og ny.

Men betænkelighederne var kun i det ydre overvundne. De dukkede atter op og med fornyet styrke. Det «høiere» syn, som blev gjort gjældende af de lovens forsvarere, som mente, at naar det gjælder sager af denne art, da spørges ikke om omkostninger, har nu maattet vige for en mere nøktern overveielse. Med styrke, og uden at kunne tilbagevises, er gjort gjældende, at uden store opofrelser kan loven ikke sættes ud i livet. Thi den behøver om sig et apparat af ydre midler, for at straffefuldbyrdelsen kan ske fyldest efter lovens bestemmelse. Men et saadant ydre apparat har vi endnu ikke, og istandbringelsen af det vil føre med sig de sværeste byrder. Naar dette er søgt afsvækket ved, at spørsmaalet om opførelse af et landstængsel er reist uafhængig af spørsmaalet om den nye straffelov, og at dette spørsmaal maa finde sin afgjørelse uafhængig af, om den ene eller den anden lov er gjældende, da kan dette ha sin rigtighed. Men for det første kan det ikke bestrides, at der dog ogsaa her er sammenhæng. Og i et hvert fald vil det da kun gjælde om udsættelse af de foranstaltninger, som med nødvendighed hænger sammen med lovens udstyr, saa spørsmaalet om omkostningerne sent eller tidlig vil melde sig. Men endelig vil det mindes, at hovedlovens bilove ogsaa kræver sit betydelige udstyr. Vi har allerede i loven om forsømte børn en saadan bilov, der iøvrigt baade kan virke og har virket uafhængig af hovedloven. Denne lovs gjennemførelse har kostet meget og vil efter hvert drage med sig de største opofrelser. Og noget lignende vil kunne siges om en anden bilov: løsgjængerloven, hvis gjennemførelse ingen endog tilnærmelsesvis kan sige, hvad af omkostninger den vil føre med sig.

Paa grund af disse sagernes stilling har man i det sidste ført tingene ind paa nye spor. Spørsmaalet maa, siger man, stilles saaledes: Vel, det er muligt, at gjennemførelsen vil

koste. Men lad os da udsætte med det ydre apparat, som loven kræver til sin fulde gjennemførelse efter sin mening, og lad os nøie os med det, vi i saa henseende har. Thi ogsaa saaledes kan loven bringes ud i livet. Hvad det gjælder om er nemlig fremfor alt, at den kan faa virke snarest muligt.

Det afgjørende argument for lovens gjennemførelse hentes saaledes til slutning, som ogsaa ventelig kunde være, fra loven selv. Den gamle lov svarer ikke til tidens tarv og tænkesæt. Den nye derimod er et klart og bestemt udtryk for den retsbevidsthed, som lever i folket. En straffelov maa svare til sin tid. Thi mellem forbrydelse og samfundsforhold er den engeste sammenhæng. En straffelov kan derfor ikke passe, naar de forhold som gjaldt, da den blev givet, senere er ændret. Vor gamle straffelov tilhører ældre tider, ældre samfundsforhold, et gammeldags tænkesæt. Vistnok har man søgt at tillempe den noget efter tidens fremskridt, og disse tillempninger viser sig endog at være gode. Men i det store og hele tilhører den dog en forgangen tid, en forlagt tankekreds, en gammeldags opfatning, tilblevet som den er under forhold saa vidt forskjellige som tiden for ca. 50 aar tilbage er fra vor tid. De, som stiller sig tvilende og afventende, er da derfor ogsaa væsentlig saadanne, der endnu lever i den forestillingssfære, at straffens hensigt er gjengjældelse, og at lovens haandhævelse er enstydig med forsøg paa at «realisere den absolute retfærdigheds bud» (!). Saalænge som man lever i saadanne gammeldagse forestillinger, kan man vistnok hævde for straffeloven en absolut og af de vexlende tider og forhold uafhængig karakter. En saadan opfatning er dog nu forlængst forladt. Den nye opfatning er jo derimod den, at samfundet straffer, fordi dette er nødvendigt for samfundets egen skyld. Straf er kun et af de midler, som samfundet nytter, for at realisere sin opgave.

Da dette nu er saaledes og ikke anderledes, mener lovens forsvarere, saa gjælder for os hurtigst muligt at faa den nye straffelov sat i kraft, for at det kan bli vitterligt for alle, at nu dømmer vi, ikke for at gjengjælde, ikke for at realisere den absolute retfærdigheds fordringer, men fordi samfundet finder det er nødvendigt at domme for sin egen skyld, — samt fordi vi ved at domme paa den vis, og ikke ud fra

aflægge forestillinger, som den gamle lov repræsenterer, kan dømme retfærdigt og ret.

II.

Det er ikke nærværende linjers hensigt at benægte den relative sandhed i den betragtning, at en straffelov bør være et udtryk for den retsbevidsthed, som lever i folket. Heller ikke, at det vistnok tør være saa, at den nye lov i forskjellige stykker bedre træffer retsbevidstheden som den lever nu iblandt os, end mange af den gamle lovs bestemmelser. En yngre kriminalist har nylig leveret nogle — efter hans mening i flæng grebne, men dog slaaende eksempler paa, hvormeget bedre retsbevidstheden rammes ved den nye lov, end ved de tilsvarende bestemmelser i den ældre. Saaledes f. eks. benyttelsen mod bedre vidende af falske penge, der nu belægges med straf fra 6 maaneder til 3 aar, men efter ny lov kan afgjøres med en bod af 3 kroner. Om offentlig paatale af en slagsbror, der er en skræk for sin bygd, men som ingen tør anmelde af frygt for juling, og derfor nu gaar frank og fri. Om undergjørende lægemidlers salg, hvorved godtroende mennesker nu narres, men hvis afhændere nu skal til knivs. Om embedsmænd, der udenfor tjenesten viser et daarligt liv; f. eks. er drikfældige, men nu ikke kan rammes, — derimod ved den nye lov.

Det kan være, at disse og lignende eksempler er slaaende. Paa mange vil de dog vistnok ikke gjøre et saa overvældende indtryk. Hvad angaar «drikfældige embedsmænd» tør den almene opinion nu være kommen saa langt, at slige feies væk, uden at man derfor behøver at anvende en ny straffelov. Og at landet oversvømmes af slaaskjæmper eller undergjørende lægemidler, har man dog ikke hørt saa meget til. At benyttelsen mod bedre vidende af falske penge er ret hyppig vil det være tvilsomt at faa os til at tro; og skulde sligt forekomme, synes en mindstebod af 3 kroner ikke netop at stemme saa svært med folkets retsbevidsthed.

Men selv om den nye straffelov i adskillige punkter rammer den levende retsbevidsthed bedre end den gjældende lov, saa vilde det jo ogsaa være værd at undersøge, om der ikke er punkter, hvor dette ikke er tilfældet. I denne hen-

seende vil det for en lægmand ligge nær at pege paa enkelte bestemmelser, som synes at falde lettest i øinene. Efter den nye straffelov vil det være at anse ikke som en forbrydelse, men som en forseelse, dersom jeg uden berettigelse bygger paa grund, som er i anden mands besiddelse eller dersom jeg saar eller planter i anden mands grund, eller dersom jeg lægger vei over naboens jord, eller overhovedet tiltar mig raadighed over fast eiendom i anden mands besiddelse, til dennes skade og mod hans forbud. Gjør jeg dette, saa resikerer jeg bod eller fængsel indtil 3 maaneder. Og dersom jeg ved slig adfærd udsletter grænsemerke, kan jeg faa fængsel indtil 6 maaneder (§ 396). Hvorvidt nu en saadan bestemmelse svarer til den almene retsbevidsthed i vort folk, faar de lærde bedømme. Skulde det være tilfældet, da har jeg indtrykket af, at det kan være et spørsmaal, om ikke straffen burde sættes noget høiere for en slig hallunk, for at skjærpe paa retsbevidstheden hos ham. At flytte grænsemerker og sligt har dog hos os fra gammelt været anseet som en særegen kjeltringstreg.

Eller, skulde nogen finde for godt at gjøre sig skyldig i nogen i naboeiendomsforhold strafbar adfærd, da kan han passere med bod eller indtil 3 maaneder. Stænger nogen af elve- eller bækkeløb, eller forandrer han vandets masse til egen fordel og andens skade, slipper han for samme kjøb (§ 398). Sniger nogen sig ulovlig ind i en joglers telt for at se paa stasen, atter har han at betale bod eller at sone med indtil 3 maaneder. Tar jeg ind paa et hotel og blir der f. eks. et fjerdingaar og reiser uden at betale, — samme straf (§ 402, 403).

At den faar en velfortjent straf med bøder eller fængsel indtil 3 aar, som ødelægger offentligt mindesmerke eller gjenstande, som er bestemte til almindelig nytte og pryd, synes rimeligt og billigt. Men naar det samtidig bestemmes, at ovennævnte straf kun gjælder, naar skaden er mere end 1 000 kroner, medens straffen blir indtil 6 aar, naar skaden er mere end 5 000 kroner, og indtil 10 aar, naar skaden er over 50 000 kroner, — en gradering af den art synes lidet stemmende med retsbevidstheden. Enten jeg river ned Christian rex paa stortorvet eller Karl Johan oppe paa slotsbakken

eller Asbjørnsen eller Kjerulf, tor være væsentlig det samme. Den slags gradering hører intetsteds hjemme.

Det har været stemmende med retsfølelsen blandt vort folk, at anse alt, hvad der hører til mord og drab, som noget af de værste forbrydelser, hvis forøvelse det derfor har været paakrævet at anse med betydelige straffe. I adskillige henseender synes heri nu en forandring at skulle ske, dersom den nye straffelov faar virke. Jeg sigter herved ikke saa meget til de forandrede bestemmelser om straf for en mor, som dræber sit udenfor egteskab fødte barn. Det tor være, at i den straffeudmaaling, som for saadan forbrydelse hidtil er anvendt hos os efter gjældende lov, er momenter ikke kommen til sin ret, som den nyere tid med rette har fremdraget Særlig kommer da naturligvis her i betragtning styrken af de bevæggrunde, som kan drive den ugifte mor til at omkomme sit barn Derhos da ogsaa, at den psykiske og fysiske kraft ved fødselsakten nedsættes, saa dermed ogsaa tilregnelsesevnen kan bli mindre. Imidlertid, hvor berettiget de her fremhævede momenter end kan være, saa blir det dog i ethvert fald et spørsmaal, hvor stor vegt der skal tillægges dem. Man maa nemlig altid erindre, at er der omstændigheder, som kan drive til gjerningen, og kan end modstandskraften være nedsat, saa er dog ogsaa paa den anden side en saadan gjerning som barnemord fuldbyrdet kun under overvindelse af de sterkeste naturlige drifter som vor slegt er i besiddelse af: moderinstinktet og moderfølelsen. Og det, at barnemord blandt vort folk har været anseet som en oprørende forbrydelse, tør regnes det til ære. I denne retning taler da ogsaa de mægtige bestræbelser, som nu er oppe i retning af at hjælpe ulykkelige mødre med børn udenfor egteskab. Samtidig at opta denne kamp for livet, og dog svække ansvarsfølelsen hos mødrene ved at nedsætte straffene for barnemord til et minimum, synes der at være liden sammenhæng i.

Er bestemmelser angaaende barnemord af ovennævnte art tvilsomt stemmende med den almindelige retsbevidsthed, da gjælder dette vistnok end mere de bestemmelser, som angaar gjerninger, ved hvilke man hjælper et medmenneske af med livet, naar vedkommende selv ønsker det (§ 235 f.). Enhver kan selv gjennemlæse disse paragrafer og saa selv dømme.

Ligesom den mildere behandling af barnemord, saaledes skriver ogsaa de ideer, der sætter drab af medmenneske paa dettes eget forlangende blandt de uskyldigere klasser af forbrydelser, sig fra det 18de aarhundredes filantropiske refleksjoner Som det erindres doceredes læren om den medmenneskelige kjærlighedspligt at befri dem fra livet, for hvem dette var blit byrdefuldt, meget livlig i de skandinaviske lande for ca. 20 aar tilbage Ideerne har nu faaet praktisk udslag i den nye straffelov. Selvfølgelig kan sagen være gjenstand for meningsforskjel. Og dersom nogen vil plædere, at straffelovens bestemmelser paa dette punkt vil virke opdragende paa vort folk i henseende til en anden bedømmelse af saadanne gjerninger, end den nu sedvanlige, og at dette kun vil være ret og rigtigt, da er her ikke stedet til nærmere at drøfte det spørsmaal. Derom bør der imidlertid være enighed, at til den almindelige retsbevidsthed svarer disse bestemmelser endnu ikke.

Det vilde være meget let at fremdrage en række lignende eksempler fra den nye straffelov, der klarlig viser, at dens bestemmelser saa langt fra, som det nu af lovens ivrigste forsvarere paastaaes, svarer til den almene retsbevidsthed, at meget mere det modsatte er tilfældet. Og jeg er ikke i tvil om, at det lille, som her er fremdraget, fuldt opveier, hvad der paa den anden side er sagt i henseende til lovens fortrinlighed paa dette punkt. Men er det saaledes, da falder jo hin megen tale om lovens tidsmæssighed o. s. v. forsaavidt til jorden.

Men derhos vil det være klart, at dersom det viser sig, at en række af den nye lovs bestemmelser lidet svarer til den levende retsbevidsthed, og at man af den grund ser paa den med betænkelige øine, da er det et lidet godt anbragt argument, at tvilerne om lovens godhed er saadan indrettede, at de anser straf for kriminelle forbrydelser og forseelser som et udtryk for gjengjældelse, og finder straffens opgave at være det at realisere den absolute retfærdigheds krav.

III.

Den opposition, som stadig har gjæret mod den nye straffelov, har havt vanskeligt for at komme frem, fordi loven

har været baaret af et navn, der altid har virket overvældende paa den almene bevidsthed. Og tilhængerne af den retning, for hvilken nævnte lov er et udpræget udtryk, har vidst at holde frem det store og betydningsfulde, som vilde være at opnaa, naar den kun blev sat ud i livet. Oppositionen mod loven har derfor væsentlig antat formen af tvil om, hvorvidt den nu ogsaa virkelig helt passede for vore kaar, særlig da, om ikke omkostningerne ved den blev saa store, at det var værd at betænke sig, før man tog det endelige skridt.

Det tør imidlertid være et spørsmaal, om der ikke, mere eller mindre bevidst, bag denne noget spagfærdige opposition gjærer større og dybere ting. Om der ikke bagenfor det hele staar en tvil om loven selv, om lovens aand, dens tanke og princip. Om vi til slutning, trods alt det gode, som dens gjennemførelse skal bringe, dog maaske var bedst tjent med ikke at faa den, og det bortseet fra alt hensyn til de omkostninger, som den sent eller tidlig med nødvendighed maa føre med sig.

Det kan maaske synes sent for disse tvil nu at skyde sig frem, siden loven engang er vedtaget, og endog dens ikrafttræden fra kommende aars udgang er bestemt. Men naar der fra deres side, som har opponeret mod et forslag om udsættelse af lovens ikrafttræden, med særegen kraft er anført, at nu maa den gjennemføres, fordi alene den er tidsmæssig, den alene svarer til folkets retsbevidsthed, da maa der ogsaa fra deres side, der har ønsket udsættelse, med lige stor ret kunne fremføres det, som taler for udsættelsen, dersom dertil ogsaa hører tvil om lovens tanke, dens aand, de principer, hvorpaa den er bygget. Herom kun et kort ord.

At nu den foreliggende lov er et juridisk videnskabeligt mesterverk af en talentfuld aand, har man ingen grund til at betvile. Det er saa ofte fremhævet af dem, der staar disse ting nær, at ogsaa en lægmand maa være bleven opmerksom derpaa. Og utvilsomt kan vort folk være stolt af, at et udkast af den art som det Getzske saa dagens lys iblandt os.

Men paa samme tid som dette med rette fremhæves, saa tør det ogsaa ha sin betydning og berettigelse at minde om, at hint udkast, hvoraf loven væsentlig er fremgaaet, *er et barn af en gjæringens, uroens, uklarhedens tid.* Man behøver

i sandhed ikke at være meget bevandret i de aandelige strømningers verden for at bli var, at hele den videnskab, af hvis arbeide udkastet er fremgaaet, befinder sig i en gjæring, der stempler den som værende i en overgangsepoche, og dermed da ogsaa gjør, at den har en overgangsepoches store fortrin, men utvilsomt ogsaa er belemret med en saadan tids store og indgribende mangler og feil.

Allerede deri viser det sig, at vi i denne henseende befinder os i en gjærende overgangstid, at den nye kriminalpolitiske retning, som nu hos os fører ordet, betegner en reaktion mod en nærliggende tids bevægelser, saaledes som disse fandt sit udtryk i den nærmest foregaaende tids begrebsjurisprudens.

Vi mindes endvidere de bevægelser, som udgik fra *Kant*, efter hvem straffen er at anse som *retfærdig* gjengjældelse, og at straffens maal skal indrettes derefter. I almindelighed kan det vistnok siges, at Kants ethiske syn foreløbig har faaet ringe indflydelse paa strafferetspleien. Men dette turde bl. a. ha sin aarsag i, at man ensidig fæstede sig ved den ydre udførelse, hans tanker fik paa dette omraade, idet han gav dem udtrykket af *jus talionis,* hvad jo overfladisk seet gir det gamle «øie for øie og tand for tand». Mindre har man derimod fæstet sig ved sagens kjerne og aand. Og dette er jo det meget simple, at et menneske aldrig skal betragtes som en ting, som en gjenstand, men som en ansvarlig personlighed. Derfor maa der ogsaa straffes under henblik til menneskets egenskab som person. Straffen er da, rettelig seet, ikke et middel til bedste for samfundet; heller ikke bør straffen betragtes som et middel til opnaaelsen af et gode for forbryderen; *men naar der virkelig straffes, skal det ske ene af den grund, at forbryderen har villet sin handling.* At øve straf, fordi man derved vil opnaa et gode udenfor personen som person, altsaa for en fordels skyld, er at nedværdige baade straffen og det menneske som straffes. Og vi mindes *Hegels* bestemmelser af forbrydelsen som individers negation af fællesviljen og straffen som negation af hin forbrydelsens negation.

I modsætning til disse noget abstrakte bestemmelser synes det at have været de nyeres fortjeneste at ha frem-

hævet, at naar der straffes, saa sker det «for samfundets skyld», idet straffen er et af de midler, samfundet bruger for at realisere sin opgave». Al ret har til hensigt at beskytte menneskelige interesser. Livet frembringer interessesfærer, og disse maa beskyttes, hvad enten det er samfundets eller den enkeltes interesser. Strafferettens opgave er det da at yde en forsterket beskyttelse for særlig beskyttelsesværdige interesser. Straffens retsgrund ligger derfor ogsaa deri, at den er et «hensigtsmessigt middel for at opretholde samfundets velfærd», — ikke i nogen realisation af retfærdigheden. Det er derhos de nyeres eiendommelighed at ha fremhævet, at med opstilling af alle strafferetstheorier opnaaes dog ikke noget særlig klækkeligt for de problemer, det her gjælder. Retslivet maa meget mere opgjøre sig en dom om, hvad man, under dette synspunkt, «hensigtsmessigst kan gjøre med forbryderen, uafhængig af al theori». Derfor maa straffen være afpasset efter de omstændigheder og betingelser, hvorfra forbrydelsen sprang ud, for at «afværge videre skade».

I denne henseende og for dette formaals skyld har der da udviklet sig baade theoretiske og praktiske bestræbelser. Der er opstaaet en kriminalbiologi, der undersøger den enkelte forbryders fysiske og sjælelige habitus (kriminalsomatologi og -psykologi), og der er opstaaet en kriminalsociologi, der gransker forbrydelsens forhold til og sammenhæng med samfundslivet. Og da «al straf er hensigtsmessighedsstraf», maa der være ikke bare straffe af forskjelligste art, afpasset efter forbrydelsens art, men der maa ogsaa sørges for sociale foranstaltninger til redning af saadanne, som er udsatte for at bli forbrydere (skolehjem o. s. v.) eller for saadanne, som allerede er komne paa forbryderbanen.

At miskjende det gode, det nye og værdifulde, som ligger i alt dette, vilde jo kun være daarens sag.

Paa den anden side kan det dog heller ikke være uklart, at de forudsætninger, hvorfra disse bestræbelser og foranstaltninger udgaar, og det grundlag, hvorpaa de søger sin støtte, har sin store indskrænkning, sin betænkelighed, ja endogsaa sin fare, og at derfor de sandheder, som saaledes hævdes, kan bli af høist problematisk art, naar de faar raade marken alene.

En nøiere indgaaen herpaa vil dog her være umuligt. Kun skal vi minde om, at dersom det grundlag, hvorpaa den hele bygning hviler, maa eftersees, saa vil, hvor berettiget end de nævnte bestræbelser er, og hvor nyttige de i mange henseender end viser sig at være, ogsaa disse trænge nøiere eftersyn. Men særlig vil vi minde om, at *den utilitaristiske retning, hvortil hele den nyere kriminalpolitik hører, i den dybere beridsthed hos Europas folk allerede er paa retour.* En bevægelse, som den her nævnte, faar, selv om det er navne som *v. Liszt* og *Ihering,* der er deres bærere (og en discipel af disse var jo ogsaa Getz), finde sig i at dele tidsstrømningers skjæbne. Det gode i dem optages af den fremrykkende slegt. Dens slagger maa svinde. Saaledes vil ogsaa her utvilsomt ske. Slegten begynder allerede at se, at den ikke i længden kan finde sig i, at den ethiske relativisme og den sociale epikuræisme fører ordet alene. Samfundslivet kan i længden ikke søge sine grundvolde deri, at dens væsentlige maal er den sociale og subjektive «velfærd»; at det gode og det rette kun er det nyttige og det gavnlige; at den høieste livsvisdom bestaar i en passende afveining af det nyttige og skadelige; at moral og ret er den kunst at frembringe den største sum af lykke»; at de menneskelige handlinger ikke skal maales efter deres indre værdi, men kun efter deres nyttige og skadelige følger; at de menneskelige bestræbelsers hovedindhold er at forbedre det samfundsmessige liv; at naar menneskene skal befinde sig vel, saa maa man undgaa alle haarde forholdsregler og lempe sig paa bedste vis.

Det er meget rimeligt, at den livsvisdom, som den sociale epikuræisme repræsenterer, der ved sin simpelhed og enkelhed appellerer til det menneskelige velbefindende, maa stelle ligeoverfor det ethikens krav, at straf ikke skal betragtes som «et middel for en fordels skyld», men at et folk, selv om det var paa vei til at vandre ud, først skal henrette sine mordere, forat retfærdigheden kan ske fyldest. Thi retfærdigheden skal raade, selv om alle verdens skjelme og forbrydere derved gaar til grunde.

Imod det i slet betydning feminine drag, som særkjender vor tids humanitet, og som paa forskjellig vis gjør sig gjældende ogsaa i retspleien, idet f. eks. ved skyldbehandlings-

spørsmaalet fornærmerens person og interesser utilbørlig rykkes i forgrunden, tør en mandigere tale snart gjøre regning paa opmerksomhed. Thi, ret beseet er det dog et ganske karakteristisk træk, at vi nu begynder at tvile paa berettigelsen af det dogme, som har mareredet en stor del af vore ledende mænd, — det dogme, at maalestokken for vor værdsættelse af de menneskelige ting og gjerninger skal vi søge i tingenes ydre nyttevirkning og ikke i deres indre værdi. Vi begynder at se, at vi nu maaske tilstrækkelig længe har hørt, at det, som har værdi, det er ikke den indre gehalt, men virkningen i henseende til den ydre velfærd. Den følelse begynder nu at arbeide sig frem, at de ikke har ret som tror, at det, vi mister ved hin ydre værdsættelse, kun er utopier, et tomt skin, en død ballast, som det var vor lykke at vi befriedes fra. Ikke skal det nægtes, at, idet menneskenes sind fortes i en retning, der fæstede opmerksomheden mere ved handlingernes ydre velfærdsvirkninger end ved deres indre gehalt, oparbeidedes en stemning, der disponerede til et flittigt arbeide i henseende til forbedringer og forandringer i livets bredde. Hertil hører ikke mindst alle humanitære foranstaltninger, som særmerker vor tid. Men deri aabenbarer sig vor slegts dybere drag, at vi nærmer os til en noiere besindelse af, hvad der er det første og hvad der er det andet, hvad der er roden og hvad frugten og dermed ogsaa begynder *noiere at undersøge de forudsætninger, hvorpaa vi vil bygge vort liv*. Og i en sum kan denne bevægelse sammenfattes derhen, at det gjælder i de menneskelige bestræbelser at se til, at vi ikke gjennem vore humanitære foranstaltninger synker sammen paa velværets hynder, paa den subjektive behageligheds tæpper. Kampen for det humane er en menneskeslegtens kamp, ikke for det nyttige, for det behagelige, for velværet, for menneskeslegtens dolce far niente; men kampen for det humane er fremfor alt og fra grunden af en menneskelighedens kamp for det væsentlige i mennesket, hvilket indeslutter en menneskeslegtens kamp mod sig selv.

Al saadan tale maa dog føles som vind for den tankegang, der, f. eks. naar det vil hævdes, at der er noget som heder rettens idé, synes at høre tale om en firkantet cirkel. Rettens idé hører paa vore juridiske auditorier til de forlagte

sager, til en tankesfære, der er merket bortkomne sager. Eller vækker ikke talen om rettens idé hos vore hypermoderne jurister et medlidende smil?

IV.

Det forblir alligevel sandhed, som ingen sofistik kan omstyrte, at der er den engeste og inderligste forbindelse mellem moral og ret, mellem retsbegrebet og moralbegrebet, dermed ogsaa mellem strafferet og moral. Alle tider har vist det, alle retsopfatninger viser det. En utilitaristisk ethik som den, der med udgang fra England, gjennem *Bentham* og *St. Mill,* af hvilken sidste som bekjendt ogsaa Getz var sterkt paavirket, fik fodfæste i det europæiske aandsliv, har ogsaa domineret paa strafferetspleiens omraade og der afsat sine frugter. Vi ser det fremfor alt i den omstændighed, at noget strafferetsligt princip kan skolen ikke hævde. Netop fordi nyttighedshensynet gjøres til princip, ophæves alt princip. Man søger derfor at redde sig ved den bemerkning, at man vil forbinde alle principer og skabe et «sammensat relativt princip», hvorved afskrækkelse, forbedring, uskadeliggjørelse o. s. v. «stilles ved siden af hinanden». Men til slutning forlades ogsaa denne position, og der spørges kun om, hvad der er hensigtsmessigt i hvert enkelt tilfælde.

Man behøver aldeles ikke at være af den anskuelse, at straffen er udtryk for den *absolute* retfærdighed, fordi om man hævder, baade at det har sin værdi det, som de nyere gjør, at undersøge og ta hensyn til forbrydelsens aarsag og til straffens virkning, men paa samme tid ogsaa hævder, at dette ikke gir noget virkelig ledende princip. Mod det «ledende» princip, der, fordi det holder sig til nyttevirkningen og hensigtsmæssigheden, ophæver alt princip, har det da sin betydning, ja sin nødvendighed at hævde, *at straf sker for retfærdighedens skyld, i første instans for retfærdighedens skyld.* Det er et gammelt ord, som juristerne kunde have godt af at mindes: «Vi faar det, vore gjerninger har fortjent.» Den retfærdige straf er den, som hverken forhærder sindet, men heller ikke udvisker retsfølelsen. Alene den kan i sandhed forbedre. Alene ved virkelig forbedring af sindet kan retsordenen sikres. Alene her sikres mod vilkaarlighed mod for-

bryderen. Sker retfærdigheden fyldest, da er den sande gjengjældelse kommen. Ikke i den raat, udvortes opfattede mening af gjengjældelse, som i den ser udvortes hævn og udvortes gjengjældelse, denne bogstavtrældom, som paaduttes retfærdighedens forsvarere. Alt saadant fører i det absurde. Men den retfærdighed, der hævder straffens *proportionalitet til forbrydelsen, ret at merke som forbrydelse,* naar hensees til sagens væsentlige og dybere sammenhæng. Det er da derfor ogsaa et af de interessanteste fænomener paa strafferettens omraade, at hævderne af nyttighedsprincipet, i følelsen af dets utilstrækkelighed, forsøger en forsoning med hævderne af «det kategoriske imperativ», og at de indser, at veien dertil kun gaar gjennem en fordybelse af skyldbegrebet og dermed en fordybelse af straffebegrebet.

At det principielle synspunkt har sin afgjørende betydning vil sees allerede deraf, at paa grund af rettens og moralens sammenhæng vil ogsaa direkte og indirekte *folkets moralopfatning paavirkes af de retsprincipper, som gir sig udtryk ogsaa i straffeloven,* og med *folkets moralske sans da ogsaa dets sed og skik.* At dette nu ogsaa delvis tilsigtes selv fra deres standpunkt, der gjør alt paa dette omraade afhængig af den raadende retsbevidsthed i folket, viser, at selv disse til slutning maa stille sig høiere maal end nytte- og hensigtsmessighedsprincipet, men derved i virkeligheden gjennembryder sit eget standpunkt. Men idet der gjør sig en saadan, særlig umiddelbar, indflydelse gjældende gjennem folkets instinkt fra straffeloven af udover folket og paavirker dettes bevidsthed, *da faar man se til, hvad det er, man vil, at folket skal oplæres til, hvilken moralopfatning man ønsker skal bli raadende i folket.* Men lidet tror jeg det vilde «gavne» vort folk gjennem fremtiden, om utilitets- og nyttehensynet skulde gjennemtrænge folkelegemets marv. Utvilsomt er det et gode, at humanitære og humanistiske hensyn og betragtninger faar magt og udbredelse. Men disse hensyn maa hvile paa et i sandhed ethisk fundament. Men utilitet som princip ophæver al ethik.

Hvad det gjælder om for et folk er dog fremfor alt, at der arbeides for at dets niveau kan forhøies, — at reise folkets høidelag, at uddybe folkets sind, at løfte dets samlede

virkelighed op paa et høiere trin. Først paa grundlag af en saadan indre sindets omvæltning, en hjertelagets omdannelse, en forhøielse af det sedelige niveau, et brud med hang til velbefindende som det høieste, først derved faar forbedringen af de sanselige og udvortes kaar sin betydning. Er det i første instans velværet, fornemmelsernes velbefindende, det gjælder, da synker det hele i illusjon.

Saaledes faar det ogsaa bli paa strafferetspleiens omraade. Dersom retfærdigheden gaar til grunde paa hensigtsmessighedens bekostning, da har det dog egentlig ikke saa stort værd for menneskene at leve paa jorden. Thi da vil dog til slutning det menneskelige i mennesket forsvinde. Alle foranstaltninger paa strafferetspleiens omraade med humanitære indretninger og arbeider, som de vi nu har begyndt med ogsaa hos os, de taber sin værdi, dersom de ikke skal sees paa en ideal bevidstheds baggrund; dersom det ikke er det man begjærer, at forlægge vort folks liv til et høiere ethisk niveau end det, som nytte- og hensigtsmessighedsmoralen lærer.

At den nye straffelov, naar den faar virke, lidt efter lidt vil bidrage til at *omskabe vort folks retsbevidsthed ikke i skjærpende, men i nivellerende retning,* vil efter alt, hvad hidtil er sagt, neppe kunne bestrides. Herimod vil ikke med grund kunne indvendes, at der dog er andre kræfter, som vil forstaa at holde de ideale livsprinciper i hævd blandt vort folk, saa det ikke kan skade, om utilitarismen gjør sig gjældende i strafferetspleien. Thi, bortseet fra det selvmodsigende i en saadan betragtning, vil jo en spaltning og en splid derved opstaa i folkebevidstheden, idet forskjellige principer lægges til grund for dets liv. Heller ikke vil det strække til at sige, at det dog er en fordel, at, idet saamange nye bestemmelser er draget ind i den nye lov, og saa mange flere samfundsforseelser blir underlagt paatale, saa skjærpes derved retsbevidstheden. Thi det, at den nye lov saaledes etablerer en række nye straffebestemmelser, saa man nu vil finde forbrydelser her og forseelser der, tør være et tveegget sværd. Det er et gammelt pædagogisk princip, som ogsaa gjælder folkeopdragelsen, at det at tukle og fikle med allehaande bud og forbud til overmaal, det netop egger, paa samme tid som det sløver. Og særlig vil dette komme i betragtning, naar

det nye, som drages ind, væsentlig er saadanne fænomener i folkelivet, som bør modarbeides gjennem andre midler end at slæbe dem ind for domstolene.

Ret beseet vil vi saaledes samstemme med dem, der hævder, at spørsmaalet om straffelovens ikrafttræden bør afgjøres paa et andet fundament end omkostningsspørsmaalet alene. Om vi vidste den ting, at en eller anden af de bestemmelser, som der er foreslaaet, at deres praktiseren i livet vilde koste mange penge, da burde vi dog ikke opgjøre og afgjøre sagen paa grundlag af omkostningsspørsmaalet alene. Her bør ogsaa et andet ord faa lov til at tale med. Hovedsagen er den, at man netop paa grundlag af de principer, som her sættes ind i livet, og under hensyn til den umaadelige magt disse principer vil have til at virke i livets bredde, bør gives endnu en tids betænkning, om man ønsker disse principer givet denne magt.

Vi ønsker da sagen udsat, af den grund, at *i virkeligheden er de principer, hvorpaa den nye lov er bygget, allerede agterud for tidens dybere drag.* Loven er i sin grundvold allerede forældet. Dette gir sig endogsaa umiddelbart udtryk i de fremførte krav: kommer loven ikke til at virke nu, da blir den snart forældet; derfor, lad den komme; thi maaske snart er dens tid forbi.

Ja, i sandhed, den tid er snart forbi, da vi finder os tilfredsstillet med at indespærre det menneskelige sjæleliv i naturlovens bur. De store fortjenester denne retning har havt til opklarelse af mange af sjælelivets fænomener vil ikke glemmes, dens arbeide for at fremdrage sjæle- og samfundslivets empiriske regelmessighed, fra regelmessigheden at trænge frem til regelmessighedens grund, og saa i naturloven at søge det exakte udtryk, den præcise formel for denne regelmessighed. Men man begynder dog ogsaa nu at se, at dermed er ikke det hele sagt om den sag. Vel er der en sammenhæng mellem naturens lov og sedelighedens lov; men til denne sidste lov naar man dog ikke uden at gjennembryde hin. Og som forstaaelsen af dette forhold paa det moralske omraade træder frem, saaledes viser det samme sig paa beslegtede omraader. Mod retslovens undertrykkelse og underkuelse under naturloven, og for hins eiendommelighed ligeoverfor

denne taler allerede sterke røster. Og vel har vi faaet meget at lære af dem, der har paavist for os vor sammenhæng og vor afhængighed af samfundets liv, existensbetingelsernes magt, milieuets betydning, den historiske og samfundsmessige betingethed i vort liv, og at ingen ethisk udvikling er mulig uden i et ordnet samfundsliv. Men det store spørsmaal, udenom hvilket det ikke er muligt at komme, blir dog, om alle disse ydre betingelser, om alle disse samfundshensyn er den tilstrækkelige gradmaaler i livets forhold, eller om en anden maa haves in mente og drages frem, naar vurderingen af tingene skal ske. Saaledes ogsaa i retspleien. Om vi der skal bygge paa og indrette os derefter, at vi ordner vore straffebestemmelser ud fra hensynet til samfundet som sidste værdimaaler, eller om ogsaa her sigtepunktet maa bli et andet, dersom vi ikke skal forskylde, at ved vore bestræbelser paa dette omraade det i sandhed menneskelige i mennesket lægges øde. Ogsaa retspleien faar opgjøre sig en mening om, hvorvidt de menneskelige handlingers værd ligger i hensynet til den nytte- eller skadeeffekt de har for samfundet, altsaa har hensyn til forhold udenfor handlingen selv, eller om de blir at bedømme efter hensynet til handlingen selv o: til den, som udøver handlingen. Thi denne afgjørelse kan ikke undgaa at indvirke ogsaa paa retspleiens behandling af de forbryderske handlinger.

Skulde vi ikke nu i vort land allerede ha nok af hensigtsmessighedsbedømmelse, af utilitet, af opportunisme. Har ikke vort liv længe nok bevæget sig omkring og henimod livets periferi. Har ikke det, som burde have rang i høiere klasse, været nedsat til tjeneste og middel for lavere hensyn. Har ikke principer været anseet som illusjoner, personligheden opofret for partier, opdragelsen af ungdommen været bedømt efter den «nyttige samfundsborgers» maal, kristendommen efter indremissionens og Lutherstiftelsens. Denne mare holder vi paa at ride af os. Men i straffeloven er princípet lovfæstet. Skulde vi ikke udsætte, og se tiden an med dens gjennemførelse?

Tromsø, 8de december 1903.

LOVEN OG CHRISTUS.

(Efter den ældste menigheds betragtningsmaade).

(Af dr. *Chr. A. Bugge*).

(Forts.).

Disse *messianister* dannet, ved siden af sadducæer og farisæer og essener, en egen retning i jødernes religiose liv. Man kaldte dem «de stille i landet», «de ventende», og indholdet af denne forventning var «Israels trost», «Jerusalems udløsning» ved Messias (Luk. 2, 25–38). Til denne retning hørte folk som *Simeon* og *Anna, Zacharias* og *Elisabeth* med døberen, Josef og Maria, sandsynlig ogsaa Zebedæus og hans familie, overhoved de kredse, hvorfra Jesu disciple mest rekrutteredes. Sin aandelige næring sugede disse (foruden af de hellige skrifter) af apokalypserne. Det er betegnende, at en søn af Josef, Judas, i sit brev citerer to apokalypser som kanonisk autoritet. Messianisterne tilhørte øiensynlig overveiende de beskednere samfundsklasser. Uden egentlig organisation synes de dog at ha' dannet en art brodersamfund. De ligned overhoved i mangt «Hauges venners» samfund. De besøgte gjerne hinanden, udtalte for hinanden ligesindede og ligestemte tanker og haab, sammenholdt oplevelser og Guds forelser med dem for hinanden, saaledes som Maria og Elisabeth (Luk. 1, 39—56). Efter apokalyptikernes sedvane udtyded de gjerne den hellige skrift i vid udstrækning messiansk, selv steder, som oprindelig *ikke* var saaledes mente. Hele skriften ligesom aanded Messias for dem.

Men idet saaledes *Messias* for dem blev religionens kjerne og stjerne, dens hjerte og aandelige midtpunkt, traadte de uvilkaarlig i modsætning til farisæerne. Thi disse var lidet messiansk stemte. Skjønt Messias nok for dem ogsaa var en troesartikel, saa var de egentlig slet ikke messiansk orienterede. De var *nomister, loven* var dem i religionen alt, ved siden af hvilken Messias som lovens kjerne ei egentlig kunde leve og trives. Men omvendt maatte for messianisterne Messias indtage lovens plads, og dermed tanken om ligheden mellem

disse størrelser allerede i Guds husholdning med sit folk i fortiden, allerede i det gamle testamente med tankenødvendighed opstaa. Thi *loven* kunde umulig *uden videre* sættes ud af gyldighed.

Kan man nu paa nogen maade spore denne tanke i litteraturen? Det synes saa. Ialfald findes spor af ytringer, som ikke uden under forudsætning af denne theori blandt messianisterne, lettelig forstaaes. Den gamle *Simeon* siger, at *Messias* skal være et lys til aabenbaring for alle hedninger (Luk. 2, 30—32). Efter *Micha* og *Jesaia* derimod er det den fra Zion udgaaende *Thora,* som skal straale som et lys ud over hele verden og hidlokke folkene og hidføre den messianske fredstid Micha 4, 2. Jes. 2, 3[1]). Altsaa synes tanken om hin lighed mellem de nævnte størrelser at være grundlaget for ordene om *Messias* i hint messianisternes hovedkvarter.

Vi kan her endog tydelig se oprindelsen af hin ligestillen af Messias med loven. For messianisterne var naturligvis «Herrens tjener» (Ebed-Jahve) hos Jesaia lig Messias. Nu kaldes hos Jesaia Ebed-Jahve for en «*folkets pagt*» og et «*hedningernes lys*» Jes. 42, 6. Men efter Jes. 2, 3 er hint hedningernes lys *Thora!* Altsaa er Thora = Messias.

Mathematisk opstillet:

Ebed-Jahve = Messias.
Ebed-Jahve = hedningernes lys.

Altsaa: hedningernes lys = Messias.
Men: hedningernes lys = Thora.

Altsaa: Thora = Messias.
Videre: Ebed-Jahve = Messias = folkepagt.
Folkepagt = Thora.

Altsaa: Thora = Messias.

Dette er ikke en konstruktion af mig. Thi i *Barnabasbrevet* bliver Jes. 42, 6 anvendt, netop paa ovenangivne maade, til bevis for, at «*Christus est nova lex*» (kap. IV). Det var blandt de *senere* Jesus-messianister. Men omtydningen af Jesaia 2, 3 ved Simeon viser, at profeten allerede ved Jesu

[1]) Merk: Der staar: «Fra Zion skal *Thora* udgaa og *Jahves ord* fra Jerusalem». *Jahves ord* er efter parallelismen det samme som *Thora.*

fødsels tider opfattedes paa samme maade som af Barnabas i messianismens hovedkvarter. Nærmere seet er det jo kun en — uundgaaelig messianistisk tankeslutning!

Ud fra samme forudsætning synes det ord af Jesus talt: alle profeter og loven spaaed til Johannes (Mat. 11, 13). Nu indtræder en anden tilstand, nemlig opfyldelsen af hine spaadomme, og denne tilstand har Gud skjult for de vise og forstandige (ɔ: farisæerne og de skriftlærde) og aabenbaret det for de umyndige. Aaget (efter min opfatning netop Thoras aag efter farisæisk iagttagelse af lovbudene) skal aftages og Messiæ gavnlige aag og lette byrde træde isteden (Mat. 11, 25—30)[1]).

Det var det ogsaa, som Paulus saa levende erfarede. For ham havde loven hidtil været et haardt aag og en tung byrde. Farisæerne indrømmede gjerne dette. Loven *skulde* netop være en frygtelig byrde. Thi alt efter den vegt, hvormed den trykkede, blev størrelsen af lønnen for dens overholdelse af Gud fastsat, efter farisæisk lære. Det var ogsaa en af grundene til, at Stefanus's lære forekom Paulus bespottelig. Desuden var jo — det stod fast for Paulus — Jesus af Nazaret ialfald ikke Messias. Dog maa Stefanus's vidnesbyrd og fremforalt hans herlige død have gjort et mægtigt indtryk paa den meget modtagelige Paulus (Ap. gj. 7, 55—60). Ikke alene modtager man uundgaaelig overhoved altid en viss prægning af en aandsmægtig modstander. Men her syntes denne Stefanus's og denne menigheds liv desuden at tyde hen paa, at dette var et *foraarsliv*. Ogsaa Pauli store lærer Gamaliel kunde ikke unddrage sig det sterke indtryk deraf. Dog, paa den anden side: denne Jesus var jo nu en død mand, og Paulus skulde sørge for, at hele menigheden snart var en saga blot. Med denne hensigt drog han til Damaskus. Men netop der viser Gud ham, saa at han ser det med øine og hører det med øren, at Jesus lever, lever ved Guds høire haand i det høie! Paulus oplever med andre ord det

[1]) Det er visselig ingen tilfældighed, at det følgende kapitel (Mat. kap. 12) handler om *sabbaten* og en friere holdning fra Jesu side overfor den, en afkastning af det nomistiske sabbatsaag samt den deraf følgende flammende kamp med nomisterne. Begge parter forstod, at dette er en kamp paa liv og død.

samme syn, som Stefanus havde i sin dødsstund! Altsaa Stefanus har havt ret. Intet under, at Paulus dermed gaar ind ogsaa paa *den* Stefanus's tanke, at Jesus som Messias har indtaget lovens plads i religionen. Thi har manden havt ret i, at Jesus er Messias, saa har han vel ogsaa havt ret i følgeslutningen. Saa synes Paulus at have tænkt. Og Paulus, den lærde rabbi, forstaar bedre end nogen anden hele sammenhængen her. Han ved jo saa vel, *hvorledes* loven er bleven et saa trykkende aag. Først havde man opdelt Guds *skrerne* lov i 613 bud (mizwoth). Loven kunde derfor med rette kaldes «budenes lov». Omkring denne egentlige Guds lov havde man da opstillet et gjærde af omtrent 2000 rabbinske *vedtægter*. Disse sidste kaldte man paa græsk *dogmata*, paa jødisk *gezeroth*. Dette var den *mundtlige* lov, ogsaa kaldet *traditionen*. «Budenes lov i vedtægter» (Ef. 2, 15), det var saaledes farisæismen i kort begreb [1]).

En Virkning af, at den saaledes skildrede Thora sættes ud af kraft, som Paulus paa dette sted (Ef. 12, 14 ff.) siger, er fredsstiftelsen mellem hedninger og jøder. Denne saaledes opfattede og udøvede Thora var nemlig netop det fiendskabsstiftende mellem jøder og hedninger. Netop den hedenske urenhed, som ved nydelsen af svinekjød og andre urene spiser stadig paany tilveiebragtes, gav jøderne en stedsevarende og stadig virkende leilighed til haanlig foragt mod de andre folk, hvilken for altid vilde dannet en «gjærdets skillevæg» mellem disse to parter. At hin opfatning af loven var aarsagen til dette fiendskab, det har vel Paulus været den første til klart at indse. Og netop Christi person, idet han overtager lovens rolle, er freden, det enende (Ef. 2, 14). I denne sammenføining er han hjørnestenen (Ef. 2, 20).

Der falder idethele fra hin lære om ligheden mellem Christus og loven et eiendommeligt klart lys over de forskjelligste ytringer af Paulus om loven.

---

[1]) Ogsaa *Ritschl* har indseet dette: «Følelsen af tryk, af indskrænkning, af usalighed, er bundet til den atomistiske opfatning om de mange enkeltbud; loven som helhedsudtryk for den guddommelige sandhed og retfærdighed fremtræder for hine digtere (i d. gl. Test.) som grunden til deres ægede sædelige frihed, som næring for deres egentlige personlighed, altsaa den stadige udvisning af Guds naade (Entsteh. der altkath. Kirche[2] side 111).

Lad os i al korthed se paa dette.

Et hovedsted i denne sammenhæng er Rom. 8, 1—2: «Netop derfor er der ingen fordømmelse for dem, som er i Christo Jesu; thi livets aands lov i Christo Jesu har frigjort fra syndens og dødens lov». Her træder Christus og loven i ligefrem modsætning med hinanden. Thi hin syndens og dødens lov er netop Thora. Den kaldes saa, skjønt god i sig selv, fordi, som det ovenfor hed, «synden har nyttet loven for at kalde alle lyster i mig tillive; thi uden loven manglede synden liv. Men jeg levede hen uden lov; dog da budet kom, da kom der nyt liv i synden, men for mig døden». Og saaledes havde budet, hvis øiemed er liv, for mig døden til virkning (Rom. 7, 8—9). I det nu Christus træder i lovens sted, saa gjælder det: «er Christus i eder, saa heder det om legemet: dødt for syndens skyld, om aanden: liv for retfærdighedens skyld; men bor hans aand, som har opvakt Jesus fra de døde, i eder, saa vil han, der opvakte Christus Jesus fra de døde, levendegjøre ogsaa eders dødelige legemer ved sin eder iboende aand» (Rom. 8, 10. 11).

Vi vil nu ogsaa paa en ganske anderledes klar maade end før forstaa Pauli eiendommelige bevisførelse Rom. 6, 15—7, 6.

Det, som skal bevises er: ikke vil vi synde, fordi vi ikke er under loven, men under naaden.

Det beviser han, idet han fremholder, hvorledes egteskabet med loven — thi et saadant var tidligere forhaanden — ved den ene egtefælles død nu er opløst.

Det er nu let at se, hvorledes denne bevisførelse havde en særlig overtydende kraft.

Som vi saa, var Thora, Jahves datter, den israelitiske menigheds hustru. Naar nu Christus træder istedenfor Thora, saa er *han* Guds søn og sin menigheds brudgom. Vielsens handling mellem Israel og loven fuldbyrdes ved omskjærelsen («den, som gjøres med hænder») Vielseshandlingen mellem Messias og menigheden fuldbyrdes ved *daaben*. Denne er nemlig den christelige omskjærelse («som ikke gjøres med hænder»). Dette siges udtrykkelig i Koll. 2, 11: «I Christo blev I ogsaa omskaarne med en omskjærelse, som ikke er gjort med hænder, ved afførelsen af eders kjødslegeme, ved *Christi* omskjærelse, da I *blev begravne med ham i daaben*».

Samme synsmaade ligger ogsaa til grund for det skjønne Ef.-sted, hvor Paulus opmaner mændene til at efterligne Christus i hans kjærlighed til menigheden: «Christus har elsket menigheden og givet sig selv hen for den, forat han kunde hellige den, idet han har renset *den ved vandbadet i ordet*» (Ef. 5, 25—26).

Altsaa: menigheden var tidligere gift med Thora, og nu paaviser Paulus med tvingende tankerigtighed følgende: ligesom egteskabets pligt ophører ved døden, «saa er følgelig ogsaa I nu, mine brødre, døde for loven ved Christi legeme, for at tilhøre en anden, ham som blev opvakt fra de døde, forat vi skulde bære frugt for Gud. Thi da vi var i kjødet, viste de ved loven opvakte syndige lidenskaber sig virksomme i vore lemmer for at bære frugt for døden. Men nu er vi bortfaldne for loven, fordi vi ere døde ved det, hvormed vi vare bundne, saa at vi nu tjener i det nye aandsvæsen og ikke i bogstavens det gamle» (7, 4—6)

Ligesaa overbevisende er den anden side af forholdet: pligten til lydighed mod den nye egtefælle Christus: «Ved I ikke, at den, for hvilken I tilbyder eder som tjenere til lydighed, til ham er I ogsaa forskrevne som tjenere til lydighed, hvad enten synden til død eller lydigheden til retfærdighed? Men lovet være Gud, at I vistnok *var* syndens tjenere men af hjertet blev lydige efter den *læretypus,* hvortil I bragtes; at I, befriede fra synden, blev gjort til retfærdighedens tjenere».

Ud fra den samme tankegang er det let forstaaeligt det bevis, som fremføres ved det spørgsmaal: Skal vi blive ved i synden for at naaden skal blive desto større? Svaret er følgende: «Vi er begravne med Christo ved daaben til døden, forat, ligesom Christo blev opvakt fra de døde ved faderens herlighed, saa skal og vi vandre i livets nye stand . . . . i den erkjendelse, at vort gamle menneske blev medkorsfæstet, forat syndens legeme skal tilintetgjøres» (Rom. 6, 3—6).

At Christus nu maatte afløse loven, det havde sin grund i, at Thora ganske forfeilede sit øiemed, fordi Thora er aandig, men mennesket er kjødeligt (Rom. 7, 14). Saaledes Gal. 2, 19. 20: «Jeg er jo død for loven ved loven; jeg er korsfæstet med Christus, jeg lever nu ikke mere som mig selv, Christus er det, som lever i mig; men forsaavidt jeg endnu

lever i kjødet, lever jeg i troen paa Guds søn, som har elsket mig og hengivet sig selv for mig».

Idet en virkelig levende person, istedenfor den symbolsk tænkte hypothese Thora, gjør sig til ett med mennesket, gaar han ind i hjertet og bliver en levende kraft i det *indre*. Saaledes bliver det nye regime et frihedens regime, og Christus frihedens lov. Hermed antager ordet «*lov*» en høiere, fra den antike forskjellig betydning, nemlig betydningen af den norm eller regel, der styrer den aandelige eller legemlige verden. Grunden hertil er, at menneskeaanden i Christo løfter sig saa høit, at den skuer henover store strækninger af fremtiden. Det gav Paulus et stort udsyn, da han kunde sige: «Herren Jesus er aanden. Hvor Herrens aand er, der er frihed. Men alle vi, som med afdækket aasyn som i speil skuer ind i Herrens herlighed, bliver forvandlede til dette samme billede fra herlighed til herlighed som ud fra Herrens aand» (2 Kor. 3, 17. 18).

Men inden Christus kunde egte menigheden, maatte han først løskjøbe den fra lovens trældom: «Christus har løskjøbt os fra lovens forbandelse, da han blev en forbandelse for os» (Gal. 3, 13). Forbandelsen har ligesom udtømt sig paa Christus, den kan nu ikke mere forbande mennesket.

Medens ellers altid i det nye testamente denne identitet af loven og Christus er saa selvsagt, at den bare ligger der som *forudsætning*, saa udsiges den etsteds temmelig ligefrem, paa grund af sammenhængens art. Idet *Paulus* i Kol. ivrer mod de judaiserende asketer, siger han (2, 16): «Saa lad da ingen dømme eder i spise eller drik, eller enkeltheder ved fest eller nymaaned eller sabbater, *hvilket er skygge af det fremtidige, men legemet tilhører Christus*». (ἅ ἐστιν σκιὰ τῶν μελλόντων, τὸ δὲ σῶμα τοῦ χριστοῦ). Meningen maa være, at skyggens legeme er Christi, er knyttet sammen med ham i eiendomsforhold. Da der her er tale om figurlige og *aandelige realiteter*, maa det betyde, at hine vedtægter om spise, drikke, fest, nymaaned og sabbater i sig selv er realitetsløse, kun fører et slags tilværelse, saalænge ikke virkeligheden selv træder frem. Realiteten i disse lovenkeltheder følgelig er Christus. Men loven er Thora. Altsaa: den virkelige realitet i Thora og dens enkeltheder er Christus. Disse to størrelser er iden-

tiske, som skyggen og legemet er identiske, kun at «legemet» er hovedsagen, og skyggen er bestemt til med dagslysets frembrud at forsvinde, ja maa efter sagens natur forsvinde.

Endnu staar tilbage at svare paa følgende vigtige spørgsmaal: Dersom Kristus allerede i det gamle testament var loven, hvorfor da denne modsætning mellem disse to? hvorfor skal den ene gaa under og den anden stige frem? Fremdeles: Loven var jo udtryk for Guds vilje; hvorledes kan den da træde ud af kraft?

I virkeligheden løser Paulus dette paa en storartet maade ved hjælp af *evolutionstanken!* Han viser herved ogsaa, hvor meget hans geni iler forud for sin tid. Pauli svar er af følgende indhold: Loven (Thora) var vistnok Christus, men i en fremtrædelsesform, som var tidshistorisk indskrænket. Loven (Thora) var vistnok Guds vilje, men fremtrædende i en form, som svarede til menneskehedens barnealder. Og samme opdragervilje og opdragervisdom, samme store, alt omspændende, altraadende princip kan meget vel efter myndighedsalderens indtræden modtage en saadan omdannelse i anvendelsen, at denne bliver jevngod med en art modsætning. Noget saadant har vor tid, som lever under forvandlingens himmeltegn, let for at forstaa. Men desto større maa vor beundring blive for den evolutionistiske synsmaade, som allerede *Paulus* udfolder Gal. 3, 21—4, 7:

Den tilstand, som herskede under jødernes lov, var en tilstand som havde sin fulde ret i *barndommens* tider. Under *dens* forudsætning var ufrihed ligesaa nødvendig, som nu, ved indtræden af menneskehedens myndige manddomsalder, friheden er det eneste rette. «Førend «troen» kom, var vi derfor forvarede under loven, indesluttede for «troen», der først senere skulde afsløres». (Gal. 3, 23). Meningen er denne: Loven omsluttede de spæde barnlige lemmer som et værnende dække. Fremdeles: *ufriheden tjente udviklingen.* Saaledes er loven blevet vor opdrager til Christus (Gal. 3, 24). Enhver ung søn, ogsaa en kongesøn, trænger i barnealderen til ufriheden, ligesom han maa have en pædagog, der forbereder ham for den kommende frihed. Men naar tidens fylde er kommet, saa er menigheden og hvert lem af samme ikke mere barn, men fuldmyndig søn og arving, altsaa: saa er du ikke længere træl.

men søn, og dersom søn, ogsaa arving ved Gud» (Gal. 4, 7). Fra nu af kan kun *friheden* tjene udviklingen og væksten. Saa underordner de to modsætninger, trældom og frihed, sig under det samme formaal, Guds vise vilje. Saaledes er problemet løst ved hjælp af udviklingstanken, og dermed er ad denne vei bevist, at loven er Christus, men Christus er frihedens lov.

Samtidig bliver det derved klart, at Paulus har ret, naar han siger: «Følger deraf at vi afskaffer loven ved troen? Ingenlunde! Nei tvertimod, vi stadfæster den» (Rom. 3, 31). Vi stadfæster den, idet det for det første erkjendes, at loven (Thora) som selvstændig storrelse *har hart* sin historiske ret; og for det andet, at samme lov har sit endemaal i Christus. Deri ligger: 1) at loven som tvangsaag og selvstændig storrelse har naaet sin ende, 2) at den udmunder i Christus Den *udmunder* i ham, som en elv kan udmunde i en indsjø Man kan sige, at elven udvider sig til en indsjø. Man kan ogsaa sige: Sjøen indeholder alle de bestanddele, som var i elven. Man kan endelig sige, at elven, idet den gaar op i sjøen, undergaar en omdannelse. Saaledes ogsaa med loven: den udvider sig og fremtræder som Christus. Christus indeholder alle lovens bestanddele, og det saaledes, at disse undergaar en omdannelse. Saaledes gaar for eksempel ofrene tilgrunde i Christus eller udmunder i Christus, udvider sig til at fremtræde som Christus, dette ene offer med evig kraft. Han er paaskelammet. Paaskelammet bliver bestaaende, og dog er det *gamle* paaskelam forbiganget, se alt er blevet nyt. Sabbaten omdanner sig til søndag og flyttes ganske rigtig fra lovens til Christi dag, men den forsvinder ikke. Den levitiske renhed forvandler sig til den sedelige renhed.

Altsaa: trods alle de omvæltninger, som menigheden har fuldbyrdet i Pauli spor, har den dog ei brudt med Jesu grundsætning: «Mener ikke, at jeg er kommen for at opløse loven og profeterne; jeg er ikke kommen for at opløse, men for at opfylde (d: bringe til en fuldkommen opfyldelse, efterdi Messias er lovens endemaal). Thi sandelig jeg siger eder, indtil himmel og jord forgaar, skal ikke et bogstav eller tøddel af loven forgaa, indtil alt er skeet» (Mt. 5, 17. 18). Da dette ord blev talt, var det et *gaadeord*. Jesus havde den sedvane stundom

at udtrykke sig i ord, som var vanskelig at forstaa: dels for derved at udskille værdiløse bestanddele af sin tilhængerflok, som ogsaa døberen havde forudsagt om ham: «Han har *kasteskovlen* i sin haand, og han vil gjennemrense sin laave, samle hveden i sin lade, og avnerne vil han brænde med uslukkelig ild» (Mt. 3, 12). Dels vil han samtidig, ved at hemme og opholde tanken hos sine disciple, bringe en uddybning istand, idet han tvinger tanken til at dvæle med anstrengelse ved sagen. Oftest har han ikke opløst gaaderne, simpelthen fordi forudsætningerne derfor endnu ei var forhaanden. Saa har først menigheden senere forstaaet gaaderne. Hvor er de ikke dermed blevne dybt indprentede ved den lange grunden derpaa!

Allerede Paulus foretager en videregaaende overførelse af lovens egenskaber paa Messias. Saaledes, naar han kalder Christus *Guds afbilled* (2 Kor. 4, 4). Videre: Christus er født *før al skabning:* thi i ham blev alt skabt i himmel og paa jord, det synlige og det usynlige, troner, høiheder, herredømmer, magter, alt er ved ham og til ham, og han er før alt, og alt bestaar ved ham (Kol. 1, 15—17). Eller var maaske denne overførelse allerede gjort *før* ham, som anvendelse af hint grunddogme blandt messianisterne?

Kan man udenfor den paulinske litteratur fra menighedens ældste tid eftervise en overlevering om Christus som den nye lov? Hertil maa svares, at Jacobus ialfald nærer opfatninger, som idet mindste bedst stemmer med hin forudsætning om loven som lig Christus. Og selv om Paulus gjælder det, at skjønt han, som ovenfor vist, gaar ud fra hin theori som givet, saa foredrager han dog aldrig ligefrem selve theorien, men forudsætter den som noget fastslaaet.

To gange taler Jacobus om *frihedens lov,* et i sin uforklarede korthed ret betegnende udtryk. Jac. 1, 25: «Hvo som har skuet ind i *frihedens fuldkomne lov* og er bleven derved, som ei er en glemsom hører, men virkelig gjører, han bliver salig i sin gjøren».

Denne sætning løber nu parallelt med hin hos Paulus: «Hvor Herrens aand er, der er frihed. Men vi alle, som med utildækket aasyn i speil har seet Herrens herlighed, bliver forvandlede til samme billed fra herlighed til herlighed som

ud fra Herrens aand» (Kor. 3, 17. 18). Skuen ind i den fuldkomne lov og skuen ind i Herrens herlighed (herligheden i Christi aasyn 2 Kor. 4, 6) synes at bero paa samme forestilling, særlig da der ogsaa hos Jac. i denne forbindelse er tale om et *speil* (1, 23),

Det andet Jacobussted er 2, 12. 13. «Taler og handler som de, der skal dømmes efter *frihedens lov:* thi dommen er ubarmhjertig mod den, der ikke øver barmhjertighed. Barmhjertigheden kan se ned paa dommen».

Det er maaske af betydning, at i denne sammenhæng tales der om det *skjønne navn*, hvorefter læserne er kaldte (2, 7) — og dette er *Christi navn*. Paa grund af dette dømmes de efter en frihedens lov. Men det er netop, idet den personlige Christus er blevet en indre lov, at denne lov kan betegnes som en *frihedens* lov.

Hin Thoras lighed med Christus og de deraf flydende følgeslutninger kalder Paulus et *mysterium*, som var skjult før verdenstiderne i Gud, alle tings skaber, forat der nu for herskaberne og magterne i himmelverdenen skulde ved menigheden kundgjøres Guds mangefarvede visdom (Ef. 3, 9. 10). Vi har seet, at de anvendelser af vor grundsætning, som muliggjøres, indeholder lys af mange farver. Særlig dvæler Paulus ved *den* anvendelse af omtalte lov, at hedninger og jøder er blevne ett. Et andet sted kalder han det et mysterium, at menigheden er Messias' brud. (Ef. 5, 32). Herved maa merkes, at mysterierne i det nye testament ei vil sige, hvad der overgaar vor forstand, men hvad vi ei kan gjætte uden afsløring.

Efter dette turde stillingen være denne: Vel var allerede meget tidlig Messias opfattet af messianisterne som lig med loven, men de uanede *følgeslutninger* deraf er først gaaet op for menigheden *efter* Christi opstandelse og først efterhaanden. Saaledes blev hedningernes ligeberettigelse først gjennem særskilt aabenbaring og særlige erfaringer (Ap. gj. kap. 10) klar for Petrus. Alligevel var meget senere hin forstaaelse ikke gaaet ham rigtig i blodet (Gal. 2, 11—13).

Endnu maa vi tage i øiesyn det saakaldte *apostelдekret* i Jerusalem angaaende hedningemissionen. Hvad her modermenigheden (eller dens flertal, som vist stammed fra messianske kredse i modsætning til det farisæiske mindretal) under led-

ning af den jødechristne Jacobus fastslaar, har en *lettelse* for øie. Man vil ei mere «friste Gud», idet man lægger et aag paa disciplenes nakke, som hverken datidens jøder eller deres fædre orked at bære, som Petrus siger. Istedetfor dette aag *træder nu Jesus og hans naade* (Act. 15, 10. 11). «Aaget» er her netop «budenes lov i vedtægter». Altsaa samme forudsætning: Messias indtager lovens plads. – Ligesaa betegnende er, hvad der kræves som ueftergiveligt af de hedningechristne: Afhold fra nydelse af offerkjød, af blod, af kvalt, samt fra utugt. Det var hvad man kræved af jødedommens *proselyter*. Thi med *Ritschl* (Entst. d. altkath. Kirche², s. 129, 30) antager vi, at med «utugt» menes egteskab inden de forbudte slegtskabsgrader. Da nu, som *Ritschl* bemerker, overholdelsen af hine «noachitiske bud» ingen religiøs betydning havde, men kun en social, saa bliver i virkeligheden dermed *Christus netop samfundets grundlag* og dermed *religionens virkelige grundlag. Han* blir dermed ogsaa for tidligere jøder, hvad Thoras uudholdelige aag for var Hvis nu nogen endnu overholder loven, saa er det privat liebhaberi, gammel sedvane eller lignende. Hele forholdet er saaledes ei nogen koncession til de farisæisk sindede, tvertimod er det ganske principielt fra jødisk standpunkt, men dog kun muligt, naar Thora er lig Christus som skyggen lig legemet. At man netop særlig indskrænker sig til *proselytløfterne,* hænger vistnok sammen med, at Paulus, som ovenfor nævnt, i hedningemissionen særlig havde proselyterne for øie og vel i de forberedende møder har taget ordet for dette standpunkt, et standpunkt, som messianisterne ei godt kunde afvise.

Hvad angaar *Hebræerbrevet* er vi i vid udstrækning enig med *Ritschl,* naturligvis med de indskrænkninger, som vort standpunkt medfører. Brevet er skrevet til menigheden i *Jerusalem,* stammer fra en mand af *urapostolisk* standpunkt. Netop *vor* forudsætning forklarer godt brevets egenheder. Den omtalte fare for menigheden skriver sig fra den farisæiske side, der i Acta 15 og 21 saa vel som i Galaterbrevet fremtræder som et særlig ihærdigt, paagaaende mindretal, der naturligvis i Jerusalem med den for jøderne fortryllende gudstjeneste maatte bli dobbelt farlig. Det urapostoliske standpunkt stammer fra messianske kredse, og Hebræerbrevet er kun en finere gjennemført og høiere opbygget kommentar over

det messianistiske grunddogme, at loven er lig Christus. Smlgn: «Derfor vil vi lade bag os begynderordet om Christus og hæve os til fuldkommenheden» (ɔ: det høiere standpunkt) (Hebr. 6, 1). Da nu Pauli udsagn om Jesu høihed og værdighed er overførelser (i noget potenseret maalestok) af Thoras egenskaber paa Messias, saa har vi deri forklaringen af hine ideers slegtskab med Pauli. *Det er søsterideer.* At brevets belæring aabenbart har havt virkning og bidraget til at værne om den urapostoliske fraktion, som vi med Ritschl gjenkjender i Nazaræerne hos Hieronymus, det hænger sammen med at beviserne netop er følgeslutninger udfra fraktionens grundstandpunkt og derfor rammer lige i blinken.

Andre spor af den omtalte forudsætning i urchristelig tid findes, naar vi betragter *Barnabasbrevet,* vel ei som produkt af den navnkundige ven af Paulus, men dog af den apostoliske tid, enten med *Weizsäcker* tilhørende Vespasians eller med *Hilgenfeld* Nervas tid[1]). Thi dette brev taler om «Christi nye lov, som er uden tvangens aag». *(Nova lex domini nostri Jesu Christi, quæ sine jugo necessitatis est, cap. 2).* Dennes opgave er «at kjærligheden til Jesus besegles i vore hjerter til haab om hin tro» *(ut dilectio Jesu consignetur in præcordiis nostris in spem fidei illius).* Efter Hebræerbrevets forbillede paavises de forskjellige typer paa gammel-testamentlig lovlydighed som opfyldte i Christo og dermed disse bud efter allegorisk tydning som bortfaldne.

Endelig har vi vor theori klart bevidnet fra det 2det aarhundred og udtrykkelig udtalt hos *Justin:* Som en evig og fuldkommen lov er os Christus given og som et paalideligt testament (διαθήκη πιστή), med hvilket hverken lov, forskrift eller bud er forbundet, kap. 11.

Ritschl har maaske ret, naar han siger: Man maa bag disse udtryk ei søge den ophøiede tanke, som deri synes at ligge; thi *Justin* forstaar ved den nye lov dog kun et kompleks af bud, som de mosaiske, og Christus stilles ligefrem som lovgiver overfor Moses (kap. 12, 14. 18) (s. 299). Kan nok være! Men saa var det jo Justins tid ogsaa epigontiden. Dog kan Justin ei ha suget *theorien selv* af sin egen barm. Denne «ophøiede tanke» tilhører en stor tid. Og hvad den genialt skabende grundlæggelsestid evned at gjøre ud af hin «ophøiede tanke», det lærer os en *Paulus* og en *Johannes.*

[1]) Ellers er de *rent ydre* vidnesbyrd for, at Barnabas er forfatteren, ganske enstemmige.

SVAR TIL SOGNEPREST JOHAN LUNDE.

I «Luthersk kirketidende» for 27de februar beder De mig om at give svar paa det spørgsmaal, paa hvilken maade De i Deres udtalelser under det kirkelige møde i høst har kaldt paa fanatismen hos lægfolket?

Som De kanske vil mindes, var det to ting, jeg ankede over Deres foredrag for. Den ene var, at det var ensidigt, den anden, at det kaldte paa fanatismen. Jeg tillader mig ogsaa at tage den første feil med, da den for leiligheden traadte i den andens tjeneste.

De angreb nutidens bibelkritik. Og De gjorde det ved at give en skildring af, hvorledes Jesus selv i sin tid stillede sig til bibelen, til det gamle testamente. Og i denne skildring fremhævede De med al flid og styrke det, hvori Jesus skiller sig fra nutidens bibelkritikere. Derimod gled De overmaade let hen over det, hvori han ligner dem. De nævnte ikke, at Jesus selv og hans apostler øvede bibelkritik. Men sandheden er, at han øvede den, og det paa en frygtelig vidtgaaende maade. Paa en maade, som nødvendig maatte forekomme den tids almindelige fromme følelser ligesaa oprørende, som De arbeidede for at nutidens bibelkritik skulde forekomme Deres læge tilhørere.

Jesus og hans apostlers kritik var rigtignok hverken lærd eller literær. Men det er jo ikke det, det i denne sammenhæng kommer an paa. Skjærende var den. Den gik ubarmhjertig løs paa det gamle testamentes gyldighed, paa dets guddommelige autoritet. Aldeles som nutidens kritik gjør. Kun at den skar endda dybere, rammede det endda mere væsentlige, end nutidens som oftest ønsker at gjøre.

Jeg begynder med det mindre. Jesus ophæver det gamle testamentes skilsmisselovgivning. Han udtaler, at det gamle testamente indeholder bud, som alene var givne for hjerternes haardheds skyld, og som derfor nu skulde afskaffes. Alle-

rede dette er jo meget. Men langt sværere føltes hans udtalelser om sabbats-budet. Det var jo et af de ti grundbud, som udgjør kjernen i hele den gammeltestamentlige lov. Moses havde sat dødsstraf for den, som overtraadte det med vidende og vilje. Alle israels største profeter havde indskjærpet det, baade Jesaja, Jeremia og Ezekiel. Jeremia gjør endog hele Jerusalems fremtid, dets bestaaen eller undergang, afhængig af overholdelsen af sabbatsbudet. Jesus sætter sig uden videre ud over det. Og det stundom endog uden noget slags virkelig *tvingende* grund. Jeg er bange, at adskillige af os kunde have kommet til at føle sig oprørt, hvis vi — ud fra jødiske forudsætninger — var kommet forbi, og havde været vidner til hans og hans venners dristige, hensynsløse færd. Den tids mennesker maatte tænke ved sig selv, at naar ikke engang *dette* store bud skulde have krav paa ærbødighed og lydighed, da var det ikke godt at vide, hvor meget der vilde blive igjen af hele loven, dersom denne rabbi og hans skole skulde faa raade. Og havde de uret i at tænke saa?

Videre siger Jesus, som jo ellers i det hele selv overholdt loven og dens forskrifter, at tempeltjenesten i Jerusalem skulde ophøre, ligesaavel som den paa Garizim, og give plads for en høiere gudsdyrkelse. Det har klinget som et tordenslag i en lovlydig israelits øren. Hele offertjenesten og offerloven, hele prestetjenesten og presteloven gjort til intet med en eneste sætning! Derfor ser vi jo, at det ogsaa er for lignende ytringers skyld, at Jesus blev trukket for retten og anklaget til døden.

De allerfleste læge bibellæsere har ingen forestilling om, hvor forfærdelig Jesu kritiske holdning overfor det gamle testamente har taget sig ud i hans samtidiges øine.

Men hvad Jesus saaledes selv i korte sætninger og paa enkelte punkter havde givet vink om, det trækker hans venner og efterfølgere de hele og fulde følgeslutninger af. Forfatteren af Hebræerbrevet gjennemfører tanken overfor alt, hvad der heder offer-, tempel- og prestetjeneste. Christi offer og Christi prestedømme har afskaffet det hele, frataget det dets gyldighed.

Og Paulus endelig tager skridtet fuldt ud Han udtaler - - og det tilsyneladende i den mest ligefremme strid med Jesu egne ord, saa ingen bibelkritiker har den skarpere — at den gammeltestamentlige lov i dens helhed, uden nogen slags tilføiet indskrænkning, nu er afskaffet [1]) Christus har gjort ende paa loven og hele dens husholdning.

Og vi ved, at denne Paulus's tanke i de christne menigheder blev gjennemført for ramme alvor. Og vi tvivler aldeles ikke paa, at det var i Jesu Christi egen aand, at Paulus lærte sine menigheder at gjøre dette.

Men det har skaaret mange fromme jødechristne dybt i hjertet, ligesom bibelkritiken skjærer nu om dagen. Og hos jøderne i almindelighed har det vakt det ligefremme raseri, saa de skreg og kastede støv op i luften og raabte: det sømmer sig ikke, at en saadan skal leve — saaledes som apostelhistorien fortæller os eksempler paa.

Dersom De i nogen mon havde givet Deres læge tilhørere forstaaelse ogsaa af denne side af sagen, da havde De ikke paakaldt fanatismen. Men De samler i Deres foredrag al Deres kraft paa den anden side. Denne *nævner* De nok, men saa løseligt, at mængden af Deres læge tilhørere neppe hverken har følt eller tænkt synderligt ved det.

Gjennem hele Deres foredrag, fra først til sidst, staar Jesus der som den store, knusende modstander af bibelkritiken, af *nutidens* bibelkritik. At han har et ord at sige ogsaa overfor nutidens *bogstavdyrkelse*, det har Deres læge tilhørere vist faaet et temmelig mat indtryk af. De har, mens de sad der, sagtens nærmest tænkt paa farisæernes bogstavdyrkelse, som de jo ogsaa tidligere ofte nok havde hørt om. Saa faar de videre høre, at samme bogstavdyrkelse skal have sat slemme merker ogsaa i kritikens historie; det tager de sig vist heller ikke videre nær af. At denne bogstavdyrkelse muligens skulde kunne have tilhængere midt inde i salen, hvor de selv sidder, det faar de ikke høre noget om. Nutidens verden er fuld af bibelkritikere, af Jesu Christi modstandere. Men bogstavdyrkerne, hvor er de henne? Kanske hos sekterne som De nævner? — —

[1]) 2 Kor. 3, 11.

Den side af Jesu Christi (og hans apostlers) billede, som De saa stærkt lader træde i skyggen, er ikke helt let at gjøre tilgjængelig for vort vakte lægfolk. Den anden derimod, den som De fremhæver af al magt, den kjender lægfolket godt fra før af. Hvert ord, De talte om Jesus som bibelkritikens modstander eller om bibelkritikerne som Jesu modstandere, kunde være sikkert paa at falde i god jord.

Dersom De ønsker et *virkeligt* billede af Jesus, og vil stevne nutidens bibelkritik ind for dets domstol, saa faar De finde Dem i at lægge mere arbeide paa den side af billedet, som er temmelig fremmed og ukjendt for Deres tilhørere, end paa den, som de er indøvet i at kjende gjennem hele sit liv. De foretrækker, hr. Lunde, at gjøre det omvendte. Men vogt Dem da, at ikke «Jesu Christi den retfærdiges» billede i Deres hænder blir til en *uretfærdighedens* tjener!

Det er ikke altid saa let en sag at haandtere Jesu Christi billede. De mindes nok, hvorledes rationalisterne i det 18de aarhundrede bar sig ad. Under deres hænder blev han til en talsmand for den «sunde fornuft», til en meget elskværdig og meget dydig rationalist. Og De ved, der er folk ogsaa nu om dagen, som har været istand til at gjøre et lignende kunststykke. Paa den vei, som *De* er slaaet ind paa, kan han til slutning gjerne blive en aandsfrænde af det slags religiøse fanatisme, der spigrede ham selv paa korset.

Hvorfor siger De ikke nogensteds i Deres foredrag med ligefremme og tydelige ord, at en bibelkritiker, selv en vidtgaaende bibelkritiker, godt kan være en levende christen og høre Gud til? Tror De ikke, at der var dem af Deres tilhørere, som kunde trænge til, at det blev sagt?

Istedetfor at sige dette lader De bibelkritikerne gjennem hele Deres foredrag, fra først til sidst, optræde som Jesu Christi modsætning, som hans modstandere. Ved De ikke, at dette at være Jesu Christi *modstandere*, i mangfoldige af Deres tilhøreres sind aldeles uvilkaarlig vil omsætte sig til at være hans *fiender?*

Og alligevel føler De Dem ikke dreven til rent ud at sige, at de godt kan være hans venner.

Sandelig — ovenpaa det foredrag var der mange, som ikke vilde have troet det, selv om De havde forsikret det aldrig saa dyrt.

Vil De saa endda sige, at det var sandhedens og retfærdighedens aand, som der styrede Deres tunge?

5. 3. 1904.

Christopher Bruun.

LIDT OM FOLKEHØISKOLEN.

I.

Sidste hefte af nærværende tidsskrift indeholder et indlæg fra og for den retning som ved at betegne sine skoler som «de kristelige ungdomsskoler», tilkjender disse særretten til at gjælde for kristelige.

Forfatteren hævder med styrke det kristeliges ret i ungdomsskolen, og for saa vidt har jeg visselig intet at indvende. Jeg skulde heller ønske at han kunde have givet et fyldigere indtryk af kristendommens betydning i ungdomsskolen, som i ungdomslivet i det hele. Lige saa lidt føler jeg trang til at gjøre indvendinger, naar han hævder de nævnte skolers kristelighed, eller naar han maner kristne mennesker til arbeide for kristelige ungdomsskoler, om det end ikke nærmest er fra skolerne jeg venter «en religiøs national nyreisning». I mine øine er meget mere hans varme kjærlighed til den kristelige ungdomsskolegjerning glædelig, og hans freidige tro paa det arbeide han staar i, virker velgjørende. Begge dele lover godt for hans virke som ungdomslærer.

Men sagen har ogsaa en anden side. En sterk fremhæven af ett slags skoler indebær i og for sig noget af en dom over de andre tilsvarende, selv om den er formet med moden mands visdom og varsomhed. Og ved den her nævnte leilighed er dette langtfra tilfældet. Forfatterens hævdelse af «de kristelige ungdomsskoler» er for en væsentlig del lige frem et angreb — og det et temmelig ungdommeligt angreb — paa de ungdomsskoler som ikke bærer dette skilt, navnlig da folkehøiskolen. Og for saa vidt tor det kanske efter omstændighederne ikke være ganske upaakrævet at give en smule redegjørelse fra den side.

Forfatterens udtalelser er unegtelig mere nidkjære end klare og overveiede, og dertil røber de slig mangel paa virkeligt kjendskab til høiskolerne, at det vilde have anstaaet ham

bedre at *søge* end at *tilbyde* veiledning i saa maade. Men naar han alligevel har følt sig kaldet til at optræde som høiskolens anklager, ligger vistnok forklaringen i traditioner fra den tid da Norges «høiere dannelse» fastslog som god tone, at hver den som vilde angribe høiskolen, trygt kunde spare sig den uleilighed først at skaffe sig lidt virkeligt kjendskab til den; selve vankundighedens og fordommens taabeligste tale blev hilset som visdoms ord, naar bare retningen var den rigtige.

Folkehøiskolens nye demokratiske kjendsgjerning havde indgydt vort herskende aristokrati en inderlig frygt og uvilje. Da den modstand som derfra reiste sig, ikke havde sin hjerterod i skoleinteresse, og de egentlige bevæggrunde ikke godt kunde føres frem i en skoleforhandling, blev man uvilkaarlig tvunget ind i en næsten komisk noisomhed med hensyn til de vaaben hvormed man førte angrebet.

Nu har vistnok hin lidenskabens storm lagt sig. Men man kan ikke vente endnu at være færdig med dens eftervirkning, særlig inden de klasser som havde mest uvilje og har mindst kjendskab til høiskolen; i slige kredse lever man vel fremdeles for en stor del paa de fordomme som den gang blev autoriserede som dannet opfatning. Forfatteren henholder sig da ogsaa udtrykkelig til den maade hvorpaa høiskolen omtales «mand og mand imellem, *især blandt dannede.*» Og under den indflydelse kan det være forstaaeligt nok, hvorledes en ungdom, selv om han mener det alvorlig, kan komme i skade for at tage det vel let med undersøgelsen, for han som høiskolens modstander tror sig tilstrækkelig sagkyndig og moden til at optræde som offentlig veileder.

II.

Forfatterens anker mod folkehøiskolen er af to slags: de som gjælder dens *undervisningsmaade*, og de som gjælder dens *forhold til det kristelige*.

Som bevis for det forfeilede ved høiskolens «lovpriste metode: vækkende meddelelse af kundskab gjennem mundtlige foredrag, ingen lekselæsning, ingen eksamen,» gjentager han i hovedsagen en del af de gamle sætninger om hvor daarlig høiskolen har virket paa sine lærlinger, omtrent saaledes som

jeg selv har hørt dem løbe privat omkring «især blandt dannede.» Men saa tilføier han ogsaa at han selv «har seet og hørt om mange eksempler» paa det samme.

Nu burde man vel endelig være kommen saa langt ogsaa over for folkehøiskolen, at ingen skolemand i alle fald skulde ville anvende den fremgangsmaade at bedømme en skole efter dens mislykkede elever, uden for saa vidt han kan paavise at der er et forholdsmæssig stort antal af slige; thi for den slags bedømmelse gaar det enhver skole ilde, idet de alle har færre eller flere mislykkede elever. Om der med tid og stunder kom en modstander og paa grund af en del mislykkede elever fra «den kristelige ungdomsskole» fældte en tilsvarende fordømmelsesdom over denne, ja jeg tror virkelig at forfatteren vilde finde denne dom enten meget fanatisk eller meget taabelig. Og vilde saa vedkommende forsvare sig med at fortælle at han selv «har seet og hørt om mange eksempler» paa mislykkede elever blandt dens tusinder af elever, saa vilde forfatteren visselig være enig med mig i, at hvad dette beviste, var kun vedkommendes — tankeløshed.

Ellers er vel det virkelige forhold for høiskolerne som for andre skoler, at fra enkelte af dem er der udgaaet forholdsvis flere, og fra andre forholdsvis færre mislykkede lærlinger. Og forfatteren har lige saa lidt som nogen anden paavist at folkehøiskolerne forholdsvis har et større antal mislykkede elever end andre skoler.

Her kommer imidlertid en omstændighed til. Forfatterens strenge dom om høiskolemetodens virkninger vender han udtrykkelig mod Norge. Imidlertid er denne undervisningsmaade blevet prøvet længer, mere omfattende og mindst lige saa udpræget i Danmark; i alle fald kjender ikke jeg nogen tid da den danske høiskole lagde mindre vegt paa det mundtlige foredrag eller mere vegt paa lekser og eksamen end den norske, snarere tvert om. Derfor maa høiskolemetodens virkninger i Danmark i særlig grad være medbestemmende naar man paa grundlag af virkningerne vil bedømme metoden. Og her erkjender forfatteren bent ud at «i Danmark har høiskolen havt vidunderlige virkninger,» gode virkninger vel at merke. Men dermed har han selv væsentlig afsvækket sit forsøg paa at

lade høiskolens virkninger bevise at dens undervisningsmaade er forfeilet.

III.

Ganske visst har høiskolen baaret ringere frugter i Norge end i Danmark; i saa maade er den norske høiskole underlegen snart sagt i alle retninger. Men denne forskjel kan selvfølgelig ikke være begrundet i den *fælles* undervisningsmaade. Derimod finder den fyldestgjørende forklaring i de forskjellige kaar folkehøiskolen har havt at virke under i de to lande.

I Danmark blev høiskolen født ud af den mægtige kristelige forkyndelse som udgik fra Grundtvig og gjennemstrømmed den danske kirke og det danske folk. Og dette var en evangelisk kristendom med aabent øie for alt menneskeligt og folkeligt. I sin time skabte den derfor ogsaa høiskolen lige frem som sin medhjælp i det kristelige frigjørelses- og kulturarbeide. Selvfølgelig mødte høiskolen modstand; men sine bedste venner og maalsmænd havde den netop blandt kirkens mænd; den havde fra første stund kirkens velsignelse over sig, følte sig i hele sin virksomhed i pakt med den som medarbeider for Guds rige paa jorden. Dette gav fred og gode vilkaar, hvorunder der udvikledes og modnedes klare og sterke lærerpersonligheder. Under disse forhold fik skolen ogsaa snart elever som kom med gode forudsætninger og den naturlige tillid til skolen, og som ikke blev ladt uden støtte naar de vendte hjem igjen. Og saa fik skolen taalelige økonomiske kaar.

Anderledes i Norge. Jeg har allerede nævnt den *politiske* fanatismes kamp mod høiskolen. Men her møder det som værre er: den *religiøse* fanatisme. Her var det en trangbrystet dommesyg pietisme som raaded grunden. Den havde vundet fodfæste ved selve universitetet, saaledes at under indflydelsen af vor, praktisk seet, betydeligste teologiske professor bredte der sig rundt landet gjennem skarer af prester en kristendom der var lige saa svag i sansen for det menneskelige, som sterk i freidigheden til at fordomme. Da grundtvigianismen var kommen herop i en af Norges største og bedste presteskikkelser, var ogsaa kjætterdommen blevet formet i sætningen om

de prester som æder kirkens brød, men undergraver dens mure — en af de mest uforsvarlige og skjæbnesvangre sætninger som er blevet sendt ud over Norge. Denne retning havde magten, da folkehøiskolen kom.

Overfor kirkens læge og lærde trængte man derfor bare at nævne *grundtvigiansk* høiskole, saa var den paa forhaand dømt. Og hele den dannelse som intet frygted mere end bondefolkets virkelige frigjørelse og selvstændiggjørelse i aand og sprog, men var saa skindfattig paa brugbare grunde, de greb naturligvis dette med glødende nidkjærhed: folkehøiskolen var grundtvigiansk. Saa dypped man sin pen i edder, prester præked og advared sine faar mod høiskolen, lægprædikanter forkyndte lige ind paa høiskolens døre at den var «djevelens fiskegarn», og den populære udgave blev, at høiskolens mænd var «grundtvigianere eller mormoner eller noget sligt.» Det er trist at mindes hvor almindeligt det var at prester og andre havde prøvet at skræmme vore elever fra at komme, og at tænke paa hvilke midler de havde brugt.

Under slige forhold fik man udvikle sig til høiskolelærer og som høiskolelærer; under slige kaar fik høiskolelæreren arbeide, mens han ofred de tusender af kroner som han eied eller — laante; ud fra slige forhold modtog han sine lærlinger, og ud i slige forhold fik de igjen gaa med det nyvakte liv som kanske spired i dem. Saaledes fik den norske høiskole leve, — indtil et praktisk hoved fandt ud hvorledes man ved statens midler kunde — sulte den ihjel.

Ja visst blev det sørgelig smaat med folkehøiskolens frugter i Norge mod i Danmark. Det har den religiøse og den politiske fanatisme i broderlig forening sørget for. Det underlige er bare at det ikke gik værre. Naar høiskolen under disse forhold virkelig har kunnet frembringe saapas frugter, at den trods alt tiltvang sig den anerkjendelse hvorunder den nu paa nyt har taget fart, er det et vidnesbyrd om, at den maa eie ikke saa lidet af sandhedsmagt i sig.

IV.

Imidlertid søger ikke forfatteren bare ved virkningerne at bevise undervisningsmaadens daarlighed; han gaar ogsaa den modsatte vei, idet han erklærer at *den* undervisningsmaade

maa have daarlige virkninger: «uden afslutningsprøve og den tilsvarende grundige kundskabsmeddelelse blir det ikke arbeide nok. Det blir bare leg. Landsungdommen faar ingen forstaaelse af, at arbeide med aanden virkelig er anstrengende arbeide.» Dette aandelige lefleri er altsaa uadskilleligt fra høiskolens undervisningsmaade; det er den umuligt andet end at have den virkning.

Dette burde nu forfatteren aabenbart ikke have sagt samtidig som han forsikrer at denne samme undervisningsmaade har havt vidunderlig gode virkninger: thi *ab esse ad posse consequentia valet* (ɔ: det som virkelig finder sted, det er ikke umuligt).

Hvad nu den nævnte afgangsprøve angaar, skal jeg i forbigaaende kun gjøre opmerksom paa, at heller ikke den sikrer os, at der blir alvorligt arbeide. De 6 «kristelige ungdomsskoler» har jeg ikke nærmere kjendskab til; derfor kan jeg ikke dømme om dem. Derimod er jeg ikke uden personligt kjendskab til andre skoler med afgangsprøve; og det véd jeg da, at man inden deres kreds kan støde paa forhold hvor det vilde være komisk at tale om grundig kundskabstilegnelse, og hvor betegnelsen alvorligt aandeligt arbeide kun maatte smage som ironi. Til den anden side véd jeg ogsaa, at man inden de eksamensløse skoler kan støde paa ganske lignende forhold. Men i disse kjendsgjerninger mener jeg selvfølgelig ikke at have de nødvendige forudsætninger til at kunne fælde en almen dom hverken over eksamensskolerne eller de andre.

De kjensgjerninger som jeg kjender, er derimod fuldt tilstrækkelige til at lade mig vide, at forfatterens oven nævnte almendom er urigtig. Efterat jeg har fulgt høiskolen gjennem en menneskealder, hvoraf vel halvdelen som høiskolelærer, og i de sidste aar som tilsynshavende ved flere høiskoler, kan jeg med fuld tryghed sige: det forholder sig ikke saaledes, at «det blir bare leg» paa ungdomsskolen dersom den ikke har afslutningsprøve med tilsvarende lekser.

Baade fra før og nu kjender jeg høiskoler hvor de unge i det hele taget arbeider alvorlig og tildels meget anspændt — ikke bare med at tilegne sig kundskaber, men ogsaa med at tænke over dem for at vinde lys over sit liv. Fra mine yngre dage, da man aller mindst drev med lekser og afslut-

ningsprøve, mindes jeg godt et tilfælde da stedets læge kom til høiskolens bestyrer og alvorlig foreholdt ham at paase at lærlingerne ikke fik arbeide saa meget, «her kommer den ene mere overanstrengt og nervøs end den anden,» sagde han. Og det var ikke bare ved *den* høiskole at lærlingerne vidste af andet end leg, ja fik en levende forstaaelse af, at aandelig syssel kan være alvorligt arbeide. Og nu om dagen er forholdet inden min kjendskabskreds slet ikke, at der arbeides mindre alvorlig ved høiskolerne end ved de andre ungdomsskoler. Og i ethvert fald har jeg seet ungdom paa folkehøiskoler arbeide saa sterkt at faren var — overanstrengelse. Særlig kan det dobbelte arbeide med at samle kundskab og gjennemarbeide livsspørsmaalene, ofte lige til de dybeste, blive temmelig svært for de bedste af de unge. Det er andet end «bare leg».

Forskjel er der selvfølgelig paa de forskjellige lærlingers arbeidsenergi, ligesom der ogsaa er forskjel paa de enkelte læreres evne til at vække og styrke den, enten saa skolen har afgangsprøve eller ei. Men at man gjennem høiskolens undervisningsmaade har kaldt frem endog meget alvorligt aandeligt arbeide, det er kjendsgjerning.

V.

Forfatterens anden hovedanke gjælder ungdomsskolernes forhold til det kristelige. Og her lader han os med al ønskelig aabenhed vide, at udenfor skolerne af hans egen retning, «de kristelige ungdomsskoler,» anerkjender han ikke nogen ungdomsskole som kristelig. Han forsikrer at «der paa hele Østlandet er kun to kristelige ungdomsskoler,» og tilføier at da kan man ikke undres over at kirkeforholdene paa Østlandet er sørgelige. Ordene maa altsaa lige frem indeholde, at der paa Østlandet kun findes to ungdomsskoler som *er* kristelige. Og i hele Norge er der kun 6 kristelige ungdomsskoler, nemlig de 6 som kalder sig saaledes; han regner dem op.

Hvad vi her møder, er altsaa for saa vidt kun et naturligt udslag af den aandsretning som i det hele har udmerket sig ved sin freidighed i at fordømme kristne brødre som ikke var af deres sti.

Som begrundelse af de nævnte skolers eneret til kristen-

navnet fremfører forfatteren, at de ansætter lærere først og fremst efter det hensyn, om vedkommende «har det evige liv i sig, har den kristelige forplantningsevne,» og at de i uheldigt tilfælde har «anledning til paa en sømmelig maade at blive vedkommende kvit,» mens derimod folkehøiskolerne [1]) ansætter sine lærere først og fremst efter «karakterer og attester» og har vanskeligt for at faa en lærer fjernet.

Her er nu først at nævne den kjendsgjerning, at ingen skole har havt mere uindskrænket frihed end folkehøiskolen til at vælge lærere efter den garanti den har for vedkommendes aandsretning, og derunder lægge den vegt den selv vilde, paa karakterer og attester. Og høiskolerne har benyttet denne frihed. Hvad saa angaar den vegt de i det enkelte tilfælde har tillagt det kristelige, kjender jeg selvfølgelig saa faa tilfælde og har fremfor alt saa lidet indgaaende kjendskab til «hjerter og nyrer,» at jeg ikke med forfatteren tør fælde en almendom. Det siger sig vel ogsaa nogenlunde selv, at forholdene har artet sig saa forskjellig, at de enkelte tilfælde er temmelig uensartede i saa maade. Men saa meget har jeg dog havt med slige ansættelser at gjøre, saa jeg véd tilfælde hvor de kristelige hensyn ved ansættelse af høiskolelærer har været saa levende, sterke og klare, at der hverken kunde blive tale om en mand som ikke var kristen, eller om en kristen hvis trangsyn og dømmesyge vilde gjøre ham uskikket som ungdomslærer, om han havde aldrig saa gode karakterer for resten. Naar høiskolen, sammenlignet med «den kristelige ungdomsskole» skal have vanskeligt for paa sømmelig maade at faa fjernet en lærer, er jeg overhovedet ikke i stand til at opdage noget som helst som dermed kan tænkes paa.

Forfatteren nævner som særeget for «de kristelige ungdomsskoler», at læreren kan «drage de unge ved sit ord og sit liv til den levende Guds søn.» Men dette er dog vel hvad enhver levende kristen maa kunne i større eller mindre mon. Saaledes vilde disse ord kun betyde, at det er særeget

[1]) Han nævner udtrykkelig ogsaa amtsskolerne, fortsættelsesskolerne og folkeskolerne; men dette lader jeg ligge, idet jeg kun gjør opmerksom paa, at hans sterke anklage altsaa gjælder alle disse, ja alle de skoler som ansætter lærere efter «karakterer og attester» — altsaa først og fremst alle offentlige skoler, fra de laveste til de høieste.

for «de kristelige ungdomsskoler» at have kristelige lærere. Imidlertid har jeg tænkt mig den mildere fortolkning, at heri kun skulde ligge at disse skolers lærere *i særegen grad* har denne evne, og da navnlig evnen til at virke som *forkyndere*.

Er dette meningen, nu vel, saa skal ikke jeg kunne udtale mig om, hvorvidt «de kristelige ungdomsskoler» altid vil kunne sikre sig dette, især om deres tal skulde blive mange gange 6. Det egentlige omvendelsesarbeide vil vel altid som regel mere være forkyndelsens end skolens sag. Derfor vil ogsaa de som har den særlige forkynderevne, gjennemgaaende søge sin gjerning som lægprædikanter eller prester snarere end i skolestuen, hvor andre gjøremaal saa sterkt maa optage tid og kraft, at de kun for en liden brøkdel vil faa følge dette sit inderste, høieste kald. Erfaringen synes ogsaa at pege i den retning.

Selvfølgelig er det velsignet om ungdomslæreren ved siden af at være en dygtig lærer ogsaa har denne evne. Men høiskolen har leveret og leverer fremdeles bevis for, at den ikke er nogen særret for «de kristelige ungdomsskoler».

VI.

Naar forfatteren taler om «de kristelige ungdomsskoler», har han tydeligvis øie for betydningen af den kristelige indflydelse læreren kan øve gjennem sin undervisning ogsaa udenfor religionstimerne, og ved «sit liv», sin samtale og omgang osv. Men naar han kommer over til høiskolerne, frakjender han dem ogsaa denne evne; thi han frakjender dem overhovedet kristeligt alvor.

Er da ikke — siger han —: «er da ikke disse folkehøiskoler, amtsskoler o. l. kristelige? Ja forsaavidt ingen af dem, mig bekjendt, stiller sig i modsætningsforhold til kristendommen. Alle har de religionen som fag. De kan maaske ved leilighed sige gode ord om Gud og Kristus, og den religiøse moral støtter de. Kristendommen er med som et fag, som en bisag, ofte kun som en pyntelig fernis om det hele. Kan skoler paa hvem denne skildring passer, mene det alvorlig med kristendommen? Jeg tænker svaret nei er selvgivet.

Dog stanser ikke forfatteren med dette; han skjærper

dommen og understreger dens almengyldighed ved at tegne et lidet billede af høiskolens lærling: «Her har dere et eksempel blandt de mange. Jeg skulde tro det næsten er typisk;» og saa giver han os blandt andet følgende: «Han er en hoven, selvgod, indbildsk fyr, som sidder inde med al verdens visdom og bøier sig for ingen, for god til at hjælpe far og mor i arbeidet; han maa udvikle sig, læse aviser og alle bøger som kommer ud. Og *naar det er rigtig gildt med ham, er han med og angriber kristendommen og dens mænd.*»

Denne sidste vending har jeg tilladt mig at understrege. Det skal være «næsten typisk» for høiskolernes lærlinger dette; saa grænseløst ubekymret fælder forfatteren fordømmelsesdomme. Jeg vil kun sige, at hvis den kristendom han gjør særkrav paa for «de kristelige ungdomsskoler», er en kristendom med den raphed til at fælde de svære domme over medmennesker, vil jeg inderlig haabe at høiskolerne ikke maa blive kristelige i den betydning af ordet.

VII.

For de læsere som kan tænke sig kristelig skolevirksomhed ogsaa udenfor «de kristelige ungdomsskoler», skal jeg endnu til slutning faa minde om lidt af kjendsgjerninger fra høiskolen.

Jeg har kjendt og kjender høiskolelærere med levende kristen tro; den bærer deres liv og deres gjerning, og grundbestemmer deres undervisning, og deres hele færd.

En saadan lærer leder ad utallige veie de unge hen imod «den levende Guds son». Idet han selv f. eks. ser historien som «tidernes sammenhæng, med Kristus i deres midtpunkt,» vil hans fremstilling af slegtens levnetsløb uvilkaarlig lade hele den førkristelige historie pege hen imod denne «tidernes konge» — hedningernes historie saa vel som det udvalgte folks, — og han vil lade hele den følgende historie udstraale fra ham, og alt fremskridt bæres af ham. Ligeledes i de enkelte slegters og personligheders liv: Guds faderstyrelse vil lyse gjennem alt, gudslivet kundgjøre sig som det bærende, og synden som dødsmagten i tilværelsen. Det samme kommer igjen ved hans behandling af de sociale og de personlige spørsmaal; fordi han ser dem i lyset fra Gud, giver hans

behandling af dem uafladelig vidnesbyrd om denne lyskilde. Og i samme mon som hans kjærlighed til Jesus er udviklet, giver han ogsaa — kanske i al stilhed — utallige vidnesbyrd om den han elsker.

Dernæst virker selvfølgelig ogsaa den kristelige *høiskolelærer* ved sit liv, sin vandel, sin personlighed i dagligt samliv med de unge. Endelig er da ogsaa ved flere høiskoler korsets ord og frelsens evangelium blevet ligefrem forkyndt i større eller mindre udstrækning, og selvfølgelig med større eller mindre dygtighed, alt efter hvers evne.

Dette er aabenlyse kjendsgjerninger, som man ikke gjerne burde være uvidende om naar man i disse sager vil optræde som offentlig veileder.

Tilsidst skal jeg kun antyde en række kjendsgjerninger som ikke tilhører offentligheden. Der er ikke faa høiskolelærere som med inderlig glæde kan se tilbage paa adskillige «sjælesørgerstunder» med lærlinger, hvor den unge i dyb smerte aabned sit hjerte i bekjendelse af sin synd, eller i sin sjæls blufærdighed dog maatte betro sin lærer den søde hemmelighed, at nu trodde han sine synders naadige forladelse. Heller ikke er høiskolelærere — selv slige som *liden* forkynderevne har — ubekjendte med tak fra kristelige forældre for den indflydelse de har havt paa deres børn, tak fra tidligere lærlinger for den hjælp de havde faaet til at komme ind paa livets vei, og tak fra døende som med fred gik den sidste fiende imøde i Jesu Kristi tro.

Dette er visselig intet at skryde af paa folkehøiskolens vegne. Men naar man vil kristelig aflive den, er det kun naturligt at vi mindes det og minder om det.

Lad «den kristelige ungdomsskoles» mænd arbeide i og for sin gjerning, saaledes og saa godt som de kan; det er god gjerning. Men at fælde uretfærdig og skaanselløs dom over andre kristne, som lige saa ærlig gjør sit arbeide for Guds aasyn, det er ikke god gjerning.

Matias Skard.

Vaar.

(1891.)

Det dages, det dages!
Lyskredsen høines, og — længslerne drages,
bølger i barmen og flyver til stevne
med drømmenes deilige fribaarne evne,
som vinker og minder,
naar vaarsolen rinder.

Det lysner, det lysner!
Taagerne flygter, og stormene tystner!
Vaaralfer smutter hist frem under hækken,
stemmer sin harpe i sprudlende bækken,
som støier og smiler
og videre iler!

Det vaares, det vaares!
Vaaren er solbrud, som krones og kaares,
sløres af vindenes leg over bølge,
svæver saa vide i solstraalefølge
af engle, som binde
hver solstraaletvinde.

Det jubler, det jubler!
Solbruden kysser det tunge, som grubler,
— strygger saa lindt over saareste vunder,
vækker saa varlig det trætte, som blunder,
— rører ved strenge,
som tied saa længe! —

Du lever, du lever!
Evner i voksende kræfter sig hæver!
Blade, som spretter af silkepelsdække,
frydfulde, svulmende opad sig strække
i vaarsol og væde,
de bæver af glæde!

Der lyser og straaler
lindrende haab ifra «Maiguldets» skaaler,
— guldgule stjerner paa gyldene væger,
døbte i dug fra Guds herligheds bæger,
løfterne eier
til sommerlivs seier!

O, «Maiguld», som hylder
herlig din skaber, mens marken du gylder,
— guldklare øie paa perlevaad stængel,
lær mig, du solbrudens yndige engel,
— læg mig paa sinde
at lyse og skinne!

Nora Bagge.

PASTOR ORDINGS AFVIGELSER FRA KIRKELÆREN.

Hvormeget der end har været skrevet om professorsagen, har endnu ingen rigtig taget følgende spørgsmaal under overveielse: hvad lærer egentlig pastor Ording om daab og nadver? og hvorledes forholder hans lære sig til vore bekjendelsesskrifter? Man har sagt, at den strider mod *grundtypen* i dem. Men hvad mener man med det? Det er jo et aldeles svævende udtryk som ikke giver nogetsomhelst klart begreb. Man har sagt at dens uoverensstemmelse med vore bekjendelsesskrifter er *in confesso* — han har selv indrømmet den. Ja, *delvis,* men ogsaa kun delvis. I ethvert fald fritager ikke det os for at undersøge hvori uoverensstemmelsen bestaar, og hvad vægt der maa tillægges den. Det er disse spørgsmaal jeg her vil forsøge at besvare.

De lærdomme for hvilke Ording blev refuseret som professor, var følgende:

1) Daaben gjenføder ikke det ubevidste barn; 2) Jesu forklarede legeme og blod bliver ikke spist og drukket i nadveren. Vi vil tage hver af dem for sig.

Først ser vi altsaa paa daaben. Lad os da begynde med at spørge os selv: hvad er det som giver daaben betydning og værd for et kristent menneskes indre liv? Utvilsomt er det dette, at daaben staar for ham som et fast og sikkert tegn fra Gud, som forsikrer ham om at Gud har taget ham til sit barn og sluttet den pakt med ham, som staar fast paa Guds side, selv om den paa mange maader og i lange tider bliver brudt paa hans side. Dette er det som altid har gjort og den dag idag gjør daaben dyrebar og trostefuld for mangfoldige fromme kristne. Men dette berøres ikke i ringeste maade af Ordings lære. Ogsaa han lærer at Gud i daaben slutter pakt med os, giver os sine naadeløfter og tager os til sine børn.

Hvad er det da han bestrider? Han bestrider, at Gud i daaben gjør et indgreb i det ubevidste barns slumrende sjæleliv hvorved dette bliver i bund og grund forandret, *gjenfødt*. Det kan, mener han, ikke ske, saalænge barnet er ubevidst. Det kan først ske eftersom barnet vaagner til bevidsthed. Naar det da lærer at kjende den Gud som i daaben har taget det til sit barn, og det i barnlig tro aabner sig for ham, da gjenføder han dets hjerte til et nyt liv.

Jeg spørger: er dette en sag af stor betydning? Jeg kan ikke indse det. Vi har jo ingensomhelst erfaring om at der sker nogen forandring i barnets indre ved daaben. Ikke har vi nogen erfaring om at der foregik noget saadant i os selv, da vi blev døbt. Heller ikke har vi nogen erfaring om at der har foregaat noget saadant i de smaa hvis daab vi har været vidner til. Hvis nogen mener her at have erfaret noget, da er det fantasteri og indbildning.

Ordings lære om daaben er altsaa ikke i strid med nogensomhelst erfaring, som kristne mennesker virkelig har gjort og derfor maa være dem hellig og dyrebar. Men kanske den krænker den hellige skrift?

Har vi da noget ord der som siger, at det ubevidste barns indre bliver forandret i daaben? Nei, aldeles ikke. Vi har overhovedet ikke noget ord i bibelen som med sikkerhed kan anvendes paa ubevidste børns daab. Den kristendaab som omtales i det nye testamente, var missionsdaab, altsaa voksne menneskers daab, ikke smaabørns.

Ja, svarer man, men er barnedaaben ret, da maa den virke det samme som de voksnes daab. Det har man ingen ret til at paastaa. Det er slet ikke udelukket, at daabens virkning er betinget af den døbtes tilstand. Tvertimod maa man vel antage, at Gud ved daaben kun virker det, som den døbtes subjektive tilstand tillader ham at virke.

Er den døbte saaledes en vantro voksen, da kan man være vis paa at han ikke bliver gjenfødt ved daaben. Alligevel er hans daab ikke uden enhver betydning. Gud giver ogsaa ham i daaben naadeløfter, som gjenføder ham saasnart han omvender sig og tror dem. Han behøver altsaa ikke at døbes paany. Hvad ret har vi til at bestride, at det forholder sig ligedan med det ubevidste barn? Hos dette er der

ganske vist ingen vantro som hindrer Guds gjerning, men dets aandsliv slumrer, og det er meget vel troligt, at saalænge dets aandsliv slumrer, kan nok Gud give det naade lofter, som virker gjenfødende saasnart det vaagner til bevidst tro, men han kan ikke omskabe dets aandsliv, ti dertil kræves der en selvbevidst vilje. Der gives ialfald ikke en stavelse i bibelen som taler derimod.

Men vor kirkes bekjendelse, hvad siger den herom? De bekjendelsesskrifter som her kommer i betragtning, kan alene være den augsburgske konfession og Luthers lille katekisme. Den augsburgske konfession er vi her snart færdige med. Den siger om daaben kun følgende: «Om daaben lærer de (lutherske), at den er nødvendig til salighed, og at gjennem daaben tilbydes Guds naade, og at børn skal døbes, for at de, ved daaben overantvordede Gud, skal af ham annammes til naade. De fordømmer gjendøberne, som forkaster barne daaben og paastaar at børn bliver salige uden daab».

Her findes som man ser, ikke et ord om at barnet bliver gjenfødt i daaben.

Vi vender os da til katekismen. Den paaberaaber baade dr. Odland og stiftsprovst Jensen sig mod Ording. Men aldeles uden grund. Vistnok lærer katekismen, at daaben «virker syndernes forladelse, frelser fra døden og djævelen og giver den evige salighed», men vel at merke *«til alle som tror det»*. Daabens virkning er altsaa efter katekismen betinget af at den døbte tror. Dette er ikke saa at forstaa, at hvor der ikke er tro, der er daaben betydningsløs. Som vi nedenfor skal se, tillægger Luther ogsaa et vantro menneskes daab sin objektive betydning. Meningen er utvilsomt den, at daabens frelsende virkning paa menneskets indre indtræder kun da, naar den døbte tror. Saalænge han ikke tror, bliver denne virkning holdt tilbage.

Den tro, som saaledes kræves for at daaben skal virke, beskrives i det følgende stykke («Hvorledes kan vand gjøre saa store ting?») som en tro der *«griber og tilegner sig det ord som er lagt til vandet»*.

Altsaa: for at daaben skal kunne virke frelsende paa menneskets indre, maa den døbte «gribe og tilegne sig det ord som er lagt til vandet». Dette ord er Jesu indstiftelse

og det naadeløfte som denne indstiftelse indeholder. Kun da naar den «døbte» griber og tilegner sig dette ord, kan daaben «gjøre saa store ting».

Nu er spørgsmaalet: kan et ubevidst barn gribe og tilegne sig et bestemt Gudsord? Man skulde tro, at svaret herpaa gav sig af sig selv, og at alle her maatte være enige. Men det er slet ikke tilfældet. Saa urimeligt det kan synes og virkelig ogsaa er, saa har der været og er der den dag idag mange teologer som paastaar, at det ubevidste barn som døbes virkelig har den tro, som «griber og tilegner sig det ord som er lagt til vandet». Luther er blandt dem. Men — det er vel at merke: *i sin lille katekisme siger han ikke noget saadant.* Den mening, at det ubevidste barn «griber og tilegner sig» daabens ord, har han ikke betragtet som noget der hører med til den saliggjørende sandhed, som ethvert kristenmenneske maa erkjende og hylde. Det har været hans private formening, intet videre. Det kan vi tydelig se af hans store katekisme. Der siger han ganske vist at daabsbarnet har en saadan tro, men han giver samtidig tydelig tilkjende, at denne mening slet ikke spiller nogen bestemmende rolle i hans opfatning af daaben. Han siger nemlig om barnedaaben følgende:

«Dernæst siger vi, at det ikke er os særlig magtpaaliggende, om den som døbes tror eller ikke. Daaben bliver ikke derfor urigtig; ti alt beror paa Guds ord og befaling. . . . Naar ordet er ved vandet, da er daaben rigtig, selv om troen ikke kommer til . . . Ti selv om en jode idag kom med skalkhed og et ondt forsæt, og vi døbte ham for fuldt alvor, saa skulde vi ikke desto mindre sige at daaben var rigtig. Ti vandet er der med Guds ord, om han ikke modtager dem som han skulde . . .

Saaledes ser du, at sektaandernes indvending (nemlig den indvending mod barnedaaben, at barnet ikke kan tro) intet har at betyde. Ti som sagt, selv om børnene ikke trodde — hvilket dog som før bevist ikke er tilfælde — var daaben dog rigtig, og ingen skal døbe dem paany, ligesom sakramentet intet vilde lide, om en gik til det med ondt forsæt, og det ikke maatte taales, at han for misbrugens skyld tog det paany, som om han før ikke havde faat det rette sakrament».

Af dette er det klart, at man ikke kan gjøre den lære at daabsbarnet «griber og tilegner sig» daabsordet gjældende

som den lutherske kirkes tro og lære. Man er lige god lutheraner enten man hylder den lære eller man forkaster den. Derimod er det klart og bestemt luthersk lære, at daaben ikke gjenføder andre end dem som tror. Følgelig er man lige god lutheraner, enten man mener at barnet har tro og altsaa gjenfødes i daaben, eller man mener at barnet ikke har tro og derfor først da gjenfødes, naar det kommer til troen. Begge disse meninger har lige ret i den lutherske kirke. Der gives intet ord i vore bekjendelsesskrifter som afgjør, hvilke af disse to meninger er den rette.

Det vilde nu ogsaa være altfor galt, om det ikke var saa. Tænke sig til, om vor ret til kirkens goder var afhængig af hvad mening vi havde om en ting, som ligger aldeles udenfor al menneskelig erfaring og hvorom bibelen intet siger. Sandelig vil man i en slig sag kræve en bestemt mening gjort gjældende som den ene rette, da er det et topmaal af teologisk vigtigmageri.

Ordings lære om daaben har altsaa ligesaa god ret til at lyde i den lutherske kirke som hans dommeres.

Vi vender os saa til hans lære om nadveren. At der her foreligger en uoverensstemmelse med bekjendelsesskrifterne er utvilsomt. Ording vil ikke kunne sige med den augsburgske konfession (art. X), at «Kristi legeme og blod er tilstede i Herrens nadver i sandhed og bliver uddelt til de nydende» eller med den lille katekisme, at «alterens sakramente er vor herre Jesu Kristi sande legeme og blod under brød og vin». Ti meningen med disse ord er klarligvis den, at Jesu legeme og blod — selvfølgelig det *himmelske* legeme og blod han nu har — bliver bogstavelig talt spist og drukket sammen med brød og vin. Dette benegter pastor Ording bestemt.

Spørgsmaalet bliver da, hvor stor vægt der maa lægges paa denne pastor Ordings utvilsomme uoverensstemmelse med vore bekjendelsesskrifter. For her at fælde en retfærdig dom, er der en omstændighed som maa tages i betragtning. Det er denne: medens pastor Ording i spørgsmaalet om hvad nadveren er, afviger fra bekjendelsesskrifterne, stemmer han fuldstændig overens med dem i spørgsmaalet om hvad nadveren gavner og virker. Den ny-lutherske ortodoxi derimod

som har dømfældt ham, den stemmer overens med bekjendelsesskrifterne i spørgsmaalet om hvad nadveren er, men den afviger fra dem i spørgsmaalet om hvad nadveren gavner og virker. Fuldt ud ortodox er ingen.

Efterat Luther i sin lille katekisme har forklaret hvad nadveren er, meddeler han først indstiftelsesordene efter det nye testamente. Derefter fremsætter han og besvarer følgende tre spørgsmaal: 1. hvad gavner det saaledes at æde og drikke? 2. hvorledes kan det at æde og drikke udrette saa store ting? 3. hvem tager værdig imod dette sakrament? Det merkværdige er nu, at i svarene paa disse tre spørgsmaal gjør Luther ingen brug af det han før har lært om nadverens væsen, nemlig at den er Jesu himmelske legeme og blod, meddelt i brød og vin. Han tager ikke noget hensyn til de ord af Jesus, som han ellers støtted denne sin lære paa, de ord nemlig: «dette *er* mit legeme», «dette *er* mit blod». Vi ved hvilken vegt Luther lagde paa disse ord under forhandlingerne med Zwingli. I katekismen lægger han saa liden vegt paa dem, at han ikke engang nævner dem i de svar han giver paa de tre anførte spørgsmaal. Derimod er det nogen andre ord han ikke bare nævner, men nævner op igjen i hvert af de tre svar; det er de ord Jesus siger om sit legeme og om sit blod: «som gives for eder» og «som udgydes for eder til syndernes forladelse». Disse ord betegner han udtrykkelig som «*hovedstykket i sakramentet*». Af disse ord slutter han at «syndernes forladelse» er nadverens frugt og virkning. Han nævner vistnok ogsaa «liv og salighed» men kun som en nødvendig følge af syndernes forladelse, ikke som en selvstændig frugt af nadveren. «Den som tror disse ord», han er «ret værdig og vel skikket til at gaa til alters», og han «har det som ordene siger og saaledes som de lyder, nemlig syndernes forladelse».

Hvad bliver efter dette betydningen af den hellige nadverd?

Ingen anden end den at gjøre det levende for os, hvorledes Jesus har hengivet sit legeme og udgydt sit blod til *vor* frelse.

Tanken er klarligvis denne: Jesus rækker i nadveren hver enkelt det offer han paa korset har bragt til forsoning

for vor synd, for at forsikre ham om: dette offer har jeg bragt for *dig*; tilegn dig det derfor! tro *dine* synders forladelse!

Dette stemmer fuldstændig med Augsb. konfessions art. XIII. Det heder der om sakramenterne, at de er indstiftede «til at være tegn og vidnesbyrd om Guds vilje mod os, givne til at vække og befæste troen hos dem som bruger den».

Pastor Ordings nadverlære er i fuld overensstemmelse hermed. Jeg tror jeg træffer det rette naar jeg gjengiver hans opfatning saaledes: da Jesus selv har indsat nadveren, er han personlig tilstede der, aldeles som han skjærtorsdag var tilstede midt iblandt sine disiple. Og han gjør det samme nu som da: han rækker brød og siger: «tag, æd, dette er mit legeme som jeg hengav for eder i døden»; han rækker vin og siger: «drik deraf; det er mit blod som jeg udgjød paa korset til eders synders forladelse». Ganske vist er — efter Ording — brød og vin kun symboler paa Jesu legeme og blod, men i disse symboler rækker og giver Jesus os virkelig og sandelig det forsoningens offer han paa Golgata bragte for vore synder, forsikrer os om at dette offer gjælder *os* og opfordrer os til at gribe og tilegne os det i en tryg og tillidsfuld tro paa *vore* synders forladelse. Vi faar altsaa i disse symboler Jesu for os i døden ofrede legeme og blod, ikke til at spise og drikke med vor mund, men til at tilegne os med vort hjertes inderlige tro og tillid.

For Ording er altsaa nadveren netop det konfessionen siger: «tegn og vidnesbyrd om Guds vilje mod os, givet til at . . . befæste troen hos dem som bruger den». Aldeles ligedan som katekismen betragter Ording ordene «det gives for eder» og «det udgydes for eder til syndernes forladelse» som hovedstykket i nadveren, og aldeles ligedan som katekismen finder han nadverens gavn at være den at meddele os «syndernes forladelse». I alt dette staar Ording paa fast og sikker luthersk grund.

Derimod har den ny-lutherske ortodoxi — hvortil vistnok samtlige medlemmer af censurkomiteens majoritet hørte — fjernet sig fra katekismen paa dette punkt. Den har nemlig gaat ud fra bekjendelsesskrifternes bestemmelse af sakramentets væsen, hvorefter vi sammen med brød og vin spiser og

drikker Jesu himmelske legeme og blod. Idet den har gaat ud derfra, har den bestemt nadverens gavn og virkning som en optagelse i os af Jesu forklarede legemlighed, hvorved det nye ved daaben fødte liv paa en hemmelighedsfuld maade bliver næret og styrket. Paa det spørgsmaal: hvorledes faar de troende liv og salighed i alterens sakramente? svarer saaledes Sverdrups (gamle) forklaring, ikke som katekismen: «hvor syndernes forladelse er, der er ogsaa liv og salighed», men: «sakramentet bringer dem i en aandelig forening med Jesu Kristi hellige person, som meddeler sig til dem og derved opholder og styrker dem i tro, haab og kjærlighed til det evige liv». Man er dog ikke blevet staaende ved en blot og bar «aandelig forening med Jesu hellige person». Da det er Jesu forklarede *legemlighed* nadveren meddeler os, har man ment at den navnlig ved en helliggjørende indflydelse paa den legemlige side af vort væsen. Ordet, har man sagt, vender sig til vort bevidste aandsliv for at helliggjøre det. I sakramenterne derimod griber Gud ind i vort ubevidste, sjælelig-legemlige naturliv og sænker helliggjørende kræfter ned i det. Paa den maade skal da det *hele* menneske blive helliggjort.

Dette er altsammen noget, som hverken konfessionen eller katekismen ved det ringeste om. For dem er *ordet* alt, ogsaa i sakramentet. Og ordet er evangeliet om syndernes forladelse af naade ved Jesu offerdød. Sakramentet er intet andet end dette ord udtrykt i handling. Sakramentet meddeler derfor intet andet end dette ord, nemlig syndernes forladelse. Dette er Luthers i vore bekjendelsesskrifter udtalte og sterkt pointerede opfatning.

Man har naturligvis sogt at forene begge opfatninger. Man har sagt: nadveren meddeler *baade* «et kraftigt pant» paa vore synders forladelse *og* de helliggjørende livskræfter som ligger i Jesu forklarede legemlighed. Saaledes Sverdrups forklaring. Dertil er dog at bemerke: bekjendelsesskrifterne kjender *kun* det første, *ikke* det sidste; men det er det sidste som den ny-lutherske ortodoxi betoner; det første tager den med, fordi bekjendelsesskrifterne nu engang har det; men det ligger i grunden udenfor dens hele betragtning af sagen; det er et atpaahæng. Der er derfor inden den ny-lutherske ortodoxi en kjendelig tilbøielighed til aldeles at slette dette at-

paahæng ud. Det er ikke sjelden at høre: nadveren meddeler *ikke* syndernes forladelse; syndernes forladelse faar vi i daaben og i ordet; nadveren derimod meddeler noget ganske andet og mere, nemlig de nye livskræfter som ligger i Jesu forklarede *legemlighed*. Her er man i aabenbar og ligefrem modsigelse med vore bekjendelsesskrifter.

Stillingen er altsaa denne: hvis vore bekjendelsesskrifter lægges til grund for bedømmelsen, da er Ording uluthersk i bestemmelsen af nadverens væsen, men luthersk i bestemmelsen af dens gavn og virkning; ortodoxien derimod er luthersk i bestemmelsen af sakramentets væsen, men uluthersk i bestemmelsen af dets gavn og virkning. Fuldt ud luthersk er neppe nogen teolog i nutiden. Jeg ved ialfald ikke nogen. Grunden er den, at den gamle lutherdom her befinder sig i en selvmodsigelse. Meddeler nadveren virkelig Jesu forklarede legeme og blod, da er ikke ordene «som gives for eder» og «som udgydes for eder til syndernes forladelse» nadverens hovedstykke, og da er ikke syndsforladelse dens gavn og virkning; men da meddeler den eiendommelige himmelske livskræfter som er forbundet med Jesu forklarede legemlighed. Omvendt: er de nævnte ord nadverens hovedstykke og syndsforladelse dens virkning, da meddeler den ikke Jesu *forklarede* legeme og blod, men da meddeler den Jesu *paa korset ofrede* legeme og blod — selvfølgelig symbolsk. Denne selvmodsigelse har voldt, at i vor kirke er undervisningen og forkyndelsen om nadveren stadig afveget mere og mere fra bekjendelsesskrifterne [1]). Man gik uvilkaarlig til en af siderne. Det almindelige var, at man gik ud fra katekismens bestemmelse af nadverens væsen og ignorerte dens bestemmelse af nadverens virkning; man satte meddelelsen af mystiske livskræfter ind ved siden af eller istedetfor syndsforladelsen. Dette har gjældt og gjælder fremdeles for luthersk ortodoxi, skjønt det ikke er det. Ording er gaat den omvendte vei: han har beholdt katekismens bestemmelse af nadverens virkning og derefter bestemt dens væsen.

Begge veie maa siges at være lige meget eller lige lidet stemmende med bekjendelsesskrifterne.

Hvem af dem er mest bibelsk?

[1]) Smlgn. Saxtorp sp. 575—577 med Sverdrup (gamle) sp. 594—595.

Den ny-ortodoxe lære kan paaberaabe sig 1 Kor. 10, 16: «Velsignelsens kalk som vi velsigner, er den ikke Kristi blods samfund? Det brød som vi bryder, er det ikke Kristi legems samfund?» Dog er dette sted ikke tvingende. Der bliver et «samfund» mellem vinen og Kristi blod og mellem brødet og Kristi legeme, selv om vin og brød opfattes som symboler, hvorved den nærværende herre Kristus aandelig rækker de kristne sit paa korset ofrede legeme og blod til troende tilegnelse.

For denne sidste opfattelse kan man paaberaabe sig to meget vigtige omstændigheder. *Først* indstiftelsen. Hvad gav Jesus sine disiple, da han skjærtorsdag indsatte nadveren? Sit forklarede legeme og blod kunde han ikke give dem; ti han var endnu ikke forklaret. Hans forklarede legeme og blod existerte ikke. Han kunde dengang umulig meddele dem andet end det legeme og blod han havde, og som han dagen efter skulde ofre i døden. Det siger han ogsaa at han meddeler dem. Men det kunde han umulig meddele dem anderledes end symbolsk. Man har forsøgt at forstaa det egentlig; men det forbyder sig af sig selv. *Dernæst:* meddelelsen af legeme og blod særskilt hver for sig. Hvad skulde dog være Herrens mening med at meddele sit forklarede legeme og forklarede blod hvert for sig? I hans forklarede herlighed er dog legeme og blod ikke skilt ad. Der existerer de ikke hver for sig. Men paa korset blev de skilt ad. Der existerte de hver for sig. Saa synes det altsaa klarligvis at maatte være Herrens mening at meddele, ikke sin forklarede legemlighed, men sit paa korset ofrede og adskilte legeme og blod, legemet som blev hengivet og blodet som blev udgydt for os. Men det siger sig selv at det kan kun gives symbolsk.

Ordings opfatning forekommer mig mere bibelsk, end den ortodoxe, og jeg kan ikke forstaa, at den berøver sakramentet det mindste af dets herlighed. Tvertimod maa jeg tilstaa, at jeg baade fik sakramentet kjærere og fik mere frimodighed til at anbefale det til menigheden, da jeg for flere aar siden kom ind paa lignende tanker som de Ording nu saa klart og smukt har udviklet. Jeg mener dog ikke at spørgsmaalet er afgjort. Det trænger utvilsomt en grundigere saavel religios meditation som videnskabelig granskning. Begge

opfatninger bør derfor have ret til at gjøre sig gjældende, uden at den ene forkjætrer den anden, end mindre benytter sin overmagt til at forfølge den anden ved embedsbesættelser.

Der er sagt at den ortodoxe sakramentopfatning er den lutherske kirkes særmerke til forskjel fra den reformerte, ja dens skat, det som gjør den til Maria som i tilbedende inderlighed sidder ved Jesu fødder, medens den reformerte kirke er Marta som gaar op i stundesløs travlhed. Der er ogsaa talt om, at det er den ortodoxe sakramentlære som den lutherske kirke kan takke for sin rige skjønne salmeskat, medens den reformerte kirke i dette stykke er yderst fattig.

Hvad den sidste paastand angaar, da mangler ethvert bevis. Der kan peges paa ganske andre aarsager til den lutherske kirkes rige salmeskat end dens sakramentlære. Lige fra Zwinglis og Kalvins dage og til langt ind i forrige aarhundrede har den reformerte kirke været skadet af en uhistorisk og æstetisk radikalisme, som har været fiendtlig mod al kunst i kirken. Alt skulde være bibelsk. Derfor blev orgelet kastet ud og istedetfor de gamle deilige hymner fik Davids salmer eneret i gudstjenesten. Det siger sig selv, at saalænge denne aand raaded, kunde salmedigtning umulig blomstre. Ganske anderledes var den lutherske kirke stillet. Dens reformator var salmedigter af første rang, en rig poetisk natur med aaben sands for historiens ret og for kunstens herlighed. Sakramentlæren har ikke noget med dette at gjøre.

Derimod er det en anden ligesaa sørgelig som uimodsigelig kjendsgjerning, som taler sterkt imod alle de store ord som her høres fra luthersk hold. Det er en sørgelig kjendsgjerning, at ingen kirkeafdeling for tiden har saa tomt et alterbord som den lutherske. Den har snart ikke altergjæster. Naar konfirmanderne og de som af familiehensyn følger dem trækkes fra, hvor forsvindende bliver da ikke søgningen til den hellige nadver! Og den minker stadig. Dette synes jeg nok opfordrer os til at tage under overveielse, om vor ortodoxe sakramentlære her er aldeles uden skyld. Ialfald opfordrer det til ydmyghed. Det slaar den lutherske kirke paa munden, naar den praler med at være Maria ved Jesu fødder. Og det siger til den: gjør dig bare ikke til af dit sakramentdogme; se paa dit alter; se paa dets tusender af tomme pladse som skriger efter en menighed; se paa det, og forstaa, at du har ingenting at rose dig af ligeoverfor din reformerte søster!

Thv. Klavenæss.

NORSK KRISTENDOM.

I.

Norsk kristendom vil ikke sige, at man skulde blive salig paa nogen anden maade her i landet end andensteds, eller at den guddommelige sandhed skulde være en anden her end i andre lande. Men det vil sige en kristendom, som løser de opgaver, som det norske folkeliv forelægger den til løsning, eller som dog prøver paa at gjøre det. Bibelen er den samme i alle lande, frelsesveien er ogsaa den samme. Men folkelivet er ikke det samme i alle lande. Og de opgaver, det stiller kristendommen, blir derfor heller ikke i alle dele de samme.

Jeg skal faa lov at pege paa nogle af de opgaver, som det norske folkeliv stiller, og som sikkerlig ikke kan løses uden kristendommens hjælp. Først vil jeg nævne den fare, der truer hele vor tilværelse som selvstændigt folk i tilfælde af en krig med Rusland eller en anden stormagt. Denne fare er i sandhed frygtelig nok i sig selv. Men den blir det dobbelt ved det, at folket i det hele og store ikke ser den, ikke *vil* se den. Største delen af vore dannede og oplyste ser den. De ved godt, at udsigten til en saadan krig er meget sandsynlig, om end ikke i den nærmeste fremtid. Men hele den store menige mængde af vort folk er blind for faren. De lever, som om denne fare aldrig var til. De har faat det i sig, at den eneste fare, som truer vor selvstændighed, ligger i Sverige. Derfor har de ogsaa, midt i sin fattigdom, øst ud sine millioner til rustninger mod dette land. Saa nu staar vi saa vidt rustet, at selv de «kriminelle daarer» derinde ikke længer tænker paa nogen krig med os. Det gjorde de alene, saa længe de mente, at der ikke var tale om en virkelig *krig,* men blot om en «lystvandring» til Kristiania. Nu ved de, at det vilde blive *krig,* og dermed er da ogsaa hele den historie ude. Men i samme øieblik, som vort folk ved sig tryg overfor Sverige, i samme øieblik ser vi ogsaa, at

det skrider til at lade sit nyreiste værn forfalde. De tror ikke paa fare fra nogen anden kant.

Gjorde de det, vilde de være nødt til at se, at vor første og vigtigste nationale pligt er ikke blot at holde dette værn vedlige, men yderligere at øge og styrke det. Thi lige saa vist som det er, at vi er rustet for en krig med Sverige, lige saa sikkert er det, at vi *ikke* er rustet for en krig med Rusland eller en anden stormagt. Det er en helt anden ting at være rustet overfor en stormagt, end at være det overfor Sverige.

Men hvorledes er det gaat til, at mængden af vort folk har kunnet vugge sig ind i en saadan blindhed for denne dødelige fare? Ja — det er en noksaa lang og noksaa sørgelig historie.

Høire, der længe sad inde med saa meget af magt og indflydelse, manglede visselig ikke syn for den store fare. Men det faldt dem ikke ind at arbeide for at faa bønderne og det menige folk til at se den. De tænkte jo ikke engang paa at gjøre noget for at bringe menigmand til bevidsthed om, at han *havde* et fædreland, og om den ære og lykke, som ligger i at have det. Dels saa de paa «disse udannede mennesker» som uimodtagelige for det slags høiere aandsliv. Og tidt havde de vel ogsaa en bange følelse af, at *hvis* folkets mængde virkelig kunde vaagne til bevidsthed, vilde det lettelig føre til, at denne mængde kastede sig ind i det offentlige liv paa en maade, som kunde blive truende for deres egen magtstilling. Og da saa denne nationale strømning alligevel kom, og — paa trods af dem — tog til at gribe om sig inden folket, havde de ikke let for i den at se noget andet end dens eget vrængebillede. Det er selvindlysende, at et saadant parti ikke kunde kalde folket til at bringe det slags ofre, som den store fare kræver. De stillede sig udenfor den nationale strømning. Og de faldt, ikke saa meget paa sine gjerninger, som paa hvad de *ikke* gjorde. Til slutning gav de sig nok til at tale om «faren fra Rusland»; og hvad de sagde, var utvilsomt deres oprigtige mening. Men det var tillige alt for tydeligt, at naar de sagde det, var det langt mindre i noget haab om derved at kunne afværge faren, end fordi de mente paa denne maade at kunne skræmme folk bort

fra venstre og værne om sin egen magt. *Deres* tale om «faren fra Rusland» har derfor langt mindre virket til at *aabne* folkets øine for denne fare, end til at *lukke* dem.

Det er venstres udødelige fortjeneste, at det har gjennemført demokratiet, folkestyret, i vor politik og kaldt bønderne og den menige mand til deltagelse i vort offentlige liv. Norge *kan* nu engang ikke leve paa nogle hundrede «konditionerede» familier. Men den maade, hvorpaa venstre har gjennemført folkestyret, har i mange stykker ladet alt for meget tilbage at ønske. Og overfor den sag, som der her er tale om, har den været værre end værst. Har høire ved egennyttige og uvittige raab om faren svækket troen paa dens tilværelse, saa har det lyktes venstre at vinde den mest udbredte tiltro for sit raab om, at den alene er en indbildning, at det hele er den rene spøgelsefrygt. Begge vore kjæmpende partier har, det ene mod, det andet med sin vilje, dysset folket i søvn, hjulpet det til at lukke sine øine for den vigtigste fare, som truer dets tilværelse.

Saa ilde kunde det vistnok ikke have gaat, dersom ikke kristendommen ved denne tid havde mistet næsten al mere kjendelig indflydelse inden landets offentlige liv. Den havde, maa man desværre sige, afsat sig selv. Det skede i to vendinger. Først gjennem den stærke, men ogsaa stærkt ensidige, kristelige strømning, som udgik fra Gisle Johnson. *Den* var altfor ophøiet og dydig til at give sig af med noget saa lavt liggende og «verdsligt», som det at redde land og rige. De kristne skulde helst vise sit kristelige alvor ved som de «stille i landet» at trække sig tilbage i en krog, og lade denne verden gaa sin egen skjæve gang. *Det* var det første skridt i kristendommens tab af offentlig indflydelse. Det andet kom ved Heuch, og hvad han skrev i «Luthersk ugeskrift». Hans sunde, kraftige natur havde saa vist ingen mangel paa følelse for, at kristendommen er kaldet til at gribe ind ogsaa i folkets offentlige og politiske liv. Men han var aldeles ualmindelig uskikket til paa nogen maade at sætte sig ind i en modstanders tankegang og indrømme ham hans delvise ret. Han taalte ikke at nogen — ikke engang Friele — maatte overgaa ham i urimelighed og uretfærdighed overfor venstre. I saa stykke maatte han selv være første mand. — Det var ikke underligt,

at vore embedsmænd næsten enstemmig sluttede sig til høire. En stand pleier altid efter sit store flertal at kjæmpe for sine arvede forrettigheder, selv om de grunde, den kan fremføre, har langt mindre vegt, end den norske embedsstands. Mindre undskyldeligt er det, at vore prester saa samstemmig traadte i de øvrige embedsmænds spor. Det viser, at de tænkte og følte mere som embedsmænd end som prester. Havde de ikke været embedsmænd, vilde de vel have delt sig mellem de stridende partier saaledes som folket i det hele gjorde det. Det virkede ikke tillidvækkende, naar Norges prester i flok og følge gik den vei, som deres standsinteresse som embedsmænd udpegte for dem. Dog, det havde endda faat være for det, det var. Men naar presterne i stedet for at virke udjevnende og mildnende paa partimodsætningen, tvertimod virkede æggende og hidsende, naar deres dygtige, talentfulde og i andre stykker med rette saa høit agtede ordfører gik i spidsen for den politiske fanatisme og partiblindhed, da blev det for meget. Da kom det norske folk til at se paa sine prester som mennesker, der nok i øvrigt kunde være baade særdeles hæderlige og gode og elskværdige, men som overfor det offentlige liv og dets store spørgsmaal var en god mon mere fordomsfulde og uretfærdige, end folk i almindelighed.

Men idet kristendommens talsmænd paa denne maade, dels frivillig og dels ufrivillig, afsatte sig selv, gav de magten til fritænkerne. Hvis man vil tillade mig et lidt kort og ikke helt nøiagtigt udtryk, kan jeg sige, at de overlod ledelsen af det norske folks offentlige liv til Bjørnson, Sars & komp. Og det var et meget lysøiet og optimistisk kompagni. Det lovede guld og grønne skoger. Og det ubeiligede sig ikke saa særdeles med at overveie, hvor meget eller lidet af de gyldne løfter, det vilde kunne indfri. Det havde som en medfødt tilbøielighed til at lukke øinene for de *store* vanskeligheder, mens det kunde holde et svare uvæsen over smaating, naar de ikke passede i dets kram. Det saa bort fra forholdet til Rusland og de andre store magter for at gjøre en strid med Sverige om overveiende formelle, om end ikke helt uvigtige, ting til den store hovedsag i norsk politik. De kjørte os lige ud paa randen af en krig med dette land uden engang at tænke over, om vi var rustet for en saadan mulighed. Saa

maatte de snu, og det ikke netop paa nogen hæderfuld maade. Men forinden havde de faat gjort ende paa sin eneste politisk betydelige mand, traadt hans ære i støvet og ventelig ogsaa afkortet hans liv. Og saa hjemfaldt de da, efter retfærdighedens dom, til den aabenlyse og uhjælpelige ubetydelighed.

Men mest ondartet fremtraadte deres letsindighed, naar de under valgkampene, for at sikre sig flertal, ligefrem pustede til svenskehadet. Thi det gjennem aarhundreder nedarvede og, som det viste sig, alt for let gjenvakte had mellem de to folk kan lettelig blive begges undergang, hvis en fiendtligsindet stormagt lægger sig efter at gjøre brug af det.

Det norske folk har ladet sig dysse i søvn overfor den største fare, som truer dets tilværelse. Det blir kristendommens sag at faa det til at aabne sine øine. Thi det er kristendommens forrettighed at kunne se de store farer og de store vanskeligheder i livet ind i øinene «og ei blegne derved», fordi den har en stærkere i baghaanden. Fritænkeriet og verdsligheden derimod svinger gjerne mellem lysoiet optimisme og pessimistisk sortsyn og modløshed. Kristendommen maa lære folket, baade at den dødelige fare er der, og at den med Guds hjælp kan overvindes.

Det er nødvendigt, at saa sker. Ellers vil efter al sandsynlighed folket, om kortere eller længere tid, være gaat til grunde som folk, eller dog have lidt Finlands skjebne.

Men det er nødvendigt, og brændende nødvendigt, ogsaa af en anden grund. Dette spørgsmaal om den truende fare er jo det største spørgsmaal i hele vor politik. Det er ligefrem spørgsmaalet om at være eller ikke være. Og dette spørgsmaal, som alt andet skulde underordne sig, som skulde være det alt beherskende, det er saa nogenlunde faldt ud af vort offentlige liv og vort offentlige ordskifte. Hvad er følgen bleven? Aa, naar katten er borte, danser musene paa bordet, heder det. Naar det, som skulde være den store hovedsag, træder i skyggen, saa bliver det uundgaaligt det underordnede, som breder sig, og helst da de rene lapperier. Og er det ikke saaledes, det gaar hos os? Har ikke vore thingmænd forelsket sig i bagateller og i enkeltheder ved administrationen, som de umulig kan skjønne sig ordentlig paa? Er det ikke slige ting, som fylder deres stadig mere langt udtoiede samvær:

ubetydelige mænds udtværede taler over ubetydelige spørgsmaal? Statens papirmølle staar der — lig kværnen i eventyret, - og maler og maler i det endeløse papir og papir og truer med at drukne os i papirflommen. Og skravlet, det politiske skravl, flommer over alle bredder, og værst inde i statens store skravlehus der borte paa Eidsvolds Plads.

Vor politik savner sit *alvor*, saa længe det største af alle dens spørgsmaal ikke faar lov at komme ind med. Og da skal man ikke undre sig, om vort offentlige liv truer med at kvæles i snak. Slip alvoret ind, og det vil kalde snakket og ubetydelighederne til orden!

Men er kristendommen ogsaa virkelig i stand til at gjøre noget saadant?

Aa — alvor er jo dog vel af de ting, som kristendommen skulde forstaa sig lidt paa. Og den har fra gammel tid af det ord paa sig, at den skulde kunne være ogsaa *et folks* styrke.

Og alligevel har jeg en meget stærk følelse af, at de fleste kristne i vort land slet ikke tror, at den vil kunne gjøre det.

Og det kan ogsaa være sandt nok: vore fleste presters kristendom magter det ikke. Den er lam paa den side, som vender mod det offentlige liv. Først og fremst gjælder dette de ældre prester. De kan saa godt for sit eget vedkommende være fædrelandselskende mænd. Men det falder dem ikke ind, at den ting skal have noget med deres *forkyndelse* at gjøre. Mangfoldige af dem tror, at der truer os en stor fare fra Rusland af. Ikke faa af dem kan paa tomands haand tilføie, at et russisk angreb vil blive straffen for rigsretten og andre folkesynder. Og *endda* falder det dem ikke ind, at de skal gjøre noget for at aabne folkets øine for den fare, som truer.

Mere haab kunde der være til de yngre prester, dersom de ikke var saa optagne af tysk theologi. De maa lære at indse, at de krav, som vort folks aandelige tilstand saa bydende stiller, har mere at sige for deres virksomhed og deres hele *liv*, end bibelkritiken og de utallige smaaspørgsmaal, som det religiøst svækkede Tysklands rationaliserende theologi drøfter saa ivrigt, og som vi her i landet saa lidet magter at give svar paa.

Mest venter jeg af vore folkeskolelærere. Der er mange

af dem, som baade har en stærk fædrelandskjærlighed og er kristeligt grebne, og som ved siden deraf har en sikrere følelse af, at de to ting hænger nøie sammen, end presterne pleier at have. Aa, om Norges lærere vilde tale med gutterne paa sine skoler – ja med pigerne ogsaa — om at deres fædreland trues af en meget alvorlig fare, og at dets sønner maa være rede til at afvende denne fare med sit blod! Tale med dem om dette i Guds navn!

Saa vilde vel ogsaa presterne med tiden komme efter.

Men hvordan hænger det sammen, at presternes kristendom er bleven saa lam paa hele den side, som vender mod det offentlige liv, mod samfundslivet?

Ja, vi vil jo ikke vide af anden kristendom, end den, som alene gaar ud paa at frelse de enkeltes sjæle. «Kristendommen er personlighedens sag» heder det. «Denne enkelte» er det, som er dens sigte. Og det er jo da ogsaa saa sandt, som det er sagt. Men den hele sandhed er det ikke. Jesu Kristi forkyndelse tager det skarpest mulige sigte paa «den enkelte». Det er den ene side af den. Men den anden side tager det mest muligt omfattende sigte paa et «rige», et samfund, hvor alt det jordiske samfundsliv, som stammer fra Gud, med alle dets samfundsopgaver hører hjemme.

Pietismen med dens enkeltmands-kristendom er endnu kun halvveis overvunden hos vore prester, selv hos dem iblandt dem, som mener sig frie. Videnskaben har de lært at skatte, kunsten ogsaa, skjønt de nødig tør gaa i theater. Naar vil de lære, at deres forkyndelse skal kunne redde fædrelandet, naar det er i fare, og veilede folkelivet, naar det har fred?

Ritschl har lært de yngre af vore prester, at kristendommen er «Guds rige». Og jeg venter ikke andet nu i denne tid, da alle higer efter at kunne skrive sig: dr. theol., end at en eller anden af dem vil holde doktor-disputats over dette emne. Og det kunde vist være bra nok. Men om han gjorde det, vilde det dermed ikke paa nogen maade være givet, at tanken om Guds rige blev en magt i hans liv og kom til at virke frugtbringende for hans virksomhed her under norske forhold.

Og dog er det dette, det gjælder om. Det er meget vigtigere end at holde doktor-disputats, og lige saa meget

vanskeligere, som det er vigtigere. Men det kræver ikke saa megen lærdom. Det kræver hos en gudfrygtig theolog bare en alvorlig kjærlighed til folket og et klart blik for, hvad der er dets tarv. Og saa ihærdigt arbeide og kamp mod fordomme og modløshed.

Det vil være vanskeligt at vække vort folk til det alvor, som der her er tale om. Det tror jeg nok, at jeg ved fuldt saa godt som de fleste andre, fordi jeg har tænkt mere over denne sag, end de fleste andre. Men umuligt vil det ikke være. Vi har gode kræfter at arbeide med inden vort folkeliv.

Vi har megen gudsfrygt her i landet, Gud ske lov! om den end er temmelig skakkjort, og bovlam paa den ene side. Vi har en mægtig fædrelandsk strømning, som har trængt igjennem til de brede lag. Vi har et værn for vort land, som nylig med paaskjønnelsesværdig offervillighed er reist op af et langvarigt og ynkeligt forfald, men som rigtignok ogsaa trænger hoilig til yderligere styrkelse. Vi har et folk med ypperlige evner, med de rigeste fremtidsmuligheder. Og vi har en Gud, som vil være «ataat» ethvert redeligt arbeide for folkets redning og dets vel.

Christopher Bruun.

HENRIK PONTOPPIDAN.

Af *Oscar Geismar.*

> og han har aldrig levet,
> som klog paa det er blevet,
> han først ej havde kær.
> *Grundtvig.*

I en af sine romaner langer *Henrik Pontoppidan* et velment og velrettet spark ud efter den moderne danske digtnings «smaa lyriske luseknækkere», alle de mange, der kan sidde i timer og pille med et rim og nusse et adjektiv».

Jeg skulde tage meget fejl, om det ikke er denne hær af «luseknækkere», som har hovedansvaret for det daarlige lov, dansk digtning i øjeblikket har paa sig, baade i de nordiske broderlande og i hele Europa. Al denne pillen med et rim og nussen med et adjektiv — som *indenfor* Danmarks grænser kan virke noksaa tiltalende maa for *udenforstaaende* læsere, hvis øren ikke paa den maade er skarpt mærkende og beredte til nydelse af fintstemte samklange, gøre indtryk af et gammelmandsagtigt, lidt udgaaet artisteri; det skær af forfinet, kniplingsagtig overkultur, som har hvilet over de sidste aaringers paddehatsfrodige rimproduktion og sjælemaleri, har sikkert svækket tilliden til det nuværende slægtleds aandelige leveevne, og herigennem forklares det, at den danske kultur for tiden ligesom træder i skygge for den norske og svenske. Det primitive og urkraftige, det intuitivt geniale besejrer altid det møjsommeligt tilberedte, det kunstfærdigt beregnede. Litterære fænomener som f. ex. *Aage Matthison-Hansen* eller *Johs. V. Jensen* kan ikke andet — deres uomtvistelige begavelse tiltrods — end nedsætte udlandets tanker om dansk digtning — forsaavidt da navne som disse naar udenfor landets grænser.

Der er imidlertid — selv i denne «kunstfærdighedens» tidsalder — betydelige danske forfattere, som har holdt sig

borte fra alt muligt artisteri og netop derigennem været med til at genskabe det danske skriftsprogs rolige rhytme og ædruelige ordvalg, og blandt disse træder Henrik Pontoppidan frem som en af Danmarks solideste og dygtigste skribenter.

Han har i sin stil — med villie — holdt sig borte fra J. P. Jacobsens farvemættede, mosaikagtige ordsammenføjning, der for saa mange af de unge digtere er bleven en vejviser ind i umaturens og skabagtighedens land, og han vilde sikkert endnu indstændigere frabede sig al tale om paavirkning fra Herman Bangs krampagtigt nervøse, hedt flimrende behandling af sproget. Medens bægge disse betegner ensidigheder indenfor dansk prosa-kunst — hvorfor ogsaa enhver efterligning fører over i parodien — er det selve grundstammen i sproget, som Henrik Pontoppidan er i slægt med.

Hans pen løber let og behændigt, sommetider næsten altfor journalistisk glat, og om end han jævnlig nøjes med det næstbedste, ja endog kan forfalde til thevandsromanernes selvfølgeligheder, er der dog saa megen ypperlig iagttagelse, saa skarpt og forstaaende et blik paa tilværelsen, parret med saa dygtig en evne til at finde paalidelige udtryk, at man intetsteds finder selve den kunst: at *fortælle,* udført med større virtuositet end netop hos Pontoppidan.

Man finder ikke hos ham en Johannes Jørgensens kræsne ordvalg, end sige hans berusende ordmusik; i sammenligning med en saadan kunstfærdighed bliver Pontoppidan godtkøbs og feuilletonagtig; man finder endnu mindre en Niels Møllers minutiøse sjælemaleri, hvor alle de rørelser, der gemmer sig *under* bevidsthedslivets tærskel, omhyggeligt er paaviste og anbragte — som insekter paa knappenaale — op og ned af siderne; i sammenligning med et saadant psykologisk skarpsyn bliver Pontoppidan overfladisk og lidt sjusket; man finder mindst af alt en Karl Larsens Evne til med en stemmegaffels nøjagtighed at gengive et bestemt samfundslags tone og ordvalg, saaledes at hver fugl synger med sit næb; i sammenligning med en saadan fonografisk korrekthed bliver Pontoppidan svinglende og tilfældig; men man finder hos Pontoppidan, hvad ingen af disse tre forfattere ejer i tilnærmelsesvis samme omfang, en frisk og frejdig gaaen paa, en malen med store og brede træk, uden snørkler og kruse-

duller, men saa meget mere jævnt og vederhæftigt. Pontoppidan tager ikke en enkelt skikkelse og dissekerer den for vore øjne, saa vi kender hver trevl af dens indre. Hans evne er størst, hvor han maler sammenspillet mellem de mange, gengiver et bestemt milieu, helst med en vrimmel af enkelte figurer; til denne skildring passer hans noget løse og kolige farvegivning, og her overser man hans mangelfulde sjælelige forstaaelse.

Naar Pontoppidan i øjeblikket staar som den danske fortællekunsts ypperste navn, skyldes det maaske mest af alt hans journalistiske uforknythed og rappe haandelag, hans mod til at tumle de store lærreder, give sig de store opgaver i vold; Pontoppidan er en mand, der har levet i mange forskellige cirkler og brugt sine øjne allevegne; naar han siden fortæller om sine oplevelser, er der mange, for hvem disse bøger bliver en slags Baedecker enten gennem Sandinge højskoles foredragssale eller gennem Philip Salomons millionærsaloner. Det er jo ikke enhver givet at lære saadanne milieuer at kende af selvsyn. Naar bøger som «Det forjættede Land» eller «Lykkeper» har naaet de mange tusinder af læsere, er grunden for en væsentlig del deres karakter af kulturhistoriske aktstykker; saa nysgærrige som menneskenes børn nu engang er, kan man altid finde tilslutning for meddelelser om den slags ualmindelige existensers privatliv, hvordan de spiser og hvordan de drikker, hvordan de nyser og hvordan de hikker».

I en større tid — med større svingkraft — havde rejsebeskrivelser af denne art næppe skænket sin mand mesterrang — men vel givet ham et navn som en habil og bemærkelsesværdig fortæller; paa grund af tidens karrighed paa store aander er Pontoppidan bleven ophøjet til en af vore største. — —

Vil man have et bevis paa Pontoppidans uindskrænkede anseelse her i Danmark, kan man finde det ved at betragte den radikale klikes behandling af ham og hans værker.

Intet blad har ihærdigere end «Politiken» arbejdet paa at grundlægge Pontoppidans mesterry; man har fra denne side havt fornemmelsen af, at det danske folk kunde lade sig

byde meget; men Pontoppidan var det nok klogest at bøje sig for.

Det gjorde man saa. Dybere og dybere bøjede man sig. Tilsidst helt i gruset.

Og dog er sandheden den, at ingen forfatter har haanet og gennemheglet det radikale koteri ubarmhjærtigere end Pontoppidan. Mens han ellers nøjes med at snærte saa smaat, svinger han susende svøbeslag over den fremskridende radikalismes fritænkerdogmatisme og aandstyranni, eller paa den anden side «frigjorte aanders fandenivoldskhed og lovprisen af den «store» og «frie» kærlighed.

Hvor er der ikke en ærlig uvillie, ja næsten modbydelighed hos Pontoppidan, naar han i «Lykkeper» skildrer den «stolte» hedning og Luciferdyrker, maleren Fritjof Jensen — som inderst inde er gennemraadnet af mørkerædsel og tilintetgørelsesfrygt, og som tømmer burgunderens skaaler for at døve klokkernes kimen; eller naar han i «nattevagt» smæder den store digter Sahlmann for hans uafladelige skiften standpunkt; eller naar han i den samme bog stiller Jørgen Hallager frem som et ubarmhjærtigt menneskedyr, der midt i sin fremskredethed forsynder sig mod humanitetens simpleste love, ja tilsidst lægger sin hustru i graven — for saa paa bogens sidste blade, med pragtfuld selvironi, at forfalde til en ganske Sahlmannsk kadaverlyrik!

«Hold galden flydende!» — det er en ligefrem genial idé af Pontoppidan at lægge denne replik, som mest minder om Ulf Brynjulfsens deklamationer i «Forskrevet», i munden netop paa den uforbederlige kyniker Jørgen Hallager.

Jo, vel er Pontoppidan en vittig mand!

Eller nu hele den moderne remse om den «store» og «frie» kærlighed, om «lidenskabernes fyrsteret» etc. etc. — aldrig er noget af alt dette bleven gjort ynkeligere til grin end i Pontoppidans bøger; man behøver blot at tænke paa «Højsang» og «De vilde Fugle», eller paa «Den gamle Adam» med dens fint beregnede, stilfærdigt overlegne hudfletten af al mulig beklumret flirt og sanseberuset sprængning af alle baand — vittigt og elegant presset sammen i magister Globs lidt pedantiske optegnelser fra sit ophold ved et fynsk badested.

«Den store Lidenskab» — «Gennem de mange til een» — Pontoppidan kender — og værdsætter — hele litaniet.

Skulde saa alt dette synes for svagt til at drage Pontoppidan ud af klikens fangarme, saa har han selv for al tydeligheds skyld i sin sidste bog «Lykkeper» leveret det afgørende bevis for, at han ikke vil lade sig tage til indtægt af noget parti, end sige da det Brandes'ske.

Jeg sigter hermed til den skildring, Pontoppidan giver af Georg Brandes, hvem han fremstiller under en let gennemskuelig maske — saadan som denne forfatter i det hele har en ganske usømmelig mani for, under den letteste forklædning, at lade mænd, som alle kan genkende, optræde i sine romaner. Der maa dog engang i den simpleste velanstændigheds navn kræves en ende paa alle disse nøgleromaner. Det er saa inderlig stimandsagtigt at overfalde en mand paa en maade, saa han ikke kan forsvare sig.

Ved Pontoppidans skildring af Brandes er der nu i dobbelt forstand noget gennemsigtigt, idet ikke alene vi kan gennemskue Dr. Nathans maske, men det ogsaa viser sig, at Pontoppidan i en sjælden grad kan se tværs igennem Georg Brandes, og han er ikke bange for at afsløre, hvad han ser og hvad han ikke ser. Der er i denne haarde og uskaansomme kritik sagt det afgørende ord om Brandes. Som han dær er tegnet, vil han gaa over i historien — et adskilligt mindre flatterende billede end det gængse Luciferfysiognomi. «Han besad visselig glimrende evner, men var dog ikke, hvad man i almindelighed forstaar ved et geni, ingen selvfødende aand, ingen nyskaber. Sammenlignet med hjemmeavlede originaler som Grundtvig og Kierkegaard kunde han endog synes at mangle dybere ejendommelighed». Hans gærning betegnes som den: at forsøge at lære det degnetunge danske folk at danse.

— — —

Hele denne Pontoppidans holdning overfor kliken hænger sammen med noget af det inderste hos ham, hans slægtsarvede, trodsige og stejle selvstændighedstrang, og denne ægger ham ikke alene til oprør mod al stats- eller partidespoti, men stiller ham ogsaa paa lydhør vagt overfor alle flyvende ord, der møder op med fordring paa at være feltraabet for

en hel slægt, være det løsen, hvorunder fremmarschen mod «det forjættede land» skal finde sted.

Han er jyde nok, Pontoppidan, til at være paa sin post mod «alle mængdens eller modens gængse fraser og helligede billeder». Naar en eller anden lyriker proklamerer en ufejlbar frelse for slægten, staar Pontoppidan der med sine to ben solidt plantede i jorden og trækker med et tvivlende smil paa skuldrene: mon? —. Hamlets berømte replik: «ord, ord, ord — —» har sikkert ofte fundet vej til Pontoppidans læber, naar døgnprofeterne skvaldrede deres visdom op.

Nu er det saadan, at af alle sprogets ord er dette skeptiske «mon?» nærmest ved at være det danske bondefolks symbolske ord; der ligger i disse tre bogstaver saa meget af den danske nationalkarakter gemt. Ogsaa derfor er Pontoppidan bleven en af vore mest — ikke folkelige — men populære skribenter.

Han gaar ikke til værks med højtidelig andagt og titanisk verdensforagt — som en Henrik Ibsen f. ex. —; nej med et lunt blink og en paradoksal vits smiler han livet af alle de store ord — saa nemt som en bondemand vender sin skraa.

Man kan være uenig om, hvorvidt Pontoppidan er en «mand» eller ej; maaske er hans sind til syvende og sidst ikke højbaarent nok dertil; een ting er sikkert og vist: mere end nogen anden dansk penneforer er han det, vi paa godt dansk forstaar ved et «mandfolk»; kvindagtig klynken og fruentimmerextase er ham en pest. Saa jævnt og ligetil som muligt, det er *hans* ideal. Og trods alle Ulf Brynjulfsenske bravader og al dekadent maanelyrik — «den daarlige maves lyrik» — kender det danske folk alligevel i Pontoppidan kød af sit kød og ben af sine ben. Saa uforknyt smilende, saa uanfægtet og frank er netop det danske folkeideal — lige siden Holbergs og Poul Martin Møllers dage.

Til den ene side had til alle despoter og alt voldsherredømme, til den anden side foragt for alle fraser — om disse to tapper drejer Pontoppidans forfattervirksomhed sig.

Og i virkeligheden er jo disse to kun forskellige sider af samme sag.

Den fælles formel er *had til alt uretmæssigt herredømme,* udadtil som vold, indadtil som fraser.

Det er derfor forstaaeligt nok, at Pontoppidans udvikling i hovedlinien forløber saadan, at hans tidligere værker ivrer mod despotiens mangfoldige overgreb, hans senere værker mod «lyrikens», frasernes og de gamle drømmes, herredømme i sjælen.

Og til dette er intet at sige.

Despoti og fraser fortjener hver for sig intet herredømme paa jorden eller i menneskesjæle. Kampen mod dem er hellig kamp til menneskehedens forædling.

Men samtidig med denne udvikling hos Pontoppidan gaar en anden, som ganske vist er usynlig, men netop derfor saa meget mere gennemgribende.

Medens nemlig hans ungdomsarbejder bærer vidne om forfatterens samleven med de mennesker, han skildrer, hans aabne og rige hjærte, som deler deres sorg og harmes over deres undertrykkelse, svinder dette præg af samfølelse, af personlig grebethed mere og mere, jo længer vi kommer frem i rækken af hans bøger; den harmfuldt forbitrede samfundsskildrer forvandles aarene igennem til en tilknappet, glaskold skeptiker, for hvem de skildrede personer har mindre interesse end selve den kunst, det kræver, at skildre dem.

Livet taber i værdi, samtidig med at virtuositeten, kunstfærdigheden stiger. Den samfundsstormende fusentasts slængkappe bliver lidt efter lidt til en kølig og uinteresseret kunstners utilnærmelige diplomatfrakke.

Mens man i Pontoppidans første værker ikke et øjeblik er i tvivl om, hvad forfatteren *vil*, hvor hans hjertelag er, bliver baade «Det forjættede Land» og «Lykkeper» til en slags fixérgaader: «her er 500 sider; kan nogen finde forfatterens hjærte?» Det er, ligesom Pontoppidan af alle Brandesianismens slagord har forelsket sig i det ene: *l'art pour l'art*. Det ender med, saa at sige, at være ham ligegyldigt, hvordan et menneske han skildrer, naar bare skildringen er godt «gjort». Det er derfor, han kan faa sig til at anvende otte bind paa at afmale os «Lykkeper»s elendighed; jo ubetydeligere æmnet er, des større bliver komplimenten til den kunst, som evner at holde interessen fangen.

Først og fremmest: ikke en mine fortrukken i ansigtet, enten det gaar saadan eller saadan. Det samme — efter-

haanden mere og mere mefistofelisk — smilende aasyn, enten saa Emanuel Hansted knuser sin livslykke i forsøget paa at virkeliggøre idealet i denne syndige verden, eller «Lykkeper» efter en elskovsnat med en gift dame, han har truffet paa et karneval, bliver overfaldet af «moralske opstød». Den højeste ideale stræben, en ærlig og ædel menneskesjæls ødelæggelse i kamp med omgivelsernes magt — en forsumpet og forsviret, i sit had til kristendommen ganske forløjet, i det hele og store fuldkommen ubetydelig, men muskelstærk, ingeniørs gliden fra den ene kvindefavn til den anden — bægge dele skildres med lige stor sympati — eller med lige ringe; overlegent smilende lader Pontoppidan Emanuel Hansted løbe panden mod skyerne; præcis med samme smil paa læben lader han «Lykkeper» drukne i sumpen.

Man behøver ikke, for at finde en modsætning til denne form af menneskeskildring, at søge tilbage til f. ex. «Adam Homo» eller «Peer Gynt»; bægge disse værker vil sagtens synes Pontoppidan ganske forældede, saadan som forfatterne lægger sit mishag, sin foragt for dagen.

Der udkom for ikke saa mange aar tilbage her i Danmark en del værker af «Lykkeper»s forfatter. Disse bøger bares oppe over megen ufuldkommenhed ved den flammende indignation, de var gennemglødede af. Nu er ufuldkommenheden bleven mindre, men samtidig er ogsaa indignationen bleven mindre, eller helt forsvundet. Pontoppidan føler sig ikke mere som meddelagtig i den menneskenes sag, han plæderer; han har omgivet sig med en olympisk guddommelighed, hvorefter «ret er vrangt og vrangt er ret».

Spørger man Pontoppidan: «Jamen hvem har nu retten?» saa svarer han: «Retten — —? Ak kære! Retten — — det er et middelalderligt ord! Brug dog ikke det! Retten — —! Der er ingen, der har retten! Den ene er saadan, den anden saadan, og lige megen ret har de bægge».

Nu ved jeg vel, at hele formskærerlavet herhjemme i høje toner vil forsikre, at netop i denne afstrejfning af al sympati og antipati, denne fuldstændigt uinteresserede kunstneriskhed, netop heri ligger Pontoppidans fremskridt som forfatter klart udtrykt.

For nogle faa aar siden kunde maaske denne paastand

have virket med en vis terroriserende magt; i vore dage kan den kun skræmme børn — og medlemmer af «Politiken»s redaktion — fra at sige deres ærlige mening. Det skal nok vise sig, at vi alligevel ikke er saa faa, som mener det stik modsatte.

Allenfals staar vi her ved en modsætning, som ikke kan disputeres væk, fordi den hænger sammen med livets dybeste modsætninger: mellem godt og ondt; mellem lys og mørke.

Her maa enhver ud af sin inderste samvittighed tage standpunkt, uanfægtet af, hvad hele verden mener.

Det er intet æstetisk spørgsmaal længer, det er et livsspørgsmaal.

Og livsspørgsmaalene afgøres i lønkammeret, for Guds aasyn.

— — — Der er for mig ingen tvivl om, hvad der er det største, det mest menneskeværdige: aabent og ærligt at leve menneskenes kamp sammen med dem, dele deres haab og deres glæde, deres sorg og deres harme, og ud fra denne samleven at skildre tilværelsen, forbitret over dens vold og despoti, over dens usselhed og elendighed, lidende med, naar en ædel sjæl gaar til grunde, haabende med, naar lyset sejrer over mørket; eller ogsaa det andet: den «kunstneriske» bedømmelse af det hele som mer eller mindre anvendelige motiver til nye romaner, den fuldkomne udslukthed af al sam følelse med de skildrede personer.

Det første staar for mig som en af en digters herligste opgaver; det andet som det skammeligste misbrug af kunstneriske evner.

Enhver uinteresseret betragtning af menneskeskæbner er en krænkelse af kærlighedens evige bud — og dermed ond; enhver forfatterudvikling, som bærer hen mod den slags artisteri, bærer i mine øjne hen mod alt det, der er ondt og koldt og hjærteløst.

Det største af alle spørgsmaal er jo dog i vore dage netop det, om kulturen skal løsrive sig fra forbindelsen med de evige vandstrømme, dem, der flyder med tro og haab og kærlighed; saa bliver den nødvendigvis ond og hjærtelos, og stænges dermed ude af Guds rige. Eller om det af Guds naade skal lykkes at holde forbindelsen vedlige, saaledes at

kunsten gennemlysnes af kærlighedens evige glod; saa bliver den en af de værdifuldeste stene i Guds store tempel.

Her maa hver eneste kunstner tage sit stade, som han vil.

Og som han kan forsvare det.

Og herudfra maa — naar alle andre hensyn er afvejede — dommen fældes.

Dybest set er det kunstens største ære, at den kan faa lov at arbejde i livets tjeneste. Men omvendt er det dens største forbandelse, naar en kunstner søger at trælbinde livet, selve det levende menneskeliv, for sin lille triumfvogn, vover at forgribe sig paa livets ædleste malme, for derudaf at smedde sin egen berømmelses kongekrone.

Det bliver til syvende og sidst en gentagelse af menneskeaandens dumdristige forsøg paa at smykke sig med selvforherligelsens og selvdyrkelsens krone; det er dette, som engang for alle er domfældt, for nu snart 1900 aar siden, da jordens største kongesøn stod i valgets dal og valgte selvopofrelsens, den uendelige kærligheds sviende tornekrone.

Siden den tid lyder ordene: «Børnlille! Elsker hverandre!» ikke som en from drøm, men som en uomgængelig befaling.

Der rammer alle.

Alle — uden undtagelse.

— — —

Derfor er det, jeg ikke *kan* andet end se Pontoppidans udvikling som en saa skæbnesvanger nedgang, som en langsom vigen bort fra alt det, der er — og maa være — kunstens opgave, som en trist og tung fortaben sig i kunstneriets øde ørk. Han har — i ordets sørgeligste betydning — givet sig selv i sone for sin «kunst».

— — Der er noget ubegribeligt ved dette. Noget, som trodser ethvert forsøg paa forstaaelse.

Al den stund Pontoppidan dog engang — for ikke saa mange aar siden — har skrevet sine bøger med sit hjærteblod.

Der er jo dog aldrig paa dansk skrevet værker, der er baarne af en saa inderlig medfølelse med de smaa og fortrykte, en saa ærlig forbitrelse mod deres tyranner, som netop Pontoppidans «Landsbybilleder» og «Fra Hytterne». Eller er der noget sted, hvor al provisorietidens uretfærdighed skamskændes af et inderligere hjærte, og hvor dens ofre for-

svares mere nænsomt og forstaaende end i «Skyer»! Disse bøger er skrevne ud af en bred og bølgende samfølelse baade med de enkelte menneskesjæle og det hele folk.

Endnu saa sent som i 1894, da «Nattevagt» og Den gamle Adam» udkom, dirrer og skælver Pontoppidans sjæl af harme mod dem, der enten af dogmatisk radikalisme eller losslippen kvindebegær søndertræder de stille og fine menneskers livslykke.

Ja selv i en lille pastiche som Minder» lyser der frem en nænsom og elskværdig forstaaelse af en lidt støvet bogorms første — og største — erotiske oplevelse.

Alle disse bøger kan ikke nøksom anbefales alle elskere af nordisk digtekunst; man vil gennem dem stifte bekendtskab med en af Danmarks — ikke just dybsindigste — heller ikke stilistisk dygtigste — men elskværdigste og mest underholdende fortællere; en mand med en sikker opfattelsesevne, et skrapt og fornøjeligt lune og en flydende pen; og først og fremmest: et hjærte, der bevæges i fryd og i sorg, altsom de skildrede menneskeskæbner giver anledning dertil.

Netop i disse aar sker imidlertid forvandlingen, og vil man træffe Pontoppidan i hans nye skikkelse, maa man søge til hans to kæmpeværker «Det forjættede Land» og «Lykkeper». Begge disse bøger er skrevne ud fra en rent æstetisk vurdering af menneskene og er næsten ganske blottede for udslag af forfatterens egen stemning. Netop derfor er det, de fra visse hold kaldes kunstværker uden vrag og revne, medens de fra andre hold angribes paa det heftigste.

Hvordan er nu denne overgang forklarlig?

For eet maa dog vel være vist: den blotte henvisning til indflydelse fra «kliken» kan næppe være fyldestgørende.

Dertil er Pontoppidan for uafhængig en mand.

Og kliken i hans øjne for ubetydelig.

En mulig forklaring er den — vi er jo her inde paa gisningernes vidtstrakte mark — at Pontoppidan er kommen for skade at mane større aander frem, end han selv har magtet at besværge; han har stillet sig spørgsmaal, han selv ikke anede svarene paa; istedetfor nu *enten* at lade alt dette falde og nøjes med emner, han kunde magte, *eller ogsaa* stille sagen frem og slutte med et ærligt: «Jeg ved ikke mine

levende raad», har Pontoppidan valgt den tredje — og slette — udvej: at maskere sin raadvildhed bag en overmaade ægte overlegenhed. Det er vel næppe saa sjældent, at dette bliver tilfældet, naar en jævn og ret dagligdags, men letløbende og smidig begavelse giver sig til at sysle med de største opgaver: istedetfor at indrømme, han forløfter sig, lader han utrolig overlegen — og duperer mængden.

Det være nu, som det vil!

Een ting er vis: Pontoppidan har i disse to bøger taget spørgsmaal til behandling, der, om de overhovedet kan besvares, kræver en intelligens og menneskeforstaaelse, som denne forfatter nok barer sig for at møde op med. Dette — i forening med Pontoppidans netop i disse bøger særlig glatte og journalistiske stil og tykke suffisance — bevirker, at baade «Det forjættede Land» og «Lykkeper» gør et saa utiltalende indtryk paa alle dem, der kræver mere af en bog end glansfulde milieuskildringer og ironisk nedladenhed.

Eller se nu engang paa denne Emanuel Hansted og Pontoppidans behandling af ham!

Man mene nu om denne mand, hvad man vil — at hans sjæl er bristefærdig fyldt af den ædleste trang af alle, trangen til dog i nogen maade at smelte sine idealer om i livets lodige metal, skal vel vanskelig nogen kunne nægte! Nu mislykkes dette forsøg, og fra hans ikarosflugt mod folkelighedens eventyrlande styrter han ned i en — sindssygeanstalt. Der er i dette — desværre — intet romanagtigt; tilværelsen synes saa ofte for ideale naturer at være ganske umaalelig med deres hjærters stræben. Idealerne kan ikke tilpasses, som det hedder. Saa sprænges hjærtet.

Men nu Pontoppidan!

Ja, eet af to: *enten* kunde han tage Emanuel Hansteds skæbne som bevis paa, at al ideal stræben ender med et ikarosfald — det var en bitter lære, men den krævede respekt —; i saa fald burde han paa heltens grav have rejst et mindesmærke, stolt og dystert, som det sømmer sig, naar en digter paa menneskeslægtens vegne skrinlægger den ideale trang — fordi livet ikke vil kendes ved den. *Eller* han kunde have vist, hvordan Emanuel Hansteds idealer var falske og derfor *nødvendigvis* maatte lede ham til fald. Det

var denne slutning paa bogen, som havde været den i enhver henseende værdigste — og sværeste.

Pontoppidan gør intet af dette.

Han stiller Emanuel Hansteds idealer frem i deres fulde straaleglans, uden saa meget som et forsøg paa at bryde deres indre magt; derpaa lader han helten gaa tilgrunde — for tilsidst at sætte ham dette gravmæle: «Herunder hviler Don Quixotes genganger, Emanuel Hansted ved navn».

Muligvis finder Pontoppidan selv, at denne løsning af gaaden netop er gnistrende overlegen og vittig; vi andre maa ha lov til at mene, det slet ikke er nogen løsning.

Naar en forfatter lader en «Pater Rüdesheimer» sige det forløsende ord om en Emanuel Hansted, saa hører dog alting op, saa trænges der dog vel ikke til yderligere bevis paa, at han har staaet saa inderlig magtesløs overfor de spørgsmaal, han selv har rejst — og saa søgt at klare det hele med en vits.

Det føles, som havde man anbragt en narrehue paa hovedet af en gigant.

Giganten bliver ikke mindre derved.

Men det *skal* dog vel engang siges, at en saadan adfærd er sjæleraa som lidet andet; oprørende, som netop kun smaadrenges piben i fingrene ad «de store ulykkelige» kan være det. Det er det ynkeligste, det mest lumpne, et menneske kan gøre: overlegent at trække paa skuldrene, naar en menneskesjæl ikke ved sine levende raad til at leve livet, som han maa, og vil, og skal leve det. Naar man staar overfor livets største tragedie, er det kun de — ja netop *kun* de *sjæleraa,* som kan smile.

— — — Nu vil maaske en og anden spørge, hvordan det da gaar til, at «Det forjættede Land» er en saa overordentlig populær bog, som indtil dato er udkommet i 10,000 exemplarer.

Noget af svaret ligger sikkert gemt i den omstændighed, at den forløbne halve snes aar har været rig paa mennesker med samme «kunstneriske» syn paa tilværelsen som Pontoppidan, mennesker, der maaske kan betegnes som «schlechte Leute, aber brave Musikanten». Disse «kunstkendere» har

dels personligt, dels ved hjælp af deres indflydelse paa andre, skabt en del af Pontoppidans publikum.

Hovedgrunden ligger imidlertid andetsteds.

Pontoppidan havde med denne bog det særlige held at bringe et ganske ukendt samfundslag, højskolernes og vennemødernes, ind i digtningen. Der havde jo nok været en og anden lille skolelærer, og saadan, men forfatterne med de fine navne, dem «*man*» kunde være «*bekendt*» at læse, havde ikke beskæftiget sig med denne del af verden. Derfor anede «københavnerne med K.» omtrent ligesaalidt om, hvad en højskole var, som om samfundstilstandene i Honolulu.

Nu spilede man øjnene op. «Se se, se se — —! Naa, saadan nogen bredhattede, bragesnakkende mennesker regerede som konger derude i bondelandet. Pokker til fyr, den Pontoppidan, som han har luret dem af, gavtyven! Dialekten, klæderne, træskoene, vennesmilet og det hele — —». Jo selvfølgelig maatte man læse den bog; saa kendte man lidt til det ogsaa, og man kunde smile overlegent og medlidende ad disse flinke, men lidt enfoldige individer, naar talen engang imellem strøjfede derhen ad.

Pontoppidan omtaler selv i et forord til denne bogs tredje udgave «den figurrige billedrækkes noget skitsemæssige udførelse, og dens kølige og tyndt paastrøgne farver».

Hvad meningen er med disse artistudtryk, kan maaske være tvivlsomt; muligvis har man dog ret til i dem at søge en tilstaaelse af, at skildringen ikke staar i et ganske ligefremt forhold til virkeligheden. Saa meget er allenfals vist, at denne bog maaske er hovedaarsagen til, at «de intelligente» i Danmark har faaet et saa fuldkomment falsk billede af højskolen og dens gærning. Langskæggede, kofteklædte folkeprofeter, savlende og ævlende i bragesnak og gammenstale og gimlegjalder — hvor *er* dog denne fordom indgroet hos alle dem — der intet kender enten til højskolen eller dens mænd!

I henseende til samfundsskildring staar «Det forjættede Land» som en rask udført, men ganske fortegnet skitse, der for fremtidens kulturhistorie vil være helt misvisende — omtrent som saa mangen anden journalistisk genistreg.

Stort mere er jo nemlig «Det forjættede Land» ikke.

Naar man fradrager alt det sjæleraa og hjærteløse.

Hvilket alt fortjener endnu haardere navne.

— — —

Der staar endnu tilbage at omtale Pontoppidans sidste store roman «Lykkeper», hvoraf der foreløbig er udkommet syv dele, mens afslutningen endnu er gemt i fremtidens skød.

Med den forholder det sig paa en noget anden maade end med «Det forjættede Land», idet milieuskildringerne her er af betydelig værdi, sandsynligvis dels fordi Pontoppidan i denne bog er paa mere kendt grund, dels fordi værkets heftevise udgivelse har tilladt ham at brede sig i de enkelte scener. Der er punkter i «Lykkeper», hvor Pontoppidans solide fortællekunst fejrer sine glansfuldeste triumfer.

Man skal saaledes søge viden om i dansk digtning for at finde noget, som er «gjort» bedre, «sat bedre op», malet festligere og mere levende, end det store middagsselskab hos Philip Salomon; alting — personer, saavelsom de livløse genstande — er skildrede med en sikker — men ikke dybtgaaende — opfattelsesevne og i et elegant og lydeløst sprog. Der kunde virkelig her være mening i at tale om kulturhistorisk værdi. Saa selvbevidst og patricierstolt, saa overlegent og selvfølgeligt levedes der netop for nogle aar siden indenfor visse — navnlig jødiske — kredse i det københavnske bourgeoisi.

En mand som selve Philip Salomon er med faa streger malet som den retsindige, pengestolte, familiekære storkøbmand, han er.

Eller nu hans børn: den emsige, hjulbenede, platfodede jødelaps, Ivan, hvis specialitet er at understøtte radikale genier; den pragtfuldt udseende, yppige og silkeknitrende, skøgehjærtede og skøgeberegnende fru Nanny; den retlinede, mandsintelligente, sygeligt udseende Jakobe, som dog i sin sjæl gemmer al en kvindes lidenskabelighed — alle tre er de flot og elegant skitserede; og klogeligt holdt saa meget paa afstand, at Pontoppidans manglende sjælelige sans ikke faar lov at vise sig. Saadan som vi ser dem, forekommer de os at være typer, som er trufne paa kornet; man kan ikke andet end beundre forfatterens sikre og overlegne haandelag. Han *kan* sin profession.

Man skal sagtens være københavner for ret at kunne nyde denne kunst, men da omtrent halvdelen af Danmarks befolk-

ning er — eller har været — københavnere, kan Pontoppidan finde læsekreds nok.

Navnlig da han tilsyneladende er lige godt hjemme i alle milieuer.

En herre som redaktør Dyhring er et helt lille mesterstykke af en moderne, radikal bladmand, opfattet med ypperlig haan og stillet i fortrinlig belysning.

Fra et helt andet hjørne møder saa nye hjem: højbaadsmandens agtværdigt redelige stuer ude i Nyboder — hvor straaler de ikke af hele Frederik VI's naive gammeldagshed! —; ja selv præstehjemmet i den lille by er virkelig ganske troværdigt gjort, med hele dets skønheds- og munterhedsforladte, himmelvendte, pietistiske præg. I pastor Sidenius's skikkelse — og særlig i hans kones — er Pontoppidan det nærmeste, han nogensinde har været, ved at forstaa kristendommens magt over menneskesjæle.

Eller nu de mange fortrinlige bifigurer, først og fremmest den før omtalte Dr. Nathan, og saa alle de andre: den kolerisk-retsindige oberst Bjerregrav, manden af den gamle skole; den stilfærdige lærde Aaron Israel, som i bare beskedenhed er færdig at bede om undskyldning for sin egen existens; den lyrisk forlorne frasehelt Frithjof Jensen; den smarte, hensynsløst brutale overretssagfører; eller blandt kvinderne: Lykkepers søster, den trofaste og stræbsomt grimme Signe, med de store, troende barneøjne; den ranke, lyse Franziska; den fede, skøgelystne fru Engelhardt — — allesammen — og der er mange, mange flere — er de gjort med en blændende rutine; Pontoppidan fører sin blyant i faste, sikre strøg; der er noget festligt og muntert ved den uanfægtede overlegenhed, hvormed han sætter sine personer frem. Overfladisk set maa ligheden kaldes fortrinlig; der er kun lidet af den fortegnethed, der gør «Det forjættede Land» værdiløs, ogsaa som samfundsskitse.

— — Men hermed har ogsaa Pontoppidan faaet al den anerkendelse, han fortjener.

Dybest set rammes nemlig al denne blændende kunstfærdighed af een eneste indvending — som unægtelig er af den beskaffenhed, at den for den ene halvdel af menneskeheden virker som en absolut fordømmelsesdom.

Medens der i «Det forjættede Land» dog var spor tilbage af en *moralsk* vurdering af personer og forhold, er alt dette ligesom blæst væk i «Lykkeper», der i enestaaende grad er baaret af en stemning «jenseits gutes und böses».

Alle disse nævnte skikkelser — gode som onde, rene som svinske — skildres af Pontoppidan med samme kunstneriske velbehag. Det gælder for ham kun om de gennemførte linier, om det ubrudte skønhedsindtryk. At noget er godt, noget andet ondt, mærker man intet til, *maa* man intet mærke til. Det er ukunstneriske hensyn.

Hvor linierne brydes, saadan at en karakter gaar i stykker: enten det nu er Fritjof Jensen, som i en sildig nattetime faar anfald af mørkerædsel; eller det er «Lykkeper», som bliver overvældet af «moralske opstød» (vi andre kalder det samvittighedsnag) — *dær* harmes Pontoppidan, men harmen skyldes kun rent æstetiske grunde. Fritjof Jensens store forseelse er jo netop den, at han *ikke* kan gennemføre sin gudstrods, «Lykkepers» den, at han *ikke* kan forhærde sig mod mindelserne om det gode og rene.

Skarpere — og uhyggeligere — kan æstetismen vel neppe gennemføres.

I «Niels Lyhne» staar striden mellem kristendommen og den moderne ateisme — mens bægge parter egentlig er enige om de moralske værdier: kærlighed, sandhed, renhed —. I «Lykkeper» staar modsætningen mellem den gamle og den nye moral — kærlighedens lære paa den ene side, livsnydelsens og jegdyrkelsens evangelium paa den anden. Heltens forseelse, hvorfor haanens og foragtens skaaler tømmes ud over hans hoved, er den, at han *ikke* formaar at frigøre sig for alle gamle idealer, *ikke* evner fuldt ud at blive det moderne, moralfri menneske, som kun *vil* sig selv og sin egen lykke, den kristendomshadende friskytte, som med sit riffelskud knuser krucifixet og dermed alle de gamle drømme om selvopofrelsens og næstekærlighedens religion. Hver eneste mindelse hos «Lykkeper» om hans fromme, troende mor og alt det, som staar i pagt med hende, noteres omhyggeligt op som et syndefald, der bryder hans sjæls faste og haarde linier.

Der er noget næsten uhyggeligt ved at se kristendomshadets forvovne, ustyrlige tanker skrevne ned med et mun-

tert smil om læben, som drejede det hele sig om en god vits. Saa fortvivlende gold, saa bagvendt og ond bliver altsaa skønhedsdyrkelsen, naar den løsrives fra tilværelsens bærende magter, løsrives fra den Gud, hvis aabenbaring al jordisk skønhed skulde stræbe mod at blive.

Bort fra Sidenius'ernes mørkerædsel - - frem til Jakobes solglæde og livstro — ak ja, med saadanne navne forherliger vore dages æstetikere den udvikling, vi andre betegner som udviklingen *bort* fra sejren over mørket, *frem* til ørkesløs nydelse, hvis endemaal er døden.

Og nu overhovedet denne fortvivlede «Lykkeper», som vi har maattet trækkes med syv bind igennem. Hvor blir han dog ikke inderlig slatten og ynkelig at se paa, saadan som han glider afsted fra det ene par hvide arme til det andet, holdningsløs og umandig, uden rygrad til engang at gaa i sig selv og byde synden farvel — indtil han endelig synes at falde til ro i en udvandet thevandsrationalisme, der serveres ham af en — højst mærkværdig — dansk præst!

Det maa dog vel engang ha været Pontoppidans mening at levere saadan noget som en moderne «Adam Homo». Men for at skrive saadan en bog skal man eje hele Paludan-Müllers stjernerene idealisme. Pontoppidan gir os ikke mere end æt sølle exemplar af et hannemneske, som det i længden blir umuligt at interessere sig for. Den traad, der hedder «Lykkeper», er for tynd og intetsigende, til at man i den kan ophænge en otte bind lang roman. Traaden brister, og romanen gaar uhjælpelig istykker.

En hovedperson, saa leddeløs og geléagtig som kun faa levende mennesker, ovenikøbet anbragt i belysning af vore dages største livsproblemer — der er et skærende misforhold i dette, som Pontoppidans behændige rutine ikke kan skjule. Læserne ender med fortvivlet at tilbyde forfatteren den strikke, «Lykkeper» kunde hænge sig i. Saa fik det da ende.

Derfor er «Lykkeper» kun at anbefale som læsning for den, der vil sætte sig ind i, hvor langt man i de sidste aar har vovet at spænde den æstetiske bedømmelse af mennesker hernede i Danmark. Med en forvoven dristighed, der søger sin mage, tumler Pontoppidan sig lystigt i landet hinsides godt og ondt.

Maaske er det hans tanke at kunne faa «det lidenskabsløse, danske folk med de blege øjne og frygtsomme sind» med indenfor disse grænseskel, ind i troldelandet.

De sidste aars solemærker giver dog godt haab om, at dette ikke vil ske.

Med Guds hjælp vil udviklingen fortsættes, som den allerede er begyndt: bort fra den golde Æstetisme, frem mod Guds evige rige, skønhedens og renhedens forjættede land.

LA VISION DE ST. ANSGAR.

Af *Fred. Tybring.*

Som bekjendt mener Landstad i sine »Norske folkeviser», at helten i det norske Draumkvæe ingen anden er end St Ansgar og søger at udlede dette af Rimberts kroniker om Ansgars syn. Denne anskuelse er vel nu i sin helhed forladt, idet man vel mener, at Draumkvæe er et selvstændigt sidestykke til den rundt om i Europa noksaa righoldige visionslitteratur, sidestillet med det gammelislandske Solarljod.

Det være nu med dette som det vil, dette originale og dybt religiøse folkekvæde, der nu igjen synes at skulle komme til fortjent ære og værdighed og paa folkemunde, udgivet i tekst og i toner, har nu sikret sig et varigt mindesmerke ogsaa inden norsk malerkunst ved Gerhard Munthes billede. Det er lidt af en begivenhed i dette.

Saa frodig og rig vor malerkunst har udviklet sig i det forløbne aarhundrede, saa mange seire den har vundet paa andre felter, er der et felt, som saa at sige har været aldeles glemt og tilsidesat, det historiske. Jeg vil ikke hermed sige, at vi aldeles mangler billedlige fremstillinger fra vort lands historie. Men paa faa undtagelser nær har disse fremstillinger ikke sat noget varigt minde hos vort folk. Grundene hertil kan jo være mange, dels manglende fremstillingsevne hos kunstneren, dels andre aarsager eller hindringer, som de i hobetal kan møde og har mødt vore kunstnere. De har ikke fundet kaar og ro til at sætte sig rolig ned foran saa store og alvorlige opgaver. Men den væsentligste grund er vel den, at den historiske sans hos os endnu tildels er temmelig liden. (Der er mange, som ikke har begreb om, at vi har nogen nævneværdig historie og tradition). Det viser sig derfor ogsaa, at det historiske forfatterskab, den mere frie digteriske behandling af vor historie, først i de senere aar er begyndt, i faa spredte famlende arbeider. Det er ligesom

vi har tabt kontinuiteten, kontakten med vor gamle historie, som den ikke var vor.

Vi staar nu i mange henseender temmelig fremmede overfor den gamle tids foreteelser i stat og kirke. Det er som om vor tid paa alle omraader har skabt saa meget bedre, at det ikke taaler at nævnes og mindes, det gamle. Det kommer vel derat, at de saakaldte mørke aarhundreder af mange kun kjendes som et tomrum. Men var det nu saa? Langtfra. Paa den kirkelige kunsts omraade ialfald er efter mit kjendskab til sagen det 16de og 17de aarhundrede en tid, da kunsten faar udfolde sig frit. Det er jo en ødelæggelsestid af al den gamle skjønne kunst, katolicismen og dens kultus havde affødt. Derom vidner jo, at hvad der er levnet os af kirkeligt maleri og indre arkitektur fra den katolske tid, skriver sig næsten udelukkende fra de mest utilgjængelige landsdele, de afsidesliggende dale og Nordlandene. Men fra Kristian den 4des tid eier vi en meget rig skat af kirkesager i renæssancens stil, der mer og mer indforlivedes hos det norske folk og tildels fik et eget norsk særpræg i form og farve og blev vort folks eiendom. Vi finder det igjen under kalkpudsen i vore kirker og til denne dag i bondens stue, hvor den saakaldte rosemaling endnu holdes i agt og ære, frisk og ny i mange af vore bygder. Og nu ser det ud til, at denne egne norske stil, der af de saakaldte dannede klasser har været lidet forstaat og tildels foragtet, igjen skal komme til hæder og værdighed. Og det er paa høie tid.

Den, som i første række tilkommer æren for igjen at ha bragt tillive forstaaelsen af en norsk kunst og som har draget de store forbindelseslinjer mellem fortid og nutid, er Gerhard Munthe. Med sit geniale blik har han forstaat, at vi ved at bygge paa de gamle folketraditioner i litteratur og kunst kan komme det norske folkelynne nærmere, og at vi i hvad her er overleveret har en rig skat, der ret forstaat og udnyttet eier muligheder til at bygge en udviklingsdygtig norsk kunst paa. Vi har set og erkjendt gjennem hvad Munthe har skabt: hans vævemonstre, hans struttende af fantasi og lune udførte tegninger til Snorre, at dette er vor egen eiendom, uden at vi altid har kunnet gjøre os rede

for, hvori dette bestod. Man kan vel med faa ord sige, at det eiendommelige netop bestaar i denne underlige tørre blanding af storslagen fantasi og lun stilfærdig karakteristik; i evnen til at drage de store, vilde linjer og de smaa beskrivende træk — og at arbeide dette sammen til et hele, der trods alt, samtidig som det virker storslaat dristig, paa samme tid forekommer vel afveiet, harmonisk og roligt. Det er denne teoretisk set uforstaaelige blanding af kultur, naiv tradition og individuel modern norsk fantasi, som griber og tar os fangen, fordi vi derigjennem føler en renæssance i os af det hjemlige, det norske.

Denne levende følelse har man overfor Munthes: «La vision de St. Ansgar». Storslagent, fantasifuldt, vildt og paa samme tid afdæmpet, roligt, føiende sig stilt og fint indenfor rammens fire bredder.

Scenen forestiller den situation som skildres i Draumkvæe, da drømmeren er kommet til «Gjallarbrui». Billedet falder for øiet i to dele: skildringen af Gjallarbrui med dens rædsler og himmerig med dets lys og fred. Overgangen er formidlet gjennem et taagelandskab med underlige skygger, halvt mørke og halvt lys; langt borte sees solens eller maanens blodrøde skive omgivet af eiendommelig formede skyer, en underlig verden, lig den der skildres i kvædet naar der staar: «Eg hev vorid up med sky og nedad paa hafsins bunni, den som vil mine fotspor fygje, han lær'ki af blide munni. Fer maanen skine, og veginne felle saa vide.» «Eg hev farid ivir ugde vatne og ivir djupe dalar, høijrer vatn og ser det inki, under jordi saa maa det fara.» Den rædselsfulde taushed hersker: «ikke kneggjar soten min, inki gol dei otte fuglann, det tottist meg vera vont.» Paa høire side hænger da «Gjallarbrui», «saa høgt i vinde, ho er all me jønni slegin og saum i kvorjum tinde»; en bro af smid jern paa buede stilladser og med rækværk, beslaat med søm. Stolperne har form af dyrehoveder, vilde at se til: «bikkja bit og stuten stend og staugar». Her er han stanset, og ser rædselslagen hvad der foregaar omkring ham.

Ynkelige skikkelser raver fremover broen fra forgrunden af billedet, hvor broen begynder, mod baggrunden. Udtærede af lidelserne og rædslerne, saa der bare er skind og ben til-

bage, søger de alle at naa ogsaa gjennem denne rædsel. De er iført graa skjørter. Nogle er allerede naad over broen forbi den der satte vagt og tumler videre i mørket paa Helveg, andre er naad til de sidste skridt, men farer tilside for hundenes rasende angreb. Nærmest fra forgrunden kommer en skikkelse ravende, forfulgt af ormene, der snor sig efter ham. Hvad der ligger i disse faa træk af navnløs rædsel!

Uden hjælp af skygger, kun med grov linjeføring har Munthe navnlig i den sidst omtalte skikkelse, der vender ryggen til beskueren, givet en gribende skildring af underverdenens rædsler. Sansesløs, vanvittig ved hvad der er set og udstaat, udtømt for enhver tanke og ethvert begjær, det rene intet famler denne skikkelse afsted uden at vide hvorledes, uden at ane hvorhen; anende uden længer at føle det, at den er forfulgt af eddergrønne orme, søger benene rent mekanisk fremover for at undgaa de giftige bid. Skjønt man intet ser af det, staar ansigtets forvredne træk klart malet for en, slig, at man kan beskrive dem for sig. Midt paa denne rædselsbro staar drømmeren, vendende siden til tilskueren, med halvaaben mund og vildt stirrende øine, med hænderne knugede og vredne foran brystet. Barbenet, barhovedet, gjennemisnet af rædsel, sitrende, i den hvide kjortel. Alle de i kvædet skildrede syner og oplevelser har han bag sig — foran sig nede paa brokanten hænger martyrkronen af jern med hvasse pigge, og saa ser han foran sig i lysglans veien til Paradis med alle de ukjendte skikkelser, der er paa uppveg. Den som har set denne kun i sorte omridsstreger malede skikkelse, med den naivt tegnede med grove træk karakteriserede profil, vil ikke formaa at glemme, ei heller formaa at gjengi hvad der deri er lagt. Det er et kunstens mesterværk! De i forgrunden af billedet hvislende orme snor sig ud paa høire side og danner der et dekorativt virkende ornament af fin farvevirkning, samtidig som det gjør fortællingen af de oplevede rædsler fyldigere.

Hele venstre side af billedet skildrer uppvegen. Over billedets tidligere beskrevede midtparti er med røde linjer malet en rundbuet portal, der spændt over afgrunden paa en virkningsfuld maade binder billedets to saa forskjellige dele malerisk sammen. Fra dybet tilvenstre stiger da bladformede, halvklare dunster og hvide skyer op. Disse antager efterhaanden fastere skikkelser, og paa dem føres efterhaanden klarere og klarere de saliges nøgne, knælende figurer op mod Paradis, modtagne og opmuntrede af engle med fint og diskret farvede vinger. Mindre portaler med gyldne stjerner markerer og afdeler denne uppveg og bidrager paa mesterlig maade til at give selv denne side af billedet fasthed og ro, samtidig

som de gir skyerne fart opad. Øverst oppe sees de gyldne bygninger i palmelundene. Der kommer «sankte saale Mikkjel» paa sin kvite hest, og «næste Jesum Krist». «Han bles i luren den lange, for no skal alle syndesaalinne fram fer domen stande.» Ved denne skildring af de frommes uppveg til den gode dom hos St. Mikal maa man uvilkaarlig tænke paa de frommes gang til Paradis i Fiesoles dommedagsbillede — saa rent forskjellige disse fremstillinger ellers er. Men hvad de har fælles, er den træffende skildring af de opadstigendes egen følelse af ufattelig lykke trods deres egen uværdighed. Det ligger i de smaa omridsfigurer hos Munthe i deres bevægelser og gebærder sikkert gjengivet. Der ligger om dem himmelsk renhed og lykke. Hvad der maaske ikke er lykkedes fuldt saa godt som det øvrige, er skildringen af Paradis. Farverne eier her forliden kraft i gjengivelsen af den straalende lysglans, man maa tænke sig det hele gjennemstrømmet af. Der er forlidet af det skinnende og blændende, dragende og lokkende derover. Maaske det skyldes den maner, hvori billedet er malet, hele farvelagte flader med omridstegning, og uden skygger, der ellers vilde kunnet fremhæve lyset kraftigere. Saaledes vil kanske skildringen af Gjallarbrui maatte sættes høiest. Men hvad man end synes om dette, en genial kompostiion er billedet som helhed unegtelig, hvad farveharmoni, hvad linjeføring og hvad komposition angaar.

Hvorledes kunstneren har forstaat at formidle overgangene og forbinde de hvad farve og motiv angaar høist forskjellige dele af billedet, saa at det ved hjælp af de enkle, dekorative, lette buer samtidig som det falder i flere partier dog danner et hele, er beundringsværdigt. Men hvad der er det merkeligste: samtidig som de forskjellige dele derved faar liv, gir disse buer billedet en ro og stabilitet, saa at man ikke blir forvirret, men blir staaende i hvile foran det, fængslet af dets andagt og nydende dets skjønhed.

Skjønt billedet har en noksaa lidet norsk, men ialfald nordisk titel, tilhører det, baade derved, at skildringen i Draumkvædet øiensynlig er lagt til grund og har inspireret kunstneren, og derved, at det hvad malemaade angaar er en ægte ætling af vor gamle norske kunst, helt og holdent vor historie. Maatte det forstaaes, at vor kunst gjennem dette billede har sat sig et nationalt mile- og mindesmærke. Maatte det blive første, men ikke eneste led i en samling af norsk kunst, der fandt plads i vor herlige norske kongehal, til forstaaelse af vor historie og til minde om den for efterslægten. Vi vilde bli rigere paa det. Den historiske og nationale sans vilde derved støttes og fremmes.

JESU HJERTE.

«Kilden til menneskehedens forløsning»
(Leo XIII).

I.

Det er en kjendsgjerning, at man inden kirken endnu leder efter et *fundament* for Jesu kors og dets religiose værd. Et fundament, som hverken fornuft eller samvittighed kan omstøde eller støde sig paa, men som meget mere samler menneskene i endrægtig og salig tilbedelse om korsets fod og gjør Herrens ord fyldest: at han naar han blev ophøiet fra jorden vilde drage alle til sig. Theologi (og forkyndelse) har — uagtet sit umaadelige arbeide dermed — ikke alene ikke magtet denne opgave, men hyppig mere adspredt end samlet. Et blik paa kirkens historie vil sande dette. Striden om Jesu kors er ikke blit mindre med aarene, hverken indad eller udad. Nu som før hænger korset tungt og trykkende over saamange kirkelige forsamlinger og vædder til de morke lidenskaber, medens verden foragtelig ser dertil. Elendigheden i Zion vækker stedse en skadefro latter i filisternes leir.

Denne theologiens (og forkyndelsens) evneløshed og umyndighed kommer, tror jeg, deraf, at talen om Jesu kors er drevet ud fra *gale udgangspunkter*. Og jeg ser ikke rettere, end at der her maa ske et afgjort *brud* med overleveringen.

Der er dem, som siger (og lærer), at forargelsen (anstødet) ligger i korset selv, og at den, der tager anstødet bort, han tager med det samme ogsaa korset og dets kristelige kraft bort.

Jeg ønsker ikke at øge tallet af saadanne tænkere og prædikanter. Derimod ønsker jeg at gjøre dem nogle enfoldige spørgsmaal. Mener de med sin tale om forargelse, at det er mod vor moralske bevidsthed (vor følelse af retfærdighed), Jesu kors støder an og *maa* støde an? Eller mod vor fornuft (vor følelse af sandhed)? Men var det da ikke saa, at Jesus søgte sit faste *tilknytningspunkt* hos menneskene i deres moralske og fornuftige bevidsthed og erklærede, at hver den,

som var af sandheden, hørte hans røst? Hvorledes kan de da overhovedet tænke om Herren, at han skulde have sat en forløsning ind i verden, der i sin midte bar et *tilsigtet* angreb paa vor moralske og fornuftige bevidsthed? Og hvorledes kan de overhovedet mene, at en sjæl ogsaa nogensinde vilde kjende sig virkelig *forløst* ved et saadant angreb? Et kors, der bød mig at erklære det, jeg i min samvittighed kjendte som uretfærdigt, for at være retfærdighed? Eller det, jeg i min fornuft kjendte som usandt, at være sandhed? Jesu kors skulde da hurtig være bragt ud af verden eller havnet i daarekisterne. Medens det dog endnu staar og det i moralske og fornuftige mænds hjerter. Og om det end ingenlunde staar der, godtgjort (motiveret) af deres moralske og fornuftige følelse, saa staar det dog ligesaalidt uden *sanktion* af denne følelse. Jesu kors skulde ellers søges ogsaa i vantro mennesker, ja i stok og sten.

Med forargelse i hjertet blir ingen salig. Det er en selvmodsigelse. Forargelsen maa paa en eller anden maade *ræk* og Guds kraft i retfærdighed og sandhed skinne frem. Derfor sendte ogsaa Herren det bud til Johannes: «Salig er den, som *ikke* forarges paa mig».

Nei, den hele tale er enten slemt uklar[1]) eller ligefrem ukristelig. Og man indbilde sig ikke, at det er korset, som beviser sin kraft, naar saadan tale vækker anstød. Nei, det er sandelig den uklare og ukristelige tale om korset. Og de, som er saa ængstelige for andres prædiken, at den skal tage korsets kraft bort, de se til, om de ikke selv spænder ben under Jesu kors og kaster det hen til spot.

Saa kommer vi til de *klare hoveder* — den lange række af theologer (resp. dogmatikere) og prædikanter, som med megen interesse hævder korsets moralske og fornuftmæssige retlinjethed. Nu skulde man jo synes, dette var et smukt arbeide, men de lægger det desværre saaledes an, at maalet

[1] Det er naturligvis blot tilsyneladende, at man her har *Paulus* med sig. Den korsfæstede Christus var vel jøderne en forargelse og grækerne en daarskab, men *de kaldte, baade jøder og grækere,* Guds kraft og visdom, siger han (1 Cor. 1). For de «kaldte» var altsaa i Pauli øine forargelsen og daarskaben simpelthen borttagen, korset stod for ham i et *nyt* lys — i Guds kraft og visdom, sanktioneret af hans fornuft og samvittighed.

stadig forfeiles, og deres sprog stadig vækker indvendinger og strid. Fundamentet bærer ikke. Og hvorfor? Fordi de i virkeligheden bygger det paa sin *egen tanke*.

Naar vi nemlig tager for os deres bøger (og taler), lægger vi mærke til, at de overfor Jesu kors kjender sig enten som *apologetikere* eller som *dogmatikere* (i stræng forstand d. e. med fordring paa at have leveret bindende beviser) De er uafladelig paafærde med at søge og irrettelægge forsvar eller beviser for korsets moralske og fornuftmæssige gyldighed. Men dette er saa galt, som det godt kan være. For det bare *udleverer* korset til menneskenes godtykke. Og de gjør strax paa forhaand korset *mistænkeligt* i menneskenes øine.

Som naar man søger fundamentet i *Guds væsen* og siger, at han for sin helligheds skyld (andre: for sin retfærdigheds, atter andre: for sin æres) ikke *kunde* tilgive os vor synd uden ved at lade Jesus dø. Hvoraf ved man nu dette? Af *skriften?* Ja, her kommer dogmatikerne, baade de læge og lærde, i knibe. Thi af skriften ved de det sandelig ikke. Den vidner vistnok paa hvert blad om Guds hellighed, retfærdighed og ære, men jeg har endnu aldrig læst et skriftord som dette: Saa siger den Herre, Herre — jeg kan for min hellighed etc. *ikke* tilgive menneskene uden at lade Messias (resp. Jesus) *dø*. Og desuden: vidner ikke skriften indgribende nok ogsaa om noget, der heder Guds *barmhjertighed?* Nu, de nødes jo til at indromme dette. Men saa tyr de til de indirekte skriftbeviser og siger, at de deraf lærer muligheden hos Gud saaledes at kjende. Men dette er imidlertid meget mistænkeligt[1]). Dersom skriften her virkelig forkyndte Gud saaledes, hvorledes kunde der da fra kristeligt hold gjøres indvendinger derimod, som erfaringen noksom viser? Man lægge mærke til, at ingen af de hellige Guds mænd har udtalt sig om vor Guds væsen og dybheder, som dogmatikerne her gjør. De synes at have kjendt en hellig sky derfor. De har *suspenderet* sin tanke. Derfor maa de, som her lægger logikens maal paa skriften, vide, at de gjør det paa eget

[1]) Træffende siger gamle Pontoppidan om denne menneskenes hang til stedse at paaberaabe sig skriften: «Man trækker skriften som en voxnæse, snart saa, snart anderledes».

ansvar, og at de kun daarlig bygger fundament under Jesu kors dermed.

Eller man søger at bevise korsets nødvendighed af *menneskets væsen,* af vor samvittigheds behov. Vi bærer, siger man, af naturen en umiddelbar trang til ved særegne præstationer (gaver) at stemme Gud om og vinde hans tabte gunst (naade) tilbage. Saaledes som det sees i de gammeltestamentlige ofre og i al hedensk offerkultus. Men — pegte (og peger) denne trang da ud mod *Jesu død?* Hvem — selv af de gamle patriarker og profeter og hellige — havde forstaaet ofrene og sin egen synd *saaledes?* Abraham? Moses? David? Intet spor dertil. Deutero-Jesaja? Ja, denne mand blev det givet i og af aanden at se en menneskeofring. Var det et menneske, som ud af sine medmenneskers nød ofrede og *maatte* ofre sig til Gud? Eller var det Gud, som tog og *maatte* tage et menneskes liv? Profeten lader os i uvished derom. Han giver os hverken at se initiativets *udspring* eller dets *nødvendighed,* men en menneskeofring med salig frugt for de mange. Naar dogmatikerne derfor i Es. 53 søger et skriftbevis for korsets (guddommelige eller) menneskelige nødvendighed, søger de formeget deri. Denne nødvendighed var ikke anderledes beskaffen, end at jodefolket under hele den gamle pakt blev siddende helt *udenfor* den, ja overhovedet savnede al tanke om en lidende Messias. Hvilken smuk nødvendighed! Og nu da Jesus stod frem: hvem af de fromme i hans samtid havde forstaaet ofrene og sin egen synd saaledes, at de pegte ud mod Jesu *død?* Præsten Zacharias? Eller Maria af Bethania? Eller Jesu moder? Ak, ved maaltidet i Simon den spedalskes hus beredte Maria ham med nardussalven til hans «jordefærd», men uden at have nogensomhelst anelse derom. Og Jesu moder, ja gjennem hendes sjæl trængte sverdet, da hun saa ham given hen i døden. End *døberen,* vil du spørge. Ja, hvor ofte staar jeg ikke med undren foran denne Guds mand! Men naar jeg vil prøve virkelig at vurdere det mærkelige ord, vi har af hans mund («det Guds lam»), da staar min tanke stille. Havde døberen grebet sin og verdens synd saa *dybt,* at Jesu død gjordes ham (Johannes) nødvendig? Og isaafald: laa for ham denne nødvendighed i Guds eller i menneskets væsen? Eller var det ikke heller, som naar det heder i sagaerne, at

naar store begivenheder forestod, da drømte kongerne drømme? Var ikke dette døberens syn en hellig drøm, et *aandens indbrud?* Det er isaafald løftet ud af denne sammenhæng, hvor talen er om korsets menneskelige nødvendighed. Og nu disciplene? De vendte sig med gru og forfærdelse bort fra Jesu tale om korset — saa lidet kjendte de altsaa behov derfor. «Det var *skjult* for deres øine». Og Jesu fiender? Ja, de tog hans liv, men ikke i sit hjertes nød for at faa en frelst sjæl. Og hedningerne nutildags? Ja, vi møder hos dem — ialfald hos dem i hedningeland — allevegne syndsbevidsthed og ofre, stundom endog menneskeofre. Men tegn til, at de venter paa et gyldigere offer, nei, det finder vi ikke. Tværtimod, de blir *forundrede*, naar Christi evangelium bringer dem dette budskab.

Men hvad mener man da med denne tale, at Jesu kors ligger som en nødvendighed (en naturlig fordring) i menneskets væsen? Og hvorledes vil man i menneskets væsen søge motivet (fundamentet) til dette kors?

Hør skriftens ord: «*Hvad intet øie saa, og intet øre hørte, og hvad der ikke opkom i noget menneskes hjerte*».

II.

Uden alene i *Jesu* hjerte.

En mand, hvis «forskjellighed» (eiendommelighed), — for at tale med Kierkegaard — *ikke* er at være «som folk flest», bærer med sig noget nyt, oprindeligt. Noget som ikke kan udledes af det forhen givne og kjendte. Noget paa sig selv beroende, der udenfor sig ikke søger nogensomhelst støtte eller ret til at være, men enten holder sig oppe af egen iboende kraft og seirer eller synker sammen af indre kraftløshed og er ude af sagen. Dette er, saavidt jeg ved, hvad der kjendetegner det originale.

Dersom der er seet noget originalt i denne verden, da er det Jesu, Guds søns kors.

Det er en kjendsgjerning, at Jesus ikke havde ideen om sin selvofring fra nogen i *samtiden,* end ikke fra døberen. Selv ikke med min bedste vilje kan jeg i døberens ord («se det Guds lam») finde stødet til ideens undfangelse i *Jesu* bevidsthed. Frelseren havde sine erkjendelseskilder uden al

afhængighed af doberen. Det bekræftes af alt, hvad vi ved om forholdet mellem dem. Jesu religiøse livskilder sprang overhovedet ikke af de menneskelige hjerter omkring ham. Paa den sidste vandring til hovedstaden finder vi ham i skrift, tale og tro paa Gud *foran alle*, venner og fiender, læge og lærde. Hans venner søgte at holde ham tilbage eller fulgte ham nølende og frygtsomme. Og hans fiender lagde raad op mod hans liv, men de overrumplede ham ikke. Han havde *indviet sig* til døden. Han gik ikke «til grækerne», men til Jerusalem. For det var døden, han nu søgte med et afgjort sind. Og han havde ideen dertil ikke fra noget menneske i samtiden.

End fra *fortiden?*

Ja, jeg ved vel, fast alle mennesker uden videre udleder alt i Herrens liv af skriften. Det er jo saa nemt. Men sandelig, med denne letvindte og tankelose forklaringsmaade kommer man overfor ham gang paa gang tilkort. For det menneskelige øie var hans vandringer om i landet, tiderne og stederne for hans mirakler, udsendelsen af de 12, daaben, nadverden og absolutionen, endvidere opstandelsen og gjenkomsten uden al *bevislig* afhængighed af den gamle skrift. Han havde disse ting ad andre veie end gjennem skriften. De sprang uformidlet ud af Herrens hjerte under hans umiddelbare samliv med Gud efter fødsel og bon og aand. Men midt iblandt disse hans livs guddommelige data skulde en Deutero-Jesaja pludselig have kastet dødsideen ind paa ham? Paa *ham*, der bekjendte om sig, at han var før Abrahams dage? Paa *ham*, Guds elskelige søn, over hvem himlene havde aabnet sig, og aanden hel var nedfaren? Paa *ham*, der vidnede, at han ogsaa som menneskens søn var «i himlen»? Jeg ved da sandelig ikke, hvad der bliver tilbage af den herre Jesus og hans selvbevidnede præ-existente og existente liv hos Gud, naar han maatte om en Deutero-Jesaja for at faa sig udgangen af jordelivet opladt. Skal vi da til gunst for vore stakkels skriftprinciper lofte Herren ud af den himmel, hvori han selv bekjendte, at han levede ogsaa i sit jordelivs dage? Eller — var kanske skriften den «himmel», hvori han levede? Ja, da delte han nok sit himmelske liv med mange i samtiden. For jøderne, ialfald de fromme iblandt dem, de levede ogsaa

i skriften. Aa, jeg tænker, at om en Moses og David og Jesaja — ja en Deutero-Jesaja med — med alle sine glimt af ham, der skulde komme, havde oplevet at se ham *korsfæstet,* da skulde det sagtens have gaaet dem som de fromme og skrifttro i Israel paa Jesu tid. De skulde ha staaet foran noget *nyt,* saare forundret over, at det var *saaledes* ment. Og med Emmaus-disciplene sagt: Vi haabede, at han var den, som skulde forløse Israel. Vi tager nemlig, tror jeg, ganske feil af profeterne ved at tænke os dem som mænd, der var klare over sine fremtidssyner. Apostelen Peter betragtede dem som saadanne, der «granskede og ransagede» disse syner. Maaske omtrent som vi kan gaa og studere paa sære drømme, der rinder os ihu fra urolige nætter.

Nei, dersom der er seet noget *originalt* i denne verden, da er det Jesu kors — det, som uden al menneskelig formidling i fortid eller samtid sprang lige ud af Frelserens hjerte, da tidens fylde kom i et aandens stød fra Gud: hvad intet øie saa, og intet øre hørte, og hvad der ikke opkom i noget menneskes hjerte.

En anden sag er det, at Jesus *overfor sine disciple* anvendte al flid paa at vise korsets *skriftmæssighed.* Han fandt det nemlig som et — skjønt altsaa af alle, ogsaa af profeterne selv — uforstaaet træk i skriftens messias-syner, drog det frem af dunkelheden og satte det paa stagen[1]). Det

[1]) At Jesus virkelig fandt dette træk i skriften, synes mig hævet over al tvil. Og hvor skulde han vel have fundet det uden navnlig i Es. 53? Naar diakonen Filip uden famlen udlagde dette sted messiansk, er det jo aldeles klart, at det var Jesu egen autoritet (tolkning), han her byggede paa. Eller — skulde virkelig diakonen Filip (eller andre — hvem?) have havt autoritet nok til at sætte en saa splinter *ny* og *omstyrtende* skriftudlæggelse i omløb i Israel? Man indvender, at Jesus af evangelierne ikke kan sees at have gjort brug af stedet. Og det er sandt: et direkte citat deraf savner vi fra hans mund. Men mon vi ikke i Mt. 20, 28 skulde have en *tilsigtet* hentydning? Han siger der: «— — — ikke kommen for at lade sig tjene men for at *tjene* og *give sin sjæl* for *mange*». Man sammenligne hermed Es. 53, 11 f.: «— — derved — — skal den retfærdige, min *tjener,* retfærdiggjøre de mange — — — derfor vil jeg give ham de *mange* til del — — fordi han *udtømte sin sjæl til døden*». Hvo kan her undgaa at se et tydeligt aarsagsforhold mellem selve de brugte ud-

havde, indtil Jesus kom, ligget aldeles dødt og ufrugtbart, ja var ligefrem *faldt ud* af synagogens messiasbillede. Ledet af sin dybe samfølelse med skriftens aand greb Jesus det fat og tolkede det messiansk ved at forbinde det med sin person. I dette vigtige stykke — ligesom i andre vigtige stykker — var det først *Jesus*, der gav os profetien. Hvad man i kirken næsten til stadighed har overseet. — Uden korsets (lidelsens) sikre skriftmæssighed var det naturligvis for disciplene ikke tale om at missjonere i *Israel* — dette folk, der jo levede i den faste overbevisning, at Jesus som Messias paa grund af hans ydre kaar, kors og død netop havde skriften *imod sig*. Synagogens skriftudlæggelse maatte her *brydes*, korsets forargelse borttages. Og just dette værk finder vi Herren optagen med indenfor discipelkredsen i de 40 dage efter opstandelsen. Hvor gribende fortæller ikke Lukas derom!

Det vilde være gavnligt, om vore hjemlige theologer, prædikanter og lægfolk fik et *strængere syn* for Jesu originalitet. De skulde da ikke længer løbe om mellem Herodes og Pilatus. Og de skulde ikke føre en tale, hvoraf man fast maa tro, at det var en Jesaja eller en Paulus, der besteg Golgatha høi og nu bærer korsets hemmelighed i verden. Jesus har engang sagt, at han ikke tager vidnesbyrd af mennesker. Det kom af, at han bragte det originale, det som er paa sig selv beroende og ikke hos noget menneske henter sin *begrundelse* eller sin *ret til at være*.

Vi maa derfor gaa til ham selv, ikke opsøge andre hverken i eller udenfor skriften. Hvo kan tale om en lidelses udspring og maal som han, der bar den? Hvo kan holde lidelsen seierrigt oppe i sjælene uden netop *han, som seirede?* Vi maa derfor, siger jeg, engang lære at gaa til ham selv. Vi, maa, kjære broder, lægge øret til Jesu stærke hjerte. Og naar vi derefter vender os til menneskene, da lad os tale det vi saa og hørte hos *ham* — lidet eller meget. Hvorledes? Som apologetikere eller dogmatikere? Gjerne. Men med *hans* apologi og *hans* dogmatik. Jeg tænker, at de er tilstrækkelige.

tryk? — Staar dette først fast, er dermed den celebre Jojakin ude af sagaen. Uden saa er, at man vil konstatere et brud mellem Jesu aand og profetens. Men Jojakin er, synes mig, ikke en saadan indsats værd.

Eller — ser du dig alligevel ængstelig omkring efter *støtter?* Vær ikke bange! Jesu kors staar paa et fundament, der bærer. Thi det staar i hans *hjerte,* hvis ord skal overleve himmel og jord.

III.

«Fra den tid begyndte Jesus at give sine disciple tilkjende, at det *burde* ham at gaa hen til Jerusalem og lide meget af de ældste og ypperstepræsterne og de skriftlærde og ihjelslaaes og opstaa den tredie dag. Og Peter tog ham til sig, begyndte at irettesætte ham og sagde: Herre, spar dig selv! Dette ske dig ingenlunde! men han vendte sig og sagde til Peter: vig bag mig, satan! Du er mig til forargelse; thi du sanser ikke, hvad *Guds* er, men hvad menneskenes er».

Med disse ord giver Jesus os at se hans døds *nødvendighed.* Noget andet fundament (udgangspunkt) for denne nødvendighed existerer ikke for menneskenes tanker. Det kommer af ideens originalitet hos *ham.* Den kunde (eller kan) a priori hverken udledes af menneskets væsen eller af Guds (cfr. afsnit I). Dette har man ingenlunde altid klart seet og lagt sig paa sinde. En original ide er overhovedet skjult og utilgjængelig, indtil den fødes i det udvalgte menneske. Kun saaledes blir der isandhed ogsaa plads for det, som heder *aabenbaring.* Og naar en original ide er født til verden («aabenbaret»), bæres den enten oppe af sin egen iboende (medfødte) kraft eller synker sammen af indre afmagt og dør. At søge støtter for at bestaa eller ret til at være, hører ikke det originale til. *Det gaar ikke paa krykker.* Men da kan heller ikke *vi* lade det gaa paa krykker. Det trænger ingenlunde vor hjælp. Det vil tværtimod vise sig, at det er os, som trænger hjælpen, og at det er det originale, som tager os under armene, naar vor egen kraft er fortæret. Dersom vi derfor ikke her simpelt hen nøies med at bygge vor tanke om Jesu døds nødvendighed paa hans *eget udsagn,* da savner vi ethvert grundlag for nogensomhelst kristelig tilegnelse deraf og er vore egne (eller andres) umyndige tanker hjemfaldne. Og det blir ikke kristendom (resp. Kristi dom), men menneskers domme (religionsfilosofi). Altsaa: Jesus led, *fordi han selv har sagt, at han maatte* («burde»). Det er

en klar og myndig nødvendighed og et fast stade for os mennesker. Hvo kan finde et bedre?

Mange vil her maaske kjende sig *stødte*. De vil kanske indvende, at vi derved afskjæres al fri, personlig tilegnelse, som det gjerne heder, og er autoritetstroen hjemfaldne. Dersom der i dette «frie» eller «personlige» lægges den betydning, at vi ikke kan eller vil antage andet end, hvad vi indser med vor medfødte tænkning, da kommer Jesu død aldrig til os. Og dersom nogen, til hvem den er kommet, mener, han fik den i tænkningens (den «personlige» tilegnelses) kraft, da lever han paa en ren indbildning, selv om han kan udtale sig lærd om tingen — om det objektives subjektive forudsætninger etc. Det vil ved en sanddru analyse stedse vise sig, at vi overfor det objektive kommer til et punkt, hvor begribelsen ophører og autoriteten, det objektive, *tilspidser sig*, og hvor det gjælder at gribe eller ikke gribe uden at begribe. Men i vor tid, da «videnskab» og «videnskabelig begrundelse» med sine skilter og navne selvfølgelig skal hænges udenpaa alle ting, er det sjelden at se eller høre en ærlig og aaben indrømmelse af dette forhold. Ak, hvor mange lærde værker er ikke ogsaa skrevne om Jesu død for at bevise (resp. eftervise) dens nødvendighed. Men formlen, *nei, den fandt de ikke*.

Som alle ved, bar nemlig Jesus i dette «burde» paa en svær hemmelighed i sit hjerte.

Han har selv løftet en flig tilside, — i spørgsmaalet *hvortil*. Han led, siger han, til vor forløsning: «Mit, paktens, blod, som udgydes for mange til synders forladelse». Disse ord er af samme grundlæggende betydning for os som hint «burde». De er ikke mindre originale. De kunde (eller kan) à priori ikke udledes af noget tidligere givet og kjendt. *Jesu hjerte er deres eneste kilde*. Naar har man nogensinde ellers hørt et saadant sprog? Og hvo kan paatage sig at holde det oppe med nogensomhelst grund eller nogensomhelst egen myndighed? Dersom vi derfor ikke ogsaa her simpelt hen nøies med at *bygge* paa Jesu autoritet, da savner vi al adgang til forløsning i Jesu død. Der er inden kirken mange, som i denne sag stanser ved en Deutero-Jesaja eller en Paulus og hviler i deres sprog. Fred være med dem! Jeg kan imidlertid ikke give dem den ros, at Jesu herlighed endnu er fuldt op-

runden for deres blikke. De ser ikke, at det er Jesu myndighed, der bærer alle vidnesbyrd baade i den gamle og nye pakt. Tag hans ord bort, og Deutero-Jesaja skulde være en lukket bog (som endnu paa denne dag i synagogen) og Paulus være død som en Saulus rabbiner.

Men af det «burde», Jesus bar i sit hjerte, stiger et andet og svært spørgsmaal frem, et af de sværeste, som menneskетanken fik med at gjøre, nemlig spørgsmaalet *hvorfor*. Hvorfor maatte Jesus lide døden? *Ja, hvorfor maatte Jesus lide døden!*

Tankens arbeide dermed er et Sisyfos-arbeide.

Det begyndte — man tilgive mig — i apostelkredsen. Peter (og de andre) ser deri «Guds besluttede raad». Her mærker vi tydelig, at tanken saa smaat begynder at røre paa sig. Dog gik den endnu aldeles klart i mesterens spor. For Jesus havde jo selv forkyndt dette «burde» som «Guds» og selv vist dets skriftmæssighed. Denne prædiken, nu baaren af apostle, *brød* synagogens skriftudlæggelse. Den havde seiren i sig, for den var oprunden af Herrens hjerte.

Imidlertid blev man ikke staaende derved, men forfulgte den betraadte bane. Johannes og Paulus ser i Jesus (resp. i hans blod) en «forsoning» for vore synder. De har dermed givet korsets præken et *nyt øiemaal* for tanken — en frontforandring bort fra Jesu hjerte (og dets «burde», det kjendte) og hen paa Guds natur (det ukjendte). At de herunder er drevne af gammeltestamentlige offerideer d. e. har lagt Jesu død ind under dem, kan ikke godt være tvilsomt. Forfatteren af Hebræerbrevet gjør det for sin del aldeles indlysende. Maaske Jesu ord ved nadverden gav dem stødet, maaske ikke. Det lader sig neppe nogensinde eftervise, hvorledes de kom til den *epokegjørende* tanke at lægge Jesu død ind under de gamle son-ofres synspunkt. Det kan ikke af vore kilder sees, at Jesus selv har gjort det. Hvad han har tænkt om de gamles ofre af «bukke og kalve» og om det at «sone» og «forsone» — om han har tænkt derpaa i forbindelse med sin egen død, *derom tier han*. Han har vidnet indgribende om Guds kjærlighed til verden, men ifølge vore kilder tiet om en Guds vrede, der maatte stemmes eller bøies om. Har vi ikke deraf lov til at tro, at *han* for *vor*

tanke (og tale) *under ingen omstændighed har lagt trykket paa dette punkt?* Læge og lærde turde her muligens have noget at mærke sig. *Kanske skulde det da tystne lidt med skriget indenfor Zions mure, filisterne til stort afbræk!*

Det er faa ord, som mere har opslidt de kristnes kraft, end dette «forsoning». Nedigjennem middelalderen gik det bra. Det apostoliske dogme affødte ingen kirkelige kampe. Middelalderen levede idethele barnligt og forhaabentlig lykkeligt paa oldkirkens overleveringer og dogmer uden behov for symboldannelser eller saadant noget. Indtil Anselm. Men med ham bryder en ny tid ind: kritikens. Tanken (og samvittigheden) vaagner. Anselms værk var at indføre i udviklet (systematisk) form satisfaktionsdogmet i theologien. Og der — og derfra i symbolerne og forkyndelsen — har det da siden holdt sig og er blit udgivet for skriftens ene gyldige lære. Ene gyldige? Ak, hvilken from talemaade! Snart som troens, snart som tankens ordenspoliti møder her de kjæmpende hinanden — mænd af alle leire, dimensjoner, snit og dragter. De kommer i pantser og plade for at drive apologi eller dogmatik og polemik! Har man nogensinde seet en større forvirring end under Herrens kors? Kig i deres bøger, systemer, stridsskrifter og taler, og du skal blive rystet deraf.

De taler om Guds dybheder, som om de var nedstegne fra himlen selv. Har de da virkelig været i himlen og der faaet dette svære «hvorfor» løst? Jeg tror det ikke. Deres indbyrdes splid vidner imod dem. Det beviser sig jo ogsaa deraf, at man endnu leder efter *formelen* — den formel, der har magt til at stille tanken tilfreds og stanse al videre søgen og al menneskelig trætte.

Det apostoliske dogme om forsoningen er et skridt henimod formelen (løsningen), men ikke denne selv. For hvert greb, tanken har gjort — det være sig blandt apostle eller andre — har hint «hvorfor» blot flyttet sig længere bagover.

Det undrer mig ikke, at tanken har optaget dette arbeide. Det ligger i tankens natur. Men hvad der stundom undrer mig saare, er den maade, hvorpaa de kristne her ter sig overfor hinanden. Snart forpagter man al skrift, snart al tanke — modparten til bestandig excommunication.

Den orthodoxe opfatning er vistnok den, at Gud ikke

kunde tilgive menneskene uden gjennem Jesu død. Denne opfatning er fremkommen, ikke paa grundlag af direkte skriftbeviser, men alene paa indirekte maade d. e. ved logisk slutning (som i afsn. I antydet). Jesus tier derom. Han har nøiet sig med at vidne, at Gud havde lagt døden paa ham, og at vi nu i kraft af hans død har vor synd forladt. Som man ved nøiere eftertanke vil se, dækker disse to vidnesbyrd ikke hinanden. Det orthodoxe siger noget *mere*. Det sætter en særegen *nødvendighed* i Guds væsen (hvorom Jesus tier). I hvad interesse? Vel i den tro at have fanget hint «hvorfor» i en slags lykkelig formidling mellem skrift og tanke. Men ak, hvilken krank lykke! Her en prove: Gud *maatte* altsaa for sin retfærdighed (hellighed, ære, vrede) kræve Jesu død som vederlag. Men var da *det* retfærdighed at tage et uskyldigt menneskes liv for de skyldiges? Gud elskede menneskene saa høit. Men — elskede han da sin uskyldige søn mindre høit? Videre: Hvad var det i *Jesu* død, som egentlig kunde bevæge Gud til at lade sin vrede mod menneskene fare? Var han i dette stykke bunden eller fri? Kan Gud ombøies af noget, der sker i tiden? Hvad er det inderste i Guds væsen — kjærligheden (barmhjertigheden) eller kravet (vreden)? Der kunde her fortsættes. Man ser: slippes tanken først løs, da begynder vanskelighederne for alvor. Det er med dette «hvorfor» som med troldet: hugger man et hoved af, voxer der 10 ud igjen i dets sted. *Tanken render her sin pande tilblods paa alle kanter.*

Et sorgeligt udslag af tankens misbrug er dogmatikernes behandling af Jesu lidelse.

Hvo kjendte korsets kvide uden han, som bar den? Vi staar – med denne smerte for øie — atter foran noget originalt, noget ikke tidligere seet eller kjendt — noget, der «ikke opkom i noget menneskes hjerte». Vi har derfor intet andet maal paa eller udtryk for Jesu smerte end hans fysiognomis skiftende linjer, og de knappe, men stærke ord, hvori han aandede sin smerte ud.

Salve caput cruentatum. — — —

Naar da ingen har kjendt eller kjender Jesu lidelses mysteriøse dyb, hvorledes kan saa dogmatikerne tage sig for at lodde dette dyb? Simpelt nok: de trænger det for sine *systemer*.

De har nemlig (andetstedsfra?) lagt al magt paa satisfaktionen (æqvivalentsen), derfor gjælder det jo at eftervise den i det afgjørende øieblik. Og saa tager de da lodskud i det dyb, som — mærk vel — *intet* menneskeøie nogensinde naaede ind til, og — hæver æqvivalentsen op deraf! Mon ved at lægge øret til Jesu hjerte? Jesus bad i urtegaarden sin himmelske fader 3 gange om at skaanes for døden, og senere paa korset sukkede han engang dybt under gudforladthedens smerte. Det er alt, vi har af hans mund om dødens ve. Giver han os da i disse suk at kjende nogen «æqvivalents» i lidelse? Siger han, at han led «den helvedes kval, som alle jordens millioner tilsammen skulde have lidt»? *Jesus tier fuldstændig derom.* Men hvor han tier, der ved dogmatikerne at tale. Og naturligvis, dermed er signalet givet til *kampen.* Og saa dybt sunket er Kristuslivet i denne orthodoxe og heterodoxe slægt, at man af et spørgsmaal, hvorom Herren selv bevarer en fuldkommen taushed, lager et *schibbolet, hvormed man i Herrens navn* hugger hverandre ned[1]). Nogle hævder æqvivalentsen «kvantitativt», som de kalder det. Andre vil rette paa dette ved at ty til det, de selv kalder det «kvalitative», og hvormed de vistnok mener at have gjort en lykkelig opdagelse. Men hvo ser ikke, at dette er *idel logiske øvelser, udsprungne af den menneskelige aand, ikke af Jesu hjerte?* Og det er ikke anderledes bevendt med det hele, end at neppe to dogmatikere af fag er blit seet enige indtil denne dag.

IV.

Jeg ser derfor ikke rettere, end at vi overfor dette «burde» (resp. dets «hvorfor») maa *suspendere* vor tanke og afstaa fra alle theorier, al begrundelse[2]). Saa ofte vi giver os ikast dermed, løfter vi det kun ud af dets faste ramme, Jesu hjerte, og giver det dermed til pris for spekula-

[1]) Vi har nylig herhjemme seet en illustration af denne elendighed i den ved biskop Heuchs bøger vakte dogmatiske feide bl. a. ogsaa om satisfaktionen (æqvivalentsen).

[2] Uden som rent private forsøg under det, at vi bør ihukomme Mose ord: «Det skjulte er for Herren, vor Gud, men det aabenbarede er for os og vore børn evindelig» (5 Mos. 29, 29).

tionen og umyndigheden og — spliden! Det er en hemmelighed — *Jesu hemmelighed* — der ligger hinsides menneskетanken. Det er et paradox, der indbyder tanken til *at bukke sig* og stige ind i *troens* verden.

Kun naar jeg lægger mærke til dets oprindelse, svinder alt anstød. Thi hvorledes kunde jeg i min fornuft og samvittighed kjende mig frastødt eller nedlægge indsigelse mod noget, jeg ser at komme fra *Jesu* hjerte? Er jeg en *jøde,* at korset for min tanke skulde støde an mod skriften? Eller er jeg en *græker*, at jeg i Jesu tale skulde se udtryk for daarskaben? Nei sandelig, jeg ved, at Jesus er sendt af Gud, og at al hans tanke og tale er idel retfærdighed og sandhed. Han staar for mit øie som den absolute religiøse, fornuftige og moralske sandhed, vei og liv for os.

Jesu hjerte er derfor det punkt, hvorfra min tanke søger ud, og hvortil den stedse vender tilbage, det eneste sted, hvor den hviler trygt i salig følelse.

Sandelig, hvor Jesu hjertes tale ikke blir fordunklet af menneskelig visdoms tale, men faar lyse med sin egen rene glans, der vil han drage alle til sig.

Korset er Jesu kors, ikke menneskers. Og aldrig har dets ord lydt simplere end af Jesu hjerte: «Mit, paktens, blod som udgydes for mange til synders forladelse».

Broder, læg dit øre til Jesu hjerte, «kilden» ogsaa til din forløsning. Og *blir* derved! Du staar da med fred ved korsets fod. Og du ligner den mand, hvis hus er bygget paa klippen.

Iste fecit et refecit
amor Jesu perditum;
o insignis amor ignis
cor accende frigidum.
O fac vere cor ardere
fac me te diligere,
da conjungi, da defungi
tecum, Jesu, et vivere.

(Af salmen Ecqvis binas).

Ivar Sætrang.

TIL SOGNEPREST CHRISTOFFER BRUUN!

Jeg kan forstaa, at det er mig, du sigter til i april-heftet «For kirke og kultur» (side 193—194) med følgende ord:

«Kampen har været ført med lidenskab og med lidenskabens overdrivelser, og det fra begge sider. Og videst i det stykke har man jo gaaet inden den ældre retning. Naar en af de forstandigste blandt dens virkelig gode mænd (takker!) kan sige, at hvis man tog Ording til professor, kunde man lige saa godt tage en katholik, en baptist, en unitarier, ja endog en fritænker, da er saadant sandelig svært at læse. Tænke sig: lige saa gjerne en fritænker til theologisk professor som en troende prest, naar han ikke er fuldt luthersk. Saa de ældre har forspranget i urimelighed».

Den tirade af min lille artikel i «Mrgbl.» for 23de marts, hvortil med disse ord sigtes, lyder saa:

«Det er sakramentlæren, som danner de væsentlige skjelnemerker mellem konfessionerne, – det dybeste og helligste i vor kirkes tro, dens samlingsmerke og dens hjerte, hvorfra dens livsstrømme rinder til den enkelte og det hele samfund. Svigter den, der indehar lære-embedet her, kan dette ikke erstattes selv af de mest glimrende videnskabelige kvalifikationer; ellers kunde man lige saa godt anbefale en *katholik,* en *baptist,* en *kalvinist* [1]), en *unitar*, ja en *fritænker*».

Jeg kan indrømme, at denne sidste ytring er bleven saaledes formet, at den ved en flygtig gjennemlæsning *kan* forstaaes saaledes, som du har opfattet den.

Det var dog ingenlunde min mening hermed at ville stemple Ording som en fritænker, jeg anser ham tvertimod for en troende theolog tiltrods for, at hans standpunkt i sakramentlæren ikke er luthersk.

Jeg *kunde* heller ikke i min opsats i «Mrgbl.», efter hvad der *dengang* forelaa, have tilladt mig at stemple Ording som

[1]) I dit citat af mine ord er «kalvinist» udeladt!

fritænker; jeg bemerkede udtrykkelig, at der endnu ikke forelaa noget autentisk hverken fra Ording eller censurkomiteen og tilføiede: «det korrekteste var derfor at oppebie saadanne meddelelser, inden man fælder nogen dom i denne sag».

Naar jeg alligevel sendte den lille artikel til «Mrgbl.», var det, fordi der just i de dage i alle hovedstadens aviser var indtaget «forlydender» om, at baade det theologiske fakultets og kollegiets flertal i strid med censurkomiteens flertal (4 mod 1) skulde have indstillet Ording, at kirkedepartementets chef paa grund af slegtskabsforhold vilde fratræde, og at kirken ved sagens afgjørelse i regjeringen saaledes ingen repræsentant vilde faa. Heri forekom det mig laa en fare, saa meget mere som det hedte, at afgjørelsen var snart forestaaende. Jeg henvendte min artikel derfor til landets presteforeninger med henstillen at skaffe klarhed blandt andet om arten og rækkevidden af de udtalelser af Ording, som havde foranlediget censurkomiteens votum, og, i tilfælde, ved loyale midler gribe ind.

Min tanke med de ord, som du har heftet dig ved, var denne:

Giver man, naar det gjælder at vælge en lærer ved et evangelisk-luthersk fakultet, efter i kravet paa retlærthed om sakramenterne, er man inde paa et skraaplan, som kan føre til, at man giver efter ogsaa i andre og endnu mere omfattende stykker; ja, saa skjebnesvanger kan konsekventsen blive, at man gaar ligetil at vælge en fritænker, bare han har de «videnskabelige kvalifikationer».

En saavidt velvillig forstaaelse burde jeg kunne gjort regning paa.

I mine ord, som har vakt anstød hos dig, har jeg jo slet ikke sagt, at Ording, fordi han, som det nu har vist sig, i sakramentlæren skiller sig fra lutherdommen, netop skal være «fritænker»; mine ord giver jo rum til, at han kunde helde enten til katholicismen, eller baptismen, eller kalvinismen, eller unitarismen; du vil vel ikke tillægge mig en saa monstros paastand, at han skal helde til *alle* disse og derhos ogsaa til fritænkeri? –

Det har nu vist sig, at Ording i sakramentlæren helder til *kalvinismen;* han kommer saaledes virkelig ind under en

af de af mig opstillede kategorier, og dette har du selv med anerkjendelsesværdig aabenhed indrømmet. Vi er jo i dette stykke enige! Du har i din artikel hævdet vor evangelisk-lutherske sakramentopfatning, saa veltalende og varmt, at jeg ved, at mange med mig vil bevidne dig sin tak og sin glæde.

Men, hvem er nu mest *konsekvent;* du eller jeg: *Jeg* siger: *Obsta principiis!* «Hold fast ved, hvad du har! at ingen skal tage din krone!» gives der efter paa et saa vigtigt punkt, hvor vil der saa kunne stanses? *Du* siger: (se aprilheftet «For kirke og kultur» side 202):

«Jeg elsker den fuldtonige gammellutherske sakramentlære og tror, at det er den, der stemmer bedst med det nye testament. Naar jeg alligevel i tilfælde vilde have stemt for at tage Ording til professor, var det, fordi der dog er andre ting, som er mig endda vigtigere end denne hellige lære.» Og hvad er saa det? «Det er ikke hans videnskabelige dygtighed; — selv om denne havde været større end den er, vilde jeg for sakramentlærens skyld have stemt imod ham . . . . Det vigtigste er at finde en mand, som i sig eier den religiose glød, der er istand til at tænde i hans unge tilhoreres sind.» En saadan mener du vi vilde vundet i Ording. «Derfor vilde jeg have stemt paa Johannes Ording, skjønt jeg ikke kunde have gjort det uden store betænkeligheder, ja ikke uden ligefrem smerte. Thi et aabent brud med den gammel-lutherske sakramentlære fra landets øverste theologiske lærestol vilde sikkert have gjort sakrament-opfatningen i den norske kirke endda svagere, end den for tiden er.»

I saadan tale, saa forekommer det mig, er der liden konsekvents. Hvad der saa vakkert gives med den ene haand, tages med den anden tilbage. Hvorfor sætte «religiøs glød» op mod «den hellige lære»? der er mange slags religiøs glød; det er ikke altid den *rene* ild, der tændes paa Herrens alter; der brænder ofte en uren. Der er ingen glød saa ren og saa «tændende» som den, der brænder paa den «hellige» og sande læres alter. Der er en dyb sandhed i Luthers ord: læren er himlen, livet er jorden. Forfuskes og fordunkles læren, skades livet. Rives hjertebladet ud af den kristne tro, mister den sin kraft og sin sødme.

19de april 1904. Ærbødigst

N. Hertzberg.

NY BOG.

Pastor C. Schøning: **David og psalmerne** efter bibelkritisk opfatning. Olaf Norli. 1903.

I løbet af det sidste tiaar er der skeet en stor forandring i vor theologiske og populær-theologiske literatur. I modsætning til den tidligere fattigdom udgives der nu hvert aar forskjellige theologiske bøger, og mange af dem er baade mere velskrevne og mere læste end de bøger, som af og til saa dagens lys tidligere.

Pastor Schøning tilhører den lille gruppe ældre theologer, som bestemt har sluttet sig til de nyere kritiske opfattelser. Disse ældre er gjennemgaaende mere paagaaende end vi unge, undertiden ogsaa mere ensidige i sin kamp mod de ældre opfattelser. Maaske er grunden den, at de har lidt og kjæmpet tungt for at vinde ud over dem, medens vi mere fredeligt og harmonisk er helt fra studenteraarene af vokset ind i de nyere opfattelser.

Nærværende lille brochure orienterer populært og anskueligt; den viser hvor umuligt det er at opfatte kong. David som forfatter af de salmer, som i vor norske oversættelse har overskriften «af David»; og den giver samtidig et billede af psalteret selv, dets indhold og dets tilblivelseshistorie. Den viser, hvorledes det er opstaaet af forskjellige ældre, mindre salmesamlinger, — og at oversættelsens «af David», «af Asaf» og «af Korahs børn» beror paa en senere misforstaaelse, idet meningen med den hebraiske genitiv ikke oprindelig kan have været at angive f. ex. sangerlauget Korahs slægt som *forfatter* af salmer, men kun at angive et samhørighedsforhold i videre mening: en korahitisk salme = en salme af korahiternes sanghefte, en Davids salme = en salme tilhørende den davidiske, gamle tempelliturgi eller lign.

Bogen kan anbefales som ligesaa paalidelig som velskreven. At forf. efter min opfatning gaar lidt vel vidt i at folge

Duhms opfattelser, regner psalterets salmer for i det hele taget endnu sildigere, end det synes mig berettiget, og benegter med større bestemthed, end jeg kan finde grund til, at kong David overhovedet har digtet religiøse salmer, — det forekommer mig mindre væsentligt. Det væsentlige er, at salmerne — ialfald i den form, hvori de nu foreligger — forstaaes som et levende udtryk for den senere jødedoms troesliv i bøn og tak, formet efter tidens vekslende behov, ikke som en ældgammel forstening fra davidstiden, en ubevægelig bønneformular, hvori jødernes bønneliv var bundet. — Og naar læseren saa tilslut har gjennemlæst afsnittet om «salmernes religiøse karakter», haaber jeg, han heller ikke vil blive staaende ved erkjendelsen af den aandelige forskjel, der er mellem salmerne og kristendommen, men tillige naa frem til forstaaelse af det dybe slægtskab mellem salmernes enfoldige gudsforhold og vor egen kristentro. Just vor urolige, forfinede tid har særlig brug for salmernes enkle, sterke grundtone.

S. Michelet.

NORSK KRISTENDOM.

II.

Den første opgave, som Norges folkeliv forelægger kristendommen til løsning, er den: at aabne folkets øine for, at det truer af en dødelig fare, af en krig med en stormagt, og at indgyde i dets fædrelandskjærlighed det dybere alvor, som trænges. Et alvor, ligt det, som finlænderne længe har vist og endnu viser, og som med Guds hjælp engang skal føre deres land frelst ud af ildprøven. Vor hurraraabende, syngende, amerikareisende fædrelandskjærlighed eier, tydelig nok, endnu ikke tilstrækkeligt af dette alvor. Og ingen anden magt end kristendommen vil kunne skaffe det tilveie. Fritænkeriet sikkerlig ikke. Vort seneste kulturopsving med dets overveiende literære og æsthetiserende, ja til for nylig temmelig bohemeagtige drag, heller ikke. Gaar vi en krig med en stormagt imøde, saa er det aabenbart en stærkere *kristendom,* som maa til.

Den næste opgave, som stilles, er den: at overvinde den tilbøielighed til at *leve over evne,* der har gjennemtrængt største delen af vort folk, og holder paa at suge kraften af det.

Denne elendighed er det ikke saa vanskeligt at faa *syn* for. Her inde i Kristiania, hvor den har sin hovedstad, skjærer baade den og dens ulykkelige følger os i denne tid i øinene hver evige dag. I tre lange vintre har nu sunde, stærke, mangen gang overmaade dygtige arbeidere, som før, i de «gode» tider, tjente penge saaledes som arbeidere aldrig har tjent dem i Norge, gaat og tigget om *arbeide,* indtil de har maattet tigge om *brød.* De kan saa lidet den kunst, i de fede aar at lægge til side for de magre. Og arbeiderne kan den saa daarligt, fordi folket i det hele kan den saa daarligt. Vi *vil* ikke spare, vil *eil* ikke indskrænke os. Vi vil efterligne de rigere folkeslag i de maader, hvorpaa de

bruger sine penge. Men vi vil ikke efterligne dem i den maade, hvorpaa de lægger penge op. Tænk paa franskmandens evne til at spare sammen! Vi er rimeligvis — i forhold til vore midler — det ødsleste, det usparsommeligste folk i Europa. Og derfor er vi da ogsaa, efter retfærdighedens lov, saa nogenlunde det fattigste af dem alle.

Det er en gammel feil hos os dette. Men den har faat en ny blomstring i den tid, da vore «europæere» stod for styret. De kan med rette rose sig, disse mennesker, af at de har skaffet os demokratiet. Men det har saa vist ikke været noget demokrati med republikansk enkelhed og tarvelighed. Gad vidst, hvor mange gange tallet paa caféer og restauranter har fordoblet sig i Kristiania, siden demokratiet kom til magten? Jeg opholdt mig engang paa en reise nogle dage i Basel, og hørte i den tid ofte de ord: «Wir Baseler sind *alle* rich». Der var det meget smaat med restauranter og caféer, selv i sammenligning med *den tids* Kristiania. Og meget sjelden var der en vogn at se i gaderne. Men *millionærer* var der mange af, og jevne i optræden som i dragt. Og millioner blev der givet til kirker, til videnskabelige og almennyttige formaal. Der var en ligefrem kappestrid mellem de fritænkerske og de kristelige foreninger om at overgaa hinanden i offervillighed til det almene bedste.

Her i byen falder det saa vist ingen ind at sige: Vi kristianiafolk er alle rige. Men til gjengjæld stikker vi saa rigtignok de stakkars sveitsere mange gange med vore caféer.

Og naar nydelsessygen og forlystelsessygen saaledes tager til hos de velstaaende og dannede, faar man ikke vente, at det skal blive sparsomheden, som gaar fremad hos vore *arbeidere*.

Hos os har ikke demokratiet lært de høierestaaende enkelhed og demokratisk levesæt. Det har opøvet arbeiderne i at ville leve som storfolk.

Og saa snobberiet, der rimer saa godt med jobberiet. Al denne ordenshunger og titeltørst! Og hele denne rakke af storkorsprydede demokrater — for et tiltalende syn!

Og hvor mange «direktører» har vi faat mon, siden vi fik vort demokrati?

Fy for al ulykke for et demokrati! kunde man sandelig

fristes til at sige. Dog — demokratiets institutioner er i sig selv gode. Men bedre endda vilde det rigtignok være, om vi havde faat demokratiets *aand*.

Nu er vaskekonens datter bleven for god til at være tjenestepige. Hun maa lære at spille piano og være dame. Og saa kommer vel moderen paa fattigkassen. Datteren er bleven baade for fin og for fattig til at kunne hjælpe hende paa hendes gamle dage.

Og med de enkeltes leving over evne gaar det hele samfunds haand i haand. Vor statskasse er tom, vor statsgjæld vokser os over hovedet. Og renterne af denne gjæld, som i rigere lande ofte bliver i landet selv, de gaar her hos os stadig til udlandet aar efter aar som en stedserindende strøm af guld fra det fattige land.

Og bygderne træder i statsstyrelsens og i hovedstadens spor. Gjælden stiger paa gaard for gaard og herred for herred. Thi tilbøieligheden til at leve over evne stiger i det hele land. Landet ser op til Kristiania og hopper efter, som Kristiania ser op til udlandet og hopper efter.

Men straffen kommer som den uundgaaelige følge af forvildelsen. Her i Kristiania har adskillige af jobberiets foregangsmænd faat sin fortjente lon. Og rystende skjebner er gaat over mange hus, som blev holdt for rige. Endda værre er det dog at tænke paa disse store flokke af arbeidere uden arbeide og paa deres forsultne koner og børn. Men over folket i dets helhed kommer straffen som *udvandringens* frygtelige landeplage.

Titusinder paa titusinder af vor bedste ungdoms- og arbeidskraft gaar til Amerika aar efter aar, en strøm af folkets hjerteblod, endda kostbarere end guldstrømmen. Hvorfor gaar de? De har faat smag paa at leve over dette fattige lands evne. Derfor røver de det, uden barmhjertighed, dets bedste rigdom.

Og landet bløder. Det ligger der med de svære vidder af udyrket jord, med alle sine rige fremtidsmuligheder, med opgaver og arbeide i det grændseløse. Men samtidig ligger det der alt for fattigt baade paa arbeidskraft og paa kapital. Det er vor lyst til at leve over evne, som har røvet os begge dele. Det er den, som paa alle omraader staar i veien for vor vækst.

Hvor i verden finder vi den magt, som kan fjerne denne hindring?

Jeg tvivler paa, at fritænkeriet vil føle noget kald overfor en saadan opgave. *Nydelsessyge* har det visselig kunnet skaffe os. Og med den vil det nok ogsaa for fremtiden kunne være til tjeneste. Men med *selvfornegtelse?*

Og om kulturen gjælder omtrent det samme. Selv der, hvor den ikke er fritænkersk, har den i vore dage lettere for at gaa i pakt med nydelsessyge end med selvfornegtelse. Thi den har et stærkt drag af overcivilisation.

Kristendommen derimod, den har da i alle fald før i tiden forstaat sig paa selvfornegtelse. Og den har dog vel heller ikke i vore dage helt glemt kunsten.

Gud give os en stærk og selvfornegtende kristendom!

Vore diakonisser har den. Vore pietister er heller ikke ilde, skjønt de vel neppe i dette stykke nu længere er saa dygtige, som i Hans Hauges dage. Men andre kristne mennesker her i landet tænker for det meste ikke mere paa selvfornegtelse, end de er nødt til.

Leve over evne gjør de gjerne ikke. Det overlader de til verdsligheden og gudløsheden. Men saa langt, som vi har raad til det, og kanske *lidt* længere, pleier vi ikke at undse os for at følge verdsligheden i nydelses- og forlystelsessyge.

Den kristendom, som vi trænger her i landet, skulde være streng i selvfornegtelsen som de gamle haugianere, og paa samme tid have aaben og fordomsfri sands for al menneskelig dannelse, som Grundtvigs venner.

Gamle Wexels var vist noksaa god i begge retninger.

En kristen-retning i lighed med hans er det vi tiltrænger for at kunne møde denne tankelose men i virkeligheden *forfærdelige* tilbøielighed til at leve over evne, som udsuger vort folks bedste blod og gjør det fattigt og svagt. En flok af kristne mennesker, som forstandigt og praktisk kunde vise vei i sparsommelighed.

Og dersom fritænkere og verdslige mennesker virkelig vil være med, skal de være meget velkomne.

Og denne selvfornegtende sparsommelighed maa prækes ud over alle bygder, hvor hypothekbank-gjælden vokser gaardbrugerne over hovedet, og hvor ungdommen og arbeidskraften

gaar til Amerika. Men mest af alt trænger den til at forkyndes her i Kristiania. Herfra er det, at smitten udgaar over det hele land. Og her ved vi alle, at hovedet vil vokse ud igjen paa jobbetidens hydra, saa snart som vinden snur sig, og vi igjen faar «gode» tider.

Overfor den truende fare for overfald fra en stormagt gjælder det at lære vort folk *at se*. Thi her ser de virkelig ikke faren. Overfor den fare, som truer os fra vor leving over evne, skorter det dem ikke saa meget paa syn. Der gjælder det at kunne lære dem *at ville*.

Ogsaa her foreligger der for vore prester en opgave, som aldeles ikke kræver lærdom for at kunne løses, men som er vigtigere end en stor del af de lærde spørgsmaal, der optager theologerne -- en opgave, som lærdommen lettelig kan bringe os til at *glemme*.

Men som vi trænger en kristendom, der kan opdrage folket i den selvfornegtelse, som vort lands natur kræver, saa ogsaa en, der kan styrke fædrelandsfølelsen, ikke bare overfor en truende krig, men lige saa vel overfor lysten til udvandring. Styrke følelsen for hjem, for slægt og venner, for fædrenejord og for fædrenebygd, for land og rige, for sprog og literatur, saa folket lærer at «elske alt, der er ægte norsk», lærer at «blive i landet og nære sig redelig».

Skal vor kristendom kunne blive mere norsk end den, vi har, saa trænges der fædrelandskjærlighed først og fædrelandskjærlighed sidst og selvfornegtelse i midten. — —

Men har nu kristendommen i grunden noget større med fædrelandskjærlighed at gjøre? Saa spørger man vel ikke netop ligefrem. Thi man har en følelse af, at et saadant spørgsmaal ikke rigtig tager sig ud. Men i sit hjerte spørger utallige kristne saaledes. Og af vore 6—700 prester er der vist et frygtelig stort tal, som i virkeligheden afviser al tale om at arbeide for fædrelandskjærlighed, som noget, der ikke kommer dem ved.

Men i bibelen indtager kjærligheden til fædrelandet en meget bred plads. Først og fremst i det gamle testamente. Dommernes og Samuels bøger er opfyldte af fortællinger om kampe for fædrelandets frelse og frihed. Noget lignende er tilfældet med konge- og krønikebøgerne, om end ikke i den

udstrækning. Salmerne og profeterne har en mængde udtryk af den varmeste, mest rørende kjærlighed til «det deiligste af alle lande» (Ezek. 20,15). Aller mest gribende er kanske Jeremias i sin dybe smerte, og Nehemias med sin blanding af angergiven boielse under fædrenes synder og jubel over gjenreisningen. — I det nye testamente følger det jo af sig selv, at kjærligheden til folk og land maa træde mindre stærkt frem. Men den er dog tilstede, og det ikke mindre inderlig end i det gamle. Ikke blot regner hebræerbrevets forfatter de gamle nationalhelter og fædrelandsforsvarere fra dommertiden for troshelter, og godkjender derved deres kamp for fædrelandet som en kamp for Guds sag. Men Paulus udhæver det med en tredobbelt forsikring, at han har en stor sorg og en uafladelig smerte i sit inderste for Israels folk, som det engang havde været hans stolthed at tilhøre. Og han giver sin glødende kjærlighed til dette folk et udtryk, som neppe kan fattes af andre end dem, der er ligesaa brændende i aanden, som den store apostel selv. At de andre apostler bar den samme kjærlighed i sit hjerte, var noget, som hverken de selv eller andre trængte til at sige om dem, da de — til forskjel fra Paulus — lagde det for dagen gjennem hele sit livsvirke. Man tænke sig blot, hvad det vil sige, at de vedblev i kjærlighed at arbeide for dette folk, efter at det havde korsfæstet deres Herre! Men det var jo ogsaa netop fra *ham,* de havde overtaget denne kjærlighed til Israel. *Han* havde hele tiden arbeidet for at samle dets børn, som en fugl samler ungerne under sine vinger, for at ikke deres hus skulde blive lagt øde. Han havde ikke blot villet redde enkelte sjæle, ikke engang blot villet grundlægge det nye gudsrige. Han havde *ogsaa* villet redde sit eget folk fra den undergang, som hang truende over dets hoved. Hans gjerning var *ogsaa* fædrelandsvennens gjerning. Dette er tilvisse ikke det høieste synspunkt at se den fra. Heller det laveste. Men det *er* ét af synspunkterne. Fra én side set er hans gjerning fædrelandsvennens sidste forsøg paa at redde sit folk fra folkelig og politisk undergang. Og den som ønsker at træde i Jesu Kristi spor, kan trygt arbeide paa at redde sit folk fra alle de farer, som truer det.

Og denne fædrelandskjærlighed, som saa mange, baade prester og læge kristne, agter for at være sin kristendom uvedkommende, den er i virkeligheden det naturgivne grundlag for selve kjærligheden til *kirken*. Det var den lige fra først af. Hos Paulus og de andre apostler skjød kjærligheden til det nye Israel, til kirken, lige op af kjærligheden til det gamle Israel som af sin rod. Og paa lignende maade gaar det til nu om dagen. Lær kristne mennesker at elske sit fædreland, lær dem at elske det *i Guds navn,* og om nogle aar vil de af sig selv have lært at elske landets kirke. Men der hvor kjærligheden til fædrelandet fattes, eller hvor den holdes udenfor, adskilt fra, det kristelige liv, der vil kjærligheden til kirken vanskelig skyde vækst. Naturgrunden er borte. Det barn, som ikke lærer at hædre fader og moder, vil vanskelig lære at dyrke Gud. Det menneske, som ikke lærer at elske sit land og at elske det i Gud, vil vanskelig lære at elske Guds kirke.

Christopher Bruun.

FRA GRÆNDSEN I NORD.

Af *Axel Hagemann.*

Høit op i nord, med Ishavets bølger rullende tungt mod kyst, med skov og fjeld, med store vande og lange elve, med uendelige vidder, dækkede af den fineste rennmose, der ligger Finmarken, ogsaa kaldet Norges Schleswig-Holstein.

Finmarkens amt, det er vidtstrakt som intet andet, det udgjør i fladeindhold henved 47 000 km.^{2} eller lige meget som Smaalenenes, Akershus, Buskeruds, Jarlsbergs, Bratsbergs og Nedenes amter tilsammen! Og dog er Finmarken, som det nu er, kun en brøkdel af, hvad det engang var. En gang skattede til Norges rige befolkningen paa Kolahalvoen lige ind til Det hvide hav. Men tunge tider faldt over land og folk. Gjennem mørke aarhundreder, da vi kun lidet var herrer i vort eget land, magtede vi ikke at hævde vor ret til disse fjerne egne, der lidt efter lidt, stille og uden sværdslag, gled over til vore mægtigere, mere livskraftige naboer, der bedre end vi forstod betydningen af disse den gang kun lidet paaagtede lande.

Kun en brøkdel ejer vi nu, af hvad der engang var vort her op i yderste nord; men hvad vi har, det er uadskilleligt forenet med Norges rige, og maa aldrig uden kamp trampes af fiendtlige hære.

Det er uadskilleligt forenet med Norges rige! og dog er det inde i Lyngen kun en smal landstrimmel, der knytter Finmarken til gamle Norge. Heroppe er det ikke længer svensken, vi har til nabo — langt i syd ligger Svea rige —, her skriger Ruslands ørn, her klemmes vi af zarens riger og lande.

Grændsen er lang — fra Jakobselv ned til Lyngen 700 km. eller kanske mere! Snart følger den elv og vand, snart skjærer den over vide fjelde, men Kjølen, den ligger langt bag os, den skifter ikke her længer ret mellem landene.

Hvordan er saa det landet, det norske land heroppe i nord, som vi kalder Finmarken? Er det værdt at eje? Er det saa meget værdt, at vi bør sætte noget ind paa at sikre det som vort?

Jo, landet er et godt land, vel værdt at eje, vel værdt at ofre liv og blod for!

Langs vidtstrakte kyster og ind lange fjorde boltrer sig fisken i tætte stimer, i elv og fos springer laxen; den gaar i Karasjok hele 30 mil op fra søen. Langs alle dale breder sig skoven. Birk og furu, — ikke smaa og forkrøblet, nej, med stammer, som mangesteds fuldt ud kan maale sig med dem sydpaa, og i fjeldet ligger malmen, kun ventende paa bergmandens hammer, medens fossene driver sin leg over stup og held, kun lidet drømmende om, at de med tiden skal skaffe kraft til en endnu uanet virksomhed.

Men folket heroppe? Hvem er det, som bor og bygger i Finmarken? Det er nordmænd, det er landsmænd! Vistnok har vi fremmede nationaliteter tæt ind paa livet, ja midt iblandt os, vistnok har ikke den norske befolkning her saa fast rod, som andetsteds i landet; dog norskheden seirer alt mer og mer. Fornorskningen gaar fremad; fra den kant truer os ingen fare. Det er ikke som for hundrede aar siden, da lappisk og kvænsk truede med at fortrænge det norske tungemaal, da nordmænd kun udgjorde en brøkdel af befolkningen, da norske mænd følte sig som fremmede i sit eget land.

Og dog var det netop i hine trængselens aar i begyndelsen af det svundne aarhundrede, at baandet knyttedes fast mellem Finmarken og Norges rige. Fra Hammerfest batterier kjæmpede i 1809 tappre mænd mod de engelske brigger, og Vardøhus fæstning hævdede flaget og holdt med truende kanoner den fiendtlige voldsmand paa afstand. Men rundt i alle fjorde, der samledes kystværnet, exercerede efter tidens leilighed, væbnet med spyd og ox og med gammel muskedunder, men villig til at møde fienden, fra hvilken kant han saa maatte vise sig.

Før den tid fandtes kun lidet norsk tradition i Finmarken. Embeds- og handelsmænd, som kom did op, søgte sig snarest muligt befordret fra et saa ublidt opholdssted; de

fik ingen fast rod i landet. Selv den norske fiskerbefolkning, i ældre tider af omsorg for Finmarkens «sewplering» rekrutteret med opsendte forbrydere, følte sig ikke her saa knyttet til landet som andetsteds, og havde vanskeligt for at hævde sin stilling ligeoverfor den langt talrigere lappiske befolkning. Dels gik den tilgrunde og dels smeltede den sammen med denne.

Først fra aarene efter 1814 fik norskheden fast fod i Finmarken, men siden er fornorskningsarbeidet, og det uagtet en tredie nationalitet er optraadt paa skuepladsen, gaaet fremad med kjæmpeskridt, saa det nu kun er et tidsspørgsmaal, naar det norske sprog skal blive eneraadende ogsaa inden denne del af landet.

Hvad er det, som har bevirket denne betydningsfulde omvæltning, at Finmarken fra at være en lidet norsktalende, kanske ogsaa lidet norsksindet provinds, er blevet en norsk landsdel, ved uopløselige baand knyttet til Norges rige?

Først og fremst skyldes det de udviklede og forbedrede kommunikationer. Man tænke sig, hvor fjernt Finmarken endnu for hundrede aar siden laa fra det øvrige land. Da kunde man i sandhed sige, at man heroppe var kommet nordenfor folkeskikken! I uger og maaneder maatte man langs Nordlands veirhaarde kyster tumles om paa baad eller jægt, for man efter udstaaede farer og besværligheder af enhver art henkastedes i den vraa af verden, som for den unge embeds- og bestillingsmand ingen tillokkelser kunde byde. Fjernt fra alt, hvad der var ham hjemligt og kjært, søgte han blot at komme væk. Der var intet, som deroppe kunde binde ham til land og folk, og ikke vilde han der lægge sine ben. I sandhed var Finmarken den gang et forvisningssted, og det ikke blot for dømte forbrydere, men ogsaa for dem, der paa embeds vegne gjæstede landet. Læser man breve fra den tids embedsmænd, gaar der da ogsaa gjennem dem et suk af resignation. Først naar befordringens time slaar, kan de atter se lyst paa livet, men lader den vente for længe paa sig, gaar de enten rent tilgrunde, eller de forlader Finmarken, før de endnu vil opleve en vinter deroppe, og drager med sidste skib sydover, om de saa med familie skal blive stillet paa en bar bakke.

Fra den tid er Finmarken kommet i vanry og ikke er det at undres over heller. Præster «bekvemme til et lidet kald i Nordlandene», danske embedsmænd, sendte hidop ikke altid for sine dyders skyld, de skulde ikke netop tjene til at løfte det folk, ligeoverfor hvilket de stillede sig fremmed, ofte halvt fiendtligt. Og ikke blot folket, men ogsaa naturen heroppe var dem fremmed. Vistnok kunde det gaa an at leve i Finmarken, naar midtsommersolen forgyldte land og strand, naar nat og dag gik i ét, naar havfladen badede sig i lysets straaler, naar alt var liv, liv og atter liv! Men kom saa Finmarksvinteren, da alt haab om dag var ude, da hav og himmel mødtes i tungt uveir, da stormen ulte, saa man ikke kunde sætte fod paa marken, ja, saa sad man der i de lave stuer, i et graat tusmørke, og havde vanskeligt for at holde modet oppe. Enig maa vi være med den tids mennesker, at Finmarken kunde være et ubehageligt opholdssted. Al samfærdsel foregik i baad, og langt var det fra grande til nærmeste grande. Boede man ikke paa selve kirkestedet, maatte der en vidtløftig udrustning til, før man kunde give sig paa kirkefærd og vintertiden lod det sig simpelthen ikke gjøre. Nej, i mørketiden var det bedst at holde sig inden egne døre. Der sad man de lange uger og maaneder, og lykkeligt det hus, hvor ikke nøden gren ind gjennem de stængte skodder.

Saa var det den gang! Men nu? Nu er Finmarken et andet land, nu er folket heroppe et andet folk, og hvad der har bevirket dette omslag er først og fremst de udviklede kommunikationer. Trygt kan man sige, at nutidens goder — damp og elektricitet — ikke for nogen landsdel har været til saadan velsignelse som for Finmarken! Nu er det ingen sag længer at bo i Finmarken, nu er der ikke værre der end noget andet sted i landet. Paa faa minuter bringer os telegrafen dagens nyheder selv fra krigsskuepladsen i det fjerne Østen. Telefonen spreder sig alt tættere ud over land og strand, lokalskibe pløier fjordene, store godsruter forsyner os med livets bekvemmeligheder og hurtigruter bringer os posten paa dage, hvor der før trængtes maaneder.

Og ustandseligt gaar udviklingen videre. Vi, som blot har levet heroppe en 25 aar eller saa, vi kan være med at

fortælle derom. Endnu den tid ansaaes det umuligt at trafikere Østfinmarken med dampskib ved vintertid. Nu oplyser fyrlygter kysten og selv i mørkeste vinter gaar hurtigskibene sine regelmæssige ruter mellem Tromsø og Vadsø. Den tid blev posten kjørt med ren 42 mil over fjeldene fra Alten til Vadsø. Nu rynker man paa næsen om skibet er en time forsinket, og finder det at være for galt i vore oplyste tider, der har gjort sig til herre over elementerne og vil trodse deres rasen. For 25 aar siden fandtes ingen telefon, og kun faa steder var der i Finmarken udenfor byerne, som var velsignet med telegrafens gode.

De lette og stadig mere udviklede kommunikationer er det, som har gjort Finmarken til en norsk landsdel, og som har bevirket, at vi, som bor heroppe, ikke føler os som trækfugle, men fast knyttede til landet, betragter det som en uopløselig del af vort fædreland. Goldt og barskt kan landet synes for en fremmed, men det er elsket af folket heroppe. Spørg dem, der bor paa Hammerfest, og du vil faa vide, at deiligere sted findes ikke i Norges land, ja, ikke i vide verden. Det samme siger vadsøværingen om sin by, ja, selv vardøværingen priser sin ø og vil ikke bytte den med noget andet levested paa jorden. Glædeligt er det, at saa kan være! Kommunikationerne er det, som har gjort Finmarken til, hvad det nu er! Ære være derfor landets bevilgende myndighed, Norges storthing og de mænd, som der har talt Finmarkens sag!

Men slag i slag med kommunikationernes udvikling er ogsaa fornorskningsarbeidet gaaet. Da trylleringen blev sprængt, da livets friske pust luftede op i gamle Finmark, da først tog nordmænd her sit land i kulturel besiddelse. Lappen skjønner, at hans tid som folk er omme, og kvænen opgiver sit stivsind. Han lærer norsk sprog, bliver modtagelig for norsk tænkesæt og for norske sæder, idet han forstaar, at om han vil frem i det land, som er blevet hans andet fædreland, saa maa han tilegne sig dets sprog, dets sæder og skikke. Med stormskridt er fornorskningen gaaet, saa forekommer det ialfald os, naar vi ser 25 aar tilbage i tiden.

At saa er skeet, det skyldes ikke alene os nordmænd,

som bor og virker heroppe, men i første række landets lovgivende og bevilgende myndighed, Norges storthing.

Ved lov er indvandringen fra Finland hæmmet. De fremmede kan ikke faa jord i landet, medmindre de bliver norske statsborgere, lærer landets sprog. Begge dele er for dem vanskeligt at præstere. Løsningsdekret fra det finske senat er ikke let at erhverve, og med sproget har det jo ogsaa sine vanskeligheder.

Efterat almindelig værnepligt i aaret 1897 blev indført ogsaa i Finmarken, staar nordmand, lap og kvæn sammen i geleddet. De hører norsk kommando, føler sig som brødre, som sønner af den samme moder.

Juryloven har bevirket, om saa ikke andet godt heroppe, saa dog det, at ungdommen lægger sig mere efter det norske sprog. Alle vil gjerne være domsmænd, men for at kunne opnaa den ære, kræves der fuldt kjendskab til landets sprog.

Og paa skolevæsenets omraade, hvilket arbeide i fornorskningens øiemed har ikke lovgivningen der udrettet! Norske lærere ogsaa i blandings- og i sprogfremmede distrikter, i forbindelse med internater, det vil sige saa meget, som at Finmarkens fornorskning snart er en kjendsgjerning, som ingen kan komme bort fra!

Finmarkens fornorskning er i saa god en gjænge som aldrig tilforn. Hvordan stiller sig da denne befolkning i national henseende? Er den gode nordmænd, ikke blot norske statsborgere, der vel i fredens stund vil være med paa at nyde de goder, vort frie land byder alle sine sønner, smaa og store, medens den, naar det kræves, kanske hverken vil offre liv og blod for vort fælles fædreland?

Finmarken klemmes af vor mægtige nabo i øst og i syd — det ligger der næsten som et land for sig — kun i nord og i vest ruller havet! Rusland har jo ofte vist sig at være en farlig nabo; kan da befolkningen heroppe undgaa i fredens tid at blive russificeret? Ja, ved Guds hjælp skal det lykkes! Jeg ser bort fra, at samvittighedsløse folkeopviglere, der forhaabentlig ikke selv forstaar, hvilket ondt og landsskadeligt arbeide de udretter, søger at vinde en letkjøbt gunst hos en befolkning, der lever fra haand til

mund, ved at forespeile dem fordelene af en udvidet russehandel, rigtignok paa den norske handelsstands bekostning.

Russerne har ved traktatbestemmelse ret til at drive fiske fra en del finmarkske vær, ligesom russiske fartøier fra Kolakysten har ret til i en vis del af aaret at drive tuskhandel i Finmarken og Tromsø direkte med den fiskende almue. Disse fartøier fører sin fisk toldfrit til russiske havne, medens den norske handelsmand, om han vil skibe sin fisk til Rusland, maa betale en klækkelig indførselsafgift. Selvfølgelig har nordmanden her vanskeligt for at konkurrere med russen, men fiskeren faar sin vare bedre betalt end ellers vilde blive tilfældet. Dette forhold, som har bestaaet gjennem aarhundreder, bør ikke rokkes, men enhver nordmand bør ogsaa være enig i, at Rusland ikke bør gives yderligere indrømmelser i norskt land, i norske havne. Jeg ser ogsaa bort fra, at en og anden havareret handelsmand kanske drømmer om den guldalder, som vilde komme, om Ruslands flag med dets toldfrie indførsel ogsaa heistes i Finmarkens havne — jeg ser bort herfra —, i alvorets stund skal det visselig vise sig, at ingen finmarking vil blive russer, han vil være god nordmand, og jeg tror ogsaa, at han, naar det kræves, vil sætte noget ind paa at kunne forblive det.

Bevilgninger til ophjælp af landet, til havneanlæg og til udvikling af kommunikationer har knyttet Finmarken til vort fædreland og har gjort det let for nordmænd at leve deroppe; love og bevilgninger har fremmet fornorskningsarbeidet — meget er gjort —, men noget staar tilbage, og det kanske det vigtigste: omsorg for landets forsvar!

Vistnok har vi gamle Vardøhus og ikke skal dets betydning for landsforsvaret ned gjennem tiderne undervurderes:

I lange vintre arm og graa
Med flikket flag paa top,
Du viste dog, hvor landet laa
Og vinket: Nordmænd op!
Op nordmænd, op til grændsevagt
Mod østens gridske ørn.
Se, landet der i nordlyspragt.
Dets børn er dine børn!

Vistnok maa ogsaa Finmarkens ungdom tjene sin værnepligt, men det er ikke nok!

Der staar ingen skræk længer af Vardøhus, og de finmarkske kompanier alene vil vi ikke komme langt med.

Vi har raad til at ofre millioner paa kommunikationsvæsenets omraade for derved at knytte Finmarken og dens befolkning fastere til os, vi har raad til at drive fornorskningsarbeidet mere intenst end nogensinde tidligere, men til at ofre, hvad der kræves, for at sikre Finmarken og dermed ogsaa vore nordlige landsdeles forsvar, se det skal vi ikke have raad til!

Vi læser om bevilgninger til grændsefæstninger sydpaa, til skyts og vaaben, men hidop, hvor det vel i første række trængtes, hidop har man ikke raad til at sende en tidsmæssig kanon! Trods Vardøhus, trods værnepligt ligger Finmarken forsvarsløst, det ligger forsvarsløst den dag idag mere end det gjorde det for hundrede aar siden.

Men her er fred og ingen fare! Javel, men ingen har fred længer end naboen vil! Og *casus belli?* — Man huske blot fortællingen om ulven og lammet!

I høieste grad uforsvarligt er det at lade vore nordlige landsdele ligge der som et værgeløst bytte, som et lam, der skal sluges af ulven! Fik vi først øinene op for, hvilken fare der her truer os, saa tror jeg ikke blot hjertet, men ogsaa den kolde fornuft vilde tilsige os, hvad vi her har at gjøre, og jeg tror ogsaa, at vi vilde finde udvej til at skaffe de millioner, som her maa til. Rykkede fiendtlig hær ind i landet, saa tror jeg nok vi vilde tage os sammen, men da vil det hedde: for sent, for sent!

I fredens tider maa vi bygge paa Finmarkens forsvar, men husk paa, at ingen har fred længere end hans nabo vil. Det beror ikke paa os alene. Forholdene kan stille sig saa, at fredsbrud bliver uundgaaeligt.

Men selv om vi var sikret fred i femti aar, saa er der en anden omstændighed, som gjør det i lige saa høi grad uforsvarligt at lade vore nordlige landsdele ligge der uden forsvar, uden hjælp.

Lig en klam skodde smyger selvopgivelsens og forsvarsnihilismens gift sig ind over folket der nord. «Det kan saa

alligevel ikke nytte, vi vil saa alligevel før eller siden blive russere; det er bedre at holde sig tilvens med dem!» Se det er tanker, som ikke burde spire i norske mænds sind. Giften er der, og bliver der ikke med kraft sat noget ind paa landets forsvar, vil denne gift i fredens aar brede sig alt videre blandt samfundslagene der nord, indtil der kanske paa kampens dag vil være lidet igjen af norsk nationalfølelse og patriotisme.

Endnu er der tid, men faren er ogsaa overhængende! Vi maa, hvad det saa end koster, vise befolkningen deroppe, at den ikke er stillet ensom paa en Uriaspost. Vi maa vise den, at vi nordmænd har baade evnen og viljen til at forsvare vort land, hvor saa end faren truer os.

Harmeligt er det at høre det pjat, de saakaldte «fredsvenner» ogsaa her farer med. Nej, heroppe skulde hver gut øves i vaabenbrug, her skulde han fra skolen af bibringes forstaaelsen af, at det er en hellig pligt at ofre liv og blod for fædrelandet. De gjorde saa mændene i 1814. Mon vi nu er værdige til at trampe deres fodspor?

Mangt og meget tyder paa, at den slægt, som nu lever, er vek, at den paa prøvelsens dag vil have let for at svigte. Mon ikke skolen her har ansvar? Sandt er det, som det er sagt, at ungdommen heroppe burde fødes med ulveblod, ikke med den elendige vasvælling, som nu er dens næring.

Harmeligt er det at være nordmand, naar man skal begynde at tvivle paa sit folks fremtid! Men vil vi ikke ofre, hvad der kræves for at sikre vore nordlige landsdeles forsvar, vil vi fortsætte i sløvhed og slaphed, vil vi slippe dem uden sværdslag, saa vil historien tale sin tunge dom, saa vil vi ikke kunne undgaa Polens skjæbne.

Hvad er det da, som kræves af os for at sikre folk og land her nord? Værnepligt er ikke nok, vi maa have faste punkter, vi maa være herrer paa søen! Rusland kan om føie tid samle store troppemasser i det nordlige Finland. Invasionen vil gaa mod vest ind i Sverige, men den vil ogsaa gaa mod nord ind i Tromsø og i Finmarkens amter. Skal ikke da landet blive oversvømmet og tabt for evige tider, maa vi have befæstede punkter ikke blot ved kysten, men ogsaa inde i landet, hvorom vi kan samle vort forsvar. Det

er ikke nok at have et kompani eller en afdeling siddende inde i bunden af den fjord og et i bunden af den fjord; vi maa ogsaa have midler til at kunne dirigere dem der, hvor det trænges. Gamle Vardøhus maa blive, hvad det engang var, et værn for landet. Altenafsnittet maa befæstes baade tillands og tilvands, ligesaa fjordene i Tromsø amt. Der maa vi ogsaa have et fast punkt inde i landet, hvortil forsvaret kan støttes. Felt- og positionsskyts tillands, miner og mindre, men hurtiggaaende skibe i skjærgaarden, se det er, hvad vi trænger! Værnepligten er et godt tag, men der maa mere til; med den alene grejer vi det ikke.

Men har vi bragt de ofre, der med rimelighed kan fordres af os, har vi i fredens tid ogsaa tænkt paa vort Norges forsvar i nord, da skal vi, naar ufreden kommer, ikke føle bittert i vort hjerte: for sent, for sent! Da skal vi ogsaa heroppe med godt haab kunne optage kampen, da skal det vise sig, at vi ikke har bragt ofrene forgjæves, da skal det ikke blive nogen parademarsch eller nogen ligetil sag for en fiende at sætte sig fast i landet her nord. Og ved den endelige fredsslutning vil det være af den største betydning, at vi har kunnet hævde vor stilling, saa ialfald ikke hele vort nordlige Norge skal være faldt som et let bytte i vor fiendes hænder. Dette gjælder ikke blot Finmarken og Tromsø amter, det gjælder ogsaa Nordland, hvor befæstning af Narvik til sikring af Ofotenbanen er en sag af største betydning.

Vistnok truer os, saavidt menneskeligt øie kan se, ingen overhængende eller øieblikkelig fare fra øst, men ingen har brev paa, hvor længe fred kan vare, og vi har ingen tid at bortgive, skal vi kunne reise et kraftigt forsvar for landet der nord. Gid alle nordmænd, uanseet parti og politik, her maatte kunne enes, gid vi alle maatte faa øinene op for, hvad der her staar paa spil.

Landet heroppe er en del af vort fædreland; det er et fagert land, et land med store rigdomskilder, naar de fuldt bliver udnyttede, et land med rige fremtidsmuligheder. Og folket deroppe, det er nordmænd som vi, endnu er det, endnu slaar hjertet deroppe norskt og nationalt! Men lad os ikke glemme, at befolkningen deroppe trykkes mellem fremmede

skjolde, lad den faa forstaaelsen af, at vi ikke opgiver den, at vi med den staar last og brast.

Men hvoraf kan det saa komme, at befolkningen deroppe sender vitterlige forsvarsnihilister til thinge, mænd, som ikke vil bygge men vil nedbryde alt forsvar, selv her, hvor det saa høiligen trænges? Se, det er netop et udslag af den ansvarsløshedens og selvopgivelsens gift, der dryppes ind i saa mangt et sind der nord. «Det nytter ikke længer!» Men lad os vise dem, at det nytter! Endnu er det ikke for sent, men modgift maa der til, og det en kraftig kost, — bevilgning til miner og kanoner!

Ja, gid det ret levende kunde prentes ind i alle nordmænds sind, at det er en synd mod folk og land – ikke blot her nord, men i sør, i øst og i vest, saa langt norskt tungemaal gaar! — at lade store dele af vort fædreland ligge uden forsvar, uden værge.

Og vi, som har øinene aabne for den nationale fare, som her truer, lad os ikke blive træt af at raabe det ud! Lad os raabe et varsko saa kraftigt, at det maa aabne øine og øren paa dem, der har noget at se og at høre med! Endnu findes der vel varmhjertede nordmænd, som vil bringe det offer, fædrelandet kræver. Men fædrelandets vel kræver, at vi uopholdeligt træffer foranstaltninger til at kunne forsvare vore nordlige amter. Det er en hellig pligt, et uafviseligt krav, som nu maa frem, som ikke kan dækkes over af floskler og smukke talemaader.

Finmarken ligger saa langt borte! Ja, det er ulykken! Men Finmarken er dog en del af vort fædreland, og kongeriget Norge, det er jo et frit, selvstændigt, udeleligt og uafhændeligt rige! Gid det saa maa forblive til tidernes ende, og gid vi aldrig ved egen uagtsomhed eller svaghed maa forspilde det land eller nogen del af det land, som Herren gav os at bygge, som Herren gav os at værge, det land, som vi i arv modtog af vore fædre.

ET SYNSPUNKT FOR VURDERINGEN AF MODERNE LIVSANSKUELSER.

(Af *P. A. Rosenberg.* Kjøbenhavn).

Efter positivismens lange fasteprædiken mælder den idealt konstruerende trang sig overalt i Europas filosofi paany. En række metafysiske, ethiske og religiøse hypotheser opstilles og begrundes mer eller mindre solidt. Den materialistiske livsanskuelse, der var bekvem at træde i som et par gamle morgensko, har maattet opgive sit bo til skifteretten, — ikke en pjalt er der bleven tilbage; og i en karakteristisk gjæren spørges der om fast grund for en livsanskuelse, der uden at krænke virkelighedens betingelser nogenledes tilfredsstiller de ideale krav. Under denne spænding og kamp mellem modsatte anskuelser er det praktisk at mærke sig visse afgjørende synspunkter for vurderingen, og Danmark er i det tilfælde at kunne give en haandsrækning netop her, eftersom vort fædreland har frembragt de ejendommelige, storartede aandsfænomener, som er knyttede til navnene: Søren Kierkegaard, N. F. S. Grundtvig og Rasmus Nielsen.

I denne sammenhæng er det ikke min agt at give et historisk overblik over disse mænds gjerning. Hvad jeg ønsker at gjøre opmærksom paa, er kun et enkelt hovedpunkt af den førnævnte vurdering, idet jeg stiller overfor hinanden som afgjørende modsætninger de typer paa livsanskuelse, som jeg kalder *individualismen* og *synkretismen*. Egentlig skulde individualismens modsætning vel hedde socialisme; men da dette navn er blevet brugt til at betegne en bestemt nationaløkonomisk theori og har faaet hævd i saa henseende, er det maaske rigtigere at bruge en anden, omend — dialektisk set — mindre træffende betegnelse [1]).

[1]) Jeg har set (i italiensk filosofi) ordet «kollektivisme» anvendt. Maaske vilde «solidarisme» dække begrebet allerbedst. I min bog om S. Kierkegaard har jeg brugt «socialisme», hvilket jeg af ovennævnte grund her opgiver.

Alle livsanskuelser kan grupperes efter deres stilling til dette synspunkt: om de er individualistiske eller synkretistiske. Blandt Danmarks store tænkere er Kierkegaard individualist, medens Grundtvig og Nielsen er synkretister. Jeg vil nu i kort, sammentrængt form stille de to grundanskuelser op mod hinanden til gensidig belysning. Konsekvensen af dette forsøg vil have orienterende betydning for fremtidens livsanskuelser paa mer end én maade.

Enhver livsanskuelse er karakteriseret ved sin *metafysik*, sin *ethik*, sin *religionsfilosofi*. Paa karakteren af disse tre led beror dens væsen og rækkevidde. Udgangspunktet for debatten mellem de to typer, her skal behandles, tages bekvemt i problemet om *sympathiens* væsen. Opfattelsernes metafysiske, ethiske og religionsfilosofiske konsekvenser vil da tydeliggøre grundforholdet mellem dem.

Jeg gaar ud fra, at sympathien anerkjendes som et psykologisk faktum. Der er da med hensyn til dens væsen kun to *principielle* opfattelser at vælge imellem. *Enten* er egoismen — ordet naturligvis her taget i videst mulig forstand — det principielt oprindelige, sympathien det afledede, *eller* omvendt: sympathien er det principielt oprindelige, egoismen det afledede.

Det er overflodigt at tilføje, at disse to anskuelser *begge* er *hypotheser*, at de altsaa maa vurderes efter det alsidigst mulige hensyn til kjendsgjerningerne, samt til anskuelsernes aandelige næringsværdi, og at, hvad angaar det oversanselige, valget mellem dem i sidste instans beror paa noget personligt.

I. *Individualismen.*

Opfatter vi egoismen som det principielt oprindelige, hvad der ganske umiddelbart kan synes det naturligste, saa har intet psykologisk fænomen fundet sin psykologiske begrundelse, før det paa en eller anden maade er ført tilbage til *selvdriften*. Denne drift behøver ikke at tænkes rettet paa den blot *fysiske* selvhævdelse alene; den kan i fortsat aandiggjørelse arbejdes frem til at omfatte alle sider af enkeltselvets væsen lige fra de laveste brutale til de højeste. Men det karakteristiske er, *at den i alt forholder sig til selvet som enkeltselv*, at den i alle sine former er en fordring paa enkelt-

selvets udfoldelse af sit individuelle væsen. Hvert enkelt selv bliver en i sig sluttet totalitet, for hvem omgivelserne, de andre selv blandt andet, kun har betydning som udviklingsmateriale.

Den psykologiske vanskelighed ved denne hypothese er forklaringen af *sympathiens tilblivelse*. Under udfoldelsen af sit individuelle væsen støder selvet paa den overraskende kjendsgjerning, at det tillægger enkelte af de andre selv en tilsyneladende selvgyldig betydning. Deres ve og vel synes paa rent umiddelbar maade afgjørende for dets eget ve og vel. Ja, det formaar endog at lade hensynet til disse andre selv overvinde hensynet til det egne. Hvorledes bliver dette forstaaeligt?

Det følger af sagens natur, og bekræftes da ogsaa af erfaringen, at enhver hidtil paa individualistisk grundlag forsøgt redegjørelse principielt løber ud paa følgende: *sympathien er et skin*, et selvbedrag; *væsentlig* set forholder selvet sig, ogsaa i sympathien, *til sig selv* og *til sig alene*. Enten man (med Mill) lader sympathien opstaa ved, at hvert enkelt selv efterhaanden ubevidst overspringer mellemleddene, saaledes at de andre selvs velfærd oprindelig kun er middel for enkeltselvet og først senere bliver selvgyldigt formaal «ved forglemmelse» — eller man (med Spencer) lægger denne overspringelse tilbage i slægten, idet man beraaber sig paa nedarvningen, bliver resultatet væsentlig det samme. Sympathien er paa denne maade forklaret derved, at den er *bortforklaret*, ganske som Spencers afledelse af det aprioriske fra det apostérioriske ved slægtarv i virkeligheden er identisk med en bortforklaring af det aprioriskes metafysiske realitet [1]).

En sammenligning frembyder sig her af sig selv. Den materialistiske atomtheori gaar i almindelighed naivt ud fra «naturkræfterne» som kjendsgjerninger. Herimod er det nu

[1]) Her maa udtrykkelig akcentueres «*metafysiske* realitet»; thi Mills og Spencers hensigt er utvivlsomt at hævde sympathien som principielt tilbleven. Noget ganske andet vilde det være, dersom deres theorier kun benyttedes til en forklaring af sympathiens *historiske* udvikling i tiden, thi da vilde de kunne akcepteres ogsaa fra det principielt modsatte standpunkt; da blev de nemlig kun en beskrivelse af de momenter, hvorigennem sympathien vaagner til bevidsthed om sin principielle oprindelighed.

ofte gjort gældende: dersom man anerkjender det ene atoms indvirkning paa det andet som en virkelighed, saa følger heraf, at atomerne ikke kan være absolute positioner, men maa være indbegrebne i en væsentlig sammenhæng. Et af to: enten er atomerne led i en ideel, alt bestemmende totalitet, eller ogsaa er naturlovene, væsentlig set, skin. I sidste tilfælde (materialismens) *synes* atomerne kun at paavirke hinanden; i virkeligheden følger hvert enkelt atom sin iboende drift og er uden noget som helst reelt forhold til de andre. Under atomernes boltren sig kommer det saa til at *se ud,* som om de stod i en lovbunden forbindelse; men det er en illusion, et pudsigt spil af tilfældet.

Dette lader sig overføre paa problemet om sympathien. Det *synes,* siger individualisten (naar han er konsekvent), som om de menneskelige selv stod i en indre sammenhæng; men det er en illusion, et skin, som blænder selve det følende individ paa grund af erhvervet eller nedarvet «forglemmelse». *Sympathien er principielt en illusion.*

Heraf resulterer vigtige følger i metafysisk, ethisk og religionsfilosofisk henseende.

a. *Metafysiske konsekvenser:* Forsaavidt individualisten drager metafysiske konsekvenser af sin anskuelse, ligger den subjektive idealisme (Leibnitz, Fichte) ham maaske nærmest. Tilværelsens realitet soges da i selvet. Det objektive fremgaar af selvets egen objektivering og har, løsrevet fra denne, ingen gyldighed. Hvad enten denne metafysik fremtræder i dogmatisk, kritisk eller spekulativ form, er det dens væsentlige karaktermærke, at de andre menneskers tilværelse for individet bliver *det tilfældige.* Den metafysiske anstødssten er derfor i alle individualistiske systemer *den meningsløse gentagelse af individets princip i exemplarerne.* Den individualistiske metafysik har strengt taget kun brug for ét individ og véd ikke, hvad den skal gjøre med de mange. Ligesom mangfoldigheden hos Plato er et udtryk for ufuldkommenheden, («ideen er én, dens afbilleder utallige»), saaledes kan individernes mangfoldighed af den individualistiske metafysik konsekvent kun opfattes som et udtryk for hver enkelts *ufuldkommenhed:* naturen famler og fejler, derfor maa den gribe saa mange gange. Naar Leibnitz lader forskjellen mellem

monaderne bero paa den større eller mindre «tydelighed», hvormed de afspejler universet, forudsætter han aabenbart dette. Dersom to af monaderne var naaet nøjagtig lige vidt, vilde de ikke længer være to, men én, siger han. Tænker vi os altsaa udviklingen fortsat, til den naaede maalet, saa vilde alle monader reduceres til én — i fuldendelsen nemlig, og denne ene vilde saa intet have at afspejle, altsaa mangle ethvert indhold. Pudsigt nok bliver det, der udgjør monadens særpræg, individualiteten, for den store konsekvente metafysiker tillige dens ufuldkommenhed.

Naar spørgsmaalet stilles om ufuldkommenhedens *grund* og *aarsag,* er hypothesen absolut hjælpeløs. Platons forklaring: «materiens» modstand, statuerer naivt en oprindelig dualisme. Leibnitz indlader sig ikke paa nogen forklaring: saaledes *er* det nu engang; bedre *kan* det ikke være; denne verden er den «bedst mulige».

Men en endnu værre anstødssten for individualismens metafysik er *individernes tilsyneladende vexelvirkning.* Forsøgene paa at forklare den eller blot forstaaeliggjøre dens mulighed *maa* paa forhaand mislykkes. I virkeligheden maa individualismen resolut *benægte* vexelvirkningen, hvis den vil være konsekvent. Leibnitz's «præstabiliterede harmoni» er et dybsindigt forsøg paa mythisk at tilsløre vanskelighedeu.

b. *Ethiske konsekvenser.* Metafysisk set er menneskehedens tilværelse for individualisten det tilfældige; ethisk set er den det *ligegyldige.* Den ethik, som lægger det almene velfærdsprincip til grund, er ganske uanvendelig paa individualistisk grundlag. Er det kun pr. distraktion, at jeg elsker mine medmennesker, saa kan det aldrig i evighed blive en væsentlig *pligt* for mig at gjøre det. Maaske kan Mills og Spencers hypotheser forklare, at illusionen *faktisk* har magt over mig, men at den *bør* have det, kan man ud fra dette synspunkt aldrig med grund hævde. Tværtimod maa man sige det modsatte: jo klarere og mere selvbevidst jeg bliver, des mindre magt faar illusionen over mig; idealt set bliver det min pligt at frigjøre mig *ganske* for dens blændende indflydelse.

Den eneste ethik, der er mulig paa individualistisk grundlag, er den, hvis princip er: den rigest mulige udfoldelse af

enkeltselvets individuelle væsensmuligheder. Individualisten kan hævde sympathien psykologisk (som et selvbedrag); ethisk *maa* han opgive den. Individualisten faar saa den ene opgave: at udvikle sig saa alsidigt og harmonisk som muligt; idealet bliver: *den harmoniske sammensmeltning* af det ideelle og det reelle, af personlighed og dannelse, i individet selv (stoicismen, Goethe) eller den evige *stræben* mod dette maal (Lessing, Fichte). Den omstændighed, at der existerer andre væsner af hans egen art omkring ham, forandrer væsentlig set *intet* i individualistens ethik, som vilde være nøjagtig den samme, hvis han var ganske alene i verden. Ja, den konsekvens ligger lige for, at forholdet til de andre mennesker egentlig kun er en forstyrrelse eller en fristelse, ethisk set. «Den mand er stærkest, som staar mest alene», lader individualismens store digter (Henrik Ibsen) en af sine helte sige. «Stærkest», det vil naturligvis sige: *ethisk* stærkest.

c. *Religionsfilosofiske konsekvenser.* Det religiøse anlæg i mennesket er: *anlægget til at vide, føle og ville sig i forhold til sit væsens ophav og garant.* Det religiøse forhold er: selvets personlige forhold til en højeste indehaver af dets væsens sandhed. For den religiøst troende individualist maa gudsforholdet bestemmes uden mindste reflexion paa de andre selv. I sit gudsforhold er individualisten *ensom,* ensom «paa 70 000 favne vands dybde» (Kierkegaard). En muhamedansk legende fortæller, at paa dommedag vil Adam raabe til Allah: «frels mig og lad saa Eva, Abel og Kain kun forgaa!» I naiv mythisk form er al individualistisk religions grundstemning her udtrykt med anskuelighed og energi, — naivt, thi selv denne *negative* reflexion paa «Eva, Abel og Kain» maa, ifølge princípet, være udelukket — «paa dommedag». I sin mest storslaaede form møder vi denne religion i Fichtes tro paa en «moralsk verdensorden», hvori der forresten findes elementer, som peger ud over princípet, og som jo ogsaa senere førte Fichte selv til en ændret anskuelse. I Leibnitz's bestemmelse af Gud som «monadernes monade» kan jeg kun finde en rhetorisk uklarhed.

Hvad det andet store religiøse grundproblem: *sjælens udødelighed,* angaar, da maa individualisten, dersom han tror paa en fortsat tilværelse efter døden, forestille sig denne som

en udfoldelse af hans væsens muligheder i fortsat ensomhed, fortsat adskillelse fra de andre selv. Konsekvent maa han tænke sig denne adskillelse *potenseret* i evigheden, fremfor i denne ufuldkomne verden. I evigheden bliver individet da mer og mer ensom. Det kommer saa an paa, om individualisten føler sig overbevist om, at der i hans sjæl gjemmes en saadan rigdom af muligheder, at der er nok for en evighed. Man kan forstaa, at en tænker, hvem denne forestilling bliver virkelig nærværende, maa udbryde med Jacobi: «jeg gyser ved tanken om min udødelighed!»

Mærkelig nok har yderst faa af dem, der paa individualistisk grundlag antager sjælens udødelighed, trukket den simple konsekvens at antage *sjælens præexistens*. Et *evigt* væsen, som *bliver til* ved fødselen eller undfangelsen — denne selvmodsigelse er saa grel, at man skulde tro det umuligt for et tænkende væsen at blive staaende ved den. Dog vedtægten og vanen gjør det muligt for menneskene at indbilde sig, at de tænker ting, som slet ikke lader sig tænke.

Individualisten kan indtage et negativt standpunkt overfor udødelighedstroen. Han kan føle sig overbevist om, at individet er en monadisk frembringelse af tilværelsesprincipet uafhængig af alle andre, men at denne frembringelse ved individets død opløser sig i intet. Forsaavidt han i dette fald trøster sig over livets forkrænkelighed med, at der engang paa jorden vil komme en lykkelig, fuldkommen lykkelig slægt, beror denne trøst paa et mærkeligt selvbedrag, idet han lukker øjnene for den omstændighed, at han til den tid ikke mer er til som individ, hvilket for ham vil sige *overhovedet* ikke til, og at slægtens vilkaar altsaa umulig kan faa betydning for *ham*. Denne inkonsekvens, der findes hos nogle af individualismens ædleste repræsentanter, er et vidnesbyrd om, hvor vanskeligt det er at holde sig konsekvent paa den individualistiske livsanskuelses spidse, og turde derved tillige være et vidnesbyrd om, at dette standpunkt er i en væsentlig, uforligelig splid med det inderste i menneskenaturen.

En individualistisk religion maa forkaste enhver mellembestemmelse mellem individet og dets Gud. Hvert enkeltselv maa have *sin* religion, skabe den forfra og i sit eget billede. Om *dogmer* kan der altsaa kun i negentlig forstand blive tale.

Ingen individualist vil kunne bruge troen paa *en aabenbaring,* med mindre denne aabenbaring bliver ham selv personligt og direkte til del. Enhver tilsætning til hans religiøse kodex andetstedsfra er identisk med en forurening.

Og som individualisten danner sin religion selv, saaledes maa han *beholde den for sig selv.* Hans standpunkt udelukker enhver form af *menighedsliv.* Kommer han sammen med andre, hvis formulering af troessætningerne tilfældigvis ligner hans egen, saa er dette sammentræf noget væsentlig ligegyldigt. Væsentlig set er han lige saa alene med sin Gud i den tætteste kreds af «meningsfæller» som i den fjerneste udork. En *kultus* i udvortes kjendelig form maa for individualisten synes en mildest talt overflødig ulejlighed, thi den eneste fornuftige motivering af en kultus er jo det aandelige fællesskab med andre under gudsdyrkelsen, og et saadant fællesskab kan individualisten ikke anerkjende. At tilbede sin Gud sammen med andre maa for ham være en meningsløshed, — dersom han er konsekvent!

II. *Synkretismen.*

Efter at have gjennemgaaet individualismens konsekvenser i bred almindelighed, skal jeg med tilsvarende knaphed forsøge en karakteristik af den modsatte type, som jeg, — i mangel af et bedre navn — her kalder synkretismen.

Selv om sympathien *historisk* (som fænomen) havde udfoldet sig paa den af Mill og Spencer angivne maade, kunde dog den opfattelse tænkes hævdet, at sympathien *principielt* er det første, det oprindelige [1]). Det afgjørende er, om det, der har udfoldet sig ved tillæmpning eller nedarvning, er det *oprindelige,* altsaa væsentlige anlæg i menneskenaturen. Denne opfattelse forudsætter, at individet ikke er det *absolute* udtryk for menneskets ide. De synkretistiske livsanskuelser gaar ud fra, at sympathien er den oprindelige grunddrift i mennesket, at egoismen i snævrere forstand (selviskheden) er en *afvigelse* fra det i menneskets natur oprindelig tilsigtede. Selvdriften i videre forstand, den naturlige selvhævdelse, bliver

[1]) Paa lignende maade skælner Kant mellem det oprindelige og det *i tiden første* under sin behandling af problemet om erkjendelsens apriorisk moment.

derimod et moment i sympathien, eller rettere: baade selvdriften og sympathien er former af den oprindelige *grunddrift*, der maaske kan defineres som: *gravitationen mod den aandelige totalitet, hvoraf den enkelte er et led* [1]).

Til støtte for denne hypothese kan anføres det psykologiske faktum, at egoisten (i snævrere forstand) føler sit liv indholdsløst, tomt, uden mening, at han altid er ulykkelig, ulykkeligst, naar han har frigjort sig stærkest fra de baand, som bandt ham til andre, at med andre ord kun kjærligheden og arbejdet for andre giver menneskesjælen fred. Sympathien er livsbevarende, d: den er i overensstemmelse med tilværelsens plan og princip, egoismen (i snævrere forstand) er det modsatte. Var individualismen sandhed — saaledes slutter synkretisten — saa maatte det modsatte være tilfældet. Individet maatte da føle det som sin grundsmerte, at det ikke tilstrækkeligt kunde afslutte sig i sig selv og holde hensynet til «de andre» borte som noget væsentlig forstyrrende.

Ogsaa de hypnotiske og endnu mere de somnambule og «spiritistiske» fænomener er psykologiske vidnesbyrd om sjælenes oprindelige samhoren. Det er en besynderlig inkonsekvens af spiritismens genialeste tænker, Carl du Prel, at han vil hævde individualismen som det metafysiske grundlag for sit system. Han indvikler sig da ogsaa derved i selvmodsigelser, som det imidlertid ikke er stedet her at dvæle ved.

Ifølge synkretismen er egoismen (i snævrere forstand) produktet af en «forglemmelse», forglemmelsen nemlig af den oprindelige sammenhoren, hvilken fejl i regningen naturlig fremkalder det misforhold, egoisten lider under. Men denne «forglemmelse» involverer ganske vist et meget alvorligt problem, som jeg senere skal komme til.

a. *Metafysiske konsekvenser.* Synkretismen gaar altsaa ud fra, at sympathien saa langt fra mangler metafysisk realitet, at den tvertimod er et primitivt udtryk for menneskets

[1]) Det er vanskeligt at finde udtryk, som ikke siger for meget, fordi talen her er om saa primitive bestemmelser. Sætter man istedetfor «gravitation»: «sympathi» eller «kjærlighed», siger man for lidt og for meget paa én gang, efterdi disse udtryk dels trækker for snævre grænser (ved at udelukke selvdriften), dels ikke er primitive nok, men forudsætter en højere bevidsthedsudvikling.

sande væsen. Synkretismens metafysiske hypothese er *den uendelige væsenssammenhæng mellem alle sjæle.* Konsekvensen heraf er, at *den absolute individuation er en illusion.* Ja, mellem alle illusioner anser synkretismen den for den mest forvirrende og skadelige, at mennesket skulde være et absolut enkeltvæsen, som kun staar i et ydre, tilfældigt forhold til de andre levende væsner, at deres nydelse og lidelse, lykke og ulykke, skulde være ham væsentlig uvedkommende. Kunde det bedragende slør løftes fra individets øjne — saaledes lyder synkretistens paastand — saa vilde individet se, at det er et led i en aandelig organisme, og at selvkjærligheden kun har sand gyldighed, naar den ses i harmoni med grundfølelsen d: kjærligheden til denne altomfattende totalitet. Al genialitet er en glimtvis anen af tingenes *sande* sammenhæng, derfor synes den ofte hverdagsmennesker, som lever i skinnets *usande* verden, saa sær og paradox. Sympathien er den almenmenneskelige genialitet. I den aner mennesket, hvad der til hverdags skjules for ham af individualismens taager: alle sjæles væsenssammenhæng. Synkretismens metafysik maa blive en reflekteret gjennemførelse af denne glimtvise anen, som hos den ureflekterede har instinktets karakter [1]).

Her, hvor der kun kan gives antydninger, maa jeg indskrænke mig til at fremhæve følgende: *to hovedformer* af synkretistisk metafysik er mulige. Den ene forkaster individuationen *absolut*, den anden tillægger den *relativ* betydning som nødvendigt gennemgangsled, hvori tillige er indeholdt en anerkjendelse af dens reelle og væsentlige, omend relative værdi.

Vi finder den første form hos inderne og i visse mystiske retninger indenfor kristendommen, der fra dens ældste tider lig et underjordisk kildeløb har fulgt den officielle kirkelære, som hyppigt har havt et individualistisk præg.

Den anden form, som jeg, i modsætning til den første, vil kalde *den dialektiske synkretisme*, opfatter individuationen som et middel, *hvorved totaliteten artikuleres.* Midlet er uundværligt, men usandheden opstaar, naar det forvexles med maalet.

Et af de punkter, hvor de to former af synkretisme

[1]) I guldaldersagnene f. ex. — Folkemythen aner, at egoismens tid, jernalderen, ikke er den oprindelige; og for mythen er oprindelse og begyndelse altid identiske forestillinger.

kommer til at staa i karakteristisk modsætning, er problemet om *«elskovens metafysik»*. For den udialektiske synkretisme er elskovsdriften et individualistisk fænomen, ja, ret egentlig kilden til skinnets verden; thi det er jo ved den, at individuationens tomme leg fortsættes. Det tilsyneladende saa nære forhold mellem elskov og sympathi maa forekomme denne form af synkretisme højst besynderligt, hvorfor den ogsaa undertiden resolut benægter dets tilværelse. For den dialektiske synkretisme har dette forhold derimod intet uforstaaeligt. I elskoven griber anelsen om den enkeltes sammenhæng med slægten fat omkring de naturtilskyndelser, der tilsammen udgjør kjønsdriften. Den elskede bliver for elskeren *slægtens, totalitetens repræsentant i eminent forstand*. Og dybsindigt er det da — underfuldt skønt tillige! — at netop ved denne drift *fortsættes* artikulationen af den store aandsorganisme gjennem nye led: afkommet; verdenskapitalen foroges til alles gavn [1]).

b. *Ethiske konsekvenser*. Velfærdsprincipet faar for synkretismen en særlig betydning. Det er her ikke et mer eller mindre vilkaarlig opstillet nytteprincip (som hos de engelske utilitarianere); det er simpelthen det ethiske udtryk for den metafysiske grundtanke, at individuationen er en illusion. Men ganske vist vil det i hvert givet tilfælde komme an paa, *hvad* man skal forstaa ved menneskets *sande* velfærd. En spidsborgerberegning efter kogebog og skrædderregninger slaar ikke til. Synkretismens ethik vil det paahvile at udføre og begrunde sit indhold ud fra princípet.

At velfærden — ret forstaaet — maa lægges til grund er saa indlysende, at det ikke er nødvendigt at spilde flere ord derpaa. Snarere kunde det synes fornødent at begrunde den individuelle del af den synkretistiske ethik; og i virkeligheden reducerer da ogsaa den extreme udialektiske synkretisme denne del til noget rent negativt: at fornægte og tilintetgjøre selvet (Indisk askese. Schopenhauer (?)). Den dia-

[1]) For individualisten bliver forbindelsen mellem sympathi og elskov naturligvis et absolut gaadefuldt fænomen. I Kierkegaards «Enten—Eller» erklærer forføreren betegnende, at han ikke, om han stod paa sit hode «er mand for at tænke den konsekvens af ægteskabet: at faa børn».

lektiske synkretisme hævder derimod, at jo rigere hvert enkelt led af totaliteten udvikles, naar det vel at mærke ikke sker paa totalitetens bekostning (ɔ: i egoistisk retning), des bedre tjent er totaliteten dermed. «Pligterne mod mig selv» forsvinder altsaa ikke, men de føres i princippet tilbage til og begrundes paa pligterne mod det uendelige sjælesamfund, som er den egentlige realitet.

c. *Religionsfilosofiske konsekvenser.* Synkretismens gudsbegreb maa være udtryk for totaliteten. Gud er da *aandsorganismens princip, anskuet i særskilt bestemthed ɔ: symbolsk.* Kjærligheden til Gud, den tredie form af menneskets grundfølelse, bliver i sit væsen identisk med de to andre: kjærligheden til næsten og selvkjærligheden. At de tre former kan *synes* forskjellige, delvis endog uafhængige af hverandre, beror paa individuationens illusion. «Gud er kjærlighed» vil sige: Gud er det evige medium, hvori alle enkeltaander ere, den altomfattende sammenhæng, anskuet som særskilt væsen.

Sjælens udødelighed bliver for den troende synkretist en én gang afsluttet eller i det uendelige fortsat sammensmeltning og vexelvirkning mellem de mange aander i Gud, en én gang afsluttet eller evig fortsat klaring af den væsentlige enhed i forskjelligheden.

Jeg berørte for spørgsmaalet om den henfarne aands forhold til den efterlevende slægt og paaviste, at dette forhold for individualisten bliver lig med nul, hvad enten han antager eller forkaster udødelighedstroen. Den udialektiske synkretisme betragter individets timelige ophør som dets absolute forsvinden i totaliteten; for den har det timelige liv ingen anden betydning end den opdragende ɔ: individuationens blændværk negerende. Derimod tillægger den dialektiske synkretisme individets forhold til slægten positiv betydning. Med hver ny personlighed artikuleres aandsorganismen yderligere, og ligesom den troende synkretist antager en mellem de henfarne aander i kjærlighed fortsat tilnærmelse, saaledes kan han tro paa en fortsat udvikling gjennem de kommende slægters bidrag. For ham er slægtens fremtidige udvikling paa jorden derfor ikke en væsentlig ligegyldig sag. Livet her er ham ikke blot en prøvetid, men tillige en udsædsmark, hvis frugter alle, fra den største til den mindste,

indhøstes i evigheden. Den virkning, han selv efterlader sig paa jorden, skjult eller aabenbar, bemærket eller ubemærket, vil i en kommende tilværelse i stadig ny fortsættelse komme aandsorganismen, hvortil han hører, og derigjennem ham selv, til gode eller til skade. Herved falder der en uendelig vigtig akcent paa den enkeltes arbejde i timeligheden, paa *menneskehedens historie*. Ligesom kvalitetsforskjellen mellem Gud og mennesket ikke er absolut, saaledes er kvalitetsforskjellen mellem evigt og timeligt det heller ikke «Vi er Guds medarbejdere», siger apostlen, eller, som Lotze udtrykker det: «alt kommer alle til gode».

Idet synkretisten nærmer sig sin hypotheses afslutning, møder der ham en *hovedvanskelighed*, som ikke rammer individualisten. Thi det sidste, afgørende spørgsmaal maa blive: *i hvad forhold staar tilværelsesprincipet til individuationens illusion? Hvor kommer denne illusion fra? Hvorledes kan den hæves?* Det er ikke med den som med andre illusioner, at indsigten i den ophæver dens tilværelse. Ogsaa for synkretisten vedbliver hele hans liv igennem det skin at bestaa, at han er et fra de andre kvalitativt adskilt enkeltvæsen, og det er kun ved et stadigt opbud af troesbegejstring, at han formaar at fastholde den modsatte overbevisning. Kjærlighedens krav er den *fuldkomne* vexelvirkning mellem alle aandsorganismens led, den *fuldstændige* forstaaelse mellem sjælene, hvori der skues ansigt til ansigt, hvori *alt*, som skiller, er forsvundet. Men hvor langt end kjærligheden udvikles her paa jorden: selv den mest begejstrede synkretist naar dog aldrig denne tilstand *som tilstand*, men højt regnet kun i enkelte salige øjeblikke, i troesbegejstringens højeste.

Saaledes bærer synkretisten livet igennem paa en dyb og smertelig *modsigelse*. Han føler sig anlagt paa en højere existensform end den ved individuationen bestemte, og dog føler han hindringen som noget, der er blevet til med hans egen begyndelse i tiden som individ, noget, der ikke efterhaanden forsvinder mer og mer, men som stadig kun kan holdes nede *momentant* ved opbud af alle sjælens kræfter. Synkretisten føler det derhos som sin *skyld*, at han ikke altid, men kun saa saare sjeldent, er istand til at præstere dette opbud. Han forstaar endelig, at denne skyld hænger sammen

med selve tilstanden i illusionen; men sammenhængens indre «hvorledes» kan han ikke gjennemskue.

Begreberne ufuldkommenhed, skyld, synd faar for synkretisten en langt mere indgribende betydning end for individualisten. Denne sidste kjender vel ogsaa ufuldkommenheden, men kun som udtryk for, at enkeltindividets udvikling *endnu* ikke er afsluttet, altsaa som et ethisk-religiøst udtryk for selve tidsbegrebet. Ufuldkommenheden betyder for individualisten, at selvet i tiden aldrig bliver sig selv fuldstændig gennemsigtigt; skylden betyder, at det som følge deraf aldrig fuldstændig faar sig selv ethisk i sin magt. For betegnelsen «synd» kan individualisten vanskelig faa nogen brug. Derimod er for synkretisten ufuldkommenheden, skylden, *synden* selve individuationens illusion og dens magt over individet.

Der rejser sig derfor til slutning for synkretisten *fire spørgsmaal,* som individualisten ikke behøver at beskæftige sig med. Det er de følgende: 1) Naar er grundillusionen blevet til? 2) Hvorledes er den oprindelig blevet til? 3) Hvorvidt kan individet gjøres ansvarlig for den? 4) Hvorvidt er en genoprettelse mulig?

Disse fire spørgsmaal fører os til den synkretistiske hypotheses yderste grænse; *thi synkretisten kan ikke besvare dem udtømmende.* Hypothesen modbevises ikke af denne omstændighed, eftersom den (omstændigheden) med logisk nødvendighed ses at følge af udgangspunktet. Naar vi fra fødsel til død lever under grundillusionens herredømme, er det indlysende, at vi ikke *af os selv* er istand til fuldstændig at gennemskue dens væsen. Vor erkjendelse er bunden til den tilværelse, hvori den bliver til, altsaa den af individuationen farvede. Motivet til at søge ud over denne tilværelse findes ikke i fornuften, men i følelsen og villien ɔ: kjærligheden, smerten over modsigelsen og attraaen efter dens løsning. Det ligger altsaa i sagens natur, at besvarelsen, som ikke *kan* naaes ad fornufterkjendelsens vei, *maa* slutte i *mysteriet.* Dette begreb er karakteriseret derved, at tanken ikke formaar at gjennemtrænge det, men vel — formedelst indsigten i sin egen uformuenhed til at yde svaret — at bøje sig for det. Endvidere karakteriseres mysteriets begreb derved, at dets besvarelse

fremtræder *i symbolets form* ɔ: henvender sig ikke til fornuften, men til anelsen og fantasien, hvilket er fuldt berettiget, efterat fornuften fornuftigvis har kapituleret.

Efterat vi har indset, at mysteriet *maa* blive hypothesens sidste, vil vi kortelig gjennemgaa de fire spørgsmaal, for at se undersøgelsen bekræfte det i det enkelte.

1) *Naar er grundillusionen blevet til?* Det er klart, at denne tilblivelse maa ligge forud for hvert individs tilblivelse som jordisk enkeltindivid, da det som saadant eo ipso *er* undergivet grundillusionen. Hypothesen maa med andre ord forudsætte, at *individets væsenskjærne* i en eller anden form har existeret forud for dets tilblivelse som fænomen i tiden. I denne præexistens maa bruddet være sket. Saaledes ender svaret, som det maatte ende, i et mysterium: *præexistensens mysterium*. Tanken kan ikke komme længer. Kun for fantasien og anelsen er vejen aaben til svaret — i symbolets form!

2) *Hvorledes er grundillusionen blevet til?* Ifølge det foregaaende ved en udsondringsakt, en individets løsrivelse fra dets substantielle sammenhæng, et egoismens forsøg paa at konstituere sig som selvgyldigt princip, et oprør mod totaliteten religiøst talt: mod Gud. Længer kan hypothesen ikke føre os. Dens sidste er, som det maatte være, et mysterium: *faldets mysterium*. Det kan kun tilegnes af fantasien og anelsen — i symbolets form!

3) *Hvorvidt er individet ansvarligt for dette fald?* Aabenbart kan individet som timeligt enkeltindivid ikke gjøres ansvarligt for, hvad der ligger forud for dets tilværelse som saadant. Om grundillusionens faktum kan ses under ansvarets synspunkt (hvad den ethiske følelse synes at kræve), beror altsaa paa, om individet kan gjøres ansvarligt ikke blot for sine handlinger i tiden som enkeltindivid, men tillige og væsentligst for sin medfødte karakter. Forudsættes dette, bliver ansvarets inderste væsen uigjennemtrængeligt for tanken, eftersom dets oprindelse falder sammen med oprindelsen til grundillusionen. Den synkretistiske hypothese ender, som den maatte ende, i et mysterium: *arvesyndens mysterium*, kun tilgængeligt for fantasien og anelsen — i symbolets form!

4) *Hvorvidt er en gjenoprettelse mulig?* Aabenbart ikke ved enkeltindividets *egne* kræfter. Det højeste, individet kan præstere udover den momentane, ufuldstændige ophævelse af illusionen, er *attraaen* efter den *fuldkomne* gjenoprettelse, hvor illusionens ophævelse ikke længer er momentan, men er blevet tilstand. Gjenoprettelsen maa komme fra totaliteten, som individet ved faldet skilte sig ud fra, — religiost talt: fra Gud. I kraft af det baand, der endnu knytter individet til dets oprindelige væsen o: kjærligheden (den gjentagne, momentane, ufuldkomne ophævelse af illusionen), smerten over bruddet og attraaen efter gjenoprettelsen, er det tænkeligt, at individet kan tilegne sig gjenoprettelsen, — *hvis den tilbydes det.* Ogsaa her ender hypothesen, som den maatte ende, med et mysterium: *frelsens mysterium*, der ligger som en mulighed (thi det er jo ikke sikkert, at frelsen tilbydes) i hypothesens forlængelse, kun tilgængelig for fantasien og anelsen — i symbolets form.

Valget mellem individualismen og synkretismen beror i sidste instans paa noget personligt. Medens den første form maa forekomme den brugbareste for saadanne, der af en hypothese først og fremmest fordrer simpelhed, synes synkretismen at give en dybere og alsidigere klaring af de psykologiske kjendsgjerninger. Hertil kommer, at synkretismens mysterium ses at ligge i hypothesens naturlige slutning, medens individualismens haardknuder indfinder sig som generende kurrer paa traaden.

Til slutning blot dette: i hvad forhold de to hypotheser maa stille sig til *kristendommen,* er let at se. Synkretisten *behøver* ikke at være kristen, men han *kan* være det, fordi kristendommens væsentlige indhold paa intet punkt strider mod hans grundantagelse af individernes aandelige sammenhæng og den deraf følgende opfattelse af individuationen som en illusion. Er synkretisten kristen, vil han i de kristelige dogmer om arvesynden, om Kristus som aandsorganismens menneskeblevne ideal-repræsentant («vintræet», hvorpaa vi er kvistene) samt om Kristi død for slægtens synd og frelsen gjennem troen paa ham, se en løsning af de sidste fire gaader paa det eneste mulige vilkaar: troesantagelsen af et mysterium, som menneskетanken ikke formaar at gjennemtrænge,

men hvori anelsen, drevet frem af smerten over bruddet og attraaen efter frelsen, ved fantasiens hjælp griber losningen i *symbolets* form.

Den troende synkretist *kan* være kristen; *individualisten kan ikke være det* uden voldelig at omdanne og forvanske kristendommens væsentligste indhold. Han har *ingen brug* for kristendommen, hvorved den første og vigtigste berettigelse til at antage mysteriet bortfalder. Kristendommens symboler kan ingen betydning faa for individualistens fantasi, da de paa intet punkt stemmer med hans grundforestilling. Men det afgjørende er, at denne grundforestilling ligefrem *strider* mod kristendommens inderste væsen. Kristendommen samler hele sit væsensindhold i kjærlighedsbudet; dens stifter forkynder, at hvor to eller tre er samlede i hans navn, er han selv midt iblandt dem. Den akcent, som hermed religiøst lægges paa samfundsforholdet, ophæver ligefrem individualismens religiøse grundtanke: individets absolute ensomhed i gudsforholdet.

En klar og gjennemført kritisk adskillelse mellem de to her skitserede typers principer og konsekvenser vil være af væsentlig betydning for vurderingen af moderne livsanskuelse overhovedet.

OM GJENNEMFØRELSEN AF STRAFFELOVEN.

I aprilheftet af «For kirke og kultur» er der fra skoledirektør Karl Aas fremkommet nogle bemerkninger angaaende gjennemførelsen af den nye straffelov, med en konklusion, at gjennemførelsen bør udsættes. Saavidt jeg forstaar, har han i det væsentlige to ting at føre i marken, nemlig:

1. At den i mange stykker ikke svarer til den almene retsbevidsthed.
2. At de principer, hvorpaa loven er bygget, allerede er forældede, idet de ligger agterud for tidens dybere drag.

Begge disse anker er i og for sig meget alvorlige, hvorfor det kan have sin interesse nærmere at gaa ind paa forfatterens synsmaader og underkaste dem en granskning. Det maa i og for sig vække opmerksomhed, at et lovarbeide, som nutidens jurister anser for noget af det mest moderne i sit slags, og som har tiltrukket sig hele den civiliserede verdens opmerksomhed, idethele kan gjøres til gjenstand for saadanne bebreidelser.

I.

Hvad det første punkt angaar, at straffelovens bestemmelser i det enkelte skulde stride mod den almene retsbevidsthed, har jeg forstaaet skoledirektøren saa, at hans angreb er mere i forbigaaende, og at det er paa det andet punkt, han har lagt hovedvegten. Da skoledirektøren optræder mere som filosof end som jurist, maa det ogsaa være at vente, at de rent filosofiske betragtninger, hvorpaa han grunder den anskuelse, at loven i sine principer skulde være forældet, maa have en betydelig større vegt end de juridiske, idet de sidste forudsætter saavel en detaljkundskab i loven som en indtrængen i dens ledende principer, som man ikke finder hos mange ikke-jurister. Hvad der af skoledirektøren er anført til støtte for hans første anke, forekommer mig ogsaa alt andet end overbevisende.

At optage nogen diskussion om, hvorvidt de enkelte straffebestemmelser stemmer med den almindelige retsbevidsthed, forekommer mig lidet frugtbart, da forudsætningerne her er i høi grad subjektive, og det, som stemmer med den enes, kan stride mod den andens bevidsthed, uagtet begge derfor kan være lige høit udviklede. Det blir i de fleste tilfælde en afgjørelse «efter smag og behag». «Den almene retsbevidsthed» er jo et meget abstrakt og ubestemmeligt væsen. Imidlertid maa det ved første øiekast forekomme besynderligt, at en lov, der har været kommissjons-, komite- og stortingsbehandlet mere end nogen anden norsk lov, skulde stride mod folkets retsbevidsthed i sine enkelte bestemmelser. Ligeoverfor en saadan paastand er man fristet til at paaberaabe den gamle sætning: «Affirmanti incumbit probatio», og saa afvente beviset. Muligens mener skoledirektøren at have leveret dette bevis ved endel i flæng grebne exempler, og jeg skal derfor betragte de vigtigste:

Skoledirektøren nævner først, at det efter den nye lov vil være at betragte ikke som en forbrydelse, men som en forseelse, dersom jeg uden berettigelse bygger paa grund, som er i anden mands besiddelse, eller dersom jeg saar eller planter i anden mands grund, eller dersom jeg lægger vei over naboens jord, eller overhovedet tiltager mig raadighed over fast eiendom i anden mands besiddelse til dennes skade eller mod hans forbud. «Gjør jeg dette, saa resikerer jeg bod eller fængsel indtil 3 maaneder. Og dersom jeg ved slig adfærd udsletter grænsemerke, kan jeg faa fængsel indtil 6 maaneder». Skoledirektøren tilføier, at det er et spørgsmaal, om ikke straffen bør sættes høiere for en slig hallunk, for at skjærpe paa retsbevidstheden hos ham. At flytte grænsemerker og sligt har dog hos os fra gammelt været anseet som en særegen kjeltringstreg.

Der kunde muligens være dem, som fandt, at 6 maaneders fængsel dog ikke er saadan ubetydelig straf. Men skoledirektøren har her aabenbart overseet straffelovens § 188, som sætter indtil 5 aars fængsel for den, som i retsstridig hensigt borttager, flytter eller ødelægger grænseskjel eller sætter et falsk saadant. Dette betegner loven til og med som en forbrydelse, hvorfor det er aabenbart, at ogsaa den nye

straffelov anser det som «en særegen kjeltringstreg» at flytte grænsemerker, naar det sker i ærlig hensigt, men at den tager mildere paa det, naar det sker uden nogen saadan. Jeg finder det særdeles stemmende med retsbevidstheden, at en mand, der f. eks. kjører over en fremmed eiendom og herunder uden særlig ond hensigt kommer til at rive en grænsepæl overende, behandles mildere en den «hallunk», der flytter grænsepælen i den hensigt at forøge sin eiendom paa naboens bekostning. Hvad forøvrigt de nævnte dispositioner over anden mands eiendom angaar, er de efter den gamle lov kun belagte med bøder, idet dog fængsel kan anvendes, naar man «afpløier anden mands jord over ren eller grænse». Straffen for retsstridig borttagelse, flytning eller ødelæggelse af grænsemerke er omtrent den samme som efter den nye lov; dog har den nye endnu den nuancering, at dersom handlingen er skeet for at skaffe bevis for et berettiget eller beskytte mod et uberettiget krav, anvendes bøder eller fængsel indtil 1 aar. Efter den gamle lov kunde man her kun anvende fængsel som mildeste alternativ.

Lovens bestemmelse paa dette punkt synes mig at være et forsøg paa at individualisere og bedomme hver enkelt grad af den forbryderske vilje, et forsøg, som stemmer overmaade vel med den moderne bevidsthed, der ikke skjærer de ydre resultater af handlingen over en kam, men betragter dem efter de motiver, handlingen har havt.

Videre siger skoledirektøren: «Sniger nogen sig ulovlig ind i en gjøglers telt for at se paa stasen, atter har han at betale bod eller sone med indtil 3 maaneder. Tar jeg ind paa et hotel og blir der et fjerdingaar og reiser uden at betale, — samme straf».

Saavidt jeg forstaar, er det ikke skoledirektørens mening, at saadanne, «muntre streger» bør gaa straffri. Imidlertid er det en kjensgjerning, at den gamle straffelov paa det nærmeste kan siges at mangle effektive straffebestemmelser mod saadant. Jeg maa derfor antage, at den nye lov repræsenterer en forbedring.

Jeg finder det endvidere ganske vel stemmende med retsbevidstheden, at den, der sprænger Trondhjems domkirke i luften med dynamit, behandles ganske anderledes haardhændt

end den, der knuser en vinduesrude, eller at den, der dræber en anden med hans samtykke eller berøver en haabløs syg livet, blir mildere behandlet end den, der tager sit offers liv uden at tage hensyn til hans vilje eller vel. Der er ganske vist paa dette punkt principielle betænkeligheder, som gjør sig gjældende, men det forekommer mig, som den handling, at berøve et menneske livet, i de nævnte tilfælde mister den største grn, som følger den under almindelige omstændigheder. Herpaa skal jeg imidlertid ikke nærmere indlade mig.

Saa ilde kan det altsaa gaa: Netop de exempler, som skoledirektøren nævner, synes mig i fortræffelig grad at vidne om, at lovens forfattere har fulgt den almene retsbevidstheds bud. Muligens vilde skoledirektøren ved lidt nærmere granskning i loven komme til det samme resultat.

II.

Skoledirektørens anden anke munder, saavidt jeg ser, ud i den sætning, «at den utilitaristiske retning, hvortil hele den nyere kriminalpolitik hører, i den dybere bevidsthed hos Europas folk allerede er paa retur». «Slegten begynder allerede at se, at den ikke i længden kan finde sig i, at den ethiske relativisme og den sociale epikuræisme faar ordet alene». Den bevægelse, som nu holder paa at afløse denne relativisme og epikuræisme, skulde da i en sum sammenfattes derhen, at «det gjælder i de menneskelige bestræbelser at se til, at vi ikke gjennem humanitære foranstaltninger synker sammen paa velværets hynder, at kampen for det humane er en menneskeslegtens kamp, ikke for det nyttige, for det behagelige, for velværet, for menneskeslegtens dolce far niente, men kampen for det humane er fremfor alt og fra grunden af en kamp for det væsentlige i mennesket, hvilket indeslutter en menneskehedens kamp mod sig selv».

Dette er smukke ord, men skoledirektøren tilføier dog, at «saadan tale maa føles som vind for den tankegang, der f. ex. naar det hævdes, at der er noget, som heder rettens idé, synes at høre tale om en firkantet cirkel». «Eller vækker ikke talen om rettens idé hos vore hypermoderne jurister et medlidende smil?»

Ingen sofistik kan omstyrte den sandhed, mener han, at

der er den nøieste og inderligste forbindelse mellem moral og ret, mellem retsbegrebet og moralbegrebet, dermed ogsaa mellem strafferet og moral. Men den ledende strafferetslige doktrin holder sig til nyttevirkningen og hensigtsmæssigheden, og ligeoverfor denne betragtning har det sin nødvendighed at hævde, at straffen sker i første instans for retfærdighedens skyld — altsaa uden hensyn eller dog kun med sekundært hensyn til nyttevirkningen og hensigtsmæssigheden. Og dette skulde da formentlig paa kriminalvidenskabens omraade udgjøre summen af den bevægelse, som er kaldet til at afløse «utilitarismen» og «epikuræismen».

Der er en tid i ungdommen, da mennesket begeistres «ins Blaue heinein» af idealerne, af «alt godt og skjønt», begreber uden konkret indhold. Jeg kunde kalde det folkehøiskolestandpunktet. Men der kommer en tid, da livet tager haardt paa idealerne; thi livet kan ikke leves «ins Blaue»; det sætter sine opgaver, som ikke kan løses i skyerne, men paa jorden. Og det turde være, at nutidens kriminalpolitik staar, hvor den nu staar, netop fordi den er kommet udover den idealernes slyngelalder, da man sværmer om i luften og lever paa det «almene» uden at fæste sig ved de konkrete opgaver, som livet sent eller tidlig vil bringe. Det er sandt, at nutidens kriminalpolitik sjelden eller aldrig befatter sig med «idéen», men derfor bør man ikke dømme den uden varsomhed; thi det kunde hænde, at den flittige murer, der begynder sit arbeide dybt nede mellem grus og sten og utrættelig lægger sten paa sten, tilsidst naar ligesaa høit som den, der uden videre vil ride til himmels paa ryggen af idealerne.

Det er en altfor letkjøbt seier, naar man uden videre slaar nutidens kriminalpolitik i hartkorn med utilitarisme og epikuræisme, to ord, som i længere tid har været i miskredit og derfor straks giver en lei bismag. Stiller man dernæst «hensigtmæssighed» og retfærdighed i et slags modsætningsforhold — da vil straks menigheden følge efter og raabe ve over «hensigtsmæssigheden».

Der ligger en undervurderen i dette. Det synes at være forudsætningen, at «nytte- og hensigsmæssighedshensynet» kun tager sigte paa de ydre resultater, og at nutidens kriminalpolitik skulde være fremmed for de mere idéelle maal;

den skulde mangle syn for «menneskeslegtens kamp mod sig selv».

Jeg tror neppe, at jeg tager feil, naar jeg siger, at det er v. Iherings «Zweck im Recht», som har staaet for skoledirektørens bevidsthed, da han skrev sin artikel, og at v. Ihering for ham har staaet som repræsentanten for den retning, han vilde bekjæmpe. Det forekommer mig aabenbart, at det er det nævnte verks grundsætninger, han betegner som epikuræisme og utilitarisme, og at det er denne retning, hvor man efter hans mening blir hængende i «det hensigtsmæssige» og «det nyttige».

Saavidt jeg ser, begaar man allerede en tilsnigelse ved at oversætte Iherings «Zweck» med «hensigt». «Hensigt» betegner noget mere subjektivt, mere individuelt; det har allerede noget af det vulgære «nyttebegreb» i sig, og endnu værre blir det, naar man begynder at tale om «hensigtsmæssighedshensyn». «Øiemed» er allerede bedre; at bruge ordet «maal» har ogsaa sine betænkeligheder. I virkeligheden forekommer udtrykket «Der Zweck im Recht» mig ikke at kunne oversættes.

v. Ihering har paavist, hvordan «der Zweck» i viljelivet danner den bevægende kraft paa samme maade som aarsagen i stoffets verden. En handling, der er «zwecklos», er derfor et monstrum af samme slags som en aarsagsløs ting i den materielle verden. — Den unddrager sig nærmere analyse, unddrager sig nærmere begribelse; den er kort sagt «meningsløs».

Uagtet jeg tror, at «den moderne jurist» gjør vel i ikke at lade sig lokke ind i de labyrinther, som filosofien har aabnet for den menneskelige tænkning, og som den neppe selv altid kan finde ud af, deler jeg ikke i den grad juristernes skræk for metafysiken, at jeg ikke skulde taale høre nævne «rettens idé». Det forekommer mig rigtignok, at «idéerne» i Platons halv-poetiske tankebygning har en vis lignende funktion som kuglerammen i den elementære regneundervisning, nemlig den at «klarne de vaagnende begreber», og der er neppe noget, som der er drevet saa megen filosofisk humbug med som «idéen».

For altsaa at komme tilbage til spørgsmaalet, og for straks

at komme problemet ind paa livet vil jeg tage for mig «retfærdighedens idé» eller kort og godt «retfærdigheden» og spørge, om den staar i modsætning til «det hensigtsmæssige». Har retfærdigheden sin «Zweck», eller er det under dens værdighed at have et øiemed? Er retfærdigheden et kategorisk imperativ, hvor det kun heder: «Du skal, fordi du skal?» Er enhver begrundelse unødig, ja endog skadelig, fordi man dermed straks trækker retfærdigheden ned af dens høie piedestal og underordner den noget andet? Kort sagt: Er retfærdigheden kun et middel, som skal tjene et andet og endnu mere ophøiet maal, eller er den selv, i og for sig, det sidste endegyldige maal?

Saafremt det første er tilfældet, og retfærdigheden kun er at betragte som et middel, undgaar den ikke at komme ind under den vurdering, hvorvidt den er hensigtmæssig eller ikke hensigtsmæssig; thi herpaa beror dens forhold til maalet. Kun dersom den er det sidste og høieste maal, det i sig selv afsluttede og fuldkomne, vil denne vurdering ikke finde anvendelse, fordi der ikke findes noget udenfor dette fuldkomne, hvortil den kunde sættes i forhold.

Efter de antydninger, der findes i skoledirektorens artikel, og efter den polemik, han synes at føre mod de «samfundsmæssige» hensyn, forekommer det mig givet, at han ikke vil sætte det høieste endemaal udenfor personligheden, men netop i dennes sædelige fuldkommengjørelse. Ud fra denne betragtning har staten, den sociale sammenslutning, kun sin berettigelse, forsaavidt som den sætter individet, personligheden, istand til lettere at realisere sine muligheder. De saakaldte «sociale dyder» er altsaa i denne forbindelse relative; de sætter kun personligheden istand til at realisere sin opgave i samkvemmet med andre.

Der ligger intet begrebsmæssig umuligt i den tanke, at en personlighed kunde naa den høiste sædelige fuldkommenhed isoleret, udenfor samfundet eller uden samkvem med andre. Jeg antager, at theologerne tænker sig Gud som den fuldkomne ogsaa før skabelsen, men Guds retfærdighed eksisterede ikke den gang; den opstod først, da der kom en selvstændig bevidsthed ved siden af Guddommen.

Da retfærdigheden er en maade at forholde sig paa lige-

overfor andre, altsaa i sig selv en relation, kan den ikke være andet end et middel til at realisere den sædelige fuldkommenhed inden samfundet. Dermed er det afgjort, at det er en *contradictio in adjecto* at tale om «den absolute retfærdighed». Videre er dermed afgjort, at ogsaa retfærdigheden falder ind under hensigtmæssighedsvurderingen; ogsaa den har sin «Zweck» som forudsætning.

Men dermed er ogsaa «hensigtsmæssigheden», «der Zweck», løftet op i høiere og renere sfærer end den, hvor man træffende kan anvende ord som «social epikuræisme» og «ethisk relativisme». «Der Zweck» viser sig at være et begreb, som optager selve retfærdigheden som et moment i det omfattende hele. Den viser sig at kunne rumme menneskeslegtens høieste og ædleste formaal, selv «menneskeslegtens kamp mod sig selv». «Der Zweck» er et begreb, som ikke er samlet op af epikuræismens rendesten, men er af høi og ædel oprindelse; den er ikke alene «Schöpfer des ganzen Recht», men ogsaa «Schöpfer der Ethik».

Naar det saaledes bebreides nutidens kriminalpolitik, at den bygger paa hensigtmæssighedshensyn, saa er det noget, som den uden at blues kan vedkjende sig. Naar det paastaaes, at den ligger «agter for tidens dybere drag», maa det spørges: Hvad har saa disse «dybere drag» at sætte istedenfor? Skal vi vende tilbage til de tomme deklamationer om «det absolute» og «idéen», som vel kan afgive et brugbart materiale for filosofiske jonglører i Hegelsk aand, men som er ufrugtbare i livet.

Ligeoverfor opfordringen om at udsætte gjennemførelsen af straffeloven, indtil muligens en ny filosofisk retning skulde have vundet terræn, vil jeg minde om den populære sandhed, at koen dør, mens græsset gror. Filosoferne kan længe nok glæde sig og menneskeslegten med at opstille paradokser, bygge slutningsrækker for og imod, for til slutning at lade spørgsmaalene ligge med konklusion: «*Non liquet*». Slegtens liv er langt, og den næste generation kan muligens udrette ting, som den nuværende ikke formaar. Men den, som staar midt i dagens strid, kan ikke skyve spørgsmaalene fra sig; han maa træffe sin afgjørelse. Artilleristen, som skal betjene sin kanon i slagets tummel, kan ikke vente med at fyre,

indtil ballistiken har løst alle de problemer, som knytter sig til projektilets gang gjennem rummet. Lægen kan ikke vente med at aarelade sin patient, indtil videnskaben har løst alle spørgsmaal om de hvide og røde blodlegemers funktioner. Kriminalisten, som skal lægge samfundets sygdomme, kan ikke vente, til de filosofiske skoler blir færdige med diskussionen om viljens frihed og individets moralske ansvar. Dommeren, lovgiveren, alle er nødt til at træffe sin afgjørelse; selv en urigtig afgjørelse kan være bedre end ingen.

III.

Jeg har i det foregaaende søgt at paavise, hvorledes selv retfærdigheden, som er et ethisk begreb, er underkastet hensigtmæssighedsvurderingen, og jeg tror deraf at kunne slutte, at retten *(jus)* er det i saameget høiere grad. Hermed vil jeg imidlertid ikke have indrømmet den sætning, at der er en saa inderlig forbindelse mellem ret og moral, som skoledirektøren synes at mene. «Ret» og «retfærdighed» *(«jus»* og *«justitia»)* er forskjellige begreber, det ene af positiv natur, det andet stammer fra langt mere uforanderlige kilder. Retsreglerne kan forandres vilkaarlig, men ikke moralens bud.

Retsordenen skal regulere menneskenes ydre forhold, «tanken er toldfri», uden forsaavidt den gir sig udtryk i handling. Og den opfatning, at retspleien udelukkende skal bedømme handlingen i forhold til den, der udøver den, ɔ: den mere eller mindre forbryderske vilje, — vil snart lide skibbrud i det praktiske liv. Der gives forhold, hvor hensynet til det hele maa gaa forud for hensynet til individet; vanskeligheden ligger i at dele sol og vind mellem de stridende interesser.

Der er netop udgaaet en bestemmelse fra den russiske krigsledelse, at enhver korrespondent, der benytter traadløs telegraf, skal betragtes som spion. Det ser ud til, at «Times's» korrespondent ikke respekterer dette forbud. Jeg sætter, at han blir fanget og skudt som spion, uagtet han maaske i virkeligheden ikke kjendte forbudet. Hvordan vil man forsvare denne straf ud fra den opfatning, at straffen skal bedømmes efter hensynet til handlingen selv og ikke efter den nytte eller skadeeffekt, den har for samfundet. Korrespondenten har ikke begaaet nogen umoralsk handling, og dog vilde man ganske vist med et medlidende smil lønne den krigsret, som frifandt ham. Aabner der sig ikke her en umaadelig kloft mellem «retten» og «moralen», eller rettere: Er ikke retssætningerne byggede paa andre hensyn end netop det at være moralens vogtere?

Tromsø, mai 1904.

Arnold Holmboe.

TYSKERNES INTERESSE FOR ISLANDS NUTIDS-AANDSLIV.

En af de mange store og ædle fremskridtstanker, som nutidens bedste mennesker sysler med, er den at gjøre alle jordens folk til fredelig samvirkende brødre. Og et af midlerne dertil er jo det, at folkene faar grundigt kjendskab til hverandres tanker og tale, livsretning og seder. Men de sedvanlige jordbeskrivelser og reiseskildringer giver som oftest kun en mangelfuld kundskab om de fremmede folks liv. Folkene maa lære hverandres sprog, oversætte hverandres bogverden med en virkelig kunst, besøge hverandre, tale og skrive til hverandre, oftere og bedre end de hidtil har gjort. De maa lære at agte og forstaa hverandres eiendommeligheder. Og forstaaelsen kommer ved samarbeide og gjensidig hjælpsomhed.

De smaa frændefolk har lettest for at lære hverandre at kjende. De skal derfor begynde med at forene sig. — De smaa beslegtede folk bør holde bedst sammen, de fire eller fem nordiske broderfolk f. ex. Og i sine foreningstanker maa nordens folk ikke glemme at forstaa og agte sin mindste broder, islænderne. Men netop dette glemmer de norske, danske og svenske altfor ofte. De siger nok, at vi *var* et kulturfolk, et lysende forbillede for andre nationer. Men de mener, at vi *nu* er halvbarbarer, som ikke stort kan læres af, de bekranser fædrene, medens de ringeagter deres fattige, men værdige sønner. De gjør sig ikke stor umage for at sætte sig ind i vore strenge livsvilkaar — som er saa grundforskjellige fra de fleste andre folks kaar. De har den barnagtige tro, at sand kultur ikke kan trives i jordhytter. De ved derfor ikke, at hos os findes et sandt og kraftigt trosliv, klar og fri tænkning og skjøn og høi digtning, taalmodig og trofast daad og fyrig fremgangslængsel. De kjender ikke stort til vort nye, opvoksende aandsliv. De ved ikke, at det

er et virkeligt vidunder, at et saadant liv kan trives og vokse hos saa faa mennesker under saa ublide kaar.

Men hvor finder nu dette vort aandsliv den største forstaaelse? I Danmark? Nei! I Sverge? Nei! I Norge? Nei! Det faar den bedste anerkjendelse hos lærde folk nede i *Tyskland*. Jeg skal nævne nogle af disse vore tyske venner:

1) *Dr J. C. Poestion*. Han har oversat flere islandske fortællinger og digte paa tysk, skrevet en stor og udmerket skildring af vort folk og land, og en særskilt stor bog om vore nutids-digtere. Han sætter vore lyriske digtere meget høit. Og han siger om en af dem, *B. Thorarensen:* «De fleste af hans digte er sande perler, der ikke staar tilbage for verdenslitteraturens bedste lyrik.» Og Poestion ser hos os fremskridt og forbedring i alle retninger, spaar os god fremtid, og siger at vi er et «beundringsværdigt forbillede for andre folk i nøisomhed overfor livets krav, og i hengivenhed og taalmod i nøden.»

2) *Dr. Ph. Schweitzer* har ogsaa skrevet en udmerket bog om Island og ligeledes meget prist vore digtere. Ogsaa har han indført det 19de aarhundredes Island i sin verdenslitteratur-historie og givet det der en stor plads. Han siger bl. a. om B. Thorarensen: «Han er en stor, uforgjængelig verdens-digter, som overlever alle tider.»

3) *Margrethe Lehmann Filhes* har oversat vore digtere og især da vore folkesagn; to store bind; og Tysklands kultusminister kjøbte 40 ex. og paabød at alle skolebiblioteker i riget skulde kjøbe et ex. af dem.

4) *Otto von Jiriziek*. 5) *Dr. Karl Küchler*. 6) *H. Krtycka* og flere har ogsaa med kjærlighed sat sig ind i vort nutidsaandsliv. 7) *Konrad Maurer* behøver jeg knapt at nævne. Han er jo bekjendt for sin store kjærlighed til og forstaaelse af Islands aandsliv. *Disse tyskere* skaffer os respekt og anseelse blandt Evropas øvrige folk. Vi har vistnok for det meste *dem* at takke for, at ikke blot *hollændere*, men ogsaa *madsjarer* og *tjekker* begynder at faa en smule interesse for Islands nye aandsliv. I det mindste er to af vore noveller oversatte paa tjekkisk! Disse tyskere styrker os i vor tro paa vor fremtid. Thi de tror paa vor aands levedygtighed. Og tro avler og nærer tro.

De siger ikke som en af nordens største aandskonger, at vi er «bundfrosne og aandelig døde». De er skarpsynte nok til at se ilden igjennem isen. De er storhjertede og dybttænkende nok til at elske og forstaa os smaa og foragtede islændere. Jeg siger de har et stort hjærte. Thi det koster dem en stor opofrelse at sysle med vor bogverden.

Vi kan ikke stort hjælpe dem der. De færreste af os kan tysk. Vi kan hverken tale eller skrive dette sprog, ikke med foredrag eller skrifter oplyse det tyske folk om vort aandsliv, og dermed bane veien for disse vore omtalte venners skrifter der nede. Det tyske folk har jo et saadant hav af oversatte verker at svømme i, at man ikke kan vente, at det lægger merke til disse Islands venners skildringer og oversættelser, saa længe ingen indfødt islænder kan komme og vække deres opmerksomhed derfor. Vore tyske venner maa derfor endnu have faa kjøbere, og de drives sikkert langt mer af kjærlighed end vindesyge. Det tyske sprog staar ogsaa langt fjernere fra vort sprog end de nordiske gjør. Tyskerne har ikke, saavidt jeg kjender, nogen islandsk-tysk ordbog. Derfor maa de stave sig gjennem engelske og nordiske ordbøger for derigjennem at faa nøglen til vort sprog. Jeg fristes ofte til at sige om disse mænd: de er sjælsstore nok til at agte og forstaa de smaa.

Ogsaa er der flere og flere *engelskmænd* der begynder at interessere sig for vort nutids-aandsliv. Og de oversætter nogle af vore nutidsverker paa engelsk.

Men hvilket af de nordiske folk har da størst interesse for det unge Island? Det er *danskerne. De har vist paa saa mange maader, at de nærer kjærlighed til vort folk.* Her taler jeg bare om deres sands for vort nutids-aandsliv. *Dr. Rosenberg* har udbredt stor og god kundskab om det i Danmark. Han søgte at oversætte vore digtere. Og han kunde islandsk sprog saa godt, at han skrev en vakker sang paa det. Digteren *Kaalund* oversatte paa dansk en af vore bedre noveller.

Dr. Georg Brandes har ligefrem skrevet opraab til danskerne om at lære af tyskerne at skatte og forstaa vor nutids-litteratur. Og dette opraab er vistnok tildels aarsagen til, at flere unge danske skribenter begynder at granske vor nye bogverden og oversætte vore digtere paa dansk.

Svenskerne har ogsaa, skjønt meget mindre end danskerne, begyndt at lytte til det nye Islands sang. Digteren *Bååth* har oversat ikke saa faa nyislandske digte paa svensk.

Men hvad gjør nu de *norske?* Hvad gjør disse vore nærmeste frænder, som jo har lettest for at lære vort sprog? De gjør desværre temmelig lidet for at lære vort aandsliv at kjende. Men hvad gjør *vi selv? Vi* interesserer os langt, langt mer for den nye norske bogverden end for nogensomhelst anden litteratur. Ikke blot vore dannede, men ogsaa simple bygdefolk hos os, især da i Nordlandet, læser ivrig de nye norske digtere saavel paa grundsprogene som i oversættelser. De fleste oplyste islændere kjender meget godt til Bjørnson og Ibsen, Lie og Kielland, Garborg og Janson. Men hvor mange nordmænd kjender *B. Thorarensen, J. Hallgrimsson, J. Thoroddsen, M. Jochumson, B. Grøndal og St. Thorsteinson?* De norske kunde dog maaske lære ligesaa meget godt af disse vore digtere som vi af deres.

Skulde det da virkelig være muligt, at digterne fra Snorres land finder mindre forstaaelse i Norge, end i de fleste andre germanske lande?

Guðmundur Hjaltason.

NAAR DET RINGER TIL HØITID.

Da pastoren vaagnede og reiste sig op i sengen, idet hans tanker begyndte at klarne til og koncentrerede sig om det ene og store, at det var en høihellig dag, slog det ham, hvor vakkert solen brød ind gjennem de af nystrøgne gardiner smukt draperede vinduer, og hvordan alt derinde forgyldtes i solhavet. Hans fars og mors portrætter over sengen fik en deilig straaleglans om sig. Selve billederne blev som levende, som de to kjære deroppe venlig nikkede ned til ham: Gud signe dagen, søn! Ja, det var dog grangivelig som mor havde en glædestaare i øiet.

Herlig begyndte dagen. Høihellig. Fyldende en med fred. Løftende en i taknemmelighed. Lokkende til i glædessang at prise skaberen der forundte en slig pragt. Og pastoren begyndte at nynne. Han klædte sig paa og gik bort til vinduet, hvor han blev staaende med blikket lysende vendt udover landskabet, der i stort perspektiv glitrede foran ham. Sol overalt. Straalerne smuttede saa velfornøiet ud og ind mellem de grønne grene, blinkede og sitrede og skar nye lange glimt ind i andre løvmasser. Hustagene havde faaet noget nyt over sig. De laa der som smaa slotte, husene, hvert saa inderlig fornemt og selvbevidst. Fjernt borte saaes kirkespiret, hvis guldfløi med straalende søndagshumør konkurrerede med solen —, og fra kirketaarnet lød toner. Et hav af toner, der vældede i et brus ud gjennem luften. Toner der lagde sig som en mild faderhaand om hjertet. Toner der talte til de gode og fromme følelser i en. Toner der kaldte.

— Fader, hviskede presten og han vendte sit øie opad. Tak for denne dag. Jeg tror, du mener noget med den. Jeg er din tjener. Herre! — — —

Oprømt gik han ned til frokostbordet, og da jomfru Persen kom ind med eggene og kaffeen, hilste han hende smilende: Hvilket veir! Hvilket veir!

— Tja, — ida' er solen maiet daili, pastor Jensen.

— Vorherre er utrættelig i sin kjærlighed og omsorg for os. Tænk give os al denne sol paa en gang, tilføiede han stadig smilende.

— Ja, nu mo pastoren spise, jai glær mai so til pastoren i kirken, ida' vil han nok gi os trøstrige ord.

— Alt staar i Guds haand; — men vi faar haabe det blir en velsignelsesrig dag, svarede han pludselig alvorlig, og helt til han gik til kirken, beskjæftigede hans tanker sig med hvad han vilde faa sige idag. Idag vilde han tale ud. Alt det lyse der saa længe havde gjæret i ham, alt det gode vilde han lægge dem paa hjertet, søge at faa dem helt med, søge at faa dem til at fatte, at de var selvtænkende sjæle, og saa føre dem opad. — Idag var der noget over ham, som han ikke kunde forklare, noget der ligesom bar hans tanker afsted, tanker der vældede rige frem.

Solen havde han med sig helt til kirken. Den blinkede i vandpytterne, saa det syntes som han gik mellem guldbække. Fuglenes kor var talrigt, og klare smog tonerne sig opad. Engene, der stod grønne og friske, bølgede i jevnt tempo, og alle de mange hvidlysende og himmelblaa blomster nikkede saa høitidelig fornemt med sine fintformede kroner.

Der var mange folk paa veien. De fleste gik i samme spor som presten. Han nikkede til dem. Nogle tog hattene dybt ærbødig af og boiede hovedet ligesaa pligtbevidst, medens madamerne gav tilbedste det alleryndefuldeste kniks. Andre, som havde social magtstilling, nippede kun til hattene, og fruerne gjorde et kast med hovedet, idet de søgte at faa et forbindtligt smil frem. Men der var atter andre, som ved hans komme fik et lyst smil og nikkede fornøiet mod ham, — og det gjorde presten godt. Han nikkede igjen til dem. Han vilde saa gjerne se alle glade idag.

Og som han gik ind gjennem kirkegaardsporten, tænkte han, hvormegen grund han ogsaa havde til at være fornøiet. Folk kom til kirken. Ingen ubehageligheder med menigheden. Oplyst og lærvillig var den, og idag skulde han ogsaa faa tale helt ud, give dem noget mere end han havde kunnet før.

Da havde de rigtignok anderledes modgang presterne i gamle dage. Selv til visitatserne kunde de ikke faa samlet

folk. I de gamle visitatsbøger havde han læst, at det kunde hænde der bare var to—tre mennesker i kirken. Til andre tider gik de ud paa kirkegaarden, og var hverken ved medhjælperens, klokkerens eller kapellanens hjælp at faa ind i Guds hus, ligesom de engang, de vilde have tvunget igjennem et forslag, gav tomme papirsedler ved pintseofringen. Men presten, der søndagen derpaa prædikede over teksten: Fader forlad dem, thi de vide ikke hvad de gjøre, fik dem derved til anger, og de gik lige op til kirken med det vanlige offer.

Ak! de gode, gamle dage. Heldigvis havde tiderne forandret sig.

Kommen ind i sakristiet gjennemgik presten med alvor sin prædiken.

Da han stod paa prædikestolen, laa solen som en glorie over de mange hoveder dernede. De saa op mod ham. Og han talte. Han følte, slig havde han aldrig talt før. Der var glans over ordene. Det var som en talte gjennem ham. Men hans tale var det, hans tale til menigheden.

I begyndelsen var folk med. De fulgte sin prest. Men hvordan det nu end var, saa gik det tilslut som saa mangen søn- og helligdag, at de tabtes bagud. De var ikke længere med. Mange sov med aabne øine, husholdersken, der sad ret under ham, var blandt disse.

Der er nogle som ser spændt paa ham; men de er saa faa, — ak, saa faa.

Ikke ett øie lyser imod ham, ikke én fanges af hans ord saa presten føler han er med.

Det var tungt for den gode prest. Alt brast for ham. Slutningen mistede den overbevisning og den varme han var begyndt med. Langsomt sneg han sig tilbage til sakristiet, og da han gik hjem, skinnede solen forgjæves, endda den kastede alt sit guldskrud efter ham.

Paa veien kom han forbi en liden hytte, hvor Blinde-Sara boede. Hun sad just udenfor og lod sig varme af solen.

— Gud signe dagen, Sara, sagde han.

— Tak, hr. pastor, Guds gaver er rige.

Ordene var faa; men i den tone de blev sagt, var der noget af det presten forgjæves havde sogt hos alle i kirken.

Han saa en stund paa hende. Den lille indskrumpede

skikkelse havde foldet hænderne, og de blinde øine var vendt ud i rummet, tomme uimodtagelige for alt. Det var manden, som havde slaaet hende slig, at der kom sygdom i øinene, og tilslut havde hun mistet synet. Nu var hun alene. Ingen barn havde hun. Men hun sled hele dagen for ikke at komme paa fattigkassen. Hun spandt og kared uld. Stor var dog ikke fortjenesten, saa hvis ikke presten og andre omkringboende imellem stak lidt gaver til hende, vilde hun nok mangengang været døden nær af sult.

Presten gik hen til hende. Han begyndte at tale med hende, og jo mere de talede, desto gladere følte han sig, glansen kom igjen, varmen og glæden. Han prædikede paany. Hele sin tale fra kirken gjentog han, og nu følte han gjenklang, nu saa han lyset i de øine der ikke kunde lyse, han *følte* lyset hos hende. Han talte bedre end i kirken. Her var fri luft omkring. Himmelen over. Straalende natur omkring. Og slig skjælvende stilhed.

Han bad, og det var som bønnen førtes lige op til ham hvis øie han vidste over sig.

Den gamle hørte, — hun skjalv og tilslut graad hun.

— At Gud kunde forunde mig al denne sol hr. pastor, hviskede hun.

Ja, her var sol.

Og solen fulgte ham hjem.

Ved middagsbordet saa jomfru Persen hen paa ham: Det var en daili prædiken ida, pastor Jensen.

Ja, salige er de som hører ordet og bevarer det, svarede han rolig.

Og straks efter gik han ud og op paa sit værelse, hvor forældrenes billeder hang. Smilende nikkede han til dem. Saa gik han bort til vinduet og saa lige ind i soloiet.

Fredrik Kittelsen.

SVAR TIL STATSRAAD HERTZBERG.

(Fra *Christopher Bruun.*)

Det er to ting, du vil vise i dit lille stykke til mig i maiheftet. Først at du ikke har stemplet Ording som fritænker. Og dernæst, at det er selvmodsigende, «inkonsekvent», af mig, naar jeg vilde stemme paa ham til professor paa samme tid, som jeg holder fast ved den lutherske sakramentlære.

Nei, stemplet Ording som fritænker har du aldeles ikke. Det har jeg imidlertid heller ikke skyldt dig for at gjøre. Men du har sagt, at det er lige saa urigtigt at tage en mand til professor, naar han er uluthersk i sakramentlæren, som om han havde været fritænker.

Ogsaa det er dog en svær paastand. Og det var om *den* jeg mente, at en mand som du ikke kunde udtale den uden i stridens hede.

Og nu afdæmper Du den da ogsaa selv temmelig stærkt. Det er ikke længer lige saa urigtigt at tage en calvinist som en fritænker. Men man er derved kommen ind paa et skraaplan, som o. s. v.

Ja, det berømte «skraaplan»! Jeg undres, hvor mange gange det har været brugt her i landet for at godtgjøre, at selv en liden ændring i det vedtagne «med konsekventsens magt» nødvendig maatte føre os helt ned paa afgrundens bund.

Du mindes vist biskop Thomanders svar paa denne tale om konsekventsens ubønhørlige magt. «Naar jeg gaar ud her i byen af Nørreport, saa *kan* jeg nok gaa videre og videre, lige til jeg kommer til Nordpolen. Men det er slet ikke sagt, at jeg *gjør* det.»

Fordi om man bærer over med en professor for en afvigelse fra den lutherske sakramentlære, er det slet ikke givet, at man gjør det, hvis han fornegter den kristelige *tro*.

I en ufuldkommen verden kan man maatte finde sig baade i ét og andet, der ikke er, som det burde være. Men man finder sig ikke derfor i hvadsomhelst.

Jeg kan derfor slet ikke godkjende din paastand, heller ikke i denne sidste udgave af den, om den end nu er mindre slem end i den første. —

Men ligger der ikke alligevel noget af en selvmodsigelse, noget «inkonsekvent», i at sige, som jeg gjør, at man elsker den lutherske sakramentlære, og saa alligevel kunne tage til professor en mand, som opgiver den?

Ja — i dette stykke har du nok mange med dig. Først og fremst dine meningsfæller inden den ældre theologiske retning. Men dernæst ogsaa den nyere retnings mænd. De allerfleste vil nok sige, at en mellemstilling, som denne min, er tankemæssigt uholdbar, hviler paa en selvmodsigelse.

Omtrent det samme sagde man i den politiske strids hedeste dage om dem, der søgte at indtage en *politisk* mellemstilling. Ogsaa det var aldeles uholdbart — i den tid. *Nu* har imidlertid baade høire og venstre i adskillige ting nærmet sig nok saa meget til denne samme «uholdbare» mellemstilling.

Saadan kunde det vel tænkes, at det kom til at gaa ogsaa paa det kirkelige og theologiske omraade. Mange af dem, som nu i den skarpe strids dage, staar yderst paa hver sin fløi, vil, tror jeg, naar nogle aar er gaaet, uvilkaarlig komme ind paa en mellemstilling, som nu forekommer dem uholdbar.

Men det er ikke bare nutidens norske theologer, høire og venstre, jeg har imod mig i denne sag. Vore lutherske fædre, hvem jeg, som du ved, har megen ærbødighed for, vilde dømme meget strengt om denne min dogmatiske slaphed. «Du holder den lutherske sakramentlære for *sand*», vilde de sige, «men du elsker altsaa ikke sandheden; du svigter den, forraader den». De lagde ikke fingeren imellem i slige ting, ved du.

Og deri vilde de vistnok have ogsaa Luther selv paa sin side. Han lagde en overordentlig vægt paa den rene lære, hvad jo ogsaa du i dit opsæt minder om.

Men selv en Luther kunde tage feil, ved vi. Og den største og mest skjebnesvangre af hans feiltagelser var netop den, at han tillagde «den rene lære» et endda større værd, end den i virkeligheden har.

Luther saa meget klart, at alle pavekirkens misbrug og

hele den herskende fordærvelse havde sammenhæng med og støtte i dens vildfarende lære. Han saa, at det første skridt hen imod bedre kirkelige tilstande maatte blive det at faa den oprindelige kristelige lære renset for alle de vildfarelser, som i tidernes løb havde lagt sig uden om den. Og saa kom han til at indbilde sig, at naar læren var bleven renset, var dermed i hovedsagen *alt* gjort. Den rene lære vilde uvilkaarlig af sig selv frembringe det sunde og kraftige kirke- og kristenliv. Thi ordet havde «sin kraft i sig selv.»

Det var en feiltagelse, som under de daværende omstændigheder var saa nærliggende og naturlig, som en stor mands store feiltagelse nogensinde har været det. Men en feiltagelse *var* det. Det har kirkehistorien godtgjort. Den har brugt næsten to aarhundreder paa at føre beviset. Men saa har den ogsaa ført det med fynd og klem. Lutherdommens nedsynking i orthodoxisme, i død renlærighed, er beviset.

Den rene lære er aldeles ikke i sig selv tilstrækkelig til at fremkalde et sundt og kraftigt kristenliv. Den kan godt forkyndes saaledes, at dens indvirkning paa tilhørerne blir liden eller ingen. Ja, den kan forkyndes paa en maade, som aldeles naturlig virker sløvende, søvndyssende.

Sandheden vil «erkjendes», som det nye testamente kalder det; den kræver levende, personlig tilegnelse. For den, der virkelig «elsker sandheden», som vore fædre saa gjerne talte om, blir det derfor den afgjørende hovedsag, at kristendommens store, grundlæggende sandheder blir *levende tilegnet*, sandhederne paa den ene side om faderen, sønnen og aanden, om korsfæstelsen og den korsfæstedes opstandelse, paa den anden side om omvendelse (forsagelse) og tro.

Jeg er virkelig lidt undselig ved at skulle minde dig om dette med den *levende tilegnelse*. Men du tvinger mig jo til det.

Den kirkelige *lære* har et stort værd, meget større end vore moderne drømmer om. Men den kommer dog først langt bagefter den kristelige *tro*. Det er *den*, som er dronningen paa jorden, og har nøglerne til himmelen.

Det er aldeles ikke sakramentlæren, som er «det dybeste og helligste i vor kirkes tro», som du kalder den, kjære

Hertzberg! eller «hjertebladet i den kristne tro», som du gjentager det. Bare det, at det kan falde dig ind at udtrykke dig saaledes, skulde — synes det mig — aabne dine øine for, hvor skjæv en stilling det er, du har indtaget i denne sag. Thi du er jo nødt til at sige noget saadant for at holde stillingen.

Hjertebladet i vor kristne tro, det er Jesu Kristi korsfæstelse og opstandelse, ikke sakramentlæren. Derom ved jeg da vist, vi i grunden er enige, ligesaa vel som om nødvendigheden af den «levende tilegnelse».

Men ligger der virkelig en afgjørende vegt paa denne levende tilegnelse af kristendommens inderste grundsandheder, saa blir det ogsaa af stor vigtighed at finde theologiske universitetslærere, som har baade vilje og evne til at hjælpe den studerende ungdom — saa vidt som mennesker kan det — til en saadan tilegnelse. Saa blir der fuld grund til som professor at foretrække en mand, der eier evner i denne retning, selv om han ikke har den fulde lutherske sakramentopfatning, fremfor én, der ikke eier disse evner, men som til gjengjæld kanske er renlærig lige ud i de allerydeste enkeltheder.

Hvor blir der saa af inkonsekventsen, af selvmodsigelsen? — —

«Men dette, du her kommer med, er jo da den ligefremme pietisme», er der somme, som siger til mig.

Aa ja — i denne sag er jeg fuldstændig enig med pietismen, ligesom ogsaa i adskillige andre ting. Den levende tro er endda langt mere værd, end den rene lære. Det var jo pietismen, der gjorde den store opdagelse, som vore gammellutherske fædre havde saa ondt for at gaa ind paa, at den rene lære aldeles ikke altid var i stand til at fremkalde et sundt og kraftigt kristenliv.

Men fordi om jeg er enig med pietismen baade i dette og i andet, haaber jeg dog, at du ikke vil sige, at «konsekventsens ubønhørlige magt» vil tvinge mig til at gaa med ogsaa paa dens dommesyge og dens menneskebud. Eller hvordan?

Her i Norge har de aller fleste theologer længe været enige om, at den rene lære aldeles ikke uden videre er tilstrækkelig til at skabe en dygtig prædikant. Men til gjengjæld har mange

af dem gaaet med den overtro, at naar en prest først var et omvendt menneske, og saa tillige foredrog den rene lutherske lære, saa maatte i hovedsagen alt være godt. Rent paa forhaand kan en slig mening ogsaa tage sig nok saa rimelig ud. Men kaster vi et øie paa virkeligheden, faar vi desværre noget andet at vide. Du mindes nok, med hvilken uvyrden aabenhjertighed Heuch udtalte sig om den mængde med daarlige prædikanter, han til sin forfærdelse havde opdaget iblandt presterne, da han blev biskop. Det var dermed ingenlunde hans mening at sige, at alle disse prester var uomvendte, hvad jo da ogsaa vilde have været en stor uretfærdighed. Og en afvigelse fra kirkelæren var sikkert noget, som for de flestes vedkommende aldrig var opkommet i deres tanker. Med ubønhørlig tydelighed viser virkeligheden os, at man kan være en overmaade daarlig prædikant, selv om man baade er omvendt og fører ren lære. En ung ven af mig kom, for mange aar tilbage, under en langvarig nervesvaghed i huset hos en ældre prest. Den unge var lige saa oppositionel som jeg selv, og *næsten* lige saa kjæphøi, som theologiske kandidater pleier at være i sine første kandidataar. Han begyndte med at se temmelig ned paa den gamle, snille, orthodoxe prest. Men da han nogle maaneder bagefter forlod hans hus, var han ydmyget — jeg kan gjerne sige: i støvet — overfor den gamle. Hans daglige liv i den store familiekreds bar det umiskjendelige stempel af den hjerteligste fromhed, den elskværdigste godhed, den offervilligste kjærlighed, der ogsaa særlig havde vist sig overfor min unge ven. Men hans prækener kunde tidt nok ligefrem virke som sovepulver. — Saa en anden prest, som jeg selv har hørt adskillige gange. Fritænkerne der i bygden kaldte ham for «et gammelt vrøvl». Og det lod sig desværre ikke negte, at navnet var fuldkommen fortjent. Men jeg hørte aldrig en præken af ham, uden at der var en draabe af varmt levende hjerteblod midt inde i vrøvlet Jeg kunde sagtens pege paa mange flere af samme slag Men du selv, kjære Hertzberg! kan sikkert godt fortsætte rækken saa langt, som det paa nogen maade kan behøves.

En omvendt prest kan godt have overtaget den aller største del af sin kirkes lære som *tømmelig* dødt gods. Læren

om omvendelse og syndsforladelse ved Jesu blod har han virkelig tilegnet sig. Men det meste af det øvrige ligger dødt og utilegnet i hans sjæl. Saa gnaaler han om omvendelse og retfærdiggjørelse og forsoning, med lidt tilsætning af det døde, præken efter præken, aar efter aar, aarti efter aarti. Det varer ikke længe, for han selv er grundig træt af det hele. Og tilhørerne vil jeg ikke engang tale om.

Sligt er man ikke paa langt nær saa udsat for, du, hos mænd af den yngre retning. Hvad de ikke personlig har tilegnet sig, er ikke til for dem. Men det, de tilegner sig, blir rigtignok ofte noget helt andet end kirkelæren. Den er heller slet ikke altid saa let at faa tag i. For mig i alle fald har det kostet mange aar og meget arbeide, og jeg er endda kun daarligt færdig. Saa jeg tør ikke kræve, at en theolog skal kunne tilegne sig kirkelæren i en fei.

Men disse mennesker blir jo da rationaliserende, siger du og dine meningsfæller af den ældre skole. De blir det mere og mere, indtil de havner som rene rationalister. Og rationalismen, det er jo den store fare.

Jeg skal faa lov at fortælle dig en ting. Der var en prest af den yngre retning, som nylig er død, en ypperlig mand, med godt vidnesbyrd ogsaa fra folk af den ældre skole. Han omgikkes før sin død med den tanke at komme herind til Kristiania og holde et foredrag om den kirkelige stilling. Og det foredrag skulde netop handle om «den store fare». Men ved du, hvad der for ham var «den store fare»? Det var netop den iver for den rene lære, som nu har reist sig til kamp mod den nyere theologi. Han mente, at denne iver vilde trække til sig saa meget dødt væsen. Og da den førte kampen for den rene lære, vilde ogsaa alt dette døde faa saa kristeligt et *skin*. Det vilde blive til *farisæisme*.

«*Rationalismen* er den store fare!» raaber den ældre retning. «Nei, det er *farisæismen*, som er den store fare!» raaber de yngre.

Begge har ret. Der er ikke bare én stor fare. Der *er* to. Paa den ene side rationalismen, paa den anden den orthodox-pietistiske farisæisme.

Gjennem hele sin fremstilling af «ethikken» kom professor Johnson, som du vist mindes, atter og atter tilbage til den vending: Den kristne har paa dette punkt at vogte sig paa den ene side for en antikristelig afvei, paa den anden for et pseudokristeligt skin. Og det er sandt. Gjennem hele vor livsvandring møder der os altid denne dobbelte fristelse, dels til det aabenbart ukristelige og dels til det kristelige skin.

Jeg skulde meget ønske, at hele den norske kirke, ogsaa

overfor øieblikkets kirkelige stilling, vilde mindes dette ord af den store lærer baade om den antikristelige afvei og om det pseudokristelige skin.

Men jeg vil dog tilfoie, at de *to* store farer, som truer den norske kirke, tilsammen forekommer mig at være mindre, end hver enkelt af dem for sig.

Saa længe den ældre retning var eneherskende med dens orthodox-pietistiske, stærkt farisæiske drag, stod stillingen for mig som frygtelig. Den truede med at kvæle ikke blot al selvstændig kristelig tænkning, men al fri livsudfoldelse i det hele. Og jeg hilste den yngre retnings optræden med megen glæde. Den kom som et frigjørelsens og livets pust. Men ogsaa den har sin «store fare». Dens mangel paa ærbødighed og dens dybe afhængighed af tysk rationaliserende theologi viser tydelig det. Det vilde være *næsten* lige saa slemt, om *den* skulde blive eneherskende, som om den anden blev det.

Men saa længe vi har begge disse to retninger, der holder hinanden stangen, og saa længe vi midt imellem dem har en skikkelse som Gustav Jensens med hele den flok, der ønsker at træde i hans spor, saa længe synes jeg, at vore kirkelige tilstande er noksaa sunde og rimelige.

Endnu er der dog meget, som staar tilbage. Jeg vil pege paa to ting.

Inden begge de kjæmpende leire er kristendommen omtrent lige svag overfor alt, hvad der heder samfund: folk, fædreland, offentligt liv, kirke. Det er enkeltmands-, forenings-, bedehus-kristendom. Det er ikke kirke-kristendom. Man kan godt være orthodox, og dog have liden greie paa hvad *kirken* er.

Og som mange af vore prester trænger til at lære, hvad kirken er, saa trænger de ogsaa til at lære at stille vore i mange stykker gode, ja udmærkede, pietister med deres skjødesynder under *Guds ords tugt*. Nu er der alt for mange iblandt dem, som dels feigt kryber for pietisterne, dels slapt og blodagtigt bærer over med dem, dels magtsygt søger at udnytte dem.

Vore to kjæmpende theologiske retninger vil med Guds hjælp lære den sørgeligt tankesvage norske kristendom at *tænke*. Gud give os mere ogsaa af kristelig *almenaand* og af kristelig *kraft!*

NYE BØGER.

Olaf Moe: **Jesu Vidnesbyrd om sig selv som Guds Søn.** Grøndahl & Søn. 203 S.

Vi maa have theologi.

Naar man i theologiske krigstider stundom kan faa det slette indtryk af theologien, at den udelukker de ædlere, finere personlige egenskaber, og at den i kampens hede har gjort enkelte af sine dyrkere til uciviliserede kosaker, saa er det bare et pessimistisk indtryk i forbigaaende situationer. Skulde man alene domme efter denne «kosaktheologi», kunde man nok fristes til at anse theologien bare for et nødvendigt onde. Men det er den ikke. Theologien er — naturligvis — i virkeligheden et *nødvendigt gode*, et betydningsfuldt led i kirkens og derigjennem i folkets udvikling.

Man maa lære theologien at kjende gjennem de theologiske værker, som kommer til os fra det stille opofrende arbeide i forskningens og tænkningens helligdom. Norge har ikke overflod af videnskabelige værker paa theologiens felt. Derfor maa vi glæde os desmere over de faa. Jeg nævner i farten, ganske exempelvis, *Michelet:* «Profeten Amos», *C. A. Bugge:* «Jesu Parabler», *Ording:* «Den religiøse Erkjendelse», som efter censurkomiteens enstemmige udtalelse er et prægtigt videnskabeligt arbeide, og som jeg glæder mig til at læse. De mange værdifulde afhandlinger i «Norsk theologisk Tidsskrift» heller ikke at forglemme.

Blandt nyere norske theologiske værker maa ogsaa *Olaf Moe:* «Jesu Selvvidnesbyrd» nævnes. Netop vor tid, hvis kristelige liv i saa høi grad hviler i det personlige forhold til Frelseren, ligger det nær at grunde kristendommens hoveddogme om Jesu guddom paa «Jesu Vidnesbyrd om sig selv som Guds Søn».

Jeg vil ikke her levere nogen indgaaende videnskabelig recension. Men det forekommer mig, at hr. Olaf Moe, hvis

afhandling i 1903 blev belønnet med H. K. H. kronprinsens guldmedalje, har løst sin opgave med anerkjendelsesværdig dygtighed. Bogen vidner om flid og om en temmelig udstrakt læsning især i den nyere theologiske literatur, der berører emnet, og den vidner om megen og for det meste skarp tænkning.

«Jesu vidnesbyrd om sig selv som Guds Søn» — er ikke det en forholdsvis let opgave, vil en læg læser maaske sige. Det er jo bare at slaa efter i evangelierne og sammenstille.

Nei der møder vanskelige problemer, som maa løses, før man naar det *historisk* sikre, om det forresten kan naaes. Jeg vil bare nævne spørgsmaalet om «evangeliernes værd som historiske kilder», et spørgsmaal, der igjen deler sig i spørgsmaalet om de tre første evangelier og det endnu langt vanskeligere angaaende Johannesevangeliet. Dernæst den næsten gaadefulde forskjel mellem de tre første evangeliers beretning og Johannesevangeliets. Endelig det interessante spørgsmaal om Jesu udtalelsers forhold til den senere jødedoms tanker og udtryk. Disse problemer og flere gjør forfatteren ved siden af bogens hovedindhold til gjenstand for indgaaende exegetisk og historisk behandling. Og om end ikke beviset i hvert tilfælde har lige stor videnskabelig kraft, har den unge forfatter dog leveret et smukt og lovende arbeide.

Bogen er som man ser ikke netop let læsning. Men en læg mand eller kvinde, som interesserer sig for de theologiske spørgsmaal, der bevæger nutiden, vil ved Olaf Moes bog blive orienteret i mange af dem, forsaavidt det nye testamente angaar. Den gammeltestamentlige bibelkritik berøres saa godt som ikke, ikke engang ved behandling af den 110de salme.

Forfatterens plads i den theologiske partistilling er jo rent videnskabelig seet et mindre væsentligt spørgsmaal. Men jeg tror, at hr. Moe nærmest er konservativ. Han udtaler side 4: «Den religiose stilling hvori forskeren staar til Jesu person — og overfor denne kan ingen undgaa at tage stilling — vil uvægerlig have indflydelse paa hans arbeide. Og vi mener, at den kirkelige stilling til Kristus saa langt fra er en for historikeren misvisende forudsætning, at meget mere kun den, som staar paa menighedens standpunkt, er istand

til at forstaa Kristi person rigtig, ogsaa historisk seet». Og forfatteren anfører her nogle ord af *Ritschl:* «Den historiske bestemmelse af Jesus begynder ikke først da, naar man har kastet *troen* (paa Jesus som frelser) fra sig; den modsatte anskuelse betegner den store usandhed, som under navn af 'historisk forudsætningsløshed' øver sin skuffende og forvirrende kraft».

Anmelderen er dybt enig i dette. Men jeg kan ikke undlade at tilføie en advarsel, som jeg ikke tror rammer Olaf Moe: Lad ikke den kirkelige eller dogmatiske stilling gjøre skaar i forskningens og tænkningens individuelle sanddruhed.

Vor forfatter kommer i sin bog i det hele og store taget til det resultat: Jesus har vidnet om sig selv, at han er Guds søn i væsentlig samme betydning som det apostoliske vidnesbyrd (Paulus f. ex.) har ment det, Guds søn ikke blot efter sin udvikling eller efter sit hverv, men ogsaa i metafysisk og præexistent forstand, det vil sige efter sin fødsel og efter sin forudtilværelse. Og dette resultat maa siges at bero paa en undersøgelse, der er klart anlagt og udført ikke uden dygtighed. *J. J. Jansen.*

Mit forhold til hende. Af Søren Kierkegaards efterladte papirer. Ved Henriette Lund. København. Gyldendal.

En af de forunderligste episoder i Kierkegaards forunderlige liv er og bliver hans forlovelse. Det er ogsaa tydeligt, at den har øvet en stor indflydelse paa hans hele livsudvikling og forfatterskab. Hans «Efterladte papirer» gav allerede et indblik i denne sag, som man aldeles mangled før. Dette indblik er nu blevet beriget. For et par maaneder siden døde den dame, som engang var Kierkegaards kjæreste og siden blev gift med geheimeraad Schlegel. Efter hendes død har hendes veninde Henriette Lund udgivet de breve og øvrige optegnelser fra Kierkegaard som hun sad inde med. Noget særlig nyt indeholder ikke disse papirer. Jeg kan heller ikke finde, at det er lykkedes udgiverinden at faa stillet det klart frem, hvorledes den hele sag er gaat for sig. Igrunden er — forekommer det mig — den hele historie endnu en gaade, men man ser dog dybere end før ind i denne

forunderlig rige, men for al slags selvpinsel særlig anlagte sjæls dybder og de smerter den her har lidt.

Kvinden skabt af manden. Studie af en kvinde. (I anledning af dr. Otto Weiningers bog: «Geschlecht und Charakter»). Kristiania. Aschehoug & co.

Hvis man vil lage en bog som kan gjøre opsigt, da skal man lage den efter følgende opskrift: man tage 50 dele hysteri og tilsætte 25 dele sandselighed, vispe dette godt sammen og servere det i en rask og pikant form. Det slaar aldrig feil, at en slig ret vil smage. Nærværende bog er laget efter denne opskrift Dr. Otto Weininger blev født den 3die april 1880 og dræbte sig selv den 4de oktober 1903 efter at have fuldbragt sit ovennævnte verk. Ifølge dette verk er «menneskeslægtens deling i mand og kvinde livets store fordærvelse og styghed»; «en neutral fællestype» er slegtens store maal, som skal naaes derved at «manden bliver kysk» d. e. sexuelt afholdende, og kvinden som følge deraf ophører at være kvinde. Vi har her utvilsomt et eiendommeligt udslag af sexuel monomani. Den slaar her ud i et unaturligt had til det hele kjønsliv. Dette forrykte produkt af en forrykt hjerne synes at have hypnotiseret den norske forfatterinde. Hun vender idelig tilbage til dr. Weiningers excentriciteter, frastødes af dem, men kan dog ikke komme løs fra dem. I grunden ved hun tilsidst hverken ud eller ind Hun fortæller herunder sine egne oplevelser: gift med en lærd særling som forsømmer hende, forelsker hun sig lidenskabelig i en anden mand; han fordufter imidlertid før det kommer til skandale, og det gjør han ret i. Gid alle mænd i lignende stilling vilde gjøre det samme! Forfatterinden kommer sig da ogsaa tilsidst til ro paa en vis. Bogen er et heltigjennem usundt produkt af hysteri og sandselighed, vel skikket til at skakkjøre unge mennesker og fordærve dem. Maa vi slippe for mere af den slags! Livet er sandelig vanskeligt nok alligevel for nutidens unge, om det ikke skal yderligere vanskeliggjøres ved sexuelle monomaners forrykte ideer.

Thv. Klaveness.

Nadver uden strid, prædiken paa midfaste søndag af Albert Lange, sogneprest til Inderøen. Steen'ske bogtrykkeri og forlag. Pris 25 øre.

Sogneprest Klaveness' forord hidsættes: «Jeg tror ikke denne præken trænger min anbefaling. Den anbefaler sig selv. Men da forfatteren selv ønsker det, vil jeg ikke undlade hjertelig at anbefale den til mine venner. Den er et godt ord om det vi vist allesammen inderligst sukker efter: Nadver uden strid!»

OM NADVERDSØGNINGEN.

Jeg modtog nylig følgende linjer: «I sin sidste artikel angaaende professorsagen udtaler sogneprest Klaveness, at der er mindre søgning til nadverden i den lutherske kirke end i nogen anden.

Han sees selv at tillægge denne omstændighed megen vægt, og det vil vel ogsaa læserne gjøre. Det vilde derfor vistnok interessere mange af os at faa vide, hvorfra Klaveness har denne oplysning».

Jeg skal herom give følgende oplysning: For nogen tid siden diskutteredes professorsagen i en privat kreds, hvor jeg mundtlig fremsatte de samme tanker som jeg senere har udviklet i «For kirke og kultur». Jeg sagde herunder: «jeg tør ikke paastaa det bestemt, men jeg er tilbøielig til at tro, at den lutherske kirke for tiden har det tommeste alterbord. Inden den katolske kirke gaar naturligvis alle til alters, som ikke har brudt med sin kirke. De kommer jo ellers under kirkens tugt. Hvorledes det forholder sig inden den reformerte kirke ved jeg ikke bestemt».

Da svarte to tilstedeværende teologer som forøvrigt var mine modstandere i professorsagen, og hvoraf den ene har levet flere aar i udlandet i nær forbindelse med reformerte: der gaar *alle* til alters.

Man mente naturligvis: alle som vil høre kirken til, altsaa ikke har brudt med den.

Formentlig gjælder dette særlig om England og Skotland. I Holland, Schweitz og Tyskland tør kanske forholdet være noget anderledes.

Thv. Klaveness.

LIDT OM CHRISTENDOMMEN I RUSLAND.

Den russiske folke-eiendommelighed staar idethele ikke i noget tiltalende lys for de vesteuropæiske folkeslag, og kanske mindst for os nordmænd og svensker, som har saa megen grund til at frygte den og derfor ogsaa saa megen fristelse til at hade den. Men der er et træk i den, som af og til slaar os og tiltvinger sig vor beundring. Og det er offervilligheden. Mest opmærksomme er vi kanske blevne paa den hos de voldsomme omvæltningsmænd derovre, som jo gang paa gang har vist os med hvilket martyrmod de kan gaa i døden for sin sag. Men vi tager feil, hvis vi tænker os, at denne offervillighed er et særeie for de «nihilistiske» kredse, som omgaaes med disse vilde og fortvivlede omstyrtningstanker. Disse kredse er langt faatalligere, end vi i almindelighed forestiller os. I Rusland selv tror man ikke, at de gaar op i mange hundreder (500 har der været slaat paa). Men inden den store skare af Ruslands «intelligentia» eller frisindede dannelse, som alle ønsker friere tilstande for sit land, findes der mangfoldige tusinder, som gaar ud og virker for denne sag, idet de søger at løfte og oplyse det hjertensgode, men frygtelig uvidende og overtroiske menige folk. Det er unge mennesker, mænd og kvinder, som er grebne af den vesteuropæiske kultur og sidder inde med den høieste dannelse inden sit land. De gaar ud som simple arbeidere, dels ved fabrikker og dels ude paa landet. Mange af dem tilhører rige slægter og de høieste samfundslag, og er vokset op i en luksus og overdaadighed, som vi nordmænd neppe har forestilling om. De forlader hjem og slægt og venner, de udsætter sig for fængsel, landsforvisning til Sibirien og død. Og de lever til daglig brug paa en kost og under vilkaar, som ingen norsk *arbeider* vilde finde sig i, end sige vore dannede. Der venter dem ingen ære for hvad de gjør; de blir til latter for sine jevnlige, og de har indtil for nylig i almin-

delighed faat *meget* liden tak af de bønder og arbeidere, som de saa gjerne vil hjælpe, men som saa lidet har været istand til at forstaa dem.

Det er en «oerhörd enthusiasm», sagde en finlænder, som i vinter holdt foredrag her i Christiania om russiske tilstande. Og det er sandt. Vesteuropas civilisation eier i vore dage vistnok intet tilsvarende.

Den er groet op, denne «enthusiasme», af Ruslands jordbund. Den udgjør et træk i den russiske folkeeiendommelighed. Det er den samme offervillighed, som lyser os imøde fra Moskwas brand. Det er den, som gjør den gjennem godmodige og afgjort fredelskende russiske bonde til saa ypperligt et soldaterstof. Den sætter ham istand til at taale alle krigerlivets savn og anstrengelser og al dets haarde behandling uden at knurre, og til at gaa i døden uden frygt. Vi tager feil, hvis vi indbilder os, at det alene er trællesind som driver ham i ilden. Han giver sit liv i begeistring for «Tsaren og det hellige Rusland». Nihilistens dødsforagt er blot en anden udgave af kosakkens.

Men hvor skriver den sig fra denne russiske offervillighed, som staar der saa rent uden sidestykke inden den europæiske kultur?

Den skriver sig uden al tvivl fra den russiske kirke, denne kirke, som vi protestanter pleier at se saa usigelig dybt ned paa. Dybt nedenunder os ligger romerkirken, og dybt nedenunder den igjen ligger den græsk-russiske kirke. Og det er jo sandt: denne russiske kirke lider virkelig af alle disse skrigende feil og brøst, som vi saa længe har hørt om. Dens uvidenhed og overtro gaar over alle grænser. Dens vankundige prester har til for nylig været alene om al folkeundervisning, og bærer ansvaret for det mørke, som hviler over hele folkelivet. Den bedring i presternes uddannelse, som er indtraadt i den sidste tid, har endnu ikke kunnet bære synderlig frugt. De mange og spredte tilløb til en bedre folke-undervisning, som findes, skyldes vistnok langt mere den fritænkerske «intelligentias» arbeide end presternes.

Og i dette uvidenhedens dybe mørke blomstrer den frodigste helgendyrkelse, der, efter øienvidners skildring, stundom alt for meget nærmer sig det rene afguderi.

Den græske kirkeafdelings værste feil træder frem med særlig styrke i den russiske christendom. Forsteningen af den «orthodoxe» lære har slukket al selvstændig christelig tænkning, kuet den theologiske videnskabelighed og frembragt det store mørke. Og bogstavdyrkelse og formvæsen er drevet til en saadan høide, at der til tider endog har været ført de skarpeste stridigheder om det spørgsmaal, enten man skulde synge to eller tre gange halleluja, og enten man skulde slaa korsets tegn med to eller tre fingre.

Men under disse dynger af formvæsen og bogstavdyrkelse og inde i dette dybe mørke har der alligevel kunnet reddes en hellig arv fra den ældste christendom, som truer med at svinde i andre folkekirker. Evangeliet er ikke gaat tabt i Rusland, hvor stærkt det end kan have været tilsløret. Dets hellige varme har holdt sig langt bedre end dets lyskraft. Der kan være et sving i andagten, en rigdom i den religiøse stemning, en grænseløshed i hengivelsen, som vi nøkterne protestanter lidet forstaar os paa, men som afgiver en god jordbund for den passive offervillighed, der i ikke liden mon har stemplet den russiske folkeeiendommelighed.

Vi mindes den forkjærlighed, hvormed Dostojevski dvæler ved, hvor mange piskeslag russiske fanger kan udholde uden noget tegn til klage. Han havde selv faat gaa igjennem prøven. Og han føler sig taknemlig for det ikke blot overfor Gud, men ogsaa overfor keiser Nikolai, som havde ladet ham underkaste en saadan medfart. Ogsaa hos andre store forfattere der i landet finder man lignende træk, om der end neppe er nogen, som i dette stykke kan maale sig med denne, den begeistrede lovsynger af russisk folkeeiendommelighed og af Ruslands «orthodoxe» kirke.

Leo Tolstoi vil reformere nutidens christenhed ud fra den sætning: I skal ikke sætte eder imod det onde. Og for hele denne sin verdensomvæltende tankegang staar han i dyb gjæld til dukhobortserne eller «aandens kjæmper», som vel er den ædleste blandt alle de mangfoldige russiske sekter. *De* har netop grebet denne den russiske kirkes passive offervillighed og udviklet den til den høieste, men ogsaa ensidigste høide. De kalder det uden videre for synd at gaa i krig og negter derfor paa det mest haardnakkede at blive soldater.

For den sags skyld lader de sig forvise, straffe og mishandle med den fuldkomneste taalmodighed. Men de bøier sig ikke. Og bagefter kommer de til den stat, som efter deres mening farer frem imod dem med den reneste uretfærdighed, og tilbyder den, naar den bedst trænger det, af sig selv, helt frivillig, sin tjeneste med offentlige arbeider. De lader ikke sine børn søge presternes skoler, men underviser dem selv, og staar efter russisk maalestok høit i oplysning. Og den tørre landstrækning i Kaukasus, hvorhen de af staten for sin ulydigheds skyld blev forvist, har de ved sin flid omskabt til en af de rigeste i den hele provins.

Men denne passive offervillighed og selvfornegtelse, der træder saa sterkt frem hos denne sekt, har i lange tider været et særkjende for den russiske kirke i det hele. Allerede i optegnelser fra det 17de aarhundrede roses russerne af sine trosfæller inden den østerlandske kirke som enestaaende fromme i denne retning. Og sagen selv, dette drag i det russiske folk og den russiske kirke, er vistnok aarhundreder ældre end disse optegnelser. Det gaar rimeligvis tilbage til deres store helgentid i middelalderen.

De forskjellige kirkeafdelinger lægger desværre ofte mere merke til hinandens feil end til hinandens fortrin. Der er derfor fuld grund til at fremhæve, at den ringeagtede russiske kirke sidder inde med mere af de første aarhundreders martyrsind, end nogen anden folkekirke i verden. Det er sandt, at det aandelige mørke, som hersker i denne samme kirke, let kan medføre at denne passive taalmodige offervillighed blir vildledet og misbrugt af daarlige førere. Men i sig selv er og blir den en «kostelig perle», som Vesteuropa nok kunde være tjent med at sælge en hel del af sit aandelige eie for at faa kjøbt Alt det bedste og vakreste i den russiske karakter, saaledes som den fremtræder i deres store digteres bøger og hos de enkelte mænd og kvinder, vi kan have mødt i livet, har kjendelig sammenhæng med den.

Giv protestantismen Ruslands offervillighed, eller giv Rusland protestantismens lys — giv os en kirke, som forbinder disse to ædle grundkræfter, og vi vil være istand til igjen at «gjøre de forrige gjerninger».

Her i Norge er vi vist i almindelighed tilbøielige til at overvurdere Ruslands udvortes magt. Vi kjender deres store folketal, deres umaadelige hjælpekilder, deres soldaters tapperhed. Men vi tænker for lidet paa den svaghed, som følger af den slette forvaltning og den frygtelige bestikkelighed, der hersker i saa mange grene af deres embedsverk. Men paa samme tid, som vi tænker for høit om deres udvortes magt, tænker vi vist oftest for lavt om kraften af deres aandsliv. Nu, dette aandsliv har jo unegtelig sine dybe skygge-

sider, og de har vist alle sin kjendelige sammenhæng med de feil ved den russiske kirke, som ovenfor er nævnt. Men aandslivet i Rusland har ogsaa sine sterke sider. Vi nordmænd pleier jo gjerne med stolthed at pege paa vore store forfattere, og paa dem grundlægge vor ret til at træde ind i kulturfolkenes række. Da har vi neppe megen grund til at se det folk over hovedet, som har frembragt Turgenjev, Dostojevski og Leo Tolstoi (og vi bør vel tilføie: Herzen og Krapotkin) foruden en lang række andre betydelige navne. Og ved siden af sine forfattere har Rusland sine diplomater, som ofte blir regnet blandt de klogeste i verden. Det har sin fremspirende videnskabelighed, nu ogsaa sin theologi. Det har mægtige aandelige brydninger mellem nyt og gammelt, «fædre og sønner», mellem enevælde og frisind, mellem fritænkeri og stivnet rettroenhed, mellem begeistring for vesteuropæisk dannelse og slavofil tro paa russisk eiendommelighed. Og de har en kirke, der visselig er meget svag i de retninger, hvor vi er stærkere, men som til gjengjæld ogsaa er stærk der, hvor hele protestantismen har sin store svaghed.

Jo mere udsigt der er til, at Rusland kan komme til at gribe dybt ind i Norges skjæbne, des mere grund har vi til at søge at danne os en nogenlunde rigtig forestilling baade om dets svaghed og dets styrke. Og jeg tillader mig at bede dem iblandt os, som er kjendt i russiske forhold, at give os andre del i de oplysninger, de sidder inde med. At der ingen er, som med virkelig kyndighed sætter os istand til at følge med i russisk politik, er et sikkert mærke paa, at vi nordmænd endnu er, som det har været sagt: et ufærdigt folk.

Forinden jeg slutter disse linier, vil jeg i al korthed pege paa endnu et eiendommeligt træk ved den russiske christendom. Statskirkeligheden er jo der saa fuldstændig gjennemført, som neppe noget andet sted i verden. Og dette har — som man vel næsten kan sige sig selv — medført sine *overmaade* alvorlige ulemper. Men det kan vanskelig negtes, at det der i landet tillige har havt sine gode sider. Der har udviklet sig «en religios patriotisme og en patriotisk kirkelighed, som begge unegtelig er blevne en kilde til moralsk kraft for nationen», siger en tysk protestantisk forfatter. Ogsaa der kan vi nordmænd have meget at lære af den russiske kirke og det russiske folk.

Skrevet i mai maaned.

Chr. Bruun.

KVINDENS UNDERORDNEDE STILLING SEET I UDVIKLINGENS LYS.

(Foredrag i Christiansands diskussionsforening).

I et foredrag holdt i Christiansands diskussionsforening i februar 1903 havde jeg søgt at vise den stilling, kvinden ned gjennem historien havde indtaget i religiøs, social og retslig henseende, og tillige søgt at vise, hvorledes de forhold, hun saaledes havde levet under, maatte have indvirket paa hendes udvikling og frembragt mange af de træk, baade i god og slet retning, der traditionelt er fastslaaede som hørende til «kvindens natur». Under studierne til dette foredrag befandt min retfærdighedsfølelse sig i et kronisk opror, idet jeg paa den ene side uvilkaarlig identificerede de forskjellige tiders kvinder med den udviklede type, det 19de og 20de aarhundrede kjender, og paa den anden side stadig mødte retslige og sociale forhold, der for denne type maatte føles som det reneste helvede paa jorden. Men jo mere jeg arbeidede med dette, jo mere paatvang sig mig den overbevisning, at om end mange enkeltheder i disse forhold kunde siges at være brutale udslag af mandens egoisme og overmagt og derfor helt uretfærdige, saa maatte dog selve hovedsagen, kvindens underordnede og fra alt samfundsliv afstængte stilling, have havt sin bestemte betydning for menneskeslægtens udvikling og derfor til sin tid have været berettiget. Jeg forsøgte saa senere i det foredrag, som her følger, at paavise hvilken denne betydning har været.

Det er et fælles træk for alle store reformationer, at de betragtes og for en stor del virker som revolutioner. Dette har vel tildels sin aarsag deri, at de store, dybtgribende nye ideer kræver lange tider for at modnes og for at gjennemsyre de gamle forhold, og de faar derfor ogsaa en overvældende magt, saa naar «de gamle læderflasker brister, fordi den nye vin er dem for brusende», saa fornemmes det af menneskene først som en ødelæggelse og elendighed. Det varer altid en

tid, før det blir klart, at det er det gode i det nye, som har sprængt det gamle, der ikke længer var liv, men form. Vi er altid saa tilbøielige til at tillægge det onde den magt, som kun det gode eier. Der følger altid meget smuds og bærme med, naar en stor, ny sag bryder igjennem, men gjennembruddet skyldes det *gode* i sagen, ikke bærmen. Saa sandt man tror paa en evig retfærdighed, der er kilden for al menneskelig retfærdighedstrang, saa sandt maa man forstaa, at den verdensomskabende magt ligger i det gode, som sprænger de gamle skranker, ikke i de udskeielser og vildskaber, der benytter anledningen til løsslippelse.

Men ved enhver større reformation møder man det samme fænomen, en mægtig skare af den retnings mænd, der nu er tilende, slaar vagt om det gamle som det eneste rette og sande og slynger fordømmelsens banstraale over det nye. «Det (det nye) maa jo undergrave alle samfundsforhold», mener de, fordi de samfundsformer, de har forestaaet og med sin intelligents behersket, ved det nyes fremkomst maa gaa under.

Den reformation, jeg her særlig har for øie, kvindernes emancipation, tager sig for mange ud som en revolution fremkaldt ved enkelte store mænds opviglerier (Stuart Mill, Legouvé etc.) uden hold i den kvindelige natur, idet «kvinden af sig selv ikke har opfundet emancipationens theori» (biskop Martensen). Det synes som en anstødelig, ugudelig tánke for denne sags modstandere, at denne bevægelse ganske naturlig har sin aarsag deri, at de ydre livsformer for kvinden ikke længere svarede til hendes udviklede naturs kræfter. Eller kanske rettere udtrykt: denne bevægelse har sin aarsag i menneskeslægtens fremskredne udvikling, i hvilken kvindens særopgave er traadt over i en ny fase. Kvindeemancipationen har ikke mere sin aarsag i mænds saakaldte opviglerier, end f. eks. negerslaveriets ophævelse har sin aarsag i «Onkel Toms hytte». Slaveriets ophævelse har sin aarsag i dets egen iboende umoralskhed, der maatte føre til dets undergang. Kvindeemancipationen har, som sagt, sin aarsag i menneskeslægtens fremskredne udvikling, i hvilken kvindens underordnede, afstængte kaar vilde traadt grelt frem som en umoralskhed.

Saa langt tilbage, som historien kjender menneskeslægten, og saa vidt omkring, som vort kjendskab til alle folkeracer strækker sig, ser vi det samme hovedtræk i kvindens stilling, hun er underordnet manden, mer eller mindre absolut, men altid underordnet. Der berettes ganske vist om enkelte stammer i Amerika og Afrika, hos hvem høvdingen skal være en kvinde; men selv om dette virkelig forholder sig saa *til stadighed,* blir undtagelserne saa forsvindende, at de kun stadfæster regelen.

En saadan, overalt forekommende foreteelse maa have sin aarsag. Jeg tror ikke, det godt er muligt for tænkende mennesker at finde en fyldestgjørende aarsag i, at Eva *først* spiste af *kundskabens* træ, end sige i forbindelse hermed at finde kvindens forsøg paa at reise sig fra sin uværdige stilling saa formastelig, at man fra orthodoksalt hold møder hende med et: «Hvo sig selv ophøier skal fornedres». (Martensen).

Denne underordnen er et saa udpræget og vedvarende træk i menneskeslægtens udviklingshistorie, at den for tænkende mennesker heller ikke kan gives en tilfredsstillende begrundelse ved at fremstilles som udslag af mandens paa brutal overmagt støttede egoisme. Var denne alene aarsagen, er det ikke godt at forstaa, hvorledes kvinden nogensinde skulde kunne hæve sig. Thi den brutale overmagt har manden, og vil han altid beholde. Paa den anden side viser kvindernes historie, særlig i de tidlige, lave kulturperioder, en saadan sum af lidelse og forpinthed under mandens legemlige og sjælelige brutalitet i herredømmet over hende, at ens retfærdighedsfølelse paa det dybeste oprøres mod det dogme, at dette skulde være en guddommelig forordning! Man spørger sig selv: hvorfor skulde en alvis Gud give kvinden det samme menneskelige udstyr som manden, sjæl og aand, dersom det var hans *forordning,* at hun skulde lade dette udstyr nedgraves som lignelsens «ene talent» og saa kun være en menneskeproduktionsmaskine, som manden kunde benytte efter behag; «og naar Du ikke længer har behag i hende, kan Du lade hende gaa».

Som sagt, retfærdighedsfølelsen oprøres ved den paastand, at sligt skulde være en guddommelig forordning.

Men kjendsgjerningen staar der, manden har hersket fra

begyndelsen saa uindskrænket, som kun den brutalt overlegne kan herske. Og denne kjendsgjerning, mener jeg, tvinger os til at tro, at kvindens underordnede stilling maa have havt en bestemt mening, en særlig betydning for menneskeslægten. Ti enten man ser paa sagen fra et religiøst eller fra et videnskabeligt standpunkt, maa man dog mødes i det, at «enhver fase, ethvert attribut til livet har sin mening . . . intet er kommet ind i tilværelsen ved et tilfælde» [1]), — altsaa heller ikke kvindens underordnede stilling. Men *vel at merke*, det er kvindens *underordnede, tilbagetrukne* stilling, der saaledes maa betragtes som noget, der har sin særlige betydning for menneskeslægten — ikke forknelsen og forpintheden — den skyldes slægtens ondskab, den skyldes *synden*.

Den underordnede, tilbagetrukne stilling var i sig selv ikke pinefuld, den var i enkelte stykker endog en forret. Det er hele tiden denne naturlige underordnen, jeg taler om fremover, hvor ikke andet særlig bemerkes.

Jeg gjentager, at baade videnskaben og religionen lærer os, at intet er kommet ind i tilværelsen ved et tilfælde, alt har sin betydning. Men paa den anden side ser vi saavel i naturens som i menneskenes historie, at der er de ting, som er permanente, og de, som er midlertidige, kun varer, til deres funktion er overflødig. I menneskets historie ser vi saaledes, hvorledes han skridtvis vokser ud over de lavere religionssystemer, der visner væk som udbrugte, og ind under de høiere. Vi ser, hvorledes han vokser ud over den ene statsform efter den anden, ud over politiske og sociale systemer, der, hvor meget end andre tiders misforstaaende kunstneriske begeistring søger at opvække dem, dog aldrig mere kan indblæses varmt menneskeliv, fordi de er udbrugte. Og saaledes gaar det med kvindens underordning, den hører til de midlertidige ting, den er skridtvis trukket tilbage fra det ene punkt til det andet. Man sammenligne saaledes kvindens stilling i Mose lov, i den ældste kristne tid og i vor tid.

Men hvilken funktion har da denne underordning havt? Hvorledes forlige dette faktum med retfærdighedens krav; hvorledes forlige, at den samme Gud, som har givet kvinden

[1]) Benjamin Kidd. «Social Evolution».

evne og kræfter, ogsaa synes at negte hende den frie udvikling og brug af disse kræfter? Eller hvorledes forlige, at den samme Gud, der fra begyndelsen har ordnet det saa, at kvinden maatte træde i baggrunden, nu gjennem historiens udvikling saa at sige sanktionerer kjønnenes ligestilling?

(Jeg maa her straks reservere mig mod misforstaaelse af ordet «ligestilling», jeg mener hermed *lige høit værd*, ikke *ensartet værd).*

For at faa svar paa disse spørgsmaal maa vi, saavidt jeg kan skjønne, ty til den moderne videnskab. I religionen kan vi vistnok finde en symbolik, der kan kaste noget lys over sagen. Men helt klar blir den dog først i videnskabens lys, et lys, der, lige saa vist som religionens, maa komme fra den Gud, der har skabt og ordnet alle forhold.

Den lov, der som en stadig understrøm gaar gjennem al moderne videnskab om livet, er jo udvikling, fremskridt. Den gaar gjennem alt, fra de laveste former af liv til de høieste, og i den høieste form af livet, i menneskelivet, er fremskridtets lov ligesaa ubøielig som paa de lavere trin. Men paa hvilken basis hviler alt fremskridt? Jo paa den naturlige udvælgelses lov, «the selection of the fittest». Det kan synes haarde vilkaar for menneskeslægtens fremskridt, denne jernlov byder os. Vi hører undertiden drøftet, hvorvidt «fremskridtet er værd den pris, vi betaler for det». Var det ikke langt fornuftigere at opgive hele sagen og leve «fredelig og ubekymret» som f. eks. eskimoerne synes at gjøre det. Men vi faar til svar, at vi intet valg har. «Fremskridt er en nødvendighed, fra hvilken der simpelthen ingen flugt er mulig» [1]).

Den form, udvælgelsens lov antager, kalder vi til daglig kampen for tilværelsen» [2]), og det er denne «kamp», der giver os nøglen til forstaaelsen af kvindens stilling. For at klargjøre dette maa jeg først i hovedtræk nævne, hvad videnskaben siger os om de udviklingsvilkaar, menneskeslægten har været underlagt, og om de perioder, den har gjennemgaaet.

Videnskaben lærer os, som allerede sagt, at saalangt fra,

[1]) Benjamin Kidd. «Social Evolution».

[2]) Selvfølgelig her ikke taget i den almindelige kun økonomiske betydning.

at den naturlige udvælgelses lov er suspenderet for menneskenes vedkommende, at det tvertimod synes, som om de er ligesaa magteslose til at slippe fra denne lov som den laveste organisme. Fra den stund menneskeslægten, eller dele af den, kommer indenfor historiens grænser, synes denne historie at skildre en uafbrudt kamp, hvis haardhed og grusomhed er saameget vildere og forfærdeligere, som de kjæmpendes resourcer er rigere og mere variérede. Paa de lavere trin af skabningen møder vi individernes kamp, og der kjæmpes med naturens vaaben; menneskene kjæmper ikke alene som individer, men som samfund mod samfund, og ikke alene med medfødte vaaben, tørre næver, men med alle en høiere intelligentses raffinérede midler. Saa blodigt og grupvækkende dette historiens skuespil staar der, saa kan vi ikke komme fra det, det staar der som et faktum, vi maa lære at forstaa, — ikke at bortforklare. Det er ikke alene denne stadige kamp vi maa merke os for at forstaa betydningen af kvindens underordnede stilling, men fornemlig det, at de svagere, mindre kampdygtige folk altid forsvinder for de kraftigere. Vi ser jo i vor egen tid, overalt, hvor man møder vilde folkeslag, er de krigere. »Vilde samfund reiser sig, florerer og forsvinder med en vidunderlig hurtighed, men hemmeligheden med deres fremskridt eller dekadence er altid den samme — de er blevne sterke eller svage som kjæmpende organisationer» [1]). Under forhold lig disse synes den forhistoriske tid at være hengaaet. Naar vi saa kommer til den historiske tid, møder det samme skuespil os overalt: Store, mægtige riger med relativt rig kultur vokser frem, er store og mægtige, saalænge de er krigersk dygtige, falder, sluges af andre, saasnart de blir blodagtige, medens disse andre endnu staar under fremskridtets militær-disciplin og derfor er krigersk dygtige. Om igjen og om igjen viser historien os dette militarismens princip arbeide og bringe militarismen til en høiere og høiere udvikling, indtil den kulminerer i Romerriget. Her skal jeg foreløbig stanse.

Det er denne periodes karakter, der giver os forstaaelsen af den funktion i udviklingen, kvindens underordnede

[1]) Benjamin Kidd. «Social Evolution».

stilling har havt. Men for at faa tag i denne, maa vi se nøiere paa, hvad de ord «en militær udvikling», et militært, et krigersk samfund helt tilbunds vil sige. Det er ikke nok paa moderne vis at sætte disse ord i forbindelse med tanken paa en vel disciplineret hær, vi maa forstaa, sætte os helt ind i, at enhver institution i denne periodes samfund, saavel familiens ordning som statens, er baaret af militarismens aand. Ikke alene er staten ordnet saa, at herskeren er krigshøvding, men det ender med, at denne høvding og «symbol for almægtig militær kraft modtager guddommelig hæder og dyrkes som en gud».

Der ligger *lidt* bag en saadan udvikling! Det er, som om alle sider af livet samler sig og løber ud i denne hæven til guddommelig hæder og ære symbolet for den krigerske kraft. Den hele basis saavel for individets som for samfundets liv blir en anden under saadanne forhold; den hele tankegang, det hele livssyn hos individet var vokset op af denne militære grund, ligesom alle love, al sæd og skik i samfundet. I de lavest staaende samfund bliver under saadanne forhold kun de egenskaber, der kan frembringe en dygtig kriger, skattet, andre egenskaber undervurderes, og al dygtighed omsættes saa at sige i krigersk kraft. Denne maalestok for menneskeligt værd *omstødes* ikke, men *udvides* kun ned gjennem den militære udvikling, der kulminerer i Romerriget. «Tanken paa Miltiades's hæderstegn tillod ham ikke at sove», lærte vi jo om Themistokles. Alexander sorgede, fordi hans fader erobrede saa meget af verden, at der ikke blev nok igjen til ham. Cæsars navn indebærer militarismens ideal.

I moralsk henseende slaaes vi i denne periodes samfund af det nære slægtskab, næsten identificeren af *dyd* og *kraft*. Der blir derfor en særlig moral for den sterke, selvhævdelsens og handlingens, og en for den svage, lydighedens, selvopgivelsens: «Bist Du der Hammer schlage zu, bist Du der Ambosz, sei geduldig». Der blir en moralsk *pligt* mod ens eget folk og samfund — ingen moralsk pligt, kun den sterkeres *ret* overfor alle, der er udenfor dette samfund. Vi ser neppe noget sted dette klarere end i de jodiske forordninger om det forskjellige forhold til «de fremmede», til dem, der ikke hørte til det udvalgte folk, i de forfærdelige udryddel-

sesdomme, de udførte mod andre folkeslag, og tillige i bestemmelserne om den forskjellige pligt mod joder og fremmede i fredeligt samkvem, «tage renter af de fremmede, men ikke af Dine egne».

Og, hvad vi netop maa merke os — saalænge denne exklusive aand med sin kampvaagne inhumanitet hersker hos et folk, er dette sterkt; det, der overalt undergraver den nationale kraft, er ikke styrkens laster, saasom krigersk grusomhed, gjengjældelsessyge osv. — det er overalt blodagtighedens laster.

Men hvor blir nu kvindens plads i saadanne samfund? Jeg har søgt at vise, at social duelighed i denne udviklingsperiode praktisk talt var ensbetydende med krigersk duelighed. En statsborger, der ikke *kunde* deltage i krig var utænkelig[1]). Men krigersk duelighed, krigersk kraft var og er kvindens hele legemlige og sjælelige bygning ikke skikket for, følgelig var hun afskaaret fra at deltage i det offentlige liv. Det vil sige: hendes stilling maatte være en underordnet, tilbagetrukken paa grund af forholdenes magt. Men ikke alene dette. Hendes stilling maatte ogsaa for slægtens fremskridts skyld være en underordnet. Thi skulde hendes liv i de tider have ført hende ind under loven for den naturlige udvælgelse *som mandens konkurrent*, det vil sige som kriger, maatte hun jo være gaaet tilgrunde legemlig, fordi hendes organisme ikke var indrettet paa stadig kamp. Dertil vilde jo selve slægtens fortsatte forplantning været en umulighed, naar kvindens liv skulde været et krigsliv, hvori der ikke kunde tages hensyn til svangerskab eller barnepleie. Fortidlige fødsler, forkrøblede, idiotiske, ufuldbaarne børn vilde stadig været følgen, og mennesket inden kort tid været en uddøet skabning som masthodonten og mammuthen.

Men, det var dog ikke alene for slægtens *legemlige* vels skyld, kvinden maatte leve i baggrunden i denne periode af udviklingen, hendes underordnede stilling var fuldt saa paakrævet for dens sjælelige fremskridt. Jeg tror min tanke vil bedst forstaaes, naar vi søger at tænke os ind i, hvor-

[1]) Cicero siger at ingen mand som vil nøle med at dø for sit land kan gjøre fordring paa at kaldes god.

ledes forholdene vilde være blevne, om kvinderne helt ud havde havt samme stilling og dermed samme moral som mændene. Om vi tænker os, at «øie for øie, tand for tand», blodtørstigt rovbegjær, blodhævn, ligegyldighed og ufølsomhed for andres lidelser, haardhed og brutalitet i alle de former, der udvikles i et samfundsliv med *pligter* kun mod ens egne, og den sterkeres *ret* overfor alle andre, og der end mere udvikles under et stadigt krigsliv, særlig under erobringskrige, om vi tænker os, at alt dette havde faaet brede sig saa frit blandt kvinderne, som det gjorde det blandt mændene, hvad vilde resultatet være blevet? Og videre, hvorledes vilde forholdene være blevne, dersom den samme løssluppenhed i kjønsforhold havde været anseet tilladelig for kvinder, som den ansaaes det for mænd? Jeg kan ikke faa tid til detaljer, men jeg skal bare eksempelvis nævne ægteskabslovenes skrigende strenghed overfor hustruen. Havde ikke denne strenghed bevaret kvinderne fra altfor grove udskeielser, vilde jo enhver sædelighed, ethvert *sædeligt ideal* blevet udvisket ikke alene af kvindens men dermed af menneskeslægtens bevidsthed. Thi under lige vilkaar vilde ufeilbarlig datidens svagt udviklede moralske sans have givet vei hos kvinderne ligesaavel som hos mændene; og den mest ødelæggende sædernes raaddenskab, mod hvilken de græske og romerske orgier havde været smaatterier, vilde snart have udryddet ethvert spor af sædelighedsbegreb og dermed snart ogsaa menneskeslægten selv.

Det er i denne forbindelse af interesse at lægge merke til, at i den historiske tid i Grækenland havde kvindens retslige stilling forbedret sig en smule, men hendes moralske stilling havde undergaaet en paatagelig forværring «virtuous women lived a life of perfect seclusion» [1]). Som eksempel paa denne «perfect seclusion» skal jeg bare nævne, at i Xenophons «Huslig økonomi», raader Ischomachus sin 15 aar gamle hustru til at skaffe sig *motion* ved at lægge sammen og ordne bort klæder, for saaledes at opnaa, hvad hun skulde have faaet ved at gaa ud, noget, der ikke var hende tilladt; og at det under dødsstraf var forbudt den gifte græske kvinde at være tilstede ved de olympiske lege, at være tilstede ved fol-

[1]) Lecky. «Development of European morale».

kets høieste og skjønneste fest. Dette viser, hvilken betydning, der instinktsmæssig tillagdes sædeligheden hos de kvinder, der skulde skabe den nye slægt.

Naar vi som sagt søger at sætte os ind i, hvorledes verden vilde have seet ud i denne udviklingsperiodes underlige vilkaar for begge kjøn, synes betydningen af kvindens underordning, hendes stillings funktion i udviklingen, mig klar. Denne første periode var helt igjennem en virilitetens, en mandighedens udviklingsperiode. Denne mandighed, denne styrke og kraft maatte først udvikles som den nødvendige egenskab, der baade kunde underlægge sig jorden, og der blandt menneskene kunde skabe et relativt betrygget sted for den senere høiere humane udvikling, i hvilken kvinden faar sin særlige plads. *Men under denne mandighedens udvikling skulde kvinden gjennem sit tilbagetrukne liv bevare i menneskeslægten alle de mildere, ømmere, medfølende og renere moralske sider af menneskets væsen fra at gaa under i de blodig haarde udviklingsvilkaar, hvorunder denne periode forløber.*

Hendes forhold til slægtens forplantelse som hustru og mor giver hende en særlig udvikling til støtte for denne hendes funktion i slægten; thi selvopofrelse og selvfornegtelse, dette centrum for alle høiere dyder, er med sterkere *nødvendighed* knyttet til en mors stilling end til nogen anden stilling i verden. Og hendes forhold til det hjælpeløseste af alt hjælpeløst, menneskebarnet, bevarer og udvikler hos hende alle de blødere, mere medfølende sider af menneskenaturen, tiltrods for de vilde eller haarde omgivelser.

Blandt den legitime græske hustrus pligter er der et lidet træk, som ved sin i tidens moral isolerede stilling viser, at barmhjertighed og medfølelse sattes i forbindelse med kvinden som hustru og mor: I en tid, da der ikke erkjendtes nogen pligt eller noget ansvar overfor den, der stod udenfor ens eget borgersamfund, allermindst nogen pligt overfor slaven, var det en af den legitime hustrus pligter at pleie sin mands syge slaver. Det er et lidet træk, men der ligger dog en dyb mening under det, især naar vi lægger merke til, at den før nævnte Ischomachus, idet han foreholder sin barnehustru denne pligt, overraskes ved, at hun er særlig

villig til at udføre den. Det er et lidet træk, som peger hen mod den nyere udviklingsperiode, som jeg nu skal gaa over til.

Jeg nævnte tidligere, at den militære udviklingsperiode kulminerede med Romerriget og dets underlæggelse af «den hele verden».

Under disse forhold ser vi saa «projected into the minds of men», «kastet ind i menneskenes sind» et ideal, som indebærer den absolute fornegtelse af dette militarismens princip. Dette ideal, hvis personlige aabenbarelse er Jesus Christus, kræver til sin realisation netop ogsaa alle de sider af menneskets væsen, der gjennem kvindens tilbagetrukne liv var blevne bevarede og udviklede, mens det støder fra sig som uforenlige adskillige af de dyder, som den tidligere periode satte høiest hos manden. Derfor stiller ogsaa Jesus mand og kvinde lige, og kvindens frigjørelse tager sin virkelige begyndelse fra denne ligestilling, om den end har gaaet i sterk bølgegang.

Og tiltrods for, at den orthodoxe kirke med en besynderlig selvmodsigelse seigt har sat sig imod enhver praktisk ligestilling, saa er det dog i den del af menneskeslægten, hvor Kristi lære har havt sin indflydelse paa statsinstitutionen, paa lovgivning, paa livet i det hele, at kvinden virkelig begynder at nærme sig ligestilling med manden. I de dele af slægten, der endnu staar helt i den militære udvikling, kan der ikke blive tale om kvindens frigjørelse [1]).

Har nu Jesus ved sin lære om kvinden som mandens lige for første gang i historien saa at sige givet hende borgerret i Guds rige, vil det sige, at han ogsaa har givet hende ret til aktivitet i dette rige, eller, hvad der blir det samme for et med samvittighed udstyret væsen, han har paalagt hende en *pligt* til at træde ud af den ældre periodes passivitet.

Hendes opgave i udviklingen i denne nye periode maa naturnødvendig have en inderlig sammenhæng med hendes opgave i den ældre. Den maa bestaa i udfoldelse og videre

[1]) Det er i denne forbindelse af interesse at lægge merke til, at en af de stadige indvendinger mod kvindens deltagelse i det offentlige liv var og er, at denne kan hun kun faa ret til, naar hun ogsaa vil deltage i den almindelige *værnepligt*, saa indgroet er selv i vor tid troen paa statsborgeren som kriger.

udvikling hos sig selv af de sider af menneskenaturen, hun under den krigerske udvikling neppe har rukket længer end til at bevare fra undergang. Men den maa ogsaa videre bestaa i at indarbeide de tilsvarende ethiske idealer i denne nye periodes kulturudvikling.

For nærmere at forklare, hvad jeg hermed mener, maa jeg først søge at faa frem, hvorhen menneskeslægtens udvikling i sin helhed synes at pege. Hvad er det for sider af den menneskelige natur, den naturlige udvælgelse særlig synes at fremme?

Vi har været saa vante til at betragte os selv, jeg mener os civiliserede vesteuropæere, som intelligentsaristokratiet blandt menneskene, saa den rene intelligentsudvikling for mange har stillet i skyggen det maal, der utvilsomt er det egentlige, de ethiske, de moralske evners udvikling.

Jeg kan ikke i et saadant kursorisk foredrag faa plads til helt at begrunde denne paastand, men maa nøie mig med at henvise til et par hovedtræk og med at støtte mig til udtalelser af kompetente videnskabsmænd. Sammenligner vi saaledes intelligents**evnerne** hos oldtidens merkeligste kulturfolk, ægypterne, grækerne og romerne, med de moderne kulturfolks **evner,** synes de at have været ubetinget kraftigere, mægtigere hos de gamle. Ja, Francis Galton siger saaledes om oldtidens grækere i dette stykke, at «gjennemsnitsevnerne (ability) hos den atheniensiske race er, ved den lavest mulige vurderen, meget nær to grader høiere end vore egne; det vil sige, omtrent ligesaameget, som vor race staar over den afrikanske neger»[1]). Kidd siger, at ikke alene synes vor tids folk at staa tilbage for enkelte af fortidens i dette stykke, «men der synes al grund til at antage, at den gjennemsnitlige intellektuelle udvikling (her tales kun om selve intelligentsen, ikke om kundskabsmængden) hos efterhinanden-følgende generationer blandt os selv ikke viser nogen tendents til at stige over den umiddelbart forudgaaendes». Han anfører ogsaa en udtalelse af Gladstone, der visselig ikke skulde være den, der var tilbøielig til at undervurdere fremskridt; Gladstone siger, «jeg tror ikke vi er sterkere (han taler om

[1]) «Hereditary Genius».

«brain power») men svagere end middelalderens mænd . . . Mændene i det 16de aarhundrede var sterke mænd, sterkere i «brain power» end vore mænd. — Udviklingen synes saaledes ikke først og fremst at være en intelligentsens udvikling.

Paa den anden side fremhæver B. Kidd i sin «Social Evolution»: «Den proces, der er i virksomhed i samfundet, udvikler religiøs karakter som et *første* produkt, og intellektuel evne blot saa vidt, som den kan forenes med denne egenskab. Med andre ord, den slutning, som Darwinsk videnskab synes at fastslaa er: at det mest distinkte træk i menneskelig udvikling som et hele er, at gjennem virksomheden af den naturlige udvælgelseslov maa racen fortsætte at blive altid mere og mere religios». Videre siger han: «De racer, der har opnaaet en altid voksende overlegenhed (over de andre), har været dem, der har besiddet de bedste ethiske systemer».

Vi behøver bare at kaste et sammenlignende blik paa Europa og De forenede Stater paa den ene side, og de øvrige verdensdele paa den anden for at forstaa sandheden af dette sidste.

I sin «Development of European morals» fremhæver Lecky, at «maalet for mennesket er hans hele væsens fulde udvikling . . . og en saadan udvikling kræver, at det fornemste, predominerende motiv i hans liv maa være det moralske. Dersom dette, det moralskes herredømme ikke eksisterer, da er det samfund eller det individ i en sygelig eller abnorm tilstand».

Naar i et folk den intellektuelle udvikling vokser *paa bekostning* af den ethiske, ser vi samfundet sygne hen og gaa under. Det mest karakteristiske eksempel paa dette, historien viser os, er det græske folks undergang, idet grækerne, som før antydet, vel har været jordens i intelligents høiest begavede folk. I sin «Hereditary genius» siger F. Galton om det atheniensiske folks dekadence: «Vi ved og kan gjætte noget mere om grunden, hvorfor denne vidunderlig begavede race gik tilbage. Den sociale moral blev efterhvert overordentlig slap; ægteskabet gik af mode og blev skyet; mange af de mere ærgjærrige og begavede kvinder var erklærede kurtisaner».

I vor egen tid synes under noget lignende forhold en

lignende dom, foraarsaget gjennem den naturlige udvælgelses lov, at overgaa «the most brilliant and able race» blandt de europæiske folkeslag, det franske, der synes «ikke længere at kunne bevare sin plads blandt de første i den evolution, der foregaar under vore øine» [1]).

Naar vi ser paa disse historiens og kjendsgjerningernes usvigelige vidnesbyrd om den ethiske udviklings altoverveiende nødvendighed, forat et folk skal kunne bestaa og gaa fremad, og saa dermed sammenholder, hvad jeg tidligere har sagt om kvindens opgave i den ældre og nyere periode af udviklingen, saa forstaar vi, at kvinden repræsenterer en uhyre kulturmagt; — men — vi ser ogsaa, at denne kulturmagt maatte holdes i baggrunden, saa at sige i reserve, indtil den mere brutale del af udviklingen var færdig, og jordbunden præpareret for den nye.

Naar vi nu følger udviklingen som et hele efter Romerrigets kulmination, det vil sige efter kristendommens optræden, saa ser vi, hvorledes netop de kræfter, der gjennem kvindens tilbagetrukne stilling bevaredes i menneskeslægten — jeg mener ikke bare hos kvinderne — nu træder ud i fremskridtets aktive tjeneste. Det er i en sum den renere moralitet, kjærlighedens og barmhjertighedens kræfter. Og her anvises kvindens kræfter øieblikkelig aktiv tjeneste. Al barmhjertighedsgjerning blev saaledes særlig kvindernes gjerning. I den praktiske del af arbeidet for kristendommens udbredelse, indarbeidelsen i livet af læren, fornemlig af læren om et sædelig rent liv, blev kvindens kræfter straks lagt fuldt beslag paa. Bekjæmpelsen af oldtidens praktisk talt mægtigste guddom, Venus, var hovedsagelig kvindernes gjerning.

Men vi maa vel merke os, at hele den lange periode fra Christi fødsel og til vor tid kun er den første dagning af den nye tid, i hvilken det ideal, som kristendommen har sat ind i udviklingen, gjennem virkningerne af udvælgelsens lov skal bringes til udfoldelse. Vi ser gjennem hele middelalderen den gamle krigerske aands dekadence ved siden af det nyes stille, langsomme vækst. Og vi selv staar endnu i overgangen, idet vi først i det nylig forløbne aarhundrede er

[1]) «Social Evolution». Kidd.

naaet til det punkt, da det er traadt frem for almenheden som en mulighed, der virkelig kan arbeides for, at udviklingen kan komme helt ud af militarismens spor. Fredstanken er fra at være et religiøst paradoks bleven til en politisk anelse, der grænser til en tanke.

Og dog, naar vi tager som et hele vor tids moralske udvikling og sammenstiller den med den, vi finder ved tiden omkring Christi fødsel, er forskjellen enorm. Jeg magter ikke med et par ord at faa frem hele dette græsk-romerske verdensskuespil af en glimrende intelligentsens kulturblomst voksende paa en sump af blodig brutal egoisme. Egeninteressen er hovedpligten og hoveddrivfjæren, moraliteten er helt igjennem af den snevreste slags. «Ingen græker», siger G. H. Lewis i sin «History of phylosophy», «naaede nogensinde et saadant sublimt synspunkt» (som «menneskehed»).

Vor tids moralske erkjendelse er dog naaet til at omfatte *menneskeheden*. Den er naaet til erkjendelse af kjærlighed, hjælpsomhed, barmhjertighed som pligt mod alle [1]) — ogsaa mod alle, der før traadtes under fødder, syge, svage, mod lavere staaende mennesker, mod forbrydere og sædelig forkomne, den er naaet til trang til at redde alt, som reddes kan fra legemlig og sjælelig elendighed. Hvor mangfoldige *arter* af redningsarbeide vækkes ikke tanken paa bare ved det ene ord «missionsarbeide». Endogsaa til den lavere del af skabningen udstrækker sig vor moralske ansvarsfølelse [2]).

Og videre, ansvaret for rene sæder hviler nu *ogsaa* paa manden, ikke som i hine tider, udelukkende kan jeg gjerne sige, paa kvinden.

Alt dette viser os, at den moderne udvikling har optaget i sig alle de sider af menneskets væsen, som i den militære udviklings periode nærmest ansaaes for kun kvindelige.

[1]) Jeg kan ikke lade være at minde om den tyske keisers forhold efter Aalesundsbranden og al den rent ud betagende hjælpsomhed, der har aabenbaret sig ved denne leilighed.

[2]) Der tales ganske vist hos enkelte af oldtidens filosofer om ansvar overfor dyrene, men det er karakteristisk for tidens almindelige opfatning, at Ptolemæus Philadelphus (3die aarhundrede før Christus) autoriserede de anatomi-studerende i Alexandria til at foretage vivisektioner paa *dødsdømte forbrydere*.

Det høieste humanitets ideal, det fuldkomne menneskelige ideal, der er aabenbaret os i Jesu person, er jo fælles for mand og kvinde.

Men jeg kunde fristes til at sige, at dette ideal er mer i slægt med det specifik kvindelig ideale[1]) end med det specifik mandlig ideale, skjønt i virkeligheden maa det jo være lige meget i slægt med begge. Den instinktsmæssige opfatning af dette har fremkaldt en tilbøielighed til at lægge et kvindeligt drag over Jesu person saavel i literatur som i bildende kunst. Ganske vist har det ofte været et usmageligt kvindeligt drag, men det er værd at merke sig, fordi det aabenbarer ældre tiders instinktsmæssige anerkjendelse af, at kvinden ogsaa har del i idealet.

Dette, at paavirke udviklingen i den ideale humanitets retning har været den kvindelige naturs opgave i det forløbne tidsrum af den nye periode. Jeg tror sandheden af dette bedst opfattes, naar vi ser paa kontrasten, paa forhold, hvor den kvindelige natur indflydelse har været tvunget ned til det mindste minimum. Som et karakteristisk eksempel vil jeg nævne den saakaldte mørke del af middelalderen. Vi har været oplærte til at betragte dette «mørke» som noget, der kun skyldtes tidens uvidenhed, mens det langt mere har været et ethisk «mørke», et sædernes barbari, og aarsagen hertil har for en stor del været kirkens forherligelse af den ugifte stand og dermed sammenhængende paabud om coelibat for alle, der vilde vie sig til dens tjeneste, saavel kvinder som mænd. Følgen blev, at disse kirkens kvinder var mer eller mindre udelukkede fra at kunne øve en mildnende, humaniserende indflydelse ude i livet rundt om sig; klostermurene, baade de aandelige og de virkelige, stængte for denne indflydelse. Dertil kommer, at særlig i den tidligere tid af klostrenes historie, før den sædelige korruption, som coelibatets unatur fremkaldte, havde faaet magt, var det netop de frommeste, de høiest stræbende, mest idealt anlagte kvinder,

[1]) Vel at merke, som dette ideal staar for noble kvinder selv, ikke som det staar fastslaaet i traditionen at skulle være, — som ædel, ren værdighed forbundet med *bevidst* kjærlig offervillighed og energisk moralsk mod og handlekraft — ikke som en sum af snil, pen svaghed, viljeløshed og selvopgivelse.

der saaledes lukkede sig inde fra verden og derved berøvede samtiden for den mildnende, rensende og humaniserende indflydelse, de vilde have kunnet udøve, om de havde levet med ude i livet, navnlig som hustruer og mødre.

Vi ser ogsaa i vor egen tid hos et folk som tyrkerne med sin absolute forkuelse af kvindens udvikling og dermed sammenhængende haremsmoral den forfærdeligste, mest blodbesudlede grusomhed, tiltrods for 4½ aarhundredes ophold i Europa, og tiltrods for deres forbindelse med den relativt høie kultur, muhamedanismen tidligere havde udviklet hos araberne og maurerne.

Jeg vil gjentage, hvad jeg tidligere sagde, vi ser kvinden repræsenterer en uhyre kulturmagt.

Endnu er der et vigtigt punkt i kvindens underordnede stilling, som jeg maa behandle.

Det er et gjennemgaaende træk hos alle kristne folk (de ikke kristne falder her ud af betragtning) at kvindens intelligentsudvikling har været holdt strengt nede i det store hele. Det synes ogsaa, som om kjønnet *som helhed* har fundet dette ganske naturligt. Endog saa sent som i første halvdel af det forløbne aarhundrede, ser vi, som fru Ragna Nielsen fortæller i «Morgenbladet», at kvinderne formelig beder om undskyldning, fordi de har befattet sig med «boglige sysler». Denne kvindens mangelfulde intelligentsudvikling er et saa udpræget og gjennemgaaende træk, at den umulig kan være en tilfældighed, men den maa have havt sin særlige funktion i menneskeslægtens udvikling. Jeg skal søge at faa frem, hvori denne funktion bestaar.

En af de mægtigste, eller den mægtigste faktor i menneskeslægtens udvikling er religionen, eller rettere flertal, religionerne. Vi finder religioner i de forskjelligste stadier af udvikling fra de allerlaveste. I det store hele møder vi overalt religioner. Ganske vist berettes om folkeslag saa her, saa der, der «aldeles ingen religion har»; men dels viser det sig ved nærmere kjendskab til disse folk, at denne paastand har beroet paa overfladisk kjendskab, paa mangelfuld forstaaelse af deres sprog og paa de uciviliseredes sky for at aabenbare sine begreber paa dette omraade for den kritiske, civiliserede mand. I sin bog, «L'Espèce humaine», nævner saa-

ledes den franske anthropolog, A. de Quatresages, kafferne, hottentotterne, taitierne, flere amerikanske stammer osv. som eksempel paa, at de første beretninger har været feilagtige. Dels beror denne paastand paa altfor europæisk udviklede fordringer til, hvad man vil værdige navnet religion. Sir John Lubbock siger saaledes, at med atheisme mener han ikke «negtelsen af en Guds eksistens, men mangelen paa bestemte (definerede) idéer om dette emne». Efter at have gjennemgaaet en hel række berømte forfatteres negative resultater i dette spørgsmaal, siger de Quatresages: «Resultatet af mine undersøgelser er nøiagtig det modsatte af det, hvortil M. Lainl-Hilaire og Sir John Lubbock er komne. Tvungen, ved selve min undervisning, til at lade alle menneskeracer passere revue, har jeg søgt atheismen hos de laveste som hos de høieste. Jeg har intetsteds mødt den, uden i individuelle tilfælde eller hos skoler, mere og mindre begrænsede, som man har seet det i Europa i det 18de aarhundrede, som man ser det endnu idag». I analogi med dette mener han, at det visselig er muligt, at der kan findes enkelte *stammer*, «som totalt har tabt begreberne om guddommen og et andet liv»; men lige ved siden af dem lever «andre stammer, nøiagtig af samme race, hvor den religiøse tro har bevaret sig». Altsaa mener jeg, vi møder i det store hele overalt religioner. Men jo høiere disse religioner hæver sig paa den ene side, og jo mere intelligentsen udvikler sig paa den anden side, jo skarpere træder et træk frem: religionerne strider mod den menneskelige fornuft. Denne strid vokser indtil den i kristenheden antager form af kampen mellem de to aandsmagter, videnskaben og kirken. Naar jeg fremhæver denne strid, er det ikke ud fra noget filosofisk standpunkt, eller med nogen filosofisk bagtanke; hvorvidt der *absolut seet* hersker nogen strid mellem religion og fornuft, ligger aldeles udenfor, hvad jeg her søger at paavise. Det er kun det historiske faktum, jeg vil have frem i denne sag.

Alt paa et saa tidligt stadium som i den ældste græske filosofis tider møder vi denne strid under mere omfattende former. Filosofer blev gjentagende dømt til døden, fordi de sagdes at undergrave religionen, og paa Anaxogoras' tid (lige efter Perserkrigen) siger W. Draper i anledning af denne

filosofs domfældelse netop for den nævnte synd: «Antagonismen mellem lærdom og flerguderi blev med hver dag mere distinkt. Af filosoferne blev nogle nødte til at gaa i landflygtighed, andre led døden». Men endnu er det det overtroiske, letbevægelige folk, der optræder som anklager. I kristenheden blir det snart kirken, der indtager denne stilling overfor videnskaben.

Der er ogsaa et verdenshistorisk faktum, der kaster et eiendommeligt lys over dette forhold mellem intelligentsudviklingen og den religiøse udvikling. Det var *ikke* det i intelligents høiest begavede folk grækerne, der naaede den høieste religiøse udvikling. Denne naaede derimod et folk, der ganske vist ligesom alle de andre maatte erobre sin plads gjennem en krigersk udvikling, men hos hvem den religiøse udvikling saa at sige absorberte hele intelligentsudviklingen. Det var jøderne.

Hvad var jødisk kunst — en tempelbygning i Jerusalem — sammenlignet med grækernes? Hvad var jødisk filosofi, videnskab og literatur (udenom den religiøse) sammenlignet med grækernes? *Men* — hvad var saa Zeus mod *Herren Zebaoth?* Og hvad var den hele hærskare af græske moralfilosofer mod *Jesus Christus fra Nazareth?* — om en saadan sammenligning idethele lader sig opstille!

Dette forhold mellem de to sider af den aandelige udvikling træder endnu skarpere frem, synes det mig, naar vi lægger merke til, at saasnart jøderne havde fuldbyrdet sin mission, forberedelsen af Jesu Christi komme, har dermed ogsaa deres nationale religiøse udvikling kulmineret, mens derimod intelligentsudviklingen tager et saa sterkt opsving blandt dem, at efter adspredelsen, flere aarhundreder igjennem, træder jøder frem som ledende mænd i filosofi og videnskab: i filosofi nærmest ved at udvikle Neoplatonismen, og i videnskab fornemlig i medicin. Gjennem medicinen, der samlede i sig flere andre videnskabsgrene, udøvede de «en overmaade betydningsfuld indflydelse paa menneskehedens intellektuelle fremskridt» [1]).

[1]) W. Draper: «History of the intellectuel development of Europe».

Det synes saaledes, som jeg sagde, som om den intense religiøse udvikling i det store hele havde absorberet eller ialfald *bundet* den intellektuelle udvikling hos jøderne.

Men tiltrods for denne skarpe strid mellem religion og videnskab (mellem tro og fornuft i individet), vedbliver dog slægten i det store hele altid at forlange religionens sanktion i sit liv og for sine handlinger. Med andre ord, religionen viser sig at være en permanent og uundværlig faktor i menneskehedens udvikling. Thi slægtens moralske udvikling, der, som jeg har vist, er af afgjørende betydning for alt fremskridt, er paa det allerintimeste knyttet til religionen, idet al den selvfornegtelse, som den moralske udvikling kræver, trænger religionens sanktion for at gjøre menneskene villige til denne selvfornegtelse og for at bringe dem til at erkjende selvfornegtelsens nødvendighed. Men denne religionens sanktion ligger over den menneskelige fornuft —, den kan ikke alene ikke tilveiebringes af fornuften, men den strider i det store hele mod vor fornuft. Jeg skal nævne et eksempel: Min fornuft siger mig, at jeg har fuld ret til at udvikle mine evner til det høiest mulige, mine evner er der, for at jeg skal bringe dem saa høit som mulig; hvad der af lavere arbeider i livet vil hindre mig heri, overlader jeg til andre, til en slaveklasse blandt menneskene, hvad der af hensyn til andre mennesker vil hindre mig, trodser jeg, træder jeg under fødder, jeg har ret til at hævde mig selv, min individualitet i hele sin udstrækning. Min fornuft anbefaler mig herremoralen, «Bist Du der Hammer, schlage zu!»

Men mod dette fornuftens krav stiller religionen sit, over fornuften liggende krav, kjærlighedens krav, «hvo, som ikke fornegter sig selv».

Naar vi nu sammenholder religionens betydning, og det at evolutionen synes at fremme religios-moralsk karakter, med, hvad jeg har sagt om striden mellem intelligentsudvikling og religios udvikling, synes det mig, at der falder lys over den funktion, kvindens tilbageholdte intelligents har havt i slægtens udvikling: *Denne tilbageholdte intelligents hos kvinden har gjort, at den splid mellem religion og fornuft, som manden stadig har havt at kjæmpe med, i det store hele ikke har eksisteret for hendes vedkommende. Derved har hun gjennem sit*

væsen kunnet bidrage sterkest til udviklingen af den religiøs-moralske karakter, der kan sikre den moralske udvikling den predominerende stilling, den maatte have, om slægten skulde bevares og gaa fremad.

Historien har, som før sagt, vist os, at hvor intelligentsudviklingen er skeet paa bekostning af den moralske, har den moralske dekadence knækket folket — den *dominerende* intelligentsudvikling har virket selvmorderisk. Dette selvmord skulde altsaa kvinden bidrage til at forhindre.

Først naar den religiøs-moralske karakter gjennem virkningerne af udvælgelsens lov er saa grundfæstet i menneskets væsens udvikling, at den altid i det store hele vil beholde sin predominerende stilling, kan intelligentsudviklingen faa fuldt spillerum. Hermed skulde ogsaa kvindens funktion som den, der særlig skulde bevare den religiøse evne, den over fornuften liggende modtagelighed for religionen, være tilende, være overflødig.

Hendes funktion har naturligvis ikke bestaaet i at bevare denne evne i sit eget kjøn alene, men gjennem dette i slægten.

Det fastslaaes altid, at kvinden af naturen er mere religiøs end manden. Dette er efter mit skjøn feilagtigt. Jeg tror ikke, det oprindelige er, at hun er mere religiøs end manden, thi hvorsomhelst vi vender os hen udenfor kristenheden, synes den religiøse interesse hos kvinden at være meget mindre end hos manden, ja meget ofte er den rent forsvindende.

Kvinden er overalt mere eller mindre udelukket fra at deltage i religiøse ceremonier og fester eller i ofringer. Hos muhamedanerne f. eks. maa hun ikke engang betræde gudshusene [1]). Selv hvor hun i de ældre religioner optræder som præstinde, er det uhyggelig ofte kun for at ofres for de modbydeligste sandselige orgier. Vi møder lige godt jævnlig templer, der er lukkede for hende, «steder, der er saa hellige, at ingen kvinde maa betræde dem». Havde virkelig hendes *natur* været saa meget mer religiøs end mandens, havde neppe

[1]) De strengt orthodokse muhamedanere pladserer sine afdøde hustruer uden videre i helvede.

denne udelukkelse været saa almindelig; *da havde den religiøse drift hos hende visselig givet sig et kraftigere, selvstændigere udslag.* Naar dertil kommer, at alle religionsstiftere har været mænd, *ikke* kvinder, synes der, saavidt jeg kan se, at være liden grund til at antage, at hun «af naturen» er mer religiøs end manden. Naar hun ikke desto mindre i kristenheden fremtræder som den, der viser mest modtagelighed for religionen, og som den, hvis funktion det i denne nyere udviklingsperiode har været at fremme religionens magt, mener jeg, dette skyldes den særlige forberedelse hertil hun har havt gjennem sin underordnede tilbagetrukne stilling. Dette er det, jeg har forsøgt at vise.

Jeg tror, det er saa almindelig erkjendt, at det er gjennem kvinden kirken, særlig den katholske kirke, har havt sit sterkeste hold over folkeslagene, at jeg ikke behøver sige mere om den ting. Men jeg vil anføre noget andet, der sterkt støtter min opfatning af den funktion, kvinden saaledes har havt, noget, som desto mer er en støtte for mig, fordi det er en iagttagelse, der er gjort ud fra et ganske andet synspunkt end mit, nemlig fra undersøgelsen af arvelighed.

Francis Galton finder [1]), idet han undersøger den mandlige og den kvindelige linjes betydning for overførelse af begavelse i forskjellige retninger, at mens forholdet for statsmænds, dommeres, generalers, videnskabsmænds, kunstneres, literaters etc. vedkommende er saa, at han finder 70 slægtsforbindelser med begavede og berømte mænd og kvinder gjennem mandlige linjer, og kun 30 gjennem kvindelige, saa er forholdet for berømte geistliges vedkommende netop det omvendte — han finder 27 slægtsforbindelser gjennem mandlige og 73 gjennem kvindelige linjer.

Der kan naturligvis indvendes, at disse tal er ikke saa helt sikre, der kan være overseet og udeglemt slægtslemmer, og der kan have været rigere materiale angaaende den ene end angaaende den anden. Men forholdet er dog for udpræget og gjennemgaaende, til at det skulde være tilfældigt, der maa ligge noget særlig til grund for det og denne grund mener jeg netop er den, at den religiøse evne ned gjennem den kristne tid har været sterkere udviklet hos kvinderne som helhed, end hos mændene, mens det omvendte har været tilfælde med intelligentsevnerne.

Jeg skal til slutning søge at samle, hvad jeg har villet have frem gjennem dette foredrag. Jeg mener, at den *underordnede, tilbagetrukne* stilling [2]), kvinden har indtaget ned gjennem menneskeslægtens udvikling, saa langtfra at være et til-

[1]) «Hereditary Genius».
[2]) *ikke* forpintheden og forkuelsen.

fældigt resultat af brutal, egoistisk overmagt hos manden, tvertimod har havt sin *bestemte betydning* for slægtens udvikling. Ja, den har endog været nødvendig for selve slægtens bestaaen for at bevare den fra undergang.

Denne betydning har bestaaet i fra begyndelsen af at bevare sædeligheden, og hvad vi kalder «hjertesiden» hos slægten fra at gaa under i de tiders brutale udviklingskampe.

Senere, i den nye udviklingsperiode, som indtræder med kristendommens komme, har denne betydning bestaaet i at udvikle disse samme sider videre og indarbeide dem i slægtens liv, i kulturen.

Tillige har denne tilbagetrukne stilling særlig udviklet hende til gjennem sin indflydelse at bevare og fremme religionens magt og betydning i udviklingen.

Naar vi nu med alt det tilbagelagte klart i sinde ser ud over fremtiden, der synes efterhvert at ville aabne os adgang til en frihed i vor personlige udvikling, der er jævnbyrdig med den frihed, manden har, da gjælder det for os kvinder, og gjennem os for hele menneskeslægten, at tilegne os historiens lærdom, og ikke misbruge denne nye frihed, saa vi øger dekadencen, men bruge den, saa vi fremmer udviklingen. Og denne historiens lærdom er: at vi under den nye frihed maa opretholde i slægtens liv den humanitetens, moralens og religionens predominerende stilling, som disse magter hidtil har havt i vort eget liv. Gjør vi *ikke* dette, vil vor nye, frie stilling kun blive et skridt *nedad*.

Men giver vi disse magter deres rette herredømme, saa vil vor frigjorte stilling og dermed følgende rigere, fyldigere udvikling føre hele slægten mægtig fremover. Da vil det helt ud sandes, at vort kjøn repræsenterer en uhyre kulturmagt, og at det høieste kvindelig ideale er ligesaa sterkt i slægt med humanitetsidealet, som det mandlig ideale. Vi kan mindes, hvad vor ungdoms klassiker, Schiller, sagde om «das weibliche Ideal»: «In dem Höchsten weichet immer der männlichste Mann dem weiblichsten Weib».

Der ligger hos os mennesker en trang til at finde, at retfærdigheden hersker i verden. Dette synes det mig, jeg finder ved at se kvindens underordnede stilling i det lys, jeg her har søgt at kaste over den.

«Stort har vi mistet, men stort vi fik,
Bedst var det, kan hænde, det gik, som det gik,
Saa faar Du ha' tak da Gud!»

Hanna Isaachsen

NIELS MØLLER.

Af *Oscar Geismar.*

Jeg kunde kaste mig ned ved gærdet
og vildsomt tornene knuge,
og raabe over det onde tykke,
der livet til døden lænker,
men modet ebber, og mulmet kommer
min slappe vilje at sluge,
og trøstløs sætter jeg fod for fod
og mødig mit hoved sænker.

Niels Møller.

Et underligt liv, jeg — og saa mange af mine jævnaldrende — levede i de allerførste, spæde ungdomsaar. De enkelte af os, som nu ved Guds naade er vundet frem til at bygge vort liv paa klippen, vi sidder, saa unge vi er den dag i dag, og smiler vemodigt ved tanken om de lyse stjernenætter, de triste, regnvaade villaveje, de kullene sorte mulmets timer, der bandt os sammen i en stemning, saa sær og saa sød, saa mættet med solfaldets vemod og nattens vigende længsel, som maaske kun de ynglinge kan føle den, over hvis vugge I. P. Jacobsens slørede aftenstjerne har straalet.

Mens dagen lyste og solen skjalv over himlen, saaes vi aldrig; vi talte jo ikke et sprog, der ejede solguldets farve. Vi havde hver sine veje at vandre, i trælsomt yrke eller stundesløst døgnværk.

De enkelte blandt os, som ejede modets evne, vi tømrede dagen lang vor lykkes guldtavlede slotte; vi nynnede sagtens paa sange, der steg mod himlen paa lyse lærkevinger, kendte vel ogsaa anelser om hymner, der gemte al livets rigdom i sig — men dagens timer de randt, og med dem randt haabet og modet som sølverne draaber af vore hænder.

Naar vi i nattens timer kom sammen paa en kvist, vidste vi det saa evindelig vel, Niels Lyhnes smærterige lære: «hvert lykkeslot, der rejser sig, det har sand blandet ind i

den grund, hvorpaa det hviler, og sandet vil samle sig og rinde bort under murene, langsomt maaske, umærkeligt maaske, men det rinder, rinder, korn for korn. — — —»

Det ligger mig i øret endnu, en nat da en af mine venner stille gik hen til reolen, slog bogen op og læste de ord. Vi sad saa tavse, vi andre; vi havde ikke plads for den livets dumdristighed, der skal til for at sætte troens og villiens nej mod digterens ord, underbyggede som de er af erfaring og menneskekendskab. Som vildsomme fugle, der ikke veed sine levende raad, krøb vi sammen i hjælpeløshed overfor livet, der var os for mægtigt. Selv naar vi lo, klang graaden igennem.

Og det var ikke den ene stue, som gemte en halv snes unge. Husene rundt sad saa mange — de bedste maaske, som der fandtes — lammede i raadløshed og fortvivlelse. Vi kunde ha sluttet os sammen i en stor menighed.

Men tomhed *samler* nu aldrig menneskesjæle. —

For præsterne fandtes.

Alle de mange, vi unge dengang skænkede digternavn, ja skænkede mere endnu, skænkede vore egne bævende hjærter, forkyndte de os ikke allesammen den samme trøsteløshedens bedske lære?

Eller nej: de *forkyndte* jo intetsomhelst; for at forkynde maa man dog ha en slags tro, en tillid bare, til at man har fundet en skærv af de vises sten, noget, som dog er bedre, klogere, sandere end alt, hvad hoben nævner for ret.

Nej, men de græd.

Ikke de store, varme taarer, dem der falder «som dug paa slagne enge», dem der ejer i sig noget af foraarets grøde, et glimt blot af sommerens gryende liv.

Det var ikke saadan de græd.

En stille, raadløs klynken — som sad der et lille barn en mulmsort novembernat midt ude paa den vildene mark, forladt af far og mor; ene; sviende ene; ynkeligt ene; i den kolde, sorte rædsel. Livet var om os, det vældige, ubønhørlige liv, og vi skjalv i de mægtige magters haand; som en fugleunge skælver, naar den er faldet ud af den lune rede og fryser. Intet andet end fryser. Og er ene.

Blandt alle den store englænders ord følte vi mest

af vort eget hjærteslag banke i Edgars fortvivlede klynk ude paa heden: «Stakkels Tomas fryser».

Digterne var saadan.

Og vi andre nynnede deres sange efter.

— — Maaske laa der noget af selvplageriets sære og giftige lyst gemt bag alle de taarer.

Maaske.

Men der laa jo dog ogsaa saa meget, saa meget, af det vore hjærter ejede bedst og ædlest.

Og ved Guds naade har ogsaa disse taarer kunnet frugtbargøre muldjorden derinde, saa den var modtagelig for sæden fraoven — dengang *hans* time kom.

— — —

Det er ikke lysteligt at dvæle ved alle disse tusmørkets og raadløshedens forsagte digtere. Al tale om dem blir at skrive deres gravskrift. Livet er løbet fra dem; flodbølgen vælter sig frem over landet, haabets og modets luende røde bølge.

Og vi, der sender vor tak til «den gamle af dage», fordi han lod bølgen skylle ind, ogsaa i vore sjæle, saa de nu bæres af en vældig arm, oppe over mismod og klynk — ja vi føler os sagtens i gæld, ogsaa til dem, som var vore venner i de ensomme aar, som ærligt og trofast delte sorgen og taarerne med os — andet havde de jo ikke at dele med nogen — men vi ved det saa vel: digternavnet, vi dengang gav dem, det ejer de ikke med rette; de spæde fuglerøster havde intet af det evige livs kræfter i sig.

Derfor døde de ogsaa.

Da dagen randt.

— — —

Der er dog eet navn blandt dem alle, som fortjener at mindes — og som ogsaa vil blive mindet — fordi det er navnet paa den mandigste, klogeste, dybeste, men ogsaa den mindst kendte af vore yngre digtere. *Niels Møllers* navn vil blive reddet fra den store forglemmelse, ikke alene fordi han er en af vore solideste og mest benyttede kritikere, hvis sikre og fine smag aldrig har drejet sig som vindfløj efter modens pust, men ogsaa fordi de faa digterværker, han har frembragt — to digtsamlinger og to bind noveller — ved deres egen-

artethed, deres bitre og stolte mandighed, deres underligt sammenpressede rytme har tilført vor kultur et bidrag af angelsaksisk fasthed og tænksomhed, som ellers haardt vilde være savnet.

I disse dage, hvor alle Danmarks versemagere aandeligt hører hjemme i Heines eller Paul Verlaines, Maupassants og Prevost's fædrelande, maa det ikke glemmes, at vi dog har en enkelt mand, tilmed den mest belæste, den kundskabsrigeste af dem alle, som udelukkende næsten har hentet sine paavirkninger fra Shakespeares hjemstavn, ja og maaske fra det gamle Hellas' egeskove, men allenfals ikke fra det moderne Tysklands maaneskinsdryppende plante-skole for sentimentalitet og «Überschwänglichkeit», og endnu mindre fra det moderne Frankrigs fabrik for olietryksagtige, pomadeklæbrige demimonde-romaner, og som modstykke dertil zigeuneragtige, tusmørkefødte, madonnatilbedende vers, hvor «forraadnelsens grønne dejlighed» er skønhedens højdemaal.

En mand, der, som Niels Møller, elsker at lytte til «Platons klare kunstnertale og Aiskylos' ørnevers og Thukydides' bitre fynd», hvis sjæls bedste ven sagtens er Hamlets dybsindige digter, han faar netop gennem denne daglige omgang med kunstens stormænd en altfor fast og klar overlegenhed, en altfor gennemarbejdet dannelse, en altfor sund og frejdig smag, til at han kan drukne enten i pornografiens mørke sump eller i taaredryppets bølgende taagehav. Man lærer alligevel respekt for selve det: at være menneske, naar man daglig holder sig for øje, hvor vidt de største af de store er naaet. Man danner sig uvilkaarlig i deres billede. Er der sandhed i det gamle ord: «Sig mig, hvem du omgaaes, saa skal jeg sige dig, hvem du er», saa maa det være en god anbefaling for en mand, at hans kæreste og fortroligste omgang er Aiskylos og Shakespeare.

Hermed hænger noget andet sammen.

Der er saa sørgelig faa af Danmarks digtere, om hvem ordet «klog» falder let paa læben. Baade de Drachmannske bourgognelyrikere og de Matthison-Hansenske taagedekadenter, og saamænd ogsaa de Peter Nansenske porcellainsfigursfabrikanter, strejfer sandfærdigt mere det — ja dumme er jo for stærkt et ord — men ikke saa overvættes begavede.

Blandt alle Georg Brandes's disciple er Niels Møller maaske den eneste, hvis bærende evne er en fast og følgestreng intelligens, en skarp og sikker tænkeevne. Medens de fleste af hans kolleger falder ind under rubrikken: mandfolk (med saadanne tilsætninger som: 1) leddeløse, 2) kvindagtige, 3) svinagtige, 4) hjærteløse o. s. v. o. s. v.) er Niels Møller fuldt og helt en *mand,* med en mands ranke ryg, en mands gode hode og en mands ærlige hjærte.

Og alligevel:

Til trods for alt dette — eller maaske: paa grund af alt dette — er Niels Møller saa ubetinget den mest trøstesløse af alle vore digtere at beskæftige sig med. Saa knugende mulmsort, saa haabforladt, saa bittert sammenbidt er ingen af de andre.

Men hermed har det sig paa en egen maade.

Da Georg Brandes tømrede den verden sammen, hvori danske digtere skulde befinde sig som i et drivhus, hvor alle deres evner skod blomst, lagde han et tykt og tæt tag henover det hele, paa det intet af himlens lys skulde strejfe ind og lede kunstnernes hu bort fra deres egne sjæle eller virkeligheden omkring dem. Guds sol blev erstattet med mennesketankens elektrisk hvide lys — «lyset uden varme», som er «helvedes kval» — og nu skulde det nye tusindaarsrige aabenbare sig paa jorden.

Nu ja: det gik jo med det, som det maatte.

Stæng himlens lys ude fra en skov, saa dør alle sunde og ranke vækster, mens giftige, svampede paddehatte sniger sig frem. Omkring i rederne pipper det ynkeligt. Smaafuglene fryser. Og sulter. Og tørster.

De frejdige, jublende morgensange bliver til livstræt dekadenceklynk.

Men oppe i et af de højeste træer, hvis grene rager bladløse og nøgne i vejret, sidder «den fredløse ravn i sin sorte, fattige kofte», den «sidder og spejder deroppe fra gren med stive, luende blikke»; oppe fra sit høje stade overskuer den hele den «lille-verden», hvortil livets uendelighed er bleven forvandlet; dens skarpe, kloge øje følger loftets og væggenes fuger, men født, som den er, under fangenskabets aag, opdager den ikke den ringeste sprække, som kunde røbe byg-

ningens sprinkelværksagtige karakter. En højbaaren, kongelig fugl, stænget inde bag snævre mure og tunge tage — blot at *se* det, er som at være vidne til hele livets mørkeste elendighed. I sig føler den længsler og evne til skyhøj flugt, som hele denne lilleputagtige tilværelse — den eneste, den kender — ingen tilfredsstillelse byder. Nede fra jorden hører den smaafuglenes klynk; dens stærke, gennemtrængende blik ser grant al menneskedyrenes usle lumpenhed og slappe trællesind. Men veje øjner den ikke, frem til en stolt og harmonisk skæbne. For sig selv: under himlens bølgende skyer, i solskær og byger; for de andre: paa jordens foraarsvarme, luebadede hvælv:

> Er vi ikke dyr i vaande? Er vort fortrin ej en brist?
> Er vi ikke syge arter, hvem bevidsthedsvanvid plager?

Saaledes skriger ravnen fra træets top, hvorfra den overskuer alle livets gaader og ser det klart: der *er* ingen løsning:

> O, venner, hvem kan disse runer raade?
> Hvem frir mig fra de tvivl, der trindt mig hilde?
> Jeg ser det klart, dog er det mig en gaade,
> i tvang vi virker, tykkes frit at ville.

En saadan kongelig fugl er Niels Møller — indenfor den danske digtnings andedam og nette forgyldte volière for smaa, forskræmte pipfugle.

— — —

Men heraf følger atter to ting: han nærer den mest selvsagte foragt for al dekadent maanelyrik; og han opbyder alle kunstens og videnskabens midler for blot at gøre sig livet taaleligt at leve.

Det første først:

Smaafuglene pipper og klynker; men ravnen, der sidder i træets top, den stirrer med store, mulmsorte øjne ind i tilværelsens tomhed, og aabner den næbbet, hører man ikke en forpjusket spurvs ynkelige pippen, men en højbaaren fugls uhyggelige, skærende skrig.

Mens de andre dekadencens digtere er som smaa børn, der putter sig ned, i rædsel for mørket og kulden, er der over Niels Møller noget næsten spøgelseagtigt stort: en mand, der

krampagtigt holder ryggen rank, *vil* holde den rank, skønt han som Atlas bærer hele tilværelsen paa sine skuldre.

«Livet er ondt og ufatteligt at leve — vel sandt — lad saa børnene klynke — en mand maa bære sin skæbne — det andet er *for* ynkeligt — og gavnløst ogsaa». Saa bider han tænderne sammen og knytter næverne, saa blodet springer ud af neglerødderne.

Jeg ved ikke, hvordan andre føler det, men i mine øjne kræver en saadan mand respekt. Det ynkelige og solle faar i det lange løb en baade komisk og bedsk eftersmag.

Lad os tage et enkelt exempel, Niels Møllers i metrisk henseende ligefrem geniale, omhyggeligt kunstnerisk udhamrede digt: «Søgang».

Digtet begynder, som saa mange tusinde andre af moderne digteres, med et vemodigt tilbageblik til, dengang

min vei laa lys for mit øje, jeg skønned hver fod jeg fôr,
og alt maatte sikkert sig føje, for jeg sad selver ved ror.
Og baaden var træl for mit tykke med svulmende sejl over stang.
Jeg raaded mit liv og min lykke, jeg styred for fart og for gang.

Men lykkens og medbørens tid er svunden:

Nu brøler de bjærghøje vover med kogende skum paa tind,
og stormen bruser derover, en tudende, saltbitter vind,
og himlen er hegnet og lukket og uvejrssvanger og mørk,
og stjærnernes lys er slukket over havets fygende ørk.

Og dermed er ogsaa mismodet trængt ind i hans sjæl:

Tanken er nøgen for ævne, og viljen er vissen og kold,
jeg mægter ej mer at stævne mod bølgernes rullende vold.
Hvad baader det længer at stride, i vanmagt vildsom og blind —
kan haanden slaa havet til side eller døde den vældige vind? — — —

Saa vidt kunde digtet — bortset fra den ejendommelige rytme og det tætte sprog — godt være skrevet af mangen anden af de yngre digtere, men den paafølgende slutning er karakteristisk Niels Møllersk. Hele hans sejge, ukuelige mandstrods bryder igennem:

Dog er jeg end træl for din vrede og føres hvorhen du vil,
jeg vil ikke trygle og bede, du skal føre mig gæv og gild. —
Ved roret vil rolig jeg vaage, for vejret skal baaden gaa,
som en snehvid vingebred maage farer hen over bølgerne graa.

Jeg raader ej længer min rejse, kun stormen har styrke og magt,
men frit vil jeg sejlet hejse og uforsagt holde vagt.
Jeg ved ej, hvor baaden vil bære, og skøtter ej heller derpaa,
men flyvende fart skal der være og stormspændt sejl under raa.

— — Bliver saa hans haand for træt til længer at styre skudens tunge ror, bliver stormen og regnfoget ham for svære, saa trøster han sig med at søge til kunstens fjærne lande:

Vi andre har vort ly mod tidens slud
bag kunstens hegn, i fjærne aar og lande.

Det er fortvivlelsen over livets goldhed og menneskenes lurvede usselhed, som har gjort Niels Møller til den kunstelskende bogorm, han er. Han fortæller selv, hvordan det gaar til:

Decemberdagens sejge nat
og døgnets travle dværgetog
har gjort min hjærne hed og mat,
og rastløs foden gulvet træder;
da vinker mig fra hyldens krog,
blandt rips og raps i graat papir,
en gammel bog
med gyldne liniers simple sir
og bindets slidte brune læder.

og han føler det,

som banked paa min dør
en prøvet ven,
jeg tit og gærne fulgte før,
men ikke traf i lange tider.

Og med eet er han rykket aarhundreder tilbage i tiden, dengang bogens forfatter sad og prentede bogstaverne paa dens sider:

Du ser mod kærtens ranke spær
og kender vel, den lod er din:
et lys i verdens dæmringsskær,
og sorte skygger fylder krogen;
da smiler munden fast og fin,
og haanden skyder rolig væk
dit ærmes lin
og prænter atter sindig kæk;
og smilet lyser nu af bogen. —

Der knyttes et aandeligt samfund mellem den, der nu læser bogen, og alle dem, der før i tiden nød dens stærke tanker:

Jeg ser i bogen gamle spor
af dem, der før din stille vej
med samme lyst i sindet fór,
som den mit hjærte atter kender;
den tanke her, som fryded mig,
slog ogsaa ned i ham, der drog
den stærke streg;
jeg nikker til ham bag vor bog
og trykker taus de døde hænder.

Det kan roligt siges, at kærligheden til bøger aldrig har fundet sig et ægtere og ærligere udslag end i dette digt. Man begynder at forstaa lidt af, hvorledes saa mange fine og gode mennesker kan begrave sig levende bag bogreoler. De føler sig sagtens i bedre selskab dær, end det, livet omkring dem har at byde paa.

Eller som Niels Møller siger det i «Siesta»: «Naar jeg har passet mit kontor og læst et par aviser, saa mener jeg, at jeg har givet tiden, hvad tidens er. Naar jeg kommer hjem, lukker jeg min dør for den og dens aviser og skrig og skraal og søger tilbage til fortiden, hvor der er godt at være».

Saa kan det maaske ogsaa hænde, at han finder et stykke papir frem og søger at gore de gamle mestre kunsten efter. Han føler sig som en af renaissancens kunstfærdige haandværkere, der troligt føjede led til led, indtil endelig helheden stod der, uden vrag og revne. Det kommer aldrig med inspirationens kogende vælde; versene tynges tit og ofte af, at man kan mærke det vældige slid, der ligger bagved. Hvert evige ord er taget, som mosaikarbejderne tager de kulørte stene, og anbragt — ligesom med en lille tang — netop paa *det* bestemte sted.

Det er i kraft af sin omfattende belæsthed og sin usvigeligt sikre smag, Niels Møller er digter.

Han samler sine ord sammen, sorterer dem nøje, piller de godtkøbs klicheer fra, finder de gamle og sære, lødige og tunge ord frem, og kæder dem sammen, med fin beregning for deres klang og farve. Sommetider har man ligesom ind-

trykket af, at der burde være længere mellemrum mellem ædelstenene. Kæden er trukket for tæt sammen. Der bliver ingen tid til at trække vejret.

Til gengæld er man ganske fri for andre digteres vedsiden-af ord og marcipansstemninger.

Niels Mollers kunst er den mest egenartede, men i *sin* slags mest stilsikre og gennemarbejdede, Danmark ejer.

I sine to bind noveller har Niels Møller afgærdet sig et ganske særegent område, hvor han er naaet frem til det fuldkommeste mesterskab. Der er ingen dansk digter, der som han veed nøjagtig besked med alle de svageste sjælsrørelser, der bevæger sig dybt nede under bevidsthedslivets tærskel.

Han kan — som f. ex. i «Dianas Jagt» — brillere lidt med denne sin evne til præcist at forfølge hver eneste stemning, der som skyer over en sommerhimmel farer igennem en mands sjæl, mens han daser en formiddag hen med cigaren i munden. Alt det skyggebillede-agtige, kaleidoskopmæssige, som der er ved et saadant dolce far niente, er kommen til sin ret. Hvert evige eneste lille forsøg paa at bilde sig selv noget ind, man godt veed ikke passer — for saa senere at nyde overraskelsens sødme — er noteret op.

Sommetider morer det ham at bevæge sig tæt inde under den grænse, der adskiller ubevidst sjæleliv fra momentan sindssyge, eller han kan lade sig nøie med — i smaating som «Tommerpladsen» eller «Sommerblæst» — at fremsætte et elegant turneret paradox eller fortælle en skælmsk lille kærlighedshistorie.

Men han kan ogsaa — f. ex. i «Taage», «Spejlet» og «Aske» med forholdsvis smaa midler naa en virkning, som af og til minder om Shakespeare. Den kolde, udbrændte oldingehygge, som hviler over «Aske», kan godt nævnes side om side med «Kong Lear», og den genialt gennemførte analyse af samvittighedsnagets psykologi, som er leveret i «Taage», kan forsaavidt nok stilles frem som et moderne sidestykke til «Macbeth». Shakespeare er tusinder af gange større og vældigere, men næppe stort ærligere, sandere. Navnlig «Aske» er i saa henseende et mesterværk.

Ogsaa «gudernes tungemaal» evner Niels Møller at gøre til sit.

Han kan her skaffe sin farveglæde saa prægtfuldt et udslag som «Bakkostog», hvor jubien over prangende, samstemte synsbilleder næsten er ved at tage vejret fra læseren; der er noget af effektnumerets selvbevidste glans over det hele, men som digtet er, er det noget af det ypperste, kunstnerisk mest fuldkomne, vi ejer.

Eller han kan i «Eros» levere en ren og skær, mægtig og svulmende lovsang til den største af menneskelivets stormagter. Der er over dette digt en vælde, en magtfuld patos, som de store grækere neppe har skabt den større.

Og saadan kunde man nævne mange: den yndefuldt blide lovsang til den gryende elskov, som kaldes «Anabella», det stykke gennemkomponerede, havstolt tonende ordmusik, der hedder «Sogang»; den genialt udførte hymne til den moderne tids teknik, som bærer navnet «Dampskibet» og mange, mange flere.

Vidste man intet bedre, skulde man tro, Niels Møller var en farveglad, ordkyndig mand, som havde sit livs glæde i at smedde sprogets funklende ædelstene til hinanden i fast og mandig rytme.

En saadan kunstens mester, og intet mere.

Men det metal, Niels Møller har smeddet sine vægtigste digte i, er af endnu ædlere art.

For til syvende og sidst, bagved al kunstglæden og formbegejstringen, er der kun een eneste ting, Niels Møller *vil*, naar han søger sig læ for tidens slud bag kunstens hegn:

Blandt menneskehedens stormænd søger han sig de «stalbrødre i lidelsen», som hans sjæl ikke kan undvære, uden helt at fryse til døde.

Maaske tiltaler det ogsaa hans mandige stolthed at genfinde sin egen rauke fortvivlelse, sin egen oprørske trods hos en Shakespeare, en Byron, en Aiskylos, eller tænke sig den levende inde i brystet paa digtningens drømte stormænd.

Derfor bliver Niels Møllers mest fremragende digte dem, hvor han saa at sige omskaber en Prometeus, en Odysseus, en Timon fra Athen i sit eget billede, eller rettere: kender sig selv, sit eget mismod over livets tomhed, sit eget had til

menneskenes lumpenhed, hele sig selv i «de store ulykkelige». Der er en fortvivlelsens aristokratisme over Niels Møller.

Ud af fortidens skrifter og hændelser suger han den bedske lære, at hvert fremskridt i kundskab og evne købes med aftagende glæde og lykke. Det er en kostbar — og byrdefuld — ære, at være blandt jordens ypperste. Man vinder sig derved ret og adgang til lidelser, som hoben aldrig kender.

Lidelser af forskellig art:

Hvor stor saa visdommen bliver, *livets* gaader løses alligevel aldrig.

> Tunge raab fra jorden stiger, baarne frem af nattens vinde,
> Klager sender de mod himlens stjærnestrøede, vide rum:
> Hvorfor fare for at falde? Hvorfor fødes for at svinde?
>
> Jeg vil gaa til fortids skrifter over svundne dages slette;
> sent og aarle vil jeg granske, bøjet over dødmands bog,
> vende mange gule blade, mange tanketraade flette,
> søge sindig, varsomt gætte, til jeg bliver vis og klog,
> til jeg finder livsens æde, som kan sultne sjæle mætte.
>
> Ak, det er den samme vise! Vold og vanraad styrer huset.
> De, der vil det gode, sover, onde mænd staar op i gry.

— — *Dødens* gaade — — Niels Møller finder sig selv som kong Odysseus, der i Kalypsos arme, ved hendes hvide barm, stirrer hele menneskelivets ørkesløshed i øjnene, tankens svage evne til at overvinde dumhedens urokkelige vælde — for tilsidst at stanse ved det grufuldeste af alt:

> Døden ei de gæve skaaner, men de fejge.
> Hvo af dem, jeg fulgtes med, blev frelst?

Alle er de døde.

> Al vor ungdoms rige guld blev graat;
> dyre timer ødtes; angren brænder
> nu for sent: hvi søgte jeg saa sjælden
> eders aasyns lys i livets gry —
> det gør sindet taaretungt i kvælden.

Ud af denne fortvivlelse gror der — mandig og rank, som den er — et flammende had til hele den hob af sløje trællesjæle, der vandrer «dyrets træge veje» mens «i aandens ledingsfærd de skulde prøves».

Og det mærkelige sker, at naar Niels Møller maskerer dette sit had, sin foragt bag Prometeus's eller bag Timons aasyn, saa fylder han skikkelsen ud. Ingen anden dansk digter gør ham det efter. Man tænke blot paa, hvor en mand som Drachmann stoltserer rundt i svundne tiders slubrende maskeradegarderobe. Niels Møller har ved sin sjæls faste lødighed, sin fortvivlelses bedske ægthed købt sig ret til at tage de store ulykkeliges ord paa sine læber:

Før snart for evig tid min mund er stum
og mulden synker mellem mine tænder,
jeg samler al min vrede i en sum
og slynger ud med baade mine hænder
det gamle had, den isnende foragt,
hvoraf mit hjærte inderst inde brænder.

Der er vel heller ingen, der med faa ord har prentet et saa livagtigt billede af 80-ernes og 90-ernes ungdom, saadan som den opdroges i radikalismens skole:

Ingen fagre tanker
fæsted hos dem bo:
helst de tændte alter-ild
lejred om en kro,
raabte hurra himmelhøjt
uden trang og tro,
siden over øllet
halvt forlegent lo.

— — — At læse Niels Møllers værker er som at vandre over en kirkegaard.

Det er ikke en tilfældig skare af aflagte elskerinder eller ufuldførte ungdomsdrømme, som dær er stedet til hvile.

Der er en stemning over det hele som over et udbrændt krater. Luften over det døde hav, ved hvis bredder intet levende gror, i hvis vande intet levende trives, maa eje den samme isnende kulde. For paa den kirkegaard er alle en mandig og højtflyvende, stolt og adelsbaaren menneskesjæls dyreste længsler og haab skrinlagte.

En øde, kold, ufrugtbar kyst, hvor kun
de vilde bølger tumler sig, men intet
mit øje møder uden lig og vrag
og klipper og den nøgne, salte søtang.

Den gamle saga, som allerede Kohêlet kendte den: «den, der øger sin kundskab, øger sin smerte». Eller som gamle Grundtvig har sagt det:

Hvad er din fred, uden liv eller lyst,
for bladet, som ej sig kan røre?
Øde og tomt er det verdslige bryst,
naar stormen og striden ophøre,
et udtørret hav,
en vindaaben grav!
Du ved det, o verden, du priser din fred
og gyser derved.

Alle menneskehjærtets «ædle malme», som i samklang med kirkeklokkens evighedstone kan synge en paaskesalme ud over den trætte og syge jord, lyder, naar de klinger alene, som en gravsang, der kimer alt det til ro, som gærne vilde leve et evigt liv.

Kimer det til ro.

Dødens, den evige døds grufulde ro.

Alle de menneskesjæle, som i oprør mod den levende Gud vil smage frugterne paa «livets træ», skal med Niels Møller sande:

Frugten blev en bitter løgurt, og dens skøre skal jeg kender;
jeg har plukket den i stykker, skal for skal og lag for lag,
og jeg vandt kun vaade øjne, og den salte graad, som brænder.

Den hemmelighed med frugterne af «livets træ» er menneskehedens største velsignelse og forbandelse.

Men den, der gennem Niels Mollers værker har lært at elske hans ranke, mandige sjæl, hans ærlige, lodige adel, han klynger sit haab til den forjættelse, som mere end nogen anden har bud til vore dages kultur: «Hver den, som er af sandhed, skal høre min røst».

Saa bliver da ogsaa her haabets ord det sidste.

Men skal haabet have art, maa det hente sin kraft fra ham, som mægter alle ting.

— — Om der endnu engang kunde stige et vældigt besøgelsens vejr op over de danske strande!

Menneskesjælene er modnede til at høre Guds røst.

Modnede, som Israel blev det.

I ørken.

O. J. VIK, LÆRER, FORFATTER OG BOGTRYKKER.

Af dr. *Hans Reusch.*

Bremanger prestegjeld ude mod havkanten i syd for Statlandet var for ikke mange aar siden et af landets fattigste strøg. Fisket var det blevet smaat med, og en tarvelighed, som vi andre vilde kalde fattigdom, og en fattigdom, som vi vilde kalde elendighed, var raadende. Nu er dette forandret; det almindelige fiskeri er kommet op igjen, og folket har begyndt med havfiske, ja har endog faaet et par moderne fiskedampskibe. I trængselsaarene virkede blandt prestegjeldets lærere en ved navn Ola Johanneson Vik. Jeg har ikke kjendt meget til ham personlig; thi kun en enkelt gang, da mine reiser for den geologiske undersøgelse førte mig til Bremanger, har jeg talt med ham. Jeg har en svaghed for bøger, og da jeg hørte, at Vik var af samme arten, opsøgte jeg ham og fandt en mand, der langt overgik mig som bogelsker, thi han ikke alene forfattede bøger, men han trykte dem ogsaa i sit eget lille bogtrykkeri efter sin egen smag. Han gjorde indtryk af en optimist og det en af dem, som bestemt *vil* se lyst paa livet, en type af mennesker, som ikke hører til de almindelige i Norge. Man træffer dem hyppigere i Danmark, kanske især hos Grundtvigianerne, og saa har jeg fundet den igjen hos de ægte indfødte amerikanere, hos dem tildels som en bevidst filosofisk livsanskuelse. Optimisten Ola Vik passede ligesom ikke ind paa Bremangerlandet, hvor fortrykthed og snusfornuft dengang vistnok var meget hyppige karaktermerker. Folk fandt, at Vik var en raring, og jeg skal gjerne tro, at de havde ret; men det var nu heller ikke ligetil at være optimist, forfatter og sælger af egne bøger paa Bremangerland heller. Han havde familie og havde det vist undertiden yderlig smaat. Man kan godt tænke sig,

at hans livsskjæbne under andre og gunstigere vilkaar havde formet sig bedre, og at han kunde have vundet en agtet plads i større forhold, hvor en eiendommelig varietet af arten menneske mere kan komme til sin ret. Nu døde han i sin afkrog; men forgjæves har han ikke levet, han har om ikke andet beriget sine sambygdinger med mindet om en idealist, og saadanne er «verdens salt».

Jeg kjøbte af Vik personlig en del af hans skrifter; men de kom senere bort for mig, og da jeg nu sidste sommer igjen reiste i Søndfjord, var Vik død, ligesaa hans hustru; bogtrykkeriet var borte og af hans publikationer fik jeg kun fat paa nogle faa. 1891 og 1892 udgav Vik et blad paa landsmaal kaldet «Forteljaren»; det blev i 1893 efterfulgt af «Livet» skrevet paa riksmaal. Bladene udkom hver 14de dag; det første kostede 80 øre, det andet 1 krone aaret. «Forteljaren» havde mere verdsligt, «Livet» et mere religiøst indhold. Udgiveren erklærer at ville indtage «lysingar» for 7 øre linjen, men i de numere jeg har, sees ingen bekjendtgjørelser som kan formodes at være betalte. For den ene krone fik abonnenterne paa «Forteljaren» i 1902 foruden bladet to gratisbøger. Den ene heder «Den vetle maallæra». 14 sider. Ordene inddeles i «tingora, skapnaora (adjektiver), talora, byteor (pronominer), jerningsora, omstansora (adverbier), hæveora, bitteora. Titelen paa den anden bog er «Lykken», 48 sider. Af den kunde man faa en særskilt «pragtudgave» for kr. 1,20. At en bogelsker i en bog om lykken maatte prise sine bøger er rimeligt nok.

«Man taler om at gaa paa skoler. Jeg ved ikke, i hvilken skole jeg skulde like mig som i en god bog, det vil sige en bog, som er skreven i klare tanker. Det er et himmerige paa jorden at læse saadanne bøger. Den, som skriver dette, har aldrig gaaet i skole, for den barneskole, han gik i, regner han for intet; thi den var ikke saadan, at en kunde have brug for tanken — bare pug og hukommelse. Men han sad atmed mors rok og las «bibelske fortællinger», eller bibelen for far om søndagene, eller eventyr om vinterkveldene. Og da han senere i en ung alder maatte bort fra far og mor for at gjæte kreaturene for folk, var bogen hans eneste hygge og tidsfordriv i skogens ensomhed. Fremdeles er disse sager

hans kjæreste syssel, og som ungdommens lærer gjør han sig umag for at ove dem i tænkning og gjøre dem boglig lykkelige, som han selv er. Derfor tror han at tale af erfaring, naar han taler om bøger og lykken».

Forfatterens optimisme udtaler sig i leveregler som disse:

«Lær at le! En god, hjertelig latter er bedre end al medicin.

Lat din tale være mild, kjærlig, velklingende og grei.

En godt fortalt historie bringer glæde og lærer noget godt.

Hav dine sorger for dig selv. Det er ingen yndest i at høre paa en andens klynken og klage. Men søg at glemme din sorg og fryd dig i noget godt».

I et fysiognomisk afsnit er forfatteren ikke uangribelig, saaledes f. eks. ikke, naar han lærer, at mennesker med et langagtigt ansigt har en svag tarmkanal, som besværliggjør fordøielsen.

Andre skrifter af Vik er:

Nokre brevmynstre i norskt landsmaal. 1894. 24 sider.

Visdom for hvert menneske. Bremangerpollen. 1896. 24 sider.

Et af visdomsordene er: «Verden er som man tar den; sur for den sure og blid for den blide».

Digre skrøner i straalende humør. Bremangerpollen. Uden aarstal. 32 sider.

Guds børns sande kjendetegn. 16 sider. Uden trykkested og aarstal.

Om dygtiggjørelse for Herrens tjeneste. Varpe 1889. 8 sider. Titelen er sat i form af et kors.

Et skrift «Norig før og nu», som averteres paa omslaget til «Visdom», har jeg ikke seet.

I «O. Viks bogtrykkeri» er endvidere trykt «Et raab til far og mor af S. W.» 15 sider. Intet aarstal.

Viks smaabøger har intet litterært værd. Der er neppe originale tanker, og sprog og retskrivning kan der være adskilligt at sige paa; men de har en del raritetsinteresse, da de er trykt af en amatør paa et saa afsides sted som Bremanger og vistnok er vanskelige at faa fat paa, desuden gir de indtryk af en eiendommelig og elskværdig forfatterpersonlighed.

RELIGIONSTIMER VED UNGDOMMENS LÆREANSTALTER.

(Et krav fra kristne forældre).

Meningen med disse linjer er at udtale et onske, som i stilhed deles af mangfoldige, der har ungdommen kjær, nemlig at religios paavirkning i en for de unge tiltalende form maatte møde dem ved alle de læreanstalter i vort land, hvor de efter skoletidens afslutning søger sin specialuddannelse, af hvad art disse end er: tekniske skoler, handels-, militær-, landbrugs- og navigationsskoler osv., at disse altsaa blandt skoletimerne gav plads for religions- eller bibeltimer (eller foredrag eller hvad navn der maatte findes træffende). Om obligatoriske eller frivillige, fik da afgjøres efter skjøn. Og studenterne i de forskjellige fag burde indbydes til religiøse foredrag paa universitetet afholdte udelukkende for dem

I forbindelse med det vaagnende kristelige liv inden en engere kreds af vor studenterverden er der jo her i Norge i de sidste aar gjort flere forsøg med bibelforedrag og dertil knyttet samtale ved enkelte gymnasier. En af byens unge prester har da gjerne taget denne gjerning op, og vi tviler ikke om, at det gode ord har fundet gjenklang i mangt et ungt hjerte. Første gang, saavidt vides, at et religiøst foredrag særskilt for gymnasiaster afholdtes, var vaaren 1896 ved Kristiania kathedralskole for aarets artianere af stiftsprovst Gustav Jensen. Naar disse linjer beder om lov til at slaa til lyd for den tanke: «Religionsundervisning ved alle ungdomsskoler», da kan intet bedre sættes som motto eller, rettere sagt, intet give en fuldere begrundelse af tanken og kravet, end hvad denne vor foregangsmand paa det vigtigste aandsomraade sætter som overskrift for sin tale: «*Den religiøse trang og dens ret*». Det er tanken paa, hvor ilde den bliver fredet om hos de unge, som kastes ud i livet, denne

den dybeste og ædleste trang i menneskehjertet, som bringer det ønske til at blive saa stort og levende hos alle de unges kristne venner: «Ak, om Guds ord gjennem tillidvækkende læreres mund kunde møde dem samtidig med alt det nye, som saa optagende og betagende strømmer ind paa dem, naar de i studietiden kommer ind i de eftertragtede «større forhold».

«Det er med den religiøse trang», siger Gustav Jensen, «som med enhver anden evne hos menneskene: hvis den fredes og øves, udvikles den ogsaa og kommer til sin kraft og nytte; hvis den forsømmes og lades ubrugt, sygner den hen og dør. — Det hører væsentlig med *til at være menneske* at bære den religiøse trang i sit hjerte og søge den fredet og udviklet. — Lad denne trang leve hos eder, tillad ingen plump eller fin haand der at gribe forstyrrende ind! Thi i den religiøse trang har man et sterkt vern for sit menneskeliv og en renselse, dannelse og opløftelse for menneskelivet, som ikke kan erstattes af noget andet».

Hvad gjør nu det kristne samfund for at frede om og udvikle denne trang hos de unge?

«Religionsundervisningen i de høiere skoler er bragt ned til det mindst mulige», hed det engang fra Danmark. Et træffende ord ogsaa om de norske skoler, ikke mindst efter indførelsen af den nye skoleordning, som ved sit formindskede antal af religionstimer og sin afknappede bibelhistorieundervisning har givet faget en underordnet plads i skolebørnenes øine. Hvor stor forbedring end de nye «forklaringer» har indført i den dogmatiske undervisning, saa vil indøvelsen af abstrakte begreber aldrig kunne blive et kjært skolefag for barnealderen. En skjønsom læsning i det nye testamente, som skoleplanen varmt anbefaler, vilde jo være en udmerket ting; men hvorledes skal man faa tid dertil? Saa er der et minimum af tid tildelt kirkehistorie i middelskolens øverste klasse, 1 time ugentlig. I gymnasiernes tre klasser har religionen paa alle tre linjer faaet henholdsvis 1, 1 og 2 timer om ugen.

Men det ligger jo igrunden udenfor disse linjers plan at tale om forholdene ved de almindelige skoler. Tanken med dem var at henlede opmerksomheden paa det absolute fravær af enhver religiøs paavirkning fra læreanstalternes

side, netop naar de unge staar i den mest kritiske alder, og har nogle aar, da de staar alene og prisgivet fristelserne som aldrig før og sandsynligvis aldrig senere.

Det er noget, vi alle ved, at den værste hindring for gudslivets udfoldelse i vore hjerter ligger hos os selv, i vor egen verdslighed og vantro. Men næst denne «forræder inde i fæstningen» er der neppe nogen værre aandelig fare end den rent ud forfærdelige uvidenhed med hensyn til bibelen og den derpaa byggede kristendomslære, som raader ikke mindst blandt den dannede klasse i vor tid. De samfundsklasser, som har den største oplysning paa andre omraader, burde ogsaa faa den paa det religiose gebet. Men saa er ingenlunde tilfældet. Børnene i de høiere skoler faar ikke indtrykket af, at religionsundervisningen indtager en hædersplads, allermindst i de øverste klasser, og naar de unge kommer ind paa fagskolerne, merker de intet til den. Det er saa sandt og gribende, hvad sogneprest Klaveness engang udtalte: «Jeg ved neppe noget, jeg heller skulde ville give et ungt menneske med ud i livet end lyst til at læse sin bibel». Nu — «lysten» — den kan intet menneske frembringe; det kan kun den «Aand med hellig skabermagt». Men kristent samfund saalidt som kristent hjem kan her aldrig skyve ansvaret fra sig, den hellige pligt til at føre de unge hen til livskilden og med levende ord fortælle dens pris. Alt i os og omkring os peger jo igrunden hen paa det synlige, det jordiske. Og den unge er jo fremfor nogen udsat for at blændes, for at bindes og blive en ufri træl under de ting, som forgaar. Klokkeklangen fra det høie maa bringes nær hen til hans øre, for hvem verdenslivets røster lyder med saa lokkende en klang. Billedet af Ham, det ene store, sande ideal, og det, som hører hans rige til, maa stadig og kjærlig og af hænder, den unge ærer og støtter sig til, føres frem for det øie, for hvem glimmer saa let lyser som guld i ungdommens straalende morgenskjær.

Der er frygt og bæven i ethvert alvorligt hjem, naar det sender sine unge ud i verden, og det er berettiget og maa altid blive saa, med synden i os og udenom os som en forfærdelig magt. Men det gjør dog en uhyre forskjel, naar skarerne drager ud paa kamppladsen, om deres kjære

ved, at de vil blive rustet med de bedste vaaben af de myndigheder, de skal tjene, eller om de skal overgives i hænderne paa folk, der berøver dem den udrustning, hjemmet har sendt med dem. Og sandelig, det er ofte ikke langt fra, at det sidste i aandelig forstand kan siges om vore unge, naar de skal tage fat paa sin «høiere uddannelse».

«Den, som har ungdommen, har fremtiden». Hvorfor vil ikke den kristne stat sætte det som sit høieste maal, at det skal blive det kristne kirkesamfund, som eier ungdommen, og som gjennem den bygger landet en velsignet fremtid? Kan man være blind for, hvilken umaadelig betydning der for stat og kirke ligger i den maade, hvorpaa dens vordende borgere modtager veiledning i Guds ord paa de sidste trin af sit discipelliv? Det er jo her, deres aandelige moder, kirken, for sidste gang har sikker anledning til at samle dem om sig. Hvad kan hun ønske høiere end at kunne benytte disse timer, mens der er tid og saatid og vexttid som aldrig siden, benytte dem, saa de unge altid senere i livet med frivillighedens glæde maatte ville samles om hendes rige bord som om det kjæreste hjem?

Eller er der nogen, som vil benegte, at uvidenheden er stor, hvad religiøs kundskab, hvad *bibelkundskab* — grundlaget for det hele — eller hvad kundskab om arbeidet for Guds riges udbredelse i fortid og nutid angaar? En saadan vilde derved bare røbe sin egen aandelige fattigdom. «Det nye testamente er en ukjendt og ulæst bog iblandt os», sagde professor Fredrik Pettersen engang for mange aar siden i en af sine lørdagsforelæsninger. Det lød for mange rent forskrækkende og overdrevent — og dog vistnok saa sørgelig sandt. «Der raader», udtalte sogneprest Klaveness engang i Pædagogisk Samfund, «blandt vort lands dannede mennesker en uvidenhed og ligegyldighed, en mangel paa kundskab til religiøse spørgsmaal og mangel paa interesse for dem, der virker skadelig for alle sider af deres aandsliv». Professor Seeberg i Berlin, forfatter til den hos os netop i vinter meget omtalte bog: «Paa terskelen til det 20de aarhundrede», bruger særdeles sterke udtryk om den fra en manglende ungdomsundervisning hidrørende religiøse uvidenhed. «Ved slutningen af det 19de aarhundrede», siger han, «moder vi næsten ved

hvert skridt, i literaturen og i livet, en skandaløs uvidenhed om religiøse ting, og den har ikke mindst sin grund i den tarvelige religionsundervisning. Mange kristnes vergeløshed overfor angreb paa deres tro skriver sig fra deres uvidenhed. Og uvidenheden bliver ofte en sterk bundsforvandt for tvil og anfegtelser». Og kanske hun havde ret, frelsesarmeens «oberst», den bekjendte frøken Ouchterlony (tilhørende en dannet familie i Sverige), som paa en bemerkning om, at det var jo blandt den store uvidende og forkomne masse, at frelsesarmeen havde sit velsignelsesrige virkefelt, heftede sig ved udtrykket «uvidende» og sagde, at under dette begreb hørte i religios betydning ingen mere hjemme end en stor flerhed af officers- og embedsstanden i nutiden.

Nei, det gjælder nok ogsaa her det ord, at «høsten er stor, men arbeiderne er faa». Der er vistnok mangfoldige mennesker, som vil indrømme, at intet kunde være bedre, end om der kunde indføres religionstimer paa alle vore ungdomsskoler, beaandede, vækkende, interessante og frugtbringende. Men man opgiver tanken, med det samme den, lys og vinkende, fremstiller sig for en, og siger: «Det er umuligt; thi vi eier ingen lærere. Vore mest fremragende prester kunde magte opgaven, men de har ikke tid. Og de andre mangler — trods al varme og dygtighed — i sørgelig grad evnen til at fængsle de unge. Ligesaa vore theologiske kandidater». Ja, her ligger en overmaade stor vanskelighed. Og dog kunde den maaske overvindes, nemlig: *om denne sags store betydning* maatte gaa op for vore theologer, og de kunde forstaa, at i arbeidet til at dygtiggjøre sig for en saadan virksomhed ligger et kald, saa stort, saa helligt, saa nærtliggende, at intet kald fra den fjerne hedningeverden maa blive hørt *jevnlydt med det*. Her var meget at sige, men sagen er saa stor, at den vistnok bedst «forsvarer sig selv» bare ved at lægges frem.

Det er for kristne mennesker noget af det største i tiden, dette at se den umiskjendelige religiøse bevægelse blandt ungdommen, i kristne ungdomsforeninger, kristne studenterforbund osv. Og i hele bevægelsen lyser dog intet saa herlig som den retning hen mod bibelen, der er et af dens velsignede kjendemerker. Bibeltimer, bibelstudium, ønsket fremfor alle ønsker om gjennem bibelen at faa svar paa

spørgsmaalet: «Hvem er *Han?*» (som en prest nylig har sat til overskrift paa en bibelfortolkning for de unge) — disse ord er forjættelsesrige fremfor alle andre ord. Vi ældre maa ønske de unge naade fra Gud til i sundhed og sandhed at se, hvilke kald Han gjennem pligter og forhold særlig har anvist enhver. Uden i mindste maade at ville tale uforstaaende ligeoverfor større maal og videregaaende længsler, tør det dog være tilladt at minde om det apostelord, som vist har lært mangen higende ung kristen at nøies med de hjemlige forhold: «I det kald, hvormed enhver er kaldet, i det blive han hos Gud!» Og at bede de unge huske paa, at de allerstørste Guds mænd i forskjellige tidsaldre har lignet hinanden i en kjærlighed til folk og fædreland, saa glødende, saa himmelstormende i sin bønskraft og offervillighed, at det er med undrende ærefrygt der maa skues op til dem. Og at om det maatte forundes dem at føre andre med sig frem til sin Frelser, maatte det dog være allerstørst, om dette var deres egne, disse, som Jesus kalder «dem, som du, Fader! har givet mig».

Thea Ebbell.

PER SNODIG.

Per snodig kaldtes han af alle i bygden, og der var vist ikke mange, som tænkte paa, at dette ikke var hans rette navn, for slig hadde man kaldt ham, fra han var liden gut.

Slegt hadde han ikke. Baade far og mor var døde under skredet, som tog huset, og naar Per ikke ogsaa fandtes død, da de grov dem frem af sneen, kom det af, at moren hadde holdt ham saa tæt ind mod brystet sit, at han beholdt et lidet pusterum der, mens lufttrykket tog veiret fra de andre og kvalte dem.

Per hadde altsaa hat en mor, som var glad i ham, som tog ham kjærlig i favn og trykked ham til sit hjerte. Lidet tænkte hun vel, at gutten hendes skulde komme til at vokse op paa skyggesiden af livet, der hvor solstraalerne sjelden naar frem, at han skulde sendes som lægdslem fra gaard til gaard og være fremmed hvor han kom hen, saa længe han leved.

Dette tænkte de nok lidet paa i husene, hvor hans lægdsrute førte ham hen ogsaa, ellers hadde vel den stakkars ensomme fuglen faat mere venlighed og ikke alle sine dage blit «Per snodig», hvis underlige fagter og lidet menneskelige organ stemte store og smaa til latter og spot.

Han var lam i begge hænder, benene ogsaa næsten lamme, saa han ikke ved egen hjælp kunde flytte det mindste paa sig, og skjønt over tredive aar gammel var han ikke større end en ni-tiaaars gut. Kun én ting paa ham var stort — hodet, og ansigtet saa svært gammelt ud, omgit af det tynde rødlige haar og skjæg, som begyndte at graane.

Udpaa sommeren en dag kom han til os, og det var bestemmelsen, at vi skulde beholde ham helt til senhøstes. Alle tjenerne kniste og lo, da han blev ført ind og sad tilbords i kjøkkenet. Nu skulde det bli moro, mente drengene, nu fik jenterne endda et barn til at passe og made.

Det var bare én, som ikke lo, og det var lille Anna. Mor hadde fortalt hende om Per, om hvor ulykkelig han var, hvor ensom og forladt, og at han ofte hadde det ligefrem ondt omkring paa gaardene, blev skubbet og puffet, men maatte lide alt dette uden at kunne beklage sig til nogen, da han baade mangled forstand dertil og ikke kunde tale.

En stund stod Anna ganske stille borte i krogen ved spiskammerdøren og saa paa. Endogsaa Marit, hendes egen snille dada var med at gjøre sig lystig over det stakkars menneske. — Tænk, at Marit ogsaa kunde gjøre det.

Anna fôr skyndsomt med forklæsnippen over øinene. Saa gik hun lige hen til Per, klapped hans store, uformelige hode og sa, med sit ansigt tæt ind til hans: Jeg vil være glad i dig jeg.

De sløve øine hæved sig mod hendes, og der kom et hastigt glimt af forstaaelse i hans blik.

Det blik glemte hun aldrig.

Saa var det en morgen i slaataannen. Alle skulde ud og rake, da de vented at faa meget tørhø den dag.

Du Anna, sa mor, du kunde vel gi Per mad idag, for alle pigerne maa bort paa gammeljordet. Men vær nu rigtig forsigtig, og gi ham langsomt, saa han ikke faar det i vrangen; Marit siger han har saa ondt for at svælge idag.

Anna stod med hatten i haanden, og nu stak hun pegefingeren i munden for at tvinge graaten tilbage.

Da gaar jo alle de andre fra mig, sa hun ganske sagte og saa bedende paa mor.

Jeg tror, at du selv vil være mest glad ved at være snil, sagde denne, og naar du har hjulpet Per rigtig godt, tripper du fort efter de andre bort paa jordet.

Anna vidste, at hun maatte lyde; men hun var ikke glad. Hun var tvær og uvillig; derfor fik kjærligheden ingen plads i hendes hjerte, og derfor skinned ingen varm straale ud fra hendes øine.

Naa da Per, sa hun haardt, du faar skynde dig og spise som andre folk.

Per forstod ikke hendes ord — det evned han ikke. Men han følte, at tonen var ond og kold, og han saa hjælpeløst forundret paa hende. Anna merked dette, og det var,

som hun blev blødere, som det gode vilde komme frem; men hun tvang det tilbage og fortsatte paa samme ukjærlige maade.

Følgen af dette var, at Per svælged endda langsommere og besværligere, og dette gjorde hende endda mere utaalmodig.

Tilsist, da grødbiten vilde sætte sig rent fast i halsen paa ham, stødte hun skeen haardt mod hans tænder og bad ham rappe sig.

Atter saa han paa hende saa uhjælpelig forundret, og nu gik det hende slig til hjerte, at hun vilde prøve at være taalmodig og snil. Men han vilde ikke ha mere frokost, og Anna fik lov at gaa.

Langsomt drog hun sig bortover stien, med den lille riven paa skulderen; men da hun kom saa nær, at hun kunde høre slaattefolkenes og sine søskens muntre stemmer, fik hun ikke foden frem mere, men maatte sætte sig i græsset. Hun saa paa blomsterne, som stod rundt om hende — skogstjerner, forglemmigeier, soleier; men i bunden af hver blomsterkalk saa hun Pers hjælpeløse, smertelig forundrede blik, og det var, som alle disse blik spurte: Kunde du ogsaa være slem mod mig?

Hun plukked i en fart nogen blomster, fandt en stor gul eggeblom, som dufted sterkt, og satte den i midten, og saa tog hun paa at løbe hjem igjen.

Kjære barn, hvorfor kommer du alt tilbage? sa mor, som kom over gaarden fra staburet med en melkebunke.

Jo, Per skal have disse, svarte hun og sprang ind i kjøkkenet med sine blomster og lige hen til Pers plads foran vinduet.

Solen skinned ind paa hans store hode, som var sunket ned paa brystet, og Anna syntes, at han var saa ualmindelig bleg.

Se her Per, lugt paa disse Per.

Hun tog ham varsomt under hagen og vilde reise hans hode op; men det faldt tungt ned mod brystet igjen. Saa brast hun i graat, slog begge sine smaa arme omkring ham og bad ham glemme, at hun hadde været slem.

Men Per hørte intet mer.

Om eftermiddagen laa han pyntet paa laaven, og paa brystet mellem de foldede hænder hadde han Annas blomster.

Mor sa: Han ser saa glad ud, slig som naar Anna kom hen og klapped ham. Det var ligesom det eneste, han rigtig forstod.

Men Anna graat, som hendes hjerte skulde briste. Nu kunde hun aldrig mere bli glad, det var hun vis paa.

Regine Brun Arctander.

NYE BØGER.

Till de unga. Tankar och råd i några lifsfrågor. Af Natanael Beskow. Stockholm. Wahlstrøm & Widstrand.

En udmærket liden bog. Kapitlernes overskrifter siger os hvad den behandler: Tro — Jesus — Bibeln — Bön — Kroppslifvet — Nöjen — Vänskap — Kärlek mellan man och kvinna — Kärlek till nästan — Mänskovärde — Fosterlandet — Guds rike. Forfatteren søger at orientere de unge i livet for at hjælpe dem til et skjønt og ædelt menneskeliv. Det synspunkt han herunder har fulgt, fremgaar af de ord, hvormed han slutter bogens fortale: «Jag har endast kunnat ge någon del af hvad jag själf hört, hvad jag själf lefvat mig till — under strider, som väl ofta slutat med nederlag, stundom också med seger, men genom hvilka jag dock som lifvets största och oförgängliga vinst vunnit den vissheten: *hos Kristus är det sanna mänskolifvet*». Denne vished søger han da ogsaa at give de unge. Hans Kristus er ingen dogmatisk abstraktion; heller ikke en bleg og blodløs asket. Hans Kristus er evangeliernes Kristus, fuld af mandigt mod og kraft og med aabent blik for alt skjønt og ædelt i livet. Det er en lys og sterk kristendom som her møder de unge. Det vilde derfor være prægtigt om de unge vilde læse bogen. Men jeg er ræd for at de ikke gjør det. Efter min erfaring er det ingen bøger det er umuligere at faa unge mennesker til at læse, end de som har ordene «til de unge» paa selve titelbladet. Derfor vil jeg særlig anbefale Beskows bog til dem som kommer i berørelse med de unge: lærere, prester og ledere af ungdomsforeninger. De vil i denne bog finde en mængde ypperlige ting at bringe de unge.

To missionsskrifter. Paa alle kirkens felter brydes det gamle med det nye i vore dage, ogsaa paa missionens. De to smaaskrifter jeg her vil nævne, bærer vidnesbyrd om det.

Det ene er oversat fra engelsk og har titelen «**Nutidens missionsarbeide,** *hvad det vil og hvad det viser*». Forf. heder *Henry T. Hodgkin* (Kr.a. Steen'ske bogtrykkeri og forlag). Det indeholder to afhandlinger: 1. «Modern tænkning og mission»; 2. «Nutidens mission, et forsvar for kristendommen». Den første af disse afhandlinger gaar ud paa at vise, at den nyere teologis forandrede syn baade paa livet efter døden og paa de hedenske religioners værd saa langt fra behøver at svække missionsiveren, at det tvertimod indeholder sterkere og renere motiver end den gamle teologi. Den anden afhandling viser, at nutidens hedningemission er «det sterkeste levende forsvar for den kristne tro». Begge afhandlinger er skrevet med stor dygtighed og vil læses af alle med interesse. Jeg skulde særlig ønske den i hænderne paa de mange dannede, der overser missionen som noget fromt tøieri uden værd og betydning. De vil her faa et andet syn paa den. — Det andet skrift er «**Tre grave**», mindeord af *M. J. Meeg* (Stavanger, Dreyer). Ganske vist er dette skrift langt fra at være noget stridsskrift. Kirkegaardens fred er over den. Der tales stille og inderlig om de døde. Alligevel merker man bag den stille tale brydningen mellem det gamle og det nye. Det betydeligste i bogen er den lille skitse af Johan Wessmann Holst, som for sin moderne teologis skyld blev afskediget fra den norske mission paa Madagaskar og døde paa hjemreisen og fik en grav paa fremmedkirkegaarden i Port Said, hvor alle nationer og religionssamfund ligger broderlig side om side. «Var det derfor han fik sin grav her, han med det lydhøre øre for al jordens nød og med det udvidede hjerte med rum for alle?» Skitsen er holdt i en dæmpet tone. Ingen bitter anklage. Bare et stille smertesuk, en diskret klage. Men det som vibrerer i sukket og klagen forraader ord som disse: «hans ædle fordomsfrihed og det sanddru og ydmyge sind, som ikke tillod ham at «tro», hvad han ikke troede». Kan man tænke sig en mere betegnende skildring af den moderne teolog og hans lidelse inden nutidens kirke? - Den yndige lille bog være alle anbefalet.

Kvinden skabt af konen. Studie i anledning af student Hansens bog «Dette med kjønnene». Kr.a. Forlagskompagniet. Jeg omtalte i forrige hefte det hysteriske produkt «Kvinden

skabt af manden». Den har da heldigvis faat en parodi i hælene paa sig som den fortjener. Ærgrelsen over dens tossede hysteri og ækle sandselighed faar man her skyllet bort i en sund og god latterbølge.

Aage Friis: **Bernstorfferne og Danmark**. Bidrag til den danske stats politiske og kulturelle udviklingshistorie 1750—1835. 1ste bind. Slegtens traditioner og forudsætninger. Kjøbenhavn. Nordiske. Kr. 7,50.

Ved at gjennemgaa hele familien Bernstorffs umaadelige brevarkiv har Aage Friis kunnet lægge frem denne merkelige families allerinderste historie klart og alsidig belyst. Og det sker paa en maade som maa fængsle enhver læser. Der er partier som læses med en romans lethed og interesse. — Det var noget til karle, disse Bernstorffer. Stamfaderens aand præger dem alle. Den bestaar af to dele, som fordeler sig i begge de følgende slegtled og har hver sin repræsentant: den ene stivbenet tysk landjunker og patriark paa familiens store godser, den anden smidig og dygtig statsmand som gaar ud og ind i Paris's saloner og ved Europas hoffer og regjerer den dansk-norske stat. Men begge holdes sammen i det inderligste broderskab ved en udpræget slegtsaand, retlinjet pligttroskab og en fromhed som bliver sig selv lig ogsaa i madame Pompadours og Voltaires selskab. En ting har de forstaat disse folk: at opdrage. Efterslegten tog fædrenes dygtighed, moral og tro i arv og stagnerte dog ikke, men fulgte med tiden uden at sluges af den. At opdrage slig at det bliver resultatet, er et mesterstykke. Derfor har denne bog et stort pædagogisk værd. Bindet slutter med at den ældre Bernstorff bliver dansk statsminister, og hans brodersøn, den yngre Bernstorff, kommer til ham. Vi venter med længsel paa fortsættelsen. *Thv. Klaveness.*

Den hellige fædrelandskjærlighed heder en overmaade god liden bog (paa 120 sider) af presten Julius Friis-Hansen, som udkom ifjor i Kjøbenhavn. Den skildrer den mægtige strøm af ægte fædrelandskjærlighed, som gaar igjennem de bibelske skrifter, især da gjennem det gamle testamente. Den peger ogsaa paa dens modstykke, den uægte, selvgode fædrelandskjærlighed og de mærker, den satte i folkets

historie. Men navnlig tilskynder den nutidens kristne til, i de gamle helliges spor, at udvide sit hjerte og sin synskreds udover den blotte snevre enkeltmandskristendom til at omfatte folk og fædreland — til sorg over folkets synd og folkets ulykke og til iver i arbeidet for dets vel. Og fuldt ud, mener forfatteren, følger vi ikke her de gamle helliges forbillede, før denne kjærlighed til folk og land blir uddybet til at omfatte ogsaa folkets *kirke,* og faar lært os det rette, høie folkekirkelige sind. Og skjønt udvikler han folke-eiendommelighedens *evige* betydning, og at maalet for den hellige fædrelandskjærlighed er at dygtiggjøre folkene til at tjene Gud, her paa jorden i verdens historie, og siden der oventil gjennem al evighed.

Ved siden af det varme indlæg, den giver for fædrelandskjærlighedens kristelige værd, vil bogen gjerne vise somme af nutidens bibelkritikere, at de kanske burde lære at *læse* det gamle testamente, før de gav sig til at *kritisere* det. Thi der er mange, ogsaa blandt theologer, som endda ikke har lært den første kunst.

Idet jeg sender forfatteren min bedste tak for hans varme og vakre bog, skal jeg faa lov at lade et spørgsmaal følge med. Hvorfor taler han saa lidet om fædrelandskjærligheden i *dommernes* tid? Det er sandt: Fædrelandskjærligheden helliges under kors og prøvelser, den som andre gode kræfter. Og den smerterige fædrelandskjærlighed, som forfatteren saa skjønt skildrer hos en Jeremia og en Daniel, naar de sørger over undergangen, staar unegtelig høiere end dommernes. Men Gideon og Barak og Samson og Jefta var troshelter, ved vi (sml. Ebr. 11). Ogsaa deres fædrelandskjærlighed var hellig. Og var den mindre høi end profeternes, saa ligger den kanske til gjengjæld os mere nær. Det er muligt, at baade danske og norske kristne vil faa særlig brug for de knuste hjerters smerterige fædrelandskjærlighed, saaledes som den profetiske tidsalder viser os den. Men *først* skulde vi dog, synes det mig, høre et ord om den *seiersæle* fædrelandskjærlighed i dommernes og Samuels bøger.

Chr. Bruun.

Dr. *T. H. Aschehoug:* **Socialøkonomik**. En videnskabelig fremstilling af det menneskelige samfunds økonomiske virksomhed. Aschehougs forlag. 1ste bind.

Nærværende skrift er tidligere, efter de første hefters fremkomst, bleven anmeldt her i tidsskriftet. Nu foreligger hele første bind og nogle hefter af andet. Skønt vi endnu ikke er istand til at fælde nogen endelig dom over værket, har vi dog et bedre overblik over en større del af dette. Men nogen grund til at ændre, hvad jeg indvendte i den foreløbige anmeldelse, har jeg ikke fundet.

Videnskabeligt i den forstand, at det giver paalidelig førstehaands kendskab til, hvad det omhandler, er værket ikke. I kilderne henvises atter og atter til det store tyske værk: Handwörterbuch der Staatswissenschaft og andre leksikalske skrifter. Dette er en naturlig følge af, at ingen enkeltmand paa første haand kan være hjemme i alle socialøkonomiens forskellige grene. Men det vilde da utvivlsomt ogsaa have været bedre, hvad jeg fremhævede i min foreløbige anmeldelse, at dele arbeidet mellem flere end at slaa af paa videnskabeligheden. Det ser saaledes ejendommeligt ud, at forfatteren under omtale af de berømte pionerer i Rochdale, efter Stuart Mill, illustrerer deres fremgang ved følgende tal:

1850: 600 medlemmer,
1860: 3,450 —

Det giver dog et ganske andet billede og er videnskabeligt langt mere tilfredsstillende, naar man efter nyere kilder anfører:

1844: 28 medlemmer,
1896: 12,719 —

Det maa i det hele fremhæves som en berettiget anke, at vi noget for meget møder anstillede betragtninger og for lidt kendsgerninger: rene faktorer, statistik etc.

Under behandlingen af befolkningslæren gøres der adskillige indvendinger mod Malthus' betragtning angaaende overbefolkningen. Men resultatet bliver dog, at i «hovedsagen er hans lære rigtig». Vi skal altsaa fremdeles tro paa, at det er overtallet af mennesker, der er skyld i armoden. Dog er det en bevislig erfaringssag, at underholdningsmidlerne i det 19de aarhundrede er vokset langt, langt stærkere end folke-

mængden. Og ser vi paa mulighederne for at tilveiebringe nye ernæringsmidler, synes vi foreløbig nærmest at staa overfor det grænseløse.

Til det mest læseværdige i dette bind hører kapitlet om *individ og stat*, til det svageste, alt, hvad der omhandler ejendommen og socialismen. Forfatteren ser, at socialismen er individualismens naturlige modsætning. Men da han ved socialisme vil have forstaaet noget andet og mere end denne modsætning, laver han et helt nyt ord, der forhaabentlig aldrig vil vinde anerkendelse i sproget: solidarisme, der sikkert af vittige hoveder snart vilde blive gjort til sollerisme! Det er ganske rigtigt solidariteten mellem de arbejdende mennesker, der danner kærnen i socialismens ethiske ideal. Men naar vi kun erindrer dette, kan vi herfor saa udmærket godt bruge ordet socialisme, der tillige i praksis er udtryk for den organisatoriske optræden i modsætning til liberalismens frikonkurrence.

Forfatteren forsøger paa at optrække «grundtrækkene i en helt socialistisk samfundsorden», skønt alle videnskabelige socialister med rette har afvist ethvert forsøg paa dette. Ved fremstillingen af, hvad socialismen tilstræber, bygger han dels paa de ældre saakaldte utopiske socialister, dels og fornemmelig paa en saadan velkendt fantast som Aug. Bebel, hvem selv hans nærmeste meningsfæller ironisk tillægger bestræbelsen for allerede nu at ville anvise, hvorledes børnene skal bringes til verden i — fremtidsstaten. Men hele rækken af yngre praktiske socialister forbigaar forfatteren fuldstændig. Mænd som *Jaurès, Vandervelde, Bernstein, David* er end ikke nævnte, skønt der fra dem alle foreligger omfattende værker. Det vilde her utvivlsomt have været mere frugtbart, hvis det var bleven holdt skarpt frem, 1) at hovedsagen for socialisterne er at hindre indtægtstilegnelse uden arbejde, den saakaldte udbytning, 2) at dette tilstræbes naaet ved faglige og kooperative foreninger, ved social lovgivning, ved statens og kommunens, dels kontrol med, dels overtagelse af de store bedrifter, der er udviklet til monopoler. Denne fortolkning af socialisternes program vil alle yngre socialistiske skribenter, som kan tale med nogen autoritet, vedkende sig. Men naar man samler tankerne derom, saa bliver den socialistiske

samfundsordning i formel henseende ikke saa forskellig fra den nærværende, at der behøves nogen omvæltning eller store spring for at komme frem til den. Socialismen bliver da kun udtryk for et krav, som selv de modstandere af socialdemokratiet, der har seet dybest ind i tidens historiske udvikling, vedkender sig. Jeg kan i saa henseende henvise til englænderen Benjamin Kidd. Hans grundstandpunkt er dette: hovedformaalet er ikke at give menneskene lige del i livets goder, men at sikre dem alle den *lige adgang* til disse. Med rette har social-demokraten Ludwig Woltmann derom erklæret: andet og mere kræver social-demokratiet ikke. Den videnskabelige socialøkonomi skulde helst yde os bidrag til at forstaa, i hvilken udstrækning dette krav er *etisk* berettiget og *praktisk* gennemførligt. Har vi først klarhed over dette, saa kan vi spare os mange tanker om Bebelske fremtidsplaner! Men vi kan ikke sige, at vi paa dette punkt faar ret megen vejledning i det foreliggende bind.

Trods disse indvendinger erkender vi, at professor Aschehougs værk har sin værdi. Vi har i dette for det første en samlet redegørelse for, hvorledes humane og velvillige repræsentanter for liberalismen ser paa tidens økonomiske tilstande og sociale bevægelser. Vi faar dernæst et samlet overblik over de forskellige nationaløkonomiske skoler, som har været fremme under de skiftende tider.

Det anerkendes, at stats- og kommunesocialismen er berettigede paa dens særlige omraader. Den systematiske krig imod al socialisme kan derfor heller ikke finde støtte i dette værk. For dem, der ad anden vej har skaffet sig kundskab navnlig om nutidens sociale bevægelser, kan nærværende skrift betragtes som en praktisk haandbog, der særlig vil kunne være til nytte for lærere, der vil undervise ungdommen i samfundslære. Vi maa iøvrigt forbeholde os en endelig bedømmelse til værket foreligger afsluttet i sin helhed.

F. L.

Norske folkeskrifter utgjevne av Norigs ungdomslag og studentmaallaget.

Da Ivar Aasen i sin tid tog til at skrive paa norsk landsmaal, blev det sagt af mange, at dette maal ikke vilde

egne sig til kulturmaal. I det høieste kunde det gjengive sagn og eventyr eller andre fortællinger, og det kunde være vakkert i vers. Idethele egned det sig mest for idyllen, sagde man. Men Aasen og endnu mere Vinje skrev ogsaa andet end fortællinger og digte, og de viste tilfulde, at landsmaalet meget godt kunde greie afhandlinger om de forskjelligste emner. Men disse oplysningsskrifter blev mindre paaagtede. Den dag idag er det mest digterverkerne man kjender og læser af Aasen og Vinje. Og de senere landsmaalsforfattere har ogsaa mest været digtere. Det er jo noksaa rimeligt, at digtere og stilkunstnere først maatte gribes af maalreisningstanken. Dette har vistnok i væsentlig mon ogsaa bidraget til at udvikle landsmaalet i rigdom og skjønhed. Men naar vi tænker paa det indhold som en folkelig bogavl bør have, kan det ikke negtes, at landsmaalsbogavlen hidtil har været noget ensidig, den har været for meget skjønliteratur og har havt for faa oplysningsskrifter.

Nu indser man dette og søger at afhjælpe mangelen. Man har prøvet at faa lærebøger ved skolerne paa landsmaal, og her har særlig «Det norske samlaget» indlagt sig fortjeneste. For et par aar siden slog «Norigs ungdomslag» og «Studentmaallaget» sig sammen og nedsatte en «nemnd» som skulde sørge for at faa udgivet billige smaaskrifter under titlen «Norske folkeskrifter». Arbeidet er igang, og skrifterne udkommer i smukt udstyr med en stavkirkeportal til pryd paa titelbladet og sælges fra «Norsk maalkontor» til en pris af 10—30 øre. Der er hidtil udkommet 17 hefter, og for at give et begreb om indholdet, skal vi nævne en del titler: «Arbeidskaar og livskaar for bondeungdomen», «Naar det vert lite høy», «Mjølk og smør», «Um gjødsel», «Bærtre og bærdyrkning», «Krægda», «Gamall norsk prydkunst», «Gjer heimen din fager!» «Norsk klædebunad», «Grunnlov og riksakt umsett paa nynorsk etter vedtak av justitsdepartementet», «Alkoholen og helsa», «Ivar Aasen», «Sophus Bugge og mytegranskingarne hans», «Gamalnorske æventyr um Oden og Tor».

Det er praktiske oplysningsskrifter som angaar baade det legemlige arbeide og aandslivet, og det ser ud til at de allerede har faat en noksaa vid udbredelse. Enkelte er ud-

komne i flere oplag, saaledes er der af «Alkoholen og helsa» solgt 16 000 exemplarer og nu trykt 20 000, af «Norske folkevisor» er der trykt 10 000 exemplarer og af skriftet om Ivar Aasen 5 000.

Det vilde blive for langt her at nævne noget om hvert enkelt skrift, men det skal siges om skrifterne i sin helhed, at de giver overmaade megen og interessant læsning for en billig pris. De forskjellige emner er behandlede paa en meget grei og folkelig maade, uden at forfatterne falder ned i det platte og affekterede som man undertiden ser i bøger der vil være folkelige. Det turde hænde, at landsmaalet vil give os tilbage noget af den evne vore fædre havde,

«at tanken kvast dei gjekk paa livet
som mannen sin med harde hogg».

Selvfølgelig lykkes det ikke lige godt for alle forfattere, men i det store og hele vidner smaaskrifterne om at landsmaalet virkelig er vort «*folke*maal», egnet til at bære frem en folkelig bogavl. Ogsaa valget af emner vidner om god forstaaelse af folkets krav. Dog kunde det være ønskeligt at der ogsaa var religiøse oplysningsskrifter med. Men de vil forhaabentlig ogsaa komme. *P. H.*

Det sociale sekretariat & bibliothek i København har udsendt sin beretning for 1903. Der gives i denne en oversigt over selskabets oprindelse og udvikling til udgangen af det nævnte aar. Virksomheden er lykkeligvis i glædelig fremgang. Selskabet har nu ca. 1 100 medlemmer og tilslutning af flere foreninger, der støtter det med større og mindre aarlige bidrag. Iaar er selskabet bleven anerkendt af staten og modtager nu af denne et aarligt tilskud. Virksomheden omfatter dels et historisk-socialt bibliothek, hvorfra der foretages stigende udlaan, dels udgivelsen af et tidsskrift: «*Samfundets Krav*», der tilstilles alle medlemmerne frit, en daglig aabnet læsesal, afholdelsen af møder etc. Minimumsbidraget for medlemmerne i Danmark er kr. 2,00, udenfor Danmark kr. 3,00. Særlig af hensyn til tidsskriftet fortjener selskabet ogsaa tilslutning i Norge, hvor det ogsaa forud har enkelte spredte medlemmer.

OM NADVERDSØGNINGEN.

Herom skriver indsenderen fra julinumeret: «Det forholder sig ikke saa, at alle som vil høre kirken til i de reformerte lande, gaar til alters. De presbyterianske kirker skjelner mellem «members» som gaar nogenlunde regelmæssig til alters, og «adherents», som ikke gaar. I de skotske kirker er der 3 adherents for 1 member. Men Skotland ansees jo for det reformerte land, hvor kirkelige skikke har mest magt over folket.

Til sammenligning med lutherske forhold hidsættes statistiken for 1902 for kongeriget Sachsen, hvor forholdene vist er ganske almindelige: Evangelisk-lutherske indbyggere: 3 962 685, antal kommunikanter 1 655 649, altsaa 41,8 pct.»

Det kan gjerne være at indsenderen har ret. De indgaaende statistiske undersøgelser som her maatte til, kan jeg ikke foretage. Det trænges heller ikke. Det er og bliver et sørgeligt faktum at nadverdsøgningen inden vor kirke er i tilbagegang, og tilbagegangen er sine steder f. eks. her paa østlandet haarreisende. En nadverdsøgning som den der noteres fra Sachsen, er vist langt fra at være «almindelig». Ialfald er den meget langt fra det almindelige hos os.

Thv. Klaveness.

Ned med skalden af Satans naade!

Ned med skalden af Satans naade!
Han kan sit folk, kan sit land ei baade.
Tænder kun ødende hærjingsbrand,
Drypper kun gift i hjerte og sinde,
Blikket han vil for det ædle blinde,
Sjæle han slynger som vrag mod strand.

Kunsten en kraft er, mægtig i vælde,
Høine den kan, dog kan den og fælde,
— Farligt vaaben i letsinds haand! —
Herlig til seier den frem kan bære,
Dog og som flammende ild fortære,
Søndre og bryde de helligste baand.

Fik du geniets gnist i eie,
Varlig dit tændende ord du veie,
At det i livets bugnende vang
Ei lægger vaarfagre spirer øde,
Men for alt ædelt lar sindene gløde,
signe og løfte vil da din sang!

Fredrik D. Smith.

STATSRAAD MATHIESENS AFSKED.

Statsraad Mathiesens afsked var en seier for Bohemen. Ikke at de som angreb ham var bohemer. Men de gik bohemens ærender.

Ganske vist kan man ikke billige statsraadens maade at tage sagen paa. I grunden var sagen saa ligetil som muligt. Efter et ca. trediveaarigt egteskab forskyder direktør Hirsch sin hustru uden nogensomhelst grund fra hendes side. Det er faktum, og det faktum skulde været tilstrækkeligt til at gjøre ham umulig som direktør for en ungdomsskole. En skare unggutter skal ikke til dagligdags have et exempel for øie, som lærer dem at agte egteskabets ubrydelighed og hustruens ret for ingenting. Men ulykken var, at istedetfor at holde sig til dette enkle og sikre faktum, griber statsraaden efter det mere tvilsomme: direktørens forhold til den kvinde som var kommet mellem ham og hans hustru. Det skulde han ikke gjort. I slige ting har man jo bare folkesnak at holde sig til, og folkesnakket er som vinden: man hører dets surren og føler pusten af det, men man er ikke istand til at faa rigtig fat i det. Griber man efter det, smutter det ud af hænderne paa en og bliver borte.

Var dette end en feil af statsraaden, saa skulde denne feil dog ikke foranlediget hans afsked. Sagen var offentlig nok. Alle vidste hvad det gjaldt. Det er bare hykleri, naar man har givet sig skin af ikke at vide det. Men ulykken er den: det at hævde egteskabets ukrænkelighed og en egtefælles — specielt en hustrus — ret, det er en ringe sag i mange menneskers øine nutildags, ja i enkeltes øine en rent foragtelig sag. Elskoven skal alene have ret. Derfor blev der opstyr, og for det opstyr veg statsraad Mathiesen sin plads.

Han skulde ikke gjort det. Han skulde i Stortinget hævdet egteskabets og hustruens ret i en sag som

denne, saa man havde faat se hvor man her havde Norges Storting. Det var stor skade at han gik, før det kunde ske.

Hvor har man her havt den øvrige regjering? Det har man ikke faat vide noget sikkert om; men man burde vidst det. Man burde vidst, om ungdommens sedelighed ligger det Hagerupske ministerium ligesaa varmt paa hjerte som den konfessionelle dogmatik; cfr. professorsagen. Specielt burde man vidst, hvor man her har havt kirkedepartementets chef.

At statsraad Mathiesen fandt sig foranlediget til at gaa af, tyder nærmest paa at han hos sine kolleger i regjeringen ikke har fundet den støtte han burde fundet. De skulde ikke ladet ham falde.

Hvorom alting er, statsraad Mathiesen forlader sin stilling i kongens raad med en varm tak fra alle sedelighedsvenner i vort land, fordi han energisk har hævdet de sedelige krav ligeoverfor bestyreren af en af vore fornemste ungdomsskoler. Er han faldt paa den sag, da er han faldt med ære.

Thv. Klaveness.

PAA GRÆNSEN.

I grænsetrakterne er der store skoger og myr og fjeld og langt mellem folk. De, som har ryddet sig et hjem der i ødemarkerne, er nøisomme, haardføre bønder, som vinder sit daglige brød i seig kamp med de elementære naturkræfter. Den høiere kultur, de indviklede vidløftige livsformer, alle de fine nuancer i sprog, skikke, klædedragt, mad og husstel, som hører til midt inde i landet, er dem ukjendt. Derimod kjender de bedre end landets øvrige indbyggere til, at der findes et naboland med andet sprog og andre livsformer; heller ikke er de ukjendte med grænsestridigheder og bitter nød; men kanske de ogsaa undertiden, undervist af de strenge livsvilkaar, slutter overenskomster og vaabenstilstande, som hovedstadens spadserende befolkning efter indgaaende diskussion finder at maatte misbillige.

Denne forskjel mellem grænseboerne og den midt inde i landet synes mig at drage sig gjennem hele menneskelivet; og jo skarpere den er, og jo mindre derved de to slags mennesker lærer af hverandre, desto usundere og farligere arter livet sig for dem begge, men mest for dem inde i landet.

I de hvide menneskers verden, som udgjør en trediedel af menneskeheden (men heller ikke mere, hvad de hvide undertiden glemmer) raader en uhyre gud, som dyrkes under navn af *kulturen*. Engang var han ung og svag og af ædel skjønhed, som han havde arvet fra store forfædre. Dengang var næsten alle hvide mennesker grænseboere i samfundsforhold og livskaar. England havde uhyre skoger og myrstrækninger og 1 million mennesker; i Frankrige flokkede rædde bønder sig om baronernes borge og bad for livet og kjøbte det for hoveriarbeide og leilændingsstræv; og prester uden theologi delte deres kaar, trøstede dem i livets nød og dødens gru, og blev siden æret som hellige mænd.

Men eftersom kulturen voksте og allierede sig med en

anden gud af mindre ædel oprindelse ved navn *Mammon*, saa delte den mere og mere menneskene i to leire, grænseboerne og de midt inde i landet. Og idag er det sociale og økonomiske skjel mellem disse to leire skarpere end nogensinde før siden den græsk-romerske kulturs fald. En stor og altid voksende *underklasse* lever i stadigt haandgemæng med de mest elementære behov. Det daglige brød, tag over hovedet, klæder mod kulden, hvad mindre kan et menneske leve af? Men stadig flere er de, som hvert øieblik resikerer at maatte strække to sunde arbeidskraftige hænder *forgjæves* selv efter disse elementære fornødenheder. Da er de helt ude paa randen af den skive, som kaldes de levendes land, og stirrer bent ned i afgrunden. De ser paa konen og de blege, slet ernærede børn, — dem de næsten altid har mange af — og — reiser sig mod den gamle gud kulturen og hans samfundsorden.

Men midt inde i de levendes land bor *overklassen*. Afvænt med at stræve og derfor lidet glad i livet skiller den sig fra grænseboerne ved at have ligesaa faa børn, som den har utallige fornødenheder. Dog dør den ingenlunde ud som man maaske kunde haabe, thi den rekruteres stadig fra *mellemklasserne*, som kulturen forsøger at gjøre ende paa, ved at ophøie nogen faa i overklassen og trykke resten ned i underklassen. Overklassen hylder for en stor del endnu den gamle religion, som bestaar i at stole paa den evige Fader; men den er saa godt forsørget og betrygget af sin egentlige gud, kulturen, at den gamle grænseboer-religion ikke længere passer for den. Hvordan kan man i enfoldighed, uden theologi, bede om sit tilstrækkelige brød idag, naar man har mad i banken for flere aar? — Som rimeligt er, er overklassen konservativ, thi den har det godt og vil gjerne vedblive dermed. Dog hænder det, at enkelte blir radikale af bare livslede, eller, hvad der er bedre, af samvittighedsnød. Men, ganske ukjendte som de i virkeligheden er med grænseboernes livskaar og deraf skabte grundsyn paa tilværelsen, saa griber de ofte rent feil, naar det gjælder at afryste kulturgudens aag.

Den hvide trediedel af verden har sine *seere*, som forsøger at stille dens horoskop. Men de har vanskelig for at bli enige. Somme haaber paa frelse fra de indre ædle kræfter i slegten: medlidenhed og retfærdighedssans, støttet af kristen-

dom (Benjamin Kidd). Andre haaber hjælp fra en kant, hvorfra de fleste helst øiner fare, nemlig fra den *gule tredjedel* af verden. Naar Japans og Kinas millioner ved sin større arbeidsevne og sine mindre krav til livet har taget fra os den *industri*, som hidtil har været kulturens og Mammons bedste verktøi, saa skal de hvide mennesker vende tilbage til sine fædres jord og sine fædres nøisomhed (Rydberg). Men hvor længe? Vil ikke kulturguden reise de samme klasseskjel i de gules verden som i de hvides? Og hvad saa? Herpaa kan kun Kristi menighed give tilfredsstillende svar.

Det samme skjel mellem grænseboere og indlandsfolk drager sig, forekommer det mig, gjennem *religionens verden*. De hvide menneskers religion er *kristendommen*. Den er oprindelig i aldeles udpræget grad en grænseboer-religion. Store klare grundmodsætninger: Gud og djævel, frelse og fortabelse, død for at naa livet, løftes af den med skarpt lys over menneskenes veie. I spidsen gaar han selv, den store grænseboer, som ikke eied gaard og grund eller penge i banken, nei ikke det, hvortil han kunde helde sit hoved, i kamp paa liv og død med djævle og mennesker, justitsmyrdet, pint, spigret levende til en stolpe under Jødelands gloende sol, men vidunderlig opstanden af graven og raabende brødrene efter sig paa korsets vei til sin faders hus.

Og brødrene tog sit liv i sin haand og fulgte ham. De, som ikke endnu havde staaet imod indtil blodet i sin kamp mod det store mørke, de maatte nøie sig med at kaldes uprøvede. Men alle fik formaning til at huske paa, at man kun gaar ind i Guds rige gjennem mange trængsler, og at korset ikke er noget fremmed eller overraskende, men hører med til selve kristenlivet, d. v. s. ikke det aandelige kors eller kampen for renhed i hjertets indre, men den resiko for velfærd, liv og lykke, for hjem og kjære, som i de dage fulgte med at høre til kristianernes sekt.

Senere har der fra tid til anden reist sig en modig tone: Og tager de vort liv, Guds, ære, børn og viv, Lad fare i Guds navn! — Men i det store og hele er tiden ganske forandret. Paa den kjæmpende kristendom med de usynlige støtter er

forlængst fulgt den *etablerede* kristendom paa hundrede solide synlige søiler. Indlandskarakteren har afløst grænseboerpræget.

Lad mig nu først sige, at jeg ikke anser dette for i *alle* henseender at være af det onde. Ligesom et modernt kulturhjem, fuldt af skjønhed og af alskens praktiske lettelser af det elementære kropsarbeide, *kan* udvikle værdifulde sider af menneskevæsenet, som har overmaade vanskelig for at faa nogen vekst i en grænseboers tømmerhytte, saa *kan* oprigtig kristendom i den etablerede form, i pakt med dette aarhundredes kultur, frembringe kristentyper af sjelden finhed og alsidighed. Men én ting vil altid mangle overalt, hvor grænseboerkarakteren ikke er mere eller mindre merkbar: *kraft*.

Og slemme følger af vor indlandskristendom er, tror jeg, lette at pege paa.

For det første: «*Din kristne flok er delt og spredt*». Hvorfor? Fordi den fælles fare ikke er helt indpaa livet af os, men endnu ude paa grænsen. Ligesom «kristenheden» afgrænsede sig geografisk mod de sortes og de gules «hedenske» millioner, saa blev *den rette tro* et stort land, maaske med mange provinser, megen provinsialisme og bygdesneverhed, men dog ét stort land, som den enkelte fødtes og døde indenfor; han skulde ikke erobre, ja ikke engang forsvare det; thi dets grænsemure, konfessionerne, var opført fra fædrenes dage, og en arvelig grænsemilits, geistligheden kaldet, stod vagt deroppe paa murene. Altsaa, foreløbig ingen fare udenfra.

Saalænge man nu tog det rigtig tilgavns alvorlig med det, som dog fremdeles, trods al etablerethed, er de kristnes evige grænseboerkarakter, nemlig kamp paa liv og død mod det onde i ens eget indre, saa blev der ikke saa megen tid til andet. Men desværre, vi er ikke likere, end at vi ogsaa i vor indre, fornuftige gudsdyrkelse er snart færdige til at nøie os med hvad vi har naaet; og denne *indre* etablerethed er endnu værre end den ydre. Og saa fik vi tid til at slaas med hverandre. Og her kom prester og skriftkloge, paver og hierarker og kirkepolitik og *rabies theologorum* os mægtigen tilhjælp. Der blev spørgsmaal om, hvad det egentlig er at være kristen. Allerede det er et symptom paa refleksionssygelighed; thi det er med kristendom, som med livet selv;

den defineres ikke, den *er*. Ja, hvem er kristen? Vi maa faa kleresiet til at hjælpe os med det spørgsmaal», siger katholiken. «Nei, bibelen», siger protestanten; «kirken er grundlagt paa Guds ords rene lære». Og saa blev læren diskuteret. Aa, hvor den blev diskuteret! Og endda diner vi ikke enden paa det. Og alt, alt, det usigeligste, det helligste, blev gjort om i *ord*, de helligste indre erfaringer, han selv, den store hemmelighedsfulde, hvem ingen kjender uden hans fader, blev gjort om i flommende ord, ja i bitter, besk og knuskende tør theologi.

Og her sidder en lærd mand og gransker dybt og længe, om djævleforestillingen er af persisk eller af senjødisk oprindelse. Ud gjennem hans grønne hyggelige persienner falder hans læselampes lys paa et menneske, en mand, et vrag, som lister sig hen til pantelaaneren med det eneste par sko, hans lille otte aars pige eier — hun har netop faat dem af fattigpleien —, for at faa lidt mere brændevin. Men djævleforestillingen deles ikke længere af de lærde.

Og her fyldes dagblade og tidsskrifter af sterke raab om den rette sakramentforstaaelse, mens nedenfra, fra de sociale grænseboeres fabriksværtede, blege millioner, et vildt, rasende had mod kirker og prester og evangelium brummer altid sterkere og dybere op mod vor indlandsgemytlighed og vore penneteiders. Tænk om det skeede, det utænkelige, at *denne verdens* børn for alvor, de som ser i kristendommen en smitsom sygdom i klasse med alkoholisme og syfilis, som en af bannerførerne udtrykte sig, tænk om de for alvor fik magten i stat og kommune! Kanske vi da fandt ud, at vi kunde have bestilt noget nyttigere i vor velmagts dage end at opføre ridderturneringer paa konfessionernes gamle volde.

Ja, hvad nyttigere skulde vi vel bestille? Redde den hvide race fra den mammonstrællende kultur! Redde den gule og den sorte fra hedenskab og kolonialpolitik!

Men det er ikke bare *den indbyrdes kjærlighed*, disciplemerket fremfor alle, som skjæmmes ved at vi mister vor karakter af grænseboere. Det gaar ikke bedre med vor *tro*.

Da den første lille kristenmenighed i Jerusalem havde havt sit første sammenstød med den øvrighed, som nylig havde korsfæstet deres herre, og Peter og Johannes kom tilbage fra

forhøret til den lille flok, som havde ventet i spænding og ængstelse, saa «opløftede de alle endrægtig rosten» og bad til Gud, som skrevet staar i Ap. gj. 4, 23 flg. Og huset rystede og de blev fyldt af den hellige aand og et stort seiersmod.

Vi holder paa vore kirkelige møder meget mere veltalende bønner fulde af dybere indsigt i hans væsen, hvem hine første kristne kaldte «den hellige tjener Jesus, hvem du salvede», — men vore kirker og bedehuse rystes ikke, og den hellige aand falder ikke over os, og med vort seiersmod er det saa som saa, endda baade kongen og øvrigheden forresten bekjender sig til den evangelisk-lutherske religion.

Hvorfor ikke? Mon ikke netop fordi vi har alskens synlige og udvortes tilforladelige støtter for kirken? Den tro som overvandt verden i stormfulde aarhundreder, er ikke skabt for magsveir. Fik vi en alvorlig kuling, saa skulde det nok vise sig, at der ogsaa nu findes meget af den tro, som vover «liv, gods, ære, børn og viv»; men i vor papir- og taletid blir der lidet brug for den. Til gjengjæld udvikler vi et aandeligt gourmanderi, en kræsenhed, en minutios dømmekunst overfor vore brødre og tildels overfor os selv, som har alle indlandskristendommens merker. De store enkle ord om at være ond og god, retfærdig eller uretfærdig, om at tro paa Gud eller være selvhjulpen og gudløs i denne verden, de blir omgit med saa mange fortolkninger og dikkedarer, at en enfoldig og ærlig mand snart ved hverken ud eller ind. Nei, det hjælper ikke at være god og retskaffen, for det kan være egenretfærdighed! Nei, det er ikke nok at trøste sig til Gud, hvis man ikke er gjenfødt! Hele den kristelige erfarings psykologi maa man gjøre rede for, for man faar lov at være en ærlig Jesu discipel!

Kom nu den virkelige trængsel af det gamle slag, stod vi paa *grænsen* mellem kirken og den virkelig bogstavelig gudfiendske verden, saa vilde alle vore refleksioner veires hen af dette spørgsmaal: For eller mod Kristus? Kristus eller den selvhjulpne kultur? Og hjertets svar vilde straks give sig synligt udslag; man behøver ikke at staa op og holde en bøn eller slutte sig til en kvindeforening for at erkjendes for discipel.

Noget af denne grænsens luft begynder jo vistnok nu

at vifte over os. Naar man læser udlandets afgjorte fritænkerblade, faar man se ind i en aandsverden, hvor den *anden og tredie generations* afkristnethed slaar en imode; den er rolig og tryg [1]), færdig med religionen, men fyldt af bitterhed mod det blændverk, hvormed den endnu daarer masserne til at vente nogen anden salighed end denne jords. Noget af den samme grænsens luft aander vi ind her paa missionsmarken, hvor særlig vore indfødte kristne ofte modes af det klare valg mellem at lide ondt med Guds folk eller at «gjøre sin lykke» i jordisk forstand.

Efter min mening kan vor nuværende mangel paa grænseboerens karakter, hans enfold og hans skarpsyn, hans haardføre nøisomhed og enkle storstilethed, — denne mangel kan spores i mange andre ting, i vort kristelige arbeide, i vore forhandlinger om kirkelige reformer og kirkeorganisation, og allermest inde i de enkelte sjæles skjulte liv for Guds øie. Den kan spores ogsaa ellers i vort aandelige liv. Den breder sig i vor decadence-literatur med dens refleksionssygelighed, i vort nationale liv med vor svage fædrelandskjærlighed og samfundsaand og vor sterke leven over evne. De store, enkle følelser, den umiddelbare kjærlighed til livet, som er selve livskraften, den naturfriske glæde ved arbeidet for dets egen skyld, med ét ord: alt dette, som kjendemerker den sunde og sterke sjæl, som paa alle punkter har at bestille med *virkelighederne*, de aandelige og de materielle, ikke med billeder og skygger, — dette er det vi trænger baade i vor religion og i vort øvrige aandsliv. Og kanske vi bare kan faa det gjennem tunge tilskikkelser. Derfor raader Gud. Men gid han da maatte finde sin kirke og dens tjenere vaagne!

Johannes Johnson.

[1]) Læs f. eks. *Gabriel Séailles'* bøger.

HVAD INNEHÖLL KONUNG JOSIAS LAGSKRIFT?

S. A. Fries, Die Gesetzesschrift des Königs Josia. Leipzig 1903.

Allt sedan det funnits en vetenskaplig bibelforskning, hör till dess kardinalfrågor Pentateuchens uppkomst. I 19:e århundradet trodde man sig ha löst frågan fullständigt, nämligen genom upptäckten, att den af konung Josia år 621 före Kr. publicerade lagboken vore Deuteronomion. Professor Wildeboer säger därom: »För den historiskt-kritiska undersökningen af Israels litteraturhistoria är denna bok af den största betydelse. Då vi med tillräcklig säkerhet kunna fastställa datum för dess promulgation, hafva vi här en fast punkt, enligt hvilken vi kunna indela historien i en för-deuteronomisk och en efter-deuteronomisk period». Professor Klostermann ser i samma faktum »den säkra utgångspunkten för den framtida Pentateuchkritiken».

Mot denna fasta grund och hörnpunkt vänder dr. Fries i ofvan anförda bok sina anfall. Hans resultat verka i första ögonblicket så förbluffande, att man blott kan skaka hufvudet i sin tvekan öfver dem. Men vid närmare pröfning har man icke blott beundran för den geniala idéen, utan man undrar också öfver, att man ej redan förut kommit på den tanken. Så enkel och sann förefaller nu den tanke, som här för första gången uttalas af dr. Fries.

För att förstå den eggelse dr. Fries gifvit bibelforskningen, måste vi blicka in i konung Josias tid, den tid, då man antager, att Deuteronomion uppstått. Det sjunde århundradet före Kr. var ett århundrade af moralisk förruttnelse för det lilla riket Juda. På tronen satt en vidskeplig usling och folkfördärfvare, Manasse. Enligt en gammal saga skall den aldriga profeten Jesaja under denne gudlöse konung hafva blifvit genomskuren medelst en såg i ett ihåligt cederträd,

dit han tagit sin tillflykt. I 55 år varade detta blodsregemente, och olycksaliga voro de spar, som det kvarlämnade bland folket. På Manasse följde hans son Amon, men denne regerade blott två år, tills han omkom vid en sammansvärjning, hvilken drog efter sig blodiga uppträden; det inre förfallet stegrades än mera därigenom. Den offentliga moralen sjönk steg för steg. Då rycker Juda än en gång upp sig, och en fullständig omkastning i de inre förhallandena inträder. De trogna i landet få makten i sina händer; åt dem anförtros landets regering saväl som ledningen af konung Josia, hvilken som gosse bestigit tronen. Till denna omkastning torde de politiska förhållandena till utlandet ha bidragit i ej ringa mån.

Under den unge konungens första regeringsår tycktes nämligen en stor krigsfara hota riket Juda. Af de skytiska ryttareskaror, som genomströfvade de vidsträckta steppländerna vid Don och Volga samt öster om Kaspiska hafvet, hade några stridbara stammar under ledning af krigiska anförare genom Kaukasus' östliga pass infallit i Medien under plundring, mord och förödelse. Någon tid därefter drager en stor svärm söderut mot Kanaans land, hotande det kraftlösa Juda-riket med undergång och fördärf. Jeremia, som i deras uppträdande såg samma tuktoris för Judas ogerningar som Jesaja i Assyrerna, ropade manande och skräckingifvande [1]: Se, jag skall låta komma öfver eder, I af Israels hus, ett folk ifrån fjärran länd, säger Herren, ett kraftigt folk, ett urgammalt folk, ett folk, hvars tungemål du icke känner och hvars tal du icke förstår. Deras koger är en öppen graf, de äro allesammans hjältar . . . De föra båge och lans, de äro grymma och utan förbarmande. Dånet af dem är såsom hafvets brus, och på sina hästar rida de fram, rustade såsom stridsmän, mot dig, du dotter Sion.

Härjande drogo de skytiska nomadhorderna genom det syriska landet, brandskattande och plundrande folk och städer, fyllande alla med ångest och förskräckelse, drifvande Kanaans invanare på flykt in i skogssnar och bergsklyftor. De ligga redan lägrade kring Jerusalem «som fältvaktare». Faran

[1]) Jer. C. 5 och 6.

stod för dörren. Men plötsligt vänder fienden Jerusalem ryggen. Då förklara anhängarne af Israels religion denna befrielse som ett tecken till Jahves nad; därför skulle folk och härskare vända om och tjäna honom med trohet och flit.

Josia vandrade på Davids vägar, heter det i den bibliska berättelsen (2:e kon. 22:2, 2:e krön. 34), och vek ej till högra sidan eller den vänstra. Och det hände i hans 18de ar, att han sände *Saphan,* skrifvaren, till öfversteprästen *Hilkia* för att mottaga de penningar, som dörvaktarne samlat till templets upphjälpande. Då gaf Hilkia honom den skrift af lagen, som han funnit i templet. Saphan läste den och bar den fram till konungen med de orden: «Hilkia, prästen, har gifvit mig denna skrift», och föreläste ur den för konungen. Då konungen hörde dessa ord, greps han af förskräckelse, bestörtning och djup smärta och slet sönder sina kläder. Han lät fråga profetissan *Hulda* «om orden i den skrift, som blifvit funnen», och hon bekräftade «alla de hotelser och alla de förbannelser, som stodo upptecknade i den skrift», som man lämnat konungen, och säkert skulle Jahve utgjuta sin vrede öfver Jerusalem och dess syndiga invånare, men Josia själf skulle för sin anger och bot ej upplefva det hotande fördärfvet, utan i frid samlas till sina fäder.

Stärkt genom profetissans ord föranstaltade Josia strax en folkförsamling i tempelgarden. Här blef den nyupptäckta skriften offentligen föreläst, hvarefter konungen högtidligen lofvade att «vandra efter Jahve och halla hans bud och hans vittnesbörd och hans stadgar med hela sitt hjärta och med hela sin själ och upprätthålla de förbundets ord, som voro skrifna i denna skrift. Och allt folket inträdde i förbundet». Och konungen böd folket och sade: Hållen som Herranom, eder Gud, en sådan påska, som skrifvit är i denna förbundskriften. Ty en sadan påska hade icke blifvit hallen ifran den tid da domare dömde i Israel och icke under Israels och Judas konungars hela tid; utan först i Josias adertonde regeringsar hölls Herranom en sadan paska i Jerusalem».

Den lagskrift, som det här handlar om, skall enligt de fleste bibelforskares antagande vara identisk med Deuteronomion. Det starkaste stöd, som framdrages till försvar för denna asikt, skall vara 12:e kapitlet i Deuteronomion. Här finnes,

säger man, den bestämmelsen, att Jahve får dyrkas blott på en ort, det vill säga, det fordras absolut centralisering af kulten till Jerusalem med upphäfvande af all slags privatkult. Efter en noggrann analys af detta 12:e kap. — på hvilken man här ej kan inlata sig — kommer Fries emellertid till ett annat resultat. Han slutar sin undersökning med orden: «Å min sida är jag emellertid lifligt öfvertygad därom, att Josia aldrig asyftat en sådan åtgärd (nämligen att centralisera kulten), och jag finner ej heller, att källorna omnämna en sådan. Hvarken Syraciden (49:2), ej heller Josephus (Ant. X, 4:3 och följ.) ha i sina skildringar af den josianska reformationen sett ett genomförande af något centralisationssträfvande, utan Josia har blott i Jahvereligionens intresse gjort front mot det hedniska afguderiet». Och därtill behöfdes ej någon ny lagskrift. Aflägsnandet af den hedniska kulten kunde ega rum på grundvalen af det mosaiska förbundet mellan Jahve och Israel såsom detta urkundligt betygas i dekalogen och i förbundsboken (2:a Mos. 20:23,—23:19) och till följd af profeternas verksamhet. Äfven andra reformer af Josia, om hvilka källorna berätta i 2:a Kon. 23:e kap. och 2:a Krön. 34:e kap., förutsätta alldeles icke tillvaron af Deuteronomion.

Var nu den funna boken ej Deuteronomion, hvilken bok var det då?

Framför allt, menar dr. Fries, ha vi öfver hufvud taget ej att göra med någon «*bok*». Enligt 2:a Kon. 22:a kap. framgår, att den funna skriften föreläsles samma dag två ganger (Saphan 22:8. Josia v. 10), om ej tre gånger (Hulda v. 16) eller rent af fyra ganger (Hilkias egen läsning). En mattligt rask läsning af Deuteronomion fordrar dock ungefär två timmar. Denna svårighet ha äfven andra insett. Så säger Cornill: «Följaktligen kan boken icke ha varit alltför omfångsrik». Därmed är likväl ej svårigheten undanröjd. Först genom Fries' forskning har det lyckats att bringa ljus i detta mörker. I anslutning till biskop Agardh förklarar Fries, att uttrycket: *Sefer hattorah* har jag funnit i templet, alldeles icke betyder lagens *bok*, utan en «skrift» eller ett «blad» af lagen. *Sefer* förekommer flere ganger i Gamla testamentet i betydelsen «blad», «skrift», «bref», «manifest».

Det gäller nu att a nyo upptäcka denna *Sefer*, denna

korta skrift eller detta blad och att undersöka, om dess innehåll kan bringes i samklang med Josias reformation. Men detta kan ej göras förr, än vi vunnit en klar inblick i den reform, som Josias genomfört *till följd af* den funna skriften.

En noggrann analys af källorna ger vid handen, att ej den såkallade Josias' reformation, utan att *ett nytt sätt för firandet af Passah-festen* blef den *omedelbara följden* af promulgerandet af den af Hilkia funna skriften. Vi återgifva texten sådan den enligt Fries' antagande ursprungligen har lydt: 2:a Kon. 2:1—3, 21, 22.» Och konungen sände bud, och man samlade till honom alla äldste i Juda och Jerusalem. Och konungen gick rask i Herrens hus, och alla Judas män och alla Jerusalems inbyggare med honom, och presterna och profeterna och allt folket, från den minste till den störste och han läste i deras ögon allt hvad sagt var uti förbundets skrift, som hade blifvit funnen i Herrens hus. Och konungen bröd folket och sade: Hållen Herranom, eder Gud, en sådan påska, som skrifvet är i denna förbundsskriften osv.

I denna skrift måste således ha funnits föreskrifven en ritus för passah-firandet, sådan den sedan århundrader varit ur bruk. Ända till domaretiden återgår författaren af Konungaböckerna för att finna ett motstycke.

Hvari denna nya ritus skilde sig från den som användts ända till Josias tid, berätta ej Konungaböckerna. Författaren till dessa historiska böcker intresserar sig ej därför. «Med Israels politiska öden som varp och med profetiska röster som inslag har han sammanfogat sin väf af Efraims och Juda rikens historia. Helt annorlunda förhåller det sig med kronisten, hvilkens stora kompilatoriska verk bildar Jerusalems «kyrkliga krönika». För honom är därför denna ritus af stor betydelse.

Analyserar man kronistens skildring af Josias' passah-ritus, faller det i ögonen, att passah-offret enligt vers 7 bestod dels af *får*, dels af *stora fäkreatur (bakar)*. Vidare finna vi, att man träffade alldeles särskilda anordningar för att på passah-aftonen före nattens inbrott kunna afsluta själfva offerhandlingen och utdela offerköttet af fåren såväl som fäkreaturen till folket.

Besinner man, med hvilken noggranhet kronisten be-

skrifver denna ritus, nödgas man rent af antaga, att det för honom hufvudsakligen var af vikt att ställa Josias' reform i dess rätta ljus, ty denna bestod däri att han på grund af den nyfunna skriften lät fira passah-festen *på annat sätt* än den firats i t. ex. Hiskias tid.

Med rätta säger Fries: «Människor i vår tid kunna med fullt skäl förvånas öfver att Josias' upptäckt, att man ej hade följt en passah ritus, som ett i helgedomen funnet, förbundet mellan Jahve och Israel rörande dokument föreskref till obrottsligt iakttagande, framkallade en sådan förskräckelse, att konungen sönderref sina kläder och profetissan Hulda profeterade olycka öfver Jerusalem och dess invånare. Men man får ej glömma, att forntidens folk betraktade försummandet af heliga riter som något ytterst farligt, hvilket utmanade den kränkta guddomlighetens hämnd öfver såväl enskilda människor som hela folk».

Nu gäller det att besvara den frågan: Ega vi ännu det «blad» eller den «skrift», som föreskrifver passah-ritus på det sätt, som Josia iakttog därvid? Fries svarar: Vi ega detta blad i Exodus 34:11—20.

Detta stycke, som har beredt bibeltolkarne så många svårigheter, erhåller nu en historisk betydelse.

Låtom oss nu fasthålla i minnet, att det nya i Josias offerritus bestod däri, att ej blott offrandet af passah-lammen, utan äfven *bakar-offret*, d. v. s. slaktandet af fäkreaturen, afslutats före nattens inbrott och att innan dess allt kött blifvit utdeladt. Denna ritus är ej känd i någon annan källa i Pentateuchen än i Exod. 34:25.

Läsaren frågar nu: Huru kommer det sig, att ingen före dr. Fries funnit Josias' offer-ritus i detta ställe? Det kommer sig däraf, att man läst den 25:e versen efter Massoreternas vokalisering, medan Fries föreslår en annan vokalisering. Och genom denna lilla förändring af vokalerna har det lyckats honom att upptäcka den gamla texten. Vi vilja söka göra detta begripligt äfven för den läsare, som ej kan hebreiska. Enligt den massoretiska läsarten lyder texten: »welo jalin la-boker sebach chag hassesach», hvilket öfversättes: «passah-festens offer får icke blifva liggande öfver natten till morgonen». Af denna bestämmelse framgår icke offrets be-

skaffenhet. Men ändrar man ordet «boker» (= morgon) till «bakar» (= fäkreatur), och ordet «sebach» (= offer) till «seboach» (= slaktandet eller offrandet), så kommer öfversättningen att lyda: «Offrandet af passahs festoffer får, *hvad fäkreaturen beträffar*, icke fortgå under natten», och vi ha här den lagbestämmelse, enligt hvilken Josia inrättade ritus för passah-festen i Jerusalem.

Vi ha sålunda i Exod. 34:11—26 en kort framställning af det förbund, som Jahve hade ingått med Israel. Skriften är af ringa omfång, ett blad och ej någon bok, och det torde väl också vara mera sannolikt att ett blad kunnat gå förloradt än en omfångsrik bok af Deuteronomions beskaffenhet utan att allvarliga försök gjordes att återfinna den.

Att upptäckten af en sådan skrift som Exod. 34 skulle framkalla den största förundran och rörelse är däremot alldelas uppenbart. Den upptäcktes ju i Jahves egen helgedom, där man brukade deponera sådana aktstycken (se 1sta Sam. 10:25; Jes. 37:14); innehållet öfverensstämde med redan kända och som autentiska och auktorativa betraktade framställningar af förbundet mellan Jahve och Israel, dekalogen (Exod. 20) och förbundsboken (Ex. 20—23). Josia hade också i sitt reformatoriska arbete redan tio eller sex år förut sökt att låta Jahvelärans och Jahvekultens alla fordringar tjäna sig till rättesnöre, då han nu till sin öfverraskning och sin stora förskräckelse finner, att det i själfva verket existerar en annan framställning af innehållet af Jahves förbund, visserligen i de allra flesta stycken sammanfallande med förut kända bestämmelser, men dock i en ytterst viktig ritus vid passah offret afvikande därifrån — åtminstone efter den läsart, som man trodde sig böra fastställa beträffande *bakar*-offret.

Af denna korta framställning af hufvudtanken i Fries' nyaste arbete skall läsaren finna, att vi här ha att göra med en bok, som ej blot verkar väckande, utan äfven är bestämd att föra bibelforskningen in på nya banor. Står det en gång fast, att den under Josia funna boken ej kunde vara Deuteronomion, så måste man söka efter en ny utgångspunkt. Frågan om Deuteronomion, hvilken ansågs som löst, skall åter sysselsätta de lärda. Fries själf ägnar denna fråga ett mycket lärorikt kapitel, på hvilket jag dock ej här kan inlåta

mig. Jag vill hellre tillägga ett och annat, som tyckes mig bekräfta och komplettera Fries' åsikt.

Som bekant var *Goethe* den förste, som i Ex. 34:11—26 trodde sig återfinna en andra dekalog. Denna låter sig visserligen ej framkonstrueras utan våldsamma ingrepp i texten. Däri stämmer jag öfverens med dr. Fries. Men i det stora hela ser man af de i denna «dekalog» gifna lagbestämmelserna, af hvilken anda den var uppfylld och att den icke står på lika hög etisk grund som dekalogen i Ex. 20. Medan den första, af Goethe igenkända dekalogen hufvudsakligen innehåller *offer-* och *fest*-lagar, innehåller den andra, som vunnit världshistorisk betydelse, *en på monoteismen baserad etik*. Vi kunna också säga så: Dekalogen i Ex. 20 innehåller kvintessensen af den lära, som *Moses och profeterna* ha efterlämnat åt oss, medan Ex. 34 är *prästreligion*. I Josias dagar var det *prästen* Hilkia som fann bladet. För honom var det därför af vikt, att denna prästerliga lära befästades. Därför vände han sig för att få råd ej till den ende, som i den tiden var kompetent att gifva rad, till *profeten Jeremia*, utan till en oss för öfrigt obekant profetissa Hulda. För att afhålla olyckan från stad och land skulle det enligt en Jeremia ej varit nog, att man införde en *ny passah ritus*. Jag anför blott ett ställe ur Jeremias bok. Detta är tillräckligt för att lära oss känna profetens ställning till offerkulten. Kap. 7:21—23. Så säger Herren Sebaot, Israels Gud: Läggen edra brännoffer tillhopa med edra slaktoffer och äten så kött. Ty på den dag, då jag förde edra fäder ut ur Egyptens land, gaf jag dem icke nåom befallning, något bud angående brännoffer och slaktoffer osv.

Om man nu lämnat denne man ur spelet, så är äfven detta ett viktigt bevis för Fries' antagande, att det i Josias och Hilkias dagar gällde en *ritualfråga*, således en *prästerlig* angelägenhet. Och den nyfunna «skriften» har sannolikt ej varit någonting annat än Goethes dekalog. (Jfr. Fries sid. 50).

Ett ytterligare stöd för Fries' antagande finner jag i följande.

I 2:a Kon. 22:13 (jfr. 2:a Krön. 34:21) gifver konungen, sedan han erfarit skriftens innehåll, följande uppdrag: Gån och frågen Herren för mig och för folket och för

hela Juda, i anledning af orden i denna skriften, som blifvit funnen! Ty stor måste Herrens vrede vara, som är upptänd öfver oss, *därföre att våra fäder icke hafva lydt* denna skriftens ord och icke hafva iakttagit allt som är oss föreskrifvet.

Här är att märka, att konungen ej klagar *öfver sina egna* synder utan öfver *sina fäders* synder. Detta är enligt mitt förmenande att förstå sålunda. I Jeremias och Ezekiels dagar var följande maschal (ordstäf) gängse i Palestina: *Fäder ha ätit sura drufvor, och sönernas tänder ha blifvit slöa.*

Källan för denna maschal tror jag mig ha funnit i inledningen till den *andra* dekalogen. Och därmed kompletterar jag Fries' hypotes, i det jag icke inskränker innehållet af den funna skriften till Ex. 34:11—26, utan äfven bifogar vers 6—8 och vers 27.

Liksom dekalogen i Ex. 20 inledes med en teofani (jfr. kap. 19), öppnas äfven den andra dekalogen med en förutgående teofani. Här lyder berättelsen därom i 34te kap., 6te och 7de vers sålunda: Och Herren gick förbi hans ansikte och ropade: Herren, Herren, en Gud, barmhertig och nådig, långmodig och stor i kärlek och trofasthet, som bevarar kärlek intill tusende led och förlåter missgerning, öfverträdelse och synd, *men lemnar ingen ostraffad*, och *som hemsöker fädernas missgerning på barn och barnabarn i tredje och fjärde led.*

Nu först förstå vi Josias ångest och förskräckelse. Det var ej samvetskval till följd *af egen skuld,* utan det var *fädernas* synder, som enligt den nyfunna skriften skulle hemsökas på honom. Det är därför han fasar och vill ha räddning i sin nöd. Man vänder sig till Hulda. Men äfven hon kan ej afvända hvad som hotar. Blodsfrändernas solidaritet eger bestånd, och vare sig de vilja det eller ej: sönernas tänder ha blifvit slöa, emedan fäderna ätit sura drufvor. Visserligen har Hulda äfven trösteord för konungen. Men de säga ej mycket: han skall blifva begrafven i sin graf och ej skåda olyckan med sina ögon.

Så slutar då denna berättelse med orden i 2:a Kon. 23:26: «Dock vände icke Herren åter ifrån sin stora vredes glöd, som hade blifvit upptänd emot Juda för alla de förargelser, med *hvilka Manasse hade förtörnat honom*».

Detta är *uppfyllelsen* af straffhotet vid teofanien, att

Jahve hemsöker fädernas missgerningar inpå barn och barnbarn ända till tredje och fjerde led.

Sålunda foga sig dessa verser i Ex. 34:6, 7 utan svårighet till den nyfunna skriften, och denna skrift erhåller sin afslutning med vers 27, där «dessa orden» kallas *Guds förbund* med Israel.

Ett intressant kapitel i etikens historia bilda striderna mot ofvan anförda solidaritetslag. Detta kan dock ej behandlas här. Jag skulle dock vilja hänvisa därpå, att denna lag blifvit mildrad redan i vår dekalog. Ex. 20:5 känner denna lag. Äfven där heter det: «Jahve hemsöker fädernas synder på barnen i tredje och fjärde led». Men det tillägges: «på dem *som mig hata*». Och profeten Ezekiel upphäfver den alldeles, i det han gör den *enskilda individen* ansvarig för hans görande och latande. Hela 18:e kapitlet är ägnadt at denna fråga. Slutligen kommer Ezekiel till detta resultat (vers 20—23): Den själ som syndar, han skall dö; en son skall icke bära på sin faders missgärning, och en fader skall icke bära på sin sons missgärning; öfver den rättfärdige skall dennes rättfärdighet komma, och öfver den ogudaktiga skall dennes ogudaktighet komma osv.

G. Klein.

NATIONALITET OG KRISTENDOM.

Foredrag ved stiftsprestemodet i Arendal august 1903 af sogneprest *Ragnvald Gjerløw.*

Det var oppe i en af vore mere udprægede bondebygder. De to venner — begge prester i omkring 40 aars alderen — havde gaaet en formiddagstur. Paa veien var de saa kommet indom en større bondegaard, hvor de begge var godt kjendt. Og man havde taget mod dem yderst venlig. Den gamle ættegaards gjestfrihed havde budt dem paa alt det, der var for haanden ved en slig formiddagsvisit. Husets gamle, rosemalede kubbestole var blit sat frem for dem med det godlidelige ord:

«Sjaa te, de fær sitja!»

Og saa kommer det frem paa en rolig, behersket, men samtidig meget venlig maade, hvad der ellers var at byde paa.

De to venner kunde ikke andet end føle lidt af den egenart, der var saavel i traktementet som i maaden, hvorpaa det blev frembudt. Der var en eiendommelig samvirken mellem det alt: sproget, det huslige stel og maaden at byde det frem paa. Og saa blev det heller ikke forsømt at vise frem husets arvesølv og andre ættemerker: Rosemalede ølboller, gamle dragter, kopper og kjorler med navnetræk og bomerker paa med de behorige oplysninger fra fædrenes tid. Gamle kroskaber og sengesteder stod der og vidned om en henfaren slegt. Der var ligesom noget af dens aand og tanke i det.

Men ude paa gaarden blev indtrykket end mere forsterket. Det var far, som havde bygget op de fleste af husene, kun det gamle stabur med svalgangene og den lave, ydmyge dør stod igjen som ætling fra den ældre slegt med sit tilbehor af gamle boler, kopper og kar, tjeld og skindfælder.

De to venner gik. Men idet de svinger ind paa veien,

er det, som de begge føler de har været inde i noget egenartet. Og den ene af dem giver denne følelse udtryk:

«Der er dog noget, en kan kalde bondekultur, du Harald.»

Og slig tog den samtale fat, som nu udspandt sig indover bygden, men særlig blev et stykke hjertebekjendelse, da de kom frem paa en haug, hvorfra den hele bygd med sin venlige kirke i dalen aabned sig for dem.

De to venner var, som sagt, begge prester, og havde efter evne fulgt med baade i de kristelige og humanitære bevægelser, som var oppe i tiden. Og de elsked begge sin Herre i hans evangelium. De vilde være tjenere for det.

De sad en stund oppe paa haugen. De følte uvilkaarlig stemningen, i hvad der laa foran dem: de lysmalede gaarde, kirken og det enkle bygdeliv indrammet af en stor og herlig natur. En stund sidder de begge tause og ser. Saa kommer det:

« Du Harald, det er vakkert vort Norge. Husker du Gunnar af Lindarende, da han var landsforvist og skulde fare bort fra hjemmet. Han ser udover bygden:

«Fager er lien!» siger han. Han følte, han ikke kunde fare bort.

Vi maa sige det samme: «Fager er lien!» Ofte naar jeg sidder paa min prestegaardstrappe hjemme og ser udover, føler jeg det slig: Den som rigtig, rigtig kunde elske og tjene sit folk og sin menighed!»

«Ja, ja, Olaf. Jeg respekterer dit hjertes gode følelser. Men jeg har dog en fornemmelse af, at du sammenblander to ting, som i grunden ikke har noget med hinanden. Du sammenblander den kjærlighedens trang til at gjøre godt, som springer ud af Kristi evangelium, med den rent menneskelige, den som er grundet i fædrelands- og folkefølelser. Du ved, der er noget sligt oppe i vor tid: En vis sammenblanding af det nationale og det kristelige. Jeg kan, som sagt, sætte pris paa disse ting som aandsbevægelser betragtet; men jeg skatter det ikke høit, naar det skal gives en ren, evangeliskkristelig begrundelse. Da frygter jeg for, det vanskelig lader sig forene med de enkle bibelske grundlinjer.»

«Nei, nei, jeg ved det, Harald, at du og mange med dig ser med tvil paa meget af det, som ytrer sig i det kristelige

ungdomsarbeide blandt bygdernes bondeungdom. — I har derimod meget lettere at forlige eder med ynglingeforeningerne og det kristelige arbeide blandt ungdommen i byerne. — Jeg ved virkelig ikke af hvilken aarsag, hvis det ikke skulde være den, at vi paa bondebygderne har faaet det nationale, det folkelige moment lidt mere med. I ser med tvil paa de bestræbelser, der ytrer sig deri, at Blixsalmerne skal komme ind i skole og kirke, kort sagt, denne folkelige tilbøielighed, som spores ganske sterkt hos en del af vore yngre, ja ogsaa ældre prester, helt op til vore graahaarede biskoper. I ser paa det som maalstræv og chauvinisme. Og I kan have nogen ret deri. Thi her er mange overdrivelser. Det er en ung retning, og det er helst de unges retning. Og den er altid udsat for ensidigheder, ved du. Her er mange brushoveder og fyrige naturer med i denne retning. Saaledes ogsaa mange, som f. ex. interesserer sig mere for «maalet» i Blixsalmerne end den lødige kristendom, som det blot er en vakker folkelig dragt for. Alt dette maa jeg medgive. Du ved, jeg er ikke maalstræver.

Men naar du siger, at det nationale og det kristelige ikke har noget med hinanden at bestille, da har du neppe bibelen paa din side, skjønt du trøstig stoler paa dens autoritet i spørgsmaalet. Jeg tror meget mere, at der er en egte og dyb af Gud selv sat forbindelse mellem disse aandsrealiteter, saa dyb og fin, at det er meget skjebnesvangert for et folk og en folkekirke at miste synet for det. Og jeg tror, at det har været gjort hos os til skade for den kirkelige sans og til skade for hele vort folk. Jeg ser derfor i disse bevægelser, bortseet fra overdrivelserne, noget godt, noget som med aandens ret vil frem. Som sagt, jeg er ikke blind for ensidighederne. Men hvor er vi fri dem i en aandsbevægelse!»

«Men hvorledes vil du da begrunde disse ting, Olaf? Lad os se paa de underliggende realiteter. Der maa vi da søge grundvoldene for de overfladelige fænomener. Hvor vil du i evangeliet, i Guds ord finde basis for disse ting?

Jeg synes kristendommen fra først af stiller sig i rak opposition til nationaliteten og folkeaanden. I modsætning til det nationale betoner den det almenmenneskelige. Den gjør ingen skjel mellem jøder og samaritaner, græker og bar-

barer. Se Kristi første bekjendere, apostlerne! De forlod alle ting og fulgte Herren. Se Abraham ved den første grundlæggelse af Gudsriget. Der sker atter det samme. Og evangeliet kommer i den skarpeste modsætning til den israelitiske partikularisme og chauvinisme. Se fremdeles Paulus, det store vidne for sandheden. Han har ikke længere fædreland, han ved ikke af folkegrænser. Hele jorden er for ham folk af et blod. Han er en skyldner for alle, jøder, barbarer og græker.

Saaledes gaar det til, naar evangeliet gribes ideelt og skarpt. Der kommer da intet imellem af alle disse smaating som udgjøres af folkekultur, sprog og folkeaand. Det ophæves, og den store, store evangeliets kjendsgjerning blir staaende der igjen i ophøiet majestæt. Den alene bestaar!

Jeg maa i denne forbindelse tænke paa det billede, Herren ofte bruger om sig selv:

«Jeg er verdens lys!» siger han. Men verdens lys uddeler ikke et forskjelligt lys og en forskjellig varme efter folkegrænser. Det er forskjelløst.

Det er, som Jakob siger, «uden forandring eller skygge af omskiftelse» Hvor blir saa den objektive realitet af, der skulde begrunde alt dette væsen, man gjør af folkeaand og nationalitet?

Som sagt, jo enklere, jo mere ideelt vi med Herren selv og hans første vidner griber evangeliet, des mindre optages vi af disse smaa melleminstanser. Og vilde det ikke være en stor vinding, om vi lignede apostlerne mere i dette? Vilde vi ikke deri ogsaa mere ligne Herren selv?»

«Der er noget meget ophøiet og ædelt i denne tankegang, Harald. Jeg har selv en svaghed for den. Den er mig slet ikke fremmed. Engang var den min — til fortrængsel for ethvert andet syn paa tingen. Men jeg er blit opmerksom paa, at der er noget næsten altfor ophøiet ved den. Jeg kunde ville sige: Den er altfor aandelig! Og selv om nu tanken i og for sig ikke skulde være det — thi folk liker at tænke ideelt og utopisk, — saa frygter jeg for, at dens praktiske udslag i virksomhed vil komme til at bære merke af det. Saaledes gaar det gjerne til i det kristelige. Tankerne tager flugt — ofte langt, langt over hoderne paa

folk. Man sidder dernede i sine dale og sine kirkestole og ser ørne sværer over de høie tinder. Det avler, der hvor det i aandsiver søges gjennemført, sværmeri. Der hvor livets trivialiteter hænger os blylodder om benene, der blir det bare til en søndagstrøie og lidt salmestemning.

Lad os se paa sagen fra en anden side. Tænker du, det var Herrens tanke, at alt det kristelige skulde bevæge sig efter de samme virksomhedsformer, som træder frem med Abraham og apostlerne? Var ikke det meget mere de store begyndelsers former, de som maatte opstaa, da den store gudsstrøm flød ind. Det er ved at tage bibelen slig, vi faar sektevæsen og sværmeri. Vi har desværre mere end nok deraf.

Har vi ikke ogsaa i bibelen klare vink om, at Herren baade forudsætter og skatter folkeaanden og nationaliteten? Og maa vi ikke tænke, at han, som er historiens Gud og himlens og jordens skaber, ogsaa har sine fingre i den historiske udvikling og i folkeaandernes gruppering udover vor jord! Skal vi da se paa alt dette blot, som paa noget, der er kommet istand ved en feiltagelse. Blir ikke da Gud for liden til at være himlens og jordens herre?

Se nu bare paa Israel. Han skilte Abraham ud af sin slegt. Men han satte ham samtidig til stamfader for en ny, stor slegt. Her har vi da ganske enkelt udtalt en skrifttanke om nationalitet og folkeaand, udviklet og adlet under Guds aand og førelser. Med denne slegt arbeider han, i den og udaf den fremelsker han den menneskelige blomst, som kunde tjene til knop for den himmelske frugt, Jesus Kristus. Selv Guds søn gaar ind i et folk og en slegtudvikling!

Jeg lægger meget i dette. Det er for mig en meget primær skrifttanke om folk og folkeaand. Og det anfegter mig ikke stort, at en vil indvende: Dette er et undtagelsestilfælde. De andre slegter gaar sin skjæve gang. Heller ikke, at Israel forbenet sig i partikularisme og chauvinisme. Det viser os ligefuldt dette store spørgsmaal: Gudsarbeidet i et folk og en folkeaand. Det er ikke let at skue dybt ind i disse dunkle dybder. Men det giver os forestillingen om det meget og de mange ting, som Guds dybe, dunkle arbeide virker i folkeaandens dyb.

Og agt saa videre paa de smaa træk i bibelen, disse

som ofte overses, fordi der er andre i vort sind og tanke indarbeidede træk, som reiser med hele interessen. Se paa dette træk i Herrens ord om folkeslagene, som hans vidner skulde gaa ud og gjøre til disciple. Netop i dette store øieblik, da han ligesom har jordens beboere for sit blik som grupperede udover paa et kart, da siger han til sine apostle: «Gjør folkeslagene til mine disciple!» Hans blik falder paa dem som paa folkeindividualiteter, og disciplene skal bringes til at se slig paa dem. Lægger vi den rette vegt paa dette ord, da forekommer det mig, at jeg med en gang faar tankens ret til at overføre paa folkene den store grundtanke, som Paulus her fremholdt i 1 Kor. 12 om hodet og lemmerne. De enkelte folk blir lemmer paa det store menneskelegeme, hvis hode er Kristus.

Lige sterkt kommer denne tanke frem hos Paulus i Acta 17, 27, hvor han ligefrem fører folkeaandernes skille og grænserne mellem dem tilbage til en virksomhed i Gud «Han har bestemt dem forordnede tider og visse grænser for deres bolig», siger han. Og saa tilføier han:

«I ham lever vi, røres vi og er vi. Thi vi er hans slegt.» Med dette ord i friskt minde er det som vort blik udvides til at se paa disse ting med andre øine. «Gud er historiens Gud, folkeaandens Gud. Folkeaanden er ikke uden berøring med det evige, det som hører Gud til.

Nu ved jeg meget vel, hvad bibelen ogsaa siger til os om alt dette. Folkeaand og folketanke er sunket ned i synd og fordærvelse. Der opstaar ud af denne sunkne folkeaand lognreligioner. Men det er dog ikke vanskeligt at se, at der i al lognen dog er noget, som stræver hen mod Gud.

Som Paulus ligefrem siger:

«Forat de skulde søge Herren, om de dog kunde føle og finde ham. Det sterkeste udtryk herfor har vi i hint alter uden gudebillede, Paulus stodte paa i Athen, alteret for den «ukjendte Gud».

Derfor siger vi om folkeaanden som vi med Guds ord i haanden siger om den enkelte synder. Han er tabt i synd, borte fra Gud, fremmedgjort for Guds liv, død i overtrædelser. Men synderen er lige vel under Guds faderøie og under Jesu Kristi forsonings indflydelse.

Lad os ikke gjøre Gud til en sagfører, som kun raader over de og de paragrafer i kriminalloven. Lad os se ham som himlens og jordens skaber og Jesu Kristi fader. Det giver et stort og et andet syn!

Men hvad vil du saa gjøre med det, som bibelen i begyndelsernes bog siger om folkenes udspredelse henover jorden. Er det ikke ligefrem en grundtanke i beretningen der, at folkesplittelsen er en Guds straffedom? Det er vistnok dunkle ting dette i begyndelsernes bog. Men baade du og jeg er tiltrods for kritiken visse paa, at det er beretninger ud af Guds visdom. Og nu synes denne Guds visdom netop at udhæve den tanke: Folkene gaar bort fra hinanden splittede, dømte som Kain, bærende med sig sin gudsdom, et hid, et andet did.

Og naar vi saa videre følger dem nedover i bibelen, saa falder der altid dom og mørke over dem. Det eiendommeligste i deres kultur og religion er deres afguderi, deres grusomme moral. Slig ser bibelen paa dem. De er «ha gojim Τα ἀδνη», navne som naar de nævnes, da er det som i uvilje og under en truende dom.

Det er slet ikke underligt, at Israel under indflydelse af denne betragtning kom til at se paa hedningerne, slig de gjorde. Heller ikke er det at undres paa, at pietismen, d. v. s. den alvorlige kristendom hos os, saa skjævt til Landstad, da han lod ytre sans og interesse for vore gamle folkeviser. Eller at Grundtvig i Danmark og endnu mere her hjemme havde liden ynde st inden de alvorligere kredse, naar han havde saa meget at bestille med den gamle nordiske oldtid og optog i sin sympati og i sin kristelige livsanskuelse saa mange momenter fra hint gamle liv. Og jeg vil ikke have den alvorlige kristendom hos os lastet for det, at den fremdeles ser med tvil paa dem blandt os, som med sin kristelige grundanskuelse forener saa megen interesse for disse hedenske kulturfrembringelser. Jeg tror, her sker en samroring. Og det er ikke godt. Tingene bor holdes skarpt ud fra hinanden».

«Jeg synes du udnytter din bibel til ensdighed, Harald. Jeg har en tilfoielse at gjøre og ønsker, du skal se sagen ogsaa fra en anden side.

Det er sandt, at «begyndelsernes bog» lader dom og straf falde over folkene, der de gaar bort fra hinanden. Der er som noget forbandet over dem. Vi ved nu begge, at det var der for og ikke kom netop, idet de skal gaa ud og danne folk og land. Blir det ikke naturligere, at vi tænker os, at der maa have ligget en individualitetsspaltning i slegten, en trang til at gruppere sig udover jorden efter visse indre drag i sindet. Og at saa denne grupperen udover vilde faaet præg af de naturlige forholde, slig disse vilde arte sig? I ethvert fald ved vi nu, at de stedlige forholde har havt indflydelse paa folkeaanden. Det har forskningen eftervist som en geografisk og psykologisk kjendsgjerning.

Saa kommer synden, kommer ind i disse anlæg, fordærver og ødelægger. Spaltningen er der. De vil afverge den ved taarnbygningen. Men den skal ikke afverges. *De skal ud.* Det sker under straf og dom. Men det sker dog ifølge en indre Gudslov. Dette er dunkle ting. Men naar vi skal tage dem ind i vor diskussion og vinde dem ind under rationel og naturlig anskuelse, da blir dette for mig ialfald den naturligste maade at anskue det paa.

Saa gaar folkene ud, dømte og lever i løgnreligioner. Det er sandt, og bibelen ser paa dem under dette synspunkt.

Men ikke bare under dette.

Se hvad profeterne siger om folkene. De ser med et lyst og varmt blik. De skal frelses ved Messias. Har du lagt merke til disse lyse, vakre forhaabninger, som Herrens seere har for folkene? Der kommer som en egen varme i deres ord, naar de skildrer folkenes samling sig ind til Zion, til Messias. Og de glemmer heller ikke at pege paa noget vist individuelt, idet de kommer.

Saaledes det storpoetiske kap. 60 hos Esaia.

«Løft dine øine og se dig om:
overalt samles de og kommer til dig.
Dine sønner kommer fra det fjerne,
dine døtre blir baarne paa hoften.
Straalende af glæde
med bævende og svulmende hjerte ser du,
hvorledes havenes skatte tilfalder dig
og folkenes rigdomme bringes dig».

Allerede her er det som blikket streifer hen over det mangeartede. Saaledes særlig i udtrykket «havenes skatte og folkenes rigdomme».

Men mere i det følgende.

«Alle Kedars hjorde samles dig,
Nebjoths vædere tjener dig».

Det er nomadestammerne, de frie vidders folk. De skal komme ind i Guds rige med viddernes egenartede aandsstrøm og kultur.

Og saa vender blikket sig mod vesten.

«Hvo er hine, der kommer svævende som skyer,
som duer til sine dueslag!»
Det er de fjerne kysters skibe, der flokkes,
med Tarsiskibene i spidsen,
for at bringe sine sønner langveis fra».

Udtrykkene er knappe og malende. Men de kan ikke andet end lade os føle, at der fra den kant af verden strømmer ind en anden strøm. Det er oernes folkeaand og Tarsiskibenes rigdom med sin egenartede kultur og liv.

Du vil vel steile ved dette Harald og sige: det er indtrukne tanker og følelser! Og jeg er, som du ved, heller ikke nogen «videnskabelig exeget».

Men bibelen er, Gud være tak, hvermands bog. Vi læser den med vor aand. Gud giver os ret dertil.

Lad mig saa føie til et andet lidet træk, som let overses, men som netop synes at bero paa forudsætningen om folkeaand og folkekultur. Det staar hos den samme profet i det 2det kapitel, men er ellers oftere gjentaget:

«Herren skal domme mellem folkene og skifte ret for mange folkeslag».

Naar jeg læser Guds ord som dette, da kan jeg ikke andet end tænke paa brydningerne mellem de forskjellige folkeaander. Men Herren skal skifte ret mellem dem. Du ved, hvor der ofte har været slige brydninger. Den ene folkeaand vil knuse den anden. I overmod staar de store folks repræsentative mænd frem og siger: de smaa folk er domte, de skal forsvinde. Jeg ønsker ikke at vise dig dette i det vide og brede, men jeg vil henstille til din historiske

sans at overveie, om der ikke ogsaa hos os har skeet noget saadant. Den norske folkeaand er blevet trængt tilbage og op i dalene til et afsides liv. Se nu paa Finland. Der er kampen mellem folkeaand og folkeaand gaaende. Se brydningerne i Sønderjylland og i Østerrige-Ungarn.

Men Herren skal skifte ret mellem folkeaanderne. Og vi ved, den ret kommer, naar hans evangelium faar give sig et fyldigere udslag. Ellers har han de mange midler ihænde til at faa sin ret frem.

Jeg kan ikke negte for, at jeg mangen gang har følt det slig, at noget af det som arbeider hos os nu, maa sees ogsaa i dette lys.

Herren skifter ret! Lad os huske paa, at Herren er historiens Gud, at han ogsaa har noget at gjøre i det udslag, som folkeaanden gjør i tiderne.

For mig staar det slig, at det er en stor opgave for os at komme i dyb og ægte forstaaelse med folkeaanden. Kirken bør have det som en særlig opgave. Dens arbeide er som dens mester at elske. Men den maa forstaa dem, som den skal elske. Forstaaelsesløs kjærlighed virker blot halvt. Er ikke det en kjendsgjerning, som missionshistorien tydelig lægger i dagen! Og er ikke det netop blevet et hovedled i vor missions praksis, først og fremst at forstaa egenarten hos hedningerne. Arbeide sig ned til folkehjertet og ud fra denne kjærlige forstaaelse prædike Kristus?

Det staar om Herren, at han saa folket og ynkedes over dem. «De var som faar, der ikke havde hyrde». Nu skal vist ikke jeg paatage mig at analysere hans blik eller denne hans medynk. Det er mig for høit. Men rent menneskelig ved jeg, at en ser dybest og sandest og føler renest og mest barmhjertig, naar det sker ud af den fulde forstaaelse. Og derfor tænker jeg mig ogsaa, at der i Herrens blik og i hans barmhjertige sind netop ogsaa var noget af dette, at han saa og følte ud af den forstaaelse, hjertet rummer, naar alle momenter er med.

Og nu vilde jeg gjerne give vor samtale en lidt mere praktisk retning. Vi to er begge prester, og vi vil begge tjene Herren i hans evangelium.

Er der da i vor tid noget som særlig bør indvirke paa os i denne vor tjeneste?

Jeg tror der er — jeg tror der er to ting. Og vil da give mig lov til at holde dem frem.

Vort folkeliv er — som det nu erkjendes fra sagkyndigt hold — ifærd med at give sig et udslag, sterkere end nogensinde før. Den særprægede norske folkeaand er kommen saapas til kræfter, selvstændighed og selvbevidsthed, at den vover sig frem i kulturstrømmen. Vi som er med i bondeungdomsarbeidet, vi ser dette kanske mere end mange andre. Det ytrer sig i mange ting. Det ytrer sig i en voksende sans for mere nationalt maal i skole og kirke. Store dele af vort land kommer med i denne bevægelse, og naar den bliver kjendt, viser det sig, at endog modstandere ændrer sine tanker og sympathier. Jeg har før sagt dig, at her heller ikke er mangel paa overdrivelser. Det ytrer sig ogsaa i mange andre ting. Du ved vore kunstnere, eller ialfald en retning blandt dem, endog i sin farvesans har fundet noget at lære af vor nationale bondemaling. Det samme er tilfældet med arkitekturen. Man opdager, at det har ikke været ganske frit før, at her har været folk her paa bjerget» og. Man har selvfølgelig vidst lidt om det før og. Jeg henviser dig i saa maade til vor literaturhistorie og til den nordiske oldforskning. Men nu siver den bortgjemte norske folkeaand ud snart sagt i hver mere evnerig bondeungdom. Der er blit en strøm deri, anderledes end før. Saa sterk strøm, at det har sat fart i mange ting!

Ser du denne løftede øks endog i vor politik! Du og jeg ønsker begge at stemme hidsigheden i den ned. Men lad os se paa den med forstaaelse. Og gjør vi det, da ved vi, at der er noget tilbagetrængt deri, som holder paa at bryde sig frem. Noget næsvist, storsnudet og norsk ja! Men ligevel noget, som ikke lader sig overvinde med dom og sterke ord.

Ved du, hvad en af vore fremmeligste bønder sagde til mig en kveld, vi sad og talte om baade religion og humane bevægelser i de sidste tider. Han sagde:

«Havde der været saa pas forstaaelse af os bønder og vort bondeliv i 80-aarene som der nu begynder at blive hos Dere, som arbeider i kirke, skole og lov, da havde vi neppe havt rigsretten .

Det er slet ikke vist, at dette er ret tænkt. Men der er dog noget at merke sig. Det har udover bygderne i den vaagnende folkeaand, hos de mere begavede — ofte ogsaa mindst religiost bevægede — været en følelse af, at vor politik var en kultur- og klassekamp, en kamp, hvori ikke mindst uviljen tilspidsed sig mod det fremmede, det som trængte sig frem uden agtelse og forstaaelse af det hjemlige. Der har selvfølgelig været meget urigtigt i et slig syn faa det. Men der er dog maaske ogsaa noget ret deri. Det er den fulde sympathiske forstaaelse som har manglet. Manglet ogsaa hos kirken. Jeg ved, dette skurrer i orene dine. Men jeg maa ligevel sige det.

Kirken har nok elsket, prestestanden har i det hele og store været hæderlig. Vi ved dog nok du og jeg, som selv er prester, hvor ynkelige vi dog ofte er i denne vor tjeneste. Men har der været en slig broderlig forstaaelse, mon, som har tilladt alle disse universitetsdannede og bytrænede mænd at se bonden og folkelivet ret an, føle sig blandt dem som brødre, elske det hos dem, som var egenartet og vurdere det efter dets værd? Har der ikke været noget aristokratisk endog i vor kristelige omgjængelse, noget der har forraadt os som overklassens mænd overfor underklassen?

Jeg ved ikke, jeg har følt dette saa sterkt, som naar den staute, veldannede hardangerbonde kom ind i min prestegaard, først efterat han havde sat træskoene af sig udenfor. Saa sad vi derinde, min hustru og jeg, kanske ringere for Gud end denne mand paa «strompelæsten». Vi følte det. Og jeg tænker nogen hver af os i vore bedste stunder har følt lidt af dette saare væsen klage i os over os selv. Vi kirkens prester ligesom oppe paa en piedestal, vi, som skulde være de fremmeligste i ringhed og ydmyghed.

Lad os nu blot tænke os, at vi var gaaet ud fra vore studier, ud i bygderne med en dybere historisk forstaaelse af bondeliv og bondekultur, at vi var kommet derud — ikke til noget som var bondsk og simpelt baade i tale og sæder, men til noget som aanded af vor gamle norske kultur, som var ætling af et norsk liv, der stod høit, ja efter de sagkyndiges mening høiere end sin samtid i mange ting. Vilde ikke det givet en anden sans og større agtelse?

Og hvorfor har altid den læge forkyndelse, mon fundet lettere ind til hjerterne hos os end vi prester. Er det fordi lægmændene er gudeligere? Jeg tror ikke det. Jeg ved, at vi prester arbeider hæderligt paa vor kristenstand. Eller fordi de er mere begavede og taler kanske klarere? Nei, nei. Men mon det ikke netop er, fordi de kommer folket imøde paa en bredere platform, en folkeligere og mere ligetil?

Det er denne platform, som vi prester maa ind paa. Derind skal vi med fanget fuldt af Jesu Kristi evangelium. Vi maa indvinde noget af dette i vor prestedannelse. Vær viss paa folkeligheden er ikke for lav og dannelsen ikke for høi. Kunde det ikke være værdt at studere disse ting ligesaavel, som man med følelse af det fine og fornemme griber til andre studier?

Her har vor kirke noget at vinde. Og det er mit haab, den skal vinde det. Vor kirke maa gjennem sin repræsentative stand bli folkets ven, *dets allerbedste ven.* Vi maa ikke søge vor anseelse og berømmelse blot derved, at vi er lærde mænd, gode prædikanter, gode skolemænd. Men derved først og fremst, at vi kjender vort folk og er dets ven.

Dette var det ene punkt.

Det andet er endnu vigtigere, fordi det er selve kirkens mest vitale interesse, som ligger i det. Du skjønner straks, hvad jeg tænker paa. Det er dette, at vi i hele vort aandsliv maa blive gjennemtrængte af Jesu Kristi evangelium uafkortet.

Jeg kommer her til et punkt, som tales meget om i vor tid. Ogsaa i min tanke staar det langt fremme.

Det forekommer mig, at mange af de nye interesser, som er kastet ind i vor theologi har havt en bedrovelig evne til at afblege Kristi evangelium. Vi ved, det har været en svær tid for mange, og allermest for dem, som har havt det slig, at deres aandshorisont vendte ud til mange egne i aandslivet.

Ind til os er der stormet en theologi, der, som mig synes, er mere tildannet af naturvidenskab og filosofi end af bibelsk aand. Og denne theologi har fra Tyskland af — thi vi norske har ikke havt nogen position at stille os bag — i den grad optaget vor kirkelige videnskab, at den ikke har

faaet tid til at fordybe sig i bibelsk aand og udlede den positive aandsstrøm udover os, men meget mere brugt alle sine evner paa det vi kalder kritik, undersøgelse og atter undersøgelse. Jeg vil nu paa ingen maade negte undersøgelsen dens ret i theologien. Den hører med til theologisk videnskabelighed. Men den kirke bliver fattig, som ikke faar andet og mere af sin kirkelige videnskab end disse flisespikkerier, som bestaar i kritik. Og den kirke kommer heller ikke til at elske og vurdere høit sin videnskab, men meget mere til at mistænke den og tvile paa den. Det er dette, vi desværre oplever i vor tid.

Den positive bibelske strøm faar ikke flyde rigt nok. Den er slaaet om i kritik. Det er ikke min sag at kritisere vor theologi. Saglig seet er jeg heller ikke mand til det. Men jeg er prest og har lidt sans for aand. Og det er mangelen af denne bibelens rige herlige aand, jeg savner. Det er blit mere og mere et savn i min egen aand, at den forlidet er gjennemtrængt af bibelens aand. Derved er der opstaaet vanskeligheder, tvil og knuder. Men jeg har merket, at hvergang den bibelske aand fik strømme ind til mig, da er det altid og atter skeet, at den «har opladt sin runde og milde haand og har mættet min sjæl med velsignelse». Og jeg frygter for — jeg tænker paa mig selv — vi i al denne theologiske kritikens tid kan have kommet til at sultefødre vore menigheder, ikke ladet dem tilføre den fulde strøm af den bibelske aand. Det er en stor fordring til os i bibelen og det er, at «vi skal tale som Guds ord».

Men nu synes det mig, at det er en saa aldeles overvældende grundtanke i Guds ord dette om den fulde, afgjorte, færdige frelse i Kristus Jesus. Dette, at han ved sit liv, sin død og opstandelse har gjort godt igjen alle ting. Jeg fremhæver særlig dette om «Jesu Kristi blod, som renser fra al synd». Det forberedes i evangelierne og kommer da i Herrens egen mund til foreløbig udtalelse. Men det er udviklet til lykkelig erhvervet visshed i Acta og i brevene. Saa sterkt, saa overvældende er det fremme, at det for mig staar slig, at er ikke dette det første og det sidste, det alt gjennemtrængende i vor forkyndelse, da er der dæmmet op for den gudgivne strøm i bibelen. Da er den hæmmet i sit frie løb.

Da er kjendsgjerningerne afbleget og derved den hele grundvold blevet utryg.

Nu, ved jeg nok, at der er ingen, som vil tage ind over sig beskyldningen for, at de stænger for denne rige Gudsstrøm. Det gjør man vel heller ikke. Men at gjøre en flod til en bæk er lige galt. Hvis ikke dette blir en flod i al vor tanke og i hele vort aandsliv, da er der en afblegning.

Dette viser sig da ogsaa i den kristelige vækkelse. Der hvor den kommer frem, der er det altid ud fra denne rige, fulde forkyndelse, som leder flodens strømme ind i hjerterne helt og rigt. Ligesom der altid blir tørke der, hvor der kun er solskin, hvor deilig solen end skinner, saaledes blir der fattigdom paa bibelsk grundtanke der, hvor ikke den fulde evangeliske gudsstrøm faar flyde.

Lad derfor forkyndelsen vælde ud fra det fulde, frie, rige evangelium. Lad prækenen være mættet med gudsord og ikke blot af aandrigheder og træffende skildringer. Lad der stromme kjernefulde bibelske udsagn i den. Men lad det alt være baaret af Jesu aand og af folkelig brodersans og følelse. Lad os arbeide os ind til folkehjertet, lad der bli en drift i os til at studere folkepsykologi, men ikke som et uinteresseret studium, men i Jesu aand og for hans skyld. Skulde det være fornemmere at læse sig til lidt lærdom af tyske kommentarer. Nei, nei. Jesus selv viser sig i al sin tale og ferd, at han har givet sit bedste hen til at studere og elske folket.

Naar jeg tænker paa disse ting, er det som mit blik skuer udad efter mænd, som kunde give os noget, vi kunde kalde en norsk theologi og noget, vi kunde sige om at det var en norsk kirke. Mænd, som ikke først og sidst skulde hente al sin lærdom og al sin videnskabelighed fra et andet om end nok saa beslegtet folk. Mon det skal ske?

I det praktiske kristne aandsliv hænder det nok. Men jeg synes ikke, det hænder meget i vor kirkelige videnskab. Gid der kunde bli en retning i vort kirkelige liv dette! Gid vi prester kunde gjøre noget ved det!»

«Du nævnte theologien og den kirkelige videnskab, Olaf. Du sagde, vi maatte faa en mere norsk theologi. Det undrer mig rigtig, at du, som selv skal være en videnskabelig dannet

theolog og fremdeles sysler med din theologi, kan tale saa molboagtig om videnskab! Jeg ved ikke bedre, end at videnskaben er international og universel, og at de theologiske undersøgelser, som gjøres, hvor de end hører hjemme, tilhører alle land. Vi maa være glad for, at vore kirkelige videnskabsmænd staar i den inderligste rapport med de store videnskabelige centrer i Tyskland og holder os à jour med, hvad forskningen til enhver tid fører frem. Denne opposition mod Tyskland paa enkelte hold, forekommer mig, viser mangel paa forstaaelse og anerkjendelse af, hvad egentlig videnskabelig kultur betyder for Guds rige. Vilde du heller vi skulde synke ned paa dette almueagtige stade blot for at faa noget vi kunde kalde norsk?»

«Nei, stop, min ven, nu ræsonnerer du for fort! Eller du har ikke forstaaet mig.

Der er, saa synes det mig, to ting at overveie, naar der tales om videnskab i denne forbindelse. Det er sandt, den videnskabelige forskning er international. Men der er ogsaa de ting i videnskab og aandsliv, som i høi grad er nationalt. Det internationale er alt det, som følgestrengt hører ind under kaussallovene. Som f. ex. i matematiken og de andre exakte videnskaber. Aarsags- og virkningsforholdet i det empirisk iagttagelige og det strengt logisk tankenødvendige vil paatvinge sig alle hjerner i alle lande og omtrent ens. Anderledes er det med hvad man kalder aandsvidenskaber. Der forlenes tænkningen med noget fra hjerte og gemyt. Og dette er noget meget væsentligt. Kanske — naar alt kommer til alt — det fineste og bedste i aandslivet. Gud er ikke blot i den følgerigtige logik, heller ikke blot i de iagttagelige kausallove eller i de empiriske undersøgelser. Gud er en aand. Han er ikke til at fængsle i dette eller hint specielle. Han har ikke indgaaet nogen særpakt med vor tids forgudede specialisme. Mon han ikke ogsaa har sit virkefelt i gemyt, i sindet, i hjertet? Og skulde han, som er aand, ikke ogsaa derfor kunne forlene aandsarbeidet med noget væsentligt af sig. Du ved, der er noget, vi kalder intuition og det intuitive. Skulde vi, som lærer inspiration og er forvissede om dens realitet, være i tvil om, at Gud, som er en aand, ikke virker gjennem intuition. Jeg er ikke meget lærd, men jeg kunde

ud af kulturhistorien vise dig, at mange af de største videnskabelige fremskridt er kommet ved intuition, ved et genialt coup saa at sige. Og netop her, i aandsvidenskaberne, er gemyt, sind, vor intuitive evne saa at sige vendt mod Gud. Det er, som naar Marconi lægger ud sine apparater for at indhente gnisten fra den anden side. Vi har vort sind, vor aand i bøn og stemning vendt mod gnisten fra Gud. Saa i alle aandsvidenskaber. Og vel allermest i *scientia divina* i den troende theologi, naar den ønsker at være ædel og sin gjenstand værdig.

Har jeg nu ret i det, som jeg før har søgt at gjøre klart for os, at folkeevnerne er gruppérede udover jorden, og at der er noget, vi med rette kan kalde folkeaand, da fører min tænkning mig ende bent frem til det krav, at der ogsaa maa blive nationale aandsvidenskaber. Der maa blive nogen forskjel i evnernes egenart og derfor nogen forskjel i det, de producerer ud af denne sin egenart.

Kan du da ikke tænke dig, at vi kunde have noget, vi kunde kalde en norsk, kristelig videnskab. Selvfølgelig har vi da ogsaa lidt deraf. Men saalænge vi altid skal hente alt fra Tyskland, saa bliver det lidet selvstændigt deri. Bedre lidet og vort end meget og andres. Det vilde være mere selvstændighed deri og mere personlig lykke.

Jeg skal anføre et eksempel. Jeg ved ikke, om det vil veie stort i dine øine. Det er heller ikke slaaende nok, om det end viser retningen i min tanke. Se nu Danmark. De har havt sin Kierkegaard, sin Mynster og sin Grundtvig. Det var noget selvstændigt, noget som sprang ud af dansk folkebund. Vi ved alle, at dette mægtig har præget dansk kristeligt aandsliv.

Og det er et stort spørgsmaal, om ikke det udslag af aand og tændende gnist, der flød frem i 50-aarene af mænd som Lammers og Gisle Johnson, ikke ogsaa særlig tændte, fordi der var noget i det, som var oprundet af norsk folkebund. Jeg lader dette staa hen, jeg er selvfølgelig ikke istand til at bevise det.

Men det tør jeg sige ganske bestemt, at vor kirke, vor kristelige videnskab og vort kristelige aandsliv overhovedet vil have meget mere udsigt til at slaa igjennem i norsk folkeliv, hvis det hele bliver mere gjennemtrængt af norsk folkelynne og forøvrig ikke er et afbleget evangelium. Thi da har vi de to gribende hænder, den ene, den evig moderlige kjærlighedens haand i Kristi evangelium, som griber det rette greb efter alt det tabte, og den anden, den folkelig nationale, som formaar at gjøre det folkelige greb, fordi den selv er en haand paa det folkelige legeme».

«Ja, nogen drømmere og romantikere er I alle I natio

nalister. Baade I her hjemme hos os og ude. Se nu nationalisterne i Frankrige, se dem i Dreyfusprocessen! Og I har gode anlæg til at blive noget lignende, I herhjemme ogsaa, blive det baade i kirke, skole og politik. Vilde I nu endda fare lempelig og være forsigtige og tolerante. Men der er vel lidet at vente deraf».

«Ja deri har du ret Harald. Der er noget i denne retning, som tit løber over grænserne. Den er slet ikke ganske ufarlig. Der er fanatikere og hidsige hoder med. Der er maalstrævere med varmere hjerter end udviklet og klar tænkning. Men der er og mange rimelige folk med. Du maa være opmerksom paa, at retningen ogsaa omfatter mænd, som er saavidt ballastede med viden, Kristi sind og visdom, at de ikke gaar med paa hvadsomhelst. Det kunde være en opgave for dig og ligesindede og at sætte Dere lidt ind i disse spørgsmaal. Jeg forsikrer dig, det vil ikke forringe Eders dannelse eller aandsliv. Jeg tror, det vilde blive en berigelse.

Og hvad nu dette drømmeri angaar, du nævnte, da kan jeg ikke negte for, at jeg mangen gang har skuet med glæde ud til en tid, da norsk aandsliv er consolideret. Jeg mener, da alt det folkeaand har at yde i aandsliv, kristenhed og kultur, er gaaet ind i den fælles strøm. Jeg tænker, det skal blive merkbart.

Ja, det har ofte glædet mig at tænke, at der ogsaa fra norden kunde komme en skjærv til den store Herrens kirke, en skjærv om hvilken der kunde siges:

«Hvo er disse, som kommer fra norden med Tarsisskibe og er blandt de første til at føre mine børn til mig!»

Lidt deraf har vi allerede faaet i vor mission, Gud være tak! Maatte det blive noget lignende ogsaa i vor kristelige videnskab og i vor kristelige kultur!»

Tiden var gledet hen. Harald reiste sig, som det saa ud — mindre tilfreds, og gik. Olaf sad endnu. Han saa udover bygden. Saa reiste han sig og stod slig en liden stund.

Han var blevet varm af den megen talen. Han var heller ikke sikker paa, at alt var tænkt ret og talt ret. Men en ting følte han, at han ikke tog feil i, det var dette, som steg op i ham som bøn fra det dybe:

Herre, Gud, velsigne os her i vor kirke og vort land, velsigne os i Jesu Kristi aand og evangelium!

Saa gik han.

BLANDT ØSTERRIGSKE KATHOLIKER OG PAA BESØG I ET ØSTERRIGSK KLOSTER.

Et reisebrev fra *J. Mourly Vold.*

Steyermark i januar 1901.

I.

Efter et længere ophold i Berlin reiste vi — min søster og jeg — over Dresden, Prag og videre gjennem det egentlige Østerrig og Steyermark med Italien som endemaal. Fra det interessante, gammeldagse, melankolske Prag med dets tunge og svære bygninger, med dets originale taarne og dets mange minder fra hussiterne og trediveaarskrigen, endnu den dag idag oprevet ved nationalhadet mellem de faa tyskere og de mange tscheker[1]), kom vi til det moderne, vakkert beliggende Linz, hovedstaden i Øvre-Østerrig, med de støvede gader, men ogsaa med de vakre bygninger og fik her den første leilighed til at stifte bekjendtskab med de tyske østerrigeres muntre, aabne og imødekommende nationalkarakter. Uagtet de gode østerrigere fryder sig ved livet, glemmer de ikke sine religiøse pligter — at dømme efter de mange helgenbilleder og deres knælen og beden foran disse. Alt synes gaa glat, med iver og lyst.

Hvem skulde troet, at man endnu saa sent som i det attende aarhundrede vilde ytre sin taknemmelighed mod forsynet ved at bygge en plastisk fremstilling af treenigheden som treenigheds-søilen paa den vakre Franz-Josefsplads i Linz? Fremstillingen, der naturligvis er ment symbolsk, har andetsteds flere, rimeligvis mange sidestykker, dels som

[1]) Naar vi paa gaderne spurgte om vei, hændte det os gjentagne gange, at vi intet svar fik; man sagde os senere, at tschekerne, der forstaar tysk, dog mangen gang paa gaden ikke giver svar til tysktalende personer som os.

skulptur, dels og vel især som maleri; men paa mig gjorde hin støtte et særligt indtryk, kanske tildels fordi den var den første, der mødte os paa vor vei, men ogsaa paa grund af dens krast naive præg af kolossal legemlighed. En latinsk indskrift siger os, at byen Linz opførte denne søile i 1723 som et udtryk for sin taknemmelighed mod Gud, fordi Han havde befriet byen for krig, pest o. lign. Øverst paa støtten, der skal være 26 meter hoi, ser man to store menneskelige figurer, den ene, der aabenbart skal fremstille Gud Fader, med et scepter, den anden, Sønnen, med et kors, over dem en due, Aanden; bag og over alle en sol, symbol for guddommen som enhed. Ingen tvivl om søilens fromme hensigt, men heller ingen tvivl om, at den mod sin hensigt kan drage mængdens tanker henimod tre eller endog fire guder. Interessen ved støtten ligger for mig deri, at her i legemlig form er udbredt for vore øine paa en maade et indbegreb af treenighedslærens historie eller, om man vil, af de første aarhundreders «trinitariske kampe». Thi den urgamle tanke om den alvidende, liv- og lysbringende, regjerende guddom med dens udtryk: solen og sceptret, tilfredsstillede ikke helt de gamle kristnes følelse; denne kredsede stadig om «Sønnen» paa korset og dernæst om «Aanden», allerede i det nye testament symboliseret som en due; man dreves altid mere til at fastslaa disse to personer ved siden af Verdensstyreren med scepteret. Saa kom man til de tre personer i den ene gud og stredes om formelen herfor, indtil kirkemøderne under trusel om evig fordømmelse paalagde alle at tænke og tro i overensstemmelse med den trinitariske regel. Den historiske baggrund træder imidlertid frem, saasnart man af sin religiose følelse drives til at levere billedlige fremstillinger af treenigheden. Saaledes ser vi da paa den nævnte og andre søiler de forskjellige interesser ved læren med deres historiske prædikater (sol, scepter, kors og due) udbredt for vore øine.

Ogsaa andetsteds mødte os nok af religiose anthropomorfismer. Saaledes var vi inde i Maria-domen, en vakker ny kirke, bygget i den ældre gothiks stil med de svagt tilspidsede buer; den er endnu ikke færdig; men man har ført op midlertidige vægge, saa at koret og den øverste del af

skibet kan benyttes til gudstjeneste. Hvor mange anonyme sedler i glas og ramme i denne saavelsom i andre kirkers indgangshaller, sedler med indskrifter som «Maria hat geholfen», «Maria hat geholfen in schwerer Noth und wird weiter helfen», en slags votivtavler, kun forskjellig fra de gamle templers, forsaavidt man i Mariakirken takkede «den ubesmittet undfangede jomfru» istedetfor en eller anden gammel elementar-guddom. Her som i de gamle templer fristedes man imidlertid til at spørge med den gamle skeptiker: «Hvor er tavlerne fra alle dem, der *ikke* har faaet hjælp?»

Af skulpturerne drog især en Petrus vor opmerksomhed hen paa sig. I overmenneskelig størrelse med nøglen i haanden stod han der i bronce, ligesaa parat til at lukke igjen som til at lukke op. Ved siden af ham en indskrift, hvorefter denne støtte er efterligning af en St. Petrus i Rom, der er udstyret med aflad for saa og saa lang tid; for *denne* Petrus (i Linz) var bestemt, at alle, der med dyb andagt foran ham vilde bede for kjætteriernes ophør og for kirkens enhed og magt og samtidig kysse hans fod, skulde faa aflad til evige tider, og se! støttens ene fod viste sig virkelig med glans i en anden farve end helheden, og tæerne viste sig slidte og formindskede som følge af de troendes kys. Man maa isandhed beundre en saa stor religiøs-kirkelig iver fra mængdens side, der, rigtignok rimeligvis støttet ved sin uvidenhed om den nyere hygienes fordringer, sluger i sig de mangfoldige bakterier fra de andres munde for at hjælpe den formente sandhed frem eller — for de lavere naturers vedkommende — i den hensigt at afkorte for sig selv skjærsildens bodstid. Rimeligvis er vel her som saa ofte ellers paa det religiøse omraade kjærligheden til næsten og til selvet viklet ind i hinanden.

Man maa indrømme katholikerne, at de forstaar at føre sin religion ind i folkets, især det lavere folks, liv. Det er ofte rørende at se disse menneskers neien og bøn ved deres mange smaa og store helligdomme, i kirker, paa veie eller i stræder. Vi saa i denne eller en anden kirke en liden pige, kanske en 8 aar gammel, føre en ganske liden brør, der vel kunde tælle sine 3—4 aar, hen til et alter, lære ham at folde

hænderne og faa ham til sætning for sætning at fremføre sin bøn.

Med al sin mangel paa oplysning, med al sin overtro har, som bekjendt, den katholske befolkning i syden megen elskværdighed i sit væsen og megen venlighed endog overfor fremmede. Paa det sidstnævnte karaktertræk fik vi et udmerket bevis ved vort besøg i benediktiner-abbediet.

II.

At vi lagde vor reise til Italien gjennem de østerrigske provinser, havde for en væsentlig del sin grund i den omstændighed, at jeg gjerne vilde besøge min mangeaarige kjending munken, der er professor i orientalia i benediktiner-abbediet Admont i Steyermark. Hvorledes vi blev saa godt kjendte? En lang historie, der reducerer sig til, at vi traf hinanden i Kristiania under orientalist-kongressen i 1889, som, i parenthes sagt, pateren var særdeles fornøiet med, at han blev greben af en ubegrænset taknemmelighed, fordi jeg — af helt naturlige, egoistiske grunde - - passiarede med ham 1—2 timer, og at vi senere har vekslet nytaarskort, en enkelt gang breve og fotografier, hvorhos han for nogen tid siden med stor imødekommenhed tog imod en af mine elever, som jeg sendte ham med et anbefalingskort. Jeg tilføier, at vi hverken før eller senere diskutterede religiøse materier med hinanden. Nok er det, pateren havde vist sig som en varmhjertet og trofast natur, der vel kunde fortjene titelen «ven», som han en gang foreslog, og viste sig fra den samme vakre side, da vi besøgte ham i hans kloster. Vi kom altsaa med toget om aftenen fra det støvede Linz og blev behagelig overrasket ved pludselig at se os hensat i et snelandskab midt mellem høie fjeld og ved at bli kjørt under bjeldeklang paa slæde fra jernbanestationen til gjestgiverstedet, der i enkelte henseender — bortseet fra stenmurene og madonnabillederne — mindede om en gammeldags norsk fjeldstue med dennes hyggelige præg, med de hvidskurede gulve, med de svære, høie senge og med træskjæringerne. Pateren, der om aftenen havde faaet mit visitkort, ventede ikke, til vi indfandt os af os selv, men opsøgte os allerede forud i vort hotel og mødte os med en straalende ukunstlet hjertelighed, der intet afbræk

led den hele dag, medens vi var sammen. Vi gik sammen ind til abbeden eller «prælaten», en værdig herre med verdensmands-udtryk, iøvrigt i sort kappe, omtrent som de andre benediktinere, men med et stort guldkors paa brystet, hængende i en svær dobbelt kjæde; han førte os ind i sin store modtagelses-salon, hvor han underholdt sig med os om abbediet og livet der og tilbød os sine heste med slæde til en længere kjøretur. Ogsaa prioren og hushovmesteren, for hvem vi blev forestillet, gjorde et godt indtryk, især den sidste, med hvem vi kom i lidt nærmere berøring, en vakker, beleven ung mand med et aabent, straalende og intelligent ansigt; han besørger hele husholdningen og regnskabsførselen; men prestelært, som han er, forretter han ogsaa sine messer som de andre, gir undervisning i abbediet og holder to gange ugentlig gudstjeneste i en nabokirke. Middagen nod vi, opvartet af en tjenestepige, sammen med vor vert i en mindre spisesal; hvis jeg havde været uden kvindelig ledsagelse, skulde jeg have spist sammen med abbeden og med samtlige munke i den store spisesal. Suppe og et par frugale kjødretter med god vin og grønsager, munkenes dagskost, var fuldstændig tilstrækkelig for os, og samtalen gik glat.

Vi fik nu saavelsom hos abbeden anledning til at faa lidt rede paa abbediets virksomhed. «Stiftet», som man ofte kalder abbediet, skriver sig fra det ellevte aarhundrede, men bygningskomplekset blev næsten helt ødelagt af ildebrand i 1865, saa at — desværre for os — det meste nu er en ny, moderniseret udgave af det gamle.

Abbediet har, efter hvad jeg kunde forstaa, ganske store jordeiendomme i forskjellige dele af Østerrig; men som sin hovedvirksomhed synes det dog at sætte undervisningen. Vistnok har det ikke længere retten til at styre en mængde skoler; men en hel del kirker blir dog fremdeles forsynet med prester, uddannede i stiftet. Saaledes er dette nærmest lærehjem for vordende prester. De unge mennesker, der optages og blir paa prøve, saavidt jeg forstod, i 3 aar, undervises i theologiske discipliner, derimod ikke direkte i Aristoteles eller i Thomas af Aquino — hvad ellers saa ofte er tilfældet ved katholske presteskoler —, og sendes saa med den theoretiske og praktiske uddannelse, de har faaet, ud til

en eller anden geistlig virksomhed, hvis man da ikke, som overfor vor hushovmester, har brug for dem ved selve abbediet. Naar de blir gamle og ikke længere kan virke som prester, vender de tilbage til stiftet og lever der resten af sin tid, saa at de paa den maade faar en art pensionering. Selv efter døden tilhører de klosteret; deres eiendom falder tilbage til dette, og deres legemer lægges uden kiste i en fælles grav under kirken.

Dagsarbeidet i selve stiftet gaar naturligvis for sig efter en bestemt plan med bestemte bønne- og spisetider, til hvilke det gjælder at indfinde sig præcis; men samtidig ser det ud, som om man søger at sikre de enkelte en vis frihed; saaledes holdes morgenmessen af de forskjellige fædre («patres») til forskjellige tider. «Professorerne» faar sin uddannelse og titel ved at opholde sig ved et universitet. Men iøvrigt var jo tiden for knap for os til, at vi kunde komme grundigere ind i stiftets didaktisk-pædagogiske virksomhed, hvad iøvrigt vilde havt sin store interesse.

Den til klosteret hørende store have kom desværre nu i vintertiden ikke til sin ret. Men i de store bygninger blev vi efter middagen ført omkring af vor vert, professoren, og af hushovmesteren. Det vakte straks vor forundring, at ogsaa en dame kunde faa lov til at se klosterets indre og det ikke bare til at færdes i korridorer, spisesal, kirke og bibliothek, men ogsaa til at komme ind i abbedens og hushovmesterens værelser i følge med os andre. Rigtignok var der endel værelser, hvortil min vens hørte, som kun herrer kunde faa komme ind i — hvorpaa denne skilsmisse mellem værelserne grundede sig, kunde vi ikke ret forstaa. Vi vandrede gjennem den store klosterbygning med de kolossale 1—1½ meter tykke mure, gjennem dens lange og brede korridorer, aabenbart beregnede paa processioner; men vi kunde ikke forstaa, hvortil de mangfoldige værelser brugtes, saa meget mere som vore ledsagere fortalte os, at der for tiden ikke var ret mange mennesker i klosteret (jeg tror ca. et halvt hundrede) Paa vort spørgsmaal fik vi til svar, at dels har de fleste munke to værelser — abbeden endog fem —, dels staar der en god del værelser altid ledige, færdige til at modtage tilreisende, især ordensbrødre, men ogsaa andre, da gjæstfrihed fra

gammel tid af hører med til benediktinernes særlige pligter. Saasnart hushovmesteren forstod, at der var nogen mulighed for, at vi kunde blive i bygden til næste dag, foreslog han da ogsaa, at vi skulde tilbringe natten i abbediet, og, da vi om aftenen fra vor tur kom tilbage til klosteret, havde han allerede ladet to hyggelige værelser opilde til brug for os; vi fandt dog at burde fastholde vor første bestemmelse, at reise samme aften. Medens hovmesteren og min søster gik forud til bibliotheket, førte min lærde vert mig ind i sine værelser. Her fik jeg mit tidligere indtryk af professoren bestyrket som en mand, der lever hovedsagelig i og med sine bøger. Hans privat-bibliothek var forholdsvis stort, og jeg gad vide, om ikke den lærde mand for bøgernes skyld i større udstrækning har gjort brug af munkenes ret til at ombytte den daglige portion vin med en pengesum. Bibliotheket indeholdt ikke alene orientalske og orthodoks-theologiske skrifter, men ogsaa enkelte kjætterske; jeg saa saaledes i en hylde Luthers skrifter, ja endog Hilgenfelds «Einleitung in das neue Testament», og, jeg tror, Harnacks «Wesen des Christenthums» blandt andre. Jeg fik høre, at man ogsaa studerer bibelkritiken, uagtet der for abbediets medlemmer saavelsom for de andre katholiker gjælder forbud mod visse skrifter; saadanne bøger tør kun læses af de høiest stillede, specielt af dem, der skal kritisere dem; min ven 'maa som andre have tilladelse hos overordnede for at kunne faa læse visse skrifter; men dette er ialmindelighed bare en formalitet, efter hvad han forklarede. Vi kom snart ind i abbediets med et galleri forsynede bibliotheks-sal, som mange bogsamlinger kunde ønske sig magen til: stor og rummelig, prydet med farvemættede tag- og vægmalerier samt med skulpturarbeider og oplyst fra en række vinduer langs begge salens langvægge; selve bøgerne straalede i livlige farver; der var i det hele over dette lokale udbredt en glans og festivitas, der gjorde det særlig tiltrækkende. Merkelig nok skriver det sig fra det attende aarhundrede, idet det jerngitter, der er opslaaet udenfor vinduerne, i 1865 bevarede denne afdeling af klosteret for at opsluges af ilden, der fortærede det øvrige. Bibliotheket skal iøvrigt indeholde 80 tusinde bind og over tusinde haandskrifter. Hvor omhyggelig,

fin og prydet var ikke skriften i en haandskrift-foliant, en kirkefader, jeg paa slump aabnede! Vi saa ogsaa den vakre klosterkirke, forsynet med to slanke gothiske taarne; den har, som andre katholske kirker, adskillige altere og alterbilleder; paa hver sin side midt i skibet ligger i kister af glas i halv hvilende stilling de i klar, hvid silke indhyllede skeletter af to hellige mænd, der, som det blev sagt, var bragt hid fra katakomberne, og oppe paa en af væggene staar meislet i sten den hellige Blasius, klosterets beskytter. — For fuldstændigheds skyld tilføier jeg, at klosteret ogsaa underholder et apothek i en bygning tæt ved kirken.

Saa var tiden inde til kjøreturen. I prælatens eller abbediets dobbelte bredslæde, forspændt med to prægtige heste, og i ydertoi fra klosteret, kjørte vi sammen med vor vert i raskt trav gjennem et deiligt fjeldlandskab, ind i en dal, der blev smalere og smalere, indtil vi var inde i det interessante alpepas «Gesäuse»; fjeldene har her former, som tildels minder om vort vestlands dristige toppe og spidser; luften var ren, og formationerne tegnede sig klart op mod himlen med solskin over snetinderne. Vi for hurtig forbi flere smaa helgenstationer og mødte steyermarkske bønder, der saa kvikke og glade ud; disse hilste ærbødigt, efter hvad pateren beskedent sagde, fordi de holdt mig, der kjørte i prælatens pels og med hans heste, for at være prælaten selv, for hvem de havde en overordentlig ærefrygt.

Efter tilbagekomsten til abbediet aflagde vi en afskedsvisit hos prælaten; han viste sig meget imødekommende og tog os med ned i klosterets primitive restaurant, nogle forholdsvis smaa værelser med udskjæringer paa vægge og stole. Under jevn samtale, der dreiede sig om stiftets forhold o. lign., tildels ogsaa om Norge, fik vi her et enkelt maaltid og nød godt af den ypperlige vin, som produceres i abbediets filialer i de sydlige østerrigske provinser. Bagefter tog vi farvel med hushovmesteren, der paa grund af et par undervisningstimer i tegning ikke havde kunnet være med paa kjøreturen; vi saa hans to koselige værelser med gammeldags solide møbler, med gode malerier, hvoriblandt en madonna efter Murillo, med et par boghylder med pent indbundne bøger o. s. v.; han viste os sit album for prospektkort

og kom i et og alt imod os paa den mest elskværdige maade. Vor professor fulgte os ned i hotellet og forlod os ikke, før vi gik ind i jernbanevognen. Som han var meget fornøiet med vort besøg, havde ogsaa vi en taknemmelig erindring om at have tilbragt en god og interessant dag, der ikke vil gaa os af minde.

Vi maa beundre den humane aand, der gjorde sig gjældende i abbediet ved siden af de middelalderlige religiøse former, den hjertelighed, hvormed vi blev modtaget, og ikke mindst den store toleranse, der forbød vore verter at forarges over os med den afvigende tro, over os, som ikke bøier os og ikke slaar korsets tegn for deres helligdomme, en toleranse, der afholdt dem fra ethvert forsøg paa at paavirke vor religiøse tankegang.

Og efter denne flygtige skildring, der indeholder en række enkeltheder af dagligdags karakter, af liden interesse i og for sig, men kanske af nogen interesse, fordi de viser os et kloster ikke bare med gammelt munkepræg, men udstyret med de samme moderne kultur-elementer, som vi lever i — tager jeg afsked med «For kirke og kultur»s læsere for at fortsætte min reise sydover.

DET ISLANDSKE FOLKS INTERESSE FOR ASTRONOMIEN.

(Af *Gudmund Hjaltason*).

Island har længe været bekjendt som sagas og digtningens land. Det har ogsaa havt stormænd i lovkundskab og sprogvidenskab. Men med naturvidenskaben har det som oftest været smaat deroppe. Den jordiske natur der er stolt og streng. Vulkanerne og de store sand- og lava-ørkener, de vældige jøkler og de farlige elve, havisen og det haarde, uberegnelige veir: dette ligesom støder den ensomme og fattigt udrustede gransker fra sig. Saa hans aand vender sig da til menneskelivet, eller ogsaa til den fjerne rolige himmel, og *saa* til himlens Gud. Derfor har vi saa mange udmerkede salmedigtere. Derfor er en saa uforholdsmæssig stor del af vor lyrik religiøs. Derfor har stjernekundskaben spillet en stor rolle hos os. Denne slags visdom er, ved siden af kristendommen, kjernen i vore tænkeres tankefrugter. Den begeistrer de fleste af vore store digtere. Ja den faar en hædersplads hos temmelig verdslige og prosaiske forfattere. Og den har ogsaa vundet de simple folks kjærlighed.

Interessen for stjerneverdenen er gammel i Island. Det ser saa ud, som om nordlysene, de fagre og sterke islandske nordlys, ogsaa har draget vore gamle vismænds sjæl op til himlen. *Torkel Maane*, Islands tredie lovsigermand, 970—985 f. Kr., var saa greben af solens skjønhed, at han paa sin dødsdag lod sig bære ud i solskinnet og befol sin aand i den guds haand, som havde skabt solen. *Ingemundssønnerne i Vatnsdalen* var ogsaa hedninger, men de dyrkede ogsaa solens og stjernernes skaber. Denne deres tro gav dem trøst i deres største sorg. Den forædlede deres hjerteliv, saa at de blev vistnok de allerførste blandt vore gamle hedninger, som for alvor satte sig imod børneudsættelsen. Og hos deres fostersøn var denne tro en bro fra hedenskab til kristendom.

Torstein Surtur lagde saa nøie merke til solens gang, at han forbedrede vor gamle kalender.

Saa er *Einar à Thveraa*. Det var ham, som sagde til vore forfædre, at de ikke skulde give sig under kong Olaf den helliges magt. Og i den tale, Einar i denne anledning holdt paa Altinget, har vi nogle af de vakreste fædrelands- og folkekjærlighedsord, som findes i historien. Men denne kloge og praktiske mand svang dog sin aand høit til de lyse sale. Thi saaledes fortælles om ham i Ljósvetninga saga, kap. 14: «Han befalede sin faarehyrde at staa tidlig op hver dag, og følge solen om midtsommeren; og naar dagen blev kortere, skulde han følge stjernen og være ude efter solnedgang». ««Og læg merke til alle ting, som du ser og hører, og fortæl mig alle store og smaa nyheder»». «Og Einar selv stod tidlig op og sov lidet, gik ofte ud om nætterne og saa paa himlens stjerner, og lagde nøie merke til dem og havde god forstand derpaa».

Saaledes har vort folk allerede i den gamle sagatid havt vismænd, som havde levende sans for himlens herlighed.

Efter reformationen fik vi en lærd, dygtig og myndig bisp, *Gudbrandur Thorlaksson*, bisp fra 1570 til 1627. «Han havde god greie paa stjernekonst og han gjorde et billede af himmelhvælvingen», og var den første som maalte Islands stilling paa jorden og lavede ogsaa en mesterlig jordglobus. Selv var han meget ortodoks og den ivrigste i at udbrede og grundfæste den lutherske kirkes magt. Han var ikke videre digterisk anlagt, men holdt sig strengt ved det faktiske. Ikke destomindre har hans aand afrystet lænkerne og hævet sig til de frie, lyse høider.

I det 17de aarhundrede fik vi vor største digter *Hallgrimur Peturson* (f. 1616, død 1674). Hans *50 passionssalmer* er et stort kristeligt kunstverk, som i litterær henseende er jevnbyrdigt «Edda» og «Heimskringla». Dermed sang han kristentroens kjerne dybt ind i vort folkehjerte og gav det saaledes kraft og fred, mod og taal i vor største trængsel.

Thi aldrig har vort folk været saa dybt sunket i synd og nød, som netop i det 17de aarhundrede. Men H. Petur-

sons aand gjenreiste og forædlede vort folkeliv med sin hellige sang. Hans sendelse gav os vished om at Gud ikke havde forladt os. Og denne vished gav os haab, ikke blot om evig. men ogsaa om jordisk fremgang og lykke. Og alle ædle længsler vaktes ved hans sterke og blide røst. Vi var saa heldige, at faa kristendommens hjerteliv fremstillet i et egte folkeligt, skjønt og ophøiet kunstverk. Gjennem det er da kristendommen blevet ikke blot en hjertesag, men ogsaa en æressag for os. Korsets ord er saa inderlig sammenvævet i dette vort herligste kunstverk, at angreb paa troen ogsaa er et angreb paa vor nationale helligdom. Dermed kan man forklare, at selv verdslige og vantro folk kan ære, ja tildels ogsaa elske disse salmer, og at vor ædle unitar, som angreb dem, blev saa hensynsløst nedrakket af de mest forskjellige mennesker. Disse salmer synges paa hver dag i fastetiden. Og mange kan dem udenad.

Nu, denne Islands hellige Bernhard havde ogsaa stor interesse for vort gamle hedenske aandsliv. Han fremstillede det i en vældig sang som et monster i kraft, daad og idræt. Men dog siger han: «Himmel og jord er en bog med to store blade. Paa det ene blad ser vi trær og blomster. Paa det andet sol, maane og stjerner. Det er mere opbyggeligt at læse denne bog end alle hedenske historier, endskjønt de ikke er ganske forkastelige».

Han maatte kjæmpe med fattigdom, og saa med en haard og langvarig sygdom, der blev hans død. Han havde altsaa ikke stor tid til at sysle med videnskab.

I det 18de aarhundrede virkede biskop *Hannes Finnsson* som en praktisk folkeoplysningsmand. Han skrev en hel del om kometerne; og andre skrev da ogsaa forholdsvis vidtløftige skildringer af meteorerne. Og dette som de skrev, var ikke lærde afhandlinger, men folkeskrifter.

Saa kom *Magnus Stephensen* (f. 1762, d. 1833). Han er vor største oplysnings- og fremskridtskjæmpe i det 19de aarhundrede. Hans hovedfag var lovkyndighed. Men han var ogsaa godt hjemme i landbrugskundskab og plantelære. Han syslede desuden en hel del med digtning og filosofi. Han indførte rationalismen og forkastede den gamle kirkesang og indførte en ny salmebog. Men H. Petursons salmer bøiede

han sig for. Han skrev mange gode stykker om stjernelære. Og især er to af dem: «Vort solsystem» og «Stjerneverdenen» udmerkede. Jeg glemmer aldrig det store og dybe indtryk, disse stykker gjorde paa mig i min barndom. Jeg var dengang neppe 10 aar gammel. Men mit unge hjerte blev opvarmet, mit aandesyn udvidet, min kundskabslængsel næret og styrket. Og min barnetro blev endnu blidere og gladere. Men jeg blev ogsaa overvældet af ærefrygt for universets storhed. Jeg drømte ofte om det om natten. M. Stephensen har mer end nogen anden vakt videnskabelig sans i Island. Jeg, ligesom de fleste af mine landsmænd, har ham meget at takke. Hans skrifter er ikke videre formfagre. Men der er stor kraft, aand og lærdom i dem.

Saa fik vi endelig vor første videnskabelig dannede astronom og tænker *Bjørn Gunnlaugsson*. Han udmaalte Island i aarene 1831—1843. Og han gjorde det største og bedste Islands kart, som endnu findes. Han forfattede et stort filosofisk digt «Njóla» (natten). Der giver han først en kort og klar skildring af stjernehimlen. Og dertil knytter han saa sine tanker om Gud, mennesket og universet: Gud er den alkjærlige fader, Kristus den evige forsoner. Deres magt og vilje til at frelse alle giver os vished om, at alle bliver mer eller mindre salige; dog bliver mindet om de onde gjerninger, hos de værste mennesker ialfald, den ild som aldrig slukkes. Mennesket er saa vanmægtigt og ufrit, at det i længden ikke kan modstaa naadens forædlende og formildende virkninger. Al straf er bare faderlig revselse. Ikke blot himmel og jord, men ogsaa helvede vidner om Guds kjærlighed. Den evige ild skal kun fortære synden, ikke synderen. Ilden skal rense, oplyse og forædle. Paa andre kloder er der fuldt af fornuftvæsener. De alle er børn af den samme fader. Og med dem skal vi mødes i broderskab, glæde og lovsang. Og saa udbryder «tænkeren med barnehjertet»: «O, du herlighedens afgrund! Du fylder mig med fryd. — — — Hvis jeg altid maatte se og velsigne dine herlighedsgjerninger, saa havde jeg en salig himmel, selv om jeg var midt i helvede».

Brynjólfur Jónsson er en nulevende tænker og skald. Han er en fattig almuesmand, der aldrig har gaat paa nogen

skole, aldrig sat sin fod udenfor Islands kyst. Han har ikke havt helbred nok til at gjøre legemligt arbeide. Han har tjent sit brød som omgangslærer. Og derfor har han aldrig havt raad til reiser eller skolegang. Men han er alligevel en meget belæst, ja lærd mand med et meget frit og vidtskuende syn. Han har skrevet flere digte og et epos. Men hans hovedverk er dog «Skuggsjá og ráðgáta» = «speil og mørk tale». Det er et stort, men kort og klart tankesystem i digterisk form. Det omspænder menneskelivet og universet. Det giver nogle af de vigtigste af kulturhistoriens og sjælelærens grundtanker. Det giver overblik over dyre- og plantelivet. Det fremstiller nogle af religionens hovedtanker. Det fører os endelig gjennem stjerneverdenen, og det har mange vakre og eiendommelige tanker om klodernes liv og forbindelser. Den livsanskuelse, som bærer dette merkelige verk, ligner «Njóla»s. M. B. Jónsson har noget af aandetro, og er ikke saa inderlig og barnlig i sin tro som Gunnlaugsson. Alligevel er hans verk et kjæmpeverk af en fattig selvlært almuesmand.

Et saadant tanketempel kan dog bygges i vore jordvæghytter! Et saadant udsyn kan man dog have fra en ø, som siges ligge udenfor kulturen! En saadan mand er æret af de ældre og elsket af de unge som deres lys.

Dr. Grímur Thomsen er vor tredje største tænker. Ogsaa han er en kraftig digter. Hans «Drøm om stjernerne» er et af hans bedste og længste digte. Der synger han om menneskesjælens reise fra den ene fixstjerne til den anden, siger at der vil vi møde verdens ædleste tænkere, digtere og kunstnere og reise og glæde os med dem. Alle som elsker sandheden, ligegyldig hvilken religion de følger, er velkomne der i kjærlighedslærens kirke. Ogsaa dyrene faar sin del af den hinsidige lykke. Og vi møder der væsener, som bebor de herlige sole. De er fagrere og fuldkomnere end vi. Ingen hjertelos tilintetgjørelse. Væsener som staar under os og væsener som staar over os, mødes der med os i salighed. Vi erkjender da, at vor tro paa menneskets søn var altfor ringe; og vi aflægger vor hovmod. «Der er ingen mørk tale — der er meningen klar og ren. — Der bruges aldrig tankekneb. — Der gaar tanken den lige vei. —»

Der er mange andre store og skjønne tanker i dette herlige digt. Men her er ikke leilighed at fremstille dem.

Det er naturligt at vore største nutidsdigtere ogsaa maatte have sin omgang i himlen.

Vor største nutidsdigter *Bjarni Thorarensen* (f. 1786, d. 1841) var en praktisk amtmand og en varm fædrelandsven. Han er menneskelivets digter, men har ikke saa stor interesse for naturen i og for sig, bruger den mest som billeder paa aandens kraft. Men han foretrækker himlens skjønhed for jordens, og siger: «Skal vi skatte rosen høiere end nordlyset?» Og i sin stolte sang om døden taler han om det, som han mener maa borttage dødens bitterhed. Og det første, han der nævner, det er: «selv at granske solen hurtigere end vor tanke flyver, og at staa i stjernen strax som vi tænker paa den, og se det som ligger midt i maanens mund». Den første glæde han efter døden tænker paa at nyde, det er altsaa stjernekundskab. Og dog var han ortodoks og hadede rationalismen.

Den anden største digter *Jónas Hallgrimsson* (f. 1807, d. 1845) var naturvidenskabsmand, og han har skildret og besunget den islandske natur saa vakkert som ingen anden. — Han har, ligesom sin forgjænger *Eggert Ólafsson,* opdaget det blide og det idylliske i den Og han sænker sin sjæl i det. — Derfor synger han ikke saa meget om himlen. Men dog var han meget grebet af dens herlighed. Han gav ud den første islandske stjernelære og i fortalen for den siger han: «Jeg for min del glæder mig over at skue himlen, til belæring, fryd og trøst». Han er ogsaa den første, som gjorde os bekjendt med Kants tanker om solsystemets dannelse.

Den store nutidsdigter *Benidikt Grøndal,* som ogsaa er naturgransker, har skrevet en prægtig sang om «kometen». Men hans største astronomiske digt er «Hugró» = hugens ro. Det er rigt paa høie tanker og glimrende billeder og ledsaget af særdeles liflige, klare og lærerige anmerkninger. Men der er intet af de filosofiske drømme, som flere af de omtalte forfattere har saa meget af.

De andre store digtere *Mattias Jochumson* og *Steingrimur Thorsteinsson* og flere, har vel ikke digtet egentlige

«stjernesange». Men de laaner gjerne sine herligste billeder fra astronomien.

Vor største geolog Th. Thoroddsen har ogsaa skrevet flere store, men folkelige afhandlinger om stjernekæren.

Nu har jeg nævnt den astronomiske interesse hos de fleste blandt *vore store forfattere*. Og jeg tror, at den spiller *forholdsvis* større rolle i den islandske bogverden, end i de fleste andre litteraturer jeg kjender.

Men har nu den *islandske almue* da nogen interesse for stjernekundskaben? Det skal vi nu se.

Jeg var ikke den eneste bondegut, som glædede sig ved de nævnte forfatteres astronomiske skrifter. Der var mange flere som gjorde det. Der fandtes nok folk, som ikke likte Stephensens og Gunnlaugssons rationalisme. Men stjernelæren selv var folk meget glad i. Den omtalte «*Njòla*» har været udgiven 3 gange. Og det kalder vi hyppig efter vore forhold. Mange lærte dette lange stjernedigt udenad. Og de sang det om aftenerne, som om det var en kjæmpevise eller fædrelandssang. Og saa da folk fik lærebøger eller almuebibliotek, kom straks flere stjernelæreboger i de første rækker. Og folket kjøbte dem og læste. Og Flammarions «*Urania*» er nu bleven en folkebog deroppe, trods den strenge kritik som denne bog, ogsaa i Island, har været gjenstand for.

Og herom taler jeg af erfaring. Jeg var i 11 aar omgangslærer i to af de mest oplyste og mest islandske bygder i nordlandet, *Axarfjörður* og *Kelduhverfi*. Jeg holdt der foredrag om mange forskjellige ting. Det som folk først og fremst vilde høre om, var Norges natur, folkeliv og digtere — men saa i nærmeste række: *Stjernelære*. Og mange af mine elever skrev op kjernen af disse «stjernetaler» og lærte dem udenad. Jeg glemmer aldrig disse glade og opløftende stunder jeg oplevede med disse unge mennesker, da jeg gik med dem ud paa mark og fjeld og viste dem planter og stjerner.

Det vilde være en misforstaaelse, hvis nogen tror, at jeg hermed mener, at stjerneinteressen er saa almindelig deroppe som kjærligheden til saga og digtning. — Det er ikke saaledes. — Ogsaa hos os er der endnu altfor mange som mener, at stjernevisdom passer bedst for digtere og drømmere,

men at den ikke er videre gavnlig for almindelige folk. Men dog tror jeg bestemt, at stjerneinteressen er langt almindeligere hos den islandske end hos den danske eller norske almue. Og jeg mener altsaa, at vort folk i det hele ogsaa i dette stykke staar høiere end mange andre europæiske folk.

Denne himmelvendte aandsretning har sikkert hjulpet til at bevare vort folk fra aandløs vantro. Den har givet det høie, frie og vide udsigter. Den har givet os opløftende og styrkende glæde midt i vor fattigdom og ensomhed. Den har gjort folkets sjæl frisindet, alsidig og rolig. Den har styrket vor tro paa Guds storhed og paa menneskehedens og dermed ogsaa vor egen kraft. «Astronomien er», som J. Hallgrimsson siger, «menneskeaandens skjønneste blomst». Dens udregninger, dens redskaber, dens gjetninger og spørgsmaal viser os mennesket i dets visdomsvælde, tænkekraft og skaberevne. Og menneskets storhed maa styrke vor tro. Thi jo større mennesket er, saameget desto vældigere maa dets skaber være. Jeg tror derfor, at en folkelig stjernelære burde have større plads paa ungdomsskolerne end den nu har. Foruden de omtalte gode virkninger den har havt paa mange folk, maa ogsaa nævnes denne: Stjernekundskab saavelsom alt andet kjendskab til naturlivet gjør det lettere for de unge mennesker at gjøre sin daglige gjerning. Dagligt arbeide og skuffelser bringer os ofte i ensomhed. Men er vi venner med naturen og dens herre, saa er det lettere at være ene.

SANKT AUGUSTINS SIDSTE AAR UNDER BARBARERNES INDFALD I ROMERRIGET.

(Oversat fra «La fin du paganisme par Gaston Boissier», medlem af det franske akademi [1]).

Fra aaret 375 af var Romerriget gjentagne gange rystet af folkevandringens bevægelser. Den største fare truede Italien, først fra Vestgoterne og snart efter fra Sveverne. Faren blev for et øieblik afværget ved to seire: Stiliko slog Vestgoternes konge Alarik ved Pollentia i Piemont (403), og han tilintetgjorde Svevernes hær nær ved Florents. Men efter Stilikos død rettede Alarik i 409 et nyt angreb mod Italien. Ingen kunde mere stanse ham, han trængte frem til Rom, belejrede byen, og den 24de august 410 trængte han om natten ind i den gjennem porta Salaria, som var slet bevogtet. Han satte ild paa det forfaldne murverk, som omgav porten; derfra udbredte ildebranden sig til Sallusts haver og ødelagde hele kvartalet. I tre dage blev byen plyndret af barbarerne. Alarik var kristen, og han vilde gjerne vist sig skaansom, men han var ikke herre over sine soldater, blandt hvilke der fandtes folk af alle nationer og af alle religioner. Den fjerde dag forlod han Rom, førende med sig paa sine vogne umaadelige sammenhobede skatte, og efterlod saamange lig, at man havde stor møie med at begrave dem.

[1]) Denne skildring er oversættelse af et afsnit i 8de kapitel («Lendemain de l'invasion») i nævnte verk, 2det bind.

Augustin, den rigeste, mest omfattende og tillige den dybeste aand blandt kirkefædrene i den latinsk-vesterlandske kirke, er født i Tagaste i Numidien aar 353, var fra 396 i 34 aar til sin død 430 biskop i Hippo Regius, den gamle residens for de numidiske konger, nu Bona i Algier. Hans virksomhed som biskop falder under de svage og uduelige keisere i det vestromerske rige: Honorius (395—423) og Valentinian den tredie (425—455). Under begge disse led riget frygtelig under folkevandringens storme og gik sin undergang imøde.

(Overs. anm.).

Den virkning, som denne ulykke frembragte, var uhyre. Vi har i denne henseende vidnesbyrd fra kirkelige forfattere, der havde mere interesse af ikke at tale om den end af at overdrive den. Augustin fortæller os, at hele verden sukkede derover, og at bevægelsen strakte sig lige til østens fjerneste egne. «Verdens lys er slukket», udraaber Hieronymus fra sit fjerne tilflugtssted i Betlehem, «og i en eneste stad som falder, er det menneskeslægten som gaar tilgrunde».

Roms indtagelse, som havde syntes at være fuldendelsen af alle de tidligere skjæbnens slag, var i virkeligheden kun indledningen til større ulykker. Da riget var aabent paa grænserne, havde alle barbarerne overskredet disse. De gjenfandt paa sin vei dem af sine brødre, som regjeringen havde været saa uforsigtig at bosætte i de forladte egne for at befolke disse igjen; de rekruteredes, naar leiligheden tilbød sig, af misfornøiede, som ikke vilde eller ikke kunde længere betale skatterne, og alle tilhobe drog de paa plyndring omkring i provinserne. Hieronymus, der fra det fjerne med en romers og en videnskabsmands ængstelse fulgte disse barbariets seire, har givet rystende skildringer deraf. Han maler levende, hvorledes Vandalerne, Sarmaterne, Alanerne, Gepiderne, Herulerne, Sakserne, Burgunderne, Allemannerne herjer Gallien og Spanien, som man ikke mer forsøger at forsvare, de troende nedsables i kirkerne, «de hellige enker og de jomfruer, som var indviede til Herren, blir et bytte for disse rasende dyr, biskoperne føres fangne bort, presterne dræbes, altrene ødelægges, martyrernes jordiske levninger spredes for alle vinde, elendigheden hersker overalt, hvor barbarerne drager igjennem, og de som sværdet sparer, bortrives af hungeren».

Det er ikke tvilsomt, at efterretningen om disse store ulykker har sønderrevet *Augustins* sjæl. I sin brevveksling, der ganske var helliget store religiøse spørgsmaal, taler han derom saa lidet som muligt. Man kunde sige, at han krymper sig ved at berøre det. Da en kristen havde bedt ham skrive en trøstebog i anledning af de offentlige ulykker, nøier han sig med at svare: «Saadanne ulykker trænger mere lange sukke end lange skrifter». Han frygter utvilsomt for ved altfor megen beklagelse at vække raseriet hos hedningerne, der altid var rede til deraf at lave et vaaben mod kristen-

dommen, idet de i rigets ulykker saa en straf for forkastelsen af den gamle religion. Men under ordenes tilsyneladende kulde merker man hans hjertes bevægelse. Hans forhold i disse vanskelige aar har altid været en ivrig patriots, og hans troskab mod den regjerende fyrste, hvem han aldrig skiller fra fædrelandet, har ikke nogensinde fornegtet sig et øieblik. Han gjør sig aldrig den lette og farlige fornøielse at kritisere ubehagelige forholdsregler, naar de er faldt uheldig ud og der ikke mere er tid til at afhjælpe dem. Han vogter sig vel for ved unyttig kritik at svække statens autoritet, der allerede er meget rokket. Han vil bevare alle kræfter uskadte for den fare som truer. Naar den er kommen, minder han alle om deres pligt, han tilraader og opflammer modstanden, han forsøger ved alle midler at indgyde de fortvilede mod.

En romer var overbevist om, at Rom ikke vilde gaa tilgrunde; det var som et dogme for hans fædrelandskjærlighed. En kristen derimod kan ikke betragte Rom som den evige stad. Man ved, at de første kristne i flere generationer har levet i forventningen og i haabet om den yderste dag, som, medens den gjorde ende paa alle riger, skulde aabne dem portene til det evige Jerusalem. Det er let at tænke sig, hvilken vrede en hedensk romer maatte føle, naar han hørte dette, der syntes ham et ugudeligt ønske. Det er derfor han troede at have ret til at sige, at folk, som iforveien forkyndte og ønskede sit lands undergang, ikke kunde være andet end statens fiender.

I det 2det aarhundrede begyndte de kristne, hvis forventning saa ofte var bleven skuffet, at vænne sig til livet og fatte smag derfor og tænkte ikke længer saameget paa den yderste dag. Forresten syntes Romerriget dengang blomstrende, og der var ikke grund til at frygte eller haabe en pludselig katastrofe. Men da tiderne blev mørkere, vaagnede igjen den gamle tro. Ved hvert nederlag, som de erfarede, stillede de fromme kristne, der var opdragne i fortidens traditioner, det spørgsmaal til sig selv — ligesom deres forfædre —, om ikke enden var kommen. Otte aar efter Roms indtagelse, midt under barbarernes plyndringer, blev befolkningen opskræmmet ved en solformørkelse, der paafulgtes af

en tørke, som forvoldte hungersdøden for en masse mennesker og dyr. En kristen ved navn Hesychius troede i disse ulykker at se opfyldelsen af St. Lukas's ord: «Der skal ske tegn i sol, maane og stjerner, og paa jorden skal folkene ængstes i fortvilelse». Han sluttede deraf, at verdens ende var nær, og han skrev til Augustin, for at sporge ham om hvad han tænkte. Augustin tænkte, at Hesychius's mening, om man lod den udbrede sig, kunde lamme deres mod, der endnu kjæmpede for riget. Hvad skal det tjene til — vilde de sige til sig selv — at forsoge anstrengelser, som intet nytter? Hvorfor gjøre sig den møie at modstaa fienderne, at forsvare sit liv eller sin formue, siden alt nu skal forgaa? Der var i denne yderlige nød ingen anden raad end at resignere, at afvente barbarerne og lade dem rolig sætte sig fast, hvor de vilde. Det er dette, en fædrelandsven som Augustin ikke kunde udholde. Han svarer da Hesychius i et brev, der ligesom de ovrige maa være blevet bekjendt overalt og have styrket det rystede mod hos nogle. Han viser i brevet, at der ikke findes grund til at tro, at de sidste dage er komne; hvad end Hesychius paastaar, er de betingelser som kræves i den hellige skrift, endnu ikke opfyldte, og der mangler nogle af de tegn, hvorpaa man kan merke at enden kommer. Er det sandt f. ex., at riget er uhjælpelig fortabt, som man tror? Det har uden tvil lidt svære tab, men situationen var idetmindste ligesaa daarlig under keiser Gallienus (253—268), da der ikke var én tro provins igjen, og da fienden var i hjertet af Italien. Og imidlertid er barbarerne blevet overvundne, provinserne tilbagevundne og grænserne gjenerobrede. Riget har reist sig fra sit forfald og efter halvandet aarhundrede, som ikke har været uden hæder, existerer det endnu. Hvorfor vil man, at det som er skeet én gang, ikke skulde kunne gjentage sig?

Saaledes bevarer Augustin haabet, og fremfor alt vil han ikke, at man i hans omgivelser skal blive modløs. Dersom katastrofen er uundgaaelig — hvad han ikke tror — maa man mandig forberede sig for den ved bøn og gode gjerninger, men i ventetiden bor man handle som om den ikke skulde komme, og ikke forsømme nogen af livets pligter. Under en fraværelse af Augustin var hans prester, lammede af

hvad de havde hørt fortælle om den truende fiende, blevet forsømmelige i sine ordinære pligter; de havde glemt at klæde de fattige. «Vogt eder» — skrev han til dem — «for at blive modløse og fordærvede af denne verdens rystelse. Ikke blot bør I ei formindske eders barmhjertighedsgjerninger, men I maa gjøre mere end sedvanlig. Ligesom en, der ser sit huses mure ryste, trækker sig tilbage i al hast til de steder, som byder et sikkert tilflugtssted, saaledes bør de kristnes hjerter, naar de føler denne verdens undergang komme, ile med at overflytte alt deres gods til himlens skatkammer».

Faren nærmede sig imidlertid. Efterat Vandalerne havde herjet Spanien, satte de over Gibraltarstrædet, og krigen var saaledes flyttet nær hen til Hippo, Augustins bispesæde. Augustin, som var ængstelig for sin menighed, troede at burde tage sine forholdsregler, og først vilde han udnævne den, som skulde være hans efterman. Han vidste, at valget af en biskop ikke altid gik for sig uden diskussioner og strid. For at undgaa fortrædelig tvist ansaa han det nyttigt at gjøre sin menighed bekjendt med den prest som han havde valgt, og paa forhaand erholde dens samtykke. Vi har beretningen om det møde, som i den anledning holdtes i fredskirken i Hippo den 26de september aar 426. Beretningen er en formelig, paa stedet optagen protokol, ganske lig officielle akter, redigeret af kirkens stenografer og undertegnet af de fornemste tilstedeværende. Den fører optrinnet frem for vore øine, saaledes som det i virkeligheden er gaat for sig. Biskopen sidder i sin bispestol, der er hævet nogle trin over gulvet, inde i korrundingen. To biskoper, hans medbrødre, sidder paa hver sin side af ham; de er komne for at vise ham ære og give ceremonien større betydning. Hans prester har ordnet sig rundt omkring ham; menigheden, som den foregaaende dag var underrettet om, at et vigtigt spørgsmaal skulde behandles, fyldte den anseelige kirkebygning. Augustin tager ordet, han taler vemodig om sin høie alder: «Efter Guds vilje», siger han, «er jeg kommen til denne by i livets fulde kraft; jeg var ung, og nu er jeg gammel». En ulykke kan hurtig hænde; det er godt at være forberedt paa den og forebygge dens følger. For at skaane sin menighed for den forvirring, som kunde splitte den, naar den mistede sin biskop,

anser han det nyttigt paa forhaand at udpege sin eftermand. Han vil da kundgjøre dem sin vilje, som han tror er Guds: han har valgt presten Heraklius. Her afbryder mængdens udraab ham; man ønsker ham et langt liv, man vil kun have ham til fader, til biskop. Han svarer for at anbefale ham som han har udseet, og bede folket om at ville udtrykkelig bifalde hans valg. Folket svarer med udraab, som brugtes i Roms senat. Det er vedtagne udtryk, som udentvil udtaltes af en fremragende personlighed, og som man gjentog i kor et stort antal gange efter en vedtagen rytme. Folket raabte: «Vi takker dig for dit valg». Dette sagdes 16 gange. Derpaa siger folket 12 gange: «Lad det ske!» og 6 gange: «Dig til fader, Heraklius til biskop». Samtalen fortsættes endnu en tid. Augustin vil, at der ikke skal være nogen overraskelse; han ønsker, at folkets bifald skal være oprigtigt og fuldstændigt. Han er ikke tilfreds, før han har hørt gjentage fem og tyve gange: «Lad det ske; han er værdig dertil!» Ceremonien er da tilende, og aktstykket slutter med disse ord: «Da stilhed var gjenoprettet, sagde Augustin, biskopen: «Det er tid til at opfylde vore pligter mod Gud, idet vi frembærer ofret til ham: i denne bønnens time beder jeg eder ikke at befatte eder med nogen af eders private sager og at bede Herren endrægtig for denne menighed, for mig og for presten Heraklius»».

Saaledes lyder det vigtige referat, som under sin officielle og kolde form er saa fuld af belæring for os. Det viser os, i hvilken grad kirken var en fri og folkelig institution, den eneste som endnu existerede. Det er derhen, at alt hvad der var igjen af kraft og liv i denne gamle, udslidte verden, havde trukket sig tilbage.

De forholdsregler, som biskopen af Hippo havde taget, var kloge; faren blev hver dag større. Efterat statholderen Bonifacius i et øiebliks harme havde kaldt Vandalerne til Afrika [1]), havde han ikke, efterat Augustin havde ført ham

[1]) Feltherren Bonifacius var statholder over Afrika, dengang den afdøde keiser Honorius's søster Placidia førte regjeringen i sin søn, den umyndige Valentinian den tredies navn. Bonifacius, en af den tids mest udmerkede romere, havde været en trofast støtte for Placidia, men blev desuagtet kaldt tilbage. Dette krænkede ham dybt og

tilbage paa pligtens vei, kunnet formaa dem til at drage bort igjen. De rykkede uophørlig frem, frygtelige for den katholske befolkning og det katholske presteskab, mod hvilke donatisterne, deres allierede, ophidsede dem, og hvem de forresten i sin egenskab af arianere ikke just elskede. Rædslen var saa stor ved deres nærmelse, fremfor alt blandt biskoperne og presterne, at mange spurgte sig selv, om de burde afvente dem eller flygte. Augustin blev raadspurgt — saaledes som man pleier under alle alvorlige omstændigheder —, og han nølede ikke med at svare, at man burde blive. Hans brev er sikkert et af de smukkeste, som han har skrevet; han drøfter sagen med en fast og sammentrængt logik, uden opbrusning, uden deklamation, i en bestemt, rolig, næsten kold tone, som om det ikke dreiede sig for ham og de andre om at resikere deres liv. De frygtsomme manglede ikke grunde, der syntes dem gode, for at retfærdiggjøre deres klogskab. Havde ikke Kristus sagt til sine disciple: «Naar de forfølger eder i den ene stad, da flyr til den anden!» Var det ikke at adlyde hans forskrifter at gjøre ligesom mange spanske biskoper, der havde bragt sig i sikkerhed for barbarerne? Idet de sørgede for sin egen redning, handlede de i selve de troendes interesse, for hvem de bevarede deres prester, og som forresten, hvis de havde seet dem opofre sig, kunde tro sig forpligtede til at dele deres skjæbne, hvad der vilde have forvoldt en virkelig affolkning af katholikerne. Augustin svarer seierrig paa alle disse sofismer. Han forklarer de skriftsteder, hvis mening man har forvansket og citerer andre, hvor presternes pligt i disse ulykker meget tydelig angives. Han dømmer uden skaansel Spaniens biskoper, dersom det er sandt, at de har opført sig saaledes som man paastaar. Med hensyn til de troende, for hvis skyld man foregiver at spare sit liv, da

vakte vistnok ogsaa mistanke hos ham om, at hans liv var truet. Istedetfor at føie sig, reiste han oprørets fane og for at faa forsterkninger indkaldte han Vandalerne, der havde udbredt sig i Spanien, som forbundsfæller. Han havde staaet i nøie forbindelse med Augustin; thi han var ikke blot en udmerket statsmand, men havde sluttet sig nøie til kirken og var besjælet af iver for kirkelig fromhed. Med stor smerte saa derfor Augustin Bonifacius's oprør.

(Overs. anm.)

ved man godt hvad de ønsker, og den bedste maade hvorpaa man kan gavne dem. «I disse ulykker forlanger nogle daaben, andre skriftemaalet; alle vil, at man skal trøste dem og styrke deres sjæl ved sakramenterne. Dersom presterne ikke er tilstede, hvilken ulykke for dem som gaar ud af livet uden at være gjenfødte eller have faaet absolution! Hvilken sorg for de fromme slægtninge, som ikke vilde finde dem igjen i det evige livs hvile! Endelig hvilke sukke fra alle, og hvilke bespottelser mod dem som har forladt dem i det sidste øieblik! Men dersom presterne er tilstede, saa sørger de for alles behov efter de kræfter, som Gud giver dem. Ingen berøves samfundet med Kristi legeme, alle trøstes og styrkes; man opmuntrer dem til at bede til Gud, som kan afvende faren, og til at være beredte iligemaade for livet og for døden. Dersom det ikke er muligt, at denne kalk kan gaa dem forbi, saa ske Guds vilje! Gud kan ikke ville noget ondt». Presternes pligt er da fuldt ud angivet: de bør aldrig skille sig fra de troende;» de maa redde sig sammen med dem, eller sammen med dem maa de lide, hvad det maatte behage Faderen at tilskikke dem».

Man skjønner nok, at hvad han tilraadede andre, har han selv gjort. Da Vandalerne trængte frem til Hippo og beleirede byen, lukkede han sig inde der. Flere biskoper befandt sig der sammen med ham, blandt andre hans ungdomskamerat, den gode og kloge Alypius, i hvis arme jeg er vis paa, at det var sødt for ham at dø.' I fire maaneder holdt man barbarerne stangen. Augustin bad og arbeidede uophørlig, idet han skyndte sig med at fuldende de skrifter han havde begyndt for at forsvare kirken, og idet han opmuntrede soldaterne og befalingsmændene til modstand. Han havde bedt Gud om at tage ham bort, førend byen bukkede under; hans bøn blev hørt; det er først efter hans død, at byen blev indtaget og brændt af Vandalerne.

NY BOG.

Grundtvig i folkeudgave. *N. F. S. Grundtvigs udvalgte skrifter.* Folkeudgave i 10 bind ved *Holger Begtrup.* Gyldendalske boghandel. Nordiske forlag. Kjøbenhavn og Kristiania. (Hefterne udkommer i ca. 80 hefter à 50 øre. Med sidste hefte følger et i fint lystryk udført portræt af Grundtvig efter Marstrands maleri. (33½ × 25 tommer.)

Man taler om et længe følt savn. En ny udgave af Grundtvigs skrifter har Norden længe haardt savnet, og her

bydes der et omfattende udvalg. De 10 bind vil komme til at udgjøre ca 6500 sider i stort format. Grundtvigs mest fremtrædende arbeider vil her bydes os efter tidsrækken, saa læserne derved føres ind i denne kjæmpeaands udfoldelse gjennem 70 aar.

Tre slægters arbeide lagde han fra sig,
Sænked sit hoved og faldt i hvile,
Tause hans tanker i sønne-sorg mødte,
Nordens menighed gik som en datter.

Saa sang Bjørnson ved hans baare, og sikkert er det, at Grundtvigs spor ogsaa i Norges aandsudvikling aldrig vil udslettes, det kan man trygt sige, om man end ikke kalder sig grundtvigianer.

Hersleb, Sternersen, Wexels var hans første disciple i Norge, og i aarhundredets midte støtte hans aandsretning sammen med vor egen indfødte «vækkelse», der delvis støttedes af tysk teologi. Ogsaa Grundtvigs store landsmand og jævnbyrdige, individualisten Søren Kierkegaard, laante mangt vaaben til kampen mod Grundtvigs «glade kristendom», med dens tro paa menighedslivets folkefornyende magt.

S. Kierkegaards samlede skrifter udkommer nu. Det er paa tide, at vi ogsaa faar Grundtvigs. Vor seneste udvikling har ført os ind paa spredte veie, og den aandsfornegtende materialisme har fæstet sit stive blik paa os. At fordybe sig i Grundtvigs mægtige aandskamp vil være at faa sig en styrkedrik i kampen mod disse magter. Med dyb glæde vil menigheden fornye mindet om Grundtvigs dimispræken: «Hvorfor er Herrens ord forsvundet af hans hus?» — hans salmesang, hans arbeide for folkelig oplysning paa kristelig grund — om hele hans vældige vækker- og byggerarbeide med lurklang fra det stærkeste og det mildeste i Nordens aand.

Samme Grundtvig er helt igjennem dansk, det er sandt, men derfor ogsaa os norske saa nær beslægtet, ligesom hans øie altid med forkjærlighed har hvilet paa Norge, hvis kirke han har spaaet en herlig udfoldelse.

Det er ingen tvil om, at Grundtvigs værker netop nu kommer i rette tid til os. Vi har lidt mange skuffelser og gjort bitre erfaringer. Hos denne troens kjæmpe vil vort folk hente nyt mod. *Johannes Brochmann.*

MOT ÆVE-ENDEN. [1]

Have bryt, og stormen tyt
— mot æve-enden det lider —.
dirrar og skjelv dei høge fjell,
for heimen hev føderidir.

Dagen er dimm, og stormen tyt,
i fjell og firne det gjell.
Storhave gaular, brakar og bryt —
paa valen det dyn og smell.

Manna-mengd som sanden tett
med velde stemner til strid.
Naade deg Gud, du manna-ætt!
mot æve-enden det lid.

Austerlands kongar paa Harmageddôn
til bardagen bur seg braadt. [2]
Fyre rid den Fortjonningsson, [3]
han er deira høge drott.

Harde herblaast or lange lur,
det svarar i høge hamrar.
Steinskridi gjeng i kvar ei urd,
— og hermenn huar og jamrar.

[1] «Denne æva», tidi fyre domedag = olâm hazzè.
[2] Joh. openb. 16, 12, 14, 16.
[3] 2 Thes. 2, 3 og 8.

Myrkheims hermenn med haase skrik
i bardagen frøiner fram,
trakkar i mold dei bleike lik
og synest i helheims-ham.

Eiterormar er bitre branden,[1])
som bit i det heite hold.
Høgste hovding er helheimsanden
med ormemerke til skjold.

Vill av vreide, av hate heit,
med hæding og spott han eggjar.
Blinde av beiska, i skjolden beit
dei svarte stridande seggjar.

Upp or have med tie horn
stig Dyre det ville og sterke.
Undan hopar dei mannaborn,
som ikkje hev dyremerke.[2])

*

Have bryt og stormen tyt
— mot æve-enden det lider —,
dirrar og skjell dei loge-fjell,[3])
for heimen hev føderidir.

Sol og maane bleiknar burt,
dei himmelkraftir mun skakast;
stjernur fell som lauve turt:
no ljos og myrker mun takast.

[1]) Kvast sverd (brand).
[2]) Joh. op. 13, 1 og 16.
[3]) Eldberg, vulkan.

Mannaborni jamrar og grætt,
med' teikni dei store synest.
Avgrunnsdyre yler og lœt,
med' live paa jordi tynest.

Alle, som ikkje hev dyremerke
innrita paa ljose panna,
retter hender mot myrke himmell:
«Gud naade oss! Hosianna!»

«Kyrie eleison! Naade oss Gud!»
kved kristmenn og jødar saman.
«Kome no Krist, vaar konung prud,
og frelse oss alle: Amen.»

*

Ljomar or høgd den Guds basune
som tusund orgel i sky.
Kongen synest med himmelkruna:
no dagast den æva ny.

Dagast det braadt i auster-ætt,
det krossmerke skin som sol.
Komen er kongen, som seter rett
med ollo fraa pol til pol.

Dagast det braadt i auster-ætt
med ljose hermenn og bjarte
lavande ned som doggi tett [1])
framfyre dei sveinar svarte.

[1]) Salme 110, 3.

Lavande ned som morgendogg,
i heilag prydnad dei glimar. [1])
Sæl so vere du manna-ætt
som tolde dei trengsle-timar!

Sæl so vere du manna-ætt,
no løysest du ut or vande:
Kverv som fjom Fortjoningssonen
fyr Jesu Kristi ande.

*

Endad er striden ved Hamonâ
med store mannafall [2])
Hosianna! Halleluja,
at denne æva er all!

Endad er striden paa Harmageddôn:
der do dei døkke drengir; [3])
tynd er tynaren, Abaddôn, [4])
som flaug med helheimsvengir.

*

Upp or hav og ut or grav
dei heilage stig med heider. [5])
So dei raa'r i tusund aar
um alle heimsens leidir.

[1]) Salme 110, 3.
[2]) Esek. 39, 11, 16. Esai. 66, 23—24.
[3]) Der døydde de myrke menner.
[4]) Joh. op. 9, 11.
[5]) Den fyrste uppstoda. Joh. op. 20, 6. Daa byrjar «den æva, som kjem» = olâm habbâ.

Fram or mold fraa forne-old
dei heilage stig med klaare.
So dei raa'r i tusund aar
med fredsfyrsten utan faare.

*

Krist vere lov: den æva er all,
der godt med vondt var mengt!
No raader Krist i høge hall,
det vonde er undan trengt.

Lovad vere du Jesus Krist!
Med skil ber du konungs vyrding:
samlar saman alt som var mist,
til ei hjord under ein hyrding.

Lovad vere du Jesus Krist!
Du rette uppatter falle:
samlar saman alt, som var mist,
so Gud vert alt i alle.

Leonhard Næss.

KRIGEN I ØSTEN.

Det er kanske endnu noget for tidlig at sige noget sikkert om udfaldet af denne skrækkelige krig. Rusland kan maaske endnu gaa ud af den som seierherre. Sikkert er det imidlertid at det vil gaa blødende ud af den. Selv om det tilsidst seirer, vil det længe føle svien af de saar som denne krig har tilføiet det. Kanske de saar vil føre det ind paa nye baner. Kanske det vil tvinges til at reformere sit indre stel.

Dog — det overlader vi til fremtiden at fortælle os om. Det er ikke raadeligt for nogen at agere profet her. En kunde blive gjort sørgelig til skamme.

Men der er noget andet vi bør tale om, noget der allerede foreligger som en fuldbragt og for hele Europa meget alvorlig kjendsgjerning. En asiatisk magt som for en menneskealder siden stod udenfor enhver forbindelse med den europæiske kultur, har her vist sig som en europæisk stormagts fuldt ud jevnbyrdige modstander, mægtig nok til at tilføie denne stormagt det ene nederlag værre end det andet. Dette er et varsko til Europa, som man maa haabe bliver hørt og forstaat hele verdensdelen over.

De europæiske folkeslag har havt den forret at faa gaa i spidsen paa civilisationens bane. En stor og herlig forret. Men alle forrettigheder medfører en fare: man tager dem saa let forfængelig og udnytter dem i egoismens tjeneste. At Europa skulde have holdt sig den fare fra livet, vil desværre nok ingen kunne mene. Dertil er dets synder altfor aabenbare.

Det er det mindste, at europæerne ofte har vist en ringeagt for de dannelseselementer de traf i andre verdensdele, som slet ikke var berettiget. Værre var det, at denne ringeagt saa ofte slog ud i brutal krænkelse af ret og retfærdighed. Man mente ikke at skylde de uciviliserede folk noget hensyn; man krænked deres selvfølelse, nedbrød deres skik

og orden, tog deres land og røved deres frihed. Og værst af alt: uretfærdigheden blev saa ofte til umenneskelighed. Umenneskelig grusomme var saa ofte de europæiske myndigheder derude; umenneskelig vindesyge de europæiske handelsmænd, og umenneskelig lastefulde en hel del af den bærme Europa sendte derud.

Englænderne faar jo gjerne ros for at være det folk, som koloniserer de andre verdensdele paa den humaneste maade. Men man behøver bare at nævne opiumskrigen i China, for straks at blive mindet om hvilke synder ogsaa England har paa sin samvittighed ligeoverfor de andre verdensdele, synder saa store at de engelske kristne har al grund til at klæde sig i sæk og aske paa sit lands vegne.

Spaniernes færd i Amerika er kjendt nok. Den har ogsaa faat sin dom. Hollændernes færd i Sydafrika var ikke meget bedre. Ogsaa den har har faat sin dom. Negerslaveriet, som spanierne skabte og alle de andre civiliserte nationer gjorde sig medskyldig i, har ligeledes faat sin dom. Dette hindrer dog ikke, at afskyeligheder af ganske samme slags som de historien har fældet sin dom over, sker den dag idag rundt omkring hvor europæiske handelsmænd færdes og europæiske regjeringer koloniserer. Hvilke vederstyggelige laster og oprørende grusomheder fortælles der ikke om fra de tyske kolonier i Øst-Afrika, og det af nyeste datum.

Europas kald var at bringe de andre verdensdele civilisationens velsignelser. Men næsten overalt hvor det er trængt frem med sin handel og sine kolonier, var det mere end tvilsomt om ikke forbandelsen var større end velsignelsen.

Skal Europa blive betalt efter sine gjerninger i de andre verdensdele, da hjælpe Gud os og vore børn!

Vi har følt os saa trygge. Hvem skulde vel kunne betale? Hvem skulde kunne hevne den uret vi i rigelig mon udøste over vore sorte og gule og røde brødre? De selv? umulig; dertil stod de for lavt, tænkte vi. I sorgløs tryghed har Europa aarhundreder igjennem dynget uretfærdighed paa uretfærdighed, forvisset om at ingen hevn vil naa det, ti der er ingen som nogensinde vil *kunne* hevne.

Saa kommer japaneseren og slaar Europas kanske sterkeste stormagt, slaar den slag paa slag, slaar den saa

alvorlig, at den for lange tider faar nok med at hæle sit saar.

Fra denne dag af faar Europa regne med den mulighed, at hevnen kan komme. Den er ikke udelukket den forfærdelige mulighed, at de kan komme, de saa blodig forurettede nationer derude, og kræve bod for alt det de har maattet lide af vold og uret og nedværdigelse af os og vore fædre.

Ja, siger man, det var nu japaneserne; de er et særsyn.

Ganske vist; *for os* er de et særsyn. Vi har ikke oplevet det før, at et folk udenfor vor civilisation i en, to, tre har tilegnet sig hele vor civilisations dygtighed — ialfald hvad krigsvæsenet angaar — og brugt den til at give os selv paa pukkelen.

Men hvem indestaar for, at dette særsyn ikke vil gjentage sig? Hvem indestaar for, at ikke China en vakker dag gjør det samme? Tænk hvad det vilde blive for en magt, om alle disse mylrende millioner tilegned sig den europæiske krigskunst! Og tænk, om den saa mødte Europa slig som Japan nu møder Rusland! At det kan ske hurtigere end nogen aner, er ingen umulighed. Den dag det skede, var det forbi med europæernes herredomme i Asien. Asien for asiaterne! vilde blive løsenet, og det vilde blive en smal sag at virkeliggjøre det. Vi maatte være glade om vi fik beholde vor egen verdensdel i fred, og chineserne ikke aflagde os et besøg af samme slags som de Europas stormagter atter og atter har aflagt China.

Fra Sydafrika fortælles der om en bevægelse mellem de indfødte stammer, som gjør den engelske regjering noksaa nervøs. Bevægelsen gaar ud paa intet mindre end sammenslutning for at hævde sin ret ligeoverfor europæerne: Afrika for afrikanerne! At det aldrig skulde kunne lykkes, tør ingen paastaa. Det er kraftige og lærenemme stammer som bor dernede, og de lever i uafbrudt forbindelse med europæerne og lærer daglig af dem. Om de en vakker dag kom over sine læremestere ligesom japaneserne nu er kommet over russerne! Om de kom for at betale europæerne efter deres gjerninger mod Afrika! Det skulde blive et opgjør! Fædres misgjerninger hjemsøges ofte paa børn i tredje og fjerde led. Vi har grund til at bæve ved tanken paa at negerslave-

riets misgjerninger nogensinde skulde blive hjemsøgt paa vor race.

Man vil kanske sige: det er russerne som her ligger under; men deres styre er slet, og deres dannelse er raadden, og deres soldater er uvidende. Kan nok være. Men *something rotten* er der ogsaa i Europas andre folk. Hvormeget raaddent bragte ikke boerkrigen for dagen i England. Og Tyskland, Europas sterkeste stat for tiden — skal man tro de bøger som for tiden skrives netop om det som er dette lands stolthed, dets militærvæsen (f. eks. «Jena eller Sedan?»), da er nok heller ikke Tysklands kraft saa ubetinget at stole paa.

Er der i det hele taget ikke adskillige tegn som tyder paa en begyndende *marasmus senilis* inden de europæiske samfund?

Er Europas folkeslag ikke aldeles haabløst nedsunkne i sløv sorgløshed, da maa den japanske krig tvinge dem til at forstaa nødvendigheden af at forandre signalerne ligeoverfor de andre verdensdele. Denne krig raaber med tordenrøst ind i alle europæiske folkeslags ører: respekt for de farvede racer! respekt for deres menneskeret! Og en dertil svarende behandling! Al den blodige uretfærdighed, grusomme mishandling, egoistiske udnyttelse, djævelske forførelse og afskyelige lastefuldhed som europæernes historie i de andre verdensdele hidtil har været opfyldt af, maa der nu blive en ende paa, hevnen kan ellers komme. De folk derude — saa lavt de synes os at staa, saa er der dog den livskraft i dem, at Herren den levende Gud kan bruge dem til at holde dom over en kristenhed som ikke svarer til sit navn.

Vi maa ikke lade det blive med dette. Vi maa ikke nøie os med det negative, at vi slutter med uretfærdigheden. Til det negative maa komme det positive, at vi besinder os bedre end hidtil paa vort kald at bringe de andre verdensdele vor civilisations *velsignelse*.

Men *vor civilisations velsignelse er kristendommen*. Alle goder som vor civilisation eier, viser tilbage til kristendommen. Den var enten det første ophav til dem eller ialfald den som gav dem varig og velsignet vekst. Alle skader som vor civilisation lider af, viser tilbage til aabenbar eller

skjult utroskab mod det kristelige ideal. Alle vore fortrin fremfor de andre verdensdele samler sig som i et brændpunkt i dette ene: Jesu Kristi evangelium. At bringe de andre verdensdele civilisationens velsignelse er derfor ensbetydende med at bringe dem evangeliet.

Man har nok gjerne villet give missionen skyld for de farvedes europæerhad og angreb paa europæerne. Saaledes især i China. Naturligvis skal det ikke negtes, at der kan være uforstandige, ja ukristelige missionærer, som vækker de indfødtes harme og had ved sin uforstand. Men i det hele og store er det vanvid at søge skylden for de indfødtes europæerhad hos missionærerne, al den stund de europæiske regjeringer og kjøbmænd gaar frem slig som de gjør.

Det skulde se vakkert ud, om der ikke var nogen kristelig mission — om altsaa regjeringernes uretfærdighed og soldaternes grusomhed og kjøbmændenes griskhed og saamange europæeres lastefuldhed var det eneste de andre verdensdele fik smage af den europæiske civilisation! Det vilde rigtig være at udsaa had i rigelig fylde, og høsten skulde nok komme. Det er et værn for Europa, at ved siden af alt dette som nedkalder had og hevn gaar missionæren med fredens evangelium og lægedom for livets mange brøst — ogsaa de legemlige.

Det er dette som der maa blive mere af. Krigen i osten kalder og maner de kristne folkeslag til at anspænde sine kræfter, ikke for at underkue og udnytte de farvede racer, men for at bringe dem evangeliet.

Jorden er givet alle folk og racer til arv og eiendom. Europæerne har hidindtil strakt sin haand ud efter den allevegne, uden at agte de andre racers ret. Vi skimter nu i osten, at det gaar ikke i længden. Det gaar ikke, fordi det er uret. Ogsaa racerne og folkene maa lære at nøies med det de har, og forliges broderlig i anerkjendelse af hverandres ret og gjensidig haandsrækning til fremme af det fælles vel. Alle jordens folkeslag maa blive brødre. Men det kan alene evangeliet virke. Kun som den himmelske faders børn er menneskene brødre.

Thv. Klaveness.

VALDEMAR RØRDAM.

(Af *Oscar Geismar*).

Der har i aar og dage raset en ordstrid over det ganske land, og endnu er den ingenlunde stilnet; den har med sit brusende kølvandsspor været ved at bryde hjemmenes fred, har rejst fader mod søn og moder mod datter, den har i det offentlige liv hvirvlet eet eneste navn op, til snart sagt at være det mest landskendte, vi ejer, *Gudrun Dyres* til skyerne hævede, til helved nedstyrtede, lovsungne og besudlede navn. Det har regnet med taarer over den voxende umoralitet og den «moderne» litteraturs fordærvelighed; det har skinnet med jubilende begejstring over det nye foraar, som var brudt frem, over «Hjortens Flugt»s og «Adam Homo»s jævnbyrdige; det har haglet med dagbladsopsatser og tidsskriftartikler. Striden har spundet sig ud i fjerde og femte led.

Danske mænd og kvinder kan øjensynlig kun med besvær samles, uden at Valdemar Rørdams bog strax bliver samtaleemnet. Striden kan dreje sig om hvadsomhelst; Gudrun og Sigrid skal nok finde den bagtrappe, ad hvilken de kan snige sig ind; det skulde saamænd gaa underligt til, om ikke ogsaa det nyligt nedsatte «kirkelige udvalg» under sine forhandlinger kom til at nævne disse navne; der er ingen steder, hvor ikke denne «Gudrun Dyre» har set sit snit til at vise sin lyse dejlighed — for enten at vække forargelse eller beundring.

Den er baade til at le og græde over, denne hvislen og summen, denne forhandlen og diskuteren, hvor alle borgerskabets og præsteskabets æstetiske kandestøbere har forsøgt sig som kritikere og derigennem vist, at kaffepassiarens lumre odeur af sladder og snerperi er den duft, de er mest fortrolige med; mens til gengæld de professionelle kritikere har godtgjort en næsten fænomenal evne til at vurdere falsk.

Den offentlige modtagelse, som «Gudrun Dyre» fik, teg-

ner sig som en noksaa fornøjelig farce, hvor de ufrivilligt agerende trækker hovedlæsset og burde have broderparten af applausen.

Men lad os nu ta lidt alvorligt paa sagen! Den maa dog vel ha sin alvorlige side.

Vel har den det!

Først og fremmest: det er jo i grunden saa sørgeligt, som noget være kan, at et helt lands kritikere næsten uden undtagelse lader sig tage ved næsen af en ganske vist blændende formfuldendthed, maaske ogsaa dupere af den vældige succes — hvis væsentligste kilde var det danske borgerskabs sans for skandale — saadan saa de i kunstens og alle andre hellige navne sætter «Gudrun Dyre» paa postament som nutidens «Hjortens Flugt» og bekranser Rørdams pande med laurens blade — fuldstændig med samme festivitas, som i sin tid en vis Oehlenschläger blev kronet i Lund af en biskop — Tegnér var det nok, han hed. Mænd, hvis liv er gaaet med til at værdsætte personligheder, burde dog kunne se ved første øjekast, at ved siden af Oehlenschlägers muldfriskt sunde, renaissance-struttende skikkelse bliver Rørdam — ja tilgiv mig, alle I vise og lærde smagens dommere! — et godt stykke af en oploben og ranglet gymnasiast, ligesom han ved siden af Christian Winthers blufærdigt noble mandighed bliver — ja næsten lidt olietryksagtig og butikssvende-indiskret. Med andre ord: et mandfolk, ingen mand.

I saa mange aar har nu «kunstens» og «intelligensens» dervisher drejet sig i kreds om formens afgudsbillede, at de fuldkommen har glemt at tage hensyn til — ikke om moralens krav er opfyldte — det bliver altid lidt ominøst med denne appelleren til moralens domstol; enhver maa have billigt krav paa at stævnes for sit eget værneting: kunsten for kunstens; noget ganske andet blir det, at det ved sidste instans nok skal vise sig, at moral og skønhedssans inderst inde fordrer det samme af kunsten — nej, men slet og ret til det ganske selvfølgelige, om de skildrede personer er af den art, at man overhovedet gider have med dem at gøre — interessante, karakteristiske, eller hvad der nu ellers kan fængsle opmærksomheden — og om det opstillede problem er af den art, at man overhovedet gider spilde sin tid med at overveje det. Havde

de ærede kunstkritikere set lidt mere paa dette, for en roman det mest nødvendige af alt, var de sikkert kommen til det resultat, at — formen ufortalt — er Sigurd Hjort et irriterende, fuldkommen barbarisk exemplar af et oplobent hanmenneske, medens Gudrun Dyre problemet mest af alt minder om de emner, vi i sin tid i latinskolens øverste klasser behandlede i vore diskussioner.

Formen ufortalt — for der *er* jo dejlige vers i «Gudrun Dyre»; eller rettere sagt: selv om man ellers som hovedregel fastholder, at alt hvad der *kan* siges paa prosa, *bør* siges paa prosa — efter hvilken regel versificerede romaner altsaa bliver en uting — nødes man ved rytmens besnærende ynde og versenes vidunderlige sødme til at give Rørdam absolution paa dette punkt. Det er som et bad i selve skønhedens evige kildevæld at lade sig overrisle af disse ords bløde og dog stærke bølger. *Saa* indsmigrende kælent, *saa* magtfuldt stolt *kan* altsaa den danske strengeleg klinge, naar den stryges af en mesters haand; *saa* vidt kan der naaes i retning af «klangfarve, rytmisk ynde, formsmidighed og kraft». Der er vel faa — af os unge ialfald — som har læst denne bog uden at føle det, som Sigurd Hjort et sted siger:

Jeg selv er jo kun lægmand
i sagen, evner ikke
at bestemme og forklare
nøjagtig just, hvori
hver enkelt skønhedsvirkning
ved disse vers kan ligge —
Jeg ved kun, de vugger
min sjæl i melodi,
for livets lys og farver
har de aabnet mine blikke,
de varmer mig om hjærtet
og gjør min vilje fri.
Og tusend andre føler
det samme trylleri.

Lige fraregnet det sidste med viljen, der gøres fri, passer disse linier, som var de skreven *om* og ikke *i* «Gudrun Dyre».

Eller kan maaske to elskendes samvær skildres i mere pragtsvulmende linier end disse:

Saa randt de runde timer
og de var to alene,
to hjærters røde rosentræ
skød op og blomstred højt
i verdenskraftens sollys,
og gennem deres grene
gik anelsernes susen
og længslens fuglefløjt.

Ordene fylder paa tungen som kødet af de store, duggede ferskner; med en liflig sødme i smagen; læberne kan ligesom ikke lukke sig, saadan siver saften ud over mundvigene.

Sødt, sødt, sødt.

Men ferskner er jo nu luxusspise, hører vel næppe engang til «det daglige brød». Og nydt til overmaal giver de kvalme. Saadan som det klæbrigt flydende, chocoladesmeltede jævnligt gør det.

Det er ikke altid, Rordam undgaar det altfor liflige, det sødligt vamle.

Sin største fuldkommenhed naar denne formens mester i sine naturskildringer. Den særligt danske, lidt vege og udflydende, ynde er netop egnet til at opfattes og gengives af en kunstner som Rordam. For os danske er det hjærtekvægende som lidet andet at se vort lands skønhed bryde sig med saa vidunderlige reflexer, som det sker i «Gudrun Dyre». Just i disse dage, hvor vi langsomt belaver os til efteraarets farvefest, er det en fryd at se disse farver saa mesterligt gengivne:

Den store løn stod ravgul,
benvedden skært zinnober,
Bergamottræet teglrødt,
jo vist var det oktober,
Ledtjørnen havde kæmmet
det sidste havrelæs,
tungt plumped modne æbler
i det dugvaade græs.

Eller det senere efteraars vemodige stemning:

Lyser der end undertiden medlidende
solskinsdage, —
Sol kan ej kalde den glidende
sommer tilbage.

Jo vist er Rørdam digter af Guds naade. Den, der vil nægte, at vi her staar overfor en lyriker af første rang, han har — for at bruge en Georg Brandes'sk vending — ikke mere forstand paa kunst end en tørvebonde paa sovæsen. Det kan gærne være, at Rørdam af og til forfalder til det effektagtige, det lidt for flotte — naa ja, saa er det vel undskyldeligt, om saadanne evner frister til brilleringslyst. Større digtere end Rørdam har været endnu mere affektert kokette. Narcissus var uden tvivl digter i Danmark.

— — Men Goethe var nu alligevel ikke en ren sinke. Hvordan var det, han sagde — «in der Beschränkung zeigt sich erst der Meister».

Dær gaar nu en uforbederlig lyriker som Rørdam hen og vil for enhver pris lave romaner, optræde i den tænksomme stil, uddybe problemer, trænge tilbunds i menneskesjæle — — ak ja, ak ja, vor revyscenes uforglemmelige komiker Gerner døde af ulykkelig kærlighed til roller som Faust og Othello. Mod ham var nu skæbnen saa naadig, at den aldrig tillod ham at gøre forsøget; Rørdam forsøger atter og atter; først i prosa — «Paa højskole» og «Karen Kjeldsen» —; det mislykkedes, blev til det rene makværk; saa i poesi — «Gudrun Dyre» og «Karneval». —

Som romaner betragtet — — nej lad os hellere lade være at betragte dem som romaner!

Af romaner fordrer man interessante personskildringer, dybe tanker, eller saadan noget andet; med eet ord: man fordrer lidt mening. «Gudrun Dyre» har *skønheder* nok, men den indre *skønhed*, som ene giver aandelig mening, ser man kun lidet til. Det er jammerskade for Rørdams glimrende evner, at de skal bruges til side op og side ned at laane glans og farve til den slags pjank — pinligt og komisk paa een gang — som hans sidste romaner er fulde af.

Med «Gudrun Dyre» gaar det endda an, for dær er der dog een skikkelse, som baade er smuk og — til en vis grad — dybtgaaende behandlet, nemlig Gudruns egen. Hun er virkelig overmaade nær ved at være et levende menneske, denne Gudrun Dyre, og saa er hun jo tilmed en af de lyseste og rankeste kvindeskikkelser, dansk digtning ejer. Jeg indrømmer, at jeg ikke i en haandevending kan nævne een eneste

digtet kvinde, som jeg synes mere er en mands kærlighed værd end denne samme Gudrun. Frisk og frejdig; sund og rødmosset; tindrende, skinnende ren og kysk — det er et herligt kvindemenneske, hende; af den slags, som enhver maa ønske, Danmark var tæt befolket med.

Intet af det stereotype udstyr

«med korngule lokker
og valmurøde kinder
og dybe havblaa øjne
og al den slags
med Christiane Heger
og guldalderminder».

For alt det *lever* ikke.

Men Gudrun lever — tildels da

Og saa er hun jo alligevel de tusinde gange dejligere end alle den gamles skoles glansbilleder.

Det er det med Gudruns dejlighed, eller rettere: *maaden*, hvorpaa vi faar den skildret, som er et af de store stridsspørgsmaal, bogen vedrørende. Man angriber paa den ene side paa det heftigste Rordams detailmaleri som umoralsk og ublufærdigt, mens man fra den anden side fremhæver netop disse skildringer som bogens perler. At fælde dom i denne sag betyder intet mindre end at faa navn, enten som en, der lefler med det umoralske, eller som en, der i obskurantisme lyser skønheden i bøn. Bægge dele er lidet lysteligt.

Een ting maa nu strax slaaes fast: det er *fuldkommen* utilborligt at slutte fra, hvad *virkning* denne bog kan gøre paa ubefæstede sjæle, til dens egen moralske værdi. Selv det reneste, kyskeste kunstværk, højsangen f. ex., kan paa den maade misbruges; det *kan* saa glimrende være læseren, som lægger det svinagtige til af sin egen fantasi; denne mulighed for vanhelligelse af det i og for sig rene foreligger, saalænge overhovedet menneskeskikkelsen skildres i kunsten. Der er vel ogsaa en fantasi tilsølet nok, til at «Venus fra Milo» kan gøre fortræd. Men deri er dog vel Venus's billedmester uskyldig. En «farlig» bog *behøver* ikke derfor at være en «umoralsk» bog.

Og endnu den dag idag mangler paavisningen af, hvor det slibrige, klissede, gemene findes i skildringen af el-

skovsforholdet i «Gudrun Dyre». Det er selve naturen, som skildres. Men naturen er - - i og for sig — hverken moralsk eller umoralsk; den *er* — voilà tout!

En farlig bog — *det* er «Gudrun Dyre», en bog, som forældre først efter nøje overvejelser skal give deres barn i hænde, maaske næppe før det engang har *levet* sig til skønheden af de Rørdamske skildringer – men umoralsk — — nej! Det er da vel ikke enhver bog, som skal egne sig til konfirmandlekture!

Man indrømmer saa dette, men forskanser sig derpaa bag digterens formentlige ublufærdighed.

Dette med blufærdighed og ublufærdighed bliver i denne forbindelse til et rent kunstnerisk spørgsmaal. Havde Rørdam været maler og malet sin elskede — eller billedhugger og modelleret sin elskede — med de selvsamme detailler som i bogen — ingen havde jo knyet! Spørgsmaalet er altsaa bare det, om *ordets* kunst tillader den samme detailskildring som farvernes og marmorets. Og her kan jeg gærne indrømme, at Rørdam efter min smag har overskredet stregen vel at mærke: den kunstneriske streg.

Naar man saa for at forsvare beskyldningen for ublufærdighed, henviser til forholdet mellem digteren og hans model og, inden man ser sig om, drager baade hans hustru — og svigerforældre — og alle mulige — ind i diskussionen, ja saa er man efter min smag midt i den modbydeligste publikums-indiskretion. Forholdet mellem digteren og hans model — om skildringen hviler paa selvoplevelse, og hvem «hun» saa er — kommer *ingen* ved.

Rørdam har i sin bog ikke nøje ænset grænserne for, hvad der med ordets kunst er muligt og skønt — og derfor æstetisk tilladeligt — og hvad ikke. Andet bliver der vel næppe at sige om den ting.

Og saa Gudruns sjæl — ja for *hun* har en sjæl — hvor er den ikke frisk og kvindeligt ren. Rørdam, som ellers ikke evner menneskeskildring, har her i et ojebliks extase svunget sig op over sin egen begrænsning.

Hvor er ikke den første elskovs morgenrødme livsaligt skildret, naar Gudrun synger:

Endelig elsker jeg. Nu har jeg fundet
Den (som jeg aldrig havde troet at finde),
for hvem jeg glad vil være kvinde.

Saa dybt tiliutetgjort, saa lufthenvejret
Ens gamle stolthed, det som var ens ære,
selvhævdende sig selv at bære.

Saa althengivende, saa helt besejret:
Elsk mig, du eneste, du altfor kjære!
Nu er din kærlighed min ære.

Eller det søde lille frygtsomme vers:

Kære, jeg er lidt bange,
en lille bitte smule —
Kunde jeg bare skjule
mit hoved ved dit bryst.

Nej som Gudrun er, er hun dejlig!

Men hvor er det saa ikke ubodelig synd for en saadan kvinde at falde i kloerne paa en saa gemen karl, som denne Sigurd Hjort er!

Hvor *kan* dog Rordam nænne det?

Tilmed da hele bogen ødelægges deraf.

Den Sigurd Hjort'ske voldtægtslyrik den er for stram selv for stærke nerver. Saa naar jeg kaldte Gudrun kun *tildels* levende, er det, fordi en *fuldtud* levende Gudrun vilde spyttet ham i øjnene og gaaet sin vej.

Hvad nytter det, Rordam fortæller os, hvordan hans øjne — under skildringen af hans morke ungdomsminder — var «sortnede af pine»! Vi mærker jo ikke et gran til den skamfulde tilbageholdenhed, som maa være frugten af saadanne minder — for en ærekær mand. Det skulde have været Gudrun, som idelig og idelig maatte overvinde hans folelse af afstanden mellem hende, den rene, og ham, den urene: der skulde i hans sjæl været en genklang af de gamle ord: «Herre, vig fra mig, for jeg er en syndig mand!», eller, som Rordam lader hr. Sigurd synge det i «Dansk Tunge»:

Hvor skulde Du kunne elske mig?
Jeg er en uren mand.
Men jeg vil gaa og rense mit hjærte,
maaske da engang du kan.

Men Gudrun Dyres hr. Sigurd kender intet til dette; han begynder med at forsvare sig:

Man drikker i en ørken
af den pøl man finder først.

Og han fortsætter med uafladelig at give sit begær, sin tøjleslose liderlighed mere og mere smaglose udtryk, for tilsidst at ende med at tage Gudrun med vold. Sigurd, som — i en forresten fra en anden side set uhjælpelig komisk scene — kører hende frem og tilbage mellem Søndermarken og jærnbanen, som truer med at forlade hende, hvis hun ikke lader falde

«denne stakkels kjole,
som nødtvungen skiller os»,

denne Sigurd, er han i grunden stort bedre end lazaronen, som i landevejsgrøften bruger sine næver til det samme formaals fremme?

Hvis *nogen* følelse sejler under falsk etikette, er det Sigurds. Det *er* ikke kærlighed, elskov ikke heller. Det er gejl brunst, maskeret bag skønne ord.

Derfor lyder det saa ganske parodisk, naar den samme mand forsikrer: «sidst af alt ønsker jeg, du skal bryde den lov dit væsen uvilkaarlig kaarer», og derfor bliver det enten det grinagtigste af alt, eller det forargeligste af alt, naar han vover at sige:

Dø, det skal vi. Stolt og dog rolig skulde
jeg gaa frem, naar dommeren nævnte navnet,
fik jeg een gang kun af min viljes fulde
vælde dig favnet.

Er dette her alvor eller spøg? Den mest oprørende alvor eller den mest drengeagtige spøg?

Der udkom i 1900 en — forresten værdiløs — roman af en vis Valdemar Rørdam. I denne bog stod der om helten følgende smukke ord: «Han elskede hende dybere og rigere for hver dag de saas, og blev hans lidenskab ikke mindre voldsom og utaalmodig, saa tvang han den dog og kendte sig mandigere derved».

Mon denne bogs forfatter er den samme som «Gudrun Dyre»s?

Eller mon denne sidste aldrig har læst I. P. Jacobsens «Mogens»?

Man skulde næsten ikke tænke det muligt! Mogens — der intet tør og intet vil; i hvis øren Thora maa nynne sit dejlige: «I længsel, i længsel jeg lever», for overhovedet at blive hans hustru — — den danske digtning er ikke skredet frem i ædelsind fra Mogens's til Sigurd Hjorts dage.

Den er jo saa inderlig drenget, den tanke, der bærer Gudrun Dyre, problemet er saa meningsløst fremsat. Den konflikt, som der virkelig findes mellem *teorien*, hvor selvhengivelsen følger umiddelbart efter den modne kærligheds gensidige aabenbaring, og saa *praxis*, hvor dette af hensyn til de kære penge, og til børnene, og mange andre ting, umuligt kan ske, hvor den teoretisk set meningsløse — men maaske dog ganske praktiske — mellemtilstand, som kaldes forlovelse, er en nødvendighed, denne konflikt, ja den egner sig ubetinget bedst til lystspilbehandling, *kan* vel ogsaa tages alvorligt, men saa maatte det vises, hvordan *han* taalmodigt og selvbehersket, uden at hun aner derom, bærer det affald fra den ideale tilstand, som en forlovelse uimodsigelig *kan* være, — vi naar jo forsaavidt aldrig idealerne. Han vilde derigennem blive en af disse det daglige livs uansede helte, som der maaske er flere af, end man tror, og han vilde allenfals have aandelig ret til at kalde sin følelse kærlighed — kærligheden, der glemmer sig selv og kun tænker paa andre, kærligheden, hvis lykke her i denne verden ofte maa købes med — eller rettere bestaar i — selvopofrelse. Havde Rordam havt sjælelig finhed nok til at hæve dette — lidt pinlige og ogsaa lidt komiske — emne op i alvorens sfære, skulde det været Sigurd, som taalmodigt «betvang sin lidenskab og kendte sig mandigere derved», medens Gudrun skulde pines af dette: at være ude af stand til at give sin elskede det store kærlighedsbevis, hun saa inderligt gærne gav ham — *hvis* hun blot kunde. At et menneske lider, fordi han ikke kan røve til sig den skat, han begærer — det viser blot, at ondskaben er stor; at et menneske lider, fordi hun ikke *kan* skænke den gave bort, hun saa inderligt ønsker en anden — det hører med til den hverdagslivets tragedie, som ingen af os helt undgaar.

Kærlighed kendes nu engang for alle paa, at den ikke søger sit eget.

Men herom aner Rørdam tilsyneladende intet.

Det er, fordi «Gudrun Dyre» paa intet af sine mange blade taler om *kærlighed*, at den trods sine kunstneriske fortrin er en baade pinlig — og ufrivillig komisk — og æstetisk mislykket bog at beskæftige sig med. — — —

Men lykke gjorde jo denne samme «Gudrun Dyre», vakte opsigt og blev købt — af tusende forskellige grunde, hvoraf en enkelt maaske nok er bogens herlige lyrik.

Og Rørdam gjorde det, som saa mange digtere for ham har gjort, han forfulgte successen, og det blev til et nyt versificeret uhyre af en roman, «Karneval» kaldet.

Om dette værk er det nemt at fatte sig i korthed. End ikke versene er her synderlig bevendt; naturligvis *kan* en lyriker af Rørdams rang ikke skrive saa mange alen vers, uden at et enkelt har den ægte klang; men som helhed er det leddeløst og mat rimeri, og ikke digtning. Om handlingen er det vel bedst slet ikke at tale. Den kunde til nød være god i en lejebiblioteksroman. Der er bravt med revolvere og bortførelser. Kun en god del følt deltagelse med det ulykkelige Polens skæbne virker lidt forsonende paa læserne

— — —

Om det nu kunde ske, at Rørdam efter disse to misfostre af romaner holdt sig til sin lyriske læst!

Det vilde være en saa uvurderlig vinding for dansk digtekunst.

Det er som lyriker, han har sine evner, og det er som lyriker, han har vundet de sejre, som skal blive staaende, naar Gudrun Dyre-begejstringen forlængst er fordampet. Digtsamlinger som «Tre Strænge», «Dansk Tunge», «Ved Midsommertid» og mest af alt «Bjovulv» er de mesterstykker, hvormed Rørdam har gjort sit navn udødelig i den danske digtekunsts historie. Det er ikke et ord for meget, naar Georg Brandes i sin tid gav digteren dette skudsmaal: Rent som skribent betragtet hører denne forfatter, trods sin ungdom, til det danske folks ypperste. Prægtig og original er lyriken i Rørdams to digtsamlinger. Der er ikke skrevet bedre vers paa dansk. Disse vers have alle de ypperlige fortrin, som danske vers kunne have; de ere fyldige, vægtige, malmfulde, kvægende for øret, og skønt de ere anvendte i en

fortællings tjeneste (Bjovulv), ikke altfor sjældent begejstrede i deres opsving og flugt. Teknisk set er dette ikke et gran ringere, end «Hjortens Flugt» var for sin tid»

Det siger sig selv, at Valdemar Rørdam ikke for intet er barn af det sidste tiaar i det svundne aarhundrede. Der er selvfølgelig, navnlig i hans første digtsamling, «Tre Strænge» (1897), stærke spor af, at ogsaa han, som alle vi andre af det samme slægtled, har maattet kæmpe sig ud af en urskov af mismod og klynk. Der er af og til over hans første poesier noget blegsottigt og spædt, som ellers ligger hans natur glædeligt fjærnt. Man faar et indtryk, som naar den sunde, kvægende sol langsomt bryder igennem taagerne og bringer grøde. Der skal kamp til, inden tusmørkeaanderne helt maaes i jorden. Men tilsidst sker det.

Min sjæl er syg af lede —

— det er nu i grunden synd for Rørdam, at den slags linier faar lov at blive staaende blandt hans digte. De passer paa en Matthison-Hansens eller en Kaj Hoffmanns læber. Men ikke paa hans, som mere end nogen anden moderne digter er den sunde livsfølelses, den frejdige solglædes sanger. Dette ulykkelige menneskeliv — som blev hævet til skyerne i 70'erne, opløst i skepsis i 80'erne, forbandet og fornægtet i 90'erne — dette ulykkelige — og dog saa vidunderligt dejlige, saa solstærkt jublende — menneskeliv har ingen ærligere og dygtigere ridder i sin livvagt end Rørdam. Naar mistilliden til menneskenes sag, til selve det levende liv, er bleven stor, er det en fortjenstfuld gærning, naar en af de dygtigste blandt de unge melder sig som den fanejunker, der atter vil svinge livets og solens blodrøde banner over menneskenes hoveder.

Man har af og til i ligefrem extase villet udnævne Rørdam til den nye banebryder herhjemme, til vore dages Adam Oehlenschläger og man har kun opnaaet at sprede et ganske svagt komisk skær ud over ham og hans digtning.

Det er synd, dette, navnlig da der uden tvivl *er* en forbindelse mellem Rørdams vers og den nye morgenrøde, vi alle venter, skal hæve sig over Danmark. Inden man kan begynde at bygge den nye tids Aladdinslot, maa man være vis paa, at grunden kan bære de ranke søjler. *Dem* har Rørdam endnu ikke rejst en eneste af, men den rent primi-

tive tillid til og glæde ved livet, som er en nødvendig forudsætning for alt videre fremskridt, den er i væsentlig grad elsket frem gennem Rørdams vers. *Han* er netop en af de fugle, som før dagens atterkomst kvidrer deres frejdige sange, i tillid til, at den gamle dagvise skal faa sin sandhed ogsaa paa dette omraade:

> Den signede dag med fryd vi ser
> af havet til os opkomme.

Det er naturligvis ikke dybsindige tanker, man skal vente at finde i Rørdams digtning. Ingen trækker dog en nattergal i kjole og krave og forlanger af den, den skal raade livets gaader. Den *synger* — slet og ret fordi solen er varm og livet lifligt — eller for at tale filosofisk: fordi dens vitalfølelse er saa primitiv og urkraftig. Saalænge Rørdam holder sig til det ganske umiddelbare, det oprindeligste af alt oprindeligt, saa længe er han uovertræffelig. Hvor han forsøger at gaa paa laante stylter eller tale i prædikant- og filosofstil, bliver indtrykket pinligt. Læserne sidder med livet i hænderne, for hvordan forsøget ender. Det er aldrig hyggeligt at se en sangfugl forsøge sig som alvorsmand paa slap line.

Men den Rørdam, som for enhver pris vil være romandigter, kender naturligvis heller ikke indenfor lyriken sin egen begrænsning. Det er tit, stylterne er laante. Og saa føles de som stylter. Ingen kan nu engang lægge en alen til sin vækst.

Der findes f. ex. indenfor Rørdams digte flere — ganske vist ypperlige — efterligninger af J. P. Jacobsens stilkunst, saaledes fremfor alt «Eva Virgo»; ogsaa Holsteins og Niels Møllers ordlag kan af og til skimtes bag linierne; der fremkommer paa den maade saa imposante stykker ordmusik som «Sangeren synger for Voilin», eller saa kunstfærdige prosadigte som «Efteraar er det», eller saa hyggelige stillebensbilleder som «Idyl». Fortræffeligt altsammen, glimrende imitationer. Men Jacobsen, Møller og Holstein *kan* nu alligevel gøre det ligesom lidt bedre.

Og Rørdamsk er det i alt fald ikke.

Ogsaa det dybsindige har fristet Rørdam over evne. I

sin sidste digtsamling «Ved Midsommertid» trækker han saamænd i filosofkappen og skriver ogsaa i den uniform en del kønne vers, men der er nu engang det ubehagelige ved det, at af den slags tankedigte, som sidste halvdel af cyklussen «Barnet», fordrer man — tanker. Og tanker, navnlig af de dybsindige, er nu ikke Rørdams stærke side.

Naar man saa endda maa slutte med at bekende:

Ingen krans af verdenstanker
intet evighedens anker,
ingen guddoms flammevinge
har vi havt og kunnet bringe.

— Ja saa synes jo det hele unægtelig noget ørkesløst Hverken poetisk eller menneskeligt er digte som sidste halvdel af «Barnet» eller som «Søn til Far» nogen vinding. Navnlig den sidste kreds af digte er af og til uhyggelig nær ved rimeriet.

Nej vil man kende Rørdam i hans fulde glans, saa hør her:

Lyset og luften og jorden —
mest jorden sukker jeg efter.
Den skænkede mig, som Antæus før,
uafladelig friske kræfter.
Fra første gang den kendte
min barnlige, spæde fod,
var den mig som en broder og ven,
der alt mit sind forstod.

Og mangen gang har jeg lagt min kind
imod jordens kølige, haarde;
den hviskede trøst i mit øre,
den tog og skjulte min taare.
Den bar mig bort fra de andre børn,
som voldte mig fortræd,
bragte mig blomster og blade,
at jeg kunde lege dermed.

Med simple, ligefremme ord er dette en kærlighedserklæring, saa folt og ægte, som den miskendte og dog saa barmhjærtige «moder jord» fortjener den.

Eller han kan synge et digt til en rose, fuldt saavel den evige berømmelse værd, som Ambrosius Stubs bekendte «Du dejlige rosenknop». Saadan, netop saadan, taler en om og stolt bejler til sin elskede:

La France, du rosernes rose, svulmende fast —
din duft er sød, endskønt din kalk er lukket,
men hvilken flod af duft, ifald den brast!

Spring ud, du frygtsomme rose, luk op din favn,
og tag den glødende sol ind til dit hjærte!
Flam op, duft ud i livets hellige navn!

Og hvor er ikke hans iagttagelsesevne fin! Han kender naturens hemmeligheder og fryder sig over dem; som en elsker kan se sig al livets glæde til i sin elskedes gyldne haar:

Æbletræerne blomstrer nu —
mig blomstrer hjærte, mig blomstrer hu.
O liv, mit liv, jeg vandt dig igen!
Min fod fik mod til at danse!
En vaar i aar dog bandt mig igen
sine kranse!

De trange stuer, den tunge stol:
Farvel saa længe!
I hvide buer af blomstersol
gik jeg og hørte, hvor gøgen gol
fra Mari vænge.

Han gol — han galer — jeg tæller det ikke.
Jeg drukner i sol mine salige blikke,
jeg ligger og drikker luftens duft;
stærene spanker saa blanke og tykke,
græsset er spættet af lys og skygge;
over mig snurrer de surrende bier;
æbleblomsterne skælver og tier;
somme er hvide, og somme er røde,
alle de dufter dog solen imøde,
aabner under dens glød
pigefrygtsomme bløde
blomsterskød.

Er det sandt, at enhver kærlighed, for at være ægte, skal være kobt med blod, har Rørdams kærlighed til naturen særlige betingelser for at blive det. I de trange aar, da han paa sygelejet levede «i dødens skygger», lærte han at længes efter sol og sommer, lærte at græde saa mindelig mod vaaren; dengang fik hans digtning sin hjærtetone. Eller kan noget menneske lade være at græde sammen med den, der har skrevet linier som disse:

Jeg tænkte mig, naar vaaren kom,
og dagene blev lange,
da stod endog den seng vel tom,
hvori jeg laa som fange.

Jeg tænkte: ja, en grav maaske
med tusendfryd vil skinne! —
Da gjorde mig en blomstervé
saa sørgelig i sinde.

Og hvor er de saa ikke skælvende fyldte af jubel, de næste vers:

Men vaaren, den forbarmende,
har svunget haabets fakler
og fanger mig i armene,
naar jeg til døren vakler.

Hvad er saa had og kærlighed
og alle hjærtets vaander
mod denne store herlighed:
Jeg lever og jeg aander!

Det er hjærtestrenge, der her spilles paa. Dette er simpelthen genialt.

Der er de tusinde ting at pege paa i disse digte: en lille perle som det allerkæreste «Til Edith» eller to saa mesterlige friluftsdigte som «Skojtelob» og «Skifart». Hor blot en strofe som denne:

Slængte de stridige
tanker, jeg bar:
Véd kun det smidige
legem, jeg har.
Blæse med drømmene,
hjærtet har haft:
véd kun min strømmende
fossende kraft!

Og saa er der endda mere end alt dette at fremhæve. For bag hele naturbegejstringen dukker der en mandsprofil frem, endnu lidt blod i linierne, men fast og god. Det er denne mandsprofil, som druknede i «Gudrun Dyre», men som glimtvis kan skimtes i de efter-Gudrun Dyre'ske «Kærlighedsdigte» og «Ved Midsommertid». Men klarest og stoltest træder den frem i «Dansk Tunge» i det ypperlige digt.

hvormed den dengang helt unge Rørdam tilbageviser Holger Drachmanns jeremiader i «Den hellige Ild». Hvor er det ikke fortrinligt sagt, naar Rørdam ligeoverfor alle overmenneske-bravader hævder:

Ved mast og plov, ved pult og disk,
i fattige skolestuer,
dær fandt jeg folk med sjælen frisk,
fandt mænd, hvis vilje duer.
De sidder stille rundt omkring
og passer troligt hver sin ting
og vogter dog, i uset ring,
vor livskrafts hellige luer.

Smukt er det. Og godt — og klogt sagt.

Man synes et øjeblik, Rørdam har naaet det maal, han sætter sig i digtets slutning, naar han siger:

Og dersom mit slag ej rammer —
og tænder min sang ej flammer —
hvad da jeg har at gi mit land?
Min vilje dog, mig selv: en mand.

I de senere digtsamlinger dukker denne samme mandsprofil frem i første halvdel af «Barnet», hvor tonen i sin primitivitet er ren og skær, alvorsfuld og skælmsk — alting paa een gang, netop som saadan et lille barn er det — og i «Bægge Hænder», i «Kærlighedsdigte», hvor der midt iblandt anden rangs rimerier staar de rafaelisk dejlige linier:

De hænder, som skal bære
mit barn, og gærne vil det;
de eneste i verden,
som jeg kan ønske til det.

Det er denne faste og nordiske mandighed, som aabenbarer sig vidunderligst i «Bjovulv», dette mesterværk indenfor dansk digtning, som langtfra er paaskonnet efter fortjeneste. Der er noget underlig mistrøstigt i at sysle med bøger, naar man gang paa gang ser, hvordan den øjeblikkelige folkestemning kan domme saa skærende uretfærdigt, mens digterne selv bøjer sig for dommen, som var denne «folkets røst» virkelig «Guds røst».

Som nu her, hvor Rørdams digternavn tilsyneladende

uloseligt er knyttet til det formelt set ypperlige, men ellers ganske banale olietryk, som hedder «Gudrun Dyre»; denne bog sendes ud i en ganske utilborlig folkeudgave; men «Bjovulv», der som digterværk er de tusinde gange mere værd, foreligger til dato trykt i — 800 exemplarer, hvoraf maaske de 500 sover støvsøvnen paa forlæggerloftet.

Og for at vandre videre ad popularitetens veie glemmer Rordam mere og mere Bjovulv's sammenbidte, malmklingende skønhed — for tilsidst at etablere sig paa strøget — som konditoren indenfor det danske digterlav.

Publikum og kritikere bærer nu alligevel tilsammen et tungt ansvar, fordi de saa ganske har vildledt og misbrugt disse herlige evner.

Hvor er det ikke en ørets og hjertets fryd at læse versene i «Bjovulv»! Om dem gælder Brandes's ord: «der er ikke skrevet bedre vers paa dansk».

Der *er* ikke skrevet bedre vers paa dansk.

For den, der har læst sit øre træt og sin sjæl ked af «Gudrun Dyre»s evropæisk klingende elegance, for ham er det som et pust fra selve det gamle hojnordens aand at fordybe sig i Rordams genfortælling af det gamle gothiske heltesagn. Man vinder sig derved ny stadfæstelse paa, at det i virkeligheden gælder ogsaa andre end Grundtvig, naar han til Oehlenschläger siger:

> thi ikkun dybt i norden jeg har hjemme.

Ogsaa Bjørnsons ord faar sin sandhed:

> trods alt det fine i fremmed duft
> helt ren alene er hjemmets luft.

I «Bjovulv» er alt det parfumeklæbrige og pomadeosende, alt det lystent smægtende og nysgjerrigt befingrende, som i de sidste aar er bleven Rordams speciale, endnu ganske ukendt. Luften er ren, klingrende ren, frostagtig barsk, men »sund for sunde».

Og saa bruser og durer de vers jo med gny som af tusinde skjolde.

At virkelig det blode danske maal kan klinge saa malmtungt, saa betagende i vælde!

Den, der elsker sproglig velklang, kan vanskelig skaffe sig en større nydelse end ved at læse disse vers højt for sig selv. Det er ingen elskovssyg romance, der nynner sig frem; det lyder, som var en af de gamle skjalde fra hedenold vaagnet af sin grav og sad midt i hallen og gned bjørnestrængene; i gamle dage lyttede danske mænd og kvinder derpaa; nu fanger andre toner ørene.

Man mærker ordentlig gennem linierne, hvor Rørdams hjærte har frydet sig ved at sætte pragtfulde, flammende farver sammen eller ved at benytte sære og gamle ord, og fryden forplanter sig til læserne

Hvor er f. ex. ikke dette vers jublende i sin farveglæde:

Stille blev der i stuen,
da skjalden fik endt sit kvad.
Mens stjærnerne tændte sig blegt over sø,
en stund de tiende sad.
Da raabte kongen, da flammede højt
de osende fakler iværet,
og kæmpernes blanke skjolde
blev røde som blod i skæret.

De sidste fire linier virker jo med en explosions voldsomhed. Eller nu en linie som denne:

Bratsnak braged i hallen.

Det er poetisk set et fund af højeste værdi, dette vistnok selvlavede ord: bratsnak, som betinger det dejligt klingende bogstavrim, der i rent lydlig henseende illustrerer larmen saa levende. Eller prov blot at sige et hvilketsomhelst andet ord; det klinger jo ikke!

Man kan gærne kalde dette smaating. Saa beror al poesis musikalske velklang paa «smaating». Hvorfor saa ikke engang imellem fremhæve en enkelt af dem!

I sprogets nordiskklingende tone har Rørdam «sejlet historien adskillige streger paa det poetiske kompas nærmere», end Oehlenschläger gjorde det i «Nordens Guder»; forholdet er det samme, som mellem Grundtvigs «Optrin» og «Hakon Jarl».

Og saa kan der midt i denne barske nordiskhed liste sig ind en saa allerkæreste lille Chr. Winthersk strofe som denne:

Saa svang han ned af hesten
sin kæmpestore krop
og førte dem en gangsti
over kløverbanken op.
Den sødtduftende kløver
blomstrede frisk og høj,
og tykke humlebier
tungt surrende der fløj.

Men ganske vist er den slags blide toner sjældne i «Bjovulv». Til gengæld er der en skala af de haarde, ligefra det spøgelseagtigt dystre i den geniale skildring af Grændels komme til det havsalt friske i Bjovulvs opsang med den pragtfulde slutningsstrofe:

Herligt vide
Hvor bølger blaaner
og bølger graaner
tilhavs at ride
paa bølgehesten.
Stolt at ride,
naar stærkt den springer:
Spiil nu dens vinger,
dær kommer blæsten! —

Eller rytterjaget, det fejende og farende, mon nogen nordisk digter har skildret det mere malende:

Og to og ti og hundrede mand
og fjortenhundrede sad tilhest.
Hej, hvor det gik med flyvende man
og dundrende hov og brus og blæst!
Stierne vandt sig ned og op,
dybt gennem dal, højt over bjærg.
Blod var der rendt, ild havde brændt —:
bort over marken i strakt galop.

Dette er i ingen henseende ringere end Chr. Winthers berømte:

Saa kasted han omkring sin urolige hest,
bort for han med sin skare som en efteraars blæst;
da raslede løvet under dundrende hov,
vildt skingrede hallo! i den undrende skov.

Alligevel er jo «Bjovulv» noget helt andet og langt mere end et nok saa prangende og stateligt stykke ordmusik. Det er et ædelsindet og højbaarent digterværk om — ja om det, som Bjovulv udtrykker med disse skønne ord:

Mand skilles ej for glædens skyld
fra den, han bedst har kær,
men vinder han siden sejren,
er den ham sorgen værd.

Inderst inde er Bjovulv fortællingen om, hvordan en mand for sin sjæls frelses, sin æres skyld maa ofre sin ung-

doms lyse elskov: det er scenerne med kongedatteren «Frejvor», som er bogens midtpunkt. Den vidunderlige fortryllelse, som er udbredt over denne skildring, begynder strax Frejvor nævnes, og fejrer sin jubelfest i det kapitel, som bærer hendes navn. Det er dær, morgenforventningen males saa gribende:

Skoven staar og er vaagen,
det ved den, at mørket er omme.
Men bange staar den og tør ikke suse:
Naar mon dog lyset vil komme.

Og da saa skilsmissens time kommer, er der over det hele en graadtung, men alligevel hjærtekvægende stemning: graaden, ikke fordi en mand gaar sig vild ad stier, han ikke vil, men fordi en mand for at frelse sin ære maa sætte sit dyreste til, maa «ofre livet for at frelse det».

Endelig engang staar vi i dansk digtning, ikke ved det sentimentalt ynkelige, men ved det storladent tragiske.

Vandt jeg endog din elskov,
men guderne tog mine kræfter,
var der rus i din favn, var din elskov en ild,
Jeg vilde ikke leve derefter! —

Hvor er det ikke mandigt og stolt at læse, netop i vor tid, hvor elskov er eet med halsende brynde, Bjovulvs eneste bøn:

Jeg beder dig en bøn. Nu drager jeg bort
over bølgen til fremmede kyster,
og aldrig faar jeg dig i min favn:
und mig at se dine bryster! —

Sandelig! De syv sider i «Bjovulv», som bærer navnet «elskovsmødet», er i sig selv uendeligt mere værd end hele «Gudrun Dyre» med al hendes forroste dejlighed.

Nu komme ingen og sige, at Rørdam *aldrig* har vidst, hvad kærlighed er. «Bjovulv» s digter kendte den livets stormagt, som den nulevende Valdemar Rordam synes at have glemt.

Til ubodelig skade for sig selv og det danske folk!

Derfor er udviklingen fra «Bjovulv» til «Karneval» en sørgelig tilbagegang.

Man mindes det gamle ord:

«Hvad gavnede det et menneske, hvis han vandt den ganske verden, men samtidig tog skade paa sin sjæl!»

Om Rordam søgte sig lægedom for sin sjæls skade!

Saa fik Danmark en stor digter mere.

Vi kunde snart trænge dertil.

TIL MARVEN.

Universitetsprædiken af *J. J. Jansen.*

«Samle eder ikke skatte paa jorden, hvor møl og rust tærer, og hvor tyve bryder ind og stjæler; men samler eder skatte i himmelen».

«Skatte», siger Jesus, værdier. Det er værdierne, det kommer an paa. Vurderingen behersker livet. «Der hvor din skat er, der vil ogsaa dit hjerte være». Om du vurderer penge som det høieste — og det gjør du kanske —, eller om du vurderer moral og gudsfrygt som det høieste, — det gjør forskjel, det er afgjørende for dit liv, for din karakter — ikke sandt? Det er det spørgsmaal, Jesus vil sætte ind paa os, hvad vi vurderer som det høieste, vor *maalestok* for livsværdierne.

Lad os samle livsværdierne i et par enkle udtryk, som falder let forstaaelige for alle: *at være glad og at være god.*

I forstaar, at livets værdier i de to udtryk er væsentlig samlet. Tænk dig, du var rigtig glad og rigtig gjennem god. Tænk, om dit barn var det — du ældre — tænk, om dit barn var rigtig glad og rigtig gjennem god, hvad mere vilde du ønske for barnet dit? Tænk, om dit folk, hver mand og hver kvinde i Norge var rigtig gjennem glad og gjennem god!

Dette er drøm, siger du. Det ligger fjernt fra virkelighedens menneskeliv, som er sønderrevet af had, skiddent af lidenskaber, plettet af usandhed og hykleri.

Ja. — Men hvoraf kommer det, at menneskelivet er saa sunket, saa ruineret? Det kommer af, at de to værdier er blevet skilte — at være glad og at være god.

Menneskene har prøvet at være glade uden at være gode, og at være gode uden at være glade.

Er ikke verdenshistoriens store schema dette: hedenskab — jødedom — kristendom? — Hvad er hedenskabets væsen? — Det er at være glad uden at være god. Vent

med dine indvendinger. Jeg er ikke blind for alt det gode — det spredte gode, alt det herlige i hedenskabet — ja, jeg vil sige mere, alt frelsesstoffet i hedenskabet. Men hedenskabets væsen er at være glad uden at være god — ligefra det raa hedenskab, som bugner af usedelighed og drypper af blod og indtil Göthes straalende hedenskab og Brandes's raffinerede hedenskab. Thi I maa ikke tro, at hedenskabet er noget forbigangent. Det er iblandt os — i os. En nyere svensk forfatterinde skildrer i en af sine bøger en mor og datter. Datteren er kommet ind i et syndigt forhold. Men moderen siger: «Bare hun bliver lykkelig — bare hun bliver lykkelig! saa faar det være saa syndigt, det vil». Er det ikke det moderne hedenskabs grundtanke? — Er det ikke en illustration til det, som Jesus siger idag: «Dersom lyset i dig er mørke, hvor stort bliver da mørket!»

Jeg gaar over til jødedommen. Den er ikke heller bare noget forbigangent. Det er sikkert. Jødedommen har prøvet at være god uden at være glad. Ja, jeg tænker ikke paa Davids og Esaias's næsten evangeliske religiøsitet, men paa farisæernes og de skriftlærdes jødedom. De ti tusind buds jødedom. Man kan ikke tænke sig en glad farisæer, kan du vel? Ja, selv *Paulus* — man kan ikke tænke sig, han var en *glad* ung mand, før han gav sig hen til Jesus Kristus — man kan det ikke.

Hedenskabets glæde og jødedommens godhed er dømt af historien. Hedenskabets glæde bærer ikke livet. Hør et vidnesbyrd af en moderne ikke-kristen, David Strauss. Han taler og med rette store ord om poesiens og tonekunstens magt til at opløse menneskelivets nød i en stor, herlig harmoni; men han maa tilføie: «Det er kun flygtige øieblikke. Det gjælder kun i fantasiens verden. Naar vi kommer tilbage til den haarde virkelighed, saa anfalder den gamle nød os paa alle kanter».

Hedenskabets glæde dør i synd, jødedommens godhed dør i formalisme. Hedenskabets glæde raadner bort. Jødedommens godhed torker væk. Det er en skjæbnesvanger skilsmisse at skille de to: være glad og være god. Skilte er de døden; sammen er de livet.

Hvor finder vi dem sammen? — Hvor er synthesen? Tro ikke, jeg mener noget Hegelsk, noget realdialektisk. Jeg ved vel, at synthesen er *underet* — ligesom igrunden enhver synthese.

Hvor er den store, herlige enhed? — I Jesus Kristus. — Hvad heder synthesen? — Jesus gav den navn en nat, han talte med en farisæer: «*gjenfødelse*». Et sterkt navn — en sterk ting. En forandring i vort *allerinderste*.

Lad dig ikke nøie med skin, ikke med en mere eller mindre udvortes forandring. Lad dig ikke nøie med ortodoksi. Det har været en forfærdelig fare for mange. Lad dig ikke nøie med en ubestemt religiøs følelse, der som en blød melodi ledsager livets drama og mildner den haarde virkelighed. Ja, det er noget; men kristendommen er noget mere, noget dybere.

Naar jeg poder mit æbletræ — og det er træets gjenfødelse — saa maa det skjæres til marven. Den ædle podekvist maa ogsaa skjæres til marven. Nøiagtigt, saar mod saar. Jesus blev skaaret til marven. Det maa vi ogsaa. Det er kristendommens alvor, at der er skaaret til marven. Ingen vil mistænke mig for, at jeg ikke vurderer og anerkjender selv den svageste, den mest ufuldkomne *begyndelse* til kristendom. Det er jo mit kjætteri, som jeg iøvrigt deler med den herre Jesus. Men jeg maa faa tale ud af hjertet om det, som skal naaes. I vil kanske sige: «Du støder de unge bort med det sterke krav». – Gjør jeg det? — Er ikke det netop for de unge, at give sig helt personlig hen? Var ikke David ung, da han satte livet ind for Guds sag? -- Var ikke Paulus ung, da han brød alle broer af og gav sig helt hen til Jesus Kristus og blev — en glad mand?

O, min tilhører idag! skal jeg blotte for dig mit eget indre saar, min frygt? — Det er dette, at der ikke er det rette alvor og den rette dybde i min kristendom — at der ikke er skaaret til marven. Ikke, at jeg frygter med trældomsfrygt — nei, jeg ved saa trygt og sikkert, at Gud bærer mig frem paa sin sterke arm og giver, hvad der mangler. Stol trygt paa det du ogsaa.

Der er i vor kirke i disse dage en skarp theologisk strid — bitter kanske. Men jeg tror, at de bedste paa begge sider er gjennembævede af denne frygt, at kristendommens kraft og alvor i vort folk er synkende.

Har jeg stødt nogen bort? — Jeg tror det ikke. Jeg tænker, at alle kristne i denne sal, ja alle, som elsker kristendommen, boier sit hjerte med mig og siger: «Det er sandt, det er faren. Kristendommens alvor og kraft er synkende blandt os. Der er megen interesse for kristendommen, der er megen sympathi, megen søgen. Gud ske lov for det. Men det afgjørende alvor er der lidet af. Der er ikke skaaret til marven.

Lad os bede! — Vi beder dig, Gud, i Jesu navn — og vi beder dig med glad, tryg tillid: Væk os med din aand, tænd os med din ild, giv os mere alvor i vor kristendom, giv os dybde, lad os kjende korsets kraft! Amen.

DEN NYE TID.

Der er vaartegn i luften. De har længe været der, lige siden Jesus talte sine forløsende ord, der i mange henseender har omskabt verden. Men det tog aarhundreder — ja nær to tusinde aar maatte gaa, for de blev forstaaede, derfor fik de heller ikke virke. Der er tegn til, at den uhyre kløft, som menneskene selv har dannet mellem mand og kvinde, nu vil udjevnes, og at de vil naa over til hinanden, bedre end for staa ved hinandens side.

Nu er der her i Norge fremkommet regjeringsforslag angaaende kvinder som embedsmænd. At det er henlagt indtil videre gjør intet til sagen. Det mærkelige er, at det er fremkommet. Hvem skulde have tænkt sig den mulighed for 30—40 aar siden? Da var den tanke ialfald her hjemme utænkelig, at en kvinde overhovedet kunde blive delagtig i mandens uddannelse. Hvem af os ældre husker ikke, hvordan man dengang — vistnok under indtrykket af at en ny, truende fare nærmede sig — diskutterede i alenlange avisopsatser, hvad en kvinde kunde opnaa, og hvad hun ikke kunde. Det blev selvfølgelig lidet af det første og meget af det sidste. Hendes hjerne var ikke indrettet til nogetslags videregaaende aandsarbeide — den veiede saa og saa meget mindre end mandens; hendes fysik taalte det ikke heller, den var kun skabt for moderpligter og hjemmets snævre omraade. Vi kjender det altsammen til kjedsommelighed; efterdønningerne viser sig atter netop nu i vor tid.

Men udviklingen er gaat sin gang, og nu staar vi for mange af os kvinder uventet hvor vi staar. Den kommunale stemmeret kom som en overraskelse — ingen kan efter alt tvile paa, at den statsborgerlige kommer i sin tid — og nu kom regjeringens forslag: kvinder som embedsmænd, som en endnu større overraskelse. At der er arbeidet, at der staar kvinder bag — det er vel en kjendsgjerning. Saadant kommer

ikke uforberedt. Men for os udenforstaaende er det ligefuldt forbausende.

I det ydre er vi kommet langt. Der har været en fart i udviklingen, som virker overvældende paa den, der har været tilskuer fra det fjerne.

Der var vist fler end en af os ældre kvinder, der som børn følte aandens vingeslag, som havde den ubetvingelige længsel mod udvikling, lys og klarhed, den klarhed, som naaes gjennem viden, og som ikke kunde forme ønsket derom anderledes end: «gid jeg var gut!» Jeg husker endnu levende det længselsfulde, bedrøvede og inderlige suk, da jeg som 9—10 aars gammelt barn en aften stod ved vinduet i mine forældres ensomme prestegaard dybt inde mellem fjeldene. Gutter, de var lykkelige! Det kunde jo ikke falde barnet et øieblik ind at knurre over pigernes lod. Langtfra. Det var jo engang saa, at det var gutterne som skulde studere. At det nogensinde lod sig forandre, faldt ingen ind, allermindst en liden pige, der var fuld af ærefrygt for alt bestaaende. Men ønsket var der — og det fødte et suk. Det gjaldt jo noget, som aldrig kunde ske.

Og nu har de unge piger længe flokkevis begivet sig ind i kundskabens haller. Der er kanske ikke saa høiloftet, som den barnlige fantasi malte det, og trappen som fører derop bestaar af smaa, strævsomme trin. Men dog, hvilken forskjel fra før. Mon de unge piger, for hvem snart alle døre er aabnet, forstaar, hvor stor den er? Glædeligt er det, at de har bevist i gjerning at deres hjerne «strækker til», at de gjennemsnitlig klarer deres eksamener ligesaa bra som gutterne, at de trods aandeligt arbeide er sunde, friske og lykkelige, at deres arbeidsevne taaler sammenligning. Ialfald de bedre af dem kan fremdeles være solstraaler for hjemmene, og deres kvindelighed, det rene, fine og værdifulde i begrebet, har ikke lidt skade, *behøver* aldeles ikke at tage skade. At der gives mindre heldige unge piger blandt de studerende, kan vel ikke undgaaes mer end ellers overalt.

Og hvor ganske anderledes greit og sundt er ikke forholdet til de unge mænd blevet. De er blevet kamerater, venner, arbeidsfæller. Unge mænd og unge kvinder kan mødes paa andre felter end det erotiske, som hidtil kanske

med undtagelse af sport og selskabelighed har været det eneste, der bandt dem sammen. Ja, mangen gang under sport og selskabelighed det der laa under og igrunden beherskede det andet. Kvinderne faar være mennesker, føle det befriende i, at særstillingens aag løftes fra deres skuldre, at de blir anerkjendt som væsener der eier uendelighedsspiren og uendelighedstrangen i sig, som af Gud selv har faat adelsmærket, den aand som higer mod ham, uendeligheden selv.

Det vil kanske indvendes: Ja, det har da vel ingen nægtet dem før heller. Der har da altid været lært, at i forholdet til Gud har der ikke været mand eller kvinde. Ja, mon det? — Vi har saamange herlige sprog, allermest fra Frelserens mund. Vore hjerter maa løftes af glæde over alt, hvad han har sagt og gjort netop for os kvinder. Men det er, som om meget deraf har ligget begravet under de nedarvede fordommes dække. Det er forunderligt med Guds ord og den udvikling, han selv holder i sin haand og leder som vandbække. Der er noget hemmelighedsfuldt i sammenhængen mellem de opgaver, han giver enhver tid, den maade tidens mennesker modtager og opfylder dem paa, og den grad af lys, der falder over tiden. Det er, som om udsagnene i bibelen ikke kan faa det rette lys over sig, før tiden er naaet saa langt i erkjendelse, før de tusinde smaa draaber i vandbækkene har faat samle sig, før udviklingens strøm netop har naaet et vist punkt. Da blir de levende, saa hvem som vil kan forstaa dem, da blir man opmærksom paa dem. Og ikke kjender vi den Almægtiges tanker og raad, før han selv aabenbarer dem. Det gjælder at være lydhøre og lydige.

Nylig sad vi mange kvinder sammen i et missionsmøde, og der blev forelæst endel af de mange forskjellige udtalelser, udtalelser fra nord og syd, fra øst og vest angaaende kvinders stemmeret og valgbarhed til administrationen i missionsarbeidet. Det var med undren og glæde, vi læste dem, undertiden var vi næsten lidt undselige, naar der blev sagt noget rigtig pent om os. Men naar vi saa os rundt i kredsen, var der et liv og en forundret glæde i udtrykkene, saa forskjelligt fra det til stadighed tunge og lidt trykket alvorlige. Der kom som en luftning af befrielse over alle. Ikke netop

fordi vi bevidst havde lidt under, at vi for hverken havde stemmeret eller var valgbare. Det var en taknemlig følelse af, at vi blev løftet op og at noget godt blev givet os. En udbrød i sit hjertes troskyldighed: «Jeg har aldrig hørt saameget om kvinden før». Paa en bemærkning af en af vore formyndere paa et af kredsmøderne, om det ikke vilde friste kvinderne til hovmod at blive taget med op i styrende stillinger, sagde en ældre kvinde sagtmodig: «Aa nei, gammel vane er ikke let at bryde». Vi er vant til at være de underordnede, de stumme, de, som ikke har havt lov til at have nogen mening. Meget af det gamle tryk vil hvile over os, selv om vi faar stemmeret og valgbarhed.

Den nye tid, da mand og kvinde vil mødes som mennesker, ligestillede som *Guds børn* — den er endnu ikke kommen, den øiner vi som en morgenrøde i det fjerne.

Alligevel er referat af kredsforsamlingerne for hedning- og somandsmissionen i 1903 et document humain af høieste interesse for os kristne kvinder. Jeg maatte spørge mig selv, da jeg læste det: Er dette virkelighed? Fra den kant? At de kristne mænd nu kalder paa kvinderne til samarbeide? En glæde saa stor, en taknemlighed saa dyb, en lykkelig følelse af befrielse fra en tyngsel, der som en forbandelse har hvilet over os ældre kvinder, fylder hjertet. Det er som en svag lyd fra den evige harmoni naar øret — en anelse om fuldendelsen, Guds rige.

Et underligt ord naaede høsten 1903 mit øre. Der blev i et prestemøde oplæst den ældste opbevarede prædiken, holdt i Korinth, angivelig skrevet af Clemens Romanus eller en anden af kirkefædrene i første halvdel af 2det aarh. efter Kristus. Den lød som en ærværdig røst fra oldkirkens dage. Der fandtes følgende citat: Da Herren blev spurgt af en, naar hans rige skulde komme, sagde han: «Naar to blir et og det ydre som det indre og det mandlige sammen med det kvindelige (saa der blir) hverken mand eller kvinde». Jeg maatte faa citatet i afskrift, det kom som en overraskelse. Det er jo ikke optaget i bibelen, men Johannes gjentager jo i slutningen af sit evangelium endog to gange: «Men der er ogsaa mange andre ting, som Jesus har gjort, som ikke er skrevne i denne bog». Der var vel ogsaa ord, han havde

talt. Kunde ikke dette være et af dem? Det klinger vel uforstaaeligt og værdilost kanske for den del af menneskeheden, som aldrig har været under det tryk, som har hvilet over kvinderne. Men for os er det vidunderligt.

Dog, vi venter det vidunderlige af vor Herre og Konge, som vi ogsaa gjerne vil tjene. Det er netop ham, som giver det vidunderlige, det vi alle inderst inde i hjertet længes efter og venter paa. Den livsens strøm, som gir hjertet fred, styrke, rigdom, som bærer gjennem alt, som kan gjøre glad og rig selv under taarer. Det, som mangen stakkels Nora har vendt sig hid og did efter, indtil hun har fulgt lygtemænd, der har lokket hende ind i forbrydelsen, synden.

Slægt efter slægt har ventet at finde det vidunderlige i den erotiske kjærlighed. Ja, for kvinden var den alt, hendes livs historie. Ve den kvinde, for hvem den jordiske kjærlighed har været alt, gudsforholdet intet. Hvad har hun kunnet redde fra det store skibbrud?

«Naar to blir et» (naar det skilte bøier sig sammen) «det ydre som det indre — det mandlige *sammen* med det kvindelige». Er det ikke som en forjættelse om den evige harmoni? Det er ofte nok gjentaget at de to er et i egteskabet. Bekræfter erfaringen dette? Ja, «et kjød», men har det været en forening, en sammensmeltning i aand og sandhed, i harmoni og renhed, saa det mandlige har kunnet virke *sammen* med det kvindelige. Ikke saa uhyre afgjort *over* det kvindelige. Og det er en stor ydmygelse for de kristne — eller rettere dem, der gjør fordring paa at være det, at ikke altid deres egteskaber har været de bedst realiserede. Tvertimod, intetsteds har mandevældet med lovlighedens præg været større. Det var en hellig pligt.

En lægmand skal engang have sagt: «Kvinden skal ikke alene være sin egen mand underdanig. Hun skal være *alle* mænd underdanig» (!) Og skjøndt jeg aldeles ikke vil presterne tillivs, er dog følgende prestehistorie ganske karakteristisk: En prest havde lagt sig til unoder i et eller andet vedrørende hans fremtræden i kirken. Biskop og provst fandt det nødvendigt at gjøre ham opmærksom herpaa. De kviede sig begge for at gjøre det. Provsten maatte dog tilsidst paatage sig det og begyndte med denne diplomatiske indledning: «Har

aldrig deres frue gjort dem opmærksom paa det eller det». «Jo, svarede præsten, «det har hun engang gjort, men», tillagde han med vægt, «*det gjør hun aldrig mer.*»

Gamle Jakob Bøhme var med sin vældige fantasi en dyb tænker. For 300 aar siden skrev han: Det er mandens pligt at hjælpe kvinden væk fra det allermest kvindeagtige. og kvindens pligt at hjælpe manden væk fra det mandfolkagtige. Og en af hans theorier gaar ud paa at syndefaldet var skeet i Adams indre, inden Eva endnu var skilt fra ham, inden mennesket var delt i to. Kanske dette er ubibelsk? Det maa andre afgjøre; den tyder dog paa en høit udviklet retfærdighedsfølelse. Det kan kanske være en sund tanke for den del af menneskeheden, som er saa sikker paa, at alt ondt kom gjennem kvinden. Ja, i den allersidste tid har en troskyldig og uoplyst mand spurgt en prest, om det ikke stod i bibelen, at kvinden var roden til alt ondt.

Tyder ikke alle disse smaatræk paa, at om vi end er kommen svært langt og mange af de ydre skranker er faldt, er begreberne om mandens uhyre overlegenhed, aandelig, fysisk og moralsk, saa dybt grundfæstet i den almindelige bevidsthed, at der vil gaa mange, mange aar hen, før det egentlig blir godt at være kvinde, og før de to kjøn saadan ialmindelighed kan mødes i fælles arbeide med tillid, udfyldende hinanden og rækkende hinanden haanden.

Hvad der ved siden af alt det glædelige, som arbeider sig frem, mangengang virker mest nedslaaende, er kvinderne selv. Den store flok, som ikke tænker, som lever livet uden ansvar, som er saa inderlig vel fornøiet med at glide paa overfladen af livsstrømmen. De kvinder, hvis eneste stræben er at række haanden ud efter de blomster, som kan vokse ved bredden, som dovent lader sig glide hid og did. At kvinderne selv har en stor del i, at de hidtil har gjort sig saalidet gjældende, er sikkert. Det var ingen sag, hvis der bare var øvet uretfærdighed mod dem, hvis de ikke havde sin store skyld. For at leve livet uden ansvar det er en stor synd, som begaas baade af kvinder og mænd. Det har i mange tilfælder været tilladeligt, ja næsten priseligt for den gifte kvinde, om hun bare vilde tage sin mand til sin samvittighed.

Det har været noksaa mageligt og bekvemt at tænke som saa: alt dette, som er skjævt og skakt i forholdene, vedkommer ikke mig. Det faar mændene stelle med, som de hidtil har gjort. Nei, nu kommer mændene selv, mændene fra den kristne leir, og siger: Kom, vær med. Vi trænger eder. Der er ting, vi ikke kan klare alene, noget I kan gjøre bedre. Og til alle missionskvinderne siger de: Hidtil har I omtrent været alene om at arbeide med at samle penge,

nu skal I være med at bestemme over dem. Nu skal I være med at tænke for Guds rige.

Ja, det er det merkelige, at det er fra den kristne leir, kravet og opfordringen kommer. Hverken kommunal stemmeret eller den statsborgerlige, der vil komme i sin tid, har gjort det store og glædelige indtryk som stemmeret i hedning- og sømandsmissionen. Lad være, at det er med indskrænkning, og at tilfældige aarsager har øvet sin indflydelse (f. eks. lærerindernes missionsforbund). Jeg hører dog ligefuldt Frelserens manende og kjærlige stemme til kvinderne: kom, gjør min gjerning paa en anden maade end hidtil. Nu har jeg brug for alle eders evner.

Det er hans gjerning, som først og fremst skal gjøres i verden. Som hidtil i det stille i hus og hjem, der hvor al grundvold lægges. Dernæst ogsaa for dem, der kaldes dertil i kommune og stat. Det er jo det som fremforalt trænges, at den kristne moral kan gjennemtrænge alle forhold. Var vi saasandt sikre paa at størsteparten af kvinderne var personlige kristne!

Men kristendommen gaar sin seiersgang. Ogsaa gjennem de kristne ungdomsforeninger er mange unge kvinder paavirket og udviklet. Forhaabentlig blir det dem, som tager kraftigst fat — ialfald i landsbygderne, naar der kaldes paa dem af samfundet. Kan de bringe meget af Guds aand med til sit virke, vil vi naa langt. Skal kvindens arbeide lykkes og blive til velsignelse, maa deres liv blive i hans aand og fodspor. Ikke alene den himmelfarne Frelser, som regjerer sit folk, men den Frelser, der i sin fornedrelse udførte fødtvætningens ringe arbeide.

Man skulde tro, at kvindernes stilling hidtil har lært dem at fastholde det ord: Den som vil være stor blandt eder, være alles tjener. At tjene og hjælpe skal være den kristne kvindes glæde og ære. Hun skal faa gjøre det som et frit barn af det store faderhus -- ikke som tjenestekvinde. Jesus har gjort hende fri for 1900 aar siden, nu løftes aaget af hendes skuldre, og hun kan vokse op til den fuldkomne frihed. Med hjertet tilbedende vendt mod ham, Guds og Marias søn, der i sig indesluttede det hele fulde menneske — han var stærk og vis, øm og barmhjertig som ingen anden — og ved hans aands hjælp vil nu den kristne kvinde tage sin gjerning op. Maatte den lykkes til hans navns ære!

P. U.

FÆRØERNE.

Helt til omtrent for tyve aar siden har færøringerne saa godt som ikke havt nogen selvstændig skreven literatur, men de har havt en mundtlig overlevering saa stor og rig og mærkelig, at de har kunnet leve et friskt aandsliv paa den.

Denne mundtlige overlevering, denne kilde, hvoraf færøingerne gjennem aarhundreder har hentet aandsnæring, er folkesagnene, æventyrene, gaaderne og ordsprogene, først og fremst *kvadene,* der ikke alene foredrages til nationaldansen, men ogsaa tjener som en ypperlig underholdning i hjemmet, - og i det daglige yrke paa fjeld og hav er det kvadet og kvadsangen der højner og lysner over arbeidet.

Som et bevis paa hvilket omfang vor kvaddigtning har, skal her bare nævnes, at den haandskrevne samling af færøiske kvad «Færöya kvædi, corpus carminum færoensium», der for tiden opbevares paa det kongelige bibliotek i Kjøbenhavn, udgjør i alt henved 70,000 vers.

Naar dagens arbeide paa hav og land var sluttet, og tranlampen sendte sit dunkle skin omkring i «røykstova», og hele huslyden samledes om den aabne arne for at sysselsætte sig med husflidsgjerningen, da var det for de unge som om der svævede en sær forventning af forunderlig poesi under de sorte, sodede bjælker. Da kom de gamle sagn frem, og da foredroges de vakre kvad om stor og ædel manddomsdaad, om stærke længsler og høie maal, om dybe menneskelige følelser, om sejr og lykke for dem, der stod paa lysets side, om død og kval og undergang for dem, der øvede svig og ræn̈ker.

Vor kvadskat er omtrent uudtømmelig, stoffet rigt og vekslende. Og naar færøingen kom ud igjen til sin daglige dont, da stod det lyslevende for ham, hvad der var blevet foredraget ved arnen, og han digtede sig paa ny ind i det,

og han digtede nyt derud af. Der kom poesi over hans færd, og han havde intet højere ønske end at kunne efterleve de forbilleder, som maltes for ham.

Hvad kvadene har været for os færøringer, det er de i det hele taget endnu. For deres bevarelse kan vi takke den omstændighed, at vi har opretholdt nationaldansen. Uden i forbindelse med nationaldansen havde vi næppe evnet at bevare kvadene, ialfald ikke i den grad levende, som vi har gjort det. Vor dans og vore kvad hører nøie sammen.

I parentes skal her bemærkes, at jævnsides med vore egne kvad har der været foredraget danske folkeviser ved dansen. Som en mærkelighed kan nævnes, at en del af de danske folkevisemelodier, som findes i de trykte samlinger, skyldes færøisk tradition. Vi havde opbevaret dem, medens danskerne selv havde glemt dem!

Den bekjendte tysker Graba siger i sin «Tagebuch auf einer Reise nach Färö», at han heller vil underholde sig en halv dag med en færøring end en halv time med en tysk bonde. Pastor J. Falk Rønne, der i sex aar var prest paa øerne, skriver i sin for fire aar siden udgivne bog «Færøerne», at man aldrig kjeder sig i færøingernes selskab, ti «de ere saa kvikke i tanken, deres fremstilling er saa malende, og de ere i deres optræden saa taktfulde, saa elskværdige og hjertelige, at selv den stiveste englænder maa føle sig tilpas». Flere andre udlændinger har udtalt sig paa lignende maade. Foruden de mærkelige livsvilkaar, som hav og fjeld byder os, er det hovedsagelig den inderlige sysselsættelse med den overleverede kvaddigtning, som vi kan takke for at være værdige til en saa smigrende omtale.

Naar jeg har fremdraget disse udtalelser angaaende mine egne landsmænd, da er min fornemste grund dertil den, at jeg vil vise, at et endog meget lidet folk kan føre en aandsfrisk tilværelse ved i overmaade stort mon at leve for sig selv og paa sit eget — og at man bør være var om at prædike «verdenskulturen» altfor varmt for et saadant folk.

Men med alt dette vilde færøingerne dog tilsidst utvivlsomt være gaat træt, hvis de ikke havde havt rygstød i noget endnu højere, noget der til alle tider evnede at lægge den rette optimisme over livet.

I lange tider var bibelen og salmebogen de eneste trykte bøger i hjemmene. At lære vers udenad er noget der særlig ligger for færøingen — han som i dansen foredrager historiske kvad paa 5—600 firelinjede vers efter hinanden — og allerede i en ung alder er der mange, der kan salmebogen saa godt, at de ikke behøver at benytte den ved gudsdyrkelsen hverken i kirken eller familiekredsen. Færøingen synger meget gjerne, og salmer og kvad bruges omtrent jevnsides i det daglige yrke; salmerne til en alvorligere løftelse over det.

Troen paa en Gud, der er god og tillige kan alt, er en stor faktor i færøingernes liv og færd. Bibelen er ikke alene en bog med værdifuld tankerigdom, men et lys ind mod en højere tilværelse. De mange nedarvede religiøse skikke udøves ikke som tomme ceremonier, men staar i nøje forbindelse med det kristelige liv.

Jeg skal her fremdrage nogle af de religiøse skikke som er i brug.

Naar en familiefader drager ud fra sit hjem til sin dont paa sø eller land, hilser han sin familie med: «Jesus verdi eftir hjá tykkum», (Jesus være tilbage hos eder), hvorpaa han gjenhilses med: «Hann fylgi tær» (han — Jesus — følge dig).

Eller ogsaa er det de i huset tilbageværende, der begynder hilsenen. Den lyder da: «Jesus fylgi tær»; hvorpaa den bortdragende svarer: «Hann verdi eftir hjá tykkum».

Denne hilsen bruges ogsaa naar en gjæst tager afsted fra huset, ja selv om det bare er naboer, der har været i besøg.

Naar en afdød bringes til graven, sker overflytningen til kirkegaarden paa grund af naturforholdene for mange bygders vedkommende med baad. Naar baaden med liget og følge er stødt fra land, ror den tre gange ganske langsomt i ring. Det er den afdødes sidste hilsen til sin hjembygd. De tre gange i ring symboliserer treenigheden, fader, søn, helligaand.

Naar færøingen drager paa fiske, synger mandskabet en salme idet de sejler ud. Ligeledes istemmes en takkesalme, naar baaden paa hjemrejsen igjen nærmer sig land.

I de mørke høst- og vinternætter er salmesangens

toner ofte det første glade budskab om fiskerbaadens tilbagekomst.

Hvor ofte kommer ikke budskabet saaledes: «Baaden kommer, jeg hører sangen».

Og naar kvælden er stille, — da pludselig at høre de lange harmonisk sammensmeltende toner bryde gjennem mørket fra den store timandsbaad, som havde været langt, langt ude til havs!

I store, svulmende bølger, med den ejendommelige og tydelige klang, som i kvældstilheden skabes af de høje omgivende forbjerge og fjelde, virker disse toner altid forunderlig betagende og andagtsfuldt, naar de slaar ind mod de lyttende paa land.

Den samme skik med fællessang af baadsmandskabet bruges ogsaa i særdeleshed ved udrejse og hjemkomst fra den farlige bjergfuglefangst samt ved hjemkomst fra den ejendommelige hvalfangst.

Udrejsen derimod til en færøisk hvalfangst foregaar i reglen under saa uregelmæssige, besynderlige og uberegnelige omstændigheder, at der ikke er leilighed til fællessang.

— Jeg skal endnu tillade mig at nævne en religiøs skik, som angaar vor nationaldans.

Den første dans, som danses ved et færøisk bryllup, er den saakaldte brudedans. Den adskiller sig ikke i sit ydre fra vor anden dans — takten og trinene er de samme, bare langsommere; men istedetfor kvad af verdsligt indhold, synges der religiøse kvad. Vort mest benyttede «brudekvad» har emne fra det gamle testamente — en skildring af Isaks og Rebekkas giftermaal.

Brudedansen trædes meget adstadig og høitidelig, og ikke sjelden deltager præsten i ornat. Der er da ogsaa — aandelig talt — i regelen højt under loftet, hvor nationaldansen trædes.

— En ny tid staar i færd med at oprinde over Færøerne, materielt og aandelig, en tid, der allerede saa smaat har begyndt at tage en del af vort bedste og ejendommeligste eje fra os, en tid, som maaske for eller senere, trods al modstand, vil have udvisket alt, hvad der gjør os til et samfund for os selv.

Vejen til omverdenen aabnes mere og mere; og de fra udlandet kommende skibe har en ganske ejendommelig evne til at bringe kvalm og usund luft ind over vort folk, over vor tænkemaade, vor færd og vort liv.

For 13 aar siden, da man begyndte at faa øje op for den fare, der truede, blev den nationale forening «Føroyingafelag» stiftet til værn for alt værdifuldt færøisk; tiden var kommen til at nu maatte folket vækkes til en *bevidst* og *klar* følelse af, at det, som vi sad inde med, virkelig var af den værdi, at det ikke burde bortsælges for godt kjøb.

En bevægelse af national art maa imidlertid, saa vel som enhver anden bevægelse, der tager sigte paa en gjennemsyring af et samfund, have sin tid. Og skjønt der siden føroyingafelag blev stiftet har foregaat et uafbrudt arbeide for at vække færøingerne til bevarelse af deres folke-ejendommelighed, er bevægelsen ikke endnu naaet saa dybt, at den i det store og hele taget har skabt et modent og selvbevidst samfund, der trygt tør lade døren til omverdenen staa paa vid gab, uden at blændes af det flimrende lys, der kommer derudefra.

Jeg tror endda, at vi i disse aar, trods alt arbeide, har tabt omtrent ligesaa meget som vi har vundet. Men vi stoler paa det, som endnu bor i vort folk, og at dette engang helt skal aabenbares og bryde igjennem.

Vi frygter ikke disse «store» fremmede, der ofte efter et kort besøg hos os tillader sig med en lærd og overlegen mine at give os det «venlige raad», at vi vil være prisgivne til aandelig undergang, hvis vi fremdeles vil hævde os som et eget samfund.

Vi har nok selv tænkt over dette, vi, der som indfødte færøinger har havt anledning til paa alle sider at iagttage tilstandene og forholdene — og det er bleven en overbevisning for os — som selv den «lærdeste» udlænding tør spare sig umagen ved at forsøge paa at rokke — at naar færøingen har kastet sin folkeejendommelighed med alle dens særprægede kjendemærker, da er han ogsaa færdig med sine beste dage.

Fra den kant er der ingen fare. Faren kommer fra den luft som stille og ubemærket sniger sig ind over os fra «bykulturen» udefra.

Vor hensigt er ikke at stænge os ude fra omverdenen. Vi vil bare have vor egen trygge, hjemlige grund under fødderne.

Sverre Patursson.

DETTE ER MIT LEGEME.

(Af sogneprest *R. Moe*).

Den sidste tids foreteelser nøder til paany at granske og gjøre sig rede for, hvad Herrens nadver er, og hvad denne handling tilsigter. Thi en nærmere indgaaen paa sagen tvinger til at erkjende, at der angaaende disse ting raader forvirring, samt at vor lutherske lære nok ikke er saa grei og klar, som man vil give det udseende af.

Vi prøver derfor først vore bekjendelsesskrifter.

I.

I Augustana § 10 heder det, at «Herrens legeme og blod er i nadveren i sandhed tilstede og uddeles til de nydende».

Paa spørgsmaalet om handlingens betydning og hensigt svarer § 13, at sakramenterne er indstiftede, ikke alene for at være bekjendelsestegn blandt menneskene, men meget mere for at være «tegn og vidnesbyrd» om Guds villie mod os, fremstillede for at nære og styrke troen hos dem som bruger dem.

Nadveren er altsaa efter Augustana ikke noget naademiddel. Den er kun et «tegn og vidnesbyrd om Guds villie med os». Her er ikke tale om nogen meddelelse af nogen særegen naadegave. Kristi legeme og blod, som er tilstede, er kun «tegn og vidnesbyrd» om noget andet, nemlig om «Guds villie mod os». *Sakramenterne er efter Augustana kun symbolske handlinger, tegn og vidnesbyrd om, hvad ordet forøvrigt tilkjendegiver, nemlig Guds villie mod os.*

Dette Augustanas «tegn og vidnesbyrd» træffer vi igjen i nadverpræfationens «pant».

Nu er at sige om det, som skal være «tegn», «pant» paa noget usynligt, at tegnet maa være synligt, gjenstand for iagttagelse.

Herrens usynlige legeme er derfor saare uskikket til at være saadant tegn og pant. Har det da ingen anden betyd-

ning end den, som Augustana angiver, da spiller det unægtelig en saare beskeden rolle. Thi det, som skulde være pant paa et ord, maa selv attesteres ved et ord at være der tilstede. Med andre ord: vi gaar i ring.

I Luthers store og lille katekismus faar vi anden besked.

Her betones atter tilstedeværelsen af Herrens legeme og blod.

Men paa spørgsmaalet om, hvad gavn den troende har af at æde og drikke, svares der, at der ved disse ord gives os i dette sakramente «syndernes forladelse» (og dermed følger liv og salighed).

Efter katekismen er altsaa nadveren et naademiddel. Men den usynlige naadegave, som meddeles, er «syndernes forladelse».

Kristi legeme og blod har altsaa ingen betydning i sig selv. De er kun «tegn, vidnesbyrd» (Aug.), «panter» (Præf.) paa syndernes forladelse eller vehikler for samme.

Syndernes forladelse er den egentlige usynlige naadegave.

Dette kommer igjen i præfationens: «æde og drikke til syndernes forladelse».

Men er dette rigtigt, da maa man jo spørge: Hvortil saa absolutionen?

Det samme paa en anden maade? I saa fald har unegtelig absolutionen fortrinnet, da her syndernes forladelse nævnes og tilsiges med rene ord. Og skal nadveren kun være pant, og særligt da Herrens legeme og blod, da faar man det eiendommelige forhold, *at en usynlig ting skal tjene som tegn, pant paa en anden usynlig gave.*

Lad os dog engang tilstaa og erkjende, at dette er idel forvirring, og at vi er kommen paa vildspor.

Dette med «syndernes forladelse» er feilagtigt. Det kan ikke være dette, Herren tilsigter med denne handling.

II.

Vi prøver dernæst sagen praktisk, d. v. s. vi undersøger, hvad lutherske prædikanter lægger i nadveren, thi i prædikenen taler man uvilkaarligt ud af sin kristelige bevidsthed og erfaring. Og her faar man anden besked, eller rettere: en tredie besked.

Jeg har for mig liggende en skjærtorsdagsprædiken af biskop Heuch. Det er vel en af biskopens bedste prædikener, og *den er typisk*.

Hvad ser da biskopen i nadveren?

Jo, et kjærlighedens maaltid, *hvor Jesus skjænker sig selv med al sin naade og kjærlighed til den troende?*

I hvilken hensigt?

Jo, *for at virke gjenkjærlighed hos dem, der ville modtage ham.*

Biskopen urgerer ikke udtrykkene: legeme og blod, men taler stærkt og varmt om Jesu kjærlighedsoffer, idet han dvæler ved Jesu selvhengivelse i døden for syndere, og Jesu selvmeddelelse i nadveren.

Ja, hvor han nævner Jesu legeme og blod, da omskriver han disse udtryk i samme aandedræt med: *sig selv i al sin frelserkjærligheds fylde.* Han polemiserer mod den, som ville modtage «gaven» *uden at ville modtage ham selv.*

Som det væsentlige i handlingen ser altsaa biskopen: *Jesu selvhengivelse til sine venner, og hensigten dermed er at styrke dem i livssamfundet med ham.*

Og jeg mener, at biskopen har seet ret. Og mærk videre: man vil finde hans betragtning typisk, d: *den gaar igjen hos alle lutherske prædikanter.*

Skulde man forsøge at forme den nadveropfatning, som praktisk gjør sig gjældende i biskop Heuchs og med ham i andre lutherske prædikanters tale om nadveren, da maatte den blive følgende:

Naar Herren siger: dette er mit legeme etc., gjører dette til min ihukommelse, da er det Herrens mening at sige til sine disciple: kom ihu, at jeg er død for eder, og at jeg — den for eder korsfæstede — lever og begjærer at faa bo i eders hjerter med al min naade, og at drage eder ind i og befæste eder i samfundet med mig. I den hensigt samles jeg med eder, og I se mig i eders midte, hver gang I gjøre dette, *i denne skikkelse* (under brød og vin).

Og se dette er noget ganske andet og mer, end Augustanas fattige bestemmelser og katekismens misvisende tale om syndernes forladelse.

Og denne opfatning kommer tilorde i slutningstiltalen til kommunikanterne samt slutningskollekten.

Og skal man saa give svar paa det spørgsmaal: Hvad er efter luthersk opfatning det væsentlige i nadverhandlingen, da svarer al luthersk prædiken enstemmigt: *Det er Herren selv, den korsfæstede og gjenopstandne, som her møder sine venner og meddeler sig selv til dem med al sin naade til annammelse og eie.*

Og saaledes forstaaet blev der en skjøn harmoni mellem absolutionen og den derpaa følgende nadverhandling, idet begge disse handlinger tilsammen afbilder kristenlivet, den første den negative side, syndsforladelsen, den anden den positive, den fornyede livsmeddelelse. (Jesus, livets brød).

Men dette er jo præcis Ordings opfatning.

Han udtaler kun, hvad vi prædiker. Og vi prædiker aldeles ikke bekjendelsesmæssigt om sagen.

Thi, som ovenfor paapeget, efter bekjendelsen er nadveren kun et anhang, og det et temmeligt unødigt anhang til absolutionen.

Og hvad Ordings anskuelse angaar, at den ubodfærdige intet modtager, saa giver det af sig selv, at dersom det er Herren selv, som her meddeler sig til sine venner, da kan man dog vel ikke sige, at den ubodfærdige modtager «ham». Og Ording har her medhold af ingen ringere end fader Luther selv. Thi saa staar der skrevet i L.s store katekisme side 161: men hvo, der ikke tror, *han har intet,* og videre paa samme side: men det, som gives deri og dermed, kan ikke legemet gribe eller tilegne sig. *Men troen gjør det* i dit hjerte, som erkjender saadan skat og begjærer den.

Præcis som Ording.

Den ovenfor paapegte opfatning af nadveren vil man ogsaa finde igjen i alle vore nadversalmer.

III.

Under al forvirret og uklar tale om betydningen af «dette er», saa er det en trøst at tro, at nadverens gave og velsignelse ikke er afhængig af den absolut rette forstaaelse. Dersom det er saa, som vi mener, at nadveren er et naademiddel, hvori Herren skjænker sine af sin rigdom, da faar vi tro, at den troende katholik og reformerte virkelig modtager det samme som den troende lutheraner.

Dette kan høres noget heterodoks ud, men hviler dog paa ægte luthersk grundbetragtning. Thi det er dog ikke vor tro, eller vore forskjellige anskuelser, som giver eller berøver nadveren dens værd og betydning. Nadveren er, hvad den er, i kraft af Kristi ord og villie, og kun vantro og ubodfærdighed stænger veien for Kristi naadegaver.

Dermed er ikke sagt, at det er uden betydning eller ligegyldigt, hvorledes vi opfatter og forstaar gaven. Mangelfuld eller feilagtig forstaaelse kan vel ikke forringe gavens værd, men saadant kan forringe gavens værd *i mine øine*, og kan influere paa min brug af den. Agter jeg gaven ringe, faar jeg mindre trang til og brug for den. Og naar vi med beklagelse noterer en aftagende nadversøgning, da er det et spørgsmaal, om ikke dette fænomen skriver sig fra — foruden ligegyldighed og hos mange frygt for at være uværdige —, ialfald ogsaa *kan* skrive sig fra det eiendommelige, at man idelig faar høre, at man her jo kun modtager det samme som i absolutionen, og det samme kan man jo i grunden ogsaa hente af ordets troende betragtning gjennem troen.

Hvorledes det nu end kan have sig dermed, — det er ikke her plads til at dvæle udførligere ved den side af sagen. Jeg har hermed kun villet pege paa selvmodsigelser og feil i vor nadverbetragtning samt søge at fremholde, hvad der synes mig at være det *væsentlige* og væsentligt lutherske ved nadveren, og dermed yde et bidrag til en fornyet undersøgelse og saglig drøftelse af dette stykke af vor kristendom, som nu, i kraft af begivenhederne, er kommen paa dagsordenen, et stykke, hvori vi unægtelig trænger større klarhed.

P. S.

Efter at ovenstaaende er nedskrevet og afsendt, har hr. sjømandsprest Ottesen afsluttet sine artikler i L. K. T. om «luthersk og reformert nadverlære».

Jeg finder her stadfæstelse paa, hvad jeg i min opsats har sagt. Thi i sidste artikkel (s. 255) læser vi følgende:

«Med den lutherske kirke hævder vi: i brødet og vinen i alterens sakramente er Jesu Kristi hele udelte guddommelige frelserpersonlighed virkelig objektivt tilstede i kraft af hans ord og tilbydes os som en hjælp for vor sjælelig-legemlige menneskelighed, at vi kan have livet i ham og have samfund med hverandre». Man vil se, at her lægges ikke vægten paa «Kristi legeme og blod», men paa «Kristi hele frelserpersonlighed». Ordene: dette er mit legeme etc. opfattes altsaa som prægnante udtryk for «Kristi reale nærvær» og selvmeddelelse. Og hensigten er betegnet som «livsmeddelelse og samfund med hverandre».

Jeg underskriver af ganske hjerte denne bestemmelse af nadverens væsen og hensigt, og minder atter om, at dette er den opfattelse af nadverhandlingen, som man i almindelighed vil finde hos lutherske prædikanter.

Men denne opfatning gaar langt udover bekjendelsens fattige bestemmelser.

Nu sammenholde man hermed Ordings udtalelser om nadveren.

I 2den forelæsning pag. 46 læser vi følgende:

«og i begge de hellige handlinger er midtpunktet samfundet med den ophøiede Jesus Kristus, den korsfæstede, den opstandne og gjenkommende».

Og paa s. 49: «disse handlinger er villet og forordnet af Kristus selv, at han har knyttet sin nærværelse, sin særegne nærværelse med sine frelsergoder til disse handlinger».

Og for fuldstændigheds skyld endnu et citat.

Paa s. 46 heder det: «i nadverens symbolik kommer særlig det dybe livssamfund med Kristus og den dybe livsenhed mellem de troende til udtryk».

De synlige elementer er symboler og panter paa naaden, heder det s. 45, og *derigjennem ogsaa midler for naaden.*

Kan nu nogen efter dette paavise forskjellen mellem Ottesen og Ording?

Sagen er vel, saavidt jeg kan forstaa, den, at hos Ording er den opfatning, som faktisk og praktisk gjør sig gjældende iblandt os, kommen theoretisk tilorde

Er det nu end saa, at denne opfatning ikke dækkes af bekjendelsens ord og udtryk (disse siger noget langt mindre), saa burde det dog være utvivlsomt, at Ordings nadveropfatning, som bestemt og utvetydigt hævder nadveren som et «naademiddel», *tilhører den lutherske grundtype.* Det eneste skulde da være, at Ording ikke vil vide noget af den ubodfærdiges virkelige modtagen af Kristi legeme og blod.

Men det kan dog ikke være det væsentlige i nadverhandlingen!

Det synes her paa dette punkt at være mere konseqvens i Ordings lære.

Thi siger vi først, at den troende i sakramentet modtager den Herre Jesus selv, da maa vi jo om den ubodfærdige sige: han modtager *bare* Jesu legeme og blod og ellers, som Luther siger, ingenting. Men i saa fald maatte vi jo tænke os Jesu hellige legeme og blod uden nogen dertil knyttet naadegave, og, hvad værre er, *adskilt fra hans person.*

Men hvor bliver der i saa fald af vor lutherske lære om communicatio ideomatum?

RELIGIONSTIMER VED UNGDOMMENS LÆREANSTALTER.

I «For kirke og kultur's» septemberhefte fremholdes i i et «krav» fra kristne forældre varmt nødvendigheden af religionsundervisning for den opvoksende ungdom. Et krav, som vil erkjendes af alle, som har havt noget med kristendomsundervisning at gjøre inden vort lands ungdomsskoler. Der anføres, hvorledes det fra Danmark heder, at denne undervisning i de høiere skoler er bragt ned til det mindst mulige. Det samme kan med lige ret siges om det minimum, hvortil religionsundervisningen ved vore høiere skoler er bragt. I middelskolen afsluttes undervisningen i kristendomskundskab paa et udviklingstrin, hvor kun faa børn har naaet nogen større modenhed, efter i 3 aar at have havt 2 ugentlige timer — kun sang og skrivning har et mindre timetal.

For de fleste yngre mennesker er skoleundervisningen hermed afsluttet; det vil altid blive et mindretal, som søger hen til videregaaende ungdomsskoler.

I «kravet» anføres det indskrænkede timetal — 1, 1, 2, — som religionsundervisningen har i gymnasierne. Derimod nævnes ikke den særstilling, som denne undervisning efter den nye lov indtager.

Eleverne skal «anmodes» om at læse efter, hvad der i den ene time er foredraget. Nu er jo virkeligheden den, at nogen for denne undervisning afpassede haandbøger saagodtsom ikke findes; selvstændige notiser efter foredrag kan neppe ventes af 16 til 20 aars ungdom, og til diktat kan 1 ugentlig time ikke strække, i ethvert fald vilde den neppe blive «beaandende, vækkende og interessant».

Udbyttet maa nok desværre være daarligt, naar det videre i «kravet» om religionstimer ved ungdomsskoler udtales: «Man opgiver tanken, med det samme den lys og vinkende fremstiller sig for en, og siger: «Det er umuligt; ti vi eier ingen lærere. Vore mest fremragende prester kunde magte opgaven, men de har ikke tid. Og de andre mangler — trods al varme og dygtighed — i sørgelig grad evnen til at fængsle de unge. Ligesaa vore teologiske kandidater.»

Hvorfra skriver sig dette indgaaende kjendskab til

religionslærerne ved den høiere skole, saa den dom tør fældes, at de «trods al varme og dygtighed mangler i sørgelig grad evnen til at fængsle de unge»?

De lærere, som med det minimum af tid, de har til raadighed, skal beaande, vække, interessere og gjøre frugtbringende for eleverne en undervisning, som i fleres øine ingen betydning har allerede af den grund, at den ingen rolle spiller ved deres afgangsprøver, de fortjener neppe den forhaandsdom, at de «i sørgelig grad mangler evnen til at fængsle de unge».

Men den side af sagen er fuldt gjennemtænkt, at mange unge kanske «trods lærernes varme og dygtighed» ikke fængsles, fordi de allerede paa forhaand finder religionstimerne uden — eller ialfald — af liden betydning, saaledes som denne undervisning nu ved den nye lov har faaet et præg af mindre væsentlig.

Det kan neppe vække forundring eller bebreides de unge, at for dem veier den undervisning mest, som umiddelbart viser sin nytte ved modenhedsprøverne. Det kan i saa henseende være oplysende at tage for sig kommissionsindstillingen til den nye lov om høiere almenskoler og sammenholde udtalelserne angaaende prøve i religionskundskab og gymnastisk færdighed.

Det vil føre for langt at opregne de talrige eksempler paa mange unge menneskers uklarhed over den enkleste kristendomskundskab, især da jo dette ogsaa nævnes i «kravet». Men erkjendes det, at kristendomskundskaben hos mange unge er sørgelig liden, da maa visselig kravet ikke alene til lærere ved ungdomsskoler, men ogsaa til de kristne forældre først og fremst være, at der enkelt og ligetil gives de unge saapas rede paa kristendom, at disse selv, om de vil, ialfald i livets skole kan prøve, om kristendom har en betydning, som naar ud over ungdomsskolens prøver.

Mangler forudsætningerne hos de unge mennesker, staar ellers en undervisning ved foredrag i fare for at blive en strøm af ord, som uforstaaede og derfor virkningsløse gaar hen over de unges hoveder. For mange vil kanske just dette være det triste ved denne undervisning, at trods alt arbeide for at vække, beaande og interessere de unge, viser det sig, at undervisningen er planlagt under forudsætninger, som lidet svarer til livets virkelighed.

— *H.*

NYE BØGER.

Karl Aas: **Vor erkjendelse af de guddommelige ting.** (Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag 1904).

Som man kan vente oges den theologiske literatur sterkt i disse aar. Det sandes ogsaa paa dette omraade «at fred er ei det bedste, men at man noget vil». Neppe er Ordings bog om den religiøse erkjendelse udkommen, før den følges af Aas's bog om samme thema.

At begge bøger vender sig til troeslærens principspørsmaal er ogsaa ligesaa naturligt som rigtigt, thi det er disse spørsmaal det gjælder; naar de er givne, følger resten af sig selv.

Aas's principielle standpunkt viser sig at være identitetsfilosofiens, nærmere bestemt i dens Schellingske form. Eiendommeligheden ved *Schelling* er at han istedenfor det erkjendelsestheoretiske problem som det er stillet af Kant sætter forholdet mellem aand og natur. Istedenfor at spørge om muligheden for og veiene til en anden erkjendelse end den, hvis elementer gives gjennem sansningen, gaar denne tænkning ud fra modsigelsen mellem natur og aand, personlighed og lovmæssighed og paastaar saa at den modsigelsesfulde sanselige virkelighed ikke kan være virkelig. Det egentlig værende kan ikke indeholde nogen modsigelse men maa være den høiere enhed af modsigelserne, en høiere verden, hvoraf det vi fornemmer kun er en del eller dele.

Paa denne *høiere verden* som udgjør enheden af det mangfoldige og modsigende lægges saa hele vægten. Deraf formoder jeg udtrykket guddommelige *ting* allerede i overskriften *istedenfor Gud*. Dog kan det sees at Aas fra den Schellingske pantheisme, vil (med Krause) gjøre skridtet til den saakaldte *panentheisme,* en bevægelse i retning af at opfatte Gud som personlighed, der bør paaskjønnes. Sammen-

hængende dermed og i flugt med den hele tankebevægelse siden Schelling lægger han ogsaa større vægt end denne paa personlighedens liv, hvori det guddommelige oververdslige rige træder menneskene nær.

Selvfølgelig falder hans dom om vore smaa kirkelige modsætninger fra dette stade temmelig meget ovenfra nedad. Hans indledende kapitler behandler i en let og oversigtlig form, hvad der hidindtil er foregaaet. Dels nævner han derunder navne og citerer ytringer, dels antyder han bare, hvad han mener. Johnson, Petersen, Jansen, Klaveness, Heuch nævnes og flere andre vil have den glæde at «se sine smaabitte indfald paa prent» igjen i bogen, dog alle uden persons anseelse væsentlig som ophavsmænd til nogenlunde rigtige bitanker eller som paradigmer paa det som er velment men ikke rigtigt eller som exempler paa hvad der hverken er velment eller rigtigt. Det er ikke uden interesse at gjennemlæse disse betragtninger, navnlig er der et punkt som er *rigtigt*, og det er advarselen mod at lade *religionen glide ud i kultur*. Derimod maa og skal advares saasnart kristendom og kultur overhovedet sættes i forbindelse med hinanden. Men Aas turde her have begaaet en ikke ualmindelig feil — nemlig den at forveksle sin egen komposition af religion og kultur med *religionen* i dens renhed og derfor nære saameget ringere tanker om *renheden i den religiøse tanke* hos andre, og derfor plages af saamegen unødig frygt for, hvad de andre uforstandige kulturtilbedere vel sluttelig kan gjøre med religionen. Paa anmelderen i det mindste gjør Aas's bog ikke noget mer betryggende indtryk end bøger flest.

Idethele er anmelderen af den mening at Aas har gjort den norske reformtheologi uret bl. a. ogsaa derved at han synes at have liden interesse for hvad disse hans paradigmer og exempler præcis har ment eller sagt. Han behandler det hele med en vis omtrentlighed, som vist ikke savner forbillede i vor polemiske literatur men som alligevel lader adskilligt tilbage at ønske.

Denne omtrentlighed hænger vel noget sammen med synsvinkelen ovenfra nedad, ligesom med bogens dyder og feil forøvrigt. Og til dyderne hører hans evne til at skrive populært. Undertiden naar hans stil endog det udmerkede.

Navnlig synes jeg det 3die afsnits 3die kapitel om naturens aabenbaring er godt skrevet. Ligeledes er der en frisk stemning over de første afsnit af bogen, hvori han slaar los til alle sider.

Men sammenhængende dermed er den svaghed, at han ikke fremstiller problemerne i deres hele skarphed. Det er allerede nævnt at han ikke gjør det ligeoverfor de navne han nævner og de retninger han antyder hos os. Men det samme er ogsaa tilfældet f. ex. med det vigtige 2det kapitel i 3die afsnit med overskrift: Er kristendommen en specialitet?

Der er nemlig ingen kristen som tror, kristendommen er en specialitet; vi mener alle at den er den universelle religion. Men spørsmaalet er om de erkjendelsesveie som fører derhen. Spørsmaalet er hvorfor den er universel, skjønt den faktisk er en historisk i tid og rum existerende, begrænset aandsretning. Spørsmaalet er ad hvilke veie man kommer til at anerkjende dens aandelige goder som virkelighed. Paa den ene side kan jeg ikke finde at Aas behandler dette spørsmaal indgaaende nok, paa den anden side stiller han sig i et modsætningsforhold til det almindelige theologiske arbeide paa dette omraade, som jeg ikke kan finde saglig begrundet.

Derfor bliver det hele ogsaa *taaget* fra dette punkt af. Man faar ingen klar forestilling om hans forhold til den historiske kristendom og det uagtet han behandler saadanne ting som *treenighedslæren, forsoningen* og *sakramenterne,* hvor spørsmaalene netop gjælder forholdet mellem det oversanselige eller oververdslige og det historisk givne. Paa enkelte steder nævner han de store begivenheder, de store *frelsesgjerninger*. Paa andre steder synes disse at være *blotte symboler* for de spekulative sandheder, han vil have frem. Herunder anvender han oftere begrebet forløsning og mener at kristendom er den eneste *forløsningsreligion.* Deri vil han ikke finde megen modsigelse, endskjønt ogsaa *buddhismen* vil være forløsningsreligion. Desuden maa der og kan der skjelnes mellem det mystiske forløsningsbegreb som findes baade indenfor og udenfor kristendommen og den specifik *kristelige forløsning* som er af *religios ethisk art.* Forskjellen mellem disse to synes ikke at være klart fattet af Aas, hvad der jo ogsaa er rimeligt efter hans hele standpunkt. Dette giver

sig da ogsaa tilkjende i hans udsagn om forsoning og sakramenter. Hvad forsoningen angaar, viser det sig, at han i tilknytning til dr. Horns theorier lægger vægt paa viljen og personligheden hos Kristus, og forsaavidt er kommet ud over det rent tankemæssige til livsrealiteten. Men det bliver dog staaende i det dunkle om denne forsoning er noget mer end udtryk for den i tilværelsens grund existerende enhed mellem den guddommelige bevidsthed og den menneskelige. Naar han saaledes tager afstand fra Abælard, som han atter synes at identificere med den smaaskaarne norske «reformtheologi», da bliver det staaende i det dunkle, om han selv er nærmere eller fjernere fra den kirkelige forsoningstro.

Noget lignende gjælder sakramenterne. Det er klart at hans filosofiske grundstandpunkt, den høiere enhed af aand og natur, her giver ham leilighed til at tage grundig afstand fra nogensomhelst befatning f. ex. med dr. Ordings skarpe skille mellem disse. Men samtidig er hans forhold til disse sakramenter som historisk tilblevne og knyttede til Kristi person ikke klar. Han benytter vel den positive kristendoms udtryk; om barnedaaben siger han endog, at den er en forandring i barnets indre, en forandring som netop *maa* indtræde forud for differentiationen i natur og aand. Men dersom religionen egentlig er erkjendelse af at virkeligheden, den sande virkelighed er den modsigelsesfrie verden, hvor natur og aand er et, alt under personlighedens eller aandens synspunkt, saa er jo dette allerede givet ved barnets fødsel og sakramentet bliver egentlig kun et symbol paa hvad der allerede findes i barnets liv.

Noget lignende gjælder Kristi person — naturligvis kan man gjerne sige. Alt i kristendommen dreier sig dog om ham og som man opfatter ham, saaledes theoretiserer man ogsaa om det øvrige. I hans person er det guddommelige liv brudt frem i slægten, der er ikke to naturer i ham, men det guddommelige liv som er i slægten er brudt frem *nedenfra* fordi det *allerede var der før*. I ham bliver det aabenbaret at menneskeslægtens liv egentlig er et guddommeligt liv o: personlighedslivet, aandslivet er den egentlige virkelighed, der ligger til grund ogsaa for naturen. Sammenhængende dermed siger han ogsaa (side 154), at troen paa aandslivets guddom-

melige virkelighed er den egentlige tro, en tro som har større betydning og langt større værdi end al tro som kun angaar *specielle fænomener*.

Som helhed betragtet præsenterer bogen sig som en overgangsform mellem ældre og nyere kristelig filosofi. Med dette udtryk mener jeg da den tilbøielighed som opstaar sammen med en vis samlet kulturstrøm til at søge forbindelseslinier mellem den kristelige religion og denne kulturs grundelementer. Aas er sikker paa at de kulturelementer han har fat paa er fremtidens. Det kan saamænd være muligt at han har ret deri, — den som lever faar se, hvad fremtiden bærer os i fang. Men det vil falde vanskeligt at overbevise os om at vi hos ham har kristendom i særlig renhed. Paa et eller andet punkt maa den sættes i forhold til den nuværende verden og man har altid holdt for at modsætningen mellem *godt* og *ondt* her i verden stod i nærmere forhold til dens væsen end modsætningen mellem *aand* og *natur*.

Jens Gleditsch.

Lyder Brun: **Jesu Billede.** Kjøbenhavn. Gyldendal.

Efter en redegjørelse for de kilder, hvoraf vi alene kan danne os et sandt billede af Jesus — de fire evangelier — forsøger forfatteren i korte træk at tegne dette billede. Han skildrer Jesus som «fredsforstyrreren» der sætter sindene i bevægelse ved at kalde til brudd med synden og udelt hengivelse til Gud. Dernæst som «trøsteren» der tager sig kjærlig af alle «arbeidende og besværede», og rækker dem sin hjælpende haand saa de kan følge kaldet. Fremdeles som den myndige lærer fra Gud, der dristig satte sit «men *jeg* siger eder» op mod alt hvad Israel havde af hellig tradition, naar det ikke stemmed med hans ideal, og som «den retfærdige», der selv virkeliggjorde dette ideal i hele dets straalende høihed. Endelig som den Guds søn, der fra evighed og til evighed lever i et samfund med faderen som unddrager sig vor erkjendelse, og seirer over døden for at være med os alle dage indtil verdens ende.

Indholdet er gedigent og i ordets bedste betydning opbyggeligt. Man vil kanske finde det tungt. Det kræver jo

et vist aandeligt arbeide for at tilegnes. Hvad formen angaar, da har den en mangel: den er vel oratorisk, med for mange komplementer og bisætninger og bisætningers bisætninger. Forfatteren vilde vinde betydelig, om han kunde tilegne sig en knappere form og en enklere stil. Han er for omhyggelig for at faa alting med. Til den anslaaende stils hemmeligheder hører blandt andet ogsaa det, at den lader læserne læse mellem linjerne.

Den israelitiske profetisme. En udsigt over den gammeltestamentlige religionshistorie i fem foredrag fremstillet for det dannede lægfolk af *C. H. Cornill*, prof. theol. i Breslau. Oversat af *O. Jensson*. Kristiania. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag.

Jeg kan ikke finde det særlig paakrævet at oversætte denne bog nu, da vi saa nylig har faat Færdens og Michelets bøger. Cornill giver nemlig i hovedsagen det samme som vi har der. Imidlertid ser jo naturligvis enhver dygtig forsker med sine egne øine, saa hans fremstilling altid vil indeholde noget nyt og originalt. Dertil kommer at Cornill behandler stoffet paa en særegen baade indgaaende og oversigtlig maade, saa hans bog vist vil gjøre nytte.

Norsk Visefugg samla og utgjeven af *Richard Berge*, med tonar, nedskrivne af Arne Eggen. 5 hefter à kr. 1.00. Kristiania. Olaf Nordli.

Dette er en ny samling af norske folkeviser fra ældre og nyere tider. Den slutter sig altsaa supplerende til de samlinger vi har før af Landstad, Bugge og Ross, og indeholder dels viser som ingen af disse har, dels varianter af deres viser. Det er et fortjenstfuldt arbeide, at der saaledes bliver samlet ind hvad der endnu er tilbage af utrykt folkedigtning. At melodierne er med gjør samlingen endnu værdifuldere.

Clara Tschudi: **En forglemt heltinde**. Kjøbenhavn. Gyldendal.

Den forglemte heltinde er Maria Sophia, gift med kong Frants af Neapel, som Garibaldi i 1859 fordrev fra tronen efter vel et aars regjering. Hun var en søster af keiserinde

Elisabeth af Østerrige, hvis liv frøken Tschudi for har fortalt os. Som hun var ogsaa Maria af Neapel bekjendt for sin straalende skjønhed. Men endnu mere bekjendt blev hun ved det glimrende heltemod hun viste under forsvaret af Gaëta, Bourbonernes sidste besiddelse i Neapel. Efter Gaëtas fald fulgte hun sin mand i hans landflygtighed. Nu er hun enke. Clara Tschudi tegner hendes billede med samme dygtighed som vi kjender fra hendes foregaaende bøger. Det er en eiendommelig skikkelse, denne sidste dronning af Neapel, men hun vinder vor sympati, saa livsfrisk som hun er, og saa tornefuld som hendes livsvei var.

Det norske Amerika. *Blandt udvandrede nordmænd.* Vore landsmænds liv og vilkaar i den nye verden af *Thorald Klaveness.* Med en mængde illustrationer efter original- og amatørfotografier samlede af interesserede landsmænd i de forskjelligste dele af De forenede stater. Kristiania. Cammermeyer. (Swanström).

Der er blevet gjort adskillige indvendinger mod denne bog. Og det er vel saa, at adskillige af de forhaabninger forfatteren knytter til en inderligere forbindelse mellem nordmændene paa begge sider af Atlanterhavet er for sangvinske og hans syn paa emigrationen for lyst. Men hans bog er ligefuldt et fortjenstfuldt arbeide. Ved sin friske fremstilling og sin djerve paagaaenhed er den skikket til at rive os ud af vor liggyldighed ligeoverfor vore udvandrede landsmænd. Han tvinger os til at interessere os for dem. For han tegner dem lyslevende for os, og viser os at her er noget som fortjener vor sympati og kan faa betydning for vor fremtid. Man bør ønske bogen lykke til den mission. Ti det er dog for galt, at en norsk befolkning næsten ligesaa stor som hele Norges lever derover, og vi bryr os dog saa usigelig lidet om hvordan den lever. Det er noget unaturligt i dette, at blodets baand saaledes rives over. Og det skader. Lad være at disse nordmænd derover tilsidst vil gaa tabt for vor nation og blive angliseret. Saalænge de taler vort maal og tænker med kjærlighed paa sit gamle land, bør vi holde forbindelsen vedlige saa inderlig som muligt. Om en slig forbindelse ikke bærer i sit skjød saameget som forfatteren

mener, saa er det dog utvilsomt at den gjemmer paa baade aandelige og materielle skatte, som vi i vor armod ikke har raad til at slaa vrag paa. Bogen bør derfor læses af alle.

Vort broderlands teologiske literatur er ikke saa lidet rigere end vor, og den fortjener mere opmerksomhed end vi ofrer den. For tiden udkommer hos Schultz i Upsala et ganske betydeligt arbeide, som jeg denne gang kun kan henlede opmerksomheden paa. Det er pastor *N. J. Göranssons* «**Undersökning af religionen**». Første del (228 sider) er udkommet og anden del loves før nytaar. Det er et sidestykke til dr. Ordings «Den religiøse erkjendelse», som forfatteren kjender og omtaler med anerkjendelse.

Et andet arbeide af en ganske anden art skulde jeg ogsaa gjerne henlede opmerksomheden paa. Det er en samling «Uppsatser och föredrag» som er udgivet under fællestitelen **Tro och bildning** af J. A. Eklund, før docent i Upsala, nu domprovst i Kalmar. Det er en række mindre afhandlinger, som angaar forholdet mellem kristendom og kultur og som for størstedelen er særlig beregnet paa den dannede ungdom. Som prest i Upsala øved Eklund en betydelig indflydelse paa denne bys studerende ungdom.

Endelig faar jeg lov til at nævne, at jeg selv har udgivet «**Tre foredrag**». (Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag). De tre foredrag, som alle har været holdt baade i Kristiania og i Sverige, handler om: Egteskab og skilsmisse — Vor tids grundskade — Forskjellige veie til Kristus. Pris kr. 1,00.

Thv. Klaveness.

S. Keller: **Jadwiga**. Russisk nutidsroman. Oversat af sogneprest til Høle *Ragnvald Gjessing.*

Oversætterens hensigt med at overføre denne bog paa vort sprog er ønsket om at imødekomme *kravet paa skjønliteratur i kirkelig aand.* Forfatteren, der har indgaaende kjendskab til Rusland og russiske forholde fra sit mangeaarige ophold som prest i Petersburg og fra sine vidtstrakte reiser i det store land, betegnes som en af de *faa* og *sjeldne* forfattere for dannede kristne.

Hans rige fantasi, skarpe blik og ypperlige fremstillingsevne har allerede sikret den tysk-russiske forfatter en fremragende plads i roman- og novelleliteraturen, og hans erfarne, selvstændige kristendom bevarer, hvor praktisk den end er, hans skildringer for paasmurt kristelig fernis.

Paa en tid da alles opmerksomhed er vendt mod det ulykkelige zarrige, maa en bog, der behandler russiske forholde i spændende romanform, kunne paaregne almen interesse.

Fremstillingen af den noble Jadwiga i hendes kamp for at bevare og vinde —, det fine erotiske forhold mellem hende og den unge grev Boris, der gjennem mange tankevanskeligheder og sociale stængsler naar frem til troens grund, er givet med et liv og en stigende fart, der gjør det vanskelig at lægge bogen tilside, før den er læst tilende.

Allerede første kapitels skildring af en russisk vinter med det nedsneede jernbanetræn er en perle af literær fremstillingskunst, og de streiflys, der i forbindelse hermed falder over administrative forholde i dette bestikkelsens land, blotter mørke partier i samfundsstyrelsen.

Af det indblik, man faar i russisk kirkeliv, maa man, med al anerkjendelse af hvad her findes af ædle værdier og bevarende magter hos dette i høieste grad *sympatiske* og *godtidelige* folk, hos hvem kirke og stat er saa inderlig forbundet, være enig i den almindelige karakteristik af den ortodoxe kirke som den *laveste form* af Jesu Kristi kirke paa jorden.

Bh. J.

ELIAS BLIX

hev gjort den store gjerning for vaart folk og vaar kyrkja, at han tolka Guds ord paa folkemaalet og skapte ei norsk salmediktning. Han gav oss fedralandssalmen, og vigsla vaart morsmaal, so me «fyr Krist kann sjunga paa eiget maal med eigi tunga».

I det verk som bibelumsetjaren og salmediktaren Elias Blix la grunnen til, ser me ei fullending av den evangelisk lutherske reformation i vaart folk. Med det verk hev nytt liv vakna i landet, ikkje mindst hjaa Norigs ungdom.

Difor var det óg at aarsmotet i Norigs ungdomslag i sumar samroystes gjorde vedtak um aa senda ut ei innbjoding til aa reisa ein minnestein paa gravi aat salmeskalden. Og me vonar at gamall og ung vil vera med.

Kjem det inn meir pengar enn det trengst til ein minnestein, skal dei verta bruka til aa faa Blix-salmarne meir kjende og tillagde sitt rette verd. Kassestyraren i Norigs ungdomslag, Margit Bruun, Oslo, tek imot gaavorne.

Oslo, 22. oktober 1904.

I styret for Norigs ungdomslag

Klaus Sletten, formann. *N. Gjelsvik.* *Peter Hognestad.*

Sven Moren. *Anders Vassbotn.*

PRÆDIKEN PAA 21DE SØNDAG EFTER TREFOLDIGHED.

(Af *Chr. Braun*).

Herre Jesus Christus! Du vil at vi skal bede. Du opfordrer os til det. Og vi trænger til at bede, trænger saa grænseløst til det. Men Du ser, hvor daarlige vi er til at gjøre det. Du vor frelser og vor hjælper! kom os til hjælp i dette. Herre! Lær os at bede! Amen.

Men han sagde dem ogsaa en lignelse derom, at man altid bør bede og ikke blive træt. Og han sagde: Der var en dommer i en stad, som ikke frygtede Gud og ikke undsaa sig for noget menneske. Men der var en enke i den samme stad, og hun kom til ham og sagde: skaf mig ret over min modstander! Og han vilde længe ikke; men derefter sagde han ved sig selv: skjønt jeg ikke frygter Gud og ikke undser mig for noget menneske, vil jeg dog, efterdi denne enke gjør mig meget besvær, skaffe hende ret, forat hun ikke idelig skal komme og plage mig. Men Herren sagde: hører, hvad den uretfærdige dommer siger! Men skulde Gud da ikke skaffe sine udvalgte ret som raabe til ham dag og nat, endog han tøver med at hjælpe dem? Jeg siger eder: han skal snart skaffe dem ret. Dog naar menneskens søn kommer, mon han skal finde troen paa jorden? Luk. 18. 1—8.

«Men han sagde dem ogsaa en lignelse om det, at man bør altid bede og ikke blive træt».

Blir man træt af at bede? Er der bønner, som trætter?

Der er bønner, som kvæger og styrker og glæder; det ved vi da. Er Gud for mig, da træde mig hvad der vil, imod; jeg skal i *bønnens glæde* det fælde under fod. Saa siger en christen sanger. Hos ham var bønnens glæde saa stærk, at han mente, at han med den kunde trodse hvad det skulde være. Han havde ogsaa fristet noget af hvert. Han var bleven forvist fra sit hjemland. Han var med kone og en stor børneflok sat paa bar bakke, ud paa landeveien. Men han havde «fældt det under fod» i sin bønnens glæde», som

vi endnu, aarhundreder bagefter, faar en smag af, naar vi synger hans salmer.

Saa der er bønner, som kvæger og styrker og glæder: det er der ingen tvil om.

Men der er ogsaa bønner, som gjør os trætte; det er der desværre heller ikke nogen tvil om. Det er der mange af os, som ved alt for godt.

Jeg skulde undres, hvem blandt dem, som er her i kirken idag, som glædes ved sine bønner, og hvem som trættes ved dem? Tænk efter selv alle I, som beder. For der er nok ogsaa en del her, tænker jeg, som ikke beder. Der er adskillige blandt dem, som gaar i kirke, der ikke beder — undtagen ved enkelte særlige leiligheder da, naar de er i nød og vaande. For ikke at tale om mængden af dem, som ikke gaar i kirke.

Naar man beder og ikke faar, dag ud og dag ind, kanske aar ud og aar ind, saa kan man nok blive træt af at bede. En gammel og vel prøvet christen kvinde sagde til mig: for nogle aar siden var det saa meget anderledes end nu. Dengang var det saa godt at bede, og jeg fik næsten altid det jeg bad om: nu er det saa tungt, og jeg faar næsten aldrig det jeg beder om.

Ogsaa det samme menneske kan saaledes have en tid i sit liv, da det kvæges ved bønnen, og en anden, da det trættes ved den. Men helst skulde det jo gaa paa den rette kanten, saa det blev godt med tiden, selv om det havde været tungt en stund. Og paa den maade gik det da ogsaa senere med den kvinde jeg talte om.

Men der er noget, som er værre end det at bede og ikke faa, meget værre. Og det er, naar bønnen selv blir saa gjennem *daarlig*. Aa, hvor mange daarlige bønner der bedes, hvor vi er daarlige til at bede.

Først er det alle disse uvedkommende, forstyrrende tanker, som saa ofte kan myldre frem, naar vi vil bede. Om vort arbeide kan vi samle vore tanker, saa intet spreder eller svækker dem. Om de store spørgsmaal i livet kan vi samle vore tanker; kanske er det vor lyst at gjøre det. Men i bønnen, der hvor vi allerhelst vilde have et samlet sind, der kan det ofte være os umuligt. Der kommer alle de frem-

mede tanker. Der kommer arbeidstankerne, stundom gode, forstandige tanker, praktiske greb, stundom rent dumme indfald. Der kommer de store livsspørgsmaal, de vanskelige overveielser. Og der kommer tusinde lapperier, rene filletanker. Og alle har de som sin fornøielse af at sprede vort sind og gjennemskjære vore bønner.

Men det fik endda være med alle disse forstyrrelser og forhindringer, naar bare bønnen i sig selv, indimellem forstyrrelserne, og før de indfinder sig, kan være nogenlunde rimelig og sund og varm. Men kanske er vor bøn ligesom lammet, før vi endnu faar begyndt paa den. I andre stunder synes vi paa en maade nok, vi kjender Gud. Vi kjender hans majestæt, vi kjender hans storhed, hans magt, hans uendelighed, hans herlighed, kanske ogsaa hans kjærlighed. Og vi vil saa gjerne bede til ham. Vi ved, at det er intet, vi mere trænger til. Vi ved, at det er den høieste ære for et menneske. Og den høieste lykke. Og saa begynder vi. Og saa er Gud som borte for os. Langt, langt borte i det blaa, et skyggebillede, saa blegt og luftigt, at vi synes vi kan blæse det bort med et pust fra vore læber.

Og dette hænder os ikke én gang, men mange. Dag efter dag, maaned efter maaned. Kanske aar efter aar.

Da blir man træt af at bede, træt til døden.

Er det ikke underligt, at der skal være saa mange vanskeligheder ved det at bede? Alle mennesker har evne til det, er anlagt for det. Alle folkeslag beder, ikke bare de christne folkeslag, ogsaa hedningerne. Der har været hedninger, som har bedt baade stærkt og vakkert. Jeg har saa mangen gang maattet skamme mig, naar jeg har læst om heltene hos Homér, hvorledes de har kunnet bede. Der findes vist ikke et eneste folkefærd paa jorden, som er uden bøn. Det er en almenmenneskelig evne. Menneskeslægten er anlagt for bøn. Og alligevel skal det kunne være saa vanskeligt at lære at bede, selv om man prøver at gjøre sit bedste.

Er det ikke underligt?

Aa nei. I grunden er det ikke saa underligt endda.

Det at bede er en kunst, den høieste i livet. Vi blir aldrig fuldlærte i den hernede, ikke før vi staar for Guds throne. Og jeg tænker, at de iblandt os, som har drevet det

videst i kunsten, ved bedst, hvor meget der endnu staar igjen for dem.

Ingen kunst er let at lære. Og da skal vi ikke vente, at det altid skal gaa saa glat med den høieste iblandt dem alle. Og ofte er det netop begyndelsen, som falder tyngest. At spille scala'er og fingerøvelser kjendes slet ikke altid som nogen tiltalende indgang til musikens verden, eller det at tegne streger til malerkunstens. Og de første usikre og vaklende skridt paa bønnens vei kan mangen gang kjendes tunge.

Det hænder dog ikke sjelden, at Guds vældige haand kan lægge sig tung paa et menneske, og med et eneste slag løfte ham ind i bønnens verden, bort over alle begyndelsens vanskeligheder. Men saa kommer de rigtignok gjerne igjen bagefter.

Men med bønnen er der ogsaa noget andet end dette, at den er en kunst og en kunst, som er sen at lære.

Enken i evangeliet havde en modstander, staar der. Ogsaa vor sjæl har en modstander, en frygtelig modstander. Og netop fordi vor sjæl i bønnen kan naa det høieste, derfor søger modstanderen at hindre bønnen. Thi han under os ikke at naa det høieste. Hans inderste og brændende attraa er det at stanse os paa veien mod det høieste, at trække os nedover, at styrte os i afgrunden. Derfor lægger han sig i veien for vore bønner, og bruger al sin kunst og flid for at forstyrre dem eller for at lamme dem, før de endnu er blevet til.

Og der har han en mægtig forbundsfælle i vort eget bryst. Alt det lavere i os, alt det jordvendte før ikke at tale om alt det ligefrem onde, alt det, som skriften kalder: kjød, det trækker os bort fra bønnen. Aanden i os har trang til at bede, anlæg for at bede. Kjødet derimod vil helst være fri for den uleilighed. Den ene vil opover, den anden nedover. Thi det er en evig og unegtelig sandhed, at der er to magter inden i os og at de er sat imod hinanden saa at kjødet begjærer imod aanden og aanden imod kjødet

Det er ikke saa underligt, om der er mange vanskeligheder med det at lære at bede.

Men hvorledes kommer vi igjennem disse vanskeligheder? Hvad midler har vi til at overvinde dem? Aa, der kunde nævnes flere midler, flere foruden det ene store. Men

dem kan jeg ikke tale om idag. Et af dem er der dog, som jeg ikke helt vil lade unævnt. Det er bibelen. Har vi ondt for at samle vore tanker til bøn, eller har vi ondt for at komme ud over den dødelige mathed, saa kan vi ofte blive hjulpne ved at læse et stykke i bibelen. Eller i en anden gudelig bog, som har fundet veien til vort hjerte.

Men der er et middel som er det store og afgjørende. Det er det, som Jesus nævner i vor text. Det er det, at holde ud og ikke give tabt. Han sagde dem ogsaa en lignelse om det, at man bør altid bede og ikke blive træt.

Vi skjønner, det er netop til de daarligste bedere, han vender sig, til dem, som holder paa at opgive det hele. Han var jo ogsaa kommen for at søge at frelse det, som var fortabt. Til saadanne er det han siger, at man bør altid bede og ikke blive træt.

Ja, men det nytter ikke, svarer de kanske. Vi har fristet det saa mange, mange gange, saa vi *ved* det ikke nytter. Ikke *for os*.

I ved, det gaar an at bore hul i en sten med et minebor. Har I set, hvorledes det gaar til? Man sætter boret paa stenen og slaar paa det med en hammer.

Det ser heller ikke ud til at nytte stort. Det første slag sætter neppe saa meget som et mærke i stenen, der blir bare som en liden smule hvidt støv.

Men man slaar videre: to, ti, tyve, tyrretyve slag. Man slaar og slaar. Endda er der ikke mere end saavidt et *mærke*, man kan neppe sige, at der er trængt ind.

Men man slaar og slaar. Hundrede, to hundrede, tre hundrede slag. Boret borer sig et lidet stykke ind i stenen. Men der er langt igjen. Stenen er tyk.

Saa slaar man time efter time. Og for hvert slag synker boret et lidet, umærkeligt stykke dybere ned. Men engang kommer det sidste slag. Boret synker igjennem, der er hul i stenen.

Saa gaar det med bønnen ogsaa, dersom man holder ud. En dag er man trængt igjennem fra den bøn, som trætter, til den, som kvæger.

Og da er det deiligt at bede, selv om man ikke *faar*.

Der gaar en stille jubel gjennem sjælen: man føler, at man er kommen frem, at man har lært at bede.

Hvorledes er det gaaet til? Aa — man beder og beder som sagt, uden at det nytter, og vil dog ikke slutte. Saa blir man uvillig og harm og fortvivlet over slig elendighed. Og uden at man selv rigtig ved af det, saa *tager man i*, og beder sterkere i sin elendighed. Og jo sterkere man tager i, des længere kommer man jo frem. Og desuden: jo sterkere man tager i, des lettere faar man øiet op for hvad det er for hindringer, som ligger i veien. Og har man først faaet øie for hindringerne, saa har man ogsaa lettere for at komme igjennem dem, eller kanske bare udenom dem.

Jeg skal nævne nogle enkelte slige hindringer, bare som exempler. Det kan være en eller anden synd, som man ikke vil opgive; man synes ikke, det *er* noget. Men kommer man til at tage sterkere i i bønnen, saa kjender man, at det *er* noget. Det er kanske der, det hele hænger. Eller det kan være tvivl. Ikke tvivl, som man udtaler for folk. Kanske udtaler man den ikke engang for sig selv. Men den ligger der som en dump dødvægt, som en klam taage paa bunden af vor sjæl. Eller det kan være hovmod. Det hovmod, som gjør, at man selv blir saa stor og Gud saa liden. Thi det har sig saa: naar man selv blir for stor, da blir uvilkaarlig Gud liden. Liden og fjern.

Og har man lært at bede paa denne maade, saa man kvæges, da faar man kanske ogsaa straks det man beder om. Det var kanske bare derfor man ikke blev bønhørt, fordi man skulde lære at bede paa en anden og bedre maade end før.

Men det er slet ikke sikkert, at vi faar, fordi om vi har lært at bede paa en rigtigere maade. Der er mange sterke bønner, som ikke blir hørt. Der er vel aldrig bedt sterkere paa denne jord, end af ham, om hvem det heder, at da han bad heftigere, blev hans sved som blodsdraaber, der faldt til jorden. Den bøn blev *ikke* hørt.

Men en engel af himmelen blev set af ham og styrkede ham. Og ogsaa vi kan blive mægtig styrket af bønner, hvor vi aldeles ikke faar det vi beder om.

Bed som Jesus bad. Han er jo vort forbillede. Dog — kanske han virker altfor overvældende paa os.

Saa tænk paa Luther. Han pleiede at bruge et par timer hver dag til bøn og andagt. Og en af hans venner, som engang havde dristet sig til at lytte udenfor hans dør, da han bad, vendte tilbage, aldeles slagen over kraften og inderligheden i hans bøn.

Det er ikke bare dem, som forkynder Guds ord, som beder paa denne maade. Folk kunde høre tvert igjennem væggen, hvor Abraham Lincoln bad, naar han var i vanskeligheder med at styre sit folk.

Bed som slige mænd har bedt. Bed og bliv ikke træt, selv om du ikke faar det du beder om. Gud kan nok vende det døve øre ogsaa til sterke bønner.

«Den som ei med graad paa sine knæ har ligget
I de stunder lange, lange sorte,
Den, som ei forgjæves saart, saa saart har tigget,
Kjender ikke Gud, kjender ikke Gud».

Saa synger den, som vel for tiden er den sterkeste religiøse digter vi eier her i landet. Slig er Gud, mener han.

Og det stemmer jo ikke ilde med hvad Jesus siger i texten idag. Der var en dommer i en stad, som ikke frygtede Gud og ikke undsaa sig for noget menneske. Og der var en værnløs og hjælpeløs enke i den samme stad, som kom gang paa gang og bad og tagg, at han skulde skaffe hende hendes gode ret. Og han vilde længe ikke.

Gud er som den mægtige mand, der ingen har over sig, som han skulde frygte, og ingen paa siden af sig, som han skulde behøve at tage hensyn til; han kan gjøre sig saa døv, han bare lyster, for den svages, den afmægtiges bønner. Slig kan han vise sig for os, siger Jesus.

Men hold alligevel ud! siger han. Man bør altid bede og ikke blive træt. Saa vender bladet sig. Selv den hjerteløse mægtige giver efter for idelige bønner. Skulde da ikke *Gud* skaffe sine udvalgte ret, naar de raaber til ham dag og nat, selv om han lader dem vente. Jeg siger eder: han skal *snart* skaffe dem ret.

Kanske om tre dage. Jesus blev ikke bønhørt, da han led i haven. Men tre dage bagefter, da var han bønhørt, og det langt overflødigere end han havde bedt om eller forstaat.

imens han bad. Og det var selve den smerte, som han havde bedt om at faa slippe, der nu var slaat om i evig og unævnelig herlighed.

Ogsaa vi skal opleve noget lignende. Thi den herlighed, som Gud har givet *ham*, den har *han* givet *os*. Og naar vi er ifort den herlighed, skal det vise sig, at vore bønner er hørt. Selv de lange tiders daarlige bønner skal, tænker jeg, være indvirket i «bryllupsklædningen».

Men ogsaa her paa jorden skal det vise sig, at vore bønner blir hørt. Ikke alt, hvad vi kan falde paa at bede om, vil vi faa, som sagt. Det vilde nu da heller ikke være godt. Men bønhørelsens glæde skal vi opleve. Bed, og I skal faa, og eders glæde skal blive fuldkommen. Vi skal opleve den overflødigere, end vi beder om eller tænker os muligt. Bare ikke bliv træt. Lær at bede bedre end før, lær at *raabe* til Gud i dine bønner. Lær at raabe til ham *dag og nat*. Der er vist ikke en eneste, som har lært noget af det at raabe dag og nat, uden at han har oplevet bønhørelsens glæde langt overflødigere end han havde bedt om eller tænkt sig muligt. — —

Men I, som ikke beder, ialfald ikke uden ved rent særlige leiligheder, hvad skal jeg sige til eder? I som agter det for ringe at søge Guds ansigt, mens I er her nede, tror I, at I vil *finde* det deroppe i herligheden? Føler I ikke, at det I gaar imøde, er en retfærdig fortabelse fra Herrens ansigt og hans magts herlighed? — — Aa Herre! lær dem at bede! Amen.

UR SVERGES MODÄRNA SKÖNLITTERATUR.

(Af *J. Wallinder*).

IX.

Ellen Keys läror om kvinnan, kärleken och äktenskapet.

Strängt taget tillhör Ellen Key icke skönlitteraturen, snarare den praktiska filosofin. Hon är en samhälls- och kulturkritiker, ungefär som hennes hjälte Ibsen. Hon skrifver icke poesi, hvarken i bunden eller obunden form. Men hela hennes läggning är snarast en skapande konstnärs, och hon rör sig i samma idékretsar som en hel skola unga vitterhetsidkare i och utom Sverge, hvilka hon inspirerar eller af hvilka hon inspireras. Hon betraktas af dessa och många med dem som ej blott en litteraturens, utan en det praktiska lifvets reformator, en sierska, om hvilken där ropas: «Henne hören!»

Men det är skada, att hon icke blifvit helt en skaldinna. Hennes författarskap skulle i så fall utan tvifvel fatt ett högre värde -- *vi* skulle från vår synpunkt säga: blifvit mindre värdelöst, mindre skadligt. För att vara filosof' saknar hon för mycket konsekvens, självkritik och besinning. Genom denna brist är hon visserligen tämligen ofarlig för kritiska läsare, men genom sin glöd och djärfhet så mycket mer farlig för de okritiska.

Hon är i alla händelser vida känd och särdeles populär så inom som utom vårt land, och detta lika mycket på grund af sina fel och brister som sina förtjänster. Att tala om hennes motsägelsefullhet kännes nästan tråkigt, då nu en gång det talet blifvit så vanligt på alla håll, rent af från hennes beundrare också. Men det är ej godt att komma ifrån det, då ens uppgift är att i någon liten mån bidraga till undergräfvandet af hennes auktoritet: motsägelsefullheten är just den stora utfallsporten mot hennes läror. Hon kan aldrig komma ifrån detta; det hjälper ej, att hon klagar öfver brist

på «förståelse», och att hennes många trogna nog förstå henne; det hjälper ej, att hon söker ordna sin brokiga tankevärld: självmotsägelserna äro hos henne ett organiskt lyte, beroende på en för henne själf kanske omedveten fruktan att tränga ned i lifsfrågornas innersta djup och där låta sig bestämmas af den nyktra, svala sanningen själf i st. f. att experimentera med uppseendeväckande sanningskonstruktioner, som referera sig till subjektivism och sensualism.

Hennes popularitet har flera lätt begripliga grunder. Vi vilja anföra några.

Idéerna fängsla genom sin brokiga mångfald, och stilen med sin färgrikedom och glöd. Djärfva äro också idéerna, ja, mer än nog, och mången, som ej vet bättre, tror dem vara splitternya och inaugurera ett nytt lycksalighetens tillstånd bland människors barn. Men det är ej mycket med fröken Keys originalitet — ack! det sker i allmänhet så litet nytt under solen — snarast är hon ett 1700-talets, ett den parfymerade salongsidyllens och den godtrogna utopismens barn. Nu skall man visst icke förebrå någon, icke ens en skriftställare, om han saknar originalitet — äfven andra än de originella ha rätt att tala — men *här* är det en påfallande kontrast mellan brist på och anspråk på originalitet.

Och hvad beträffar den fängslande stilen, göra vi genast det förbehållet, att den på oss och många trots allt verkar tillgjordt, ytligt och kallt. Den framkallar just aldrig en tår eller ett leende; i st. f. hjärtevinnande innerlighet möter man, där styrkan är som störst, en flammande, irriterande sensualitet. Den är ofta ej i stånd — och så godt är det — att med sin tumnhet skyla en upprörande, ra inhumanitet (för verifikationer hänvisas till det följande).

En annan grund till vår författarinnas popularitet är hufvudtemats innebörd: könskärleken, det i både bästa och sämsta mening populäraste bland ämnen. Kring könskärleken kretsar hela hennes författarskap; denna är för henne, hvad solen är för vart planetsystem, a och o för all mänsklig utveckling i tid och evighet. Nu medges villigt, att hon principiellt fattar denna kärlek mycket förfinad, sublimerad, men hennes teorier äro, minst sagdt, vågade, och om mången ung människa mot hennes afsikt «drager dessa teorier till lösak-

tighet», så är fröken K. i första rummet ansvarig därför, hon som vågar kasta ut så omoget tänkta och så dunkelt framställda läror i en så eldfängd människovärld.

En mycket viktig orsak till fröken K.s rykte, och hvad som fäster det största intresset vid hennes skriftställeri, är den omständigheten, att hon är en så typisk exponent för en hel modärn kulturriktning. Man må kalla denna riktning liberalism eller radikalism eller hvad som helst: finge *vi* namngifva den, skulle vi kanske föreslå ordet revolutionism, hvarmed vi då mena den kulturströmning, som, rotad i Voltaires och Rousseaus tidehvarf, gjorde sin eruptiva styrka gällande i den stora franska revolutionen och sen dess i upp- och nedgående vågor, i revolutioner och reaktioner sträcker sina efterverkningar fram till våra dagar.

»Revolution» är en formalbestämning, och det enhetliga i denna riktning är också väsentligen af formell art: att göra revolution för revolutionerandets skull, att urgera reformer för reformerandets skull, att »vælte spillet» och göra table rase i den trygga tron, att hvad som kommer i stället ovillkorligen skall bli bättre. Riktningen är till sin innebörd full af omedvetna motsägelser (såsom det omaka syskonparet frihet och jämnlikhet m. m.), men den stormar tills vidare fram, obekymrad härom och om de ointagna fästen den lämnar bakom sin rygg. På denna kulturvägs kam intager fröken K. en mycket bemärkt och representativ plats, och därför framför allt är hon för den kulturintresserade värd att känna till. Här måste vi emellertid inskränka oss till *en* sida af hennes skriftställeri, den i öfverskriften angifna.

* * *

Tvifvelsutan har fröken K. genom uttalanden i kvinnofrågan för snart 10 år sedan vunnit sympatier på många håll, där man annars endast skulle haft döfva öron för henne: vi syfta på hennes (sedermera, 1896, tryckta) föreläsning om «Missbrukad kvinnokraft».

Föreläsningens hufvudtanke är en genmäla mot *den* kvinnoemancipation, som utan hänsyn till psykiska och fysiska könsdifferenser vill sammanblanda de manliga och de kvinnliga verksamhetsområdena, och som ser idealet för kvinnans

lycka i hennes ohämmade ingripande på hvilka som helst af de mannen hittills förbehållna arbetsfälten. Med rätta ser hon däri ett misskännande af kvinnans speciella karaktär. Kvinnans uppgift är och förblir icke att direkt skapa samhällsvärden, utan värden för hemmet och familjen enligt hennes naturliga hufvudbestämmelse: «moderskap genom kärleken».

Fröken K. säger: «De otaliga fysiska och psysiska bestämningar, hvilka sammanhänga med moderskapet och omedvetet eller medvetet hvarje dag ingripa i det kvinnliga väsendets innersta tillvaro, likaväl som i dess växlande stämningar, de äro afgörande för så väl den kvinna, hvilken aldrig blir moder, som för den, hvilken blir det».

Antingen fröken K. kännes vid fründskapen eller icke, kunna vi ej låta bli att i dessa ord se hennes tankar tangera aposteln Pauli kvinnoteori i hans första Timoteusbref: «Kvinnan varder frälst genom moderskapet, om hon förblir i tro och kärlek och helgelse med tuktighet». Bägge tankelinjerna gå i riktning af, att kvinnan såsom naturvarelse har sin grundbestämmelse utpekad i det ofrankomliga «moderskapet genom kärleken». Ja, genom kärleken — men hvad därmed är att första, skiljer sig himmelsvidt hos Paulus och fröken K. Härom mera längre fram.

Fröken K. håller, såsom nyss anfördes, på moderskapets betydelse äfven för de kvinnor, som aldrig bli mödrar, och framhåller, att de därför ingalunda behöfva förfela sin bestämmelse. Blott att de icke aspirera efter manlig verksamhet, utan insätta sina moderlighetskänslor och moderlighetskrafter i sådant arbete, där dessa kunna bära frukt efter sin art, exempelvis lärare-, sjukvårdare-, trädgårdsmästare-yrket m. fl. Kvinnans natur är ömhet och offrande hängifvenhet, behofvet att vårda det spirande lifvet och läka det sjuka. Men att samvetsgrant och framgångsrikt göra detta, menar hon, låter sig icke förenas med ett aktivt ingripande i samhällslifvet: antingen blir det första vanvårdadt, eller ock blir kvinnan helt enkelt mannens lekboll i politiken.

Hur bestämdt hon än häfdar detta, och hur klart hon bestyrker det med slående exempel, anser hon dock lagstiftningen böra undanrödja alla skrankor mellan mannens och kvinnans lifssfärer. Detta för rättvisans skull. När så rätt-

visan gjort sin sak, skall emellertid, om kvinnan följer den sålunda gifna vinken, ett århundrade härefter världen ingalunda vara lyckligare, snarare tvärt om. Men så skall naturevolutionen upprätta igen sakernas försämrade läge och under frihetens tecken åter göra kvinnan sant kvinnlig. Tankegången är betecknande för den abstrakta rättfärdighetskänsla och den naiva optimism, som utmärka var författarinna och hela den kulturriktning hon tillhör.

* * *

Fröken K.s reaktion mot den modärna kvinnoemancipationen är således tämligen platonisk. Därför har hon ock trots allt kunnat behålla sina aktier al pari hos sina meningsfränder öfverhufvud. Detta så mycket lättare som hon i fortsättningen af sitt författarskap inlägger i kvinnans kärleks- och moderskapsfunktioner en af sedliga hänsyn alldeles oberoende erotik, visserligen icke en blott animal könsdrift, men icke heller något därifrån artskildt.

Äfven om hon vill göra troligt, att hon aldrig satt Eros högst bland gudamakterna, så skall hon icke kunna öfvertyga någon därom. Erotikens upphöjande till no. 1 bland lifsvärden är så afgjordt grundtonen i hennes författarskap, att om man på grund af tillfälliga motsägelser eller inkonsekvenser skulle försöka tänka annat, förlorar författarskapet hela den charme, hela det patos, som ger det rätt till en plats inom litteraturen. Häruti likasom i hela sin askådning tager fröken K. bestämdt afstånd från kristendomen, icke blott den historiska och officiella, utan nya testamentets kristendom, och hon är, ej minst från kristlig synpunkt, värd uppriktigt erkännande för den otvetydighet, hvarmed hon bekänner detta.

Vi kunna bl. a. hänvisa till sid. 45 i hennes senaste arbete, *Lifslinjer*, hvilken sida är en högstämd lofsång till Eros, «den äldste bland gudarne . till det förlossande «ord, som genom Eros blef kött och blod och bor ibland oss . . . det djupaste af alla: Fröjd är fullkomlighet», till den kärlekens nya religion, som «är lifsfruktans — icke gudsfruktans — högsta uttryck» osv.

«Fröjd är fullkomlighet» . . . Ja, det tror en kristen också, men han inlägger andra begrepp i termerna. «Lifs-

fruktan» och «lifstrons anhängare», som fröken K. brukar kalla sina trosfränder . . . Ja, på lifvet tror också en kristen, om eljest någon, men troligen icke alldeles samma lif: en kristen tror också, att den, som lefver lifvet, är större än lifvet, som han lefver, och att det högsta af allt maste vara *den* högste af alla, en varelse, som med sanning kan säga om sig själf: «Jag är lifvet». Det är nog fröken K:s mening, att hennes Eros skall säga detsamma om sig, men det är, som om hon knappt vågade låta honom bekänna det helt öppet; när en sådan bekännelse skulle komma något mindre opportunt, svänger hon gärna om och aftrubbar spetsen af sin egen förkunnelse med öfverraskande sidokomplimanger till främmande gudar af osäker härkomst och dimmiga konturer.

Fröken K. håller hårdt på «evolutionen» och betecknar kärlekens evolution så, att könskärleken under seklernes lopp gått från drift till lidelse, från lidelse till kärlek och håller nu på att gå från kärlek till «den stora kärleken», med hvilken «den glödröda lidelsen» väl icke är ett, men dock i mycket nära släktskap.

Det är ej tu tal om, att en sådan evolution är historiskt konstaterad, men medan lifstrons anhängare fatta denna som en med nödvändighet skedd naturevolution, fatta vi den såsom framför allt betingad af en fri kulturkraft. Äfven «den stora kärleken», kärleken i sin högsta sublimering, lefver alltjämt och ovillkorligt på den animala driftens rot. Och «hvad som är födt af kött, är kött», och «kött och blod kunna icke ärfva Guds rike». Däremot är «det ande, som är födt af anden», och det högsta af anden födda är *den* kärlek, om hvars väsen och artskillnad från den erotiska fröken K. kunde få besked genom att studera icke blott S. Kierkegaards *pseudonyma* skrifter om «äktenskapets estetiska giltighet» m. m., utan ock hans i eget namn utgifna «Kärlekens gärningar».

Denna kärlek har visserligen en något från bismak af plikt och bud, det är allt för sant, men det är just detta, som gör den evigt ung och frisk och sund.

Men för «lifstrons» äro plikt och sedebud, rätt och dygd osköna saker och därmed obrukbara för en högre kultur, hvars förnämhet just består i att befinna sig «jenseits von gut und böse». För den är för öfrigt «all sedlighet konventionell» —

ett mycket underligt tal af könskärleks- och skönhetsreligionens anhängare. Är all sedlighet konventionell, hvad i all världen är då skönheten? Och kan icke denna få en norm ur sedligheten, hur skall då sedligheten kunna få en norm ur skönheten?

Men här kunna vi svårligen komma till tals med hvarandra, ty här står dogmatik mot dogmatik.

* * *

Fröken K. har i tideböckerna lagt märke till kärleksföreteelser, som för vanliga människor synas så litet erotiska som möjligt, t. ex. Birgittas, Katarinas af Siena och den heliga Teresas lifsverk. När hon med erkännande af deras höga värden hänför deras kärleksverk och kärlekspatos till «den stora kärleken, hvars eld brunnit i deras själ», så är detta en transformation, som man sannerligen behöfver vara mycket «erotiskt förnäm» för att kunna begripa eller tro på. Och håller Eros till godo med dylika hafvor på sitt altare, är han helt visst anspråkslösare, än man skulle tro.

Då är det nog en sötare, om ock ej fullt renodlad, lukt i det offer, som bjudes honom några få sidor längre fram i samma bok, där det säges, att den kvinna, som länge tranat efter moderskap, men ej ser sig i stand att få sin tranad tillfredsställd på annat sätt, hon må, om det gäller, välja att bli mor — äfven utan både äktenskap och kärlek. Det är, heter det, för att rädda lifvet, och därför må hon vara odömd. Ja, det står verkligen så.

Hvad skall det tjäna till att skrifva sådant där? Nog kunna vi lofva att, åtminstone icke i förväg, skrifva denna besynnerliga kvinnas dom; så kunde ock fröken K. ha besparat sig besväret att bjuda henne aflat i förskott. Medan vi vänta på att göra denna stackars kvinnas bekantskap i verkligheten, böja vi oss under tiden i vördnad för en annan kvinna, den som med samma moderlighetsträngtan och med däremot lika omotsvariga villkor mäktade välja ensamheten och offret af sin lefnads lycka och sitt bleka, fattiga lif. Eros kan ju icke upptaga det offret, fröken K. icke heller, om hon vill vara sig själf trogen, men det finns lyckligtvis en annan och större, som gör det.

Må vi djupt vörda Eros. Han är en mäktig och en härlig gud och representerar naturlifvets spets. Men vi, som också tro på ett annat lif och en annan kärlek, begära, att *detta må vara detta*.

* * *

Var författarinna förklarar uttryckligt, att könskärleken icke är en primärmänsklig bestämning, likasom ock att den psykiska könsmotsatsen alltid är betingad af den fysiska. Ja, nog är det så, men därmed stämmer grufligt illa hennes framhäfvande af erotikens ojämförliga betydelse för människans lif och släktets utveckling.

I kapitlet om kärlekens evolution ägnar hon några sidor åt studiet af könsdifferensens uppkomst och betydelse. Hon anför Aristofanes' snillrika saga om den till straff för sina felsteg klufna människan och Platos betonande af de lidanden, som drifva de båda könshalfvorna att åter uppsöka och förena sig med hvarandra. Och hon citerar en apokryfisk sägen om Kristus, enligt hvilken han skall hafva sagt: «Guds rike kommer, när de tu åter varda ett». Hon kunde, synes oss, lika gärna och med större fördel ha citerat hans *icke* apokryfiska ord: «I uppståndelsen hvarken gifta de sig eller bortgiftas, utan de äro som Guds änglar i himmelen». (Men det förefaller, som hon i allmänhet skulle föredraga det apokryfiska och oäkta framför det otvetydiga och äkta). Med synbar sympati följer hon denna tankelinje, fast det är svårt att säga huru långt. För *vår* uppfattning anvisa de anförda geniala och heliga orden åt alla könsdifferensens funktioner, fr. o. m. driften t. o. m. «den stora kärleken», en endast timlig och relativ betydelse, som, hur allvarligt man än må taga dem på *deras* område, dock icke berättigar dem till en maktställning och en evighetsbetydelse i enlighet med «lifstrons» läror.

* * *

För att fortsätta vår granskning af denna lifstro — «kärlekstro» kunde vi väl också få kalla den — kan man så gärna först som sist slå ned på *Lifslinjernas* slutord, det sista ord fröken K. tills dato uttalat offentligt, och som kort

och godt anger hennes ideal, devisen öfver porten till hennes nya rike: *De, som älska hvarandra, äro makar*». Satsen lär förskrifva sig från franska revolutionen, och den lär sen dess blifvit «vidgad af ännu ett århundrades själ».

Utan tvifvel förefaller satsen högst plausibel för de unga tu i en varmblodig månskensstund, och lika plausibel i och för djurens könslif. Men om det nu är flere, som älska samma föremål? Då blir det i djurens lif strid och blod, och i människornas icke mycket bättre. Om det blott vore så, att par om par af människor, som uteslutande passa för hvarandra och icke för någon annan, alltid funne hvarandra här i världen! Fröken K. tror nog fullt och fast, att det skall bli så en gang, men hon lofvar icke, att det sker förr än efter århundraden, ja årtusenden. Ja, ske alltså! Men under väntans sekler — skulle vi icke kunna göra något för att främja det sköna rikets tillkommelse?

Tänk, om man för det ändamålet skulle vända saken, *mutatis mutandis*, rakt upp och ned och säga: De, som äro makar, skola älska hvarandra! Skall det vara fraga om anciennitet, så är denna sats betydligt äldre än den af fröken K. aberopade och har blifvit vidgad af *många* århundradens själ. Men ack! den är ju ett lagbud och ett mycket prosaiskt sadant, som därför nog aldrig kan vinna fröken K:s och de lifstroendes bifall. Enligt dem är kärleken ett för högt och fint väsen för att böra bindas af några som helst lagar och regler. Och har han under tidernas lopp genomgått en statlig evolution, så att han snart bör kunna i sin «själfhärlighet» vara sig själf nog, så har detta enligt dem skett i *trots* af de etiska samhällslagar, hvarmed man bundit honom.

Vi påstå emellertid raka motsatsen och anse könskärleken fortfarande ej vara vederhäftig nog att utan risk få vara sin egen och hela världens herre.

Ett exempel. Fröken K. ser i monogamin det ideala äktenskapet, men anser, att utvecklingen hän emot förverkligandet af en instinktiv monogami endast hindrats af lagbestämmelser, som under utvecklingstiden stämplat hvarje annan form af äktenskap som oberättigad. Och så sätter hon upp äfven denna i hennes ögon antimoraliska lagstiftning på

kristendomens langa skuldregister. Men hvarför är hon sa ledsen på kristendomen för detta? För det första stämplas i nya testamentet ingenstädes den gamla patriarkaliska polygamin som i och för sig syndig, och om Kristus och apostlarna förutsätta engiftet sasom äktenskapets normala form, sa är det väl med anslutning till den kulturutveckling, hvartill man då rundt omkring dem pa det hela taget kommit — och hvarför skulle de ej gjort det? För det andra, om kyrkan sedan fastslog engiftet och äktenskapets principiella oupplöslighet som lag, sa är väl detta bade uttryck för en sann evolution och främjande för evolutionens fördjupande. Om kyrkan sedermera (speciellt den protestantiska) icke kunnat häfda denna lag i dess stränga rigorositet, så är det mindre *hennes* fel än människornas, emanciperade erotik- och estetik-människors, som förete en etisk dekadans, en evolution i nedgaende riktning.

All lagstiftning, liksom all dogmbildning, har dessa tva uppgifter: att klart och bestämdt ange den niva, rättsmedvetandet hos ett folks kärna redan nätt, och att tjäna till norm och uppfostringsmedel för en framtida utveckling af detta medvetande.

Ett annat exempel på ungefär samma sak. Fröken K. talar nägonstädes om det hart när otänkbara i könskärlek mellan syskon, föräldrar och barn o. d. Ja, hvarför har det blifvit sa? Ty sannerligen, det har ej alltid varit sa, och än i dag är det ej *sa* oerhördt sällsynt, isynnerhet bland uppfostrade barn och i samhällskretsar med mycket lag kultur. Men äfven om blodskam aldrig mera förekomme, sa har visserligen icke könskärleken af sig själf helgat sig därhän, utan hvad skedt är, har därför att tacka en i lagstiftning formulerad och i lagskipning häfdad fran begynnelsen ganska vag sedlighetskänsla. Det vore än i dag oförsvarligt oklokt att taga bort alla lagbestämmelser mot sadant. Men «lifstrons» anhängare äro ju anarkister och känna sasom sadana föga till lifvets prosaiska realiteter.

Men vi återga till de bägge motsatserna: «De, som älska hvarandra, äro makar», och «De, som äro makar, skola älska hvarandra».

Man kan ju förutsätta, att det i regeln är kärleken, i

lägre eller högre potens, som föranleder två människor att förena sig som makar. Men sedan i fortsättningen? Innan fröken K:s nya rike kommer till oss — och det säges dröja ett årtusende — lär väl hos några och nittio procent af kontrahenter icke kunna undgås, att den kärlek, som motiverat deras äktenskap, under tidens lopp undergår metaformoser eller nyanser, flere och större kanske i man af den ursprungliga kärlekens *erotiska* höggradighet, och detta alldeles oberoende af *formerna* för förbindelsens ingående, dessa må ha varit kyrkliga eller civila eller inga alls. Dessa kärlekens förvandlingar medföra fara för äktenskapets urspårande i polygami eller förhastad skilsmässa. Häraf vållas för makarnas inbördes ekonomiska m. fl. intressen, för barnens öde och därmed för «generationens helighet» och släktets framtid ödesdigra risker, som samhället icke har lof att blunda för.

Därför träder detta visligen, men prosaiskt, emellan och säger: «Vi glädjas åt er kärlek och er förening både för er enskilda och var allmänna räkning. Men ursäkta! vi begära garantier och fordra, att denna er kärlek skall stå vid sig till döddagar. I hafven fattat kärlek till hvarandra, därför man I hädanefter vara makar; I ären makar, därför skolen I hädanefter alltid älska hvarandra!» Antag da, att kontrahenterna svara: «Vi kunna ej ansvara för vår kärlek, som kan dö ut oberoende af vår vilja; för framtiden kunna vi inga löften afgifva.» Då svarar samhället: «*Vi* ha icke kompetens och befogenhet att döma om er kärleks innersta art och värde, dess otaliga grader och nyanser och blandformer af erotik, vänskap, människokärlek osv. Sådant vare eder ensak. Men vi fordra, att er kärlek i alla de yttringar, som falla under samhällets domvärjo, ej strider mot samhällets moral och välförstådda intressen. Hvad vi fördenskull fordra, är *trohet*. Kunnen I ej utfästa er därtill, kan samhället icke heller godkänna eder förening såsom äktenskap».

Visst är denna förhandling tämligen opoetisk. Men den är ej sämre för det. Erotiken kommer genom äktenskapet under en etisk kontroll och fostran, hvaraf den alls icke far illa. Ju djupare och allvarligare den är, dess mindre skall den känna sig tryckt däraf; är den ytlig och lättsinnig, skall trycket troligen med tiden kännas allt tyngre, men den måste

ackommodera sig, «högre intressen» kräfva det. I alla händelser ligger häri ett manande: gif akt och betänk hvad du gör! Det är gagneligt att så göra, hvad än man tager sig till här i lifvet, hvarför skulle det då icke vara så vid ett så skickelsedigert steg som detta?

Skulle möjligen erotiken såsom sådan förlora något därpa, så vinner personligheten så mycket mer i sin konkreta helhet.

* * *

«Lifstron» tal emellertid ingen hämsko på erotikens lif, detta lif, som «är sin egen mening», och hvars intensitet, lifsstegringen», åter och åter framställes som människans högsta uppgift. Fördenskull skall kärleken vara fri och skilsmässan fri. Nu mer vill fröken K. byta bort uttrycket *fri kärlek* mot *kärlekens frihet*. Väger man orden, kan man i detta byte ej se annat än ett meningslöst «kvinnligt tankespel.: där kärlekens frihet är, där är väl en kärlek, som är fri = fri kärlek. Men vi kunna ju låta bli att rida på ord; hon menar, att uttrycket «fri kärlek» blifvit neddraget till betydelse af fri drift, men driften får ej vara fri, det får och skall blott den högre kärleken. Godt och väl, det låter ju mycket anständigt. Men i praktiken blir anständigheten föga betjänad däraf. Ty då könskärleken i hvarje potens är betingad af driften, är en kärlekens profetissa skyldig att angifva *gränsen* mellan den drift, som skall vara bunden, och den kärlek, som skall vara fri. Har fröken K. någonsin gjort detta? Och manne hennes lärjungar äro bedröfvade öfver denna lucka i hennes praktiska handledning?

Om hon ändå inte om och om igen blandade bort korten på ett så tröstlöst förvirrande sätt! T. ex. på sid. 313 f. i «Lifslinjer», där det talas om den fria skilsmässan. Det heter i sammandrag så här:

En diktare har en hustru, som för honom är «otillräcklig» (något annat fel har hon veterligen icke). Så finner han plötsligt den tomma rymden fylld af en ny skapelse, den stora kärleken stormar emot honom med öppen famn från annat håll och väcker nya, okända krafter. Han följer sin kärleks lifsvilja, och han gör rätt». Så upplefver han en ny

vår, som blommar i sånger, toner, färger till tjusning för släkte efter släkte osv. «De obrottsligt hallna äktenskapen hafva visserligen inneburit många stora kulturella värden (glädjande att höra!), men med blott *sådana* äktenskap, fortsätter hon, skulle poesi och konst aldrig fått näring till någon högre utveckling.

Med andra ord: för den högre estetiska kulturen äro polygami och äktenskaplig otrohet ett lifsvillkor!

Först och främst torde detta till största delen vara lögn. Men om det ock vore allt igenom sant, så betacka vi oss, vi erotikens tarfligare nötboskap, för hela den finare estetiska kulturen. Detta tycker fröken K. naturligtvis är rätt — dock är det icke raare än *vi* finna *hennes* resonemang. Dock, som förut blifvit sagdt, här står dogmatik mot dogmatik och smak mot smak, och det är ej lönt att vidare resonera därom.

Men så kommer en fortsättning, och hur vill fröken K. stå till svars för den? Den gäller den svikna och öfvergifna parten. Om hon hade sagt: «Henne bry vi oss platt inte om, hon är gjord att offras upp för sin öfverlägsna makes lifsstegring och för den högre konsten», då hade vi känt igen hennes idol Nietsches osvikliga konsekvens, som äfven i sin ryslighet imponerar. Men nej. Den krossade, säger hon, behöfver kanske icke alls beklagas: det står henne fritt, om hon äger ett hjärta, att skaffa sig en ny och rikare lycka, och «framför allt kan hon genom sorgen bli en större människa, än hon någonsin kunnat bli under den trygga besittningen af sin 'egendom'».

Reflexionerna må göra sig själfva; vi gitta ej göra några. Oss förefaller talet infernaliskt. Men vi lämna detta och fråga i stället: Hvad är det här för ett nytt lifsvärde, som fröken K. trollar fram, och som rakt icke synes passa i hennes erotisk-estetiska system? Likadana *corpora aliena* skymta fram här och där annorstädes, när hon synes bli litet rädd för sig själf, såsom när hon någonstädes talar om, att en, som verkligen obrottsligt håller ett för honom (henne) otillräckligt» äktenskap, kanske för sin personliga del gör den största vinsten, martyriet (för hvem eller hvad?), men vållar det allmänna oersättlig förlust. Det är understundom, som om några bleknade katekesminnen döke upp — mer eller

mindre panteistiskt urvattnade — för att göra författarinnan det sprattet att skada hennes kredit hos de trogna.

* * *

Lifslinjers förra del (den hittills utgifna) afslutas med ett projekt till ny äktenskapslag, naturligtvis meddelad som ett nödvändigt ondt tills vidare, tills «den stora kärleken» får den äran att vara «sig själfvom lag». I mångt och mycket öfverraskas vi af, att förslaget ej är mera radikalt. En del af hennes reformer förefalla oss skäligen menlösa, för att nu vara så pass renodlade från historiskt sammanhang. Så t. ex. civiläktenskapet. Som sakerna nu stå, skulle vi för vår del hälsa dess införande — helst, om möjligt, såsom obligatoriskt — som en fördel, ej minst för kyrkan. Men huru länge skall civiläktenskapet tillfredsställa de modärna människorna? Om de nu känna sina samveten kränkta af prestens vigning och kyrkans välsignelse, skola de väl snart finna det lika tråkigt att få föreningen beseglad af borgmästaren eller kronfogden i statens namn. Hvad man vill komma till, är ju, att hvarje könsförbindelse blir de tvås ensak, utan förpliktelser från deras sida med afseende på förbindelsens fortsättning och följder (men kanske *icke* utan förpliktelser från anhöriga och samhälle mot dem och deras eventuella afkomma!).

Tills vidare rekommenderas «samvetsäktenskap». Hvad är det? Utvägen har blifvit praktiserad i vårt land atminstone i *ett* fall under förliden vinter, och af den omeletten gjordes ett ofantligt buller, men aldrig fick man veta, hvad det skulle betyda. Två studerande vid samma högskola flyttade tillsammans. Efter gammalt språkbruk kallas detta konkubinat. Nu annonserades en vacker dag detta konkubinat i tidningarna under rubriken «samvetsäktenskap mellan N. N. och N. N.» Hvad skedde egentligen med denna annonsering annat än ett pretenderande af förbindelsen af ett finare namn och socialt erkännande? Men vi kunna icke se, att samhället har någon anledning att kännas vid en sådan odeciderad förbindelse utan förpliktelser och garantier.

I somliga punkter föreslår fröken K. lagnyheter, som förmenas skola uttrycka och värna det rätta mycket bättre

än den gamla ordningen, men som vi icke kunna inse skulle i minsta mån göra det bättre, om man blott bjöde till att förstå och använda de gamla bestämmelserna rätt. I allmänhet kan man säga, att om «de nya människorna» ville och kunde använda hälften så mycket «förståelse» på det traditionelt varande, som de göra anspråk på för sina nyheter, så skulle man mycket bättre tillgodose en sund evolution.

Fröken K. vill icke vara en kristen, men väl en kulturmänniska, och vi taga för gifvet, att hon anser sina «lifslinjer» vara den modärna kulturens sanna lifslinjer. Vi betvifla dock, att hon passar stort bättre in i den lefvande modärna kulturen än i kristendomen. Hennes skarpe kritiker, professor Vitalis Norström, har ädagalagt detta på ett efter var fattning fullt evident sätt, och hvad vi här kunde vilja säga om den saken, begär ej mer än att vara en variation på hans tema.

Den värkliga modärna kulturens signatur är, så vidt man kan döma, ingalunda någon erotikens sublimering, ja, den ligger öfver hufvud taget icke alls så högt upp i det blå, utan stryker närmare jorden, men dess spets pekar icke desto mindre mera uppåt än den Key'ska kärleks- och skönhetslinjen. Dess innersta drifkraft är en *rastlös sträfvan att skapa reala värden*, materiella eller ideella, kanske mest det förra och i alla händelser ej gärna det senare utan sammanhang med det förra. Dess innersta grunddrag är starkt ekonomiskt, kanske för mycket, men det är åtminstone realt.

En god karaktäristik af detta kulturens lynne, dess glada sträfvan att skapa värden, lämnar den äfven af fröken K. citerade förträffliga boken *Moder Lea* af Johan Bojer [1]).

Den, som vill «följa med sin tid» och lämna en insats i kulturarbetet, torde göra bäst i att knyta vid just denna den aktuella kulturens värdeskapande lust. Väl sant, att den behöfver lyftas och helgas, och till den ändan må skalden och tänkaren mer än gärna besjunga kärleken, men om man därmed vill motverka och icke befordra kulturens materialisering, må han tolkas icke sensualistiskt uppskrufvadt och

[1] Vi rekommendera boken *icke* på grund af dess framhäfvande af svenskarnas öfverlägsna duglighet, ett påstående som får stå för den norska författarens räkning, ej vår.

«erotiskt förnämt», utan etiskt förädlande. Hvad vår praktiska kultur behöfver, är ett helgelsens dop, men icke i någon raffinerad erotiks parfymer, utan i en etisk kärleks friska vag.

Det gamla ganska ytligt kända och därför misskända kristna evangeliet är i sin alltjämt ungdomliga kraft mäktigt att vara en helgelse- och föryngringskälla för en kultur, som annars snart skall arbete sig trött och ålderdomssvag. «Lifstrons» evangelium skall ej kunna skapa ungdom och kraft, blott sexuell retning, «blaserthed» och urspårade existenser. Väl troligt, att det kristna evangeliet kräfver ett bättre förstående och en bättre förkunnelse. Det skall i så fall icke uteblifva. Detta är vår tro. Och den har i brytningen med fröken K.s lifstro endast känt sig vissare på sin grund.

Denna lilla studie, som i likhet med «Lifslinjer» framför allt vill vara en bekännelse, adresserar sig *icke* till fröken K., som nog aldrig kommer att läsa den, icke heller till hennes varmare vänner, som den väl icke skulle påverka, men väl till de svalare vännerna, hvilka vi gärna skulle vilja bidraga till att draga ifrån hennes skola in i en bättre. Den Eros, till hvilken hon vill föra, är lika sviksam att utan förbehåll förtro sig åt som en treårig fåle att vaga rida på utan betsel och tygel. *Så* tager han sig kanske bäst ut för åskådaren, och *så* utvecklar han kanske på det skönaste och intressantaste sättet sina smidiga lifskrafter — åtminstone menar han ofelbart så själf — men stackare den ryttare, som sitter upp utan ridtyg i trygg förtröstan på hans sedighet! Det *kan* ju gå bra, men det kan också bli en halsbrytande färd, och det ej blott för ryttaren, utan för fålen själf.

Man behöfver icke yrka på askes och celibat för att, med tanke på «kärlekens frihet» hänvisa till den bekanta lilla folkvisan:

> Glädjens blomster i jordens mull, ack! visst aldrig gro;
> Kärlek själf ju försåtlig är för ditt hjärtas ro.
> Men där ofvan för hopp och tro blomstra de evigt friska;
> Hör du ej, hur andar ljuft om dem till hjärtat hviska?

EIDSVOLDSMANDEN SORENSKRIVER ARNOLDUS V. WESTEN SYLOW KOREN.

(Af *O. Olafsen*).

Blandt de mænd, som i 1814 paa Eidsvold grundlagde vort frihedsværk, staar ogsaa sorenskriver Koren fra Hardanger, og om ikke netop i den første række saa dog temmelig langt frem. Han deltog med liv og interesse i forhandlingerne, og om hans ord end ikke altid veiede meget, saa var de dog heller ikke uden indflydelse. Hans navn nævnes meget hyppigt i breve og dagbøger fra datiden, og af historikere, som har behandlet begivenhederne i 1814, omtales han oftere og det ikke altid til sin fordel.

En mere udtømmende skildring af sorenskriver Korens personlighed, liv og virksomhed har hidtil manglet. Paul Botten-Hansen skrev i sin tid en kort biografi af ham (en nekrolog), og den er forstaaelsesfuld og anerkjendende. Men den er meget lidet indgaaende. Paul Botten-Hansen kjendte jo heller ikke til Hardanger og dets traditioner; han maatte faa alt paa anden haand, og da har det sine vanskeligheder at skildre en personlighed som sorenskriver Koren.

Sorenskriveren har saaledes længe maattet vente paa sin biografi. Han fortjener den dog med fuld ret ligesaavel som hans gamle trofaste ven paa Ullensvang provst N. Hertzberg. Disse to mænd, saa forskjellig fra hinanden som de var, hører sammen. *Et* sterkt baand fremfor andre binder dem i hvert fald sammen: kjærligheden til og arbeidet for fædrelandet i en tung og vanskelig tid. Som den gamle kirkens tjener «brændte for vort elskte land», saaledes brændte sorenskriveren ikke mindre for det.

Familien Koren hører til de mange tildels meget bekjendte slægter i vort land, som i sin tid indvandrede til Bergen fra Nordtyskland og Holland. Den begyndte som

handels- og forretningsfolk og endte, som det saa ofte har gaaet, med at blive en embedsmandsslægt. En Claus Koren tog borgerskab i Bergen 1614, hans søn er rimeligvis Jan Koren, som tog borgerskab her i 1652 og var gift med Trencke v. Recken. Deres søn var igjen Claus Koren, som i 1681 var huslærer hos baron Ludv. Rosenkrands og som senere blev kapellan hos sognepresten i Kvinnherred Peter Arentz, med hvis datter Maren han blev gift. Tanken var naturligvis, at han skulde faa kaldet efter sin svigerfader, men han døde temmelig ung 1696. Vilhelm Frimann fik enken og dermed ogsaa kaldet som skik og brug var paa den tid; de fattige prestenker» maatte jo forsørges, og noget pensionsvæsen kjendte man ikke.

Claus Korens ældste søn var Johan Koren, som i 1713 blev sogneprest til Etne og i 1724 forflyttedes til Stord, som dengang var et betydeligt sognekald. Han var gift med bispedatteren Drude Maria Smid, med hvem han havde 17 børn. Han var efter datidens forholde en meget rig mand; hans bo udgjorde ved skiftet efter ham over 5 700 rdlr., hvoriblandt en hel del sølv og ikke mindre end 25 gaarde. Han boede paa gaarden Kyvik, da prestegaarden Tyse ikke var skikket til beboelse for en prestefamilie.

Johan Korens ældste søn var *Niels,* opkaldt efter sin morfader bispen. Han blev kjøbmand i Bergen (paa muren i Strandgaden) og var gift med *Christine Theting,* en kjøbmandsdatter fra Bergen født 1728. De havde ialt 20 børn.

Den næstældste af deres sønner var *Ulrich Vilhelm Koren* født 1747, som blev foged i Hardanger og Søndhordland og senere amtmand i Stavanger amt. Han var en dygtig og for folkets vel varmt interesseret embedsmand og gjorde sig vel fortjent til den titel han fik, da han 1795 blev justitsraad.

En yngre broder af ham var *Arnoldus von Westen Sylow Koren,* født i Bergen 22de juli 1764. Han var opkaldt efter presten *Arnoldus von Westen Sylow*, sogneprest i Haus, og gift med en faster til de to sidstnævnte brødre *Rebekka Christine Koren.* Presten Sylow har igjen faaet sit navn efter den bekjendte prest og finnemissionær, som var hans morbroder. Det var jo ikke saa godt at finde navne, naar man havde saa mange børn som Niels og Christine Koren;

men ud af slægten vilde man ikke gaa. Dette er et saa vakkert træk hos de gamle og viser os, hvor sterk slegtfølelsen og traditionerne var i ældre tid i modsætning til vor tid.

Da moderen havde en stor børneflok, blev den lille Arnoldus i ganske ung alder udsat til opfostring hos en bonde i nærheden af Bergen. Senere kom han til sin ovenfor nævnte faster Rebekka Christine Sylow, der som enke var bleven gift igjen med *Ditmar Kahrs*, sogneprest til Fjeldberg. Her forblev han i 7 aar, hvorefter han i en alder af 10 aar kom tilbage til sine forældres hus for at begynde sin skolegang.

Han gik først nogen tid paa en privatskole, hvor undervisningen var elendig, og hvor han efter eget sigende lærte lidet. Senere kom han ind i 2den klasse af latinskolen; men det vilde ikke gaa. Han siger i sin selvbiografi, at det kom af lærernes uduelighed, og det er vist og sandt, at lærerstanden baade den lavere og den høiere stod meget lavt, hvad undervisning angik. Man havde endnu neppe lært saameget, at man indsaa, at undervisningen er en stor kunst, som man maa studere noie, og hvor man sjelden eller aldrig naar til fuldkommenhed. Dog var vel neppe Bergens skole uheldigere stillet i denne henseende end de fleste andre. Paa denne tid havde den ialfald en udmerket lærer, den senere rektor Arentz. Det er ganske vist ikke blot lærernes uduelighed, det skyldes, naar det gik tungt med den unge Arnoldus. Han var bleven forsømt i tidligere aar og kunde ikke følge med i skolen — det er vel en væsentlig grund.

Men allerede nu viste guttens praktiske sands sig. Istedetfor at lade alt gaa, som det kunde og ikke tænke paa resultatet — hvad gutter almindelig gjør — satte den unge Koren sig ned og skrev paa egen haand til sit soskendebarn Barbara Kahrs, som var gift med presten *Andreas Christie*, kapellan paa Sund og bad hende om at maatte faa komme i huset til dem. Han fortæller selv, hvorledes han ved denne leilighed for første gang i inderlig bøn vendte sig til Gud og bad ham om hjælp, og hvor inderlig glad og styrket han følte sig efter bønnen. Vi møder her et andet træk hos barnet, som vi senere gjenfinder hos den modne mand, der er prøvet i livets haarde skole. Arnoldus Koren var en from og gudfrygtig mand alle sine dage med en sterk personlig

tro paa en algod fader, som styrer og leder alt i sin visdom og kjærlighed. Hans kristendom var vistnok sterkt farvet af tidens aand, og i vor tid med sin sterke ortodoxi, vilde man nok finde ham at være en rationalist; det skal sandelig ikke saa meget dertil nu for tiden. Og dog tror jeg, at sorenskriver Korens kristendom med al sin svaghed var meget bedre end en stor del af den, som smykker sig med rettroenhedens navn.

Sammen med en yngre broder kom nu Arnoldus Koren til presten Christie paa Sund og her fik de, som han selv siger, god undervisning. Det er ikke tvil om, at Koren skyldte presten Christie meget. Det var først nu, at han fik nogen virkelig undervisning, og da eleven var meget flittig og samvittighedsfuld, maatte det ogsaa gaa godt.

Efter 2 aars ophold paa Sund kom Arnoldus Koren tilbage til Bergens skole og kom nu ind i mesterlektien. Nu klager han ikke mere over skolen; tvertimod heder det nu, at han i 2 aar «nød god theologisk undervisning». Naturligvis, det maatte være theologi! Skjønt man nu befandt sig midt oppe i rationalismen, hang der dog saa meget igjen fra den gamle tid, at theologien endnu sad i høisædet i skolen. At lære at skrive sit modersmaal ansaaes uformodent, ligesaavel som at kjende sit land og folk — men en forstenet, aandløs theologi, der var fuldstændig værdiløs for lîvet som for dannelsen, strævede man med. Kan man tænke sig noget sørgeligere paa opdragelsens og skolens omraade! Men heldigvis saa var det nu snart ude med theologernes herredømme, og havde end ikke rationalismen gjort noget andet end at styrte den gamle theologi fra sit herskersæde, saa havde den dog meget at paaberaabe sig, naar den stilles for historiens domstol. Nu, Arnoldus Koren nød altsaa theologisk undervisning; han befattede sig senere gjerne med profeterne og aabenbaringen. Det vilde have været meget gavnligere for ham, om han havde lært lidt mere af, hvad vi nu kalder almindelige skolefag. I disse var Koren efter vore begreber altid en stymper. Dansk skrev han saa elendig, at det er rent sørgeligt for en saavidt fremtrædende mand, og stort bedre var det neppe heller i andre henseender. Hvilken hindring dette lagde for hans livs udvikling, er ikke vanskeligt at se.

I 1784 blev Arnoldus Koren dimitteret til universitetet af rektor Arentz. Dimissionsbrevet er endnu til, og det fortjener at omtales med et par ord.

Det er først og fremst merkeligt ved sit fine elegante sprog, naturligvis latin. Det gjør ethvert skjønhedselskende hjerte godt at læse saadant, især i denne tid, hvor endnu skjønhedssansen er saa lidet udviklet og det 17de aarhundredes raahed og barbari kaster sine dybe slagskygger over vort folk. Da glædes man, naar man ser lidt af den fine, rene klassiske aand med sin skjønhedstrang. Det er sjelden, synes jeg, man dybere føler sandheden af det bekjendte franske ord: «Le style est l'homme», end naar man staar over for modsætningen mellem det 17de og tildels 18de aarhundredes barbari og raahed i sproget og det fine, formfuldendte, klare sprog, som antikkens, renaissansens og den nyere tids digtning og literatur viser os.

Men dernæst er rektorens brev merkeligt, fordi han deri tegner et billede af ynglingen, som saa træffende svarer til hans naturel og karakter, at man vanskelig vil kunne finde noget enkelt ord eller udtryk, som ikke nødvendigvis hører med. I faa ord giver rektoren os manden, saaledes som han var hele sit lange liv igjennem.

Han er en *homo frugi*, siger han. Det er vanskeligt at gjengive dette udtryk paa norsk, det betegner baade tarvelig, sparsommelig og retskaffen, brav osv. Saaledes var netop Koren, og saaledes vedblev han altid at være: arbeidsom, flittig, tarvelig i alle sine fornødenheder, sparsommelig i alle retninger uden at være gjerrig, pligtopfyldende, retskaffen — hvad vi vil kalde: en brav mand, en hædersmand, en israelit uden svig.

Saa drog da den 20-aarige yngling ud i verden, fuld af mod og af forhaabninger. Reisen til Kjøbenhavn var ikke saa bekvem som i nutiden; den foregik paa en jagt; men han kom vel og lykkelig til hovedstaden, «kongens Kjøbenhavn», og blev optaget blandt Minervas sønner. Men paa samme tid, som han saaledes traadte ind i studenternes glade kreds, rammedes han af en stor sorg: hans fader døde 8 dage efter sønnens afreise; moderen var død i 1779, og ynglingen stod saaledes forældreløs igjen med en stor flok søskende.

Han havde faaet 60 rdlr. af faderen, og det var alt, han eiede og havde. Det saa ikke lyst ud for ham i den fremmede by; men der kom hjælp. En ældre broder, *Niels Koren*, var bogholder og boede paa Rodgaard paa Amager som ung karl. Han understottede broderen. Men især var det vel onkelen *Vilhelm Frimann Koren*, assessor i højesteret, konferensraad og 1783 stiftamtmand i Trondhjem, en meget formuende mand, som kom ham til hjælp. Han kunde saaledes trods faderens død opholde sig i universitetsbyen og fortsætte sine studier.

Han vilde helst have valgt theologien til sit studium; men han frygtede for, at han paa grund af sin nærsynthed ikke skulde være skikket for prædikestolen. Han maatte derfor vælge et andet fag til sit brodstudium, og det blev jus.

Under studietiden traf der ham imidlertid en bededagsaften et uheld, der syntes efter hans eget sigende at ville stænge embedsbanen for ham. Hvori dette uheld egentlig bestod, er ikke ganske klart, da hans ord er meget faa og forblommede. Han siger, at han senere (i sin selvbiografi) vil komme tilbage til denne begivenhed; men det er ikke skeet. Saa meget vides, at den unge student nævnte aften havde truffet nogle officerer i en gade, at de havde været noget nærgaaende, forlangt, at han skulde gaa af veien for dem eller lignende, at det var kommet til skjænderi og derpaa til haandgribeligheder. Men ulykken vilde, at kronprinsen selv (senere Fredrik den 6te) var iblandt officererne, og næste morgen blev han opkaldt paa slottet og meget haardt tiltalt af kronprinsen. Koren blev yderst forfærdet, men hans retfærdighedsfølelse og selvstændighed tillod ham ikke at bede om undskyldning; han forsvarede sig med stor frimodighed og sendtes bort i unaade. Det for være, at Koren overdrev betydningen af denne begivenhed; det er ikke frit for, at vi stundom ser en tilboielighed hos ham dertil i enkelte retninger; vist er det, at han tog sig meget nær af dette og aldrig kunde glemme det. Han tænkte nu for fuldt alvor paa at opgive den studerende bane, imidlertid vilde han dog tage sin eksamen og vedblev derfor at læse. I 1789 tog han latinsk juridisk eksamen med haud. Hans onkel, stiftamtmanden, døde paa denne tid og testamenterede sin betyde-

lige formue til sine søskende og deres børn. Paa Arnoldus Koren faldt der 4000 rdlr., en ikke saa ganske liden sum i de dage.

Han drog nu om sommeren tilbage til sin fødeby Bergen med den tanke at nedsætte sig her som forretningsmand. Der bød sig imidlertid ingen anledning for ham til at komme ind i handelen — det eneste han vel kunde tænke paa som forretningsmand —, hans venner fraraadede ham det, og saa bestemte han sig til at vende tilbage til Kjøbenhavn for som *volontør*, som det kaldtes, at gaa ind i et af departementerne for saaledes at arbeide sig frem.

Imidlertid vilde han nu hvile sig en vinter, før han vendte tilbage til Kjøbenhavn. Han havde jo en meget stor skare af slægtninge rundt omkring paa Vestlandet, og disse vilde han besøge. I de dage var et besøg ikke afgjort med den hast, som er almindelig i vor tid, hvor man tæller timerne, ja stundom endog minuterne. I Sogndal havde Koren en faster: *Sara Kornelia Koren*, gift med presten *David Werner Christie*. Hid kom han om sommeren og blev her i flere uger; det var nok datteren, *Magdalena Margreta*, som fængslede ham. Venskabet mellem de to unge gik efterhaanden over til kjærlighed, og de svor hinanden troskab; men de turde ikke lade forældrene vide noget. Ud paa vinteren kom han igjen til Sogndal for at tage afsked, og nu vovede han at begjære datterens haand af forældrene. Men her hjalp ingen bønner eller taarer. De havde intet mod forbindelsen, langt derifra. Men egteskabet var en forsørgelsesanstalt for ugifte kvinder og derfor maatte først og fremst «brødet» være i orden. «Brød» var det vigtigste i livet; kjærlighed, aandens lyst og glæde spurgte man ikke efter. Derfor blev egteskaberne saa indholdsløse, og derfor blev embedsmændene, navnlig præsterne, usle madstrævere, hvis horizont ikke gik videre end at prædike den rene lære og passe paa indtægten. Naar det med denne betragtningsmaade til grund ikke blev værre, end tilfældet var, kommer det af, at der var en saa god bund i folket, og i saa henseende tør det hænde, at vore forfædre overgik os. Det var en jævn, solid prosa; men idealerne levede nok under dem, om de end ikke fik komme frem!

Saaledes maatte de to unge skilles, uden at de havde

andet at bygge paa end deres gjensidige løfter. De skulde ikke engang faa veksle breve med hinanden. Koren trøstede sig dog med, som han bemerker, at han havde pigens løfte, og hende stolede han paa, og da kjærligheden da som altid var opfindsom, fandt de ogsaa udveie, hvorved det lykkedes at komme i forbindelse med hinanden i hemmelighed.

Koren gik nu ind i det danske kanselli og tjente her i 5½ aar i haab om, at han engang skulde faa løn for sit arbeide. Den 25de september 1795 oprandt hans stjerne, idet han udnævntes til sorenskriver i Vestre Raabygdelaget, nu Sætersdalens Sorenskriveri, et meget vidtløftigt og besværligt embede. Fra Kristiansand og op til den øverste gaard i Bykle er omkring 20 norske mil; der fandtes ingen anden vei end en meget ufuldkommen kløvvei, og midt i dalen ligger Byglandsfjorden, som vel ofte lettede fremkomsten, men ofte ogsaa virkede i modsat retning. Det var derfor ingen lystreise dengang at reise op til Bykle! Byklestigen var vel bekjendt, og det havde oftere hændt, at man der gjorde den sidste reise eller ialfald var meget nær ved. Koren var imidlertid ung og sterk, virkelysten og modig; han gruede aldrig for arbeide og besvær og nærede ikke frygt. Derfor drog han med glæde og rige forventninger samme høst op til fædrelandet, som han fra nu af skulde tjene i et langt og virksomt liv. Det stod visselig for ham som for mange andre af tidens fremragende mænd, som det bedste at faa tjene sit fædreland og opslaa sin bolig mellem dets fjelde; men det som især drog ham, var vel længselen efter sin brud, som havde ventet saa trofast paa ham, og ønsket om at kunne bygge et hjem for hende.

Han kjøbte af formanden gaarden Klep i Evje og ordnede sig her saa godt, det lod sig gjøre i skyndingen. Da han sidst i oktober havde endt tingreiserne oppe i Valle, drog han over høifjeldet til Suldal, og videre over Roldal, Odda, Eide, Voss osv. til Sogndal. Den, som er vant til at færdes i høifjeldet, ved, hvad det vil sige i november maaned at drage den vei, som her er nævnt, og under datidens kommunikationsforholde var det naturligvis langt vanskeligere end nu. Mangen kraftig mand har lagt sine ben til hvile paa denne vei en høstnat eller vinternat. Det var derfor en dristig

plan, den unge sorenskriver udkastede; men lykken fulgte ham; han kom vel frem og blev modtaget med stor glæde, ikke blot af den ventende unge pige, men ogsaa af forældrene. Nu havde jo beileren faaet «brød», og hvad mere var der saa at spørge efter!

Den 24de februar 1796 stod det unge pars bryllup, og kort efter drog de nygifte ud paa sin «bryllupsreise». Den gik over Lærdal, Valders, Ringerike, Numedal, Telemarken osv. til Klep. Naar vi tænker paa, hvorledes datidens veie var beskafne, og at det var midt paa vinteren, vil vi forstaa, at den unge frues bryllupsreise «ei blot var til lyst». Men man tog det ikke saa nøie i de dage med lidt besvær; en reise maatte selvsagt være besværlig; at reise for lyst og fornøielse var noget ukjendt.

Sorenskriver Koren synes at have faaet lyst paa fjeldturer. Sommeren 1797 drog han igjen over Bykle til Suldal osv., og da havde han med baade hustru og et nogle maaneder gammelt barn samt barnejente. Skjønt det var sommerdag, var det dog med et spædbarn og en frue, som befandt sig «i omstændigheder», en temmelig vovelig reise. Naar man ser den gamle vei i Seljestadjuvet og tænker sig, at her skulde en mand med et spædbarn og en kvinde, som ikke tør gjøre store sprang, ride, da er det ikke frit for, det løber lidt koldt nedover ryggen, som man siger. Barnet førte faderen selv med sig foran paa sadelknappen, og han havde det bundet fast til sig med en linde om livet. Paa fjeldet traf reiseselskabet regn og skodde og maatte ligge over 2 dage i en stenbod. Alt gik dog vel og godt. De kom til Sogndal, og om høsten drog de tilbage, men sorenskriveren bemerker, at han ikke dristede sig til at tage veien tilbage over fjeldet. Vi kan godt forstaa, at sorenskriver Koren af sit inderste hjerte takkede Gud, da han med hustru og barn var lykkelig kommen tilbage til Klep.

Skjønt det kun blev faa aar, at sorenskriver Koren kom til at leve og virke i Sætersdalen, synes han dog at have i høi grad vundet folkets kjærlighed og tillid. Da han skulde flytte fra Klep, mødte folk op og kjørte alt hans tøi ned til byen, og da han i 1814 kom til Eidsvold og mødte

sine gamle venner Even Lunde og Ole Knutsen Tveter fra Sætersdalen, da græd de alle tre af bevægelse, siger han.

Efter 4 aars ophold paa Klep blev sorenskriver Koren den 18de oktober 1799 udnævnt til sorenskriver i Hardanger og Voss samt Lysekloster gods; senere blev han ogsaa birkedommer over Rosendals gods. Det var et stort og udstrakt embede med gode indtægter og beliggende i en herlig natur. Vinteren 1800 flyttede sorenskriveren hid og tog ophold i Granvin for det første.

Saaledes var da sorenskriver Koren kommen til Hardanger. Her skulde han tilbringe et helt liv — 54 aar, og her falder hans manddoms bedste virke, det som særlig har sat merker efter sig. I 1801 kjøbte han af den forrige sorenskriver en mindre gaardpart i Helland, og her i den saakaldte «skrivergaard» satte sorenskriver Koren og hans hustru bo; her byggede de sig et hjem, som var bekjendt vidt om for sin gjæstevenlighed, sin hygge og sit muntre liv. Her boede de sammen et helt menneskeliv i stille lykke og fred. Til dette sted er sorenskriver Korens navn uadskillelig knyttet, saa det er for os, som kjender stedet, som om vi ikke kan tænke os ham andensteds. I hjertet af Hardanger, ved Sørfjordens smilende bred, omgivet af en natur saa vidunderlig fin og storslagen — her laa hans hjem og her har han sat merker efter sig, som vil vare længe.

Som embedsmand var Koren omhyggelig og samvittighedsfuld. Han hørte til den skare af embedsmænd i vort land paa denne tid, som var fyldt af iver for folkets vel og af planer og forhaabninger for dets udvikling. De var ogsaa til en vis grad frisindede; men som oftest stak ikke frisindet meget dybt. Fra historien kjender vi «det oplyste enevældes» mænd, personer som Gustav den tredie, Fredrik den store osv. Tidens embedsmænd er svage, formindskede kopier af disse historiens mænd. Sorenskriver Koren skiller sig fra flertallet af sine embedsbrødre af denne retning deri, at han er en virkelig liberal og frisindet mand. Der er ikke nogen fornem nedladenhed hos ham, ingen aristokratisk embedsstolthed. Ligetil og ukunstlet kom han folket imøde og vandt derved alles tillid og kjærlighed.

Der var virkelyst og arbeidstrang hos sorenskriveren.

Han lod det ikke blive med at skjotte sine embedsforretninger. Han havde en sterk trang til at virke for folkets vel. Oplysningstidens mænd vilde sprede oplysning blandt folk, vilde lære dem at dyrke jorden bedre end før, at udnytte naturens hjælpekilder paa land og sjø osv. De vilde paa denne maade sprede lykke og velvære omkring sig og nærede fagre drømme om, hvilken guldalder der med den nye oplysning vilde oprinde. Datidens embedsmænd, ikke mindst præsterne, har indlagt sig store fortjenester i denne retning og de bør derfor mindes med tak; det er ubilligt at se alene deres feil og svagheder og spotte dem uden at have øie for det gode, de udrettede. Sorenskriver Koren var meget ivrig for at fremme jordbrug, havebrug osv. og havde mange planer og projekter. Det gik ofte uheldigt med oplysningstidens mange planer; de viste sig saa ofte at være dødfødte fostre. Sorenskriver Koren derimod var en praktisk natur og holdt sig i det hele «til landjorden», som man siger. Derfor gik det ogsaa i almindelighed godt med hans foretagender.

Neppe havde han sat bo paa Helland før han tog fat paa jorddyrkning. Han kjøbte et stykke jord af naboen, dyrkede det op og lagde det til gaarden. Ligesaa dyrkede han op, hvad han før eiede. Jorddyrkning i mere moderne betydning var omtrent ukjendt i Hardanger før henimod slutningen af det 18de aarhundrede. Da begyndte en og anden at dyrke jord, og fremst blandt disse mænd staar vistnok sorenskriveren. Ingen embedsmand i Hardanger har vist den iver paa dette omraade som han, og ingen har ved sine ord og sit eksempel virket saaledes til jordbrugets fremme som han i Hardanger.

Især var sorenskriver Koren ivrig for havebrugets fremme. Allerede forend han kom hid, ser vi, at han er besjælet af iver herfor. I 1794 skrev han fra Kjøbenhavn til klokkeren Iver Mathiassen Froines i Ullensvang: «Med megen fornøielse har jeg ofte hørt tale om adskillige agtværdige mænd, som i deres egn og mit fødeland gjør dem en glæde af at fremme landets almindelige vel, særdeles Dem og Kristoffer Hjeltnæs». Han sender ham nu en æske med frø af forskjellige slags frugter, som var ukjendte i Hardanger, og gav oplysninger om, hvorledes det skulde saaes m. m.

Da han var kommen til «skrivergaarden», begyndte han straks med havebrug. Han dyrkede de forskjellige kjøkkenvekster, som var almindelige, og søgte at faa folk til at tage efter. Dette gik dog ikke, folk var ikke vant til at «æde græs og rødder», og der skal lang tid til for at vænne et folk til at bruge nye næringsmidler. Vi faar være fornøiet med, at poteterne paa denne tid magtede at trænge igjennem. Deres betydning er saa stor for vort land, at vi kanske har vanskelig for at forstaa den.

Men anderledes blev det med sorenskriverens bestræbelser for at ophjælpe frugtdyrkningen i Hardanger. Her fandt han langt villigere øren til at høre og arme til at tage efter. Sagen var den, at her var jordbunden beredt til at modtage frøet. I mange hundrede aar havde der været dyrket frugt i Hardanger, og frugtavlen havde efterhaanden vokset sig større og større. Især var den sidste del af det 18de aarhundrede rig paa fremgang i denne retning. Men endnu var det dog mest enkelte mænd, som havde gjort noget synderligt; de fleste laa tilbage og dyrkede sine gamle sorter. Da kom sorenskriveren, og han bragte nye frugtsorter ind, prøvede og udvalgte, hvad der passede. Her var man straks med. Interessen spredtes omkring i bygden og et mere moderne havebrug blev almindeligt. Der er faa mænd i Hardanger, som har gjort saa meget til frugtavlens fremme, som sorenskriver Koren, og derfor fortjener han ogsaa at mindes blandt os. Paa jordbrugets og havebrugets omraade er han en banebryder.

Et lykkeligt og muntert liv levede sorenskriveren og hans hustru paa Helland. De var begge kjernesunde naturer og kunde glæde sig i lidet. Det er et særtræk ved den tids embedsmænd og deres liv paa embedsgaardene: Der var glæde og munterhed. Den kunde vel stundom gaa for vidt og føre til det, som var daarligt. Men ofte, kanske oftest var det en rent uskyldig glæde og munterhed, som udsprang af et sundt og ægte menneskeliv. Saaledes var det i hvert fald paa Helland, sorenskriveren var fuld af skjemt og munterhed; han vilde ogsaa gjerne se glade og muntre mennesker omkring sig. Han vilde gjerne snakke og gjerne se venner hos sig. Der samledes ogsaa jevnlig folk i skrivergaarden, og om det

end var trangt om husrum efter vore begreber, og bevertningen ikke netop altid var saa luxurios som i vor tid, saa var dog alle glade og fornøiede sig saa inderlig godt.

Endnu ved de gamle at fortælle om de gjæstebud og selskaber, som holdtes i skrivergaarden især i julen, og hvor herlig det gik til. Da kom der slægt og venner nær og fjernt fra; mænd og kvinder fra bygden var ogsaa indbudne. Den navnkundige spillemand Per Bulken, som havde udenlandsk fele og kunde spille fremmede dandsemelodier, traadte takten med værdighed, og dandsen gik den hele nat med liv og lyst. Mænd, som presten Niels Koren, hvem alle saa op til, kunde dandse som en ungdom med de andre, ja da en alvorlig kone kom til ham og spurgte ham, om han kunde gjøre dette med god samvittighed, kunde han afvæbne hende med, at han just herunder studerede sin brudetale. De unge kunde naturligvis ikke faa deltage i al denne herlighed; men de kom dog for at se lidt af den, og saa omtænksom, siger man, var fru Koren, at hun stillet op borde og bænke udenfor vinduerne, for at ungdommen kunde faa kige ind gjennem vinduerne, og hun lod mangen en olbolle gaa ud til dem. Der er mange, som velsigner fru Koren endnu for hendes godhed og venlighed, og naar de taler om al denne herlighed, da funkler øinene igjen med barneøiets glød; da ser de det muntre, friske liv i skrivergaarden og i de glade gjæstebud og de sukker:

«De svandt, de svandt de blide barndomsdage,
min rolighed, min fryd med dem svandt hen;
jeg nu erindringen kun har tilbage,
Gud lad mig aldrig, aldrig glemme den».

Der kom ogsaa ofte fremmede reisende, tildels langveis fra, og tog ind paa skrivergaarden, eller i prestegaarden; andre steder, hvor reisende kunde tage ind, gaves der ikke her, dersom man ikke kunde noie sig med at ligge i «buen» og mætte sig med landsens kost. Det var oftest distriktets embedsmænd, som kom hidind paa sine embedsreiser. En gang imellem kunde det ogsaa hænde, at der kom en reisende fra den store verden udenfor; men det var sjelden. Hvad skulde vel «fine» folk i Hardanger? Var der kanske noget her at se? Nei, det var skrækkeligt i Hardanger, siger biskop Pavels;

Naturen var «barok» herinde og han kunde ikke have holdt ud at leve her. Kom der trods alt dette en reisende hid, da er der glands over deres navn, og det lyser op mer end hele rækker og følger af de almindelige «globe-trotters». Enkelte skal jeg nævne; men de fleste maa jeg gaa forbi. Under sit ophold i Bergen (omkring 1785) gjorde *P. A. Heiberg* et besøg i Hardanger. Nogle Aar efter gjorde den unge videnskabsmand *Henrik Steffens* en tur hidind, og han havde øie til et se naturens skjønhed. Dette var dog før Korens tid. I 1806 var den berømte naturforsker *Leopold v. Buch* i Ullensvang og kort efter de ikke mindre bekjendte botanikere *Christen Smith* og *J. F. Schouw*. I 1810 var eventyreren grev *Vargas Bedemar* her, udstyret med anbefalingsskrivelse fra biskop J. N. Brun. Aaret efter var den senere statsminister *Peder Anker* og Baron *Wedel* her; de skulde undersøge muligheden af en veiforbindelse over «Vidden», en plan, som P. Anker havde udkastet. Senere har vi professor *Hansteens* mindeværdige tur over Vidden til Eidfjord og Ullensvang; ligesaa professor *Esmarcks* og do. *Holmbos* besøg. Disse navne lyser op endog langt udenfor Norges grændser. Af engelskmænd er der flere bekjendte mænd, af Englands fineste slægter tildels; enkelte boede i skrivergaarden, andre paa prestegaarden; men det gjorde lidet til sagen, da der var den nøieste forbindelse mellem disse to steder.

En talrig børneflok, 8 sønner og døtre, voksede op i sorenskriverens og hans hustrus hjem; jevnlig var der ogsaa andre børn i huset, ligesom der ogsaa var rum for mange andre, der af omstændighederne nødtes til at paakalde hjælp. Sorenskriveren og hans hustru var begge i høi grad hjælpsomme og godgjørende mod alle, især mod dem, der stod dem nær. Blandt disse sidste var ogsaa den som seerske (fremsynt) bekjendte mad. *Bredal*, Korens søster, om hvis evne til at se ud over tidens og rummets skranker der fortælles mange træk. Overfor sin familie var sorenskriveren en sjelden trofast og kjærlig ægtemand og fader og en mild og overbærende husbonde mod alle, som var i huset. Derfor raadede der ogsaa en god aand her: enighed og kjærlighed, et muntert liv i arbeide, nøisomhed og tarvelighed. Naar man tænker paa den store familie, som var samlet i skrivergaarden, synes det

os vanskeligt at forstaa, at brødet kunde strække til til de mange munde. Det strak ikke alene til; der var altid rigeligt i skrivergaarden, og sorenskriveren blev en meget velholden mand. Det kom deraf, at husfaderen og husmoderen var begge saa noisomme og sparsommelige, og deres aand gjennemtrængte det hele hus. Alt hvad man brugte af sko og klæder, blev virket i huset; det var stærkt og godt, om ikke just altid efter modens fordringer. Mad og drikke fik man ogsaa for en stor del af gaarden eller for billig pris i naboskabet. I gjæstebudene var der gode og solide retter og nok af alt; men det meste var ogsaa her hjemmelavet. Luksus og overdaadighed brød sorenskriveren og hans frue sig lidet om, og de fandt, man kunde glæde sig lige saa godt, om der herskede tarvelighed, som om overdaadighed og luksus raadede.

De gamle ved endnu at fortælle om den fest, som holdtes paa Helland i 1825, da sorenskriverens ældste datter *Christine* blev gift med løitnant *Collin*. En saadan glæde og munterhed havde man ikke seet. Den første dag var der bryllupslag for «storfolket», og da var det vielsen fandt sted. Men den anden dag var det «bygdarfolket» som var samlet, og da var det rigtig bryllupsfest; hele selskabet drog til kirken, og presten maatte atter frem og lyse velsignelse over brudeparret. Kun 3 maaneder efter sænkedes den unge, skjønne brud i sin fulde brudepragt ned i den mørke grav udenfor kirken, hvor hun stod brud. Det var en forfærdelig stor sorg for forældrene. Nogle aar i forveien havde de mistet en søn i ung alder og omtrent paa samme tid var den ældste søn David bleven syg — altsammen sorger, som føltes tunge, om man end ikke klagede meget. Men det tyngste slag rammede dog sorenskriveren og hans hus i 1842, da hans trofaste hustru, som havde fulgt ham paa livsfærden i næsten 50 aar, kaldtes bort. Senere vilde den gamle ikke rigtig trives i skrivergaarden. Han flyttede derfor ind til sin søn *Niels* paa Ullensvang, hvor han levede sine sidste aar. Allerede for flere aar siden havde han overgivet embedets bestyrelse til sin edsv. fuldmægtig *Jens Skagen*, der konstitueredes som sorenskriver og svarede 800 spd. aarlig til embedets indehaver. I 1840 tog sorenskriver Koren afsked og i 1854

endte han sit lange, daadrige liv paa Ullensvang. I sine sidste aar var han blind; men forøvrigt var han rask og rørig, vilde gjerne snakke med folk og interesserede sig levende for alt, som foregik i verden.

Paa Ullensvangs kirkegaard hviler den gamle hædersmand ved sin hustrus og sine børns side, og lige i nærheden hviler hans gamle ven provst N. Hertzberg.

*

Jeg har hidtil skildret sorenskriver Koren som privatmand og embedsmand; jeg kommer nu til hans deltagelse i det offentlige liv, som jeg onskede at behandle for sig selv. Ved sin deltagelse i begivenhederne paa Eidsvold i 1814 træder sorenskriveren ud af det stille fredlyste hjem paa Helland frem paa historiens skueplads. De maal, hvormed de historiske personligheder maales, er andre og større end dem, der anvendes i det jevne, dagligdagse liv, og mangen mand, som er bleven agtet høit i sin lille kreds, har ikke holdt maal naar han traadte frem paa den større skueplads. Om dette ogsaa gjælder sorenskriver Koren, vil det efterfølgende vise.

Det var ganske naturligt, at da Søndre Bergenhus amt i 1814 skulde vælge 3 af sine bedste mænd til rigsforsamlingen paa Eidsvold, maatte blikket falde paa sorenskriver Koren. Der var ikke overflod paa repræsentative mænd paa Vestlandet i de dage; det var kun nogle faa embedsmænd som sorenskriver Koren, provst N. Hertzberg, fogderne Bøgh og Budtz som det synes, der kunde være tale om. Provst Hertzberg var uden tvivl amtets betydeligste mand og kraftigste personlighed; han blev imidlertid ikke valgt, af hvad grund ved vi ikke.

Man har en fortælling om, hvorledes det gik til ved valget, og den er ret betegnende for forholdene og den politiske umyndighed, hvori vort folk befandt sig. Man diskuterede i nogen tid valget, d. e. snakkede hid og did, løst og fast; parlamentarisk diskussion kjendte man ikke, ikke engang af navn. Saa blev man enig om at vælge en *jurist*, en *præst* og en *bonde*. N. Hertzberg foreslog saa, at sorenskriver Koren skulde være juristen. Koren foreslog derefter, at

presten Jersin paa Voss skulde være presten, og endelig foreslog saa denne, at hans medhjælper Brynjulf Gjerager skulde være bonden — alle forslag vedtoges med akklamation. «Du hellige enfoldighed», kan man fristes til at sige! Længere var ikke vort folk kommet i politisk udvikling, end at man ved et valg, hvor det gjaldt fædrelandets frihed og selvstændighed, et valg, som kunde faa de mest skjæbnesvangre følger, saaledes gav magten fra sig. Men i sorenskriver Koren fik dog amtet den mand, som det under alle forholde burde vælge.

Med valget til medlem af forsamlingen paa Eidsvold træder sorenskriver Koren ind i rækken af de mænd, som fik det yderst ansvarsfulde hverv i en farefuld tid at grundlægge Norges frihed og selvstændighed. Samvittighedsfuld, som han var, kan vi forstaa, at han ikke tog opgaven let. Rimeligvis har han allerede i hjemmet begyndt at forberede sig for sit kald. Paa Eidsvold fremlagde han som saa mange andre et udkast til en «konstitution», og rimeligvis har han begyndt arbeidet med dette før sin afreise.

Det kan ikke andet end slaa os med forundring, naar vi nu gjennemlæser alle disse udkast, tanker osv., at vore forfædre kunde være, som vi synes, saa kritiklose at fremlægge disse forslag, der som oftest tjener til at vise een ting, at man havde meget liden forstaaelse af, hvad en fri forfatning og folkestyre vilde sige. I virkeligheden er det dog ikke at undres over. Man havde jo læst en del om frihed og en fri forfatning; men man manglede ganske erfaring. Det er kun grev Wedel og kanske et par andre mænd, som af erfaring kjender det parlamentariske styresæt; alle de andre kjendte det kun af bøger og aviser, især som det havde formet sig i Frankrig i revolutionens dage, og saa mente de, at de forstod sig derpaa. Korens forslag er neppe hverken værre eller bedre end de fleste andre. Der er enkelte sunde og gode tanker; men der er ogsaa megen politisk umodenhed og ufrugtbar teoretiseren. Og dette er ikke alene gjennemgaaende i forslagene og udkastene, som indleveredes; det samme gjælder ogsaa debatterne. Selv mænd med saa ubestrideligt talent og dygtighed som Wergeland og Rein — foruden mange andre — synes os i virkeligheden ikke andet

end frasehelte og svulstige teoretikere, der deklamerer, som om de stod paa en prædikestol. Men vore fædre gjorde hvad de formaaede, og derfor fortjener de tak. Ingen kan lægge en alen til sin vekst.

I de sidste dage af marts forlod sorenskriveren sit hjem og reiste til Bergen for der at støde sammen med sine medrepræsentanter fra amtet. Fredag den 29de marts gik de ombord paa foged Bøghs vængebaad paa «Triangelen», og saa gik færden nordover den gamle, kjendte led og ind Sognefjorden til Lærdalsøren. Efter en besværlig reise naaede de tre reisende Eidsvold den 8de april og indkvarteredes paa en gaard «en god halv mil fra værket». De boede alle 3 paa en sal, «større end min storstue», siger Koren, og havde hver sin seng, medens deres tjener havde et eget lidet kammer. Rigsforsamlingens mænd var ikke fordringsfulde! Det passede jo godt til stillingen: Et folk, «som frös och svalt och stred enddå».

Det var selvsagt, at Koren sluttede sig til Falsen og selvstændighedspartiet. Den gamle, kraftige mand, som svingede hyrdestaven i Bergen, havde indblæst alle Vestlandets repræsentanter sin aand. Men ingen af dem kjendte tilfulde stillingens alvor; de kjendte jo i det hele kun meget lidet begivenhedernes gang og kunde derfor heller ikke have noget overblik over deres rækkevidde.

Sorenskriver Koren kastede sig med liv og varme ind i debatten. Det vilde have været heldigere, om han havde holdt sig noget mere tilbage. Han var ingen taler og havde ingen forstaaelse af, hvad man maa kræve i en nationalforsamling. Han vilde snakke om alt muligt, som han pleiede at gjøre hjemme, og det kan ingenlunde nægtes, at han stundom «vævede» lidt. Der er en fortælling om sorenskriveren, der er karakteristisk og viser os hans maade at tage det paa. Han var midt i en tale, da han blev afbrudt derved, at han skulde være med i en deputation. Forsamlingen fortsatte sine forhandlinger. Da Koren var kommen tilbage, reiste han sig fra sin plads og fortsatte hvor han havde standset, til forsamlingens forbauselse. Fortællingen er muligens fra en senere tid, men viser os ligefuldt sorenskriverens maade at optræde paa.

Der er i Korens mange indlæg, forslag, taler osv. en god del fyldekalk, som man vil forstaa af, hvad ovenfor er sagt. Men der er ogsaa mange sunde og gode tanker, og der er endog iblandt tanker af en forbausende klarhed og rækkevidde, tanker, som vi nu saa godt forstaar, men som var fuldstændig nye for de allerfleste i hans samtid. Men derfor blev de heller ikke paaagtede, og Koren blev anseet for en taabe af mange. Jeg har ovenfor nævnt hans forslag til en konstitution, «strøtanker», som han kalder det. Det er meget af interesse i dette; men jeg kan ikke gaa nærmere ind paa det. Kun vil jeg pege paa, at han foreslaar fri religionsøvelse for alle religionssamfund Magt og tvang, siger han, burde ikke anvendes i troessager. Han er i dette stykke langt foran sin tid, og faa eller ingen forstod ham. Han veirer skandinavismen; tiden turde være inde til Nordens forening under én monark. Ogsaa her ser han i virkeligheden længere end de fleste andre i samtiden. Hans blik er saa fordomsfrit, og stundom er det, som en funke slaar ud og tænder lys for ham i mørket. Hans mange indlæg og bemærkninger blev heller ikke uden indflydelse paa de endelige beslutninger. Dersom han havde været formens mand og magtet at fremsætte sine tanker ordentlig, vilde han have været blandt forsamlingens mest fremtrædende medlemmer.

Efter rigsforsamlingens afslutning aflagde sorenskriver Koren et besøg hos sin fætter sorenskriver *Koren* paa Hovind, gift med den bekjendte *Christiane Koren,* hvor han hvilede ud nogle dage; herfra skrev han sit sidste brev til hjemmet den 24de mai. I de første dage af juni er han igjen hjemme.

Men kun kort tid forundtes der ham til at nyde ro og hvile i hjemmet. Mørke skyer trak op om Norge og varslede storm; fædrelandet kaldte alle sine sønner paa dæk i farens stund. Det er et vidnesbyrd, om den tillid sorenskriveren nød, at han ogsaa kaldtes til som medlem af det overordentlige storthing at være med og bestemme Norges fremtidige skjæbne. Det var kun faa af eidsvoldsmændene, hvem dette timedes. Denne gang mødte ogsaa hans ven provst N. Hertzberg.

Ligesom paa Eidsvold deltog sorenskriveren ogsaa her med iver i debatten, og det synes, som om hans ord her fandt

mere gjenklang i forsamlingen, end tilfældet havde været om vaaren. Dog fandt man, at han snakkede altfor meget Som bekjendt fik Koren og Nansen, der sad sammen, navn af «pukværket»; naar den ene satte sig, reiste den anden sig og saaledes kunde de skifte indtil 40 gange om dag:.

Den 20de oktober, da det store spørgsmaal: *krig eller fred* skulde afgjøres, indleverede Koren et skriftligt indlæg, som han læste op. Han maatte med tungt hjerte indrømme, at der ikke gaves anden udvei end at vælge forening med Sverige. Dette var politisk rigtigt og nyttigt. Men han vilde, at Norge skulde have saa lidet som muligt sammen med broderlandet.

Den 25de oktober oplæser han et nyt indlæg i anledning af de foreslaaede forandringer i grundloven. Han tilraader forsigtighed heri og frygter for, at Norge som det fjernere land (fra kongen) vil blive stedmoderlig behandlet. Den 3die november holdt han en meget opstyltret tale om en takadresse til kongen. Han talte om Robespierre, Marat osv. og blev herunder sterkt bevæget. Om denne tale skriver Motzfeldt i sin dagbog: «Koren, som jeg er bange for bliver ordentlig sindssyg, virkelig af sand følelse for Norges sag, holdt en tale om, at han selv frygtede for at blive miskjendt osv. Han græd og bar sig saaledes, at jeg havde meget ondt af den virkelig agtværdige mand».

Paa storthinget i 1815 mødte ikke Koren; man vilde antagelig spare ham denne gang. Men i 1818 mødte han igjen og deltog med iver i debatterne. Han leverede flere skriftlige indlæg, som er ligesaa mange taler, som han holdt i storthinget eller lagthinget. Især er det foredrag, han holdt i lagthinget den 21de mai og hans foredrag i storthinget den 11te juni 1818 om de lærde skoler mærkeligt. Der findes en hel del lost snak og en hel del deklamationer uden værd; men der er ogsaa enkelte bemærkninger iblandt, som vidner om et langt videre og friere syn end datidens mænd i almindelighed var i besiddelse af. Han vil have de gamle sprog afskaffede som almindeligt dannelsesgrundlag. Det er i uklare omrids den nyere tids skole, der staar for hans blik, og jeg ved ikke nogen paa denne tid, der har magtet at tænke disse tanker saavidt klart, som Koren gjorde.

Paa dette thing nod sorenskriver Koren større anerkjendelse end tidligere. Et vidnesbyrd herom tør man søge i den omstændighed, at han valgtes som medlem af kroningsdeputationen til Trondhjem i 1818. Det er sidste gang han deltager i det offentlige liv udenfor sit distrikt.

En enkelt gang forsøgte sorenskriver Koren ogsaa at optræde som forfatter. Det var noget, han ikke var skikket til; hans behandling af sproget er elendig. Alligevel er hans

afhandling i *Den norske tilskuer* I (Bergen 1817) ganske mærkelig. Den har til overskrift: «*At den størst mulige frie handel er til et lands opkomst*». Han søger her at paavise, at alle indskrænkninger af handelen, alle privilegier og monopoler er til skade for et land. Hans udtalelser er ikke paafaldende i vor tid, fordi disse tanker nu er almensandheder, som er gaaet ind i alles bevidsthed. Men paa denne tid var de endnu ukjendte for de fleste og maatte vække opsigt.

Under behandlingen af sin opgave kommer forfatteren ind paa forholdene i Hardanger, særlig i Ullensvang, som han anfører som vidnesbyrd om sine paastandes rigtighed. Han giver her en skildring af forholdene og udviklingen, som maaske er vel lys, men ikke desto mindre er af stor interesse. Afhandlingen er et vidnesbyrd om sorenskriverens fordomsfrihed, hans ægte frisind og den interesse, hvormed han omfattede den materielle udvikling.

*

Dagbogsforfattere og historikere, som har behandlet begivenhederne i 1814, har ofte fældet en temmelig streng dom over sorenskriver Koren. Det er ogsaa sandt, at han havde sine svage sider, og der er meget som synes at tale for berettigelsen af den strenge dom. Og dog vil et noie kjendskab til sorenskriver Korens person, karakter og begavelse lære os, at det er et temmelig fordreiet billede, man stundom har givet af manden paa grund af manglende forstaaelse.

Sorenskriver Koren er ingen ubetydelig person. Han er en mand med et varmt hjertelag, en levende fædrelandskjærlighed, et ægte, stærkt frihedssind, et fortroligt kjendskab til folkets kaar, en stærk interesse for alt, hvad der rørte sig i tiden, en stor trang til virksomhed osv. Og ikke nok hermed; han har tanker, som vistnok er uklare og taagede for ham, men som rækker langt ud over hans samtid. En mand, der har virket saa meget til sit fædrelands gavn, som har tjent det med saadan troskab i et langt liv, som har nydt en saa ualmindelig tillid blandt folket og som har tænkt tanker som sorenskriver Koren, han er trods sin feil ingen ubetydelig mand og endnu mindre en dumrian.

Han var — det er en sandere karakteristik af ham —: «en oprigtig kristen, en tro fædrelandets søn, en retfærdig dommer, høiagtet af alle som kjendte ham».

NYE BØGER.

Sigurd Eldegard: **Kong Saul.**

Denne bog vil synes mange underlig: dens forfatter er skuespiller, og dens virkning er afgjort religiøs. Og videre: sproget er klingende landsmaal, og et landsmaal, som viser sig at passe overmaade godt for det høie bibelske indhold.

Emnet er den kanske dybest tragiske og paa samme tid den mest gaadefulde af alle det gamle testamentes storstilede skikkelser: Saul, den stolte heltekonge. Som ung havde han med sit flammende vredesbud mægtet at samle hele det forkuede og forskræmte folk, saa «ud drog de som én mand»; og han havde reddet Jabes by og reddet Israels ære. Siden havde han seiersæl hævdet Israels uafhængighed overfor det mægtige Philistæa. *Det* var i den tid, da «Herrens aand kom vældig over ham». Nu var denne Herrens aand vegen fra ham, og i sit afgrundsdybe tungsind var han plaget af en ond aand. Overfor denne store, ulykkelige konge træder saa i Davids skikkelse den barnlige tro, som følges af den vidunderlige lykke selv under tunge prøvelser. Det er det gribende samspil mellem disse to, bogen fører frem for os, idet den overmaade nøie følger bibelens fremstilling, som forfatteren blot har gjort faa og ubetydelige afvigelser fra for at kunne faa den frem paa scenen.

Jeg tror, bogen vil kunne hjælpe mange til at læse det gamle testamente med mere historisk opfatning og med mere agtpaagivenhed overfor de handlende mænds og kvinders karakter — en kunst hvori vi staar temmelig tilbage.

Forfatteren giver indtryk af at have sin styrke i den samme barnlige tro, som han tegner hos sin helt. Og mod slutningen kommer prophetiens aand over Ebjatar «Davids prest», og han forudsiger, at Herren vil velsigne David til evig tid, at «kongsspir og herskarstav aldri skal vika fraa hans ætt», saa man ligesom skimter Messias, Davidssønnen.

i det fjerne. Og det hele munder ud i en mægtig, gribende lovprisning i vekselsangen mellem presten og alt folket: «Veldug, veldug er den herre Sebaot! Al jordi er full av hans ære!» *Chr. Bruun.*

Anmeldelser ved *Theodor Caspari:*

Olaf Benneche: **Marie Louise Reventlow.** Af kaptein Schmettows papirer. Aschehoug & Co.

Da naturalismens larmende janitscharmusik, dømt af «den store kinesiske tromme» endelig saa smaat stilnede af i begyndelsen af 90-aarene, opfangede man til sin store forundring de spæde melodiske toner af et ganske nyt instrument, nyt for tidens urolige, oprevne slegt, men ellers gammelt nok; thi det var intet andet end «spinetten», vore bedsteforældres ærværdige gamle inventar, som atter kom til ære.

Villig og med fornøielse lod man sig af Vilhelm Krag, vel vor første virtuos paa spinet, henføre til de svundne tider, til de gamle aristokratiske embedsmænds stuer. Gjerne lytter man ogsaa til hans discipel Olaf Benneche, naar han i dette debutarbeide lar fingrene glide let og blødt hen over de gulnede taster. Han har ganske godt vidst at aflure sin lærer hans kunst. Et for et gjenfinder man i «Marie Louise Reventlow» dragene i V. Krags digtning: det gamle patricierhus med de stilfulde møbler, det tunge arvesølv og de ædle vine, den ridderlige noblesse i omgangslivet, den douce dæmpede tale, men ogsaa den overstadige jubel, naar den længe opdæmmede livslyst slog ud i vilde orgier, høsten med dens brogede farver, men ogsaa blege vemod.

«Marie Louise Reventlow» er ubestridelig et talentfuldt arbeide. Uden at forfalde til stilkunster er det lykkedes forfatteren at lægge sprogtonen saa nær som muligt op til datidens tale. De to venner, løitnanterne Ludvig Raben og Jørgen Schmettows kjærlighedsforhold til den stolte adelsdame er fint og smukt skildret.

Udmerker kompositionen sig ikke ved nogen større originalitet, og er psykologien gjennemgaaende noksaa grund, saa er det til gjengjæld lykkedes forfatteren at faa stemningen frem, og det er i bøger af den art det væsentlige.

Der hviler over bogen en ejendommelig duft fra gamle dage, som bringer én til at tro, at dens forfatter gjerne har havt nogen gulnede Schmettowske papirer mellem hænderne.

Hvorfor kalder han forresten sin bog «Marie Louise Reventlow» og ikke «Kaptein Schmettow»? ubestridelig er dog *han* og ikke hans elskede hovedpersonen.

Og et spørgsmaal til: Er ikke hr. Benneche kommen i skade for at «postdatere» sin skildring? Fandtes der i 1840—50 aarene, «Familien paa Giljes» Tid, endnu saameget tilbage af milieuet fra aarhundredets begyndelse, som han i sin bog vil faa os til at tro?

Jeg gir arbeidet min anbefaling, men kan samtidig dog ikke undertrykke et frygtens suk: Maatte man nu bare ikke faa *altfor* mange spinet-virtuoser og *for* megen spinetmusik. Spinetten er et fint, men farlig spinkelt instrument, og den tidsperiode, det tilhører, skjuler under sin ydre noblesse megen aandsfattigdom — ialfald heroppe i Norge. Spædt som spinettens tone var mangen gang ogsaa det aandelige liv i by og bygd. Hr. Benneches bog leverer selv det bedste bevis.

Edvard Mørch: «**Christiania-minder**». Achehoug & Co.

Ogsaa denne bog, en fortsættelse af sorenskriver Mørchs for nogen tid siden udkomne: «Da Christiania var smaaby», gaar i sin skildring tilbage til midten af forrige aarhundrede. Den leverer saa at sige rammen om hr. Benneches fine poetiske billede. Men unegtelig harmonerer den nøgterne prosaiske ramme saa lidet med billedet, at den bekræfter min formodning om, at tiden for Benneches skildring maa rykkes noksaa langt tilbage.

Sorenskriver Mørch fortæller os fra den tid, da Christiania havde 50,000 indbyggere, Kirkegaden var byens Karl Johan, og de fleste kjøbmandsbutiker kun var høkerboder med udsalg af alt muligt. De primitive dage, da studenterne endnu klumpede sig sammen i de gamle Christianiagaarde nede ved bryggerne, levede for 10 spd. maaneden, holdt lag paa smørogbrød med pultost og brugte vaskevandsbollen som punschebolle. Den fredelige periode, da man ikke vidste af politik, gik op i philosofisk æsthetik, slugte Kierkegaard, sværmede for Hostrup og endnu var ukultiveret nok til at anse skilsmisse for en skam for begge parter.

Sorenskriver Mørch fortæller lunt og hyggelig fra disse vore forældres og bedsteforældres lykkelige dage. Han har øiensynlig deltaget meget i datidens selskabelige liv, har overalt brugt sine øine og øren godt og forstaar at krydre sin fortælling med karakteristiske anekdoter. Hans bog vil derfor læses med fornøielse af enhver, der interesserer sig for hovedstadens unge dage.

Amanda Kerfstedt: «**Tip**». Fortælling for barn. Autoriseret oversættelse ved *Ragna Aubert*. Aschehoug & Co.

En fornøielig liden bog om barn og til barn. Forfatterinden har vidst at træffe 3—4 aaringen med alle hans barnslige spørgsmaal og pudsige indfald paa kornet. For barn i en noget senere alder, 4—5 aaringen vil vel endnu ikke ha den rette fulde fornøielse af at se sine egne vinduer, vil den vistnok bli en kjærkommen julegave. Oversættelsen er med vanlig smag besørget af frk. Ragna Aubert.

Tryggve Andersen: «**Gamle folk**» og andre fortællinger. Aschehoug & Co.

Tryggve Andersen, den talentfulde forfatter af «Fra cancelliraadens dage», hører ikke til de produktive skribenter; men til gjengjæld er der ved det meste af, hvad han skriver, noget velgjørende ægte følt og ærlig seet.

Han viser sig i denne bog som en realist af strengeste observans; sikkert og sindig føier han iagttagelse til iagttagelse, lægger træk til træk og gir sig ikke, før han af detaljernes brogede mængde har faaet frem et levende, fuldt og klart billede.

Og hvad mere er: den skarpe gløgge iagttager viser sig tillige som et menneske med varmt medfølende hjerte for de smaa og ulykkelige; thi gjennemgaaende er det dem — samfundets stedbarn — han beskjæftiger sig med i «Gamle Folk».

Af bogens seks fortællinger synes jeg mindst om de to fra sjømandslivet. Sjømandens kaar og tænkesæt er gjerne nok rigtig seet og træffende gjengit; men skildringen er for bred og detaljeret i forhold til den spinkle handling og personernes uinteressanthed. Men alle de fire andre fortællinger gir — hver paa sin vis — lige udmærkede interiører fra de lave stuer. Hvor lunt er han ikke skildret den gamle vete-

ran, som han ligger der paa det sidste og anker paa, at han vist har skudt flere svensker end strengt nødigt for hans part. «Det havde ikke været saa greit; i sin ungdom var han flink jæger og vant til at bruge bøssen.»

Hvor troværdig gjengit den stakkars ærlige «nattevagt ved hospitalets nerveafdeling, som gaar der og vaager og stuller fra nat til nat, indtil hun selv blir nervøs og gribes af hallucinationer.

For en fin sjæle-diagnose af den udfattige fjeldbonde Gullik Hauksveen, hvem nød og elendighed i et ubevogtet øieblik gjør til morder.

Men ubetinget høiest naar forfatteren i den fortælling, der da ogsaa har git bogen navn: «Gamle folk». Han befinder sig her paa sit særområde, tiden omkring forrige aarhundredes begyndelse, og de tre gamle husinventarer fra de dage, den sløve maanedsløitnant, den slue prokurator og hans værdige jomfru søster — med samt deres trekantede boston — denne idyl fra cancelliraadens dage vil sent gaa læseren afminde

Ragnhild Jølsen: «**Rikka Gan**». Roman. Aschehoug & Co.

Ragnhild Jølsen debuterede ifjor med en fortælling i Kinck'sk maner: «Ve's mor», en fortælling, som vistnok maatte kaldes lovende, men som dog indeholdt saa meget bizart, saa megen affektation og dunkelhed, at det var ugjørligt at stille noget horoskop for forfatterindens literære fremtid.

Hendes iaar udkomne «Rikka Gan betegner unegtelig et fremskridt, desværre dog ikke i det som godt er, men i unatur og affektation. Fra Kinck har hun vendt sine øine til Thomas Krag og gjæster ved hans haand en af hans saa velkjendte gamle mystiske spøgelsegaarde fra 1800 og den tid.

«Denn geht es zu des Bösen Haus,
das Weib hat tausend Schritt voraus«,

heder det i «Faust», og ordene har sin anvendelse paa kvinden i literaturen, ikke mindre end paa kvinden i livet. «Daudmandsholmens» forfatter vil neppe faa grund til at glæde sig over sin elev, dertil er hun for mange hundrede skridt foran ham, ikke i virkelig begavelse; thi den er fremdeles problematisk, men i den smagløse efterligning af be-

gavelsen, den kritiklose overdrivelse, der gjerne blir kvindens straf, naar hun *ukaldet* vover sig ud paa vidotten.

Forfatterindens intentioner er den gang klare nok. Hun udtaler dem selv med rene ord. Hun har villet skildre en kvinde af saa gammel slegt, *at mændene er degenererede og kvinderne underkastet manier.*

En sterk, fribaaren personlighed, med rige muligheder, men hvis liv fra fødselen af saa uhjælpelig er falden paa skyggesiden, at hun er prædestineret til at gaa tilgrunde i forbrydelse og elendighed.

«Og aldrig havde denne pige havt nogen, med hvem hun kunde tale frit og stille. Aldrig forstaaelse uden hensyn. Aldrig betroelse uden sorg. Og aldrig havde kjærligheden rørt hende».

«Gud herren hende mættet med bedske ting,
han gjorde hende drukken af malurt».

Ja, Gud herren faar sandelig staa til ansvar for noget af hvert i moderne bøger, men sjelden har han vel lettere for at skyde ansvaret fra sig end i Ragnhild Jølsens forstyrrede produkt. Jeg er med bedste vilje ikke istand til at finde den svageste antydning til noget oprindelig stort og ædelt i Rikka Gans karakter. Saa langt fra at gjøre modstand mod det onde, falder hun snart sagt, før hun blir fristet. Det eneste, man kan fremføre til hendes undskyldning, er, at hun er hjælpelost degenereret. Men dermed er det da ogsaa givet, at forfatterinden har gjort stor synd mod hende ved at tage hende ud af sindssygeasylet og introducere hende i skjønliteraturen. Det er nok — naar alt kommer til alt — *forfatterinden* og ikke Gud herren, som har «mættet hende med de *bedskeste* ting».

Ligesaa uheldig har forfatterinden været i sine bestræbelser for at lægge skjæbnetragodiens mystik over «Gan herregaard ved søen». Hvor ihærdig hun har pugget heksemester Thomas Krags trylleformularer udenad, hvormange og frygtelige ingredienser hun har brygget sammen: klingende kobberkar og mystiske lerbægere, rustne jernbøiler og hemmelige døre, spøgelser og hallucinationer, hvor energisk hun maner aanderne frem — ikke *en* aand lader sig tilsyne;

ingen blir skræmt. Man sidder der bare med en kvalm, kvælende følelse af ubehag ved at være sammen med halvgale mennesker.

Da lyriken omkring midten af 90-aarene truede med at løbe ud i det rene klingklang, dæmmed «Adoloscentulus Olsen» resolut op for strømmen med sine poesier. En lignende opdæmning for den fru Garborg-Jølsenske literaturflom er ganske overflødig. Dertil forstaar de ærede damer saa altfor godt at parodiere sig selv.

Ikke Gud herren, men deres egen hysteriske fantasi «har gjort dem drukne af malurt».

O. Lie Singdahlsen: «**Dommerens bog**». Aschehoug & Co.

Jeg kjender ikke denne forfatters to tidligere arbeider. Efter anmeldelserne at dømme maa der klæbe diverse begynderfeil ved dem. Men saa meget er sikkert: naar man har læst *denne* bog tilende, da vil man uden betænkning maatte regne Lie Singdahlsen med til de talentfuldeste af vore yngre forfattere. Hvad der kjendemerker ham er et skarpt blik for menneskene og deres svagheder, en udpræget evne til at forme, hvad han har seet, til levende billeder, og en ikke ringe dygtighed til at tegne karakterer.

Det billede, han i «Dommerens bog» udkaster af sorenskriver Reichborn, har noget typisk ved sig. Det er «samfundsstøtten», den juridiske storaugur, som sikkert og sindig plag for plag — afklædes efter alle kunstens regler. Forfatteren er selv aktor i sagen mod ham, og uden tvivl har hans fortrolige kjendskab til jussen været ham til nytte under den *literære* procedure. Utvivlsomt vilde den gamle sorenskriver under andre omstændigheder været den første til at gratulere hr. Lie Singdahlsen.

Skjønt aktor i sagen er forfatteren en upartisk mand, ligesaa upartisk som Henrik Ibsen i sagen mod advokat Helmer. Hans sorenskriver er en fremragende jurist, med et klart hode og skarp forstand. En pligttro, interesseret embedsmand, som gjennem et langt og virksomt liv har erhvervet sig et anseet navn, om end ikke nogen dybere sympati. Dertil en beleven selskabsmand, som med lethed bevæger sig paa de bonede gulve og naarsomhelst holder samtalens traade i sin haand.

En høiagtet samfundsborger og — et tarveligt menneske. En herskesyg natur, kold og beregnet, hensynsløs egoistisk ligeoverfor sine medmennesker — ikke mindst ligeoverfor sin stakkels forkuede hustru, forfængelig og misundelig, overfladisk og letlivet i erotiske forhold — kort og godt: med sit ærværdige hvide haar og sin olafsorden en ny og uforfalsket udgave af arten: Adam homo — «geheimraad ridder af det hvide baand».

Saa udmerket en menneskeskildring forfatteren har leveret i denne sin hovedperson, den er dog ikke uden sine mangler. Det er ikke ganske lykkedes ham at sveise samfundsborgeren og mennesket Reichborn sammen. Personen falder ligesom fra hinanden i to. Der er ofret for meget paa juristen og for lidet paa mennesket. Og fremfor alt er det kritiske vendepunkt i hans liv ikke fuldt psykologisk begrundet. At en saa bred og selvsikker personlighed som sorenskriver Reichborn, en mand med et saa klart og sundt omdømme skulde falde saa uhjælpelig sammen, fordi en ung pige, for hvem han nærer en flygtig tilbøielighed, slynger ham i ansigtet, at han er en gammel paagaaende mand, det høres dog en smule usandsynligt. Ja, havde der endda været en dybere lidenskab med i spillet; men dertil er der ingen antydning.

I det hele taget glider skildringen i den senere del af bogen mere og mere ud i sandet. Forfatteren er for bred og omstændelig, der er for megen tale, for megen juridisk doceren. Interessen kjølner for hovedperson som for bipersoner.

Sluttelig en paranthetisk bemerkning: vort storartede galleri af afslørede og afstraffede samfundsstøtter har altsaa faaet en ny og værdifuld forøgelse, denne gang en falden juridisk storhed. Det begynder virkelig at bli en smule glissent for storhed og retskaffenhed i vort kjære Norge. Den hugges ned for fode af vore digtere — unge som gamle. Forlængst er jo prester og leviter aflivede; de store handelsmatadorer — konsuler og grosserere ligervis. Paa bønder og fiskere har de herrer Kinck og Bojer allerede i aarrækker anstillet en livlig klapjagt. Nu skal altsaa juristerne og «enhver tro embedsmand» forresten tilpers: hvordan skal dette ende? Menneskene er ikke saa gode, som de burde være.

det er sikkert og vist, men sandelig om de blir bedre ved disse evige literære afstraffelsesscener, hvortil vore forfattere — unge som gamle — aarligaars indbyder os i den hellige juletid. Der har aldrig været nogen overflod paa hjertelag hos os nordmænd, der er al opfordring til ikke at jobbe bort, hvad der er tilbage.

Hans E. Kinck: «**Emigranter**». En historie fra en liden fjordpoll. Aschehoug & Co.

Saa ofte det er faldt i min lod at anmelde Kinck — og det er hændt noksaa ofte — har jeg hver gang paany og ny maattet spørge mig selv: «hvor i al verden har dog denne den betydeligste af alle vore yngre forfattere tat sine norske bønder fra?

Hvor har han fundet milieuet — ikke det rent lokale; thi det ved man jo er at søge i Sætersdalen og Hardanger; men det aandelige, menneskeslaget, dette saa forunderlig fremmedartede, haarde, kantede, *gemytslose* menneskeslaget, som, hvis det virkelig findes i Norge, bekræfter theorien om de to racer bedre end alle «skalle»-maalinger.

Bortseet fra visse ydre ligheder er jo dog disse Kinckske bønder saa grundforskjellige fra alle vore andre forfatteres. Aanrud, Bull, Tvedt og de andre landsmaalsforfattere — ingen kjender dem.

Hvor har Kinck faaet dem fra? *hvorledes* har han faaet det merkværdige kjendskab til deres lønligste sjælerørelser? ved intimt samliv med dem eller intuition eller begge dele i forening?

Er de virkelig saa aparte folk derborte i Sætersdalen og Hardanger? eller er det kanske fortrinsvis Kinck, som er aparte? ligger forklaringen i hans øies konstruktion? har dette øie kanske de samme egenskaber som de rare speilene i Berlins panoptikum: forstørrer og formindsker, forstrækker og forvrider alt, hvad der kommer indenfor deres rækkevidde?

Saa har jeg spurgt mig selv og andre, saa ofte jeg har læst en bog af Kinck; men aldrig har jeg faaet svar. Ikke af det store publikum; thi det læser ikke Kinck, ikke af den lille flok af ildtilbedere; thi den svarer kun med et uartikuleret beundringsraab: stor er de Ephesers Diana! ingen

lodder saa dybt som Kinck. Ingen er kunstner til fingerspidsene som han. Ve over den store banale hob, som ikke *ubetinget* bøier sig for hans begavelse!» —

Begavelsen! som om nogen bestred den! Men paa den anden side, som om alt var gjort med den ydre begavelse! Kunstneren - hvem ser og beundrer ikke kunstneren Kinck! For en intensitet, for et kaleidoskopisk skiftende, gnistrende liv i hans naturskildringer! Man læse bare indledningskapitlet til denne bog, skildringen af fjordbygden Knarrevaag og omgivelser. Der, i den nye fjord ligeoverfor, laa havet og tulled sig bort med krinkelkroker og uredige fillefjorde paa bare et par mil eller slikt. «Og Sem laa overst paa flaten, lige indunder den skarvenakken som mødte elven, netop som den kom glidende glat af strøm, seiersbred og vilde slaa sin blanke arm om nutens midje; just som alt var i bedste gjænge, stod skarvenakken der og kasted den tilbage — — — —». «Baadnostene stod i kreds rundt vaagen, klint op til hverandre skulder til skulder. Alle nostdørene stod paa vid væg, og der sad en mand paa hver krak derinde og stirred udover og skraadde tobak.»

Og for et impressionistisk spillende liv i hans menneskeskildring, naar søgelyset lynsnart skjærer sig ind i sjælelivets krinkelkroker!

Men med disse momentane glimt er det ikke gjort. Læseren har berettiget krav paa fuld klarhed. Vi vil ha rede paa dette underlige menneskeslaget. Vi *vil:* men vi *faar* det ikke. Hverken hos Kinck eller hans beundrere. Endnu har ingen af dem rørt en finger for at gaa disse mennesker efter i sømmene, forklare dem for os, gjøre dem troværdige. Det vogter de sig nok for; thi da blev de nødt til at rette det nærgaaende søgelys generende længe — *og forgjæves* — paa mesteren selv.

Hvad er han nu f. ex. for en kar hovedpersonen i Emigranter»- dr. Røst? denne aldrende mystiker, som en vakker dag kjøber gaard og slaar sig ned i Knarrevaag. Hvorfor har han opgit sin praksis som søgt modelæge i hovedstaden? hvordan har egentlig hans forhold til den afdøde hustru været? hvorfor skjænder og baser han hele dagen og blir saa uhyggelig philosofisk fjerntskuende, naar det lakker

mod aften? hvad bestiller han hver dag ved det gamle chatol? Skjuler det bare literære optegnelser eller ogsaa en morphinsprøite?

Men fremfor alt: hvorfor gaar han der «med den ideale fordring i baglommen» og lurer og lytter dag efter dag udenfor de smaa husmandspladsene? ler og kaldflirer og har sin fornøielse af at narre de dumme gamle baadbyggerne op i stry den ene gang efter den anden? gaar han der bare som et taleror for forfatteren Kinck, som hans alter ego? er det sig selv Kinck snerter, naar han siger om dr. Røst eller lar dr. Røst si om sig selv: «*og selv saa er du uden umiddelbarhed*». «Det er netop min forbandelse; fordi jeg er uden den (umiddelbarheden), har jeg den forfærdelige evne til at veire det ægte og «middelskloke». Og det jager jeg som vildt, til det sprænges. Det er min forbandelse dette at maatte saa uro».

Hvad vil han nu egentlig denne sjælesyge romantiker dr. Røst? hvad er hans livsideale, hans fremtidsplaner med vort folk? hvad mener han med orakelsprog som disse: «aa! denne selvets dumdristige overvurdering paa den ene side — enkeltmenneskets steile overbevisning og vilje! — paa den anden side bygdens eller folkets selvdyrkelse, den stagnerende stamme-forgudelse».

«Dette sammenstød, som maa ende med død, fordi racen og folket har sovet, og det og enkeltmennesket har ikke holdt følge». Man skimter noget som modsætningen mellem landsmaals- og rigsmaalsfolket, — men heller ikke mere end *skimter*.

Hvad menes med den forestaaende: «syndflod», «omvæltning», «ødelæggelsens vederstyggelighed», «hvorefter det lysner ad dag, netop fordi race- og enkeltmenneske her ikke har holdt følge?»

Paa 300 sider har forfatteren med alle sine rige virkemidler – gjennem en endelos række af samtaler — søgt at klargjøre os sin dr. Røst. Og endda staar vi der lige uforstaaende. Den maa ha sine mangler, sin begrænsning alligevel hans kunst. Den er «steil» siger hans beundrere, og dermed synes de, de har sagt alt, hvad nødig er til forklaring.

Og ganske paa samme vis med skildringen af de gamle Knarrevaagske baadbyggere. De ydre træk ved dem har

Kinck fortrinlig faaet til: konservatismen, selvgodheden, misundelsen, ladheden. Rent aristofanisk er den spot, han udøser over den gamle foregangsmand Vigleik Digrabrække, som fra baadbyggeriet slaar sig paa hoteldrift, narret dertil af dr. Røst; kalder sig: *Weiglyc Cnarrawaagh* og lar monogrammet til sit navn, det odiøse W. C. — indsy baade her og der. Hoteluvæsenet — særlig det vestlandske — er aldrig skildret saa rammende vittig som i denne bog.

Men alligevel. Til bunden af disse menneskers sjæleliv naar vi ikke. Det individuelle ved dem faar vi ikke tag i. Fremfor alt er og blir hjerte- og følelsesløsheden hos dem uforklarlig. Er det Kinck eller «Haringen», som mangler gemyt, eller mangler de gemyt begge to?

Det er med Kincks skildringer fra Hardanger, som det er med veiret deroppe. Bedst det er, tindrende klart solskin over fjeld og fjord. Og saa med *et* kommer mørkeskodden sigende ind fra havet, og man ser ikke 100 alen for sig.

Og saa staar jeg da denne gang som altid, naar jeg har læst en bog af Kinck, tilbage i skodden og spørger og spørger. Og var jeg endda saa heldig at kunne si med Henrik Ibsen: «mit kald er ei at svare». Men det er jo netop det, mit anmelderkald er. Ja, saa ved jeg da ingen anden raad, jeg faar gjøre tidsskriftets læsere min ydmyge undskyldning:

Jeg kan ikke svare; jeg har desværre i øieblikket forlagt mine profetbriller. Havde jeg ikke det, saa skulde det været mig en fornøielse at hjælpe dem. Nu maa jeg isteden bede dem hjælpe mig. Læse bogen (den fortjener at læses) og lægge sine hoder i blød. Thi, for at tale med den gamle værtshusholder i «Alt Heidelberg»: nei dette her er for meget, saa reint for mye for en enkelt mand!»

G. Aagaard: «**Keiser Felix**». Fortælling. Olaf Norlis forlag.

Forfatteren har tat sin skildring fra en ensom prestegaard ved havet langt vesterpaa. Den handler om et lidet barn, som en frygtelig stormnat kommer drivende tillands i en kurv — det eneste reddede menneskeliv fra et stort ukjendt skib. Den lille ukjendte Moses optages kjærlig i prestegaarden, faar navnet Felix og opdrages sammen med prestens noget ældre datter. Fint og smukt fortæller for-

fatteren fra eventyrprinsens barndom. Hvorledes han i samliv med søsteren og øens øvrige ungdom udvikler sig til en underlig dyb og fantasirig unggut, over hvis tanke- og følelsesliv der altid hviler noget fremmed og hemmelighedsfuldt.

Hvorledes saa havet en dag uventet gir opløsningen, den høiere opløsning — idet den igjen tar, hvad den saa gaadefuldt har git, dræber de barnslige keiserdromme for at gi dem dybere forklaring, høiere realitet deroppe i evighedens verden.

Det varme hjertelag og lune humor, der aander ud af hr. Aagaards bog, vil vistnok skaffe den en stor læsekreds, helst blandt ungdommen, som vistnok vil vide at gouterе den noget vel romantiske kjærlighedshistorie, der danner en episode i den, bedre end den ældre mere kritiske læser.

«*Hjemmenes Vel*»: «**Foredrag for Mødre**». Aschehoug & Co.

«Hjemmenes Vel» har gjort en god gjerning ved at samle og udgive disse foredrag, holdt her i byen ved «mødremøderne». Bogen er et nyt led i det sidste decenniums jævne ærlige arbeide for at grundfæste hjemmenes lykke. Den høirøstede, men ofte saa orkeslose problemdebat, den hidsige politiske diskussion har efterhaanden veget pladsen for stilfærdige overveielser over, hvorledes man paa bedste maade kan betrygge de tusind hjem, hvorpaa samfundet hviler. Det er blit levende i sindene det vakre vers af Bjørnson:

«Hvem ei har kjærlighed i det smaa,
han kan ei mængdens, ei mindets faa.
Hvem ei kan bygge sit eget hus,
hvad stort han bygger, gaar og i grus.
Med seir fra Moskva til Karthagena,
han dør dog ensom paa St. Helena.»

Og *en* ting til: de hjemmets problemer, som i denne bog optages til diskussion, er paa en enkelt undtagelse nær (pastor Grønlands foredrag om konfirmationsordningen) behandlede af kvinder. Et godt varsel om, at kvindesagen, der jo en tid stod i fare for at forvilde sig deroppe paa viddерne, nu er kommen i de rette spor igjen, de spor, der fører ned til det lune hjem i dalen.

De seks foredrag, hvoraf bogen bestaar, er hver paa sin vis gode vægtige indlæg i sagen. *Marie Michelet* behandler indledningsvis kvindens arbeide som hustru og moder i sin

almindelighed. De store krav til troskab, lydighed og sandhed, der stilles til hende. Hvorledes hjemmets tone i første linie præges af hende. Frk. dr. *Caroline Steen* gir værdifulde vink om, hvorledes den unge pige skal forholde sig i den kritiske overgangstid. *Fru Hanna Isaachsens* foredrag omhandler mødrenes forhold til sine voksne sønner. Varmt og fint fremholder hun, hvorledes en moder baade kan og bør forebygge at hendes sønner glider fra hende i overgangsalderen til voksen. At det ikke i ringe grad staar i hendes magt at modarbeide den negative, kritiske aand, der ikke mindst fra den moderne literatur smyger sig ind i vor ungdom.

Naar jeg saa tilslut nævner, at *Ida Welhaven* taler om sangen i hjemmet, *Marianne Nærup* om nødvendigheden af at udvikle vore barns økonomiske sans, da vil det forstaaes at bogen byder paa et alsidigt indhold.

Andreas Aubert: «**Det nye Norges Malerkunst**». Attenhundre og fjorten til nittenhundre. Alb. Cammermeyers forlag.

Dr. Auberts tekst til dette pragtværk er kjendt fra før af; den dannede den bekjendte kunstkritikers bidrag til: «Norge i det nittende aarhundrede».

Nu — fire aar, efterat dette udmerkede nationalverk saa dagens lys — har forfatter og forlægger løst bogen ud og git den en selvstændig eksistens:

«I forholdenes medfør, og for at gjøre verket tilgjængeligt i den videst mulige kreds av interesserte, har vi derfor omlagt planen i det haab, at bogen under sjelden lykkelige chanser mulig kunde bli en folkebog, til opreisning og til støtte i nogen mon for den billedkunst som saa rikt smykker dens blade og gjør den beskedne bog til et praktverk», heder det i fortalen.

Det haab, forfatter og forlægger her udtaler, bør ha og har alle forudsætninger for at gaa i opfyldelse. Sjelden eller aldrig er der til en saa fabelagtig billig pris (3 kroner) været budt den norske mand i hus og hytte et saa rigt og smukt pragtverk. Hele det 19de aarhundredes norske malerkunst i et fortrinligt udvalg af billeder, reproduceret paa den mustergyldigste maade, i det smukkeste udstyr, ledsaget af Andreas Auberts aandfulde, klare og veiledende tekst, - et saadant verk bør til en pris af tre kroner kunne bli en folkebog selv

i saa økonomisk vanskelige tider som de nuværende. Maatte det finde plads paa julebordene rundt om i de tusind hjem.

Anmeldelser ved *Clara Thue Johnsen:*

Jens Raabe: «**Middelalder og Renæssance**.» (Cammermeyers forlag. L. Swanstrøm). 220 s.

Der er en slags historiske arbeider, som vor tid kan prise sig lykkelig ved at frembringe, populære smaa-verker, som med den historiske lærebogs paalidelighed forener den historiske romans underholdenhed, som med sine skildringer fra tidernes *kulturudvikling* udfylder den almindelige erobringshistories skelet og gjør mange af skoleundervisningens mere abstrakte begreber nærværende for os, — og som har det fortrin fremfor al digtning, at den med sine brogede billeder fra *virkelighedens* verden i den gode realismes tjeneste vender os derhen med vor interesse og vore tanker.

En saadan bog er den foreliggende. Og saa meget mere kjærkommen maa den være i vor literatur, som vi hidtil er saa fattige paa den slags skildringer, og fordi den ved sin fremstillingsmaade ikke alene byder «gedigen og dannende læsning, — som det i forordet er angivet som dens maal —, men gjør dette i en fængslende og afvekslende form, saa vi synes, vi er paa fornøielsestur rundt i de mange tider og steder.

Vi begynder med den tidligste, mere sagnagtige beretning om den stolte og fromme dronning Radegonde og hendes klosterliv i Poitiers (i det 6te aarh.) og føres derfra ud gjennem bedre historisk gjennemlyste tider. Vi stifter i den hellige Bernward, Hildesheimerbispen, bekjendtskab med en kraftig kirkens mand, der — mild og samvittighedsfuld i sit kald, interesseret for kunst og de fredelige sysler — tillige i de mest lovløse tider i det 11te aarh. staar «med en hævet landse, naar fiender og ordenens forstyrrere truer». Vi faar i skildringerne fra den mægtige hertug Begon de Belins liv et billede af ridderlivets pragt og af dets farer. Vi føres rundt i middelalderens ringmurede byer, med deres poesi: de lukkede byporte, de festlige optog, det muntre folkeliv paa de aabne legepladse om lindetræet, — men ogsaa med raaskaben og de vilde sæder, som var tidens. Vi færdes i flere af middel-

alderens storbyer, Antwerpen, Brügge, Nürnberg, lever de engelske studenters bevægede liv i de store colleges i Oxford i stadig strid med borgerne. Vi faar gjennem bekjendtskab med Medecierne indblik i renæssancens overdaadige tid i Italien og ser i det gribende møde mellem slegtens største mand, Lorenzo il Magnifico, og Savonarola, den brændende munk, overfor hinanden repræsentanter for «to sider af kulturudviklingen, som endnu ikke var bestemt til at mødes i forstaaelse.» — — —

Bogen er ikke en sammenhængende beretning men bestaar af mange enkelte skildringer og tidsbilleder, hvad der bl. a. i særlig grad gjør den skikket til høitlæsning. Den vil rundt i hjemmene kunne samle de forskjelligste aldre, voksne og de større børn, — i en taknemlig og interesseret læsekreds omkring sig.

Bogen er udstyret med en række vakre illustrationer i mere end almindelig vellykket gjengivelse.

Helen Keller: «**Mit Liv**». Oversat af Kathrine Faye-Hansen. (H. Aschehoug & Co. W. Nygaard). 162 s.

Som det ofte er citeret, har Mark Twain udtalt om sin landsmandinde, Helen Keller, at hun og Napoleon den store er det 19de aarhundredes mærkeligste mennesker. Og naar vi har læst hendes bog, en selvbiografi af en fra sine tidligste aar blind og døv ung pige, saa vil vi, — uden at være i besiddelse af hans freidighed og raskhed i dommene, — for denne gang føle tilbøielighed til at gjøre fælles sag med ham.

Der er mange, som har maattet stræve haardt for at komme frem i verden, bondegutter, som har gaaet uforstaaet i sin hjembygd, fattige unge piger, som har maattet stjæle sig til læsningen i sparsomme fritimer. Men en saarere — og samtidig interessantere — selvopholdelsens kamp er vel knapt nogensinde i menneskenes historie kjæmpet, end den, som her fortælles om. Før hun, som gik i ensomhed og mørke, — og hendes sjæl med de store muligheder slog flaksende som en fanget fugl mod de trange mure, — før hun fik arbeidet sig frem til samfund med livet, arbeidet, menneskene, blev optaget blandt dem, og der kom veie, hvor der før var stængt. Det var et aarelangt arbeide, som aldrig hvilede, fra hun første gang, syv aar gammel, begreb med

anelsesfuld fryd, at enhver ting har sit navn, til hun i 20 aarsalderen sad paa bænken i Radcliffe college og udarbeidede sine afhandlinger paa skrivemaskine og tog sin universitetsgrad med udmerkelse. Det er jo bare, saa alle vi andre maa gaa bort og skamme os.

Det betegner et veistykke af adskillige forhaabninger og skuffelser, sorger og glæde, tvil og straalende seierslykke, det, fra den lille pige, som i sin morke og stille nat gav sig over til fortvilelsens magtesløse graad, til den fine, harmoniske, fuldt udviklede personlighed, vi nu stifter bekjendtskab med, og som vi ved, hendes omgivelser holder af hos den unge dame.

Helen Keller er født i Nordamerika 1880, hendes far var officer. I 1½ aarsalderen blev hun angrebet af en feber, der for altid skulde berove hende syn- og høre-evnen, og i de følgende aar levede hun da helt udestængt. Hun kunde nok ved enkelte tegn give sine mest primitive sindsstemninger tilkjende, kunde finde frem i haven og havde f. ex lært sig til at lægge toiet sammen, naar det kom fra vask. Men efterhvert, som hun blev ældre, blev lidelsen ved denne hendes tilværelse større, indtil hun i 7 aars alderen, martret og fortvilet, rent kunde udmatte sig selv ved sine raseri-anfald

Da skede det, som Helen Keller selv sætter som det store vendepunkt i sit liv, at hendes lærerinde kom. Denne, miss Anne Mansfield Sullivan, et «pædagogisk geni», som hun er kaldt, — og som ogsaa ganske vist netop karakteriseres ved det navn, hvis det, ved siden af alle intelligencens egenskaber, ogsaa forudsætter al den forstaaelse, elskværdighed og kjærlighed, som hun maa være i besiddelse af, - blev den, der skulde formidle hele udenverdenen for det ensomme barn, «løse hendes sjæl af fangenskabet».

Det var gjennem følelsessansen, hun kunde sætte sig i forbindelse med Helen, og hun begyndte straks at anvende den methode, at hun holdt en gjenstand hen til hende og omigjen og omigjen skrev dens navn i hendes haand. Helen gjorde det abekatagtig efter, uden at ane betydningen. Men da miss Sullivan en dag holdt hendes ene haand hen under en vandstraale i brondhuset og samtidig stavede ordet «water» flere gange i den anden, var det, at den dæmrende forstaaelse begyndte i hende af forbindelsen mellem gjenstand og navn, af alle tings mangfoldighed og sammenhæng.

«I left the well-house eager to learn. Everything had a name, and each name gave birth to a new thought», staar der i bogen gjengivet med hendes egen punktskrift.

At det fra dette var langt igjen til alle navne, abstrakte begreber, sætninger, — til hun, som nu kan tysk og fransk omtrent som sit modersmaal, studerer mathematik, glæder sig over Shakespeare, til hun lærte at tale (efter Ragnhild Kaatas

eksempel) ved at holde paa strube og læber, og fornøier sig over Mark Twains historier — er selvsagt. Men begyndelsen var gjort, troldommen var brudt. Den dag «sprudlede» alt, hun rørte ved, af liv, under hendes hænder. Hun var lykkelig, da hun den aften gik tilsengs. «For første gang længtede jeg efter morgendagen».

Og i og med dette første gjennembrud og dets lykkefølelse kom baade for første gang godheden og den umættelige kundskabstrang vældende frem i hende. Og fra da af kan vi skridt for skridt følge veksten af alle de store karakterens og tankens evner, som skulde naa en saa skjøn udfoldelse.

— Man maa vel antage, at med det, at Helen Kellers sind er udviklet til den høide, som det er, saa er ogsaa hendes evne til at føle og lide ved sine mangler, tiltaget, saa det forsaavidt kan være et tveegget sværd.

Men vi ser, at det hos hende er blevet til lykke.

Saadan udrustet, som hun var, kunde hun ikke standse paa sin vei fremad mod lyset. Og vi forstaar af og gjennem hendes ord, at hun — uden at lyve sig fra ulykken — i sin tro, sin personligheds udfoldelse og i sin store menneskekjærlighed lever et rigt og lykkeligt liv.

Og ikke bare alt dette storartede — som kunde blive traurigt nok i det daglige — møder vi hos hende, naar vi følger hende rundt i flid og hvile i de tusen smaa situationer, der kjeder sig sammen til en tilværelse. I travle arbeidstimer med leksikon og stræv, ved friske seiladser, pladskende paa strandbredden, i samtale med interessante mennesker, i sorgløs leg med sin lille søster og veninderne og overfor eksamensopgaverne, naar hun ransager sit indre, akkurat som vi allesammen har gjort, naar vi sidder der «forbauset over alle de ting, vi ved, som ikke staar paa examenslappen», medens det, som vi netop har brug for, er sporløst forsvundet, — da er det en frisk og livsglad ung pige, vi færdes sammen med.

* * *

Helen Kellers bog er paa saa mange maader merkelig. Den er i al sin ligefremhed en enestaaende interessant psychologisk analyse, fordi den nøgternt skildrer udviklingen hos et rigt udstyret menneske, der ikke distraheres, som vi andre, af de mangfoldige ting, og hvis sjælelige rørelser derfor bliver enkle og intense. Hun bliver os et eksempel til beskjæmmelse og ansporelse. Hun, som saa meget har maattet søge sin glæde i dyrs og blomsters selskab, lærer os, hvad det kan være for os, men ogsaa, — det som vi saa let vil glemme, for hvem det aldrig har været nogen oplevelse at kunne faa arbeide os gjennem en bog, og som ikke behøver at stryge med en følsom haand over marmoret for at kjende skulpturens

linjer, — hvad de store digteres og kunstneres verker er for vort sind og vort liv. Og hendes seir over mørke og ensomhed er et triumferende vidnesbyrd om menneskeaandens evne og om det godes magt i verden, som vi ser det hos hende selv og hos hendes venner i deres kjærlighedsfulde arbeide.

Og endnu mere end for os maa den blinde og døve forfatterindes bog kunne blive af afgjørende betydning — til freidighed og glæde — for alle blinde og døve, af hvem forhaabentlig mange maa faa anledning til at læse den.

Edvard Langset: «**Ein uppfinnar**». (Marie Normans eft.'s bokhandel) 123 s.

En jevn fortælling om en bondegut, som efter megen vaklen mellem opfinderens storhedsdrømme og jordarbeidets tunge pligter, mellem den storagtige stortingsmandsdatter Gunhild og den prægtige husmandsdatter Alvhild, omsider vælger den sidste, tager freidig op det hjemlige arbeides opgaver og finder sit kald og sin lykke der.

Med sin sunde tendens og sin bra og samvittighedsfulde (om end unødvendig upraktiske) helt bør bogen bli til gavn og opmuntring for en stor læsekreds rundt i by og bygd.

Regine Brun Arctander: **Fra min barndoms dal**. Nogen smaastubber. Kristiania. Norli. Pris: kr. 1,75.

Forfatterinden er vel kjendt af «For kirke og kultur»s læsere fra hendes vakre fortællinger «Gunhild» og «Per snodig», hendes digt «Solsikken» etc. Den lille samling hun nu har udgivet vil derfor vistnok finde vei til mange inden vor læsekreds. Og den fortjener det. Der er en ynde og finhed over fru Arctanders skildringer som giver dem kunstnerisk rang, og de er gjennemaandet af et fromt alvor og en kristelig varme, som giver dem et særeget værd for alle som lever sit liv i Gud. Enhver maa lykønske forfatterinden at hun efter saa mange og store prøvelser kan levere et arbeide saa ungdomsfriskt som dette.

Thv. Klaveness.